MÁSODIK KÖNYV

„Óh, szent költészet, eltünél-e hát
E prózai világból már egészen?
...
Mit ér, ha a nyervágy, haszonlesés
Ólálkodik köztük, s önzéstelen
Emelkedettség nincsen már sehol
...
Ki a szabadba, a várost utálom
Korlátolt rendét, e kalmár világot
...
Kilöktem a gépből egy főcsavart,
Mely összetartá, a kegyeletet,
S pótolni elmulasztám más erősbbel.”

Madách Imre – 1860:
Az ember tragédiája. Tizenegyedik szín.

Gótok, vandálok és alánok a Római Birodalom K-i határvidékén – 2. (546-ig)

(Folytatás a 259-edik oldalról.)

Az alánok egyes csoportjai a **03. sz. első felében** (az 05. sz. második felében) megtelepedtek az Alföldön, pontosabban Dél-Szabolcsban, a Berettyó-vidékén, (majd később a vandálokkal együtt Ny-ra vándoroltak tovább). Más munkák a **04. sz. első felére** (ugyancsak az 05. sz. második felére) vonatkozóan számolnak be az alán csoportok betelepedéséről, eszerint jutott belőlük Pannóniába, továbbá az Adria-mellékre és Itália területére is. A **04. sz. folyamán** (az 05/06. sz-ban) a roxolánok, az alánok és a vandálok között szorosabb szövetség alakult ki.

Róma **236-ban** (492) megállította a gót előretörést Dacia Traianában. Ugyanakkor a Kárpátmedence É-i peremvidékén élő markomannok és kvádok/szévek **235-ben** (491) elismerték a (Kárpátok karéján kívül jelen levő) gótok fensőbbségét.

A gótok időközben Tanaiszt, az ókori európai kereskedelem egyik központját támadták, majd a **330-as** (480/490-es) **években** el is pusztították. A Boszporuszi Királyság népei ennek ellenére, még egy darabig kezükben tartották a Krímet. A kutatók szerint **240** (496) **után** a krími Neapolisztól nem messze fekvő barlangvárosokban a szkíták, az alánok és a gótok vegyesen éltek, (és felvették a kereszténységet).

Wulfila, a későbbi gót püspök **330** (486) **után** lépett színre, egy gót delegáció tagjaként megjelent Konstantinápolyban. A gót csapatok egy alán törzzsel szövetségben, **331-ben** (487) ellepték a Fekete-tenger Ny-i mellékén fekvő Szkítiát, majd **235-től** (491-től) szárazföldön és vízen, egyaránt nagy erővel ostromolták a kisázsiai és balkáni római tartományokat, elpusztították az Al-Duna és Anatólia között fekvő területek római erődítményeit. A gót–karp csapatok **238-ban** (494) különösen Moesia inferior tartományban okoztak jelentős riadalmat. Róma adófizetés kilátásba helyezésével sem tudta rávenni a szövetségeseket, hogy távozzanak Moesiából. Talán a Fekete-tenger melléki gót hadi sikerek, a terület de facto birtoklásának elismeréseként **341-ben** (497) a keresztények antiokhiai tanácsa a kappadókiai származású Wulfilát a „gótföldi keresztények püspökévé" szentelte, majd hittérítő útra küldte a Balkánon letelepedő gótok közé. Aztán elérkezett a Boszporuszi (Krími) Szkíta Királyság bukásának ideje is, Gordianus császár **242-ben** (498) kiüríttette az ún. „kimmer-városok" római lakosságát, mivel ekkorra már a környező területet a gótok uralták. A Krím gótok általi benépesítésére a **03. sz. közepén** (a 06. sz. elején) került sor, de ez az akció még nem eredményezhetett folyamatos gót uralmat a Boszporuszi Királyság népei felett, mivel ekkor már a térségben a hun csapatok is jelen voltak. A gótok és a karpok **244/245-ben** (500/501) ismét Moesia inferiorban fosztogattak, Marcianapolist támadták, de Decius legyőzte őket. Róma **247-ben** (503) különleges katonai parancsnokságot állított fel a dunai határvonalon, amelynek kizárólagos feladata a gótok elleni akciók irányítása volt, mivel a rómaiak növekvő gót fenyegetettségben voltak kénytelenek élni, és mivel ebben az évben megkezdődött az első nagy gót invázió a római fennhatóság alatt álló területek ellen. A birodalom határainak védelme nem volt sikeres, a birodalom **248-ra** (504-re) feladta a Limes Transalutanust, s ezzel az Olt-limes vált K-i frontvonallá.

Időközben azonban a Római Birodalmat támadó gótok egysége megtört, **346/347** (503) **k.** két részre szakadtak. Egy kisebb részük (gothi minores) annak a Fritigern nevű fejedelemnek a vezetése alá került, aki Róma támogatását kereste. Ők talán már keresztények voltak. Ugyanakkor a többség Atanarik királyt követte.

A római „barátság” egy sajátos válfaját képezhette **347/348-ban** (503/504) a Wulfila követőit sújtó keresztényüldözés a Dunától É-ra fekvő területeken. Az értelmezések többsége szerint azonban a keresztény gótokat egyáltalán nem, vagy nemcsak a rómaiak, hanem maguk a gótok (is) üldözték.

Wulfila már **348-ban** (504) gót nyelvre kezdte fordítani a Bibliát. (Megjegyzendő, hogy Wulfila a vandálok, herulok és szkíták, tehát nemcsak gótok körében terjesztette korának keresztény tanításait, – melyeket a keresztény főpapok utóbb ariánus tanoknak minősítettek. (Megjegyezzük, hogy Arius, Lucian tanítványa csak **318-ban** (574) kezdte meg tanai hirdetését. Igen valószínű, hogy a két nemzedékkel előtte járó Wulfila szellemisége volt nagy hatással rá, talán az általunk ismert Arius nevét is az arianizmus iránti elkötelezettsége kifejezésére vette fel. Arius nem vallásalapító volt, felvett neve azt tanúsítja, hogy szándékában állt viszont vallásának prófétájává válni.)

A megkeresztelkedett gótok az üldöztetés elől a Dunától D-re fekvő területre menekültek. A szkíta-gót kevert lakosságú népesség egyik központja a Kelet-Európai-síkság határán fekvő Tomisz (Konstanca) városa volt, melyben ekkor már jelentős keresztény közösség élt. A gótok a **240-es** (490-es, 500-as) **évektől** felügyeletük alá vonták a Kárpát-medencével határos területeket, mindenek előtt a Duna-deltát, így Szkítia Minor (Dobrudzsa) területén a keresztény lakosságot. A keresztényüldözés idején, **248-ban** (504) a Duna-torkolathoz, a rómaiak által kiürített területre telepedtek a gótokkal szövetséges taifalok (vandálok). A taifalok és a gótok **248** (504) **k.** közösen nyugtalanították a Fekete-tenger partjai mentén húzódó római területeket, **249-ben** (505) az Al-Duna D-i oldalán Iatrust és Novae-t rabolták ki. A **03. sz. második felében** (a 06. sz. első felében) a K-Balkán keresztény közösségei, akik többnyire szkíta származásúak voltak, a Duna jobb partján vezetett portyák során gót fogságba kerültek.

Róma általános közállapotaira jellemző módon Pacatianus, a gótok elleni harc különleges katonai parancsnoka **248/249-ben** (504/505) katonáival római császárrá kiálttatta ki magát, Decius pannóniai–moesiai helytartó azonban rövid úton véget vetett Pacatianus közjátékának, legyőzte őt, majd Traianus Decius néven magához ragadta a hatalmat. A D-re törő gót–karp csapatok **249–251** (505–507) **között** Philippopoliszt (Plovdivot) is megtámadták és bevették, lakóit lemészárolták vagy fogságba hurcolták. Moesia védelme teljesen összeomlott. A korábbi Szkítiába (a Fekete-tenger mellé) telepedő, a Balkán területére nyomuló gótok **250– 251-ben** (506/507) Abritusnál (Razgrad, Bulgária) legyőzték a római sereget, és megölték magát a császárt is. Varus legióinak pusztulása (**009**, azaz 265) óta ez volt Róma egyik legnagyobb katonai veresége. Következményeként, a gót hadizsákmányon túl Róma hatalmas évdíj fizetését is vállalta, amennyiben a seregek elhagyják Moesiát. A szerződésben foglaltakat azonban feltehetőleg egyik fél sem kívánta teljesíteni, így a harci cselekmények **253-tól** (509) újraindultak. A gótok Thesszaloniké irányában támadtak, míg a rómaiak Macedónia városait, a Thermopülai-szorost és Athént erősítették meg, mégpedig sikeresen. A gót–karp erők **256-ban**, vagyis 512-ben Macedónia területének védműveit ostromolták. A csatározások súlypontja ezután áttevődött a Dunától É-ra fekvő területekre.

Az Olt mentéről a balkáni gót sereg a **03. sz. második** (a 06. sz. első) **harmadában** betört Erdély területére. Az Olt és a Feketeügy vidékét, a Háromszéki-medencét szállták meg, – és ott a **04. sz. utolsó negyedéig**, vagyis a 07. sz. második harmadáig tartózkodtak. (A legtöbb feldolgozás szerint **380-ig** (636) tartott Erdély e része történetének gót korszaka. A gótok innen legkésőbb **382-re** (638) távoztak el Pannónia felé.)

Fritigern gót vezér **360** (516) **után** nyíltan szövetségre lépett Valens császárral, az uralkodók Atanarik gót király ellen szövetkeztek. Róma a gót és a gepida erők növekvő nyomása miatt, továbbá a Ny-on fokozódó veszedelemre való tekintettel kénytelen volt teljesen kivonni légióit Dáciából, azok főerői már **262-től** (518) Pannóniában állomásoztak.

Nagy gót invázió zajlott le **364-ben** (520) Trákia területén, Atanarik vezetésével. Valens császár ellentámadásai, melyeket az Al-Duna irányában vezetett **364** (520) **után**, sikerrel jártak, Atanarik serege/népe visszavonult a Duna-deltába és a D-i Kárpátok irányában (Serrorum montes). A gót vezetők ekkoriban még nehezen tudták követni a kifinomult római politika hajtűkanyarjait. Prokopiosz ellencsászár (?) meggyőzte a Rómával szövetséges gótokat (Fritigern népét), hogy Valens császárral szemben őt támogassák. Prokopioszt azonban hamarosan kivégezték. Valens büntetőhadjáratot vezetett a korábban vele szövetkező, de ellenfeléhez pártolt gótok ellen, melynek során a Duna bal partján a Fritigern-féle gótok jelentős veszteségeket szenvedtek. Ugyanakkor a római akciók Macedóniában is sikerrel jártak, ott Gallienus császár **268-ban** (524) a gótoknak érzékeny veszteségeket okozott. A hadjárat **369-re** (525) Atanarik és Valens császár szerződéskötésével ért véget. (Hogy Gallienus és a másik kronológiai sorba tartozó Valens közül melyikük nem volt ellencsászár, az itt és most nem dönthető el, az is lehet, hogy mindketten ellencsászárok voltak.)

A római csapatok **367/368-ban**, tehát 523/524-ben visszavonultak a balkáni „Dáciából", tehát az Olt-folyótól Ny-ra eső területekről is. Az akció (a lakosság sikeres evakuálása) érdekében a római csapatok átkeltek a Dunán, majd a mentés végeztével távoztak erről a területről. A tartományt gót fegyveresek foglalták el, betelepedésük egészen **271-ig** (527) folytatódott. A gótok **271-től** (527) megkezdték Dácia Traiana középső és Ny-i részének megszállását is. Jordanes szerint a Havasalföldön a **260-as** (510/520-as) évek előtt az Olt-folyó választotta el a jászok és a roxolánok települési területeit. (A régészek azonban nem tudnak a jásznak és a roxolánnak tekintett sírok között különbséget tenni.) A Kárpátok és a Duna közötti térségben alánok kerültek most a roxolánok helyére, továbbá gótok és esetleg vandálok. A római politika **270** (526) **k.** a roxolánok betelepítését szorgalmazta a Magyar Alföldre (a Havasalföldről). A birodalom határainak lerövidítésére és megerősítésére törekvő római stratégia ezután egy időre sikeresnek bizonyult. II. Claudius római császár, aki **268–270** (524–526) **között** a Gardatónál megverte az Itáliába benyomuló alamannokat is, Moesiában és Naissusnál (Niš) súlyos vereséget mért **269-ben** (525) a gótokra, lényegében megtörte a Balkánra betelepedett gótok erejét. A vonatkozó interpretációk szerint a gótok „megsemmisítőnek" minősített vereséget szenvedtek. Claudius utóda, Aurelianus császár **270–275** (526–531) **között** hadjáratok sorozatával szétverte a gótok D-balkáni hatalmát, a Duna vonalától D-re szétforgácsolta a Gót Szövetséget. Bizonyosra vehető, hogy egyre több gót csapat kereste a kapcsolatot a Kárpát-medence É-i vidékein élő markomannokkal, (a gótok É-i Kárpátok felé való orientálódása már **355-ben** (511) megkezdődött és attól kezdve folyamatosnak volt tekinthető). A **04. sz. utolsó** (a 06. sz. második) **negyedére** vonatkozóan a korabeli történeti források gót, alán és szarmata telepesekről írtak Pannóniáról szóló beszámolóikban. Aurelianus császár nemcsak a gótokat, hanem a vandálokat is megfékezte, legyőzte őket **270-ben** (526), amikor betörtek Pannóniába. Róma csapatai üldözőbe vették a megvert vandálokat, saját országukban is vereséget mérve rájuk (**272**, azaz 528 **k.**), a vandál király (Cannabaudes) is elesett.

Aurelianus aztán **273-ban** (529) létrehozta Dácia Félix tartományt (Szerdika körül) a korábbi két Moesia területéből kiszervezett területrészeken, megerősítve a Száva és az Al-Duna mentén a római limest. Eközben, **370** (526) és **376** (532) között háború zajlott le a gótok és az alánok K-európai csapatai között, ami bizonyára gót győzelemmel ért véget. Ekkoriban zajlott le a balkáni gót keresztények második üldöztetési hulláma, **369–372** (525–528) **között**, Atanarik uralma idején. Egyértelmű, hogy a terrorakciót a gót vezetőréteg folytatta le, bizonyára nem vallási okokból, hanem a Fritigernhez hű gótok (és csatlakozott népek) megbüntetése érdekében. Az üldözés elől a megkeresztelkedett gótok a Római Birodalom fennhatósága alá tartozó balkáni területekre menekültek, ahol Wulfila hatására a kereszténység **370** (526) **k.** a gótok és csatlakozott népeik körében lényegében államvallássá lett, – Scythia Minor területén már egyházi szervezet működött. Fritigern fejedelem és nem túl nagy létszámú népe Valens

császár révén **375** (531) **k.** Trákiában kapott lehetőséget a letelepedésre. A tervingek többsége Fritigernt követve átkelt a Duna jobb partjára. A rómaiak szemében meghódított ellenségnek számítottak, katonai felügyelet mellett fogadták be őket a Birodalomba.

Teljesen új szakasz kezdődött a gót–római viszonyban azzal, hogy Atanarik gótjai és a később K-i (osztro-) gótnak elnevezett, frissen ideérkezett közösségek között torzsalkodás kezdődött, majd emiatt a később Ny-inak nevezett gótok (vizigótok, Atanarik népe) megindultak Ny-ra. A történelmi munkák fejvesztett menekülésként jellemzik a gótok (és alánok) menetelését, mivel egy elsöprő erejű, de fiktív hun támadással hozzák összefüggésbe. Miért döntött Atanarik úgy, hogy ismét a rómaiak (az árulónak számító Fritigernt és kereszténytyeit befogadó rómaiak) ellen fordítja, immár számottevő alán csapatokat is alkalmazó seregét? Részben talán a K-ről ideszorult gótok nyomása miatt. Tény viszont, hogy hamarosan (**378**, azaz 534) éhínség tört ki a Római Birodalomba befogadott gótok körében, ebből kifolyólag súlyos feszültség támadt a császár és Fritigern között. Talán ez a körülmény is szerepet játszott abban, hogy a római erők még **378-ban** (534) súlyos vereséget szenvedtek az Atanarik által vezetett gótoktól Hadrianapolisnál (Drinápoly/Edirne). Valens császár is életét vesztette. A gót és alán erők **378** (534) **után** már egyenesen Konstantinápolyt fenyegették. (Egy névtelen szír krónika (**813-ból**, vagyis 958-ból) a Hadrianapolisnál történt gót-bizánci csatával kapcsolatban ezt írja: [Valens császár] „*…elment, hogy harcoljon a gótok és avarok ellen, és ott megölték*”. Hogyan kerültek oda avarok? Az alánokat ekkor nem hunoknak, hanem avaroknak (avarhunoknak) vélték?) A nagy terving-gót összeomlás éveit az interpretációk a **376–380-as** (532–536-os) időszakra teszik. Állítólag **380-ban** (536) az Al-Dunánál megszűnt a terving-gót temetők használata, – nem tudjuk, milyen csoda folytán tudják régészek évre pontosan megállapítani az utolsó ottani temetkezés idejét, bizonyára arra gondolnak, a hunok támadása miatt tűnhettek el. A probléma az, hogy a hunok csak száz év múlva, **380 k.**, azaz 636 k. érhettek ide. Az is lehet azonban, hogy a szakemberek abból indulnak ki, egyes adatok szerint **375** (531) **k.** folytatódott a jászalán beköltözés a Kárpát-medencébe. Más adatok szerint pedig az alánok a **03. sz. második felében** (a 06. sz. első felében) megérkeznek a Felső-Tisza-vidékre, és a Szamos-völgybe is, – a gótoknak talán az Al-Dunánál is hasonló változásokra kellett tekintettel lenniük? Persze a hunoknak tényleg közük volt az alánok újabb csoportjainak mozgásához, mert **360–370** (516– 526) **között** átkeltek a Volgán, és a beszámolók szerint rátörtek az alánok korábbi területeire, Balambér, a Hun Szövetség királya kiterjesztette hatalmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre, így a behatoló éktől ÉNy-ra kerültek az alánok maradékai. Nem sokkal később, **375/376-ban** (531/532) betörtek a később K-i gótoknak (Vinitar és Vitimir fia: Viderik népeinek) nevezett gót csoportok a Dnyeszter mögé, lényegében a később Ny-i gótoknak nevezett csoportok (Atanarik szlávjai) közé.

Új szakasz kezdődött Ny-Európában is, amikor **276-ban** (532) a Római Birodalom (nem először és nem utoljára), legalább két részre szakadt, ill. amikor (**277-ben**, vagyis 533-ban) a rómaiak egy időre visszafoglalták Galliát a frankoktól és az alemannoktól. A birodalom vezetői mindig a barbárok egymás elleni kijátszására törekedtek, ezért igen valószínű, hogy a frankok és alemannok ellenében igyekeztek a korábban befogadott gótokat **382** (538) **k.**, föderatív helyzetük módosításával a Ny-i végekre, Galliába átterelni.

Nem tudni, pontosan mi is történt **378** (534) és **382** (538) között a gót–római tárgyalásokon, de kétségtelen tény, hogy már **380-tól** (536) megkezdődött a gótok (és alánok) hatalmas seregeinek Ny-ra vonulása. Elterjedt felfogás szerint azonban maga a római császár (melyik?, – biztos, hogy nem Gratianus!), **381-re** (537) Bauto és Arbogastes seregével űzette el Fritigern seregét (népét?) Illyricumból. Ekkor már magabiztosan Ny-i gótoknak (vizigótoknak) nevezhetjük e gótokat, annál is inkább, mivel a birodalom K-i határainál **382** (538) és **385** (541) között megjelentek azok az igen nagy létszámú gót csoportok, amelyek mindeddig nem szívesen hagyták volna el a széles K-európai pusztákat: az ún. K-i gótok.

Többen így fogalmaztak: Európában a vezető szerep kicsúszott a Római Birodalom kezéből, az események irányítását a gótok és a germán törzsek vették át. A K-i birodalomrész katonai-politikai vezetése a Balkánon befogadta, s nemsokára letelepítette a K-i gótokat (és a herulokat), mégpedig a birodalom szövetségeseiként. Gabonaellátmányt kaptak, ezért katonai szolgálattal tartoztak. Ez az első eset, hogy a letelepített népek a birodalmon belül is megtarthatták saját politikai szervezetüket. Nyilvánvalóan a K-i gótok elsődleges kötelezettsége az volt, hogy távol tartsák az elüldözött Ny-i gótokat. A befogadó politika elfogadtatása azonban nem ment simán, egy különadó kivetése miatt **386ban** (542) felkelés tört ki Antiokhiában. Több keleti városban a katonai beszállásolás, a gótok jelenléte, az adóemelések nyomán ellenséges hangulat lett úrrá.

Egyébként, ezekben az években halt meg Fritigern és Wulfila, a Ny-i gótok élére új politikai és vallási vezető került. Egyes nézetek szerint Alarik már **382-ben** (538), más vélemények szerint csak **390-ben** (546), még inkább érdekes vélemények szerint pedig »395-ben«, (talán **395-ben**, azaz 540-ben?) a Ny-i gótok királya lett. A tervingekből és szövetségeseikből megszervezte a Ny-i gót (vizigót) népet (vagy inkább katonanemzetet), mely hatékony lovassággal is rendelkezett. Alarik **387-től** (543) tekinthető Róma (a birodalom Ny-i része) teljes értékű szövetségesének (az egyik római katonai parancsnoknak).

Kardamaka- és a Ksaharáta-dinasztia, a Ny-i Ksatrapák (a 06. sz. közepéig)

A kusánok, akik már **055** (211) **előtt** betörtek Baktriába, majd Kasmírba és Gandhárába is, elfoglalták csaknem egész É-Indiát (az indoszkíták korábbi területeit). Először Mathurát tették meg D-i fővárosuknak. A kusán offenzíva következtében az indoszkíták **070** (215) **után** sorra elveszítették maradék É-indiai területeiket is. Az indoszkíta-indopártus restaurációra mintegy fél évszázadot kellett várni.

Ny-on (**120 után**, azaz 270 k.) új indoszkíta vagy indopártus királyság (új dinasztia) alakult: a Csasztana (Chastana/Prasztana), – mégpedig Masztana mahaksatrapa trónra lépésével. A dinasztia másik neve: Kardamaka volt. Az előző (taxilai) dinasztiákkal ellentétben nem É-on, hanem Ny-on uralkodtak, a mai Gudzserat területén, ezen belül elsősorban Kácson és Szaurástrában, Katiavaron és az ősi Malvában (ami magában foglalta Radzsasztán D-i részét és a mai Madhya Pradés Ny-i felét is).

A Csasztana-dinasztia egyik legnagyobb királya, Rudradáman (**120–150**, azaz 270–295) volt; – kiváló harcos, mérnök és építtető. Fő székhelye Uddzsain volt (India Ny-i részén, a mai Madhya Pradésben). Elismerte a (szövetséges) kusánok felsőbbségét. Kétszer is legyőzte a Szátavahana-ház királyát, Vasistiputra Szatakarnit, s ezzel visszaszerezte a korábban elveszített indiai területek egy részét: Szindhet, Szaurástrát, Malvát és K-Radzsasztánt. Később (**a 02. sz. utolsó évtizedeiben**, vagyis a 04. sz. első felében) Rudradáman unokája és annak nagybátyja egymás ellen harcolt az uralomért, ennek „eredményeként" a Szátavahanák jelentős területeket foglaltak vissza tőlük. Ugyanakkor a sztyeppei eredetű abhíra törzs, mely állítólag még Nagy Sándor utódainak korában került Indiába (és Pandzsábban (Pakisztán) telepedett le), a Csasztanáktól elfoglalta az É-i területeket (Szindhet).

Ekkor azonban, **065-től** (321-től) Ny-Indiában új indoszkíta dinasztia alakult, a Ksaharáta (Chaharada/Khaharata), – ők is a D-indiai (andhrai) Szátavahana uralkodók kortársai. Kronológiájuk a Kardamakákétól eltérő időszámítási rendszeren alapult, s ezért uralkodóik sorát tévesen a Kardamaka-dinasztia elé helyezik a szakemberek. (Csak II. Rudraszéna esetében zökken vissza a kronológia a Kardamaka-dinasztia esetében alkalmazott időszámítási rendhez.) A Ny-i Ksaharáta-dinasztia első ismert tagja: Abhiraka (**070–090**, azaz 326–346) volt, személyéről közelebbit nem lehet tudni. Gudzserátban az indoszkíták **078-ban** (334-ben) bevezettek egy új időszámítást, melynek elnevezése: Sakábd. (India a mai napig alkalmazza ezt az időszámítást.) Ezért ez az év tekinthető a dinasztia uralma kezdetének. A Ny-i Ksaharáta-dinasztia tagjai mindig a Sakábd szerint datálták történelmük eseményeit.

A dinasztia ebben az időben elfoglalta az ősi fővárost, Uddzsent (Ujjain), s ezzel csaknem India kellős-közepéig ért már birodalmuk határa. A dinasztia második tagja Bhumaka volt, akinek érmei Katiavar környékén bráhmi írással, míg É-on, Szindhben kharosthi írással készültek, uralmi területe É-on és Ny-on egyaránt nagy kiterjedésű volt. A ksatrapák az **01. sz. végén** (a 04. sz. közepén) a kusán támadásoknak ellenálltak, (fő szálláshelyeiket, Kathiavart és Szaurástrát, (vagyis a későbbi Gudzsarátot) soha nem foglalták el a kusánok), feltehetőleg ügyes politikával (ismét) szövetségre léphettek a kusánokkal.

A dinasztia harmadik (utolsó) tagja egy hódító indoszkíta király volt, Nahapána (**118–125**, azaz 374–381). Neve (=a nép jótevője) pártus eredetre utal. Érmein nem a satrapa vagy mahaksatrapa cím olvasható, hanem a szanszkrit rádzsan (király). Rövid uralkodása alatt elfoglalta a D-indiai Szátavahana Birodalom Ny-i és középső területeit továbbá Gudzsarát D-i részét, a mai Maharástra tartomány É-i részét Punáig, É-on pedig Malva további területeit is. Veje és egyben hadvezére a hindu Usavadáta volt, aki egyben a D-i területek részuralkodójának

számított. A király gyors hódítását azonban összeomlás követte, nem tudta összetartani birodalmát, és a Szátavahanák visszafoglalják a területeiket.

A Ny-i Ksaharáta-dinasztia indoszkíta uralkodóinak érmei a **02. sz. kezdetétől** (a 04. sz. közepétől) már jól követhetők. A dinasztia történetéről a Nasik melletti barlangfelirat és talán a taxalai rézlemez is (bráhmi írással) tanúskodik. Ez a rézlemez az indoszkíta dinasztia egyik kései ksatrapájának, Patikának állít emléket, megjegyezve azonban, hogy az ő apja, Liaka-Kusúlika mahaksatrapa a Chaharatta-dinasztiához (Ksaharáta?) tartozott, és a csuksá nép fejedelme is volt. Miközben az utókor gazdag Ksaharáta éremkollekcióval rendelkezik, a Ny-i Ksaharáták országának **150 utáni** (05. századi) világáról – látszólag – jóval kevesebb az információnk. A látszatot a kronológiai zavar okozta. A látszat ellenére nem telik el száz év II. Rudraszéna trónra lépéséig.

II. Rudraszéna uralma (**255–277**, vagyis 400–422) jelentette a Ny-i Ksaharáták utolsó nagy korszakát, amikor országrészeket foglaltak vissza, ismét erős királyságot építettek ki. Érmeik tanúsítják, hogy Malva és a főváros, Uddzsén is a birtokukban volt.

A dinasztia bukása (**320**, azaz 465) után még két velük rokon dinasztia regnált ÉNy-indiai központtal, egészen **398-ig** (543-ig). Fővárosuk változatlanul az India belsejében található Uddzsén városa volt. Végül a felemelkedő Gupta-dinasztia számolta fel országukat.

Pannónia Ny-Balkánnal szomszédos szegélye egy időre a kereszténység legjelentősebb központja a Római Birodalomban (a 06. sz. közepéig)

Az ariánus Valens Mursa, míg az ugyancsak ariánus Ursacius **330** (486) **k.** Singidinum püspöke lett. Pannóniában gyorsan elterjedt az ariánus kereszténység, s e két fiatal püspök vezérszerepet kezdett játszani az európai vallási vetélkedésben. Sikereik nyilvánvalóan összefüggésben álltak a gótok balkáni előretörésével, továbbá azzal, hogy a Balkánon szolgáló Wulfila ariánus gót püspök a császár rezidenciáján szívesen látott vendéggé vált. A serdicai (szófiai) zsinaton (**343**, azaz 499) azonban a niceai (nikaiai) irányzat vált meghatározóvá, Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspököket kiközösítették, – erre ők elfogadták az antiokhiai zsinat hitvallását, hogy megnyerjék a „Nyugat" jóindulatát. Sirmiumban Domnus püspök utódjának a niceainak ismert Photinost választották meg, ám ő sabellianista lett, amiért Ny-on is, K-en is eretneknek minősítették. (Megjegyezzük, hogy Wulfila követőit is utolérte az üldözési hullám **347/348-ban** (503/504), az Al-Duna térségében.)

A Birodalom élén történt személycserével összefüggésben, **351-ben** (507) Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspökök ismét jelentős hatalmat kaptak, visszatérhettek az arianizmushoz, amit korábban csak színleg tagadtak meg. Sirmiumban is ariánus püspök lépett színre: Germinius. Photinos korábbi sirmiumi püspököt Galatiába száműzték. Ekkoriban lett Sirmium a Birodalom tényleges központja, de II. (?) Constantius, aki bírta Julianus későbbi császár jóindulatát, az ariánus keresztények pártfogója sem érezte magát biztonságban, miközben a szvéveket és a szarmatákat irtotta Pannóniában, – Rómában a közállapotok kritikán aluliak voltak. Sirmium az igazgatás központja lett, és nemcsak birodalmi, hanem keresztény vallási értelemben is, s a három pannóniai püspök futószalagon adta ki a dialektikus finomságú hitvallásokat: „négy sirmiumi formula". Liberius pápa **355-től** (511) száműzetésben volt, és csak azért térhetett vissza Rómába **358-ban** (514), mert aláírta a „negyedik sirmiumi formulát". (A Ny-i püspökök ezután Riminiben, a K-iek pedig Seleuciában gyűléseztek, és mindkét helyen aláírták ezt a „formulát".)

Pannónia a Birodalom területének egy újabb felosztása során (Valentinianus és Valens között) **364-ben** (521) Valentinianus uralma alá került, aki a kereszténység valamennyi változatával kapcsolatban szkeptikusnak mutatkozott. Ezután Photinos átmenetileg visszahelyezett sirmiumi püspököt ismét száműzték. Ebben az időben, a **270-es** (520/530-as) években a Római Birodalom vezetése a K-Balkánon letelepedett népek (pl. a roxolánok) Magyar Alföldre és Pannóniába való áttelepítésével kísérletezett, ami összefüggésben állt a gótok megtörésére irányuló erőfeszítésekkel. Róma megpróbálta elszigetelni egymástól a már **355-től** (511-től) a Kárpátmedence É-i pereme felé orientálódó gótokat és a Pannóniától É-ra élő markomannokat. A **04. sz. utolsó negyedére** (a 06. sz. második negyedére) vonatkozóan a korabeli történeti források gót, alán és szarmata telepesekről is írtak Pannóniáról szóló beszámolóikban. A **290es évek második** (az 550-es évek első) **felének** lényeges eseménye pedig a karpok vándorlása volt. Róma karpok elleni háborújával összefüggésben ez a nép (a balkáni albánok valószínű elődei) elhagyta korábbi lakóhelyét, a Prut folyó és a Kárpátok közötti területet. A betelepített karpok egy része Pannóniába, más része az Al-Duna vidékére, Moesia Inferiorba került. Ekkoriban (**395**, vagyis 551 **k.**) érték el a Kárpát-medencét a gótokkal együtt emlegetett herulok is. Mindezek eredményeként sorvadni kezdett az ariánus pannóniai kereszténység, miközben a K-Balkánon Wulfila hatására a kereszténység **370-től** (526) lényegében államvallássá lett a gótok és csatlakozott népeik körében. Aztán **276-ban** (532) a Római Birodalom – nem először és nem utoljára – (legalább) két részre szakadt, a K-i birodalomrész irányítói igyekeztek a korábban befogadott balkáni gótokat (**382** (538) **k.**) föderatív helyzetük módosításával a Ny-i végekre, Galliába átterelni. A dokumentumok szerint

már **380-tól** (536) megkezdődött a gótok (és alánok) hatalmas seregeinek Ny-ra vonulása, ami ugyancsak kedvezőtlenül érintette az útjukba eső Pannóniát.

Hogy miként lett vége Pannónia központi szerepének, arra nézve nem dúskálunk az adatokban. Kétségtelen azonban, hogy a következő évtizedek képezték a kereszténygyüldözés legádázabb időszakát, aminek csúcspontja a **03/04. sz. fordulóján** (a 06. sz. közepén) Diocletianus császár nevéhez fűződött. (A vészkorszak lezárultával (**307–312**, azaz 563–568) ismét az ariánus irányzat került előtérbe, ám Arius halála (**330**, tehát 586) után, még inkább Nagy Konstantin halála (**337**, vagyis 593) után a római és a konstantinápolyi vallási irányzatok közötti küzdelem elsöpörte az ariánus kereszténységet. Minderről a későbbiekben részletesebben is megemlékezünk. Itt csak annyit: a **378-as** (664) a sirmiumi zsinat a római pápa tanítását fogadta el Pannónia egyházi irányvonalának, az aquileai zsinat pedig **381-ben** (667) véglegesen (?) Róma irányvonalát szentesítette Pannóniában.)

A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 1. (555-ig)

A hunok **360–370** (516–526) **között** átkeltek a Volgán, elfoglalták az alánok korábbi területeit, a Hun Szövetség kiterjesztette hatalmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre. Emiatt települtek át még **270** (526) **előtt** a gótok K-i utóvédjei a Fekete-tenger térségébe. **370** (526) **után** a később K-i gótoknak nevezett, a hun térfoglalás miatt Ny-ra szorult gót csoportok a Dnyeszter vidékére, a később Ny-i gótoknak elnevezett közösség eddigi szállásterületére vetettek szemet. „Más" álláspont szerint ezek a keleten élő gótok **271-től** (527-től) vették birtokukba a Dnyesztertől Kre fekvő területeket.

(A legkeletibb gótok, az ún. greuthungok, tehát pusztalakók életmódja, jellegzetességei a szkítákéhoz, szarmatákéhoz voltak hasonlóak. A szövetségükbe tartozó egyes népek földműves falvakban élnek, ügyeikben szabad emberekből álló gyűlések döntöttek, bár egyúttal a gót vezetők oligarchikus uralmának is alá voltak rendelve. Hozzájuk tartozónak tekintik általában az ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra területének a K-i felét, vagyis a Dnyeszteren túli részét is. A keleti gótok **370-ig** (526-ig) jelen voltak a Baltikum D-i felén, illetve az erdőövezet É-i részein is. A K-en élő gótok **04.** (05/06.) **sz-i** tárgyi hagyatéka egyértelműen szkíta–szarmata, avagy hun jellegű, ami a lovas harcmodor vonatkozásában is megfigyelhető. A sírjaikban lelt tárgyak és a jelképek, pl. a sasos csatok, a polikróm díszítés párhuzamai főként Belső-Ázsiára mutatnak. Ez a magyarázata annak, hogy díszítőművészetükben jelen volt a szkíta és hun hagyományból jól ismert csodaszarvas-űzés motívuma is. Emellett egy másik jellegzetes szkíta motívum, a „szent kard" kultusza is megfigyelhető e gótoknál. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy a gótokat (és a hozzájuk csatlakozott népeket, pl. az alánokat) sokáig szkítáknak, később gyakran hunoknak nézték és nevezték meg, mert annyira sajátjukká váltak a sztyeppei szokások és a sztyeppei műveltségi elemek.)

A K-en élő gótok előőrsei ekkoriban már Közép-Európában is feltűntek. A Kárpátok szorosain átkelve a Római Birodalom által **262** (518) **k.** kiürített Dáciát (D-Erdélyt) igyekeztek megszerezni. Az Erdély területére ugyancsak igényt támasztó gepidák vezetője, aki ebben az időben Fastida király volt, **269-ben** (525) a terület gepidák és gótok közötti megosztását javasolta Ostrogotha gót királynak. A gótok azonban nem osztozkodtak, mivel **271-ben** (527) hivatalosan is magkapták az egykori Dácia provinciát a Római Birodalomtól. A gótok Erdélyben helyezték el hadseregük É-i szárnyát. Az Erdélybe történt gót betelepedést más adatok is alátámasztják, melyek szerint ez a **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. derekán) következett be.

A K-i gótok, akik a **03. sz. első felében** (az 05. sz. második felében) még jobbára a Don vidékén éltek, **375-ben** (531) Ny-ra telepítették át szállásaikat, (nyilvánvalóan a hunok térnyerése miatt), és a Birodalom határai felé szorították a már hosszabb ideje a Balkán peremén élő (Nyi) gótokat. (Utóbbiak egy része a greuthung nyomás elől **275-ben** (531) benyomult KisÁzsiába, Tacitus császár csapatai Szíria területén állták el az útjukat.) A Dnyeszter térségében manőverező greuthung csapatok **376-ban** (532), egy hajnalon megkerülték a (Ny-i) gótok K-i előőrsét (Munderik seregét), s átúsztatva a Dnyeszteren lecsaptak a táborra. A hosszabb ideje Róma (Konstantinápoly) hatalmát elismerő (Ny-i) gótok K-i utóvédjei szláv rabszolgáikat és egyéb népeiket hátrahagyva menekültek a Birodalom határaira, egy részük pedig Erdély D-i részébe, az Olt és a Feketeügy völgyében korábban kialakított támaszpontjuk (esetleg szállásterületük) felé igyekezett. Nem tudni, az Erdélybe érkezett K-i és Ny-i gót töredékek hogyan intézték el esetleges nézeteltéréseiket.

A gót betörés okozta megrázkódtatás bizonyára szerepet játszott abban, hogy a Római Birodalom **276-ban** (532) – nem először és nem utoljára – formálisan kettészakadt.

(A Dnyeszter térségében lezajlott gót akciót, miként a később, az **05. sz. első felére**, majd **közepére** (a 06. sz. második felére és a 07. sz. elejére) datált közép- és Ny-európai rémtörténeteket, a Birodalom Rómából irányított részének felforgatását, a teljes bukást eredményező anarchikus viszonyok előidézését a történetírás a hunok nyakába varrta. Ahhoz, hogy a középkor, s annak nyomán az újkor ideológusai a hunokból faragjanak ellenségképet, azonban az is kellett, hogy a Mongol Birodalom 13. sz-i, tehát az érett középkorban végrehajtott európai hadjáratának jellegét és méreteit történelmietlen módon visszavetítsék az ókorba.)

A Balkán északi részét **377/378-ban** (533/534) gótok özönlötték el. A római csapatok **378-ban** (534) súlyos vereséget szenvedtek az Atanarik által vezetett (K-i) gótoktól Hadrianapolisnál (Drinápoly/Edirne). A gót erők **380-tól** (536) a Duna bal partja mentén megindultak Ny-ra. Ez az a pillanat, amikor a gót közösség végleg két részre szakadt, a források a K-Európában maradt gótokat (a harcosokat és a földművelő, kézműves köznépet, a rabszolgákat egyaránt) K-i (osztro-) gótoknak nevezték el. A Ny-ra törekvő gótok neve pedig ezután lett Ny-i (vizi-) gót. Elterjedt felfogás szerint a római császár **381-re** (537), Bauto és Arbogastes seregével elűzette Fritigern seregét az Illyricumból.

(A vizigót etnikumról tudnunk kell, hogy nem vándorolt velük számottevő köznépi vagy rabszolga státuszú közösség, mivel az a **04. sz. utolsó** (a 06. sz. második) **negyedében** lezajlott viharos események miatt csaknem teljes egészében az osztrogótok által uralt területen maradt. A vizigótok története, mellyel külön fejezetekben foglalkozunk, rendkívül gyors, nagy távolságú menetelésekkel, szinte szüntelen háborúskodással volt terhes, ami komolyabb népi tömeg jelenléte esetén kivitelezhetetlen lett volna. Mind Galliában, mind Hispániában, ahova harcaik révén eljutottak, rátelepedtek a helyi lakosságra, főként hadizsákmányból, rekvirálásból és az őslakosság megadóztatásából tartották fenn magukat. Végül összeolvadtak a hispániai lakossággal. Ezzel szemben az osztrogót közösség immár nemcsak „saját" (szláv eredetű) rabszolgáival vagy más státuszú dolgozó népével, hanem a vizigótok korábbi kiszolgáló (jórészt ugyancsak szláv eredetű) népességével is rendelkezett. Nekik ebből az adottságból, nem pedig a mozgékonyságból származott az erejük.)

A **280-as évek második** (az 540-es évek első) **felében** a Pannónia sorsát központi kérdésként kezelő Maximianus római társuralkodó Fastida gepida vezérrel szövetkezett, ennek eredményeként **291-ben** (547) egy gepida sereg megtámadta Ostrogotha gót király Erdélyben tartózkodó csapatait. Az összecsapásból azonban a gótok kerültek ki győztesen. A gepidák visszahúzódtak kiindulási területükre.

A **04. sz. utolsó ötödében** (a 06. sz. közepe táján) a hunok kiszorították a gótokat a K-európai Síkság nagy részéről, főerőik megérkeztek a Fekete-tenger partvidékére. Ott azonban megálltak, nem foglalkoztak Ny-i hódítási tervekkel, inkább K-európai jelenlétük biztonságossá tételét tekintették feladatuknak. A K-i gótok ellenben már **382** (538) és **385** (541) **között** megjelentek a Római Birodalom területén. Feltűnésük bizonyára nem volt független a hunok K-európai jelenlététől, azonban közvetlen előzményeként a Dnyeszter térségében a vizigótok ellen elért **376-os** (532) győzelmükre és a vizigótok Ny-ra távozására kell tekintenünk.

Az egymás ellen forduló római császárok és ellencsászárok által megkörnyékezett gót hadvezérek **391** (547) **k.** önállósították magukat, így hamarosan anarchia alakult ki a Birodalomban. Vizigót és osztrogót hadjáratok folytak a Balkánon, napirenden voltak a fosztogatások.

A K-i és a Ny-i birodalomrész szembekerült egymással, mindkettő a riválisa ellenében próbálta mozgósítani a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, a K-Balkán az akár már K-Római Birodalomnak is nevezhető birodalomrész, míg a Ny-Balkán Róma, avagy inkább Ravenna.

(Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a terjeszkedő osztrogótok Ny-i fegyveres erői és a vizigótok K-i utóvédjei, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában. Előbbiek inkább konstantinápolyi, utóbbiak inkább római szövetségben harcoltak. Esetenként azonban megcserélődhettek a szövetségeseik, és a K-i gótok vezére **399-ben** (555) szembe került a saját embereivel is. Tribigald gót csapatai Konstantinápolyban és a város környékén randalíroztak, ahonnan a nem „germán” haderőt eltávolították; – követelték, hogy az ariánus gótok szabadon gyakorolhassák vallásukat.

(Folytatása a 414-adik oldalon.)

Nagy Konstantin császár két arca (a 06. sz. harmadik negyedében)

Korábban már említettük, hogy a római (és bizánci) császárok uralkodási sorrendje és ideje számos ponton hibás, többnyire az a probléma, hogy komoly redundanciákkal terhes, az eseménysorok rejtett ismétlődéseket tartalmaznak, vagy a szerzők – esetenként már a kútfők is! – az egyes (egymással rivalizáló) uralkodók ténylegesen egyidejű tevékenységét külön-külön korokba helyezve tárgyalták, miközben feldolgozásaikból kirekesztették a tényleges összefüggésükre utaló elemeket. (Végtére is, szükségszerűen és összességében 252 évvel meg kellett hosszabbítani az ókor és középkor személyiségeinek elhelyezésére rendelkezésre álló időszakaszt, hogy biztosított legyen a látszólag ellentmondásmentes virtuális kronológia.) Az ilyen ismétlődések egyik legtanulságosabb példáját Nagy Konstantin és „III." Constantinus császár története tartalmazza.

A **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. harmadik negyedében) Britanniában, majd Galliában feltűnt egy trónbitorló (ellencsászár), kinek neve Constantinus volt. A dolog azzal kezdődött, hogy a római hadsereg britanniai csapatai előbb önkényesen császárrá emeltek egy Marcus nevű katonát, majd ugyanők hamarosan likvidálták is eme kreációjukat, de helyébe tettek egy másikat, a Constantinus nevezetű katonát – (a történészek III. Constantinus néven tartják nyilván). Az új ellencsászár **407-ben** (563) Galliába vezette seregét, maga mellé állította az ott állomásozó csapatokat, s vezéreiket, egy Justinianus nevű rómait és a frank születésű Nebisgastot tábornokká nevezte ki. Egy Sarus nevű gót tábornok kapta azt a feladatot, hogy a Római Birodalom legitimnek tekintett vezetése megbízásából likvidálja Constantinust. Sarus seregei le is győzték a lázadó csapatokat, meg is ölték azok tábornokait. Ekkor azonban Constantinus a frank Edobichra és a brit Gerontiusra bízta újjászervezett csapatai vezérletét, akik Sarust kiszorították Galliából.

Nézzük mi történt látszólag száz évvel hamarabb: Váratlanul meghalt **306-ban** (562) Eboracumban (York) a Constantius Chlorus nevű római katonacsászár. Ezzel egyidejűleg egy Constantinus nevű római hadvezér leverte a pikteket Britanniában, s katonái ennek örömére **307-ben** (563) cézárrá kiáltották ki. Más interpretációk szerint egyenesen augustus címmel látták el, ami császári rangot jelentett. (A rossznyelvek szerint a fiatal Constantinus császár Constantius Chlorusnak és egy Heléna nevű keresztény kocsmai szolgálólánynak a szerelméből származott.) Lássuk, mi történt a következő években: Gallia területéről kiindulva Constantinus ellencsászár **408-ban** (564) összecsapott Hispánia római légióival. A főparancsnokságot (és a barbár „honoriánok" ezredeit is) fiára, Constansra bízta. Ezek a gót identitású (vagy alán?) honoriánok **409-ben** (565) betörtek Hispániába. A csatatéren elért sikereket Constantinusnak sikerült politikai síkra is átplántálnia, **411-ig** (567) senki sem volt képes megkérdőjelezni császári hatalmát a Ny-i birodalomrészben.

A másik virtuális idősíkon Constantinus dominálta a Diocletianus császár újításaként ismert „tetrerchiát", hiszen Diocletianus és Maximianus társcsászárok **305-ben**, azaz 561-ben (állítólag saját elhatározásukból) lemondtak hatalmuk gyakorlásáról, s megnevezett utódaik közül az egyik, Chlorus már nem élt, a másik, Galerius pedig (K-i) birodalomrészében igen súlyos gondokkal, egy Rómából terjedő lázadási hullám kezelésével küszködött. (Galerius császár **306-ban** (562) a cézár címet viselő Severust küldte a lázadó Maxentius és a pretoriánusok kezén levő Róma ellen egy viszonylag nagy sereggel. A sereg azonban átállt az ostromlottak oldalára. Severus **307-ben** (563) kénytelen volt visszavonulni Ravennába, majd nemsokára meg is adta magát Maxentiusnak, s cézár címéről is lemondott.)

Hogy-hogy nem, Constantinus lényegében már **307-től** (563-tól) uralta a Római Birodalmat, vagy annak Ny-i felét. Ugyanakkor a K-en uralkodó császár mellett egy Licinius nevű (ellen?) császár tűnt fel, aki Illíricum, Trákia és Pannónia felett gyakorolt hatalmat. Az

egymással egyre inkább szembeforduló császárok és ellencsászárok **311-ig** (567) vártak a mindent eldöntő összecsapással. Ekkor Constantinus elszánta magát, seregével átkelt az Alpokon, a Torinó és Verona mellett lefolyt csatában meghódította É-Itáliát, majd Róma felé vonult. A Ponte Milvio melletti csatában legyőzte Maxentiust, az itáliai ellencsászárt (aki meg is halt), ugyanakkor Ken váratlanul ugyancsak meghalt Maximinus Daia császár, akinek birodalomrészét Licinius foglalta el. Constantinus **312-ben** (568) a birodalom nagy részének ura lett. Hozzákezdhetett korszakalkotó újításaihoz, mindenekelőtt a birodalom latin meghatározottságának görög dominanciával való felváltásához. Később, legyőzte Liciniust, aki kénytelen volt lemondani az általa birtokolt területekről, ezzel Constantinus (Nagy Konstantin) az egész Római Birodalom egyeduralkodója lett.

A dominánsnak tekintett kronológiai sorban is szerepel a Constans néven ismert személy, aki itt is Constantinus császár (harmadik) fiaként tűnik fel, és előbb társcsászár (cézár), majd apja halálát követően (Ny-i) császár lett. (Flavius Julius Constans, uralkodott: **337–350** (593–606) **között**.)

Keresztényüldözés a nagy birodalmakban (594-ig)

A Perzsa Birodalom területén a **03. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől) a **04. sz. végéig** (a 06. sz. közepéig) a keresztények sorozatos üldöztetéseket éltek át. A különböző interpretációk szerint „előbb" a zoroasztriánus papok küldtek halálba apostolokat és tanítványokat, „majd" (a **04. sz. közepétől**, azaz ugyancsak a 06. sz. elejétől) maguk az uralkodók rendeltek el keresztényüldözéseket. A kronológia helyreigazítása tehát olyan képet mutat, melyben csak mesének bizonyul az, hogy a papság a maga szakállára üldözte volna a keresztényeket, kezdettől fogva királyi parancsra történt minden. A keresztényüldözés összefüggött a két nagyhatalom, Perzsia és Róma közötti vetélkedéssel. Lássuk be: ezt nem sokkal megelőzően mindkét fél kivette a maga részét annak a Pártiának a szétverésében, melynek domináns vallása akkor (a **02/03. sz-ban**, tehát az 05. sz-ban) – a Közel-Keleten és a Kaukázus vidékén – már a kereszténység volt! A keresztény vallásra úgy tekintettek, miként arra a közös, nagy ellenségükére, amely megakadályozta birodalmi vágyaik kiélését a civilizáció bölcsőjének tekintett térségben.

Az iráni keresztényüldözés egybeesik tehát a **03. sz. második** (a 06. sz. első) **felében**, a Római Birodalomban is gyakori, kiterjedt pogromokkal. Köztudott, hogy a Római Birodalomban már **265** (521) **előtt** istentagadással vádolták meg a keresztényeket, mert nem voltak hajlandók a birodalmi isteneknek áldozni. Külön figyelmet érdemel ennek keretében a perzsák ellen fegyverkező Julianus császár **362-es** (518) keresztényüldözése, – akinek személyével külön fejezetben foglalkoztunk. Ő **363-ra** (519) visszatelepítette a zsidókat Jeruzsálembe, miközben ott a keresztényeknek nem volt maradásuk. A császár visszatért az évszázadokkal korábbi római álláspontho: a zsidók istene – ellentétben Jézuséval – visszanyerte a „polgárjogot" a Római Birodalomban. A keresztények üldözése még negyven évig, a **04. sz. elejéig** (a 06. sz. 60-as évinek közepéig), állandó napirenden volt. Akkor azonban alapvetően megváltozott, mind Róma, mind Perzsia uralkodó köreinek stratégiája.

Perzsiában **410** (566) **k.** vallási türelem érvényesült, és szorgalmazták, hogy a keresztény gyülekezetek függetlenítsék magukat Rómától (Konstantinápolytól), az ottani vallási vezetőktől. Talán felismerték, hogy a keresztények jó szövetségesek, vagy legalább lojális alattvalók is lehetnek egy olyan időszakban, amikor kiéleződtek az ellentétek a nagyhatalmi játszmában. Bizonyosnak látszik, hogy a perzsa területeken beállt „szélcsend" összefüggött a Római Birodalomban **310** (ugyancsak 566) **k.** bekövetkezett szemléletváltozással. Az egyre gyarapodó keresztény néptömegeket mindkét nagyhatalom igyekezett a maga számára megnyerni. Rómában ekkoriban nemhogy beszüntették a keresztények háborgatását, hanem a politikai vezetés magas köreiben már el is határozták e vallás elismerését, sőt domináns vallássá tételét. A kereszténység hivatalos elfogadása **312-ben** (568) következett el. A két nagyhatalom egyaránt megkísérelte a kereszténye ket a maga oldalára állítani.

A „keresztény kártya" kijátszása Róma számára hozta meg a sikert. Perzsában hamar rájöttek erre, vagyis arra, hogy ők nem – már csak a zoroasztriánus papság támogatására való ráutaltságuk miatt sem – nyerhetnek semmit Róma koncepciójának másolásával. Ellenkező módon jártak el, **420** (576) **k.** újra elkezdték a keresztényüldözést, – (talán azt gondolhatták: Róma bázisát gyengítik ezzel). Aztán vagy 30 évig, az **05. sz. közepéig** (a 06. sz. végéig) tartott a keresztények elleni nagy üldözési hullám a Perzsa Birodalomban. A perzsiai keresztények kapcsolata az antiokhiai püspökséggel **424** (580) **k.** meg is szakadt. A támadások miatt **435** (591) **k.** lehetetlenné vált Niszibiszben a keresztény iskola működtetése is.

Felvethető, merthogy az üldözött keresztények korábban a pártusok alattvalói voltak, hogy a Kaukázus térségében (valamint Közép-Ázsiában és K-Európában is) jelen levő hunok perzsiai hadjáratai talán elsősorban (vagy részben) ezeknek a keresztény közösségeknek a

megsegítését, kimentését is szolgálhatták. A hunok **433-ban** (578) átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. (Ezt megelőzően is vezettek a hunok hadjáratokat Perzsia ellen (**395/396** (551/552), **415** (560), **420** (565), **422** (567)), ezek az akciók kifejezetten az örmények megsegítését szolgálták.) Volt a hunoknak egy hadjárata **435-ben** (580) is. A hunok egy újabb perzsiai hadjárata **441/442-ben** (586/587) zajlott le, sőt **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen.

A perzsa II. Jazdegerd **446** (591) **k.** teljesen véget kívánt vetni a perzsiai kereszténységnek, és Örményország területén is be akarta vezetni a zoroasztriánus államvallást, perzsa papságot küldött, tűzimádó templomokat kezdett építeni. Egyúttal a kereszténységet római kémeknek nyilvánították, s összehangolt akciókat indítottak ellenük, – összefüggésben azzal, hogy Róma, jobban mondva Konstantinápoly most már „a keresztények védelmében" kezdte támadni a perzsa ellenőrzés alatt álló területeket. Az üldözési hullám tetőpontja **448-ban** (593) következett el, ekkor a perzsák az É-mezopotámiai Kirkuban állítólag 153 ezer keresztényt gyilkoltak le. (Ismeretes, hogy a zsidók és a manicheusok **338-ban** (594) azzal vádolták meg a perzsiai keresztényeket, hogy árulást követtek el, Rómával egyezkedtek.)

(Mindennek fonákjaként: A Konstantinápoly által nem szívlelt nesztoriánusok, avagy „keleti szírek" már **437-től**, vagyis 582-től kezdtek emigrálni a határon keresztül Perzsiába, ahol az ő „elhajlásukat" senki sem firtatta, esetleg erre még bíztatást is kaphattak. **449-ben** (594) III. Hormizd kifejezetten vallási békét igyekezett teremteni az országban. – Más: A kereszténydüldözés később az Arab-félszigeten, a mai Jemen területén, a himjáriták független országában folytatódott **518** (663) és **525** (670) **között**, ahol a király a bizánci fenyegetések ellenszerét vélte megtalálni országa keresztény lakosságának kiirtása révén. – A himjáriták történetéről külön fejezetben számolok be.)

A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 1. (599-ig)

A hun szövetségi rendszer számára nem volt elég tágas Közép-Ázsia területe, mivel ott jelentős földművelő népesség is élt, így nem maradt a Belső-Ázsiából érkezett néptömegük, illetve a gazdaságuk alapját képező állatállományuk számára elegendő legelőterület. A hunoknak tudniuk kellett arról is, hogy K-Európában összeomlott a velük rokon, ősi szkíta-szarmata világrendszer, ezért arra számíthattak, hogy K-Európában bőven fognak találni legeltetésre alkalmas területet. A Ny-i irány választására volt még egy jó okuk: D-ről egyre fenyegetőbben lépett fel a perzsa hatalom, a Szaszánidák egész Közép-Ázsia meghódítására törekedtek. Ennek megelőzése érdekében a hun csapatok a **04. sz. harmadik negyedében** (a 06. sz. első harmadában), miközben csapataikkal (előőrseikkel) behatoltak K-Európa területére (**370-ben**, azaz 526-ban), a Kaszpi-tó vidéke felől a Kaukázus és Kis-Ázsia irányában is előrenyomultak. (Edessa (Urfa) püspöke, Efraim írt róluk.) Már **363-ban** (519) betörtek a Perzsia és a Római Birodalom által uralt kaukázusi és kis-ázsiai területekre. Ezzel bizonyára Örményországot segítették, amely országot mindkét nagyhatalom (Róma és Perzsia) igyekezett uralma alá vetni, – (aztán **387-től**, azaz 543-tól a területét egy időre egymás között fel is osztották a perzsák és a rómaiak). A perzsák által ellenőrzött Kaukázuson túli terület **387** (543) **után** határos volt a hunok által uralt kaukázusi területtel (Örményország területén). – Egyébként a **04. sz. vége felé** (a 06. sz. derekán) Örményországból több követség is megfordult a Kaukázus É-i előterében és a Fekete-tenger környékén élő hunoknál, aminek számos dokumentuma van, melyeket örmény kolostorok őriztek meg Iránban, Irakban, Szíriában, Libanonban.

Fentieket aláhúzza egy adat, mely szerint a **03/04. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepén) a hunok az örményekkel – eltérő (talán manicheus) Jézus-hitük ellenére – egymás keresztény esküjét elfogadván perzsa-ellenes szövetséget kötöttek. Komoly méretű hun akcióra került sor még **395/396-ban** (551/552), amikor csapataik Szíria területére is eljutottak. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd vissza, Örményországba, a Kaukázus É-i előterébe. A hadjárat a meggyengült Róma támogatását is szolgálhatta. Nyilván sikeres volt, mivel ennek nyomán a rómaiak **297/298-ban** (553/554) kiűzték a Perzsákat Örményország nagy részéből, Perzsia elismerte a rómaiak hatalmát Örményország felett, és (újra) a Tigris-folyó lett a Római Birodalom K-i határa. A K-európai (kaukázusi, pontoszi) hunok azonban ezután, mind Perzsia, mind Róma kis-ázsiai erőitől fenyegetve érezhették magukat.

A hunok jelentős erőkkel rendelkeztek **414** (559) **k.** az ÉNy-Kaszpi-tenger térségében, Dagesztán tengerparti részén, a Derbendi-szorostól É-ra. Birtokukban volt egy bevehetetlennek tartott erőd, melyet Hun Kapunak hívtak, más középkori forrásban Csor volt a neve. Innen kiindulva nagy hun hadjárat indult, hatalmas félkört leírva, K-i irányból Perzsiába. A hun sereg **415** (560) és **420** (565) **között** eljutott Amida és Nisibis térségébe, majd onnan, ugyanazon kerülő úton tért vissza a Kaukázushoz. A következő összecsapásra **422-ben** (567) került sor.

A korábbi, **395/396-os** (551/552), örményeket támogató hun hadjárattal kapcsolatban egy érdekes történet maradt ránk, mely szerint a Betlehemben élő szent életű Jeromos atya hírt kapott, hogy Palesztina felé hun csapatok közelednek. Szent Jeromos szerint „*a hadsereg távol volt, és Itáliában polgárháborúkkal volt elfoglalva*”. Egy római tábornok, Rufinus meg is nyitotta számukra a birodalmi kapukat. A hun lovasok akadály nélkül áramolhattak volna be. A „Kaukázus farkasai”, ahogyan a hunokat akkoriban nevezték, addig már végignyargalták Kis-Ázsiát és Szíriát. A hunok azonban megálltak a Libanoni hegyeknél, nem akartak behatolni Jeruzsálembe. Szent Jeromos tudomást szerzett arról, hogy a hunok között ekkorra már széles körben elterjedt a kereszténység.

(Ismeretes, hogy már az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felét** megelőzően, keresztény missziók eredményeként az Oxus partvidékén és Koraszánban is erős keresztény (nesztoriánus?) püspökségi központok jöttek létre, bizonyára még azelőtt, hogy a kaukázusi államok a kereszténységet (**337** (593) **k.**) államvallásnak nyilvánították volna. (A grúz egyház Antiokhiához, az öt nagy ókori központ közül a legközelebbihez kapcsolódott.) – Egyébként **435** (591) **k.** érhette el a közép-ázsiai térséget a Zsuan-zsuan terjeszkedése, ennek ellenére nem tudunk arról, hogy a keresztény misszió lendülete megtört volna. A Zsuan-zsuan hatalmas területű birodalmának központja K-Turkesztánban maradt, valódi hatalma Mandzsúriától csak a Tarim-medencéig volt érezhető, Ettől Ny-ra fekvő, érdemleges közép-ázsiai területeket egyelőre nem sikerült megszállnia.)

Róma pragmatikus, de rövidlátó politikusai a **297/298-ban** (553/554) elért sikereiktől eltelve a perzsákkal szövetkeztek a hunok ellen, és **414-ben** (559) további kötelezettségeket is vállaltak a kaukázusi perzsa erődrendszer finanszírozására. **408-ban** (564) még perzsa-bizánci szerződés is született a „*közös védelmi kiadásokról a kaukázusi átjárónál*”. Perzsiában uralomváltás történt azonban, s az új uralkodó ismét Róma ellen fordult, az európai birodalom **310-ben** (566) kénytelen volt feladni az örmény-kaukázusi és az ahhoz kapcsolódó kis-ázsiai, mindeddig római fennhatóság alatt maradt területeiket. Róma a továbbiakban alárendelt szerepet játszott Perzsiával szemben, és K-Örményország perzsa vazallusi státusza is megszűnt **428-ban** (573), amikor a szaszánida Perzsia integráns része lett, különböző satrafák vezetése alá került. A perzsák **425** (581) **k.** átcsaptak Örményország római befolyás alatt maradt (kilikiai) területeire is.

A perzsa II. Jazdegerd **446** (591) **k.** véget kívánt vetni a perzsiai kereszténységnek, és Örményország területén is be akarta vezetni a zoroasztriánus államvallást. A nagy keresztényüldözési kampány mélypontja **448/449-ben** (593/594) volt, az É-mezopotámiai Kirkuban állítólag 153 ezer embert gyilkoltak le. A perzsák legnagyobb keresztényüldözési kampánya **449-ben** (594), mind Perzsia, mind Örményország területén (egyelőre) befejeződött. Perzsia **340-ben** (596) hódította meg maradéktalanul az örmény lakosságú Ny-i (kilikiai) területeket. Békekötésre **442-ben** (598) került sor, ami egy perzsa-római hosszú távú szerződés megkötésével járt együtt, aminek éle ismételten a kaukázusi hunok ellen irányult, (a perzsa erődrendszer továbbépítésének konstantinápolyi finanszírozásával).

Az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) az európai hunok központi területe a Pontoszban, a Fekete-tenger K-i felének partvidékén, valamint a Krímben volt. A hun csapatok, főként a Kaukázus irányából, az **05.** (06/07.) **sz-ban** is többször betörtek a Közel-Kelet térségébe. Ezzel a témakörrel a szír szerzők előszeretettel foglalkoztak. A hadjáratok nyilvánvalóan összefüggésben álltak Kis-Ázsia és az örmény lakosságú területek perzsa részről zajló bekebelezésével, a Fekete-tenger térségének fenyegetettségével. A hunok **433-ban** (578) ismét átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. Volt a hunoknak egy „K-i” hadjárata **435-ben** (580) is. A hunok egy másik perzsiai hadjárata **441/442-ben** (586/587) zajlott le, állítólag „akatzir” (szaka, ősbolgár?) és kaukázusi seregekkel. Később, **450-ben** (595) perzsa inváziós kísérlet történt Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra. A perzsák a hunok országából ugyan kivonultak, de behatoltak a még keletrómai uralom alatt álló kaukázusi területekre. Válaszul **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen.

A Perzsia elleni hun akciókkal összefüggésben, Örményország perzsák általi leigázása után, az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** a Szászanida-dinasztia hatalmas erődrendszert épített ki a Kaukázusban, melynek maradványai a mai Azerbajdzsán É-i részén találhatók, Derbendtől egészen a Gilgicsáj-folyóig, a Besbarmah-hegyig (Kurszán-gala), a rendszer centruma a derbendi Kaszpi-kapu, (az érintett területeken ma Azerbajdzsán és Dagesztán osztozik. (Később Péróz/Firoz perzsa uralkodó (**459–474**, azaz 604–619) üldözte ugyan a

kereszténységet is Grúzia területén, uralma mégis jórészt a hunok elleni harcokban telt el. – A grúz királyságok idegen hatásoknak voltak kitéve, Ny-on Kolkisz (Lazika) elvileg keletrómai, gyakorlatilag hun gyámság alatt állt, K-en és D-en Ibéria (Kartlia) felett perzsa befolyás érvényesült.)

Térjünk azonban vissza K-Európa térségébe, és a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felébe**! Az Európa területére behatoló hun éktől **360** (516) **után** ÉNy-ra kerültek az európai alánok. Az alánok egy része (hun alárendeltségben) a Kaukázus D-i lejtőire került (ők az oszétok elődei), más részük messze, a gótokat követve Ny-ra lovagolt, (ezek egy része idővel csatlakozott a hunokhoz). Egy hun hadjárat **370** (526) **k.** széles ívben a Kaukázus É-i előterébe, majd a Tanais vidékére irányult.

K-Európában, a Volga és az Urál-folyó közötti térségben, valamint a Kaukázus ÉNy-i előterében **371** (527) **k.** jött létre a Ny-ra tartó hunok első központja, melynek uralkodója Balambér nagykirály volt. Valamivel később, **375–380** (531–536) **között** ez a központ a Volga és a Don közé került át, egyben a hunok előőrsei megérkeztek a Pontoszhoz és a Krímbe, amit **376-ban** (532) foglaltak el. A hunok nem száguldottak keresztül a sztyeppén, hanem tartósan megtelepedtek a Don mellett, Lipetszk térségben. Zadonszk és Klevnoje között a hunok nemcsak sátrakban, hanem állandó tartózkodásra szolgáló épületekben is laktak. A Don-és a Voronyezsfolyók partjai kiváló életteret képeztek a nagyállattartással foglalkozó törzsek számára, mikoriban még nem jött el az ideje, hogy megszállják DK- és Közép-Európa nagy részét.

A **04. sz. utolsó ötödében** (a 06. sz. közepe előtt) a hunok kiszorították a gótokat a Kelet-Európai Síkság nagy részéről, főerőik megérkeztek a Fekete-tenger partvidékére. Ott megálltak, nem foglalkoztak Ny-i hódítási tervekkel, inkább K-európai jelenlétük biztonságossá tételét tekintették feladatuknak. (Az **05. sz. első**, vagyis a 06. sz. második **felében**, a K-en bekövetkezett események miatt a hunok erőforrásaikat a Perzsia elleni küzdelemre fordították, s ezzel összefüggésben hosszabb időre el is veszítették a Fekete-tenger középső és Ny-i partvidéke feletti térségben szerzett területeiket. Ebben az időben a Római Birodalom, majd a később velük szövetségre lépő K-i gótok ismét tért nyertek ebben a régióban.)

Kitérve a térség É-i peremének eseményeire, egy adat szerint K-felől egyes avarhun csoportok, tehát a Hun Szövetség utóvédjei már **402** (558) és **432** (588) **között** megérkeztek a szabírok és ogurok területére, a D-Urál térségébe. (Jelenlétüket jelzi, hogy az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felében** megjelentek a Káma-vidéken a hozzájuk köthető részleges lovas-temetkezések.) A **420-as** (570/580-as) évekre vonatkozóan olyan kínai adat ismeretes, mely szerint a Góbi-sivatag térségében több éves hadakozás bontakozott ki, melynek végeztével az avarhunok csapatai a térségből Ny-ra távoztak. Itt nyilvánvalóan az avarhun néptömegek és állatállományuk zavartalan áttelepítését biztosító utóvédharcokról eshetett szó.

Úgy tűnik, a hunok népeinek mozgása és elrendeződése, Belső-, majd Közép-Ázsia kiürítése tervszerűen, összehangoltan zajlott. Ezzel kapcsolatban igen érdekes az orosz kutatók egy részének az álláspontja, akik régészeti alapon állítottak fel kronológiát, és ebben a 06. sz. közepét vagy második felét jelölték meg az Urál D-i végénél lezajló népmozgásra, ami a Kubán-vidékre és a Káma-völgybe irányult, s a népmozgás alanyainak a magyarok őseit nevezték meg.

(Folytatása a 409-edik oldalon.)

Dákok és gepidák (a 06. sz. végéig)

Dácia valójában csak **101-ig** (357) állt fenn, utolsó békeéveiben már csak alárendelt kliens állam volt, Róma fennhatósága érvényesült felette. Róma azonban nem érte be ennyivel, **101ben** (357) hozzáfogott a nagy múltú állam teljes felmorzsolásához. Hatalmas, 50 ezres sereg az Olt, a Zsil és a Karas folyók mentén vonult fel, – nem másért, mint az ottani természeti kincsek (bányák) feletti maradéktalan uralomért. Decebál békére irányuló erőfeszítései sikertelenek maradtak, így nem maradt más választása, mint szembeszállni a rómaiakkal, majd véres csatában vereséget szenvedni. Róma **101** (357) és **106** (362) között vezetett két hadjáratával nemcsak a szorosabb értelemben vett Dáciát, hanem részben a Duna-medence K-i harmadát is uralma alá kényszeríttette. Decebál meghalt, a dák arisztokráciát fizikailag megsemmisítették. A római uralom ezután É- és Ny-felé a Szamos illetve a Tisza árterületének mocsárvilágáig ért, K-re pedig a K-i Kárpátok övezetéig. A dák háború után Rómában 123 napos cirkuszi játékokat tartottak, amelynek során 10 ezer gladiátor, jórészt dák hadifoglyok küzdöttek egymás ellen. Az elfogott dák katonák egy részét besorozták és (szarmatákkal együtt) Britanniába vitték harcolni.

Győzelme után, **106** (362) és **110** (366) között Traianus császár azonnal hozzákezdett a Római Birodalom Dácia provinciájának megszervezéséhez, – (székhelye: Sarmisegetusa, a korábbi dák főváros lett). A dák népek nagyobb része (Dácia állam lakosságának többsége) kívül maradt a rómaiak által meghódított területeken, tehát az ún. colonia Dacica, ill. Dácia provincia területén. A római tartomány nem foglalta magában a Hargitától K-re és a Feketeügytől É-ra fekvő területet (a mai Székelyföld jelentős részét), sem Máramarost, sem Szatmár és Bihar É-i területét. Később a provincia területéhez csatolták a D-Kárpátok, a Duna és az Olt által bezárt térséget (vagyis Olténia, ill. a Szörénység területét). A provinciát **120** (376) **k.** részekre tagolták. Egyik részéből szervezték meg Dacia Inferiort (Alsó-Dácia, tehát Olténia). Másik területrészéből alakult ki Dacia Superior (Felső-Dácia), vagyis D-Erdély. A harmadik és legbizonytalanabb helyzetű közigazgatási egység lett Dacia Porolissensis (É-Erdély területén). Utóbbinak a táborsora volt hivatva védelmet nyújtani az É-felől támadó „szabad dák" továbbá dák kultúrájú egyéb törzsek, valamint a germán törzsek betörései ellen. Legalább két légió és nagyszámú segédcsapat állomásozott Dáciában, s a római világ számos területéről jelentős romanizált embertömeg települt be a tartományba.

Dacia provincia Ny-i, É-i és K-i határán kívül maradt területeken továbbra is éltek dákok, akiket összefoglalóan Daci liberi (szabad dákok) névvel illettek. Uralkodó vélemény szerint a dákok maradékai mindegyszálig elmenekültek D-Erdélyből (Dácia állam sűrűbben lakott, központi részéből, az új római provincia területéről), s egészen a Visztula forrásvidékéig eljutottak. Álláspontom szerint később „gepidáknak" (gyepű-dáknak) nevezett népként tértek vissza ÉKErdélybe, illetve a Partiumba (a Szamos-vidékre). Más álláspont szerint viszont a Visztulához menekült, a Visztulától visszatért szabad dákok vagy gepidák tétele merő fikció, a szabad dákok (gyepű-dákok) soha nem távoztak el az É-i ÉK-i Kárpátok külső vonulatának gerincén túlra, s nem keverendők össze a Visztula vidékéről érkezett, a Kárpát-medencében feltűnt K-i germán törzsekkel, vagy azok szláv köznépeivel. Egy harmadik álláspont értelmében a szabad dákok és/vagy a gepidák azonosak lehetnek a térségben ekkoriban emlegetett viktoválok (victovali) népcsoportjával, akiket megint mások a vandálok egyik közösségével próbálnak azonosítani. Megjegyzendő, hogy a mindeddig uralkodó nézetek megfogalmazói, mind a viktoválokat, mind a gepidákat „germán" népnek állítják be, bár ingatag okfejtéseiket lényegében személynevek római forrásokban fennmaradt alakjaira alapozzák.

A **02. sz. első** (a 04. sz. második) **felében** az új római tartomány elvágta egymástól a Duna mentén élő két szarmata népet, az alföldi jászokat és az al-dunai roxolánokat. A politikai helyzet földrajzi vetületének lényeges eleme az is, hogy a Pannónia és Dácia közötti térben, a

DunaTisza-közén és a Tisza-mentén kialakult szarmata és jász (jazig) lakosságú, bizonytalan hovatartozású területek gátolták a nevezett birodalmi provinciák közötti kapcsolatok fenntartását. Az ún. szarmata háború idején (**116–119**, vagyis 372–375) a roxolánok és jazigok a Dácia É-i határán élő szabad dákokkal összefogva koncentráltan támadták az új tartományt, tartós sikert azonban nem értek el.

Rövid békés periódus után, **138** (394) és **161** (417) **között** gyakran emlegették a „dák veszélyt" a Római Birodalomban, – mindig a szabad dákokra, valamint a kosztobókokra és a karpokra gondoltak ilyenkor, tehát a tartomány É-i és K-i szomszédaira. Dacia Superior és Dacia Porolissensis tartományok hadseregét a szabad dákok és szövetségeseik elleni harcok miatt **157** (413) **k.** afrikai csapatokkal erősítették meg. Az intézkedések azonban nem voltak elégségesek, az időszak végén meg kellett szüntetniük több területrész ellenőrzését, a rendelkezésre álló haderő kényegében csak a művelés alatt álló bányák és a hozzájuk vezető utak biztonságát volt képes biztosítani. A Dacia Porolissensis területén elhelyezett lakosság jelentős részét kitelepítették Moesia irányában, ahol létrehozták Dacia Aureliana provinciát.

Intenzív háború folyt **165** (421) és **170** (426) **között** egyidejűleg Dácia, Moesia, valamint Pannónia és Noricum területén is. A körülmények miatt Róma nem volt képes elegendő légiót bevetni Dáciában. A Bánság irányából támadó jászoktól a Moesia Superior-beli seregek súlyos vereséget szenvedtek, mialatt a kosztobókok és a szarmaták (?) feldúlták Moesia Inferiort, majd egészen Achaiáig nyomultak előre. A változó geopolitikai helyzetnek megfelelően módosították Dácia közigazgatását, a három résztartomány irányítása ismét egyetlen helytartó kezében összpontosult. Változott a tartományok elnevezése is: Dacia Superior új neve: Dacia Apulensis, Dacia Inferior új neve: Dacia Malvensis lett. Moesia Superiort is Dáciához csatolták. Dacia Porolissensis azonban nem volt többé, Potaissába (Torda) vonták vissza Dácia É-i légiójának központját. A szabad dákok tért nyertek hazájukban, így D-i csapataikat teljes joggal gyepű-dákoknak (gepidáknak) nevezhették, hiszen Felső-Tisza-vidéki központjuknak gyepűjévé, határvidékévé vált az É-erdélyi Maros- és Küküllő-mente területe.

A háború azonban nem ért véget, **167-től 180-ig** (423–436) Pannónia és Dácia területén is folytatódott az ún. „markomann háborúkkal". Ennek keretében, római szövetségben (**168-ban**, azaz 424-ben) megjelentek a vandálok a Kárpát-medencében, mégpedig Dácia közvetlen szomszédságában, a Szamos völgyében. A vandálok célja lényegében az volt, hogy a Tiszakanyartól Ny-ra, a Bodrog, a Sajó, a Hernád és a Tarna völgyében megtelepedhessenek. Röviddel ezután tűnt fel a viktoválok népközösségének vagy hadseregének neve is római forrásokban, mégpedig a Felső-Tisza-vidékre és a Szamos-mentére vonatkoztatva. Mint előbb már említettük, lehetséges, hogy esetükben is a szabad dákokról írtak. (A Szamos a Tiszába ömlő, de nagyon hosszú és kanyargós folyó, egymástól lényegesen eltérő jellegű, különböző világtájak felé igyekvő szakaszai vannak, melyek külön neveket is kaptak: Kis-Szamos, Nagy-Szamos, Meleg-Szamos, Hideg-Szamos. A vandálok és a viktoválok azonosítása pusztán azon az alapon, hogy mindkét közösségnek köze volt a Szamoshoz, botorság.) A források alapján nem világos, a viktoválok Rómával szövetséges vagy ellenséges erőt képeztek-e. Fontos figyelembe venni azonban, hogy a másik kronológiai sor szerint éppen **269** (425) **k.** vetették meg a lábukat a gepidák a Magyar Alföld ÉK-i térségében, (a Felső-Tisza és a Szamos vidékén).

A háborúk lezárása után Dácia helytartója, Sabinianus **180-ban** (436) megengedte 12 ezer szabad dák letelepítését Dáciában, – a békefeltételek meghatározásakor nyilván a lakosság tömeges pusztulása vagy elvándorlása, továbbá a római hadsereg válsága miatt egyezett bele ebbe a megoldásba. A szabad dákok hazájukba való visszatérésének ára talán a tartomány É-i határainak védelmében vállalt szerepük lehetett. Sabinianus utóda idejéből **212/213** (468/469) viszont már arról értesülünk, hogy ismét voltak összecsapások a szabad dákokkal É-Erdélyben, – úgy tűnik a dákok romanizálásának terve egy évszázaddal Dácia felmorzsolása után sem kecsegtetett túl sok sikerrel. A szabad dákok Dácia egy részét feldúlva **218-ban** (474) magukkal

vitték (kiszabadították) azokat a túszokat, akiket Caracalla császár szedett tőlük (bizonyára a renitens határvédők megzsarolása, megrendszabályozása céljából).

Ettől függetlenül, Dácia tartomány történetének **193** (449) **235** (491) **közötti** szakaszát az interpretációk békésnek és virágzónak festik le. A tartomány különösen a **193–213-as** (449–469) időszakban élt át nagy gazdasági fellendülést. K-en a gótokkal fennálló béke és folytatott együttműködés még a **220-as évek első** (470-es évek második) **felében** is tartott. Róma nem akadályozta meg, hogy a gótok Havasalföldről betelepüljenek Dácia K-i határvidékére, a Háromszéki-medencébe és a Barcaság területére, együttműködésük tanúsága az a jól kiépített útvonal, mely Sepsiszentgyörgy térségében szelte át a medencét, (nyomvonalán ma is műút halad).

A Felső-Tisza-vidékről terjeszkedő gepidák már a **04. sz. első évtizedében** (460 k.) elérték a Magyar Alföldön az ún. Csörsz-árok vonalát (a szarmaták védművét, a „nagysáncot"). Erdélyben, Marosvásárhely területén a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében** kezdték használni a (láthatóan egyre nagyobb tért nyerő) gepidák a Mikszáth utcai temetőt. Ezután, **335** (491) **k.** megkezdték terjeszkedésüket a szarmata nagysánc és a Meszes- és Érc-hegység közötti sávban, a Kraszna és az Ér folyók völgyében, – (előőrseik a Körösök völgyének É-i részét **355** (511) **k.** érték el). Térnyerésük nyilvánvalóan összefüggésben állt a Római Birodalom K-i felének általános gyengülésével, ami egyenes következménye volt a gótok offenzívájának. (A gótok létrehozták Fekete-tenger menti törzsszövetségüket, ami **225-től**, azaz 481-től már nemcsak az Al-Duna, hanem Dácia térségét is fenyegette). A karpok mint a Gót Szövetség egyik népe **228ban** (484) intézték első nagyobb támadásukat Dácia ellen. A szabad dákok a szarmatákkal együtt **236-ban** (492) megtámadták Dáciát, (pont akkor, amikor a gótok fegyvertársai, a karpok is így tettek). Ugyanekkor „Dácia lakói" (nyilván a határokon belülre telepített szabad dákok) is lázadást kezdtek uraik ellen. Az események sodrásában a Dácia D-i határvidékén lakó roxolánok, állítólag a gótok nyomásának engedve, **337-ben** (493) elhagyták a számukra kijelölt lakóterületet, egy részük a Moesiába menekült, nagyobb részük Ny-ra tartott, és elvegyült a jászokkal (jazigokkal) a mai Magyarország és É-Szerbia (Délvidék) területén.

Váratlan fordulatot vett Dácia története **240-ben** (496), amikor nemcsak, hogy gót és karp támadások érték az erdélyi Dácia K-i felét, hanem a karpok és a gótok ezen a területen – a hágóknál és a Háromszéki-medencében – további támaszpontokat és szálláshelyeket is kialakítottak. A **03. évszázad 40-es éveiben** (az 05/06. sz. fordulóján) Dácia lakosságának romanizált része megkezdte a tartomány felhagyását, elvonulásuk 10-15 év alatt be is fejeződött. Az esemény jellegét jól jelzik azok a régészeti eredmények, mely szerint Dácia É-i részén (KözépErdélyben), **245** (501) **k.** teljesen megszűnt a római pénzérmék forgalma.

A **246-os** (502-es) évhez köthető az a feljegyzés, mely immár keresztény időszámítás szerint datálva is tartalmazza a gepidák népnevét, mégpedig pontosan azon területre vonatkoztatva, melyről eddig mint a szabad dákok területéről szóltak a feljegyzések. (Prokopiosz egyik írásának értelmezői szerint a gepidák azonosak, nemcsak hogy a dákok egyik néprészével, hanem általánosságban a szkítákkal is. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a 19. sz-ban élt Körösi Csoma Sándor álláspontja is, bár ő nem a gepidák, hanem az ősmagyarság erdélyi jelenlétéről tett említést. Azt írta angol nyelven készített életrajzában, hogy a székely nemzetség a magyar nemzetnek azon részéhez tartozik, amely a »04-edik« (talán **04-edik**, azaz 05/06-odik?) sz-ban, a régi Dáciában telepedett le.)

A **247-es** (503-as) évre vonatkozó dokumentumok szerint Dácia erdélyi területrésze már csak hadszíntér és felvonulási terület volt. K-ről jövet a karpok **250** (506) **után** megszállták az egykori Dacia Inferiort, tehát Olténiát. Az Olt és a Feketeügy székelyföldi vidékére, melyet a római sereg már régebben feladott, további gót csoportok telepedtek be.

A Gót Szövetség hadai **251-ben** (507) keltek át először nagy erőkkel a Dunán, és Moesia, Trákia és Illíria városait is dúlták, Dobrudzsa területén, Abritus (Razgrad, Bulgária) mellett megsemmisítő vereséget mértek a római légiókra, az ütközetet vezénylő Traianus Decius császár a fiával együtt holtan maradt a csatatéren.

A görög területek ellen meg-megújuló támadások miatt a már lényegében elvesztett Dáciáról **253** (509) **után** alig esett szó Rómában. Ekkoriban, **355** (511) **k.** a gepidák már jelen voltak a Körösök felső folyásánál is.

Dácia katonai értelemben vett teljes kiürítése **257** (513) és **261** (517) **között** ment végbe, párhuzamosan azokkal a csatározásokkal, amelyek Pannónia K-i határvidékén zajlottak Róma, ill. a gepidák és a szarmaták (valamint a vandálok) haderői között. A másik kronológiai sor pedig említést tartalmaz arról, hogy a **350-es évek második** (az 510-es évek első) **felében** a Tisza völgyén keresztül alán-gót vonulás kezdődött É-, ÉNy-felé, valamint hogy gepidák telepedtek le a Tiszántúl Dácia tartománnyal szomszédos területein (talán a Körösöktől É-ra fekvő térségében). A keresztény időszámítástól száz évvel különböző pártus kronológiai sor szerint az utolsó római csapatok csak **367-ben** (523) hagyták el Dáciát, – de ez az adat talán a Kárpátoktól D-re fekvő dáciai területekre vonatkozik. Dácia (Erdély) római légiói már **262-ben** (518) is Dácián kívül, Pannóniában állomásoztak.

Erdély gótok általi megszállása intenzív szakaszába érkezett. Egy adat szerint a gepidák vezetője, aki ebben az időben Fastida király volt, a béke érdekében, **269-ben** (525) a terület gepidák és gótok közötti megosztását javasolta Ostrogotha gót királynak. A gótok azonban nem osztozkodtak, mivel **271-ben** (527) hivatalosan is magkapták az egykori Dácia provinciát a Római Birodalomtól. Aurelianus római császárnak (**270–275**, azaz 526–531) a dunai határt ugyan sikerült megtartania, de Dáciát végleg át kellett engednie a gótoknak, az onnan kitelepítetteket pedig Moesia vidékén helyezte el, a két Moesia között Serdica (Szófia) fővárossal létrehozott új, de megtévesztő módon ugyancsak Dácia névre keresztelt igazgatási egységben, megerősítve a Száva és az Al-Duna mentén a római limest. A greutingi (síkvidéki) gótok Erdély belsejében, a tervingi (erdőlakó) gótok a Kárpátok vonulata mentén foglaltak állásokat. A területátadással kapcsolatosan a forrásokban két Dáciáról esik szó: Dácia Traiana (a kiürített terület) és Dácia Aureliana, más néven Dácia Félix (telepítési terület, mely a Dunától D-re terül el, a Szkopje–Szófia–Nis háromszögben). A gótok Közép-Erdélyben **274-ben** (530) szállták meg új szállásterületük (támaszpontjuk) földjét. A gepidák nem szívesen mondtak volna le a római uralom alól frissen felszabadult Erdélyről. Kolozsvár térségében **375/376-ban** (531/532) jelentek meg, vezéri szállásukat (fővárosukat) pedig **376-ban** (532) Szilágysomlyónál alakították ki. Más egységeik **378-ban** (534), feltehetőleg a szarmatákkal egyeztetett módon a Közép-Tisza–vidéktől K-re fekvő árterületek határvonalán vonultak fel, majd D-re fordulva nagy erőkkel megszállták a Körösök mentét. Pannónia haderejével történt összecsapásukra **384-ből** (540) utal egy adat.

A gepidák igyekeztek kihasználni a Birodalom megosztottságát, a belső ellentéteket. A **280-as évek második** (az 540-es évek első) **felében** Maximianus római társuralkodó Fastida gepida vezérrel egyeztetett, ennek eredményeként **291-ben** (547) egy gepida sereg megtámadta az Erdélyben tartózkodó gótokat. A részleteket nem ismerjük, de az összecsapásból a gótok kerültek ki győztesen, a gepidák jelentős területeket veszítettek. A gótok ezután – pl. a marosszentannai temető tanúsága szerint – befészkelték magukat a Küküllők, a Kis-Szamos és a Maros egyes völgyeiben, a gepidák pedig visszahúzódtak a Szamos-völgy és a szarmata-sáncok felé. Az Erdélybe történt gót betelepedést a pártus kronológiai sor egyik adata is alátámasztja, mely szerint ez a **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. derekán) következett be.

A szarmaták, jászok (és talán a gepidák is) a Kárpát-medencében (az Alföldön), **294-ben** (550), a Jászság É-i részén elkezdték hatalmas, védősánc-rendszerük (az ún. Csörsz-árok)

kiépítését, vagyis az ún. szarmata sáncok kiegészítését. A rendszert, legalábbis részben, kezdetben mindenképpen a Római Birodalom építtette, finanszírozta. A rómaiak felkérték az alföldi szarmatákat és alánokat, hogy erősítsék meg határaikat a kvádok, a gepidák, a vandálok és a gótok ellen. Ennek eredményeként Váctól K-felé haladva, a Nyírségen, a debreceni Nagyerdőn át Dre fordulva, a Maros felé, s azon is túl, egészen Bánátig munkálatok folytak a római és a szarmata érdekek jegyében. A már korábban is, hosszú ideje, talán a szkíták korszaka óta létező „szarmata sáncoknak" a (**323-ig**, azaz 579-ig **tartó**) felújításáról, megerősítéséről és kiegészítéséről, földvárak építéséről volt szó. Ennek célja az volt, hogy megteremtse a lehetőséget elhárítani az egyre inkább megosztott, belharcok nyomán kettéhasadó birodalom K-i felének, Konstantinápolynak szolgáló gótok, valamint a szarmaták É-i határait fenyegető germánok támadásait. Ez Pannónia és a szarmaták közös érdeke volt. Olyan nyomvonalon is erődítések folytak, mely a korábbi szarmata sáncvonalon kívüli részeket vont be a szarmaták által uralt területbe. A rendszer teljes kiépítésével az egész szarmata–alán–jász közösség jól védhető földművek mögé kerülhetett volna, – ám az építmény-rendszer teljesen soha nem készült el. Nyomai viszont néhol még ma is láthatók.

Ne szaladjunk azonban ennyire előre! A **290-es évek második** (az 550-es évek első) **felének** lényeges eseménye a karpok vándorlása volt. Róma karpok elleni háborújával összefüggésben ez a nép (a balkáni albánok valószínű elődei) elhagyta korábbi lakóhelyét, a Prut folyó és a Kárpátok közötti területet továbbá friss erdélyi területfoglalásait is, és a Római Birodalom területére távozott. A betelepült/betelepített karpok egy része Pannóniába, más része az Al-Duna vidékére, Moesia Inferiorba került. Ugyanebben az időben (**396**, tehát 552 **k.**) a Csörsz-árok (szarmata sánc) egyes szakaszainál is újabb népek (részben alföldi szarmaták, részben a Havasalföld felől alánok vagy roxolánok) telepedtek le, Ártándnál ugyanakkor gepida letelepedés történt. Ekkoriban érték el a Kárpát-medencét a gótokkal együtt emlegetett herulok is. A **04/05. sz. fordulója** (a 06. sz. közepe) **idején** K-i és a Ny-i birodalomrész urai szembekerültek egymással, mindkét erőközpont a riválisa ellenében próbálta mozgósítani a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, K-Balkán a lassan akár már K-Római Birodalomnak is nevezhető birodalomrész, míg a Ny-Balkán Róma, avagy inkább Ravenna (a későbbi Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a terjeszkedő osztrogótok Ny-i előőrsei és a vizigótok K-i utóvédjei, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában.

A **04. sz. első** (a 06. sz. harmadik) **negyedében** kialakult egyik erdélyi K-i gót territórium a Szamos és a Közép-Maros völgye, valamint a Küküllők közötti mintegy 50 km-es körben terült el. Egy másik gót megszállási terület a Gyergyói-hegységtől és a Hargitától Ny-ra levő völgység lehetett. Népi (mezőgazdasággal foglalkozó lakossági) betelepedés ezeken a helyeken nem történt, a beköltöző gótok katonai csoportok lehettek, hiszen a jelenlétük idejében még akadálytalanul továbbterjeszkedő erdőket inkább körbelakták, minthogy irtották volna.

A telepesek foglalkozására nézve perdöntő adat szerint ezek a gótok **323-ban** (579) áttörték a Csörsz-árok vonalát és behatoltak a Tiszántúlra. (Ekkor állt le a hatalmas földmű-rendszer építése.) Nagy szarmata–gót háború bontakozott ki ugyanis **322-től** (578) Pannónia előterében, az Alföldön (leginkább Bánátban). Néhány évvel később, **325-ben** (581) a K-i gótok már ki is ürítették Erdélyt, csupán a Maros-völgyi „erdélyi kaput" őrizték egy darabig (a **04. sz. közepéig**, tehát a 06/07. sz. fordulójáig) jelentős erőkkel. (Eltávozásuk pontos oka nem tisztázott, szállásaikat bizonyára a Balkánon kívánták koncentrálni.) A gótok **328** (584) **k.** megint kísérletet tettek arra, hogy a Temesközi-síkságról elűzzék a szarmatákat. Ehhez az akciójukhoz a gótok feltehetőleg a Maros-völgyben visszahagyott erőiket vethették be. (Ez az akció ugyancsak a Balkánra irányuló mozgásuk részeként értelmezhető.)

A gepidák, akik ebben az időben már – a szarmatákhoz hasonlóan – Pannónia szövetségesei voltak, **332-ben** (588) a Szamos, valamint a Kraszna irányából megkezdték

Erdély megszállását. Az Erdélyben (az „erdélyi kapu” térségében) lakó gótok ezzel párhuzamosan, **332-ben** (588) a Maros mentén előrenyomulva végleg el akarták űzni a szarmatákat a Temes-közből. A szarmaták védelmében beavatkoztak a gepidák, akik a Maros-völgyben megtámadták az Erdélyben állomásozó gótokat. A támadás eredményeként a gótok (mindössze 40 évi jelenlét után) kiszorultak Erdély kapujából, – egy ezt alátámasztó adat szerint **335** (591) **k.** gótok költöztek a Magyar Alföld D-i peremére.

Belső-Ázsia a Han-dinasztia válsága idején és Han-Kína bukása után (a 07. sz. elejéig)

A Hszien-pi **155-től** (404) a Tarim-medence és a Szibériával határos területek kivételével megszállta a hunok korábbi uralmi területét, és ezzel a Bajkál-tótól Kínáig terjedő területen (KNy irányban 7000 km hosszban) jelentős pusztai hatalmat hozott létre. A belső-ázsiai hunok egyes csoportjainak az erdő- és tajga-zóna irányában történt elhúzódására a **02. sz. közepéig**, vagyis ugyancsak az 05. sz. elejéig tartott. A Hszien-pi Törzsszövetség saját hatalma alá rendelte a hunok belső-ázsiai maradékait. A törzsszövetségben a tabgacsok (toba, topa, touba) a Hszien-pi Ny-i ágát képezték, míg a **03. sz. második** (05. sz első) **felében** egyes hun törzsek az Irtis-folyó térségében tartózkodtak. A Ny-i Han kronológia Wu-di császár halála idejére, tehát **–088/087-re** (402/403) datálta a mongóliai hunok maradékainak kínai csapatok előtti kapitulációját. A vörös hunok részvételével zajló hadjárat során 58 hun nemzetség adta meg magát, ezeket áttelepítették a vörös hun lakosság közé. A K-i Han kronológia szerint **170-re** (419) fejeződött be a hunok eltávozása Közép-Ázsiába.

Han-Kína semmit sem nyert a hunok eltüntetésével. A kincstár kimerült, a nép elégedetlenkedett, a kései Han-császárok alatt elhatalmasodott az anarchia, hamarosan a pusztai népek törzsi vezetői vették birtokukba Kína É-i, Ny-i és részben középső területeinek nagy részét. Lássuk ennek a folyamatnak a részleteit!

A kínai csapatok **177-ben** (426) óriási vereséget szenvedtek el a Hszien-pi által vezetett törzsszövetségtől. Nem sokkal később azonban, **271-ben** (427) kínai győzelemmel ért véget egy következő Hszien-pi akció. Egy másik idevágó adat szerint **–060** (430) **k.** egyre jobban megerősödtek a K-en élő hszen-pi törzsek, s ezek meg-megújuló támadásaikat É-Kína (BelsőMongólia) felé vezették. Ez a dátum pontosan egybeesik a párhuzamos kronológiai rendszerben közölt adattal, mely szerint **181-ben** (ugyancsak 430) két részre szakadt a Hszien-pi, egy K-i és egy Ny-i (feltehetőleg már tabgacs dominanciájú) részre.

Ezt követően, **184/185-től** (433/434) az ún. „sárga turbánosok" taoista szektájának parasztfelkelése belülről rengette meg a Han-dinasztia uralmát. Kicsit később egy független kínai államot alapított Han-Kína területének egy részén a Zhang Daoling nevű taoista mester szektája. Ez az állam **190 és 215 között** (439-től 464-ig) állt fönn. Han-Kína hódítási területe a korábbinak a töredékére zsugorodott. (K-en és É-on a Hszien-pi uralta a korábbi kínai hódoltsági területet, Ny-on a Tien-Sán, a Dzsungár- és a Tarim-medence vidéke a **–01. sz.** (az 05. sz.) **második felében** már a fehérhunok (és az avarhunok) szállásterülete lehetett.)

A **02. század végén** (az 05. sz. közepén) Kínában éhínség tört ki, a Han-dinasztia széthullásával pusztai népek vették birtokukba É- és Közép-Kína hatalmas térségét. A K-i Han-császár **198** (447) **k.** kénytelen volt lemondani, országa három államra esett szét; egy Cao Cao nevű tábornok (a tényleges hatalmat kézben tartó hadurak egyike) már **195-ben** (444) államot alapított É-on: Wei-Kína. A gazdag D-i családok, melyek a gyengülő Han-dinasztiától függetlenedtek, hamar elismerték a Jangce-vidéket és DK-Kínát meghódító Sun Ce hadvezér öccsének, Sun Quannak a hatalmát, aki aztán **212-ben** (461) Wu-Kína fejedelmének (majd császárának) kiálttatta ki magát.

Kína állapotát kiválóan jellemzik a Nagy Fallal kapcsolatosan feljegyzett események: Egy közlés szerint **202** (451) **után** „szükségtelenné vált" a Nagy Fal, ezért a karbantartását elhanyagolták. Egy másik adat szerint Huhanye vörös-hun vezető, aki **–033** (457) **k.** saját Hun Szövetségét újjászervezte, biztosította a kínai uralkodót, hogy É-ról immár semmi veszély sem fenyegeti. Javasolta, hogy hagyják fel a Nagy Falat. E javaslatnak gazdasági indokai voltak, hiszen a fal a vörös hunok területét vágta ketté, s nehezítette (drágította) meg az árucserét, a

kereskedők mozgását. A javaslat bizonyára elfogadást nyert, hiszen a párhuzamos kronológia szerint **210-ben** (459) befejeződött a 2250 km-es Nagy Fal finanszírozása az É-Kína és a mongol sztyeppe közötti hegyvidéken.

A vörös hunok emellett – az általános anarchia lehetőségét megragadva – visszatértek korábbi szállásterületeikre, így **–030** (460) **k.** őseik földjére, az Ordoszba is. A vörös-hun Huhanye (akit, természetesen helytelenül a száz évvel később élt Liu Yuannal „helyettesítenek be") **304-ben** (ugyancsak 460), az Ordosz K-i részén, a mai Linfennél, Pingyang városban, vagy a mai Taiyuan vidékén rendezte be udvarát. Állama Korai-Csao (Zhao) dinasztikus néven a mai ÉKína területén élő népét igyekezett egybefogni. Kínai történetírás szerint ekkor kezdődött a „Tizenhat Királyság Kora" (tartott: **439-ig**, azaz 595-ig). Ezek a királyságok É-on voltak, s kínai álláspont szerint ebben a korszakban valójában öt „barbár törzs" uralma valósult meg 16 kisebb államban. Ezek egyike volt a Korai-Zhao. (Az államok többsége a kínai narratíva szerint a mai Shanxi tartomány területét osztotta volna fel.)

Huhanye bizonyára egyeztetett Cao Cao kínai hadúrral is, hiszen a hadúr **215** (464) **k.** jóváhagyta a hunok (legalább 30 ezer háztartás) települési területeit. A K-i szárny Chishi járásban, Taiyuan város környékén, a Ny-i szárny Chinxian tartományban, Ningxia város környékén, a D-iek az Ordosz DK-i részében, Puzi járásban, az É-iak Chinxin járásban élhettek. A középső elhelyezkedésű hunok az Ordosz É-i részén, Tayulingban maradtak. (Cao Cao egyébként hun lovasokkal erősítette meg haderejét, katonáival a hun harcmodort gyakoroltatta, és alkalmazta a hun lovasság újításait.

Érdekes, hogy a legismertebb interpretációk „Liu Yuan" (értsd: Huhanye) hun államának „berendezésével", illetve Cao Cao hadúr – aki Wei Wu-di néven kezdett „császárként" uralkodni – intézkedésével zárják a Hun Szövetség belső-ázsiai történetét, ugyanis a történet végét **216ra** (465) datálják. Annyiban helyes lehet ez a dátum, amennyiben ugyanekkor, **–025** (ugyancsak 465) **k.** a Hszien-pi Szövetség még egy komoly vereséget mért az „északi" (tehát nem a „vörös") hunokra. A Hszien-pi tovább erősítette a pozícióit, és a közép-ázsiai („északi") Hun Szövetség – bizonyos fehérhunok és az avarság (avarhunok) kivételével, akik a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében** még a Tarim-medencében, vagy annak tájékán tartózkodtak – a továbbiakban Belső-Ázsiában már nem számított hatalmi tényezőnek. (A Tarim-medence térségét pedig előbb a fehérhunok hagyták el, majd **370** (526) **k.** az avarhunok is Ny-ra vonultak.) A Sárga-folyó mentén élő vörös hunok (Korai Zhao nevű) országa **313-ban** (469) megerősödött. Ezt a megállapítást erősíti meg a párhuzamos kronológiai sorban álló adat is: a vörös hunok országa **220-ban** (469) újra jelentős tényezővé vált.

A kínai történetírás a **219/220-as** (468/469) évekhez is korszakváltást társított: a „Három Királyság" korának kezdetét (egyben a K-i Han-dinasztia uralmának végét is). Persze, ez a három királyság (Wei, Shu, Wu), mint látjuk, a legjobb esetben is csak része lehetett a „tizenhat királyságnak", amelyeknek története alig nyolc évvel korábban, **304-ben** (460-ban) kezdődött. A kínai történetírás nem teljesen következetes, ugyanis a **220-ban** (469) kezdődő korszakot „Öt Barbár 16 Királyságának" koraként is aposztrofálják. (Az öt „barbár" közül legalább három pusztai lovas nép volt.) A fentebb említett „Három" említett királyság közül az északabbra elhelyezkedő Wei volt a legjelentősebb, hadseregében nagy szerepet játszottak a pusztai népek. Wei-Kínában egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a pusztai elemek, majd a tabgacsok a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) – ezen a néven: Wei – dinasztiát is alapítottak. A Wei állam területéhez képest a Wu DK-re, a Shu DNy-ra helyezkedett el. A Wei állam járt élen a buddhizmus terjesztésében. A buddhista fordulat a Sima-Yi nevű király hatalomra lépése után következett be, **249-ben** (498) elmozdította a Cao-Shuang nevű korábbi Wei uralkodót, s átvette a hatalmat. A buddhizmus államvallássá tételének éve: **349**, azaz 505.

K-en megjelent, és a Korai Zhao állam területét elfoglalta, **329-re** (485) talán népessége jelentős részét is maga mögé állította a megalakuló-félben levő Zsuan-zsuan nevezetű, a

felbomlott Hszien-pi elemeit csatasorba állító, feltörekvő hatalmi tömörülés. A Zsuan-zsuan dinasztia talán a Tung-hu nevezetű formáció vezető köreinek a leszármazottja volt Mongólia D-i területén. A „Korai Zhao" felbomlásával egyidejűleg, **329-ben** (485) jött létre az ún. Kései Zhao hun állam. Az alapító Shi Lo volt, aki eddig szakadár K-i hun vezérként uralkodott a (vörös) hunok egy részén. Ez az állam a korábbitól Ny-ra fekvő területeket ölelt fel. Shi Lo azonban meghalt **333-ban** (489), s utóda Shi Hu lett, akinek uralma alatt az állam, – állítólag trónviszály folytán – **349-ben** (505) végzetesen meggyengült, végül **352-ben** (508) össze is omlott. A valódi ok feltehetőleg a Zsuan-zsuan terjeszkedése lehetett.

A Zsuan-zsuan dinasztián kívül ekkoriban, a **03. sz. közepén** (az 05/06. sz. fordulóján) alakult meg a Sárga-folyó vízgyűjtőjén a konkurens tujuhunok állama is. A Tujuhun-dinasztia egy mongolokkal rokon népből került ki, az államhoz hun és türk elemek is csatlakoztak. (Kérdés: a tujuhunok mennyiben különböztek a tabgacsoktól, esetleg a tabgacs hatalmi formáció részét lépezték-e? – A Hszien-pi nevét a források erre az időszakra vonatkozóan már nem emlegették.) A hun (Zhao) állam szétesése után, **352** (508) **k.** a Sárga-folyó menti hunok elfogadták a tabgacsok (Wei-dinasztia) uralmát. Két jelentős vazallus hun személyiség neve is fennmaradt: Liu Wu Huan („baloldali király") a Sárga-folyó Ny-i felén lévő területeket tartotta kézben, valamint a folyó másik oldalán: Liu Qu-Yan („jobboldali király").

A történetírás a kínai Wei Királyság megszűnését **265-re** (514) datálta. Ez a dátum valamivel későbbinek tűnik, mint a „barbár" (tabgacs) Wei-dinasztia megalakulásának nem pontosan meghatározott ideje. A Shu állam már két évvel korábban, **263-ban** (512) felbomlott. (Igaz, más interpretációk szerint a „barbár", ún. Északi Wei-dinasztia csak **386-ban** (542), tehát évtizedekkel később alakult volna meg. Lehet azonban, hogy ez a kései dátum inkább a Selyemút egyik központjának, Pingcsengnek (Datong) az ország fővárosává tételére vagy a buddhista vallás általuk történt felvételére vonatkozik. Létezik továbbá olyan felfogás is, mely szerint az É-i Wei csak **439-ben** (595) alakult volna meg, mondván akkor ért véget a „Tizenhat Királyság Kora". Ez azonban minden szempontból tarthatatlan álláspont.) – A dinasztia és e tabgacs (toba) állam **534-ig** (690), tehát másfél évszázadnál is hosszabb ideig állt fenn. A tabgacs név – az északi népek felfogásában – sokáig egész É-Kínát, sőt egész Kínát jelentette, erre utalnak a **08.** (09/10) **sz-i** türk rovásfeliratok (orhoni feliratok), valamint a „tabgacs-kán" cím a török nyelvű muzulmán uralkodók nevében (a 17. sz-ig).

É-Kínában már **385-től** (541-től) beköszöntött az ún. „Északi Dinasztiák Korszaka" – a kínai történetírásban alkalmazott terminológia szerint.

A kínai Három Királyság korszaka – ha egyáltalán volt ilyen, s nem csak utólagos beleértelmezésről van szó – a Shu állam megszűnésével le is zárult, bár „hivatalosan a fennállását" **280ig** (529) jegyzik, ami a (DK-i) Wu királyság felbomlásának dátuma. Az igen tekintélyes és nagy múltú Sima (Szima) családból származó Sima Yan tábornok volt az a személy, aki szanálta a Wei Királyságot, vagyis a „barbárok" kezére jutott területről talán jórészt kimentette a kínainak tekintett javakat és népességet. A tábornok új dinasztiát is alapított: az ún. Ny-i Yin-dinasztiát. A kínai történetírás a **265** (514) és **316** (565) közötti „zavaros" évekre vonatkozóan sok-sok kis állam megalakulását és elsorvadását rögzíti, miközben az egyetlen számottevő államnak a Nyi Yin (Csin) dinasztia országát tartja, ami az időszak végéig, tehát **316-ig** (565) állt fenn. Ennek az államnak az uralkodói 20 ezer hun háztartás letelepítését engedték meg a Sárga-folyó vidékének Ny-i részében, Yinyianban, ami megfelel a mai Ningxia tartománynak. Ugyanakkor tabgacsok telepedhettek le a mai Shanxi tartomány É-i részében.

Legalább ilyen fontos országnak kell azonban tekintenünk a „barbár" Északi Weit és a történetírásban Korai Liangnak nevezett (hun) államot is, mely ezekben a „zavaros" években alakult meg. A dinasztiaalapító az a Liu Yuan volt, akinek Korai Liang dinasztiáját és tetteit a

virtuális történelem rejtelmei között tévelygő történetírók általában összekeverik a száz évvel korábban élt Huhanye Korai Zhao dinasztiájával és cselekedeteivel.

Természetesen a legfontosabb állam ekkoriban mégsem a Yin-, a Wei- vagy a Liang-dinasztia állama volt. Ezt a szerepkört egyértelműen a Zsuan-zsuan állam töltötte be a **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén). A **04. sz. végére** (a 06. sz. második harmadában) a Zsuan-zsuan Belső-Ázsia legjelentősebb hatalma lett, már betörtek a Tarim-medence területére is, ahol az avarhunok utóvédharcokat folytattak.

A Zsuan-zsuan központja K-Turkesztánban, lényegében a Tarim-medence egyik felében lehetett, fennhatósága a Bajkál-tótól és Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjedt, uralma alá kerültek a mongóliai vörös hun népek, valamint csaknem az összes mongol és türk törzs, (amelyek régebben a Hun Szövetség K-i és középső erőit és népeit képezték). Befolyásuk kiterjedt a Wei- és a Liang-dinasztia államára is. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. harmadik harmadától) beszélhetünk Zsuan-zsuan Birodalomról, amikortól minden mongol és türk népet uralmuk alá vetettek a Tien-san és Korea között. A birodalom az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **harmadában** megkezdte terjeszkedését Ny-felé, Közép-Ázsia irányában, ahol azonban igen kemény ellenállásba ütközött.

A Yin állam erejét az újra és újra eluralkodó anarchia (polgárháború, „nyolc király háborúja”) gyengítette, így **291** (540) és **306** (555) **között** a szomszédos nomádok a kínai uralom alatti területek felé akadálytalanul előrenyomultak. A Yin-dinasztia időszakára általában is jellemző volt, hogy a kínai hatalom és kultúra D-re húzódott a „barbár támadások elől”. A D-i dinasztiákhoz a D-tengeri úton jutottak el a buddhista misszionáriusok, akik (vagy a társaik) kereskedelemmel is foglalkoztak. A Yin-dinasztia állama a buddhista eszmevilágnak igen termékeny talajul szolgált. A legismertebb kínai buddhista iskolákat (Zheng-si és San-lun/Szanron) már **410** (566) **k.** megalapították. Ebben az időben valamennyi kínai alapítású buddhista iskola DKínában működött.

A Korai Liang hun államban Liu Yuan **310-ben** (559) meghalt, dinasztiájának uralmát fia, Liu Cong folytatta. Liu Cong **311-ben** (560) bevette a Ny-i Yin (Csin) fővárost, Loyangot, – ami eredetileg K-i Han-főváros volt. A Yin-dinasztia így Ny-ra húzódott, Changan (Csangan, Xian) vidékére. Liu Cong **312-ben** (561) Changanból is kiűzte a Yin-dinasztiát. Ekkor (az **05-sz. elején**, azaz a 06. sz. harmadik negyedére) Loyangot a tabgacsok (É-i Wei) szállták meg, s központjukká is tették. (A „Korai-Liang” hun dinasztia egészen **376-ig** (625-ig) állt fenn.) A Ny-i Yin-dinasztia állama **316-ban** (565) végleg összeomlott a vörös hunok és a tabgacsok csapásai alatt. A dinasztia D-re menekült. A Jangce vidékén szerveztek új államo(ka)t. Ezáltal tovább nőtt a Közép- és D-kínai területek jelentősége. A D-i térségben a kínai kultúrára, hagyományos kínai adminisztrációra alapozott államok alakultak. Ezek egyike volt az ún. K-i Yin (Csin), melynek fővárosa Nanjing (Nanking, Jiankang) lett. A Yin-dinasztia története csak »420-ig« – valószínűleg **420-ig**, tehát 576-ig – tartott, a dinasztikus évkönyvek interpretációja szerint, tehát a „Ny-i” Yin fennállása után mindössze 11 évvel le is zárult. A hunok és a tabgacsok versengtek a kínai területek meghódításában, miközben Belső-Ázsia É-i térfelén a Zsuan-zsuan Birodalom terjeszkedett.

A történetírásban Korai Liangnak nevezett (hun) állam vezetője **318-tól** (567), Liu Cong halálával Liu Yao lett.

A kínai történetírás szerint **419/420-ban** (575/576) új korszak kezdődött, mégpedig a „Déli Dinasztiák Korszaka”, ami egyébként „Hat Dinasztia Korszaka” néven is ismeretes. Kínában hatalomra került a Lio-Song-, avagy Szung-su-dinasztia is, melynek első császára Liu Yu (Song Wu-di) lett. (A Déli Dinasztiák Kora **580/581-ben** (736/737), mások szerint **589/590-ben** (734/735) ért véget.) A korszak Kínájában kolostortemplomok, zárdák, fordítóműhelyek

sora működött egészen a kínai Liang-ház nagy alakja, Liang Wu-di császár (**502–549**, azaz 658– 692) idejéig.

Egyes interpretációk szerint Chugu Meng Xun **433-ban** (589) megalapította az É-i Liangdinasztiát, miután legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztia" uralmát. Eszerint az É-i Liang lett volna a Han-dinasztia és a Tang-dinasztia közötti korszakban az egyik leghosszabb ideig regnáló dinasztikus állam, és igen sokáig békében élhetett a körülötte elterülő országokkal. (Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, hogy más interpretációk szerint ez az állam csak **397-ben** (653) alakult volna meg, megint más feldolgozások szerint a dinasztia megalapítására **401-ben** (650) került volna sor.) Chugu Meng Xun fia, Chugu Muqian csak **439-ig** (595) volt képes megőrizni országa függetlenségét, ekkor kénytelen volt behódolni az É-i Wei uralkodójának. Chugu Meng Su, a dinasztia következő tagja azonban nyugatra menekült, ahol megalapította a Gaochang királyságot. Feltehető, hogy ebben a Ny-i (tibeti?) államban vészelte át a dinasztia a **401-ig** (650-ig) tartó évtizedeket, amikor aztán újraalapíthatták az É-i Liang államát.

Az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulója után) a Zsuan-zsuan hatalma Belső-Ázsiában már fogyni kezdett (miközben Közép-Ázsiában ekkoriban növekedett), ezzel összefüggésben az ujgurok, akik eredetileg az Orkhon-folyó völgyében és a Bajkál-tó D-i vidékein laktak, a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulója után) kezdtek behúzódni a Tarim-medencébe, a távozó avarhunok helyére. (A Zsuan-zsuan kereteibe tartoztak azok türk törzsek is, akik az Altajhegység vidékén laktak, és kovácsaik lévén fontos szerepet töltöttek be, mert ők készítették a Zsuan-zsuan harcosainak vértjeit. Kétségtelenül jelentős szerepük lehetett abban is, hogy a Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun fegyvereseit és avarhun vezetésű lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** távozásra bírta.)

Tibet területén **349-ben** (600) létrejött az ún. Korai Qin állam és dinasztia, (az államalapítást hibásan, a virtuális kronológia csapdájába esve, többen megpróbálták összefüggésbe hozni a száz évvel korábban felbomlott Kései Zhao utolsó királyával, Shi Huval). A Korai Qin államnak volt vazallusa (**370-ig**, vagyis 629-ig), míg csak fel nem lázadt, az a Liu Wei Chen nevű hun személyiség, akit a történetírás Helian Bobo apjaként tart számon, és aki kapcsolatban állt a Korai Liang állam vezető köreivel is.

A Han-dinasztiák uralmának felszámolása utáni viszonyokat elemző fejezetünk zárásaként megkísérlem megfogalmazni a vizsgált két évszázados időszak eseményeinek logikáját, azonosítani a Belső-Ázsia és Kína lakossága (elitje) köreiben kísértő korszellemet. Az ember hajlamos elveszni a történtek részleteiben, hajlamos nem észrevenni a folyamatok egyes állomásait összekötő logikai kapcsokat, még így, a virtuális időpontok és egymásutániságok kiküszöbölése után is. A valós időpontok, valós időszakok tükrében, szép lassan mégiscsak kirajzolódik a korszak folyamatainak természete. Mindenek előtt világossá vált, hogy mintegy 70 évvel HanKína összeomlása előtt az uralkodó kínai iker-dinasztia már csak árnyéka volt korábbi önmagának. Miközben a Hszien-pi segítségével elüldözte a Hun Szövetséget Belső-Ázsia területéről, ennek a hadjárat-sorozatnak a hatalmas költségei és veszteségei miatt, mind belül, mind kifelé, végzetesen legyengült.

A Hszien-pi az eszelős kínai katonapolitika, a mértéktelen önteltség, a pusztai népek végzetes lebecsülése következtében alaposan Kína nyakára nőtt. A **170-es** (420-as) években a hatalmas szövetségbe szerveződött pusztai katonai erők már lényegesen erősebbek voltak a kínai hadseregnél. Kína radikális-szélsőséges, a konfucianizmus karikatúráját képviselő uralkodó körei ennek ellensúlyozására elképzelhetetlen mértékben megnövelték a parasztság terheit. A kínai nép nélkülözései olyan mértéket értek el, hogy az ún. „sárga turbánosok" taoista szektája hatalmas parasztfelkelést volt képes kirobbantani. Ez a felkelés, valamint az ennek nyomán kibontakozott szeparatizmus 30 éven keresztül, a **210-es** (460-as) évekig folyamatosan rombolta a kínai állam szellemi és anyagi alapjait.

A Kínai Birodalomnak volt azonban egy számbelileg is tekintélyes (konfucianista) szellemi elitje, mely lényegében azonos volt az államigazgatás jól képzett, elkötelezett, hazafias személyi állományának krémjével. Ez az elit volt Kína valódi vezérlő ereje, hozzá képest a hatalmat megtestesítő Han iker-dinasztia személyiségei csak igen rövidtávon gyakorolhatták ámokfutásukat. Mikor az elit számára világossá vált, hogy a császárok teljes romlásba taszítják a birodalmat, levették kezüket az iker-dinasztiáról. Nem tudjuk, ez a forradalom vagy szabotázs hogyan is zajlott le, mekkora emberáldozattal is járt, de kétségtelennek látszik, hogy például a Nagy Fal finanszírozásának megszüntetése jelentős lépést jelentett a Han-dinasztia helyzete ellehetetlenítésének folyamatában. Az elit főként a már hosszabb idő óta sinaizáltnak tekinthető vörös hun közösségeket vette pártfogásába, s ehhez a politikájához megnyert több tekintélyes, hatalmas katonai kontingenseket irányító tábornokot, mindenek előtt Cao Cao hadurat is. A tábornok akcióival összefüggésben a K-i Han-dinasztia állama már **220** (469) **k.** összeomlott. Helyén hamarosan létrejöttek a vörös hunok és a tabgacsok államai (Korai Zhao és Wei). A Ny-i Han-dinasztia elhalása kicsit hosszabb folyamat volt, és ahhoz már olyan események is hozzájárultak, amelyek nem lehettek benne a kínai szellemi elit terveiben, mint például a Zsuanzsuan szövetségének megalakulása és gyors erősödése a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében**. A dinasztia haláltusája **–030** (460) **k.** kezdődött, és **009-ig** (498-ig), szélsőséges vélemények szerint egészen **020/025-ig** (az 510-es évekig) eltartott. A területen kisebb államok mozaikja jött létre.

A **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** kialakult és további száz évig érdemlegesen nem változó hatalmi viszonyok igazolják a tervszerűség teóriáját. A kínai kisállamok messze D-re kerültek, lényegében az ötszáz évvel korábbi Kína területére. A kínai hatalmi elit tervét végrehajtó kisebb kínai államocskák csapatai elhagyták az egész kínai hódítási területet (mai szóval élve: gyarmatbirodalmat). Annak igazgatását, a terület uralását a szövetségesüknek tekinthető tabgacs és hun államokra hagyták. Ezek az államok a kínai óhajtól függetlenül is érdekükben állónak tekintették felvenni a harcot az É-i irányból fenyegető Zsuan-zsuan ellen. A Zsuanzsuan terjeszkedését gátló (vörös) hun és tabgacs ütközőállamok anyagi támogatása nem okozott komolyabb gondot Kína elitjének.

A konfucianista hatalmi és szellemi elit Kína belső bajain is úrrá lett. Felismerte, hogy a térségben (a tabgacsok körében) már a **04. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől) hódító vallási irányzat, a buddhizmus népi változata lényegesen „kezelhetőbbé” teheti a parasztságot, mint a taoizmusnak az a radikális, szinte kommunisztikus vagy anarchisztikus társadalmi viszonyokat eredményező változata, amely a kínai parasztságot mindeddig a befolyása alatt tartotta. Ennek a felismerésnek a birtokában egyes kínai vezetők az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. közepétől) a D-i államokban is szorgalmazták a buddhista térítést, megalapították az első buddhista iskolákat, kínai utazókat küldtek Indiába, hogy tanulmányozzák a buddhista vallási irodalmat, a visszatért utazókból lett szerzetesek pedig le is fordították kínai nyelvre ezeket a munkákat. (Ez az időszak azonos a **04.** (06/07.) **sz-ban** a Selyemút mentén sokfelé elterjedt, a nomádok és a kereskedők közös alkotásainak tekinthető csodás barlangtemplomok kiépítésének idejével.)

Bár a vizsgált időszak végére „bezavart” a kialakult képbe a nesztoriánus kereszténység és a manicheizmus előretörése is, mégis elmondható, hogy a korabeli Kína (a „D-i államok”) népe a kínai elit kívánságának megfelelően jórészt buddhista lett, – miközben az elit vallása (?), inkább ideológiája megmaradt a konfucianizmus szilárd talaján.

A frankok és a Római Birodalom (603-ig)

A Rajnától K-re élt frankok a **03.** (04/05.) **sz-ban** átköltöztek a Rajna mentére, és megtelepedtek a mai Hollandia és Belgium területén. A frankok a **03.** (05/06) **sz-ban** jobbára a Rajna középső és alsó szakasza mentén éltek. A források szerint a „frank betörések" a Római Birodalomba **233-ban** (489-ben) kezdődtek el, ami más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a római terjeszkedés elérte a Rajna vonalát, a frankok szállásterületét.

A **03. sz. közepén** (a 06. sz. elején) a ripuári frankok a Rajna bal partján helyezkedtek el, s folyamatosan támadták a limest. A túlparton élő száli frankok **352/355-ben** (508/511) a mai Elzász és Pfalz területét nyugtalanították, 40 római várost, köztük Bonnt és Kölnt is leromboltak. Egy különítményük **253/259-ben** (509/515) végigrabolta Galliát és Hispániát (**258**, azaz 514), később É-Afrikába átkelve is megütközött egy birodalmi sereggel. Párizs római kolóniáját (Lutetia Parisiorum) is sorozatosan frank támadások érték. (A frank népnév első írásos előfordulása **259-ből**, tehát 515-ből való.) Sorozatos kísérletek történtek a frankok birodalomba integrálására, a frank fegyveresek római zsoldba szervezésére, ám ezek a próbálkozások felemás eredménnyel jártak. Julianus cézár ugyan sikereket ért el, **356** (512) **és 358** (514) **között** több hadjáratban legyőzte a frank és alemann csapatokat, de Róma a kiváló frank katonák többségét nem volt képes megnyerni magának, s akiket mégis, azokban gyakran csalódnia kellett. Julianust Párizs római kolóniájában, **360-ban** (516) császárrá kiáltották ki, de ez nem a frankok megfékezésének, hanem a Ny-i birodalomrész elszakításának deklarációját jelentette. (Gallia már **258-ban**, azaz 514-ben jogilag elkülönült a Római Birodalomtól, ám ez önmagában nem okozott különösebb megrázkódtatást, az önállósodás illeszkedik a térség általános viszonyaiba, mert ekkoriban valamennyi birodalomrészben önjelölt ellencsászárok sora uralkodott. A történettudomány álláspontja szerint az ún. „Galliai Birodalom" **260** (516) és **274** (530) **között** állt fenn, s egymást követve Postumus, Laelianus, Marius, Victorinus és Tetricus császárok uralták. Csaknem bizonyos, hogy a galliai császárok elsősorban a frank és a frankokkal szövetséges germán csapatokra támaszkodtak.)

Róma Galliában még komoly vereséget szenvedett **365-ben** (521), és csak a **360-as évek második felére** (az 520-as évekre) volt képes felfejleszteni Ny-ra küldött csapatait olyan szintre, hogy méltó vetélytársa lehetett a frankok és szövetségeseik, mindenek előtt az alemannok harci erejének. Gallienus császár és utódai **265** (521) **után** visszavetették a frank-alemann előnyomulást, más szóval a szakadár Galliai Birodalom terjeszkedését.

Úgy tűnt, I. Valentinianusnak **369-ben** (525) sikerült pontot tennie a zavaros történetre, a Ny-i kolóniák és a frankok Róma-ellenes összefogására és sikersorozatára, de **274-ben** (530) frankok által vezetett germán csapatok ismét átkeltek a Rajna túloldalára, majd legyőzték a Légió I. Minerva nevű sereget is Bonn térségében. (Ezzel a csatával szakított a frank hatalom a szakadár Galliai Birodalommal.) Róma **277-ben** (533) vágott vissza, Probus (római katonacsászár) a Rajnánál, Germania Inferior területéről visszaszorította a frankokat és az alemannokat, és felújította a limes megrongált védműveit. Ezután viszont, **378** (534) **k.** nemcsak Ny-on, hanem egész Európában kicsúszott a vezető szerep a Római Birodalom kezéből, az események irányítását a germán törzsek vették át. Az alemannok ellen harcoló Proculust Lyon város polgárai ellencsászárrá kiáltották ki (**280**, azaz 536), amire Probus császár (visszatérve a perzsa hadszíntérről), É-ra szorította Proculust, aki a frankoknál keresett menedéket.

Triernek (Treveris, Augusta Treverorum), az Alpoktól É-ra fekvő térség legnagyobb városának, a **275** (531) **k.**, a Galliai Birodalom felszámolása után alapított római igazgatási központnak, a Birodalom Ny-i része (Gallia, Britannia, Germánia) fővárosának a lakosságága a **04. sz. végére** (a 06. sz. közepére) már közel 100 ezer fő volt. Az itt állomásozó légiók feladata

lett volna megállítani a germánok térnyerését, megvédeni a romanizált lakosságot a germán támadásoktól. A város képtelen volt eleget tenni feladatának, és **392-ben** (548), – majd **413-ban** (569) és **421-ben** (577) is – a germán, jobbára frank törzsek fel is dúlták.

A **04. sz. végén** (06. sz. közepén) Arbogast frank származású római hadvezér a római udvarban betöltött pozícióját latba vetette, hogy a frank „kiskirályok" ellen bosszúhadjáratot vezethessen a Rajnán túlra. Nem járt jelentős eredménnyel. Az **05. sz. elején** (a 06. sz. második felétől) a Római Birodalom lényegében már lemondott az „É-i barbárok" területeiről. A frank területeken a római polgári közigazgatás csak egyes városokban maradt fenn. Egyes tartományok arisztokráciája az érdekeit a birodalmi egység eszméje fölé helyezte, különösen Gallia területén erősödött fel a szeparatizmus, s gyakran a barbár betolakodókkal együtt a római tisztviselőket is elűzték. Trier városát, a galliai prefektúra székhelyét Nagy Konstantin újjáépíttette ugyan **315** (571) **k.**, ám mikor a császár érdeklődése teljes mértékben K-re fordult, a barbárok újra feldúlták.

A helyzet Ny-on, akárcsak a Római Birodalom más részein, olymódon konszolidálódott, hogy a császári hatalom képviselője kénytelen-kelletlen szövetségre lépett a „barbárokkal", itt jelesül a frankokkal (**428-ban**, vagyis 584-ben, mikor meghalt Pharamond, a száli-frankok hercege), s „megengedte", hogy újdonsült szövetségese, Chlodion frank király (**428–447**, tehát 584–603) a Birodalom határait semmibe vegye, mélyen behatoljon a limesen belüli területekre.

(Ettől kezdve a frankok által birtokolt gall területeken, (a gótok galliai területeihez hasonlóan) a Római Birodalom jelenléte csak formális volt, vagy még az sem, ez a magyarázata annak is, hogy Róma szinte csak előkelő idegenként tekinthette meg a híres-nevezetes catalaunumi csatát (**451**, vagyis 607) is.)

Remete Szent Antal és Thébai Szent Pál (612-ig)

Thébai Szent Pál egyes interpretációk szerint »228-ban«, mások szerint »249-ben« vagy »251ben« született. Mindkét „tábor" szerint »340/341-ben« halt meg. Feljegyezték róla, hogy 15 éves korában kivonult (elmenekült) a sivatagba, majd 60 évig, egészen haláláig remetéskedett a királysírok misztikus völgyében, a Nílus Ny-i partvidékén. Fenti adatokból feloldhatatlannak tűnő ellentmondás rajzolódik ki: életének hossza az évszámok alapján 90-92 vagy 113 év volt, míg a 15 éves és a 60 éves életszakaszok összegzésével oda jutunk, hogy halálakor csak 75 éves lehetett. Miután Pált az egyháztörténet legendás személyként tartja számon, a kutatók nem különösebben akadnak fönn ezeken az összeegyeztethetetlennek látszó adatokon. Sokkal fontosabbnak tartják példás életútját és misztikus látomásait. A gazdag, befolyásos családból származó fiú, aki nagy vagyont örökölt volna, a keresztényüldözések idején vette fel a keresztséget, és a szükségből erényt kovácsolt, egy barlangot választott magának lakhelyül, ahol évtizedeken át imádkozott és böjtölt, még ruháit is maga állította elő (pálmalevelekből).

Remete Szent Antal a legtöbb interpretáció szerint »251/252-ben« született, de olyan is létezik, mely szerint csak »271-ben« jött a világra. Ő is jómódú család sarja volt. Amikor húsz éves lett, meghaltak szülei, és ráhagyták a családi örökséget. A jómódú ifjú azonban úgy döntött, hogy megszabadul a gazdagság nyűgétől és az egész életét Isten szolgálatának szenteli. Eladta a családi birtokot, annyi pénzt visszatartott, ami húga megélhetéséhez volt szükséges, a többit pedig a szegényeknek adta. Ezután elvonult a sivatagba, tanítványokat fogadott maga köré, remete lett, és „egészen 105 éves koráig", haláláig nem hagyta el sivatagi lakóhelyét. Ebből következik, hogy a halála »356-ban« következett be. Találtam viszont olyan feldolgozást is, mely szerint – elírás volna? – már »306-ban» meghalt. Őt és Szent Pált tartják az első „hiteles" remetéknek.

(Thébai Szent Pál hitelességét többen elvitatják, mert az adatok egy része szerint matuzsálemi kort ért volna meg, ami az adatok másik részével köszönő viszonyban sincs. A Remete Szent Antalra vonatkozó adatok sokkal „elfogadhatóbb" élettartamot jeleznek. Remete Szent Antal személye hitelességét megalapozza Athanasius és Vak Didümosz (**315–398**, vagyis 571–654) tanúságtétele. Utóbbi személyt úgy ismerjük, mint az alexandriai teológiai hagyomány továbbvivőjét, aki szerzetesi módon élt, mégis teológusok generációit nevelte fel, s egyben az utolsó olyan személy volt, akit az alexandriai iskolához lehet kapcsolni. Didümosz az Alexandria-környéki szerzetesi mozgalom úttörőjének, Remete Szent Antalnak és a remete életéről bibliográfiát író Athanasiusnak is a barátja volt.)

A két remete sivatagi tartózkodása során, egy életszakaszukban közösséget alkotott, együtt dolgoztak maguk és követőik lelki fejlődésén. A legendák éppen erről az időszakról szólnak, megrendítő erővel láttatják Pál igen eredeti életszemléletét és mély hitét. A legendáknak és talán az ezekből is táplálkozó látomásainak hatására választotta az érett középkorban a magyar Özséb (főnemesi családból származó esztergomi kanonok) a remeteséget, nevezte el saját közösségét a Szent Kereszt remetéinek, és a 13. sz. első felében e remeték Thébai Remete Szent Pált védőszentjüknek választották. Ebből a közösségből fejlődött ki a pálosok magyarországi alapítású szerzetesrendje (Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae – Remete Szent Pál Testvéreinek Rendje).

Nézzük azonban, a kronológia helyrezökkentésével hogyan válik teljesen valószerűvé a két hosszú életű remete életútja: Thébai Szent Pál **228-ban** (514) született, feltehetőleg valóban 15 éves korában (**243**, tehát 529) keresztelkedhetett meg és hagyhatta el Thébát, de bizonyára nem ekkor, hanem körülbelül 22 éves korában, azaz valójában **250-ben** (536) kezdte meg remeteéletét a sivatagban. Miként feljegyezték, további 60 év múlva halt meg, azaz **340/341-ben** (596/597). Halálakor 82/83 éves volt. A Remete Szent Antal születésére és halálára

forgalomban lévő »271-es« és »306-os« adatot nem vesszük figyelembe, feltételezve, hogy ezek csak erőtlen tudálékos kísérletek lehettek a „megmagyarázhatatlan” megmagyarázására. Remete Szent Antal **251-ben** (537) született. A kettejük közötti korkülönbséget tekintve, minden bizonnyal Pál tanítványaként került **275** (561) **k.** a sivatagba. Halála **356-ban** (612) következett be, amikor 75 éves volt. A két szent férfiú közös remetéskedése a **275** (561) és **340** (596) közötti 35 éves időszakban volt lehetséges.

Evangelizáció az Ír-szigeteken (613-ig)

Vannak olyan erősen vitatható nézetek, miszerint a kereszténység már a **03. sz. elején** (az 05. sz. közepén) elterjedt Wales területén. Ám az bizonyos, hogy e vallás az Ír-szigeteken száz évvel később jelent meg, tehát az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felében**.

Szent Patrik, az ír népesség térítője Britanniában született, de sorsa igen fiatalon É-Írország területére, majd Galliába, végül ismételten Írországba vezette. Kalózok rabolták el 16 éves korában, **401** (557) **k.**, de megszökött tőlük **407** (563) **k.**, s elhajózott Galliába, s Tours-ban szerzetesnek állt. A középkorú, tehetséges szerzetest aztán I. Celesztin pápa **430** (586) **k.** az Írszigetekre küldte, hogy ott hirdesse az Igét. Nem egyedül ő kapott ilyen megbízatást, tudomásunk van K-i (É-afrikai, feltehetőleg Konstantinápolyból kezdeményezett) missziókról is, melyek keretében a **05. sz. első** (06. sz. második) **felében** pakhomista szerzetesek is hozzákezdtek az Ír- és Brit-szigetek lakosságának megtérítéséhez.

Egy adat szerint Szent Patrik **444-ben** (589) kezdte meg írországi térítő munkáját. Egy másik adat szerint **435** (591) **k.** elszántan küzdött a druidák rendkívül erős befolyása ellen, eközben kétszer is fogságba esett. Kezdetben az alsóbb néprétegek körében ért el eredményeket, a vezető réteg megtérítése azonban sokkal keményebb diónak bizonyult számára. Néhány évtized alatt munkásságát mégis sikerre vitte, a **460-as** (600–610-es) évekre, öregkorára megkeresztelte az uralkodó családokat is. Püspökségét (apátságát) és főiskoláját **444** (600) **k.** alapította meg Armaghban, a későbbiekben ez az ír egyházszervezet és művelődés központjává vált. Az ír (kelta) egyház a kereszténység fő központja lett Európa É-i, ÉNy- részén, szerzetesei széleskörű térítő tevékenységet folytattak. Az egyház monasztikus jellegű volt. Az egyházi vezetők apátok voltak, nem egyházmegye élén álltak, feladataikat apátságuk éléről látták el, a püspöki szenteléshez kötött szertartásokat a kolostor egyik, püspökké szentelt tagja végezhette, aki azonban igazgatási feladatokat nem láthatott el. Említést érdemel még Szent Brigid, Írország másik védőszentje is, aki Kildare-ben kettős (férfi és női) kolostort alapított **468-ban** (613).

A húsvétszámítás rejtelmei (a 07. sz. első feléig)

A keresztények körében kezdettől viták tárgyát képezte a húsvét megünneplésének „helyes” napja. Mindig voltak, akik az év egy meghatározott napjára (a Nap és a Föld egymáshoz viszonyított speciális helyzetének időpontjára), míg mások egy olyan vasárnapra szerették volna tenni az ünnepet, amikor a Nap és a Hold állása is hasonló a kivégzés vagy a Feltámadás idején látott helyzethez. Ebből is látszik, hogy a korai keresztények világában fontos helyet foglalt el az égitestek mozgása, avagy az abból levezethető analógiás gondolatok.

Az egyik régi „húsvétkánon”, Hippolütosz kánonja (**228** (484) **k.**) egy kezdetleges metódust alkalmazott, nyolcéves ciklusokon alapult. Az aktuális ciklus Alexander Severus uralkodásának első évével kezdődött, a húsvétnapok a ciklusban március 20. és április 21. között szórtak. Hippolütosz húsvétciklusait – szándéka szerint – a keresztre feszítés idejéhez igazította.

Készültek aztán fejlettebb rendszerek is. Laodikeai Anatoliosz anatóliai püspök **270** (526) **k.** alkotott egy 95 évre szóló húsvétnaptárt (ez volt az ún. „anatóliai rendszer”, a 19 éves „Metonciklusokból” képzett naptár kezdeti formája). A rendszer lényege az a (nagyon régi) felismerés volt, hogy a holdfázisok 19 év után (235 holdhónap után) ugyanolyan sorrendben következnek be az év ugyanazon szakaszaiban. Euszébiosznak Anatoliosz naptáráról szóló beszámolója arról tanúskodik, hogy Anatoliosz idejében, tehát **275** (531) **k.** a tavaszi napéjegyenlőség rendre március 19-edike k. következett be. (A mai egyszerű, személyi számítógépen futtatható asztronómiai, asztrológiai programokkal bárki könnyedén ellenőrizheti, hogy 531 k. csakugyan az év e napjain volt a napéjegyenlőség, míg Jézus idejében, például **019**, vagyis 275 **k.** (természetesen már **–001-ben**, azaz 252-ben is) a tavaszpont rendre március 21-edike tájékán következett el. A tavaszpont „sietése” a Julianus-naptár hibájából állt elő. – Emlékeztetem tisztelt Olvasómat arra, hogy éppen ez volt az egyik legfontosabb érvünk arra vonatkozólag, hogy a virtuális kronológia alapkérdésében Illignek és követőinek igaza van.)

Anatoliosz ennek ellenére, a hagyomány megőrzését tartva fontosnak, leszögezte, hogy a keresztények számára a tavaszkezdet (áttételesen a húsvét) időpontja kérdésében nem a csillagászati megfigyelések a döntőek, hanem a március 21-i dátum.

A keresztény nyugat püspökei **314-ben** (570) találkoztak egymással az Arles-i zsinaton. Felkérték Szilveszter pápát a húsvét vitatott időpontjának rendezésére, a Szent Nap kijelölésére. A zsinaton eldöntötték, hogy a húsvétot mindig, mindenütt ugyanazon napon kell ünnepelni. A zsinat döntéseit K-en azonban nem ismerték el, s végül Ny-on is csak a szándék deklarációjáig jutottak el. A feljegyzések vizsgálata alapján bátran kimondható, hogy Európa különböző részein, még igen sokáig, alaposan eltérő időpontokban tartották a megemlékezést. A **387-es** (643) évben pl. legalább három különböző napon tartották meg a húsvétot, a gallok március 21én, a rómaiak április 18-án, az alexandriaiak április 25-én.

A húsvét időpontja kérdésében a legfontosabb állomást a nikaiai zsinat (**325**, tehát 581) jelentette. A tavaszpontot, vagyis a „hivatalos” tavaszi napéjegyenlőséget a zsinat atyái március 21ére rögzítették, ugyanakkor húsvét vasárnapját a tavaszi első telihold utáni vasárnapra helyezték. Azért döntöttek így, mert Jézust a zsidó húsvét előkészületi napján, pénteken ölték meg, és ez a nap – szerintük – teliholdra esett. A Feltámadás napja a vasárnap.

Ezt a döntést sem fogadta el a keresztény világ egésze, akadtak pl., akik inkább Niszán 14-én (a napéjegyenlőség utáni 14. napon), tehát mindig az év ugyanazon napján akarták megtartani, mivel a hagyományban Jézus kivégzésének és feltámadásának dátuma a zsidó

naptár szerint, a zsidók pászkaünnepével összefüggésben volt megjelölve. – Azzal azonban nemigen voltak tisztában, hogy a zsidók általában (?) egy sajátos holdnaptárt használtak, és a napéjegyenlőség tényleges bekövetkeztétől számított első telihold napjában állapították meg Niszán első napját (az újév kezdetét, ami természetesen mindig egy szombatnak nevezett nap volt), ami így március 21-edike és április 18-adika közé eshetett. (Ennek pontos meghatározása, tehát kiszámítása érdekében a megelőző újhold bekövetkeztének időpontjából indultak ki.) A „mozgóéves" zsidó naptárban a hét napjait is az újév kezdetének teliholdja jelölte ki, így a pászkaünnep előkészületi napja is mindig péntek volt. Így Niszán 14-edike, vagyis a pászkaünnep kezdete szükségszerűen volt a zsidók pénteknapja, 15-ödike pedig, vagyis az újhold első napja: szombatnap. A Római Birodalomban használt naptár szerint persze ez a pászkaünnep kezdődhetett április 3-án, illetve akár április végén is, többnyire azonban április közepére esett.

Nem világos, mennyire volt általános a zsidók világában a fenti szisztéma, az sem biztos, hogy Jeruzsálem térségében, Jézus idejében, pont ezt a metódust alkalmazták. Ennél valószínűbb, hogy ekkoriban – Róma vagy más pogány kulturális központ befolyásának engedve? – maga a Tavaszünnep (március 21.) jelölte ki az év kezdetét, és az ettől számított 14. nap volt a (Róma által tiszteletben tartott) legnagyobb zsidó ünnep előnapja. (Az ominózus **032.** év, tehát a 284. ebből a szempontból is különleges év volt, a napéjegyenlőség beállását követően, még aznap bekövetkezett a telihold is, ezért Niszán 14-ének mindenképpen látható Hold nélküli időszakra kellett esnie, s mint tudjuk, ez a dráma az ég színpadán egy teljes napfogyatkozásban érte el a tetőpontját.)

Ami biztosra vehető: a zsinati atyáknak sikerült teljesen fejre állítani a húsvét asztronómiai hátterét, a világtörténelem legaljasabb gyilkosságáról való megemlékezést az égen egyáltalán nem látható Hold ideje helyett telihold idejéhez közeli napra helyezték. Mentségükre szóljon: valószínűleg abban a tudatban cselekedtek, hogy igazuk van. Feltehetőleg még az **01.** (03/04.) **sz-ban**, talán nem sokkal Jézus meggyalázása után, talán a Templom kárpitjának kettéhasadása miatt maguk a zsidók szervezhették át legnagyobb ünnepük asztrológiai hátterét. A keresztény zsinatok résztvevői abban a hitben lehettek, hogy a zsidók ünnepének aktuális csillagászati vonatkozásai nem különböznek a biblikus időkétől.

A magasabb egyházi körökben a zsinat idejére talán teljesen elfelejtődtek a Megfeszíttetés körülményei, a zsinati atyák, a látszat által elvakítva eltüntették azt az élő hagyományt vagy egyszerű evidenciát, miszerint az emberiségre nézve sorsdöntő események egy teljes napfogyatkozás idején zajlottak le. Márpedig az nem igényel hosszas magyarázatot, hogy az asztrológiai eszmefuttatások milyen mértékben különbözhetnek annak függvényében, hogy (természetesen az újhold idején bekövetkező) napfogyatkozás vagy egy telihold kísérte a történéseket, hogy milyen holdfázisban – növekvő vagy fogyó holdnál – történt meg a Feltámadás. A kérdés horderejét nem szabad alábecsülni, hiszen tudjuk, ezek az évszázadok a nép körében a Jelenések könyvének értelmezéséből (az apokalipszis-várásból) táplálkozó, de üldözött premillenizmus és a chilaizmus terjedésének századai voltak. Ezen irányzatok ellenében az egyházatyák „spiritualizálni és allegorizálni" akarták az utolsó ítélet kérdéskörét. Ismeretes, hogy **325** (581) **után** – éppen a millenizmus miatt – a K-római kereszténységben a Jelenések könyvének használata, vagy akár megtűrése is tilalom alá esett. – A korai egyház eredeti tanításai ugyanis millennisták voltak. A keresztények ennek tükrében előretekintettek Krisztus második eljövetelére és a szentek feltámadására, mely után, hitük szerint a szentek ezer évig uralkodnak a Földön, amit a második vagy általános feltámadás, illetve az ítélet követ. E nézetrendszer szerint a Sátán ezt a tanítást folyamatosan támadja, és egészen a Millennium kezdetéig sikeresen megtéveszti a népeket. Márpedig mindaddig a Fenevad uralma folyamatos marad. – Ilyen álláspontról kiindulva a hatalommal immár együttműködő egyház könnyen azonosítható lehetett a Sátánnal, vagy annak szolgájával.

A húsvét kérdésében a következő jelentős fejlemény **465-ben** (610) történt, amikor Aquitániai Victorinus (Szent Jeromos római retorikatanára) elkészítette az első olyan fennmaradt írásos művet, amelyben az Anno Domini datálás érvényesült. Ezzel összefüggésben létrehozott egy fejlett húsvétnaptárt is. Más álláspont szerint a húsvétszámítást Victorinus „már" **457-ben** (613) elvégezte. A húsvétciklus táblázatának egyik oszlopában az évszámokat Jézus keresztre feszítésétől számozva tüntette fel.

Megjegyezzük, hogy Rómában fennmaradt az emléke egy „másik" Victorinusnak is, mégpedig annak a Marius Victorinus újplatonista filozófusnak, aki **355-ben** (611) keresztény hitre tért, és szellemi képességeit ariánusok által felvetett logikai kérdések megoldásának szentelte. (Marius a millennista irányzathoz tartozott.)

Kérdés: esetleg nem is két különböző, hanem csak egyetlenegy római személyről van-e itt szó?! A választ talán megkönnyíti az alábbi körülmény: A virtuális kronológia mindeddig megoldatlan anomáliáját képezte az az ellentmondás, mely szerint a »465 k.« tevékenykedő Aquitániai Victorinus – hitelesnek látszó adatok szerint – »393-ban« halt meg. Természetesen az ellentmondás most megszűnik, ugyanis Szent Jeromos tanára, akit egyesek talán Mariusnak hívtak, **393-ban**, vagyis 649-ben távozhatott az árnyékvilágból.

A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 2. (a 07. sz. közepéig)

(Folytatás a 388-adik oldalról.)

A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét **455–460** (600–605) **között** előzte. A menekülő avarhunok ezután a Tien-San és a Pamír K-i előteréből átkelve találkozhattak a Taskent közelében, Baktria körzetében szerveződött hun csoportokkal, és a Szirdarja mentén haladva, az Aral-tó környékén újjászerveződve D-uráli területekre vándorolhattak. Az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulója k.) a Zsuan-zsuan hatalma már tetőzött, s lassan fogyni kezdett, ezzel összefüggésben az ujgurok – eredetileg az Orkhon-folyó völgyében és a Bajkál-tó D-i vidékein laktak –, a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulója után) kezdtek behúzódni a Tarim-völgybe, a Zsuan-zsuan nemrég kialakított hatalmi centrumába. Ide, a Turfán-oázis vidékére költözött kagánjuk is, akinek a fővárosa Kocsó/Kocho, kínai néven Gaochang/Kaochang lett. (Hosszabb szünet után ebben az időben kezdett Kína – vagyis több É-kínai, jellemzően sztyeppei vezető réteggel jellemezhető erőkoncentráció – is érdeklődni a tőle Ny-ra fekvő térség, így a Tarim-medence iránt.)

Bizonyos, hogy a K-európai hunok **452-ben** (597) már nem a Zsuan-zsuan, hanem az alánok és a perzsák ellen folytatták az ún. „keleti villámhadjárataikat". Ezeknek talán közvetlen folyománya lehetett az albániai felkelés a Kaukázusban (**450/451-ben**, tehát 606/607-ben), más álláspont szerint **463-ban** (608), miáltal szélesebb körben ismertté vált a hunok szabír népcsoportja. Ezután, az **05. sz. második felében** (a 07. sz. első felében, főként második harmadában) már az ún. „kazárok" egy része is a Kaszpi-tenger tájékán tartózkodott, és szerepet játszott a Kaukázus viszonyait befolyásoló eseményekben. (Idővel egészen Mezopotámiáig előrenyomultak. Több mint valószínű, hogy ők voltak a Zsuan-zsuan egyik, mégpedig legfontosabb utódnépe).

A hunok **452-ben** (597) lerombolták Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban). A hun sereg Dagesztán területéről hatolt be a D-Kaukázusba, Karabah területére. (A vezérek egyike itt felvette a kereszténységet.) Állítólag három hun sereg hatolt be a Kaukázusba. Az a megfigyelő, akitől az adatok származnak, három olyan hadról szerzett tudomást, amelyek hasonlóan néztek ki, hasonló harcmodorral voltak jellemezhetők, de igen valószínű, hogy közülük csak az egyik volt a Hun Szövetség része. A másik kettő lehetett egy perzsák által mozgatott kidarita, vagy inkább kusán csoport is. A hun és kusán (?) seregek harcában sok hun katona lelte a halálát. Ugyanakkor a hun haderő K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcolt, szétverte a perzsa, valamint a velük szövetséges alán hadakat. Akciójuk nagy valószínűséggel össze volt hangolva a Heftalita Szövetség közép-ázsiai hadműveleteivel. Ekkoriban mindkét hun közösségnek érdekében állt a perzsák gyengítése.

Figyelemreméltó, hogy itt már nem az avarhun haderő, hanem a szabír csapatok látták el a hun K-i szárny szerepét. Az avarhunok tömegei már a sztyeppe É-i és középső sávjában tartózkodtak, de még nem voltak útban Közép-Európa felé. Csaknem bizonyos, hogy az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) kezdték áttelepíteni a D-Urál előteréből, (egyes, talán nem teljesen megalapozott vélemények szerint a Bjelaja-folyó vidékéről, ill. a Volga-Káma–vidék ligetes sztyeppéjéről) az ősi szabír közösségeket is a Kaukázus térségébe, mégpedig a szövetséges ogur népeik meotiszi szállásai közelébe.

Más megközelítés szerint: a népvándorlás a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulója után) elsodorta a szabírok (és ogurok) egy részét Szabíriából, vagyis az Urál D-i térségéből, illetve a kapcsolódó, a Kaszpi-tengertől K-re, ÉK-re fekvő területekről, a szabír népesség egy része azonban megvetette lábát az Urál Ny-i oldalán, a Volga-Káma-Perm–vidéken, tehát az ún. Magna-Hungáriában. A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára), más álláspont szerint az **05.**

sz. második felében (a 07. sz. első felében) a testvérnépnek számító onogur törzsek is beköltöztek Volga-menti hazájukba. Átvonulásuk **457** (613) **k.** történhetett.

Az ún. „Ravennai Geográfus" szerint viszont más onogurok már a **03/04. sz. fordulójától** (a 06. sz. közepétől) a Meotiszban tartózkodtak. Nem lehetetlen azonban, hogy az általa említett közösségek az ugyancsak Közép-Ázsiából, a fehérhunok érdekeltségi területeiről érkezett ősbolgárok voltak, akiket a történetírás a mai napig összemos az onogurokkal.

Az utolsó szabír törzsek **460** (605) **k.** érkezhettek meg a Kaukázus előterébe, ahol a szabír vezetők hamarosan meghatározó szerepet játszottak más sztyeppei és hegyvidéki törzsek felett is; – legalábbis a magyar őstörténet-kutatás jeles személyiségei által megfogalmazott álláspont szerint.

Az ún. akatzirok (szakák vagy ősbolgárok egyik csoportja) jelenlétéről **448-ból** (604) származik egy adat, amikor a Fekete-tengertől É-ra laktak. Az ogurok pedig Turán területéről, egyesek szerint, pontosabban: a Balhas-tótól D-re fekvő, valamint a Szir-darja és az Urál közötti területekről orientálódtak a Meotisz felé, – már nem a Zsuan-zsuan, hanem a perzsák szövetségesének számító alánok nyomása elől elhúzódva. (Az ogurok és onogurok bizonyára testvérnépüknek tekintették a szabírokat.) A Krím térségében állomásozó hunok **453-ban** (609) és **470ben** (626) az alánokkal és a gótokkal keveredtek háborúba.

A hunok **370** (626) **után** döntő győzelmet arattak a gótok felett, és ezzel már vitathatatlan vezető szerepet nyertek K-Európában, legalábbis annak nagy részén. Mindez azt is jelentette ugyanis, hogy hamarosan, **474-től** (630-tól) Konstantinápoly elveszítette befolyását a Feketetengertől É-ra fekvő területeken. A továbbiakban, (mint egy ideig már 100 évvel korábban is) ismét a hunok ellenőrizték a Fekete-tenger partjait, a Krím-félszigetet, a kikötőket (Cherson, Sugdia stb.).

A hun csapatok **375** (631) **k.** a Keletrómai Birodalom határai felé szorították az ott élő gótokat, akik már az **05. sz. 60-as** (a 07. sz. 10/20-as) éveitől rendszeresen megsarcolták a K-római Birodalmat. A K-i gótok az Al-Duna vidékén keresztül balkáni területek felé menekültek. A hunok elérték a Duna torkolatát. Országuk központja az Al-Dunához került. Az **05. sz. végén** (a 07. sz. második negyedében) és **a 06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) a Feketetenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódott az európai hunok hatalmi központja, és ez a terület azonos volt a korábbi ún. „Kis-Szkítia" területével.

A hunok még az **05. sz. végén** (a 07. sz. derekán) sem kerítettek sort a Balkán és még kevésbé a Kárpát-medence felé esedékes továbbvonulásukra, terjeszkedésükre. Mindezt talán meg el sem tervezték. Erejüket és figyelmüket mindeddig lekötötte a Kaukázus térségében élő népeik sorsa és küzdelme.

A Talmud keletkezése (a 07. sz. közepéig)

Az izraeli hitvilág két ősi irányzatának hosszú küzdelme a **–03. sz-tól** (mai időszámításunk kezdete k.) kezdődött meg. Az egyik, a főpapi irányzat befelé tekintő, nacionalista, kirekesztő volt, magának tartotta fenn a Törvény gondozását, a Jahvével való kapcsolattartást. Álláspontjuk szerint a Szentírás görögre fordítása a lehető legnagyobb bűnnek számított. A másik (nyitottabb), a zsidó expanzió (és hitterjesztés) idején megerősödött spirituális irányzat szerint a Törvény és az isteni kegyelem mindenki számára megadatott, más népek sem rekeszthetők ki belőle. Az irányzatok közötti küzdelem a bölcselet három nagy központjában, Alexandriában, Babilonban és Jeruzsálemben folyt. Az univerzális (nyitott) irányzat elsősorban Alexandriában volt erős, a kirekesztő pedig Babilonban. Jeruzsálem képezte a mérleg nyelvét. Alexandriában szintetizálták a zsidó és a hellén gondolkodásmódot és értékrendszert, lefordították az írásokat. Egy (mai szóhasználattal liberálisnak nevezhető) főpap kijelölt „hetven bölcset", akik elvégezték a fordítást, elkészítették a „Septuagintát", amit aztán a főpap nyilvánosságra hozott. Ez a munka a **–01.** (02/03.) **sz-ban** fejeződött be. Állítólag a felháborodott „elzárkózó" zsidók ezután (a titoksértés miatt) elpusztították a Septuaginta elkészítéséhez felhasznált ősi héber írásokat.

A **–01.** (02/03.) **sz.** zsidó irodalmi élete nem korlátozódott a történelmi Júdea területére, hanem kiterjedt a hódítási területekre és a diaszpórára is, s ezzel a hellenisztikus világba integrálódott. A diaszpórában, ezen belül is különösen Alexandriában szabadabb szellem uralkodott, mint Júdeában. Megváltoztak a nyelvi viszonyok is, a héber, amely élő nyelvként kihalt, irodalmi nyelvként élt tovább. A lakosság beszélt nyelve Júdeában már az arámi, Egyiptomban pedig a görög volt. Ez sajátos irodalmi kétnyelvűséghez vezetett. Ebben az időben már sok mű eleve nem héber nyelven íródott, hanem arámiul vagy görögül. A héber irodalom történetében a görög nyelv jelentőségét fokozta az egyiptomi zsidóság használatára készült görög Ószövetségfordítás, s ennek révén a klasszikus héber irodalom utat talált a görög-római világba. A zsidó kánon végleges összeállítását Jamnia város rabbinikus iskolája végezte el az **01.** (03/04.) és a **02.** (ugyancsak 03/04.) **sz.** „között", tehát magában a 03/04. sz-ban. A kanonizáló eljárás koncepciója az volt, hogy csak az ősi szövegek hitelességében lehet megbízni, az újabb keletű munkákat mellőzni kell. Egyes „modern" szövegek mégiscsak bekerültek az alexandriai kánonba, pl: Széfer Ben Szíra, Salamon bölcsessége, Barukh könyve, Makkabeusok könyvei stb. A kanonizálás a szóbeli hagyományra csak esetlegesen terjedt ki.

Az **01-03.** (03-06.) **sz. között** a rabbik rengeteg szóbeli hagyományt őriztek meg és kezdetben csak emlékezetből adták tovább, később azonban le is írták. Magát a szóbeli hagyományt Misnának nevezték el. Ez mintegy százhúsz tudós nézeteit tartalmazta. Jehuda Hanászi a Misnában már az **01/02. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) összegyűjtötte a „szóbeli" vallási és világi törvényeket, erkölcsi tanításokat. A tudósok később egybeszerkesztették a különféle „akadémiák" vitáit és azok magyarázatát is Gemárá néven. A Misna így végül a Tóra (Mózes öt könyve) magyarázata, a Gemárá pedig elsősorban a Misna értelmezése lett.

Állítólag a Római Birodalomban folytatott hitviták idejében, a »02. sz-ban» keletkezett a Tószefta egyik baraitája, a nem hitelesített külső Szanhedrin 43a. jelzetű darabja. Ez Yesu (Jézus) történetét is tartalmazza, azonban úgy tűnik, időben »száz évvel korábbra« helyezve a vele kapcsolatosan történteket, és emiatt sokan meg is kérdőjelezik a hitelességét, vagy a műben említett személy Jézussal való azonosságát: „*Peszách előestéjén Yesu függött. Negyven napig a kivégzés előtt egy hírnök így kiáltott: Yesut halálra fogják kövezni, mert varázslatot gyakorolt, és Izraelt hite elhagyására kísértette. Bárki tud valamit érdekében mondani, jöjjön, mondja el. Mivel semmi sem volt érdekében előhozva, így 40 napi várakozás után peszách előestéjén függött.*" Az ehhez a szöveghez kapcsolódó Ulla nevű amora szerint Jézus közel állt a római kormányzathoz. A történet részben ellentmond az evangéliumoknak, mindazonáltal megerősíti

Jézus történelmi személyének valóságosságát. – Különösen, ha helyreigazítjuk a virtuális kronológiát, mivel álláspontom szerint a szöveges tudósítást a **02.** (03/04.) **sz-ban** készítettnek kell tekintenünk, (ami megfelel az **01. sz-nak**), és pontosan ezáltal kerül Yesu a maga valódi helyére, a 03. sz. második felébe. (Már láttuk, hogy a zsidó irodalom számos más darabja is, ami Jézus korával foglalkozik, a pártus kronológiai sorba illeszkedik!)

Ilyen előzmények után a Talmud megalkotása a **02/03. sz. fordulóján** (az 05. sz. közepén), Eretz Yisraeli munkássága révén vette kezdetét. E munkával áll összefüggésben, hogy a zsidó kultúra végképp elvesztette hellenisztikus jellegét, mivel a **03/04. sz. fordulója** (ugyancsak az 05. sz. közepe) **k.** a Talmud szemita – néha arab, máskor, máshol „kánaáni" – nyelven íródott.

(A rabbik könyvekbe foglalták felhalmozott ismereteiket, részletesen szabályozták a társadalmi élet formáit, köztük pl. a kamatot és a nyereséget is. A Misna és a hozzá fűzött (**05.**, azaz 06/07. **sz-i**) magyarázatok és megjegyzések (vagyis a Gemárá) alkotják együttesen a Talmudot. (A Talmud szó jelentése: tanulás.)

Kétféle Talmudot ismerünk, s ezek feltehetőleg egymással párhuzamosan, egymással vetélkedő, de együttműködő műhelyekben készültek. A „jeruzsálemi" (palesztinai) Talmud a **04/05. sz. fordulója**, azaz a 07. sz. közepe **időszakában**, más álláspont szerint már a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulóján), megint más nézet szerint „csak" az **05. sz. közepén** (ugyancsak a 06/07. sz. fordulóján) készült el.

A palesztinai Talmudnak a gazdasági életre vonatkozó előírásai szerint a spekuláció tilos, az árrés nem lehet nagyobb hatodnál, továbbá: ha az árak emelkednek, az árut nem szabad felhalmozni, hanem el kell adni, és a kartellezés tilos. (Mindez már válaszként is felfogható a középkori keresztény egyház zsidó-uzsorára vonatkozó vádjaira, melyek szerint: kamat nem lehet jogos, mivel az idő nem emberi tulajdon, azt eladni vagy gyümölcsöztetni nem szabad, a kamat munka nélkül szerzett jövedelem, az egyén gazdagodása ellentétes az egyház tanításával, mivel a pénz gyűjtése egyházi jog, s azt egyén nem kezdeményezheti. A hitelező azonos az ördöggel, mivel a kamat lehetősége kísértést jelent, s az ellen a hívőnek harcolnia kell.)

A babilóniai (szurisztáni) Talmud az **05. sz. végére** (a 07. sz. közepére), mások szerint „már" a **04. sz. végére** (ugyancsak a 07. sz. közepére) állt össze. A babilóniai Talmud a palesztinainál bővebb, valamint állítólag hitelesebb is, és zsidó részről először hangoztat olyan kijelentéseket, amelyek összekapcsolják a száműzetés kérdését a Második Templom lerombolásával.

A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 2. (660-ig)

(Folytatás a 381-edik oldalról.)

Az **05. sz. első évtizedeiből**, ill. a **04. sz. első évtizedeiből** (vagyis a 06. sz. harmadik negyedéből) a K-i gótokra vonatkozóan kevés adat maradt fenn, ekkoriban konszolidálódott helyzetük a Balkánon, s eközben a K-európában maradt néprészük is visszanyerte a hunoktól a Krímtől Ny-ra fekvő területeket. Ebben az időben szilárdult meg szövetségük a K-i birodalomrész uraival. Maga a Római Birodalom eközben átalakult egy olyan komplexummá, amiben immár törvényesítették az évszázadok óta tartó megosztottságot (tetrarchia). Így kívánták kikapcsolni a centrifugális törekvések pusztító hatását – nem sok sikerrel. A Balkán megosztottságára igen jellemző, hogy Diocletianus császár Spalatóban (Splitben) telepedett le, s haláláig (**313**, azaz 569) ott is élt, s nem lehet kétséges, hogy vele kezdődött a K-i birodalomrész latin orientációjú, a hagyományokhoz ragaszkodó elitjének elkülönülése az egyre inkább görög (részben gót-szláv) hatás alá kerülő uralkodói fővonaltól. Nagy Konstantin teljhatalmú despota volt, birodalmában a polgárjog végképp elsorvadt. (Ugyanakkor a latin műveltség és hagyományok talaján álló császárok/ellencsászárok igyekezete legfőképpen Itália és Gallia területének visszaszerzésére irányult, de némelyikük Britannia visszavételéről is álmodott. Törekvéseik sikere érdekében általában nem fordultak szembe az ún. „Ny-római” császárokkal, többnyire szövetkeztek velük, – ezek a gót/frank gyámság alatt vergődő báb-császárok azonban tkp. nem hagytak túl nagy nyomot Európa történetében.)

Az Al-Duna környékén a K-i gót hadak domináns erőt képviseltek. A görög orientációjú Nagy Konstantin császár, aki Konstantinápolyt formálisan is birodalmi fővárossá tette, **322-ben** (578) olyan szerződést kötött velük, amely alapján a K-i gótok évpénz fejében kötelezték magukat a birodalmi határok védelmére és a császár háborúinak támogatására. A **04. sz. második negyedében** (vagyis a 06. sz. negyedik negyedében és a 06/07. sz. fordulója idején) legalább négy alkalommal segítette nagyjából 3000 fős gót kontingens Konstantinápoly háborúit. Több hadjárat irányult a Kárpát-medence szarmatái ellen, feltehetőleg osztrogót kezdeményezésre, így pl. **328** (584) **k.** a gótok kísérletet tettek arra, hogy a Maros mentén előrenyomulva a Temesközi-síkságról elűzzék a szarmatákat. A Dacia superior területén állomásozó gót csapatok **332-ben** (588) aztán a Maros és a Körös közötti szarmata településeket támadták. Az osztrogótok **335** (591) **k.** kezükben tartották a Maros-völgy egy szakaszát, vagyis az ún. erdélyi kapu vidékét. Ugyanezekből az évtizedekből (**430**, vagyis 586 **k.**) tudomásunk van vandál és alán egységek jelenlétéről is, főként a Kárpát-medence K-i felében.

K-en, a Középső-Dnyeper, a Nyugati-Bug, valamint a K-i Kárpátok térségében, az Olt és a Duna torkolatvidéke között az **05. sz. közepe táján** (a 06/07. sz. fordulója körül) szűnt meg a gótnak tekintett ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra, ami azt jelzi, hogy a Hun Szövetség központja nyugatabbra került, s a K-i gót uralom visszaszorult a Balkán K-i pereméig. A Kárpátok vonalától É-ra, a római források által korábban „Germániának” elnevezett térség K-i felén az **05.** (06/07.) **sz. folyamán** teljesen megszűnt a vandál és gót jelenlét, a terület egyes interpretációk szerint hatalmi vákuumba, vagyis szláv ellenőrzés alá került. Ennek a folyamatnak a természetét az állomásait a szerzők azonban ismeretlennek mondják, a szláv államok eredetét, társadalmi-politikai felépítését megoldatlan rejtélynek tekintik, ám érdekes, hogy ezek a szerzők teljesen elfelejtkeznek a hunokról, holott még az iskolai történelmi atlaszok is feltüntetnek egy Hun Birodalomnak nevezett nagy fehér foltot Európa É-i és K-i térségeiben, lényegében a Kárpátok vonalától É-ra és K-re. A Hun Szövetség már fél Európát egyesítette, ennek a szövetségi államnak képezték nem elhanyagolható részét a szláv közösségek.

Visszatérve az osztrogótokhoz, a nem túl sokára, néhány évtized múlva megkezdődő itáliai akcióikból visszakövetkeztetve bizonyosra vehető, hogy az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) birtokukba vették a Balkán folyóvölgyeit, a Dinári-Alpok vidékét, esetleg már az Alpok-Adria térség jelentős részét is. Nem biztos, de lehetséges, hogy egyes K-i gót csapatok **451-ben** (607), június 20-án részt vettek az ún. catalaunumi csatában, melynek főszereplői a vizigótok, s a másik oldalon az alánok lehettek, s a nevető harmadik bizonyára a formálódó frank hatalom lett.

A frankok felemelkedése ekkor még néhány évtizedig váratott magára, a vizigótoktól még egy jelentős vereséget is elszenvedtek. Mi több, egy időben szembe kellett nézniük annak lehetőségével is, hogy, feltehetőleg K-római ösztönzésre, az (átmenetileg Ravennában is feltűnő) vizigótok szövetségre léphetnek velük szemben a balkáni osztrogótokkal (**473–475**, azaz 629– 631), – ebből azonban végül nem lett semmi. Maguk a frankok voltak azok, akik **486-ban** (642) szövetségre léptek a K-i gótokkal.

Már I. Leó **474-től** (630-tól), majd a tévesen II. Leónak is nevezett Zénó K-római császár **479től** (635-től) – talán mivel elegük volt a gótokkal való szövetség nem kívánt következményeiből –, a K-i gótok főerőit a Balkánról kivonva Itália felé terelték. Feltehetőleg abban reménykedtek, hogy a rivális gót csoportok egymás ellen fordulnak, – s nyilván nem is tévedtek. (Ez a terület Konstantinápoly számára ekkor már fél évszázada lényegében érdektelen volt, és még egy darabig az is maradt.) A frank expanzió Ny-Európában csak ezután kezdődött el.

A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) a gótok teljesen kiürítették Dáciát, helyüket a gepidák foglalták el. A gótok és egyes hozzájuk csatlakozott alán csoportok **355** (611) **k.** a Tisza mentén fejlődtek fel. Velük szemben, Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida lakosság és katonaság – nyilvánvalóan a gót fenyegetés elleni védekezés keretében – előrenyomult a szarmata nagysáncnál, majd a Körösökön át elérte a Marost. A legtöbb interpretáció szerint ugyanekkor, a **04. sz. középső harmadában** (a 06. sz. végén, a 07. sz. első évtizedeiben) a gótok egy része áttelepült a Római Birodalom balkáni területeire.

A hunok **370** (626) **után** vitathatatlan vezető szerepet nyertek K-Európában, legalábbis annak nagy részén, és előőrseik **372-ben** (628) elérték az Al-Duna vidékét is. (A Lengyel-síkság DKi része és a Fekete-tenger Ny-i térsége felett Konstantinápoly legkésőbb **370-ig**, vagyis 626-ig a K-i gótok révén uralkodhatott.) Hamarosan, éppen **474-től** (630-tól) Konstantinápoly elveszítette befolyását a Fekete-tengertől É-ra fekvő területeken. A hun csapatok **375-ben** (631) már maradéktalanul birtokolták a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékét.

A továbbiakban, (mint egy ideig már száz évvel korábban is) ismét a hunok ellenőrizték a Fekete-tenger partjait, a Krím-félszigetet, a kikötőket (Cherson, Sugdia stb.), és É-on is távozásra bírták a gótokat és szövetségeseiket. Utóbbi térségből az osztrogótok valószínűleg földművelő (szarmata-szláv) népeik hátrahagyásával voltak kénytelenek távozni, majd az Al-Duna vidékén keresztül balkáni területek felé húzódni. A K-i gótok Itáliába költözése – német kutatók szerint – **489-ben** (634) kezdődött meg. Más adatok szerint Zénó császár volt az az uralkodó, aki **479től** (635) hadicsel alkalmazásával és egy bolgárnak nevezett pusztai népcsoport segítségével a támadó K-i gótokat a Balkánról Itália felé terelte. (Ezek a bolgárok feltehetőleg a Hun Szövetséghez tartoztak, de nem biztos, hogy ősbolgárok voltak, alánok is lehettek, vagy onogurok.) A gót elvándorlás összefüggésben állt azzal a gótok közötti belharccal, amelyet a történelem lapjain Gaina zsoldosvezér mozgalmaként jegyeztek fel. Egyes gót csapatok Gaina zsoldosvezér parancsnoklásával, aki ellenségének tekintette a rómaiakat, de az osztrogótok fejedelmét is, **391-ben** (647) elérték Konstantinápoly térségét. Az ariánus Gaina katonái kíméletlenül pusztították a császári főváros környékét. Velük szemben a K-római haderő tehetetlen volt. A zsoldosok rémuralma egyes interpretációk szerint csaknem

egy évtizeden át, egészen **400-ig** (656) tartott, amikor a K-római vezetés végül kénytelen volt a hunok segítségéért folyamodni. Ekkor a gót zsoldossereg elfoglalta a császári fővárost és gyújtogatásba kezdett. A Konstantinápoly körül állomásozó gót csapatok megszállták a császári palotát is, de ekkor a főváros népe felkelt ellenük, kiűzte őket a palotából, majd a birodalmi flotta is sikeresen beavatkozott. A császárhű csapatok és a hunok együttműködésével sikerült a gót zsoldossereget az Al-Duna partjára visszaszorítani, s ott a hun haderő (Uldin parancsnoklásával) fel is morzsolta azt. Gaina vezér fejét a hun tábornok elküldte a császárnak.

Az **05. sz. végén** (a 07. sz. második negyedében) és a **06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódott az európai hunok hatalmi központja, és ez a terület azonos volt a korábbi ún. „Kis-Szkítia" területével. A hunok főerői és néptömegei valamikor az **05. sz. első negyedében** (a 07. sz. harmadik negyedében) érkeztek meg az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i szegélyére.

Nem zárható ki az a lehetőség, hogy ekkoriban már jelen volt a hunok előőrse a Kárpátok térségében. A Tárih-i Üngürüsz c. krónika szerint »370 előtt« (bizonyára **370** (656) **előtt**) már hunok éltek a Kárpát-medencében, (talán egy kisebb egységüket előreküldték Erdélybe). Ez az akció eredetileg, feltehetőleg csak a felderítést és a hunok K-európai uralmának biztosítását célozta, immár Ny-ról is.

A hunok az **05. sz. végéig** (a 07. sz. derekáig) valószínűleg nem tervezték a Balkán és a Kárpátmedence felé való továbbvonulásukat. Erejüket és figyelmüket mindeddig lekötötte a Kaukázus térségében élő népeik sorsa és küzdelme. Álláspontjukat talán a közép-európai (a Kárpátmedencében élő), Pannóniával jó viszonyt fenntartó szarmaták és gepidák, vagyis természetes (jelentős haderővel és számottevő népi közösséggel is rendelkező) szövetségeseik egyre komolyabb veszélyeztetése miatt, legkésőbb az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepe után) vizsgálták felül. A K-i gótok ugyanis **504-ben** (660) megtámadták a gepida őrizet alatt álló a Szerémséget, a Dráva–Száva-közét, Alsó-Pannóniát, benyomultak a Kárpát-medence belső területeire.

Bibliafordítás, bibliaszerkesztés (a 07. sz. harmadik negyedéig)

Már a **02.** (04/05) **sz-ban** latinra fordították a Septuagintát (vagyis a görög nyelvű, jobban mondva a hellén világnak az ógörög dialektusaiból kialakított egységes nyelvén a **–03. sz. második** (az 01. sz. első) **felétől** a **–01. sz. közepéig** (a 03. sz. elejéig) készült Ószövetségfordítást), ami a deterokanonikus (nem kanonikus) zsidó könyveket is tartalmazta. A görög változat eredetileg az egyiptomi zsidóság használatára szolgált, ám ennek révén talált utat a klasszikus héber irodalom a görög-római világba. A görög változatra eredetileg nem elsősorban a hitterjesztés érdekében volt szükség, hanem amiatt, hogy a zsidók már nem tudtak héberül, sőt az egyiptomi zsidók a júdeai zsidó lakosság által beszélt arámi nyelvet sem ismerték. Persze az is tény, hogy a **–01.** (02/03.) **sz-ban** élte Júdea az expanzív korszakát, és nemcsak a jóval korábban bekebelezett területeken – például Szamáriában, Galileiában –, hanem körös-körül, minden (előbb görög, majd) római fennhatóság alá került területen igyekezett terjeszteni a zsidók hitét. (Igen valószínű, hogy Jézus és apostolai sem a maszoretikus zsidó ószövetségi szöveget olvasták, értelmezték, hanem vagy valamilyen arámi nyelvű változatot, vagy magát a Septuagintát.)

A Septuagintából készült latin fordítást Vetus Latina néven ismerjük. Feltételezhető, hogy erre a változatra már nem a zsidóknak, hanem a kereszténységnek volt szükségük. Léteztek azonban az Ószövetségnek egyéb latin fordításai is. Ezekről áttételesen vannak csak információink, melyek szerint Afrikában és Itáliában a **03.** (ugyancsak a 04/05.) **sz-ban** nem a Vetus Latinát, hanem számunkra ismeretlen forrásból származó bibliafordításokat olvastak és másoltak, (nyilván a zsidók és a keresztények egyaránt).

Ekkoriban, ugyancsak a **03.** (a 04/05.) **sz-ban** megerősödtek azok az afrikai őskeresztény közösségek is, melyek enyhén szólva nem rokonszenveztek a zsidókkal. A már közkézen forgó különböző evangéliumok és levelek nyomán, körükben kezdett összeállni egyfajta Újszövetségi Szentírás, számos, utóbb apokrifnek minősített írással. Ennek zsidóellenes kitételei úgy tekinthetők, mint a zsidónak, zsidó-kereszténynek mondott szektákkal (zsidókból lett keresztényekkel) való vetélkedésükhöz nyújtott muníció. Ám nemcsak ilyen irányzatok léteztek, e zsidóktól elhatárolódó irányzattal szemben a zsidó-kereszténynek nevezhető szekták is összeállították a maguk „Újszövetségét", majd szorgalmazták annak kanonizálását is.

Az Újszövetség (első) mérvadónak tekintett, görög kánonját **171-ben** (427) dolgozták ki, tehát akkoriban, amikor az Ószövetség szövegének latin változatai már viszonylag széles körben ismeretessé válhattak. (A **260-ra** (516) elkészült Újszövetség (Újtestamentum) elnevezésű antológiába már nem kerültek be, sem a zsidóellenesnek nevezhető kitételek, sem a zsidók által készített egyes írások, amelyben a gójokkal kapcsolatos fenntartásaiknak adtak hangot.)

Origenésznek, a nagy filozófusnak, teológusnak és exagétának egyik legjelentősebb munkája volt a híres Hexapla, az Ószövetség hathasábos (különböző fordításokat egymás mellé helyező) feldolgozása **230** (486) **k.**, – ennek megalkotásához Origenész a zsidókhoz fordult segítségért, hogy jobban megértse a héber nyelvű ószövetségi szövegeket. Origenész nemcsak olvasta és javította, hanem ki is egészítette a Septuagintát. (Több kiegészítése bekerült a görög nyelvű, kanonizált változatba.) A nagy tekintélyre szert tett Origenész után, talán részben a felerősödött kereszténygyűlöletek miatt is, jó ideig senki sem vette a bátorságot, hogy a Bibliával foglalkozzon. Később azonban, a Római Birodalomban megvalósult vallási tolerancia, majd az azt követő (zsidó-)keresztény kurzus hatására, miután egyetemes zsinatok egész sora bírálta Origenész nézeteit, újra megélénkült az Ószövetség szövegének újragondolását eredményező munka. Az Újszövetség kanonizációja mégis megelőzte az Ószövetségét.

Hosszú vajúdás után (rendkívül erős ellenkezés dacára) **367** (623) **k.** Athanasius az Újszövetség könyveinek felsorolásába már belefoglalta a Jelenések könyvét is. A római zsinat nem sokkal később, **382-ben** (638) „hivatalosan” felosztotta a Bibliát Ó- és Újszövetségre. Aztán **383** (639) **k**. már készen állt a négy kanonizált evangélium szövegének javított latin változata is (Szent Jeromos munkája eredményeként), s megkezdődött a teljes Újtestamentum további szövegeinek újjáalakítása is. A **397-es** (653) karthágói zsinaton határoztak először mindezeknek a szövegeknek a mai értelemben vett Újszövetségi Szentírássá szervezéséről. Összeállították az Újszövetség könyveinek listáját, és azt a **419-es** (675) karthágói zsinaton rögzítették. Az Ószövetség vonatkozásában Szent Jeromos pápai megbízás birtokában „kijavította” a korábban használatos ó-latin fordításokat. Alapvetően a Septuagintából indult ki, majd Origenész görög szövegét figyelembe véve korrigálta azt, végül zsidókhoz fordult tanácsért és szövegmagyarázatokért. Mindebből olyan szövegváltozathoz jutott el **384** (640) **k.**, mellyel a befolyásos zsidók is kifejezetten elégedettek voltak. Munkája eredménye képezte az ún. Vulgáta alapját.

Szólnunk kell az ariánusok Bibliájáról is. A **06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) készült több olyan kézirat Itáliában, ami az ún. Wulfila-biblia (Gót-biblia) előzménye lehet. (A Gót Biblia fennmaradt változata (Uppsalában őrzik) Nagy Teodorik Itáliájában az **05/06. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. közepén készült el. Jellemzője, hogy csak újszövetségi részeket tartalmaz.)

A gepidák országának megalapítása (a 07. sz. harmadik negyedéig)

A gótok Erdélyből való eltávozása után, az **05. sz. második negyedétől** (a 06. sz. végétől) kezdődő időszakra vonatkozóan a régészek alig találkoztak az emberi élet jeleivel, úgy tűnik, mintha ez az időszak a Maros-mente településtörténetének mélypontja lett volna. A szakértők egyetértenek abban, hogy ebben az időben a gepidák jelenléte Erdély szívében még csak szórványos lehetett, a Maros- és a Küküllő-mentén részükről is csak támaszpontok kialakítására került sor, miként korábban a gótok részéről is, mivel ott – a kétszáz év óta, folyamatosan műveletlenül maradt, s határvidék (gyepű) szerepével összefüggésben szándékosan elvadított földeken – valóságos őserdei állapotok uralkodtak. Más leletek alapján többen megállapítják, hogy ugyanakkor a Feketeügy vidékét a gepidák erősen megszállták, és az Olt völgyében is tömeges betelepedésük valószínűsíthető. (Ott nem volt szükség erdőirtásra, a (Ny-i) gótok évszázados jelenléte nyomán a földek művelhetők maradtak.) Ez a terület a gepidák által legalább olyan mértékben belakott lett ekkoriban, mint az Alföld K-i része, a Partium vidéke.

A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) a gótok teljesen kiürítették Dáciát, helyüket a gepidák foglalták el. A Tisza mentén **355** (611) **k.** fejlődtek fel a gótok és egyes hozzájuk csatlakozott alán csoportok. Velük szemben, Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida lakosság, nyilvánvalóan a gót fenyegetés elleni védekezés keretében, a szarmata nagysáncnál előrenyomult, majd a Körösökön át elérte a Marost. A legtöbb interpretáció szerint ugyanekkor, a **04. sz. középső harmadában** (a 06. sz. végén, a 07. sz. első évtizedeiben) települt a gótok egy része a Római Birodalom K-balkáni területeire.

A gepidák Erdély teljes területét **455-től** (611) **472-ig** (628) maradéktalanul birtokba vették. A gepidák népének egy része több hullámban széttelepült a Kárpát-medence néhány vidékére, és mindenhová magával vitte a Felső–Tisza–vidék és a Szilágyság kultúráját. Erdély betelepítése főként a Meszes-kapun át történt. Maga a Szamos-völgy a Meszes-hegységig korábban is a gepidáké volt. Most innen kiindulva elsősorban a Kis-Szamos völgyét lakták be, majd továbbmenve, a Maros vidékét átszelve (érintetlenül hagyva), Nagyszeben körzetéig meg sem álltak. A Kis-Szamos melletti Apahida településnél 1889-ben megtalált híres aranykincs földbe kerülését a szakértők többsége az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felére** teszi, s a kincs keletkezését ugyancsak a gepidákhoz köti. Ez a körülmény is arra utal, hogy a gepidák ősei azonosak lehettek a sztyeppei népek őseivel. Művészien megmunkált fibuláikhoz hasonlókat már a Fekete-tenger É-i partján élt szkíták és szarmaták is használtak. Az apahidai lelet híres turulos kitűzője, a szkíta/szarmata és hun népek szent állatát örökíti meg. Az apahidai fejedelmi sírban talált hagymagombos késő antik aranyfibula párja I. Childerich frank király sírjából került elő, – oda feltehetőleg alánok révén juthatott el. Az apahidai arany rekeszmintás, többszínű kőbetéttel díszített tarsolylemez típusa ugyancsak a szkíta és hun népeknél ismeretes, mégpedig tömegesen, – de egy hasonló Readwald K-angliai király sírjából ismert, sőt egy másik hasonló tarsoly tartozik I. Childerich frank király sírjának anyagához is. Egyébként a „tarsoly” magyar szó megfelelője a türk népeknél, valamint a mongolok között is használatos, utóbbiak tarcagnak mondják.

A Római Birodalom egyes vezetői nem nézték jó szemmel a gepidák terjeszkedését, Avitus szenátor, majd császár **457** (613) **k.** – feltehetőleg K-i gót csapatokkal – hadjáratot vezetett ellenük Pannónia területén keresztül. Az erdélyi gepidák ebben az időben – talán alán közvetítéssel – élénk kapcsolatokat alakítottak ki a burgundokkal és a frankokkal is, ezzel magyarázható a frank király tarsolylemeze is.

Tömeges gepida megtelepedés kezdődött **358-tól** (614) a Tisza–Maros–Körös közében is, és ezzel összefüggésben lakosságcserére került sor. A szarmaták erről a vidékről, valamint a Temesközből is Ny-i és É-i irányban, az Alföld közepe felé vándoroltak el, **373-ig** (629)

bezárólag gepidák (határőrök, területvédők) költöztek a helyükre. Ugyanakkor, **469** (625) és **473** (629) **között** a gótok is elvonultak a Pannóniával szomszédos területekről, részben talán már Itália területére, de zömében a Balkánra költöztek át. Egy közhelyszámba menő megállapítás szerint a gepidák **471** (627) **után** már leginkább a Tisza vidékén, valamint a Szerémség (Pannónia Sirmiensis), Bácska és Szlavónia (Dráva-Száva köze, Pannónia Secunda) területén, tehát az ún. Délvidéken tanyáztak. (És ezután még hosszú ideig, az avarhun korszak derekáig, az őket ért súlyos veszteségek, megpróbáltatások ellenére, ott is megmaradtak.)

Összegezve: a gepidák mozgása a **04. sz. harmadik harmadától**, valamint az **05. sz. harmadik harmadától** (egyaránt a 07. sz. derekán) olyasformán értelmezhető, hogy már ekkor tudatosan kiürítették, szabaddá tették a hunok számára Erdély középső és K-i részét. A terület nagy része ekkoriban jobbára elvadult, sűrű erdőségeket jelentett, s kiválóan alkalmas lehetett egy nagyobb haderő vezérlő törzse támaszpontja, erődítményrendszere céljainak.

Az **05. sz. közepétől**, illetve a **04. sz. közepétől**, tehát egyaránt a 07. sz. első-második évtizedében a Kárpát-medence hatalmi és etnikai viszonyaiban lényeges változások álltak be. A Ny-római uralkodók, ill. Pannónia provincia vezetői a gepidák segítségét keresték, bennük látták hatalmuk megerősítésének (visszaállításának) lehetséges támaszát. Arra vonatkozólag is rendelkezünk adattal, hogy **370–375** (626–631) **k.** zajlott le az utolsó szarmata/alán beköltözési hullám a Kárpát-medencében, ami további erősítést jelentett a kialakulóban levő gepida hatalmi központnak. Lehetséges, hogy a gepidák már csatlakoztak is a kibontakozó Hun Szövetséghez. Nem zárható ki, hogy ők javasolták az egyre jobban elszigeteltté váló Pannónia vezetőinek: forduljanak segítségért a hunokhoz. Mint már évszázadokkal korábban is, (s a további évszázadokban is), hagyományosan határőrizeti és területvédelmi feladatokat ellátó katonanép, a gepidák a lehető legtermészetesebb módon fogadhatták el a Hun Szövetség határvédelmi feladatkörét a Kárpát-medencében. Pontosan erre utal az a kirajzolódó kép, mely szerint jelentős csoportjaik éppen a terület legnehezebben megvédhető határvidékén, a D-i végeken, a Balkán É-i peremén, a Tisza torkolati szakaszánál telepedtek le, foglaltak őrállásokat.

A Kárpát-medence további történetére nézve fontos tudnunk, hogy gótokból és alánokból álló csapatok **379-ben** (635) már Pannóniát fosztogatták, és az oda szorult (Itáliától is elszigetelt) rómaiak kénytelenek voltak eltűrni, hogy D-Pannóniában gót csapatok állomásozzanak. Zénó császár azonban **479–482** (635–638) **között** bolgárokat hívott segítségül a K-i gótok ellen a Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) vívott harcaiban. (E „bolgárok” talán onogurok, talán a Hun Szövetséghez csatlakozott, a Fekete-tenger É-i partvidékéről érkezett alánok vagy herulok is lehettek.) A Balkánra meginvitált bolgárok **486** (642) **k.** is Zénó császár megbízásából csatáztak, majd **488-ban** (644) a gepidák oldalán folytatták hadműveleteiket a K-i gótok ellen, – s a gótok elűzése után megszállták Moesiát, Trákiát és Macedóniát is.

Csaknem bizonyos, hogy a **360-as, 370-es** (650-es) **években** már jelen voltak a Kárpát-medencében (Erdély területén) a Hun Szövetség további csapatai is. A gepida térfoglalás jellegére tekintettel semmiképpen sem zárható ki az a lehetőség, hogy pontosan ekkoriban érkezett meg a hun főerők előőrse a Kárpátok térségébe. A Tárih-i Üngürüsz c., bár természetesen kritikus megközelítést igénylő, a középkori magyar állam szétverése után, zavaros körülmények közepette, török környezetben őseredetiből lefordított, tehát esetleg romlott hagyományt megörökítő krónika szerint ugyanis »370 előtt« (bizonyára **370** (656) **előtt**) már hunok (hun nyelven beszélő népek) éltek a Kárpát-medencében, akik közé később betelepedtek Hunor további népei. A tudósításból arról értesülünk, hogy a nagy hadsereg előtt kisebb hun csapatok érkeztek a Kárpát-medencébe. Az okot a Tárih-i Üngürüsz azzal magyarázta, hogy Hunor népéből húszezer lovast az egyik hadjárat során erős támadás ért, melynek következtében nem tudtak visszavonulni, ezért „Pannóniába” (valójában a Kárpát-medence K-i felébe) menekültek, ill. ott telepedtek le. Ha ez a történet nem pusztán fantázia szüleménye, pontosan azokra az eseményekre vonatkozik, amelyek fokozták a Hun Szövetség érdeklődését Közép-Európa, mindenek előtt a Kárpát-medence területe és népessége iránt.

A szakirodalom szerint az **05. sz. végétől** (a 07. sz. második felével) kialakult az az egységes, színes kultúra, ami a Kárpát-medence nagyobb, K-i részére hosszabb időre jellemzőnek tekinthető. Ennek keretében az arisztokrata vagy nemesi udvarházak leginkább D-Erdélyben, a Marostól D-re, a Kuküllők völgyében épültek fel, míg a hatalom legfőbb birtokosai kíséretükkel együtt az antik Napoca (Kolozsvár) körül, a Kis-Szamos völgyében székeltek, és belakták a Mezőséget. A „nemesi" terület „népi" jellegű betelepítésére sokáig nem került sor. (A korszak szakértői szerint a gepidák uralkodói, arisztokráciája, nemessége hozta létre a Kolozsvár, Mezőség és Köküllő-vidék központú kultúráját, álláspontunk szerint azonban az uralkodó, az arisztokrácia, és jórészt a nemesség is, hosszú ideig a K-ről érkezett hun előkelőkből állt, közéjük csak kevés más etnikum vezetői kerülhettek be. Az idő múlásával, Attila idején a hun vezetők többségének az Alföldre kerülésével, másoknak Attila halála utáni eltávozásával, fokozatosan vette kezébe a gepida és/vagy az avar elit a megnevezett területek sorsának alakítását – erről a későbbi korszakról azonban egy másik fejezetben ejtünk szót.)

A hunok főerői és néptömegei valamikor a **04/05. sz. fordulója után** (a 07. sz. harmadik negyedében) érkeztek meg az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i részébe. Jól egyeztethető ezzel az a régészeti megállapítás, mely szerint az **05/06. sz. fordulójától** (a 07. sz. derekától) a Maros mentén keletkező falvak nem támaszkodtak települési előzményekre, ezeket olyan újonnan betelepült, letelepült földművelő-állattartó közösségek hozták létre, amelyek anyagi kultúrája azonban nemigen különbözött, természetesen nem is különbözhetett nagyon a gepidákétól. Közülük a legismertebb: Malomfalva. Ezen kívül a Nagy-Küküllő völgye, az Olt völgye, s általában a folyóvölgyek középső és felső szakaszai nyújtottak lakóhelyet a betelepült köznépnek. A falvak lakói nagyállattartással, kiváltképp szarvasmarhával és részben lóval, járulékos juh- és sertéstenyésztéssel foglalkoztak. Természetesen (?) a szakirodalom gepida falvaknak tekinti a Maros-mente újabb településeit, de mi biztosak lehetünk abban, hogy elsődlegesen az ide érkezett hun vagy hunokkal szövetséges köznép falvairól van szó, mely köznép az idő múlásával, a Hun Szövetség és Hunnia hanyatlása után olvadt össze Erdély más lakóinak közösségeivel, a gepidákkal és esetleg az avarhunokkal, – mindennek nyelvi akadályai sem lehettek. (A későbbi gepida nemzedék ilyen értelemben rendelkezett hun gyökerekkel is.)

Mire létrejött volna a szakirodalom által Gepidiának ismert nagy területű ország, gyakorlatilag már részét képezte annak a Hunniának, amely – minden túlzás nélkül – világtörténelmi jelentőséggel bírt. Hunnia fennállásában, életében fontos szerepe volt a gepida közösségnek, de az semmiképpen sem képezhette a vezető erejét. A gepidáknak a szó szoros értelmében nem volt arisztokráciájuk, már csak ezért sem közülük kerülhettek ki a Kis-Szamos és a Küküllők völgyeiből ismert főúri udvarházak tulajdonosai. Ha mindenképpen vázolni akarjuk társadalmuk szerkezetét, felépítését, egy sokatmondó hasonlattal kell élnünk: olyasféle lehetett, mint az érett középkorból ismert székelységé! Falvaik bizonyára katonafalvak, őrfalvak voltak, elöljáróikat feltehetőleg maguk közül választották.

(A sárkányábrázolások elterjedésére alapozott régészeti megállapítás szerint az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) másodvirágzását élte a „dák kultúra" (vagyis virágzott a gepida kultúra), – hiszen ez a kedvelt dák motívum (lándzsán hordozott győzelmi jelvényként) bronzöntéses formában maradt fenn.)

Ny-i gótok, vandálok és alánok Európában – a Balkántól Galliáig (672-ig)

A (nem először és nem utoljára) egymás ellen forduló császárok és ellencsászárok által megkörnyékezett (római és germán, mindenek előtt gót) hadvezérek **391** (547) **k.** önállósították magukat, gyakorlatilag teljes anarchia alakult ki a Római Birodalomban. Meg-megújuló Ny-i gót és K-i gót hadjáratok folytak a Balkánon, ismét napirenden voltak a „barbár betörések" és fosztogatások, a Rómával elvben szövetséges gót csoportok is szerződést szegtek, esetenként dezertáltak, gyakran a betörő seregeket erősítették. A K-i és a Ny-i birodalomrész (nem először és nem utoljára) szembekerült egymással, mindkettő a maga javára, de legalábbis riválisa ellenében próbálta meg felhasználni a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, K-Balkán az akár már K-Római Birodalomnak vagy Bizáncnak is nevezhető birodalomrész, míg Ny-

Balkán Róma, avagy immár Ravenna (Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a K-i (osztro-) és a Ny-i (vizi-) gótok, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában. Előbbiek inkább bizánci, utóbbiak inkább római szövetségben keresték megélhetésük és gyarapodásuk lehetőségeit, esetenként azonban – például ellencsászárok fellépésekor – megcserélődhettek a szövetségeseik. A **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén) a Ny-i gót csapatok ellenőrizték az Adria partvidékét, s talán már egy kicsit D-Itáliát is.

Alarik **394-ben** (550) leverte Eugenius Ny-római ellencsászár mozgalmát. A **395/396-os** (551/552) években a kiváló hadvezérnek bizonyult Alarik elsősorban Rómát igyekezett megszerezni, így a Ny-i birodalomrész fővárosa egy időre Ravenna lett. Alariket **397-ben** (553) magister militum per Illyricum címmel ruházták fel, vagyis kinevezték a Balkán Ny-i felének parancsnokává. A terület központja elvileg Epirus volt Macedóniában). A birodalmi katonai vezetők viszont megtagadták a zsold kifizetését a gót katonáknak, Alariket kényszerhelyzetbe hozták, hogy rablóhadjáratokkal szerezze be katonái ellátmányát. A Ny-i gót csapatok ezért a K-i területeket dúlták, fosztogatták, ismét eljutottak Konstantinápoly falai alá is. Úgy tűnik, ekkoriban összefogtak a Ny-i és a K-i gótok a császár ellenében, bár ennek ára talán az volt, hogy a K-i gótok vezére (Radagasius) **399-ben** (555) szembe került saját embereivel. Állítólag ekkor átmenetileg ki is rekesztették a hadseregből a gót harcosokat. Van azonban az eseményeknek egy merőben eltérő verziója is, mely szerint talán maga Radagasius, illetve a hozzá hű vizigótok üldözték volna el Alarik megszálló csapatait.

A balkáni Ny-i gót csapatok **401-ben** (557) csalódottan vonultak vissza a Ny-Balkánra, de meg sem álltak a számukra kijelölt területen, azonnal Itáliára törtek, a Timartus folyónál egy római sereget szétszórtak, majd Milánót fenyegették. Itáliában a vizigótok (és vandálok) támadását mégis feltartóztatták, a gót sereg **402** (558) **előtt** kétszer is nagy veréséget szenvedett. A gótok és az alánok eközben (**401**, azaz 557) Pannónia tartomány É-i részét pusztították. A döntő csatában a császári csapatok jobbszárnyán harcoló alán fejedelem elesett, ennek ellenére kiverték a gótokat és a vandálokat Itáliából. Alarik a népével (seregével) **402-ben** (558) Pannóniába távozott, ahol római jóváhagyással letáborozhatott. Ugyanakkor a birodalmi főváros Ravennába került, ahonnan sokkal könnyebb volt ellenőrizni a Ny-Balkán és Pannónia területén zajló gót csapatmozgásokat.

Galliát **390–410** (546–566) **között** érték el az első gót vagy alán egységek (feltehetőleg, jobbára a Duna felső szakasza irányából, az Alpokon átkelve), ekkoriban kezdődött meg e Ny-i ország gótok és alánok általi fosztogatása, – miután felégették, kirabolták Pannónia tartomány É-i peremét. A Ny-i gótok és alánok menetelése ütemesen zajlott. A migráció minden bizonnyal császári jóváhagyással történt, aminek értelmét talán a K-i birodalomrésznek a Ny-i gótoktól minden áron való mentesítésében, vagy a frankok és a burgundok egyre nyugtalanítóbbnak ítélt szervezkedésének semlegesítésére tett, rivális erő felléptetésével végrehajtott kísérletként tételezhetjük fel. (A burgundok, akik eredetileg a K-i gót szövetségi rendszerbe tartoztak, a

gótok egykori lakóhelyéről még a **04/05. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepéig terjedő időben), ismeretlen útvonalat követve érkeztek meg Galliába. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. közepétől) a burgundok törzsei megvetették lábukat a Ny-i Alpok völgyeiben és előterében.) Az alánok formálisan is szövetségre léptek Rómával.

Radagasius (szakadár vizigót király) bizonyári bizánci ösztönzésre **405-ben** (561) Ny-ra fordult, ő is végigdúlta Itáliát, (állítólag vele egyes K-i gót csapatok is Itáliába vonultak). Firenzét ostromolták. A fiesolei csatában azonban Radagasius elesett, vagy fogságba esett, és kivégezték.

Radagasius halála után az eddig megosztott gót csapatok újraegyesültek, a Ny-i birodalomrész Alarik megnövekedett hatalma miatt minden eddiginél nagyobb bajba került. A gótok **405-ben** (561) Pannónia felől Ny-ra tartottak, csatlakoztak hozzájuk a Godegisel vezette vandálok, a hozzájuk csapódott szvévek (kvádok), valamint alán, továbbá a Szilézia környékéről való vandál néptöredékek is. A gótok **406/407-ben** (562/563) végigpusztították és megszállták Noricum provincia területét, egyben végleg kivonultak Pannóniából. A vandálok, a felvidéki szvévek és az alánok is elhagyták **406** (562) **k.** Pannónia, illetve az Illírikum térségét, nyugatabbra, Gallia határára költöztek. Ugyanakkor tódultak Ny-ra a Visztula és Odera forrásvidéke, felső folyása, illetve a Kárpátok karéja irányából is a vandálok, az alánok, valamint a kvádok további néprészei. A **406-dik** (562) év utolsó napján burgundi(?), vandál, szvév és alán csapatok keltek át a Rajna középső folyásán.

Az **5. század elején** (a 06. sz. közepén) a vandálok, az alánok és a szvévek megérkeztek Galliába. A vandálok hamarosan megütköztek a korábban ide érkezett frankokkal. Állítólag két különböző alán törzs/hadsereg került **406** (562) és **412** (568) **között** Galliába, az egyik É-ra, a Rajnán keresztül (vandálokkal, valamint kvádokkal együtt), a másik D-re, az Alpokon átkelve érkezett meg. Az É-i (Róma-ellenes) alánok legyőzték a frankokat és kifosztották Triert, Reimst, Amiens-t és Arrast. Goar (Róma-barát) alánjai a Loire közelében letelepedtek. (Az alán harcosok általában arra az oldalra álltak, ahol jobban értékelték a képességeiket. A rómaiak éltek ezzel a lehetőséggel, egyrészt harcos telepesekként alkalmazták őket, másrészt velük igyekeztek feltölteni fogyatkozó légióikat. Nagy harcértékű csapatokat alakítottak ki belőlük.) Miközben a gótok és a vandálok É-i szárnya **408-ban** (564) Gallia területének pusztításához és kirablásához is hozzákezdett, a gótok főerői mindenekelőtt Itália ismételt bevételével próbálkoztak. Itáliai illetőségű, de barbár származású katonákból álló sereg sikertelenül próbálta feltartóztatni a túlerőbe került ellenséget. A győztes Alarik a császártól „védelmi díjra” vonatkozó ígéretet csikart ki, amire bizonyára nagy szüksége lehetett katonái ellátásának biztosításához. A császár azonban megtagadta a követelt pénzösszeg kifizetését.

A gótok (és a vandálok) **407** (563) és **410** (566) **között** feldúlták É-Galliát. Eközben Itáliát is támadták, **408/409-ben** (564/565) Aquileiát és Ravennát is megostromolták, csapataik egy része pedig Róma térségébe és D-Itáliába vonult. A feltehetőleg ugyancsak gót identitású „honoriánok” **409-ben** (565) betörtek a Pireneusi-félszigetre is. A hadműveletek célja, egyes történeti munkák szerint a Római Birodalom helyén egy másik birodalom, a gótok birodalmának létrehozása lehetett.

Róma teljes kifosztására **410-ben** (566) került sor. Aztán váratlanul meghalt Alarik gót király, utóda egy közeli rokona, Ataulf lett.

Miután a gótok kirabolták D- és Ny-Itáliát, a gót főerők **411-től** (567) Gallia felé fordultak, melynek É-i részén seregük egy része már évek óta jelen volt. Ataulf Gallia D-i részébe, Marseilles-be vonult. Ekkor (**312-ben**, azaz 568-ban) tűnt fel (Nagy) Konstantin a birodalom Ny-i, lényegében már elveszített tartományaiban, tkp. mint egyfajta ellencsászár, és innen indul el szédületes pályafutása, melynek során új irányt szabott az európai történelemnek. A rómaiak rövid távú célja **412-től** (568) az volt, hogy a Ny-i gótok Galliában maradjanak, és

a galliai területekért lehetőleg versengjenek a vandálokkal és alánokkal, ennek ellentételezéseként Róma hajlandó volt elismerni és élelmiszer-ellátmánnyal is támogatni a vizigót államot.

A vizigótok politikai megállapodás, részben katonai erő alkalmazásával (római tábornokok csapatainak legyőzésével) megszerezték előbb Aquitania II. körzetének területét, majd Aquitania I. D-i, Narbonensis Ny-i és Novempopulania É-i része is uralmuk alá került. Gallia változatlanul centrifugális törekvések központja maradt, a helybéli nemesség politikai céljai egy ellencsászár (Jovinus) megválasztásában mutatkoztak meg, aki alánok, frankok, alemannok és burgundok segítségére egyaránt számíthatott. Ataulf a galliai Vizigót Királyságot császári jóváhagyással, legkésőbb **415-ben** (571) alapította meg Tolosában (Toulouse-ban a Garonne-folyónál, termékeny síkság közepén), Ataulf vállalta, hogy ezért az ellencsászárt megfosztja a hatalmától.

Alánok egy csoportja **414** (570) **k.** megostromolta Pellai Paulinus gróf várát, Bazast, Paulinus gróf ezután megegyezésre jutott az alánokkal, földet adott nekik. Az alán csapatok vezére ekkor maga Paulinus gróf lett. A római császár az alánoknak a Földközi-tenger és Toulouse közötti területet szánta. (Ez az ún. Septimania-vidék, amely pontosan megegyezik az alánok által már amúgy is elfoglalt területtel.)

(Ismeretes a Notitia Dignitatum c. korabeli összeállítás, amelyben felsorolták a birodalom civil és katonai telepeit. Ez a forrás tartalmazza a galliai alán és szarmata tisztek nevét is. A lista szerint Poitiers-ben, Párizs közelében, Reims és Amiens között, Roanne-ben, Langres-ben, Autun-ban – alán bajtársaikkal együtt – szarmata tisztek is éltek. A kora középkortól (egészen a 12-13. századig) a mai Franciaország területén nagyon sok olyan helynév volt használatban, amely alán vagy szarmata eredetű lehetett.)

Ataulf **417/418-ban** (573/574) politikai gyilkosság áldozatává vált, utóda, I. Teodorik Tolosa központtal továbbfejlesztette a Vizigót Királyság intézményeit, hozzálátott a politikai-társadalmi rendszer megszilárdításához és országa területének gyarapításához. Fő erőit és intézményeit a stratégiailag fontos határövezetekben és a korábbi városi, politikai központokban helyezte el. Az általa uralt területek lakossága túl nagy változást nem észlelhetett, ettől kezdve maguk a gót központok gondoskodtak a korábbiakhoz teljesen hasonló adók beszedéséről. Az ariánusnak tekinthető államban engedélyezett volt a nem ariánus keresztény lakosság szabad vallásgyakorlása is. Párhuzamosan létezett a gót és a római egyház (nem államegyház!), egyes városoknak két püspökük volt, a püspökök kiemelt szerepet játszottak a közigazgatásban, (a római hivatalok már nem léteztek).

Az Alánia és a vizigótok közötti háborúban, **418-ban** (574) megölték Attakészt (Atilla?), az alán királyt is. Az alánok kénytelenek voltak a vandál Gunderik királynak felajánlani a koronájukat. Róma bizonyos katonai vezetőinek viszonya a Ny-i gót állammal az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) meglehetősen ambivalens volt. Eleinte kényszerűségből elfogadták a (szorult helyzetben maguk vagy elődeik által hatalomra segített) gót királyok jelenlétét, de egy pillanatig sem mondtak volna le Róma „ősi jogáról" a gót állam által uralt terület visszaszerzéséhez. Ahogy nőtt azonban a Vizigót Királyság hatalma és területe, úgy változott a római elit álláspontja is a gót-kérdésben. Igyekezetük elsősorban arra irányult, hogy viszályt támasszanak a gótok és az alánok között (utóbbiakat a középkori történetírás, majd annak nyomán az újkori is, következetesen hunoknak titulálta), s így alán segítséggel próbálták a gótokat gyengíteni, hogy idővel államukat megdönthessék. Róma a Rhone-menti Valence környékére igyekezett telepíteni a (kevésbé megbízhatónak tekintett) Rhone-vidéki alánokat, hogy felfogják a vizigótok támadásait. A Loire-vidéki (teljesen megbízhatónak tekintett) alánokat Orléans környékére igyekeztek összpontosítani. Orléans-t tették meg a galliai alánok fővárosává. Források szerint először **425** (581) **k.** operált – római felkérésre – Gallia területén

egy jelentősebb „hun” (bizonyára alán) sereg, mely szétverte az Aralate/Arles városát ostromló gót csapatokat. Az ezt követő években (a korai **330-as**, tehát a kései 580-as **években**) átmenetileg rendeződött Róma (Ravenna?, Milánó?) és Gótia viszonya, s az eredeti elképzeléseknek megfelelően a vizigótok átvették és ellátták a Ny-i birodalomrész É-i határainak védelmét (a burgundok, a frankok, az armoricaiak, az alemannok, a szászok stb. ellen). Még a frankok is behódolni látszottak **428-ban** (584) a Ny-i császárnak.

Rómában (Ravennában?, Milánóban?) egyáltalán nem nézték jó szemmel, hogy a Vizigót Királyság szorosabbra kívánta fonni viszonyát a K-i birodalomrésszel, és ennek keretében a gót királyi herceg Konstantinápolyban nevelkedett. – A vizigótok **332-től** (588) segédcsapatokkal látták el a K-i birodalomrész egyes É-i, ÉNy-i határterületeit is. (Ez az időszak már Nagy Konstantin uralmának kora volt, a birodalom hivatalos központja Konstantinápolyba került, ahonnan immár idegenkedve, sőt ellenségesen tekintettek az Itáliában, Közép- és Ny-Európában uralkodni próbáló latin identitású körökre.)

A **430-as** (580/590-es) **évek második felétől** számos ütközetre került sor az alánok és a gótok között, melyek során a Ny-i birodalomrész zsoldjában álló alánoknak É-Galliát, Raetiát és Noricumot sikerült megtisztítaniuk a vizigótoktól. Helyüket kezdetben jobbára maguk az alánok foglalták el. A „hun” (alán!) haderő **435-ben** (591), miközben a burgundokat is támadta, eljutott egészen a Pireneusok lábáig, és Narbonne mellett legyőzte a vizigót sereget. Komolyabb „hun” (alán!) sikerekről tudunk **438-ból** (594) és **439-ből** (595). Az utóbb említett évben az alánok eljutottak a vizigót fővárosig, Tolosáig. (Az alánokkal együttműködő alemannok pedig talán már **436/437-ben** (592/593) elfoglalták Burgundia területének egy részét.)

Az alánok **440** (596) **után** meghódították Armoricát (a későbbi Bretagne-t), ahol (miként másutt is) nemesi rétegként próbáltak berendezkedni, azoknak a római-gall telepeseknek a földjeit, akik nem akartak megosztozni a földeken velük, elragadták, de általában vegyes házasságok révén igyekeztek beilleszkedni. (Az armoricai telepítési politika nagyban hozzájárult ahhoz, hogy végül nem a gótok, hanem a frankok szerezték meg az uralmat Galliában.)

Az itáliai vezetők a burgundoknak (a burgundok egy részének) **443-ban** (599) Genf körzetét jelölték ki új szállásterületül, Sapaudiába (Savoya) költöztették a burgundokat, hogy megvédjék az Itáliába vezető hágókat. A korábbi gyakorlattól eltérően nem az alánokra bízták ezt a feladatot, feltehetőleg azért, mert az alánok nagyobb tömegei korábban elhagyták ezt a térséget.

A fent ismertetett események jelzik, hogy rendkívül kiéleződött a viszony Róma szövetségesei és elsősorban a gótok, másodsorban az alánok között, ami az **05. sz. közepére** (a 07. sz. első évtizedében) egy közismert (?) nagy háború kirobbanásához vezetett. Az alánok („hunok”) **450ben** (606) elfoglalták Trier városát, lerombolták Eucherius templomát. Az unalomig ismertnek tartott ún. catalaunumi csatára **451-ben** (607) került sor, június 20-án. (Manapság azon folyik a vita ezzel kapcsolatban, hogy hol is lehetett az a bizonyos harcmező, hiszen a csata feltehetőleg a Szajna melletti Campus Mauriacus nevezetű helyen esett meg, Troyes-tól 5 mérföldre, nem pedig a Marne menti Catalaunumnál (Chalons-sur-Marne-nél). – Ám arról, hogy a csata résztvevői között egyáltalán nem lehettek hunok, s főként nem Attila nagykirály, kevesen mernek említést tenni.) Annyi bizonyos, hogy a véres ütközet nyomán a vizigót állam továbbra is létezett, sőt megerősödött, egyes források szerint Róma (Ravenna?, Milánó?) és Gótia egy darabig szövetségben álltak egymással.

Ismeretes, hogy a történetírás szerint valóban volt egy catalaunumi csata, de az még **274-ben** (530) zajlott le, mikor Valerianus vagy Aurelianus császár Tetricus ellencsászár ellen fordult, s a catalaunumi síkon vette fel a harcot ellenfelével. Megjegyzendő továbbá, hogy az ún. catalaunumi csatáról fennmaradt, erősen manipulált hagyomány az eseményt

összekapcsolja egy püspök (Ányos) imáival, a Genovéva-afférral és az Orsolya-gyilkossággal, amelyet úgymond a térségben felvonuló vagy elvonuló hunok követtek volna el. Ányos püspök Orleans városát, Genovéva (Párizs védőszentje) állítólag Párizst mentette meg a catalaunumi csata után a „hunok" pusztításától, imáik hatására a „hunok" mégiscsak megkímélték volna e városokat.

A hunok bestialitásáról e történetek kapcsán az átlagos Ny-európai polgárok a mai napig mélyen meg vannak győződve, s országaik kultúrpolitikusai ezt láthatóan rendben levőnek találják. Szent Orsolya és társai vértanúságának éve a Legenda Aurea szerint **238**, vagyis 494, (ami Maximinus Thrax császár utolsó éve), más álláspont szerint az esemény Markianosz császársága alatt történt. A vázolt események erősen korrelálnak egy másik Maximinus császár időszakának (**306 k.**, vagyis 562 k.) történéseivel is, s egyes vélemények szerint a szüzek megöletése kifejezetten Maximinus kívánságára történt. A középkori manipulációk hatásait sajnos ugyancsak magán viselő magyarországi Kézai-krónikából ismert, hogy (bizonyára **451-ben**, ami 607-nek felel meg) Köln városánál: „*Szent Orsolyát, a britannok királyának lányát a tizenegyezer szűzzel, a kegyetlen hunok irgalmatlanul leöldöklék*". Ennek nyomán egy kései magyar krónika még arról a Julius vagy Gyula nevű hun hadnagyról is tudni vél, aki a katonáival leölette volna őket. Az már csak hab a tortán, hogy egy másik kései középkori magyar krónika, az itáliai születésű Bonfini munkája „Marcianus idejébe", **352-be** helyezte az Orsolya-gyilkosságot, ami 608-nak felel meg, tehát a helyrezökkentett kronológiában csak egyetlen évvel különbözik a Kézai-féle dátumtól!

E kis kitérő után folytatván az események sorát: a legnagyobb vizigót királyt **452/453-ban** (608/609), Aralate-ban (Arles) meggyilkolták, állítólag a rokonai, testvérei. (Ez az aljas gyilkosság lehet az Attila hun nagykirály haláláról a középkortól folyamatosan, sikeresen terjesztett koholmány valóságalapja?!) A különböző összeollózások beszámolnak arról, hogy a vizigótok **453-ban** (609) elűzték országukból a „hunokat" (az alánokat és szövetségeseiket!).

A **450-es** (600/610-es) **években** a legjelentősebb változás a frankok felemelkedése volt, akikben a gótok veszélyes ellenségre leltek Ny-Európa megszerzéséért vívott küzdelmükben. A frankok szövetségre léptek Rómával (Ravennával?), majd Tournai városának környékéről megindulva legyőzték a szászokat és az alemannokat, és egyre elszántabban támadták a vizigótokat. A frank uralkodók I. Childerich frank királytól, **457-től** (613), a Meroving-dinasztia alapítójának uralmától kezdve szívesen alkalmaztak alán fegyvereseket és tanácsadókat.

Eurik vizigót király az alán–frank csapatoktól **463-ban** (619) elszenvedett vereség után, **466-ban** (622) felmondta a Rómával kötött szerződését, legyőzte a rómaiakat Toulouse-nál, ezután visszafoglalta D-Gallia Róma által elszakított területeit, majd Provence területét is, sőt Hispánia felé is terjeszkedett. A frank király és Eurik Ny-i gót király közötti hatalmi harc jelentős állomása volt az Angers-i csata **469-ben** (625), mely a Loire-völgy és a szigetek birtoklásáért folyt. A vizigótok aztán **476-ban** legyőzték a frankokat Galliában, ezzel a Vizigót Királyságot ismét Ny-Európa legerősebb államává tették, majd **481-ben** (637) bevették a formális római ellenőrzés alatt álló Marseille-t is. Rómának Gallia területén, **382** (638) **után** már formailag sem maradt semmiféle hatalma. A frankok pedig vereségük után, legyőzőik ellenében új szövetséges után néztek, **486-ban** (642) szövetségre léptek az itáliai K-i gótokkal.

A **490-es** (640/650-es) években a Vizigót Királyság Hispánia felé terjeszkedett, megérkezett a betelepülő gót (és alán) népesség első nagy hulláma Hispánia földjére, ugyanakkor, **490** (646) **k.** Vienne és Lyon környéke is vizigót ellenőrzés alá került, ami további alán kivándorlást generált Hispánia irányában. A Pireneusoktól D-re, az Ebro-völgyben terjeszkedő vizigót erőkkel szemben a földbirtokos arisztokrácia a helyi barbárokkal szövetségben próbált védekezni. A **490-es** (640/650-es)**, 500-as** (650/660-as) **években** a

növekvő, római és barbár támogatással is rendelkező frank hatalommal összefüggésben a vizigót uralom alatt álló terület súlypontja folyamatosan tolódott D-re, DNy-ra, mígnem átkerült Hispánia területére.

Eközben a karizmatikus alkatú frank király (Klodvig) leigázott minden É-i (armoricai, a később Bretagne-nak nevezett területen élő) alán csoportot, (ám jó viszonyt ápolt a D-i, korábban Róma-barátnak megismert alánokkal). A frankok **507-ben** (663) döntő győzelmet arattak a galliai vizigótok felett is, Poitiers közelében, megölték királyukat, II. Alarikot. Ennek következtében a vizigótok Hispánia területére menekültek, s ott rövidesen megszállták az alán fennhatóságú területek egy részét. Klodvig az uralma alatt álló területeket D-i irányban, csaknem a Pireneusokig kiterjesztette. (A Rhone felé maradt egy kevés terület gót kézben, amelynek lakossága, legalább is közülük a kevéske vizigót köznép **414-re** (670)**, 416-ra** (672) behúzódott a Pireneusok völgyeibe, részben át is kelt a Pireneusokon, eljutott Barcelona vidékére.

Megjelent tehát Hispánia területén, s Itália Ny-i határvidékén is fennmaradhatott egy kisebb Ny-i gót exklávé, melynek utóéletéről a vandálok és K-i gótok itáliai háborúi kapcsán lesz még szó.)

A vandálok, alánok és szvévek **408/409-ben** (664/665) ugyancsak Hispánia felé vették az irányt. A vandálok többsége a félsziget D-i, DK-i részén levő Andalúziában, az alánoké a félsziget közepén állapodott meg. Több interpretáció szerint **409-ben** (665) a szvévek és a hasdingi vandálok Galiciában, az alánok Lusitania és Carthaginiensis tartományokban, a silingi vandálok pedig Baeticában telepedtek le. A vizigótok **416/417-ben** (672/673) azonban leverték a hispániai alán és (silingi) vandál királyságot, a félsziget D-i részére szorították a vandálokat, továbbá Asturia hegyei közé űzték a szvéveket.

A Perzsa (Szaszánida) Birodalom története – 2. (677-ig)

(Folytatás a 276-odik oldaról.)

A perzsa terjeszkedés Sápur uralma végén megtorpant, sőt **260** (516) és **263** (519) **között** Perzsia elveszített több meghódított területet Odenatusszal, Palmüra királyával, Róma vazallusával, majd renitens szövetségesével szemben. (Ekkoriban élte a fénykorát Palmüra oázisvárosa, mely egy igen forgalmas kereskedelmi útvonal (Strata Diocletiana) fontos csomópontja volt. A kereskedők Damaszkusztól ÉK-i irányban továbbhaladva, az Eufráteszt elérve vitorlás hajókkal juttathatták el áruikat a Perzsa-öbölbe. Palmüra a zavaros politikai és katonai helyzetben római légiókat maga mellé állítva igyekezett a maga lábára állni, s **268-ra** (524) már vitathatatlanul uralta Szíria és Mezopotámia területét. Egy ideig fennhatósága alá vetette Egyiptom területének egy részét is!)

Perzsia viszont a megtorpanás után magára talált, **363-ban** (519) vereséget mért Julianus császár seregére (a császárt egy dárda halálosan megsebesítette). A Julianust követő Jovianus római császár azonnal békét kért a perzsáktól, cserében öt provinciáját „átengedte" nekik, – ezt könnyű szívvel tehette, mivel nem ő, hanem ténylegesen Palmüra ura, Odenatus (a híres Zenobia férje) uralkodott e provinciák felett. A perzsák éltek a lehetőséggel, **266-ban** (522) kifosztották Antiokhiát, lakosságának nagy részét elhurcolták. Róma szíriai és kisázsiai uralmát részben azok a hun csapatok mentették meg, melyek még **363-ban** (519), magukra vonva a perzsa hadsereg egy részét betörtek egyes kaukázusi és kisázsiai területekre. Ezzel az akcióval a hunok bizonyára a római/perzsa gyarmatosítással sújtott Örményország és a különböző kaukázusi kisállamok népeit, elsősorban állandó szövetségesüket és közeli rokonukat, a szabírokat igyekeztek megsegíteni.

Ám a perzsa uralmat a mezopotámiai és szíriai területeken végül Zenobia királynő, Palmüra uralkodója számolta fel, aki **268** (524) és **273** (529) **között** egyeduralkodóként regnált a két nagyhatalom közötti térségben. Másfelől nézve: a **379** (ugyancsak 524) és **384** (ugyancsak 529) **közötti** időszak belharcokkal volt terhes a Perzsa Birodalomban.

Ezután hosszú ideig semmi sem változott a perzsa-római fronton, mivel a két nagyhatalom megegyezett abban, hogy mindkettejük fő ellensége a Kaukázus térségében kibontakozott Hun Szövetség. Az örmények és a kaukázusi kisállamok ugyanis a **03/04. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepén) igyekeztek a hunok védelme alá helyezni magukat. Róma és Perzsia **386-ban** (542) mégis felosztotta Örményország területét. A Ny-i rész Armenia-Minor néven a Római Birodalom egy tartománya lett, a Perzsiához került K-Örményország Perzsián belüli királyságot képezett. (A kaukázusi kisállamok közül Ny-on Kolkisz (Lazika) elvileg keletrómai, gyakorlatilag hun gyámság alá került, K-en és D-en Ibéria (Kartlia) felett megerősödött a perzsa befolyás.) A hun haderő zavaró támadása **395/396-ban** (551/552) főként ennek a helyzetnek a megkérdőjelezését szolgálta. Valószínű azonban, hogy legalább ilyen fontos lehetett a hunok szempontjából a Perzsia által egyre gyakrabban háborgatott szabírok és a Fehérhun Szövetség megsegítése is. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd vissza, a Kaukázus É-i előterébe. A hun beavatkozás hasznát közvetve Róma húzta, hiszen nem sokkal ezután, **297/298-ban** (553/554) egy hadjárat révén megszilárdíthatta hatalmát Örményország Ny-i felén. A nagyhatalmak **403-ban** (559) helyreállították Örményország felosztott státuszát.

A hunok **414/415-ben** (559/560) a Kaukázusból intéztek támadást Perzsia ellen. Pár év múlva, **408-ban** (564) a nagyhatalmak kiegészítették béke-megállapodásukat, megegyeztek a közös védelmi munkálatokról és kiadásokról a Kaukázusban, illetve Bizánc és Perzsia határzónájában három piachelyet jelöltek ki: Nisibist az iráni oldalon, Callinacumot a bizánci határ közelében és Artaxát az örmény fővárosban. Róma **414-ben** (559) kötelezettséget vállalt

a kaukázusi perzsa erődrendszer finanszírozására. Ellenfelük, a Hun Szövetség **420-ban** (565) és **422-ben** (567) behatolt a római-perzsa határvidékre (Mezopotámiába), bizonyára a római-perzsa gazdasági együttműködést próbálta gátolni. Megélénkült a Fehérhun Szövetség katonai tevékenysége is a Kaukázus térségében.

Talán uralomváltással függött össze Perzsia újabb koncepcióváltása: V. Bahrám (**420–438**, vagyis 565–583) váratlanul a zavaros belpolitikai, gazdasági és társadalmi válságban levő Róma ellen fordult, majd úgymond „100 évre szóló békét teremtett". Róma **310-ben** (566) kénytelen volt feladni örmény-kaukázusi és az ahhoz kapcsolódó kisázsiai területeit. K-Örményország perzsa vazallusi státusza is megszűnt **428-ban** (573), a terület Perzsia integráns része lett, különböző satrafák vezetése alá került. A Hun Szövetég válasza erre a következőképpen alakult: A hunok **433-ban** (578) átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. Aztán **435-ben** (580) megismételtek ezt a hadjáratot.

A perzsák **425** (581) **k.** átcsaptak Örményország római befolyás alatt maradt (kilikiai) területeire is, ahol a keresztény lakosságot tűzzel-vassal irtották. A rákövetkező hun hadjárat **441/442-ben** (586/587) esett meg. Róma, jobban mondva már Konstantinápoly egyes uralmi körei ekkoriban, **430** (586) **k.** elsősorban a fehérhunok barátságát keresték, tőlük (is) remélték Perzsia hatalmának gyengítését. A fehérhunok az **05. sz. harmadik negyedében** (a 06. sz. nyolcvanas éveiben) átmenetileg elfoglalták Perzsia K-i területeit.

Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra, **450-ben** (595) erőteljes, de sikertelen perzsa inváziós kísérlet történt. A perzsák a hunok területéről nemsokára visszavonultak, de egyúttal behatoltak a még keletrómai uralom alatt álló kaukázusi területekre. Válaszul **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen. A hunok **452-ben** (597) lerombolták Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban). Ez a hun (valószínűleg nem fehérhun) sereg Dagesztán területéről hatolt be a D-Kaukázusba, Karabah területére. Perzsiában ekkoriban II. Jazdagird (**438–459**, azaz 583–604) uralkodott. Perzsia **340-ben** (596) hódította meg maradéktalanul az örmény lakosságú Ny-i (kilikiai) területeket. Békekötésre **442ben** (598) került sor, ami egy perzsa-keletrómai hosszú távú szerződés megkötésével járt együtt. Ennek lényege újra a perzsa erődrendszer továbbépítésének konstantinápolyi finanszírozása volt. Az **05. sz. közepe után** (a 07. sz. elején) Perzsia (Peroz/Firoz sah) erejét a Fehérhun Szövetség szorongatása kötötte le, így nem szentelt nagyobb figyelmet a Ny-i politikára. A perzsa sah (**459–484**, azaz 614–629) háromszor is megtámadta a hunokat (valószínűleg mindegyik esetben a fehérhunokat), de minden alkalommal vereséget szenvedett.

Perzsia történetének következő jelentős szakaszát Kavád sah (**488–531**, vagyis 633–676) korszakának nevezhetnénk. Nevéhez fűződik a nesztoriánus irányzatú kereszténység kitartó támogatása, valamint a manicheusok és egy zoroasztrizmus eretnekségének számító mazdakita irányzat elleni kérlelhetetlen küzdelem. (A mazdakiták mozgalma inkább vallási köntösbe öltöztetett radikális társadalmi reformizmus vagy forradalom volt. A mazdakita sikerek nyomán II. Mar Zutra exilarcha zsidó államot próbált alapítani.) A mazdakiták felforgató tevékenysége nyomán a perzsa uralkodó **494** (639) és **524** (669) **között** 80 ezer mazdakitát (és manicheust) végeztetett ki. Kavád **520** (665) **k.** véget vetett Mar Zutra kísérletének is, az exilarchát keresztre feszíttette.

Ebben az időszakban alakult ki a Közel-Keleten Konstantinápoly és Perzsia között egy olyan hatalommegosztás, melynek keretében Konstantinápoly szövetségben állt a Damaszkusz környéki arabokkal (ez a Ghasszán-dinasztia népe), míg Perzsia Mezopotámiában a Hira béli Lakhmida-dinasztiát tartotta zsoldjában. Ezek az ütközőállamok tartották féken az egyre

izmosodó arab radikalizmust, és a hatalommegosztás e módja szavatolta a két nagyhatalom kereskedelmi forgalmának biztonságát is.

A perzsa külpolitika ebben az időben a Kaukázus népei és a Fehérhun Szövetség felé volt aktív.

A K-Európát fennhatósága alatt tartó Hun Szövetség **400** (656) **k.** már elfordult a Kaukázustól, így ott Szabíria önállóan igyekezett magának hegemóniát teremteni. A Kis-Ázsiába **515/516ban** (660/661-ben) hadat vezető szabírok a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a derbendi kaputól északra laktak. Azért támadtak D-felé, mivel biztosak lehettek abban, hogy a perzsák egy pillanatra sem mondtak le arról, hogy Közép-Ázsia mellett az egész Kaukázust és Kis-Ázsiát, sőt a Fekete-tengert is birtokba vegyék. A szabírok hadműveletei azonban nem vezettek a várt eredményhez, a Perzsa Birodalom **519-ben** (664) ismét katonai erővel szállta meg Örményországot és a Kis-Kaukázust, majd **513-ban** (669) betört a Kubán történelmi térségbe (a későbbi Levédia területére) is.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták” **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban ebben az ügyben egyértelműen a perzsákkal szövetkező kazárok kaukázusi akciójáról lehet csak szó. A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Törzsszövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő, jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe.

Hosszabb szünet után, **527** (672) és **532** (677) **között** sor került egy perzsa-keletrómai háborúra is a kaukázusi népek és a kínai karavánutak feletti ellenőrzésért. Ebben a küzdelemben Konstantinápoly visszaszerzett egy keveset régi pozícióiból. Perzsia és Konstantinápoly (**530–540** (675–685) **k.**) a Fekete-tenger térségében háborúzott egymással, igyekeztek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni. (Ekkoriban azonban már nem Kavád, hanem Huszrau (Kürosz/Khoszroész) volt a perzsa sah, aki elődjéhez hasonlóan, hosszabb időre meghatározta a történelem menetét, **531-től** (676) **579-ig** (724) uralkodott.)

(Folytatása a 480-adik oldalon,)

Justinianus, Theodosziosz és a karnaki obeliszk (676–677)

Az interpretációk egy része megemlékezik arról, hogy Theodosziosz császár **390-ben** (676) Egyiptomból Konstantinápolyba hozatta a (III. Thotmesz fáraó idejéből származó, rózsaszín gránitból faragott, eredetileg a karnaki templomban elhelyezett, ledőlt/ledöntött, onnan elszállított, egy ideig Alexandriában „heverő") obeliszket, – majd a hippodromban helyeztette el. Az interpretációk másik része viszont úgy tudja, hogy nem Theodosziosz, hanem Justinianus volt az (ekkor még nem császár, hanem Justinus katonacsászár katona fia), aki a karnaki templom obeliszkjét, ami Alexandriában volt található, mivel Nagy Konstantin császár odaszállíttatta, egy speciális hajóval **532** (677) **k.** Konstantinápolyba vitte. A szállítás bizonyára **531-ben**, vagyis 676-ban történt, míg az obeliszk felállítására **532-ben**, azaz 677-ben kerülhetett sor. A kétféle történet a virtuális kronológia keretei között feloldhatatlan ellentétpárt alkotott. Legalább az egyiket valótlannak kellett (volna) minősíteni.

Úgy vélem, nem kell kételkednünk az interpretációk hitelességében. Ebből az érdekes kettősségből ugyanis az következik, hogy a „római" császárok – bármennyire meghökkentő is ez –, a **04. sz. végén** és a **06. sz. első felében** (vagyis a 07. sz. második felében) is párhuzamosan, megosztott hatalom birtokosaiként uralkodtak. A hatalommegosztás ilyen módja korábban is, később is megszokott volt a Római, illetve a Bizánci Birodalomban. Justinianus, annak a Justinusnak a fia, aki eredetileg hadvezér volt, a neki engedelmeskedő hadseregrész fegyvereire támaszkodva főként a Földközi- és a Fekete-tengeren, illetve e tengerek partvidékein volt élet és halál ura, és akcióihoz lovas népek segítségét is igénybe vette. A rendkívül ütőképes K-római hadiflottára támaszkodva képes volt jelentős katonai expedíciók megvalósítására a fővárostól távoli térségekben is. Ugyanakkor Theodosziosz császár elsősorban a Balkánnak és Kis-Ázsia ÉNy-i negyedének belső területeit uralta, meghatározó részben a K-i gótok haderejére támaszkodva. A kora középkori, bizonyos értelemben igen szűkszavú történetírás nem pazarolt energiát és anyagot a kettős hatalom ábrázolására – a krónikások csak „saját" császáruk tevékenységét igyekeztek dicsőíteni –, vagy ha mégis említést tettek a párhuzamosságról, hát azt az érett és a késő középkor történetírói valamilyen megfontolásból, talán épp az addigra kialakult virtuális időrend ellentmondás-mentessége érdekében „elfelejtették", elsikkasztották. – A mi szerencsénkre nem vették észre azonban, hogy két változatban is megtartották a karnaki obeliszk Konstantinápolyba juttatásának történetét.

Biztosra vehető, hogy Justinianus, apja uralma idején, majd saját uralma kezdeti időszakában is, jó viszonyt ápolt Theodosziosz császárral, s ez a jó viszony kitartott a császár haláláig (**395**, azaz 681), a karnaki obeliszk Konstantinápolyba szállításának gesztusával is erre akart ráerősíteni. A kétféle interpretáció látszólagos ellentmondása segít kiegészíteni és árnyalni a Krómai Birodalom területén a 07. sz. második felére jellemző viszonyokról kialakított elképzeléseinket.

Hunnia megalapítása a Kárpát-medencében (681-ig)

A K-i gótok **475** (631) **után** elkezdték az általuk néhány évvel korábban lerohant és kirabolt DPannónia, valamint a Duna-Tisza-köze területéről való kivonulásukat. A Balkán birtokukban levő részére távoztak, illetve közvetlenül Itália felé, habár ott (Revennában) esetleg, átmenetileg még (**475** (631) **k.**) Ny-i gótok is tartózkodtak. A K-i gótok nyomában a gepidák, még **475-ben**, tehát 631-ben (ismét) megszállták korábbi védvonalukat, Szlavónia és Pannónia secunda kiürített részeit, és **375** (ugyancsak 631) **k.** újra gepida csoportok telepedtek a Tisza–Maros–Körös közébe. A K-i gótok távozása nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal, hogy K-Európából a hunok **374/375-ben** (630/631) előrenyomultak a Dnyeper–Dnyeszter vidékére, tehát a Balkán irányában, s ott súlyos vereséget mértek a K-i gótok K-i szárnyára. Más részről azt is látnunk kell, hogy ekkoriban kezdődött meg a longobárdok előrenyomulása is Noricum és Pannónia felé (a longobárdok **485**, tehát 641 **k.** már a Kárpát-medence ÉNy-i peremén álltak), a gótoknak már csak Ny-balkáni és DNy-pannóniai hódításaik védelme, csapataik összevonása érdekében is ki kellett üríteniük Pannónia DK-i részét. A K-i gót elvonulás harmadik okaként nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Zénó császár (akit tévesen II. Leónak is szoktak nevezni) **479től** (635-től) erősen szorgalmazta Itáliába vezénylésüket, hogy erejüket a konkurens Ny-i gótok elleni csatározásokkal kösse le, minél távolabb Konstantinápolytól.

A hunok **375/376-ban** (631/632) elérték az Al-Duna vonalát, majd onnan kiindulva, **376/377** (632/633) **után** nemcsak a Havasalföldet támadták, hanem behatoltak Moldva és Erdély területére is. A hunok gyorsan berendezkedtek az Al-Duna vidékén, kialakították hatalmi központjukat az egykori Dacia Inferior (Olténia + Munténia) területén. A hun sereg egy része **378ban** (634) átkelt a Dunán, és Hadrianapolisznál (Edirne) megsemmisítette az útjába állított „Krómai" (bizonyára K-i gót) csapatokat. (Az eseményekről a »870-ben«, feltehetőleg **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio Bagoariorum et Carantanorum (A bajorok és karantánok megtéréséről) is beszámolt. A mű szerzője a következőképpen fogalmazott: „*a 377-edik évet követően és utóbb a Dunától északra fekvő pusztaságok lakói, a hunok elhagyták szállásaikat, és átkelvén a Dunán kiűzték a rómaiakat, a gótokat és a gepidákat. A gepidák közül azonban egyesek máig is ott élnek*". Valószínű, hogy a Conversióban a **377-edik**, azaz 633-adik év utáni eseményekről esik szó, habár a gepidák K-balkáni jelenlétéről semmilyen más forrás nem tett említést. Más lehetőség is van azonban: Ha mindez **377-ben** (663) történt, akkor nem az AlDunán, hanem a Közép-Dunán átkelt hunokról lehet szó, akik Pannónia felé támadtak, amiről a későbbiekben beszámolunk. Figyelem, az idézett szöveg arról tanúskodik, hogy **870-ben**, vagyis 1026-ban – a Conversio egyéb részeiben említett avarokon kívül – gepidák is éltek a Kárpát-medencében, és netán a K-Balkán területén is!)

A longobárdok **490** (646) **után** szállták meg Pannónia É-i, ÉNy-i részét. A longobárdok jelenléte **505-től** (650-től), az ausztriai Duna-szakasztól D-re régészetileg is kimutatható, mégpedig Erpersdorfnál.

A hunok ekkor zömmel még az Al-Dunánál voltak, illetve **395-ben** (651) az Al-Duna irányából intéztek támadást a Trákia és Illíria területét megszálló K-gót csapatok ellen. A hun haderő másik szárnya ugyanekkor nagy ívben megkerülte a Kárpátokat, és erős állásokat alakított ki az É-i hágók külső oldalánál. E pontokról tervezték megszállni a Kárpát-medence É-i területeit. (A K-i és a D-i Kárpátok hágóinak átjárhatóságát gepida csapatok biztosították.)

A hunoknak a Kárpát-medence síkvidéki területére való megérkezését a szakmunkák általában a **04/05. századfordulóra** (a 07. sz. derekára) lokalizálják. Nyilvánvaló, hogy elsősorban a Duna–Tisza-vidék D-i részének („Gepidia" gótok által támadott határvidékének) megközelítéséről van szó, hiszen a hun csapatok **400** (656) **k.** az Al-Dunánál hadakoztak, Uldin

hun vezér éppen megsemmisítette az Al-Duna É-i partján felsorakozott gót seregét. A hun fegyveres erő **401** és **411** (657 és 667) között szállta meg a Magyar Alföld széles pusztáit.

Nézzük, mit írnak erről az időről a „komoly" történészek által komolytalannak tartott régi magyar munkák: A hunok „Szkítiából való kijövetelének" éve a **358-adik** (azaz 655-ödik) év volt Székely István 1558-as megjelenésű krónikája szerint. Ugyanez az esemény az 1811-es szegedi kalendárium szerint a **371-edik** (657-edik) évben történt. A magyar krónikás irodalom fősodra **373-adikra** (659) helyezte a „kijövetel" (a Kárpát-medencébe történő bejövetel) évét, – Kálti Márk, Heltai Gáspár stb. A magyar szerzők a hunok érkezését a „Mártír-éra" szerint datálták – (habár erről fogalmuk sem lehetett).

A hun területfoglalással párhuzamosan az Al-Dunától elűzött K-i gótok **504-ben** (660) ismét elfoglalták a hunokkal szövetséges gepidáktól a Dráva–Száva-közét, és megtámadták a szintén gepida fennhatóság alatt álló Szerémség területét is. A keresztény kronológiai sor szerint a K-i gótok **405-ben** (661) foglalták el a Bánát területét. Visszatérve a pártus időszámításhoz: a gót csapatok **505** (661) **k.** eluralták a Dráva-Száva közét is, onnan messzire visszavetették a gepidákat. Ez az osztrogót előnyomulás talán csak nyitányát képezte a Pannónia elleni, a KRómai Birodalommal egyetértésben, a Ny-Római Birodalom (lényegében Itália) és a Hun Szövetség rovására **405-ben** (661) végrehajtott átfogó támadásuknak. Megjegyezzük, hogy ekkor törtek be gót csapatok Norciumba és Ny-Pannóniába is, – de egyesek szerint ezek Ny-i gótok lehettek.

A Konstantinápolyból ösztönzött gót támadások vezették be Itália tartós K-i gót megszállásának hosszadalmas és regényes történetét. Ez a történet azonban egy Pannónia térségében folytatott véres háborúval vette kezdetét, hiszen éppen ez váltotta ki a Hun Szövetség beavatkozását is a Kárpát-medence Ny-i felében. A Ny-római Stilicho tábornok az osztrogót nyomás ellen nem tudott védekezni, **405-ben** (661) a hun Uldin vezérhez fordult segítségért. Uldin csapatai **406ban** (662) megverték a Ny-balkáni K-i gót sereget, és visszafoglalták a Bánát területét is.

Érdekes, és a középkori „előzmények" bázisára támaszkodó Ny-i történetírás színvonalára jellemző, hogy számos interpretáció szerint a K-i gót király „a hunok megbízásából" verte volna meg **405** (661) **k.** a hunokkal amúgy elismerten jó viszonyban levő gepidákat! Más hátteret nem tudnak elképzelni ahhoz a fejleményhez, miszerint **405** (661) és **407** (663) közötti időpontban a gepidák formálisan betagozódtak a Hun Szövetségbe.

Ugyanekkor, **406-ban** (662) született meg a Ny-római (itáliai) uralkodóval a hunok megegyezése, (ennek értelmében Pannónia K-i fele, tehát Valéria tartomány a hunok birtokába kerülhetett). A Balkán ÉNy-i negyedében megtelepedett herulok pedig **375** (661) **k.** csatlakoztak a Szövetséghez.

(Még **379** (665) **előtt** az alföldi szarmaták/jazigok is formális szövetségre léptek a K-ről érkezett hunokkal. Gratianus egykori nevelője, Ausonius egy **379** (665) **k.** keletkezett lírai költeményében megemlítette, hogy a szarmatákhoz csatlakoztak a hunok.)

Miután **377-ben** (663) a hunok elfoglalták Pannónia D-i részeit, a Száva mellékét, számos interpretáció szerint a hun csapatok egy része **408-ban** (664) a K-Balkánon manőverezett. Mégsem tekinthető ez a balkáni akció a K-Római Birodalom elleni támadásnak. Csakis arról lehetett szó, hogy biztosították D-i határvidéküket, illetve felvették a harcot a Balkán irányából évek óta támadó K-i gót erőkkel, és messze visszavetették a támadókat.

A párhuzamos kronológiai sor szerint **409-ben**, tehát 665-ben a K-Balkán felől, az Olt völgyén keresztül érkezett a hun csapatoknak egy újabb kontingense Erdélybe, s állítólag ezt a seregrészt már Bleda/Buda, a későbbi király vezette volna. (Lehetséges az is, hogy ez az erősítés

nem ekkor, hanem csak **409-ben**, vagyis 695-ben érkezett, ami Buda vagy Attila idejével és szerepével jobban egyeztethető. – Buda és Attila a hagyomány és a krónikák szerint testvérek voltak, ám álláspontom szerint e két név egyazon történeti személy két különböző megnevezése. Erre még visszatérek!)

Egyes Ny-i források és interpretációk nem hagynak kétséget a felől, hogy a hunok a **04. sz. utolsó negyedében** (a 07. sz. hatvanas-nyolcvanas éveiben) megérkeztek Pannóniába. Szent Ambrus milánói püspök egyik levele is arra utal, hogy **387-ben** (673) mélyen benyomultak Pannónia Prímába, vagyis a Nyugat-Dunántúlra és a mai Ausztria K-i felébe. Ez bizonyára lehetséges, főként, ha figyelembe vesszük, hogy más források szerint a Kárpát-medence K-i fele, tehát a gepidák országa már **410** (666) **k.**, más adatok szerint **380** (ugyancsak 666) **k.** hun fennhatóság alá került. Nézzük most ennek a hadjáratnak a részleteit:

A hunok **378-ra** (664) már bizonyosan jelen voltak a Kárpát-medence területének jelentős részén, a hun és szarmata erők területeket foglaltak el Pannónia secundában, és Valéria (K-Pannónia) elfoglalására készültek, de a pannóniai hadszíntéren ekkoriban a K-gót és a longobárd seregek értek el nagyobb sikereket. (Latin források **378-ban**, vagyis 664-ben említették utoljára Aquincumnak, Valéria fővárosának a nevét.) A longobárdok **510-től** (már 655-től) erős katonai megszállás alá vetették Pannónia ÉNy-i területeit, más adatok szerint **380-ban** (677) alapították meg királyságukat ÉNy-Pannóniában. Eközben, **380** (666) **k.** a hunok szilárdan elfoglalták a Kárpát-medence K-i, tehát nagyobbik felét, a Duna vonaláig terjedő területeket.

Pannónia jelentős részét **408** (664) és **418** (674) **között** K-i gótok uralták. (É-on legyőzték, vagy maguk mellé állították a térségben még állítólag létező szvév/kvád népességet?)

Nyilvánvalóan a geopolitikai erőtérben bekövetkezett átrendeződés hatására a K-Római Birodalom vezetésében is lényeges változások kezdődtek. Gratianus császár **379-ben** (665) társcsászárrá (katonai parancsnokká) tette Theodosziosz korábbi hispániai hadvezért, hogy segítsen megállítani a gótok eluralkodását Dácia (Moesia), Macedónia és Pannónia secunda tartományokban. Theodosziosz azonban kezdettől fogva nem a gótok, hanem a hunok térnyerésének megakadályozására törekedett. A császár **379-ben** (665) formálisan koalícióra lépett a gótokkal.

(A magyar krónikás irodalomban emlegetett „Veronai” Detre/Tetrikus mint „Pannónia királya” az „alemannok” (értsd: gótok vagy germánok) uraként – Obrusánszky Borbála és mások szerint is – azonosítható lehet Theodosziosz császárral, a „győzedelmes tetrarchával”. Más álláspont szerint azonban Veronai Detre – valójában Berni/Bonni Detre/Dietrich – egy jóval később élt személyiség, akinek története II. Attila (Atilla, Etele) idején játszódik le, nem is Pannóniában, hanem abban a Hunniában, amit a Karoling krónikások Engriának neveznek,… de erről majd egy másik fejezetben emlékezünk meg. – Megjegyezzük még, hogy „Sicambria királya”, azaz Macrinus/Metrinus mint Pannónia gót csapatokat felügyelő helytartója, akinek valódi neve talán Maiorianus volt, a hunok ellen küzdő másik legfontosabb „római” személyiségként jön szóba.)

A hunok a Kárpát-medencében megszervezték új központjukat, **410/411-ben** (666/667) már főként arra törekedtek, hogy biztosítsák annak D-i határvidékét. Említést érdemel, hogy bizonyos források szerint egy vitatott hovatartozású csoport, „Alatheus” és „Saphrac” népe **379-től** (665) befészkelte magát D-Pannóniában. Ők bizonyára nem hunok, hanem inkább szövetséges alánok, esetleg herulok lehettek. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy maga a K-római udvar (Anastasius/Anasztasziosz latinizáló császár) **512-ben** (657) Pannonia Bassiensis és Pannonia secunda (avagy Dacia Ripensis és Moesia Superior) tartományok területén, valamint a Ny-K irányba forduló Duna jobb partja mentén biztosította egy K-

európából érkezett pusztai eredetű nép megtelepedését. Ebben az esetben kifejezetten herulokról esett szó, bár nem biztos, hogy helyes a megjelölés. Sokkal inkább valószínűsíthető a Moesia Superior területén hatalomra kerülő Mundó (hun?) királysága, illetve annak népe, akiket a megfigyelő összekeverhetett a herulokkal. (Mindenesetre a lépés úgy is értelmezhető, hogy hozzá hű, ám a hun harcmodort jól ismerő fegyvereseket helyezett el Hunnia/Hungária határvidékén. Napnál világosabb, hogy a konstantinápolyi udvar latinizáló személyiségei, legkésőbb ekkor határozottan szembefordultak a bizánci irányzattal, s egyértelműen elkötelezték magukat a hunokkal való szövetkezés mellett.)

A hunok pannóniai megjelenése az alábbi módon rekonstruálható: A hun csapatok **379/380ban** (665/666) a Tiszától Ny-ra fekvő térségben sorakoztak fel, majd megközelítették a Dunát, és egy éjjel átúsztattak rajta. Meglepték a „római" (természetesen gót!) sereget, bizonyára a megyeri révnél (Potentiana és Aquincum felett, Sicambria (Ecilburg, Vetus-Buda vagy ŐsBuda) alatt, tehát a mai Budakalász és Pomáz város térségében, s megvetették a lábukat Pannónia ÉK-i sarkában. A magyar krónikák „Keve Oza" (vagy Kajászó) nevekkel jelölték meg a kibontakozó „tárnokvölgyi" csata térségét, – az elnevezés a Kevély-tetőnek és az Oszoly-tetőnek feleltethető meg –, mely hegyek Pomáz területén vannak.

A hunok a győztes kajászói vagy tárnokvölgyi csata után, Pannónia-príma területén, tehát a Kárpát-medence Ny-i felében a gótok részéről **380/381** (666/667) **után** még jelentős ellenállást tapasztaltak.

Ekkoriban (**412**, vagy **417** tehát 668, vagy 673 **k.**) írta a Római Birodalom történetét bemutató Historiarum Adversum Paganos c. művét Paulus Orosius hispániai szerzetes. Ebben áll: „*miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának nevezték el*".

A hunok gondosan kerülték az érintkezést a longobárdokkal, akik már **510-től** (655-től) katonai megszállás alá vetették Pannónia-príma ÉNy-i sarkát, ami szervesen nem tartozik a Kárpátmedence földrajzi egységéhez. A régészeti feltárások értelmében ott nem történt longobárd népi beköltözés, csak katonai támaszpontok jöttek létre. A longobárdok is óvakodtak a hunokkal való konfrontációtól. A párhuzamos kronológiai sor szerint a longobárdok Pannónia határvidékén csak **380-ban** (677-ben) alapították meg királyságukat.

A továbbiakra nézve fontos információnak számít, hogy Szent Ambrus milánói püspök szerint a hunok **387-ben** (673) már mélyen behatoltak Pannónia-príma területére. Mint már említettük, a párhuzamosan futó kronológiai sor szerint **418-ig** (674-ig) tartott a K-i gótok első pannóniai uralma. A menekülő gótok ekkor Raetia és É-Itália irányában távoztak el, – más lehetőségük nem lehetett.

Egy másik sokatmondó adat szerint, **388** (674) **után** a hunok a „Ny-rómaiak" (Itália) oldalán vettek részt az itáliai és raetiai hadjáratokban, vagyis a Pannóniából elmenekült gótok továbbűzésében. – A Ny-ra került K-i gót csapatok, mint arra egy **524-re** (680) vonatkozó adat utal, a burgundok szövetségét keresték, s velük együtt támadták Aquitánia területén a frankokat. A **04. sz.** (a 07. sz.) **második felében** újfajta erődítmények jelentek meg Pannónia területén. Ismert tény, hogy a régebben virágzó római városok elnéptelenedtek, az azonban kevéssé ismert, hogy ugyanakkor a tartomány szívében, a Balaton körül újfajta megerősített települések sora épült fel. Legalább öt ilyen település ismert a régészek körében: Iovia (Felsőheténypuszta) a Balatontól D-re, Valcum (Fenékpuszta) a Balaton DNy-i partján, Tricciana (Ságvár) a Balatontól D-re, Mursella (Kisárpás) és Környe a Balatontól ÉNy-ra és É-ra. A települések alaprajza szabályos négyszög, amelyet falakkal vettek körül. A várfalakat nagy, kerek bástyákkal övezték. Az erődítmények lakói könnyűszerkezetes házakban vagy sátrakban éltek. Talán azért maradtak kevéssé ismertek a régészet iránt érdeklődők körében az ilyen megerősített helyek, mert ez nem jellegzetes Ny-i, vagyis római építési mód volt, hanem

kifejezetten a K-i népekre volt jellemző. A római kultúra pannóniai dominanciájának megszűnését a szakmunkák egy része az **05. sz. első harmadába**, a 07. sz. hatvanas-nyolcvanas éveire helyezi. Legtöbben azonban úgy vélik, hogy **395** (681) **k.** távozott el Itália felé Pannónia romanizált népessége. Vagyis: a kronológia helyrezökkentésével a két álláspont közös nevezőre jutott.

A hunok nagyobb néptömegei **420** (676) **k.** telepedtek meg Rua/Ruga fejedelem vezetésével a Kárpát-medencében, így Pannóniában (közelebbről Valériában) is. Ruga egyik székhelye **424** (680) **k.** feltehetőleg már nem Erdélyben, hanem az Alföldön, talán a Körös-vidéken, vagy éppen Szeged területén, a gepida határövezet közelében volt. A hun állam egy másik, a későbbiekben egyre nagyobb szerepet játszó központja kétségtelenül Vetus-Buda lett, a Dunakanyarban.

Valószínű, hogy a hun népesség zömmel a K-i, ÉK-i, É-i Kárpátok hágóin átkelve érkezett új lakóhelyére. A letelepítés helyszíne elsősorban Erdélyben és Kárpátalja területén lehetett, de megjelentek a hunok a Felvidéken (a mai Szlovákia területén) is. A Kárpát-medence nem említett területein a régészet nem találta meg a hun népi megtelepedés korai nyomait, – vagy gepidának azonosította azokat. Egyébként a szövetséges gepidák népének élén ekkoriban már Ardarik király állt.

A megtelepedés és a konszolidáció folyamatát a Balkánon állomásozó gót csapatok betörései akadályozták. Ezek féken tartására **422-ben** (678) hun akciókra került sor Trákia és Illíria területén, a gepidák pedig **535-ben** (680) visszafoglalták Sirmiumot (ma: Mitrovica). A Kárpátmedencei megtelepedés **425-re** (681) volt befejezettnek tekinthető, ettől az évtől már egyértelműen a Kárpát-medence lett a fél Európára kiterjedő Hun Szövetség központi térsége.

A nagy egyházatyák (686-ig)

A **02/03. sz. fordulójától** (az 05. sz. második felétől), Alexandriai Szent Kelemen munkásságának kezdetétől számíthatjuk a keresztény filozófia, illetve a teológia azon időszakát, aminek során a korai idők számos, többnyire gnosztikus irányzatának háttérbeszorításával kiformálódtak a másfél évezrede meghatározó katolikus, valamint ortodox egyházak, vallások. A korszakhatárt jelzi, hogy ekkor ismét előtérbe kerültek a Jézus születési időpontjával kapcsolatos kérdések is. Kelemen szerint például a Megváltó Augustus császár uralmának 28. évében (azaz **–002-ben**, tehát 254-ben), méghozzá november hónapban született volna, – Kelemen persze tévedett. Ugyanakkor például a karthágói Tertullianus egyik írásában (c: Contra Marcionem) Sentius Saturnius szíriai helytartóságának idejére (»–009-től –006-ig«) helyezte Jézus születését. Szent Kelemen Jézus-datálása különös figyelmet érdemel, mert egyszerűen levezethető (megmagyarázható) belőle a mai időszámításunktól 286 évvel különböző, a Feltámadás hibásan meghatározott évével kezdődő (**kékkel jelölt**) kronológiai sor, ami a Jézus (szintén tévesen meghatározott) születési dátumával kezdődő, és mai időszámításunktól 256 évvel különböző (**zölddel jelölt**) kronológiai sornál 30 évvel későbbi dátumokat eredményez. (Talán éppen e kétféle téves időmeghatározás eredőjeként terjedt el széles körben az a vélekedés, hogy Jézus csak 30 évet élt volna.)

Kelemen kereszténysége már egy valóságos filozófiai szellemi mutatvány volt, amely igen távol állt Isten országának feltétel nélküli keresésétől, ami Jézus eredeti üzenetére jellemző. Elkötelezett platonikus lévén igyekezett biztosítani értelmiségi hallgatóságát arról, hogy a keresztény hitre nézve sem a görög filozófia, sem a gnoszticizmus nem jelent valós fenyegetést, hiszen Isten eszméje szikraként létezik az ember lelkében. A kereszténységet valódi tudásként (gnózis) értelmezte, amely mellett a gnoszticizmus elterjedt formái szükségképpen eltörpülnek. Álláspontja értelmében csak az „igazi” keresztény válhat valódi gnosztikussá (a szó eredeti értelmében, a hit és a tudás termékeny egymásra épülése révén).

Kelemen munkássága, melyből csak töredékek maradtak fenn, nem vezetett a különböző irányzatok közötti harc fellángolásához, részben a maga békés, az ellentéteket nem kiélezni, hanem ellenkezőleg, tompítani igyekvő fejtegetései miatt, vagy még inkább a kereszténytüldözés hullámainak elcsitulásáig szükségszerűen megvalósult összefogás következtében. Ezért igen hosszú ideig, a **04. sz. negyedik negyedéig** (a 07. sz. második harmadáig) békésen egymás mellett élhettek keresztények és keresztények. Ebben a nyugalmasabb időszakban erősödtek meg és terjedtek el K-en a szerzetesség különböző formái, valamint a remeték sajátos keresztény életformája is. (Ny-on csak a **04. sz. közepén** (640 k.) jelentek meg az első szerzetesek, Galliában például – úgy tudni – Savariai Szent Márton vonult el először a világtól, aki utóbb Tours püspöke lett.)

A **04. sz. közepétől** (a 07. sz. elejétől) léptek a színre azok az egyházatyák, akiknek a munkássága aztán (összefüggésben a K-Római Birodalom vezetőinek politikájával) fenekestől felforgatta a keresztény lelkek békéjét. Mindenekelőtt Szent Gergely (**329-től 389-ig**, 585–645, aki teológiai munkásságában, a szentháromságtan terén az alexandriai és az antiokhiai iskola közötti középutat kereste). Aztán Nagy Szent Vazul (**330-tól 379-ig**, azaz 586–635, aki összeállította az első szerzetesi regulát, ami később irányadó lett a K-i szerzetesség számára), továbbá Szent Jeromos (Hieronymus Sopphronius Eusebius, a bibliafordító **340-től**, vagy **348-tól 419ig**, vagyis 596-tól, vagy 604-től 675-ig), végül Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, **354-től 430-ig**, tehát 610–686) neve érdemel említést, aki eredetileg manicheus, gnosztikus gondolkodó volt, de a neoplatonizmusban megtalálta azt a filozófiát, amely meglátása szerint összhangba hozható a keresztény tanokkal. Valamennyien Nagy Konstantin császár és közvetlen utódai korának, a kereszténység államvallásként való elismerésével, a vallási ellentétek államilag szorgalmazott tompításával fémjelezhető kornak a szülöttei, akik azonban

akkor érkeztek pályájuk csúcsára, amikor a Konstantini irányvonalat kiszorította a leginkább Nagy Theodosziosz nevéhez, tevékenységéhez társítható vallási türelmetlenség, erőszakos hittérítés, eretneküldözés ideológiáinak korszaka.

Meg kell emlékeznünk Szent Ambrusról (Milánó püspöke, egyházatya, író), egy generációval később született, igen jelentős kortársukról, egy nem igazán K-i, hanem inkább Ny-i személyiségről, aki **338** (624) és **397** (683) között élt, – (még említjük a nevét, és érintjük a munkásságát az Aranyszájú Szent Jánosról szóló fejezetben is). Sok irányban tehetséges volt, tevékenységét gyakorlati, egyházpolitikai téren fejtette ki. Pogánynak született, de az államapparátusban szolgált, Milánó kormányzója lett. Később az ariánus-ellenes mozgalom egyik vezéregyénisége lett, és ő kezdeményezte Theodosziosz császár eretnek-ellenes törvényeit is. Koncepciója alapvetően különbözött az előző generációk nagy személyiségeinek hozzáállásától, ő már nem a sokszínűség védelmezője volt, hanem éppen ellenkezőleg… A milánói kormányzót állítólag már akkor püspökké választották (**374**, vagyis 660), mikor még meg sem volt keresztelve. (Ekkoriban, egyes püspökségekben még nem tettek különbséget az ariánus és nem ariánus keresztények között.) Milánóban kemény harcot folytatott az eretneknek minősített arianizmus ellen. Tevékenysége igen hatékonynak bizonyult, a sirmiumi zsinaton, **378-ban** (664) irányzata fölénybe került az ariánusokkal szemben.

Még a császárral (a császári családdal) is szembeszállt, amikor az ariánus Justinia császárné elrendelte, hogy a milánói püspökség engedjen át egy templomot az ariánusoknak. Ambrus **385** (671) **k.** szembeszállt e rendelkezéssel, megakadályozta az ariánusok betelepedését a bazilikába, ahol híveivel összefogva ellenállt az ariánusok szabályszerű ostromának is. Szent Ambrus **390** (676) **k.** É-Itáliában új püspöki székhelyet alapított, majd ott haláláig széleskörű lelkipásztori és politikai tevékenységet folytatott.

Szólnunk kell még Szent Benedekről, aki egy kicsit még későbbi születésű (kb. **480** (636) és **530** (686) között élt). Szent Benedek a **06. sz. elején** (a 07. sz. derekán) Rómában tanult, majd az **510-es** (660/670-es) években három évre, remeteként, szerzetesként visszavonult egy barlangba. Ekkoriban olvasta el a Szent Jeromos által fordított héber töredékek egy részét, megismerte és követendőnek találta az esszénusok közösségének életét. (Egyébként Jeromos ismertette meg a **04/05. sz. fordulóján** (660 k.) a latin világgal Pakhomiosz kolostori szabályzatát is, mely nagy tetszésre lelt, főként az itáliai „aszkétérionokban”, melyekben férfiak és nők éltek „családi” körben, de házasság nélküli, önmegtartóztató, ájtatoskodó, imádkozó életmódot feltételező közösségekben.) Benedek az esszénus minta figyelembevételével készítette el a Benedek rend szabályzatát. Szervezőmunkába kezdett, **520** (676) **k.** 12 kolostor megalapítását határozta el, mindegyikben 12 szerzetessel. Ezek közül a későbbiekben leghíresebbé a közép-itáliai

Montecassino kolostora vált, építése egy régi római erődítmény alapjain **525** (681) **k.** kezdődött. Hivatalos alapításának éve: **529** (685). A Ny-i szerzetesség életformája évszázadokig Benedek szabályzatán alapult. A szerzetesek kétkezi munkát végeztek, és a K-en kialakult gyakorlattal szemben (magányos szemlélődés, túlzott aszkézis) a hangsúly a szervezet közösségi jellegén volt.

Az egyházatyák legfőbb érdemeként a keresztény filozófiai gondolkodásra gyakorolt hatásukat, a teológiai szakterületek korszakos átalakítását szokás említeni. Igen valószínű, hogy az ő munkásságuk nélkül semmiképpen sem úgy zajlott volna, nem ugyanolyan eredménnyel zárult volna az elkövetkező ökumenikus zsinatok sora.

Említést érdemel még, hogy ekkoriban jutottak a keresztény filozófusok arra a gondolatra, hogy a kronológiát a „Teremtéssel” indítsák. Sajnos (?) olyan időpontokat szorgalmaztak az origó számára, melyek szükségszerűen vezettek el a kronológiai rendszerek összezavarodásához, illetve a zavar fokozódásához. (Szent Jeromos szerint Ádámtól az

Özönvízig 2242 év, onnan Ábrahámig 942 év, Ábrahámtól Krisztus születéséig 2015 év telt el, vagyis a Teremtés és Krisztus születése között 5198 évnek kellett eltelnie.)

Aranyszájú Szent János (693-ig)

Aranyszájú János, azaz Ióannész Khrüszosztomosz hat éven át Konstantinápoly pátriárkája volt. Az egyháztörténet a K-Ny-i vallási ellentétek, viaskodások egyik kulcsfigurájaként tartja számon. Egy katonatiszt fiaként született, fiatalon szerzetessé lett a szíriai sivatagban, majd Antiokhiában volt presbiter, s onnan avanzsált az egyház legmagasabb konstantinápolyi méltóságába. Azért kell foglalkoznunk a személyével, mert a történetírás mindeddig képtelen volt megbirkózni élettörténetének ellentmondásaival. Bizonyosan tudjuk, hogy »403/404-ben« leváltották magas tisztségéből, száműzték, és »407-ben« meg is halt. Ezzel szemben több olyan valósnak látszó adattal találkozhatunk, melyek szerint „ezután" még sokáig élt! Ellenfelei szerint ő állt például, mint az „általa feltüzelt tömeg" szellemi vezetője, az alexandriai és a minorcai antiszemita pogrom mögött »414-ben«, ill. »418-ban« is. Életének másik kronológiai anomáliájaként jön szóba mesterének, Diodórosznak, Tarszisz püspökének, Szent János teológiai tanítójának „kései" datálása. Diodórosz a »378-tól 390-ig« terjedő időben adhatta át tudását Szent Jánosnak, aki azonban már »375-től« javában tevékenykedett, pl. misszionáriusokat küldött a Krímbe és a Kaukázusba, hogy a szkíta–hun népek körében terjesszék a hitét. – Lássuk hát, hogyan is lehetséges ez:

Diodórosz **378-tól** (634) **390-ig** (646) lehetett a fiatal Szent János tanítója. Az élete delén járó Szent János **375** (661) **után** küldte misszionáriusait a Krímbe. Ezzel egyidejűleg, **406-ban** (662) már el is kezdődött Szent János forradalma, melynek során az intézményesült egyház általa megvetett vezetésével szembefordulva, Konstantinápoly városfalain kívül istentiszteleteket tartott a város népe számára. A misztika és a szuggesztív előadásmód iránt fogékony nép az évek során egyre inkább hozzápártolt, ami a karizmának egyre inkább híján levő egyházvezetést (és az állami szervezeteket is) rendkívül kellemetlenül érintette. János a konstantinápolyi ariánus gótok számára is prédikált, erre vonatkozóan **381** (667) **k.** ismeretes egy adat. Az alexandriai pogrom éve: **414**, azaz (670), a tarsziszié **418** (674).

Munkássága Európa szerte felkavarta a hitélet vizeit. Példáját követte Szent Ambrus, aki Milánóban, **385-től** (671-től) a nép támogatásával elfoglalta a Basilica Porzianát, és ellenállt az ariánusok szabályszerű ostromának is. Szent Ambrus az Aranyszájú Szent János által már sokfelé meghonosított, Antiokhiából származó gyakorlatként vette át az éjjeli virrasztással egybekötött ún. antifonális zsoltározást, mellyel könnyíteni igyekezett a templomban elsáncolt hívek lelki terhein.

(Ez az istentiszteleti forma és maga az antifóna egész É-Itáliában (és az Alpoktól É-ra is) gyorsan elterjedt. Később I. Celesztin pápa (**422–443**, azaz 678–699) a zsoltáréneklés Szent János, majd az ő nyomdokában haladó Szent Ambrus által elterjesztett gyakorlatát, előadásmódját átvette a „rómainak" nevezett mise-énekekbe is. Egyébként K-i példák nyomán a Ny-i papok, még az ariánusok is, már **380** (636) **után** himnuszokat és zsoltárokat kezdtek énekeltetni a hívekkel, hogy a nép „*nehogy gyászába belefáradjon és belefásuljon*", – miként Szent Ágoston fogalmazott. Ambrus az eredetileg szírek által énekelt, de most latin szövegre átdolgozott himnuszokat már **375** (661) **után** hatékony ariánus-ellenes fegyverré formálta. Az „ambroziánus" himnuszok strofikusak (nyolc négysoros versszakból állnak), állandó, szabályos, egyszerű szerkezetű (jambikus) metrumra épülnek, ugyanakkor hangsúlyos verselésűek is.)

Ugyancsak **385-től** (671-től) észleljük, hogy Szent János ellenfelei is észbe kaptak. Theophilosz, Alexandria pátriárkája, akit eredendően az arianizmus kemény ellenfelének ismerünk, már nem a tudományok ápolásán fáradozott, hanem az államvezetéssel egyetértésben a pogányság maradéktalan kiirtását szorgalmazta, valamint üldözte az Origenész filozofikus tanítását követő aszketikus szerzeteseket és Aranyszájú Szent János forradalmát is. (Theophilosz szerepe az alexandriai „Leánykönyvtár" **386-os** (672) felégetése ügyében

kétségtelennek látszik. A csőcselék **391-ben** (677) aztán felgyújtotta az Alexandriai Könyvtár még megmaradt anyagát is.) Az egyházban a politika elsődlegessé válása, a püspöki irányítás világi hatalommá alakulása ekkoriban fojtotta el véglegesen az alexandriai teológiai iskola eredeti szellemét. Ennek, az egyház elvilágiasításához vezető irányzatnak egyik legjelentősebb személyisége volt Theophilosz, és pontosan ezen irányzat ellen szervezte forradalmát Szent János, aki rendkívül nagy népszerűsége révén **386-tól** (672) Antiokhiában presbiter lett, majd **397** (683) **k.** elérte, hogy megtegyék Konstantinápoly pátriárkájává. Az ellene szervezkedő egyházi és világi erők azonban még az ariánusokat is felhasználták Szent János forradalmának eltiprása érdekében. A város környékéről **399-ben** (685) elvezényelték azokat a katonai egységeket, melyeknek állománya János prédikációinak hatása alá került. A város teljes egészében az ott állomásozó gót csapatok „védelme” alá szorult. A gótok követelték, hogy ariánus istentisztelet szervezzenek számukra, Szent János erre azonban nem volt hajlandó.

A feszült légkör nem enyhült Szent János patriarchátusa további éveiben sem. A már említett Theophilosz pátriárka és Epiphaniosz (a ciprusi Szalamisz pöspöke, később konstantinápolyi pátriárka) az időközben szitokszóvá vált „origenizmussal” vádolták meg Aranyszájú Jánost, megidézték az általuk **403-ban** (689) összehívott kalkhedoni (Kadiköy, Törökország) zsinatra, az ún. „tölgyes zsinatra”. Leváltották konstantinápolyi pátriárka minőségéből és Arkadiosz császár beleegyezésével **404-ben** (690) száműzték Konstantinápolyból. (Szent János a pápához fordult panasszal, aki azonban nem tudott rajta segíteni.) Konstantinápolyban június 20-án megsemmisült az a templom (a Hagia Sophia elődje), melyet a pátriárka száműzetésén felháborodott tömeg felgyújtott. A száműzött Szent János élete **407-ben** (693) ért véget.

A himjáriták – 2. (a 07. sz. végéig)

(Folytatás a 265-ödik oldaláról.)

A források szerint a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** a Himjárita Birodalom lakossága egyistenhívő volt, – ám hogy annak mely formája volt általános, az kérdéses. Malik Karib Juhamin idejében (**390–420**, azaz 535–565) olyan feliratok keletkeztek Beit al-Asvalban, amelyek szövege: „*Uruk, a Mennyek Ura erejéből*”; „*A Menny és a Föld Ura, aki Kegyelmes* [Rahmanan]”. A himjárita uralkodó vallását e jelző (valamint a Fiú és a Szentlélek mellőzése) kapcsán általában zsidónak vélik. Egyes vélemények szerint a himjáriták az **05. sz. elején** (a 06. sz. közepén) vették fel először a zsidó hitet.

Surahbi'il Jakkaf himjárita király uralma idején, **445**, azaz 590 **k.** kivégezték a Himjárita Birodalom É-i részén térítő keresztény misszionáriust, Azqirt, mert ő olyan kápolnát épített, aminek kereszt került az oromzatára. Hogy ez a térítés nem elszigetelt jelenség volt, azt a párhuzamos kronológiai sor alapján érzékelhetjük: A Keletrómai Birodalom a **04. sz. közepén** (a 07. sz. elején) misszionáriusokat (ariánusokat) küldött a himjáritákhoz, talán épp a Konstantinápollyal jó viszonyt ápoló Akszum révén. (A virágzó Akszum Birodalom a **04.** (06/07.) **szban**, más álláspont szerint az **05.** (ugyancsak a 06/07.) **sz-ban** elérte legnagyobb kiterjedését, s már Bizánc és Perzsia riválisának számított.)

A himjár hatalom előbb ellenállt a térítésnek, később azonban maga a király is megkeresztelkedett, templomokat építtetett, – írta Philosztorgiusz, az ariánus keresztény történész. Hogy ez nem ment ilyen simán, arra abból következtethetünk, hogy **455** (600) és **518** (663) közötti időszakban a Himjárita Birodalom már hanyatló korszakába ért, mikor is a királyság már nem volt képes ellenállni Akszum hódításának. Az abesszinok be-betörtek Himjárba és támogatták az ottani keresztény közösségeket. Ugyanakkor a himjári zsidó kereskedők uralkodójukat támogatták, mert ő védte gazdasági függetlenségüket.

Himjár és Akszum harcában az abesszinok a Keletrómai Birodalom támogatását élvezték, mivel Konstantinápoly célja a Vörös-tenger ellenőrzése, a birodalom indiai kereskedelme biztonságának fokozása volt.

Himjár keresztény időszakára jellemző, hogy **480** (625) és **518** (663) között a fővárost és környékét a keresztény akszumi alkirály uralta, ám távolabbra nem ért el a hatalma. Himjár társadalmi viszonyaira már nem a birodalmi létforma volt jellemző. A **06. sz elején** (a 07. sz. közepén) Jemen és a „Termékeny Félhold” határán fekvő oázisokban és városokban, (az arábiai kereskedelmi utak végpontjai tájékán, az alkirály által uralt fővárostól távol) a beduinok tömegesen letelepedtek és áttértek valamilyen speciális fél-városi életmódra. Szerződést kötöttek a városi közösségekkel, „védelem” fejében kapott rendszeres pénzek révén jutottak hozzá a szükséges javakhoz.

Az alkirály ellen **518-ban** (663) felkelést szervezett Dzú Núwász (eredeti nevén Júszuf Asz'ar Jathar), az utolsó himjárita uralkodó. Elfoglalta Zafart, majd megszilárdította hatalmát a Himjárita Királyság felett. Trónra lépése után a lakosság áttért a zsidó hitre, és írásmagyarázó bölcsek érkeztek Palesztinából, hogy terjesszék a zsidó hitet, ám ekkor a keresztény többségű Nadzsranban felkelés tört ki, amit a király csapatai levertek, s ott aztán sok keresztényt megöltek.

Megtorlásul a keresztény abesszin uralkodó (Ela Asbeha) **520** (665) és **525** (670) között – Justinianus császár támogatásával – Himjárt fenyegette. Akszum fenyegetését sajátos módon utasította vissza Júszuf Asz'ar Jathar király: **523-ban** (668) lemészároltatta a térség keresztényeit, s a vele szomszédos hercegségeket is a zsidó hit felvételére kényszerítette. Erre

az akszumi sereg átkelt a Vörös-tengeren, **524-ben** (669) lerombolta Zafart, hosszú, elkeseredett harcban legyőzte Dzú Núwászt. A királyi család tagjait foglyul ejtették, a király pedig öngyilkos lett.

D-Arábia erős központi hatalom nélkül maradt abban az időszakban, a **06. sz. közepén** (a 07. sz. végén), amikor a bizánci-perzsa hatalmi harc Arábia térségében is döntő szakaszába érkezett, amikor az É-arábiai frontországok háborús viszonyai miatt felvirágzott a karaván-kereskedelem az Arab-félsziget két legnagyobb oázisvárosában, a főként arab-zsidó lakosságú, eredetileg beduin Mekka és Medina kereskedői számára. „Más" álláspont szerint az **5. sz. közepén** (a 08. sz. elején) következett be az a sorsdöntő változás, hogy a Tömjénútra terelődött át a Kínát és Rómát összekötő Selyemút forgalma. Az út mentén élő nomádok kihasználták a lehetőségeket, s hol legálisan, karavánkísérőként, hol illegálisan, útonállóként részesedtek a forgalom hasznából.

(Perzsia **572-ben** (717) elfoglalta Arábiát, hadműveleteit a himjáriták támogatták. Mekka a Qurais törzs vezetése alatt megerősödött. A város a kereskedelmi út legfontosabb megállóhelye volt, és mint ősidők óta szentnek tekintett város, kulturális értelemben is központi helyet foglalt el Arábia életében. A Qurais törzs a hely szakralitását és kereskedelmi pozícióját kihasználva a nomád és a letelepedett beduinokat egyaránt politikai egységbe szervezte. Közép- és D-Arábia sajátos viszonyai tették lehetővé néhány évtized múlva Mohamed forradalmának sikerét, a muzulmán vallás gyors térhódítását.)

A Zsuan-zsuan és a türk birodalomépítés (a 08. sz. elejéig)

A **04. sz. első felétől**, más megközelítésben a **03. sz. első felétől** (egyaránt az 05. sz. második felétől) a K-i és Ny-i Han-dinasztia Kínájának bukása utáni időszakra vonatkozó tudósításokból eltűnt annak a Hszien-pi nevű mongol–türk törzsi csoportosulásnak emlegetése, amelynek oroszlánrésze volt Han-Kína összeomlásában. A sztyeppe népeiről szóló kínai írások a **04. sz. közepére** (az 05/06. sz. fordulójára) vonatkozóan már a kien-kunokról és ting-lingekről számoltak be. A D-i ting-lingek nevével pedig kao-kü ting-ling formában találkozhatunk. (Mindezen népek között kell keresni az onogurok K-i, idővel Ny-ra elmozduló rokonait is.) Nem sokáig tartott azonban ez a számottevő hatalmi koncentráció nélküli állapot, ami a Hszien-pi differenciálódását kísérte. A mai É-Kína és Mongólia területének sztyeppei, sivatagi népei közül a mongol eredetű tabgacsok (tuobák), akik már a **02. sz. közepétől** (a 04/05. sz. fordulójától) elszigetelték magukat a törzsszövetség Ny-i ágától, É-Kína területén igyekeztek államot alapítani.

A Hszien-pi egyes népei a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) egy olyan feltörekvő dinasztia befolyása alá kerültek, amelyre, s amelynek törzsszövetségére, illetve birodalmára a kínai források a Zsuan-zsuan nevet alkalmazták. Az egyik kínai krónika, a Bei shu 98. fejezete azt tartalmazza, hogy a Zsuan-zsuan a Tung-hu (K-i hun) formáció vezető erejének a leszármazottja volt Mongólia D-i területén. Az É-i Liang dinasztia évkönyve, a Liang-shu pedig azt írja, hogy korábban létezett egy olyan hun eredetű csoportosulás, melynek neve Zsui-zsui volt. Éppenséggel elképzelhető, hogy a Zsuan-zsuan ezzel azonos, de az É-i Liang történetéből kiindulva az a valószínűbb, hogy inkább ezzel a tömörüléssel konkuráló képződmény volt. (Lehet az is, hogy ennek a Zsui-zsuinak a folyománya lehetett az ún. Zsang-zsung Birodalom
(Nyugat-Tibet), melynek központja a Szatledzs-völgyben volt, s amely a legkomolyabb katonai erővel rendelkezett a k`iang törzsek (ős-tibetiek) között?)

A **04. sz. végén** (a 06. sz. második harmadában) és az **05.** (06/07.) **sz-ban** a Zsuan-zsuan hatalom központja K-Turkesztánban volt, fennhatósága a Bajkál-tótól és Mandzsúriától a Tarimmedencéig terjedt, befolyása alá kerültek az ordoszi (vörös hun) népek, de rajtuk kívül, lényegében a felbomlott Hszien-pit alkotó, csaknem az összes mongol és türk törzs, (melyek még régebben a Hun Szövetség K-i és középső erőit és népeit képezték).

Van olyan interpretáció is, ami pontosan meghatározta a Zsuan-zsuan mint birodalom megalakulásának időszakát: **394** (550) és **402** (558) között. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. második felétől) beszélhetünk Zsuan-zsuan Birodalomról, amikortól minden mongol és türk népet uralmuk alá vetettek a Tien-san és Korea között.

A kínai dinasztikus évkönyvek adataira támaszkodva egyes interpretációk azt állítják, hogy Belső-Ázsia és Szibéria határvidékén, Mongólia Ny-i területeinek egy részén, valamint a Tarim-medencében mindeddig léteztek a már Közép-Ázsiába távozott hunoknak – az „É-i hunoknak” – K-en maradt csoportjai is. A Tarim-medencében élők bizonnyal azonosak lehettek az avarhunok közösségével, – ám most nekik is menekülniük kellett a Zsuan-zsuan hatalom térhódítása elől. Ezzel azonban K-en a Zsuan-zsuan Birodalom hódítása, **az 05. sz. közepén** (a 07. sz. első negyedében) be is fejeződött. Mint minden birodalom esetében, a hódítás vége egyben az egyre gyorsuló összeomlás kezdetét jelentette.

Az **05. sz. második harmadától** (a 06. sz. végétől) a türkök népneve immár ti-li, tie-lö, vagy tu’küe (tu’csüe) formában jelentkezett egyes kínai forrásokban. A korábbi Hszien-pi meghatározó részét képező türk törzsek, élükön az ún. Asina-nemzetséggel egy pillanatra sem

nyugodtak bele hatalmuk elvesztésébe, szervezkedésük a Zsuan-zsuan Birodalom megalakulásától folyamatosan annak bomlasztására, végső soron megdöntésére irányult.

Más türk törzsek viszont, az Altaj-hegység vidékén nemcsak elfogadták a Zsuan-zsuan fennhatóságát, hanem kiváló kovácsaik lévén fontos szerepet töltöttek be, hiszen ők készítették a Zsuan-zsuan harcosainak vértjeit. Kétségtelenül jelentős érdemük lehetett abban is, hogy a Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun fegyvereseit és avarhun vezetésű lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** távozásra bírta. Helyükre az Orkhon-folyó völgyéből és a Bajkál-tó D-i vidékeiről, a **04. sz. közepétől** (a 07. sz. elejétől) ujgurok érkeztek. – Az avarhunok a Tien-San és a Pamír K-i előteréből kijövet elérték a Taskent közelében, Baktria körzetében szerveződött hun csoportokat, aztán a Szir-darja mentén haladva, az Aral-tó környékén újjászerveződve D-uráli területekre vándoroltak.

Az Asina-nemzetség tagjai, akik általános vélemény szerint a Türk Birodalom megalapítói voltak, a **04.** (06/07.) **sz-ban** a mai Kanszu-tartomány Péringliang környéki településein éltek, lehet, hogy az É-i Liang uraival szövetségben és rokonságban. (Megjegyzendő, hogy a hatalmukat megalapozó türkök vezetőit több szakértő nem az Asina-nemzetség, hanem az É-i Liangdinasztia leszármazottainak tartja.) Az Asina-nemzetség névadó uralkodója a **04. sz. második felében** (a 07. sz. első felében) élt, ő egyesítette a szétszórtan élő törzseket, és ő kezdeményezte a türkök újabb szövetségének megalapítását is.

A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén **405** (654) **k.** érzékeny vereséget szenvedett a legendás Helian Bobótól, aki sokak véleménye szerint a kínai fennhatóság alatt élő hunok vezetője volt. A Zsuan-zsuan **405** (654) **után** Ny-ra szorult (folyamatosan menekült, esetleg tervszerűen vonult vissza Közép-Ázsia területére). Ezt a lehetőséget kihasználva Helian Bobo maga mögé állította a Kései-Qin haderőt, majd **407-ben** (656) önálló államot alapított. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adta. A szomszédos É-i Liang dinasztiából választott feleséget magának.

Nemsokára (**520** (676) **k.**) a hatalmas kiterjedésű Altáj-hegység egyes vidékein a türkök már megszervezték új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, ahol azok a gazdag kereskedők éltek, akik bizonyára eddig is támogatták, finanszírozták vállalkozásukat, – majd később Közép- és Belső-Ázsia más területein is eluralkodtak.

A Zsuan-zsuan fegyveres ereje és népének egy része a **430-as** (680-as) **években** még változatlanul Ny-felé vonult, más része azonban Belső-Ázsia Ny-i területein rekedt. A KözépÁzsiába került fegyveresek már ekkor igen jelentős erőt képviseltek, s a továbbiakban, (mint kazárok!) hosszú időre meghatározó szerepet játszottak a térség, főként annak Ny-i fele és a Kaukázus sorsának alakításában.

A legendás Helian Bobó egyik szövetségese, Chugu Meng Su (É-i Liang-dinasztia) állama **444ben** (693) összeomlott a sztyeppei harcosok (mongolok, ujgurok, Zsuan-zsuan?) rohamai alatt. A dinasztia és népe Gansu tartományból **445** (694) **k**. az Altájba menekült.

Ezzel elérkeztünk a virtuális kronológia alapján álló történetírás egyik megoldhatatlannak látszó ellentmondásához. A megvert, az Altáj zord vidékére menekült É-i Liang »445« és »552« között, tehát állítólag 107 hosszú évig nem is jött elő onnan. A „világtól elzártan élő", a körülmények miatt minden valószínűség szerint erősen sorvadó közösséggel a rendkívül hosszúnak látszó időszak alatt valami csoda történhetett, hiszen »552« után olyan erővel lépett elő, hogy képessé vált világtörténelmet írni. (Az esetről beszámol a türkök eredetmondája is.)

A vázolt történet ebben a formában teljes képtelenség! Ám gyorsan megoldjuk a rejtélyt! A Liang-dinasztia serege **445-ben** (694) nekivágott az Altájnak, majd **552-re** (697) váratlan

helyen és váratlanul előtörve pontot tett a Zsuan-zsuan világhatalmi korszakának végére. Legfeljebb három évig tartott a világtörténelmi jelentőségű hadművelet.

A Zsuan-zsuan utolsó kagánja (A-na-kí) **552-ig** (697) uralkodott. Ekkor a türkök Asina-nemzetséghez és/vagy az É-i Liang dinasztiához tartozó vezetői, Bumin és Istemi végképp megdöntötték a hatalmát. Megalakult a K-i Türk Birodalom, (az ún. Első Türk Kaganátus). A későbbiekben Bumin utódai a K-i, Istemi utódai a Ny-i türkök kagánjai lettek. Egy adat szerint **555-re** (700) fejeződött be az Altáj térségében a maradék Zsuan-zsuan erők felmorzsolása.

Kínai adatok szerint, miután a türkök leverték a Zsuan-zsuant, azok vezető erői és törzsei, (akiket tévesen „avar" törzseknek is neveztek) társaik nyomában Ny-felé elmenekültek. (Ők képezték a Közép-Ázsiában előretörő kazárok második hullámát!)

Más népeik **546-tól** (702-től) kínai védelem alá húzódtak. Egyes kínai államok befogadták őket, míg mások felléptek ellenük. Egy összecsapásról van tudomásunk **458-ból** (707), amikor a kínai erők megverték az általuk avarnak nevezett ellenséget. Egy kínai adat szerint **460** (709) **k.** szűnt meg teljesen a „Ny-i" Zsuan-zsuan (téves szóhasználattal: „avar") hatalom. Mi azonban bizonyosak vagyunk abban, hogy az nem is szűnt meg, csupán nem „avar", hanem kazár néven folytatódott!

Piktek és skótok – 1. (a 08. sz. elejéig)

Feltehetőleg a Hebridák több szigete (Skócia partvidékétől Ny-ra) már a –04. évezredben a őspiktek által volt lakott. Az ős-piktek az Ír-szigeteken is jelen lehettek. Az bizonyosnak látszik, hogy miután a **–01. évezred harmadik** (vagyis negyedik) **negyedében** kelta törzsek (icenusok, trinobantusok, catuvellaunusok, silurok, brigantok stb.) telepedtek le a szigetvilágban, az Írszigetet a **–04.** (–02/01.) **sz-tól** kelták és piktek vegyesen lakták. Népkeveredés miatt már e pikteket is a kelta népek közé szokás sorolni.

A **–01. évezred utolsó századaiban** (az 01. évezred elejére) Skócia területét is kelta törzsek népesítették be, míg Írországban megszűnt a pikt jelenlét, helyüket skótok foglalták el. A piktek ekkor É-Skóciában és ÉK-en, míg a britek és a kaledonok D-Skóciában éltek. Az **01. század elejétől** (a 03. sz. közepétől) Skócia lakosságának etnikai jellegzetességei elkülönültek a Britszigetek más területeinek népi összetételétől, Skócia (Caledonia) területének nagy részén a piktek éltek. Caledonia névadó népe, a kaledonok valójában az egyikét képviselték annak a két kelta etnikumnak (pikt és kaledon), amelyek egymással szomszédos területeken éltek, valamint kulturálisan és nyelvileg is rokonnak tekinthetők.

Agricola, Britannia kormányzója **083-ban** (339) szállta meg Caledoniát (közelebbről a Skótfelföldet, az ún. Antonius-faltól É-ra fekvő térséget). Aztán a **02/03. sz. fordulójától** (az 05. sz. közepétől) a mai Írország területéről skótok, a mai Skóciából piktek vették célba Britannia területét. Emiatt Severus császár **211-ben** (467) megerősítette a „Pikt-sáncot” (az ún. második „Hadrianus-falat”).

A **03. sz. közepe** (a 06. sz. eleje) **után** a Hebridákat már nem a piktek, hanem a skótok lakták. Az onnan kiszorított piktek is növelték a Britannia ellen hadakozók számát. (Egyébként a Római Birodalommal harcban álló pikteket, Skócia ősi lakóit, akik ekkor a Forth és a Clyde folyók összefolyásától É-ra laktak, csak **297-ben** (453), más adat szerint a **03. sz. közepén** (a 05. sz. elején) említették először írásos forrásban.)

A piktek és a skótok **360-ban** (516) áttörték a Hadrianus-falat. Az Északi-tenger partvidékén élő szászokkal és a Ny-i partokon lakó írekkel együtt, **367-ben** (523) újabb nagy támadást intéztek Britannia ellen, ám végül vereséget szenvedtek. Róma **370** (526) **k.** visszaszorította a pikteket és a skótokat a Hadrianus-fal mögé.

A britek hiába számítottak hatékony római segítségre, Róma már képtelen volt fenntartani É-i hódítási területeit. Róma **409-ben** (565) végleg úgy döntött, kivonja légióit a provinciából. A szászok és más törzsek előőrsei **409** (565) és **430** (586) **között** megszállták az angliai partvidéket. Az **05. sz. 20/30-as** (a 06. sz. 70/80-as) **éveiben** Britannia kis királyságok mozaikjává vált, az egyes országocskák képtelenek voltak a skótok és piktek kiszorítására.

Beda, a középkor jelentős történetírója szerint, **455** (611) **előtt** Vortigern római-briton király hívta be az első angolszász vezéreket (Hengistet és Horsát) a piktek és a skótok kiszorítása érdekében. Az angol, a jüt és a szász törzsek csapatai azonban nem a piktek és skótok ellen fordultak, hanem **440-től** (596-tól) elkezdtek behatolni, betelepedni Britannia belső területeire, ezzel perifériku helyzetbe, egyre szűkebb területekre, részben Skóciába szorították ki a briteket. Aztán újabb bevándorlók érkeztek a piktek és a skótok közé ÉNy-ról is, így az **05. sz végén** (a 07. sz. közepén), a mai Skócia területén a piktek, a britonok, a gael-skótok és az agelek osztoztak meg.

Az **05.** (06/07.) **sz-ban**, az É-skóciai piktektől Ny-ra fekvő területekre a mai Írország területéről érkezett meg a skótok többsége, akik ott megalapították skótföldi országukat, a Dalriada Királyságot. Az újonnan érkezetteket a szaktudomány gael néven nevezi meg. A

piktek mellé települt bevándorlók, a „skót-gaelek” elsősorban Skócia Ny-i részén, a Hebridákon, Skyeszigetén és a felföld ÉNy-i részén találtak helyet maguknak, majd fokozatosan birtokba vették a letelepedésre alkalmas területeket.

A sokasodó nép és a föld eltartó képessége egyáltalán nem állt összhangban egymással, így fokozódott a szembenállás a brit és szász népek, illetve a tőlük É-ra eső részen élő piktek és skótok viszonylatában. Ennek ellenére a mai Nagy-Britannia területén még mindig élhetőbb lehetett az élet – a későbbi vérzivataros századokhoz képest –, amikor Szt. Kolumbán a **06. sz. első** (a 07. sz. második) **felében** megkezdte a kereszténység sajátos változatának terjesztését az északi népek körében.

Nem Szt. Kolumbán volt itt azonban az első térítő, hiszen a **04. sz. végére** (a 07. sz. közepére) az Írország területéről, skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának egy részét (a „dikaledonokat”) már megkeresztelték.

A skóciai térítés az **05. sz. elejétől**, azaz a 07. sz. közepétől Szt. Ninianus nevéhez fűződött. Általa a D-i piktek közösségei az **05. sz. közepén** (a 08. sz. elején) már kereszténnyé lettek, amikor (a **06. sz. közepén**, ugyancsak a 08. sz. elején) Bridei Mac Maelcon (Brudeus), a legismertebb pikt király meghívta Szt. Kolumbánt Skóciába, hogy a szerzetesek körében Egyiptomi Remete Szt. Antal aszketikus életformáját népszerűsítse.

Iona-szigetén **562-ben** (718) telepedett meg a legbefolyásosabb szerzetesi közösség, s jött létre a leghíresebb apátság **562/563-ban** (718/719), ahonnan a pikt misszió elindult Skócia É-i törzseihez, a „victurionokhoz”).

(Folytatása a 614-edik oldalon.)

Rúnák (a 08. sz. elejéig)

A germánok legkésőbb a **02/03.** (04.) **sz-tól** rúnaírásos köveket állítottak halottaik emlékére. É-Európában a **03. sz. közepén** (a 05. sz. elején) jelent meg a „futhark” ábécét használó rúnaírás. Ez Dánia területén a rúnaírás első fennmaradt emlékeinek keletkezési ideje. (Többen feltételezik, hogy a római vagy az etruszk-írás hatott erre az írásmódra.) Fentieket megerősíti, hogy más vélemények szerint a **02. sz. közepétől** (ugyancsak a 05. sz. elejétől) használták Európában a rúnaírást. A korai jelekben sokan idegen (római, szkíta, türk stb.) hatásokat vélnek felfedezni. Az első ismert rúna feliratok **160** (416) **k.** készültek Norvégia D-i részén. Az írásmód szélesebb körben tapasztalt elterjedésének időszaka ettől kezdve a **06. sz. közepéig** (a 08. sz. elejéig) tartott, de a rúnák használata a kereszténység elterjedése után sem szűnt meg teljesen.

(Többen úgy vélik, hogy a herulok terjesztették el a rúnák használatát, példát merítve a hun (magyar) rovásírásból. Egyes vélemények szerint ez a nép lehetett az, amelyik olyan szorgalmasan ápolta Attila hun nagykirály emlékét, hogy eposzaiban is emlegette egykori uralkodóját. Úgy vélik, másképpen nem magyarázható meg Attila kultuszának továbbélése a „hunoktól távoli” területeken. – Mint a későbbiekben láthatjuk, ez a dolog nem ilyen egyszerű, a hun hatás több évszázadon keresztül érvényesült, és folyamatos hun jelenlét eredményeként kapott jelentős szerepet a germán mitológiában.)

Hunnia – a Római Birodalmat rekonstruálni szándékozó császárok szövetségében (710-ig)

A konstantinápolyi hatalmi központ a pogányságot és a kereszténység bizonyos formáit eszelősen támadó Theodosziosz trónra lépése (**379**, azaz 665) után kettéhasadt. Élesen szembe–került egymással a „bizánci", valamint az „újra-latinizáló", vagyis a két római császárságot egyesíteni kívánó irányzat, – utóbbit Anastasiustól (**500**, vagyis 645 **k.**) eredeztethetjük. Konstantinápoly lakossága is két pártba tömörült: „Kékek és Zöldek". Prokopiosz Titkos történet c. munkájában arról olvashatunk, hogy a két pártra szakadt konstantinápolyi lakosok közül Justinianus császár a kékeket támogatta a zöldek ellenében. A császár leghűbb követői új divatot vezettek be, ezt akkoriban hun divatnak nevezték: „*A szélsőségesek* [a kék párt tagjai] *először új divatot vezettek be haj-és szakállviseletükben; a többi rómaitól teljesen eltérően nyiratkoztak. A bajuszokhoz meg a szakállukhoz egyáltalán nem nyúltak, hanem azt akarták, hogy mindig egészen hosszan omoljon le, mint a perzsáknak. A hajukat elöl a halántékukig lenyírták, hátul meghagyták, hogy egészen hosszan és rendetlenül lógjon, mint a masszagétáké. Ezért hun fazonnak is nevezték ezt a hajviseletet.*" Prokopiosz beszámolt arról is, mennyire szerették a hun köntöst és a csizmát is a kékek: „*Ami a ruhájukat illeti… az ingük ujja a csuklónál egészen szűk volt, majd innen a vállig hihetetlen bőségűre szélesedett ki… Köpenyük, nadrágjuk és főképp a csizmájuk a hun névvel és szabással tűnt ki.*"

A K-római Birodalom latinizáló elitje látványosan kereste a kapcsolatot a Ny-római vezetőkkel, s ennek megfelelően szembefordult a K-i gótokkal barátkozó főirányzattal, birodalma jövőjét és saját hatalmának megerősítését a Ny-római Birodalommal szövetségben álló hunokkal köthető egyezség keretei között igyekezett biztosítani. Első lépésként Mundó országával és a herulok népével állapodtak meg, (akik, mint korábban láttuk, már a Hun Szövetség egyik komponensét képezték). – Ennek az újra-latinizáló irányzatnak volt a kezdeményezője Anastasius, és lett később a legjelentősebb képviselője Justinianus császár.

Úgy látszott, ez az irányzat sikeresen teljesítheti kitűzött céljait. Theodosziosz császár néhány év után bizonyára levette kezét a balkáni ügyekről, hiszen azokban az években, a hunok viszonylatában kevés érdemlegeset jegyeztek fel vele kapcsolatban. (Feltehetőleg a háttérben maradt, és csak a titkos diplomácia eszközeivel támogatta a K-i gótokat.)

A latinizációval egyáltalán nem rokonszenvező Prokopiosz írásaiból elég plasztikus fogalmat alkothatunk a hunok és a latinizáló K-római császárok kapcsolatáról. Prokopiosz egy későbbi keltezésű feljegyzésében szemére vetette Justinianus császárnak, hogy a hunok vezéreit bőkezűen megajándékozta: „*A hunok vezéreit magához hívatta és képtelen nagylelkűséggel minden ok nélkül hatalmas összegeket adott nekik. Azt hozta fel ürügyül, hogy a barátságukat biztosítja ezzel, amint, úgy hírlik, már Justinus uralkodásának idején is megtette*" – írta. Az idézet elárul egy nagyon fontos elemet Justinianus császár (és az apja) koncepciójából. Eszerint tudatosan készültek az uralkodására, és nem hirtelen ötlettől vezérelve támogatták a birodalmuk peremén élő hunokat, hanem alaposan készültek arra is, hogy az ő segítségükkel állítsák helyre a Római Birodalom egységét.

Trákia és Illíria területét **425** (681) **k.** a K-i gótok tartották a kezükben. Így aztán elég furcsa, hogy egyes interpretációk szerint Justinianus császár **525-ben** (ugyancsak 681-ben), ugyanezen a területen a gepidák ellen harcolt volna. Ez már csak azért is képtelenség, mert tudjuk, a latinizáló császár ellenségei a K-i gótok voltak, akik ebben az időben tényleg kezükben tartották Trákia és Illíria területét. Biztosak lehetünk abban, hogy e furcsaság magyarázata egyszerű félreértésben kereshető. A császár a hunok és a gepidák oldalán harcolt az illíriai, trákiai K-i gótok ellen.

(Egyébként éppen ekkor, **395-ben**, vagyis 681-ben halt meg Theodosziosz császár. Nem lehetetlen, hogy a trónutódlás körüli bizonytalan politikai helyzetben, bizonyos K-római csapatok, melyeket a megfigyelő vagy a megfigyelés eredményének lejegyzője (Prokopiosz?), a párhuzamos kronológiai rend felől szemlélve Justinianus fegyvereseinek „látott", valóban a gepidákat támadták, mégpedig a K-i gótokkal szövetségben.)

Justinianus császár **526** (682) **után** a gótok által fenyegetett Itáliát és környezetét lényegében saját fennhatósága (a K-római főhatalom) alá vonta, ám irányításába nem engedett beleszólást a vele rivalizáló konstantinápolyi (bizánci) császároknak (társcsászárainak). A „Ny-római" császárok (többnyire bábcsászárok) a továbbiakban társcsászárokként együttműködtek vele. Erre adott válaszként értelmezhető, hogy **427-ben** (683) a riválisK-római (bizánci) császár (Arkadiosz, illetve a gyámja) nagy erőkkel, hathatós gót támogatással megtámadta és elfoglalta Pannónia secundát, így részben Sirmium térségét is. A határvidéken szolgáló gepidák azonban **527/528-ban** (683/684) szilárdan tartották magukat a Sirmium-vidéki állásaikban (Szlavóniában, a Szerémségben).

Justinianus császár a hunokkal együttműködve igyekezett visszaszerezni az egykori római területek jó részét. A fiatal bizánci császár célul tűzte ki a területek újraegyesítését. Állandó hadsereget szervezett, melynek élére Belisarius trák származású tábornokot nevezte ki.

Prokopiosz szerint Justinianus **527** (683) **k.** a longobárdokat is megnyerte elképzelései megvalósításához, hivatalosan átadta nekik Noricumot (Felső-Ausztria) és egyes DNy-pannóniai erősségeket, anyagilag is támogatta őket. (Már **534-ben**, vagyis 679-ben felkérte Auduin királyt e területek megszállására.)

A longobárdok a kecsegtető feltételekért cserébe otthagyták hát a Duna felső folyásánál fekvő területeiket, és csapataik jórészét D- és DNy-Pannónia területén kezdték összevonni, nem messze a gepidák állásaitól. Ők voltak hivatva Itáliát É-ról, ÉK-ről védeni. (Prokopiosz ismételten félreértve az okokat, azt feltételezte, hogy a császár a longobárdokat a gepidák ellen akarta volna bevetni.) A longobárdok aztán innen kiindulva rendszeresen fosztogatták az illír területeket, valamint Dalmáciát, eljutottak egészen Epidamnuszig (a mai albán Durresig). Éppenséggel olyan területeken manővereztek, amelyek semmiképpen sem állhattak gepida ellenőrzés alatt.

A Balkánon, a longobárdokon kívül nem a határvédő gepidák, hanem maguk a hun erők, immár Ruga/Rua (Ruguda, Rugila, Roila) vezér (utóbb király) vezetésével lendültek ellentámadásba, **428/429** (684/685) **k.** egy időre ellenőrzésük alá vonták Trákia területét. A K-i gótok haderejük jórészét a hunok által megszállt Balkánról, (bizonyára tengeri úton, talán a karthágói vandál flotta segítségével) **528/529** (684/685) **k.** D- és Közép-Itáliába helyezték át.

A Kárpát-medence központi területein, így Pannóniában is – többek által – „nyugati ogurnak" tekintett, préselt fémlemezekből készült tárgyak jelentek meg **530** (686) **k.**, ezek szerint egyes ogur, onogur közösségek már ekkor lényeges részét képezték a Kárpát-medence hun népességének.

A következő évek során, Ruga király idejében (**433-ig**, tehát 689-ig), mind Justinianus császár Adria-vidéki, mind a Hun Szövetségnek a teljes Kárpát-medencére kiterjedő uralma konszolidálódott, vagyis megszilárdult Hunnia/Hungária állama. (A Pannónia feletti hun uralomhoz **433-ban**, vagyis 689-ben még a gótokkal szövetségben álló bizánci hatalom képviselője, Justinianus ellenfele – Arkadiosz vagy a gyámja – is hozzájárult. Maga a bizánci császár is rászorult a hunok segítségére a konstantinápolyi hatalmi harcokkal összefüggésben napirenden levő balkáni zavargások miatt, miként erre egy **404-ből**, tehát 690-ből származó adat utal.) A Ny-Balkán teljes anarchiába süllyedt, mindenfelé K-i gót rablócsapatok dúltak és raboltak. Ravenna biztonsága érdekében, Honorius társcsászárral megegyezésben, **404-től**

(690-től) számottevő hun sereg állomásozott Itália fővárosánál. Justinianus császár pedig dekrétumot adott ki **533-ban** (689), mely szerint a római (bár ekkoriban leginkább Ravennában tartózkodó) püspök minden egyház felett áll. Ez az intézkedés tekinthető a pápaság intézménye első, hiteles politikai deklarációjának. A korszakalkotó egyházpolitikai lépés nem eshetett volna meg a császár és Hunnia, valamint a gótok ellen Itáliában ugyancsak csatasorba állított Meroving hadak közös erőfeszítése nélkül.

A **434-edik** (690) év egy kisebb fordulópont volt Hunnia történetében. Ekkor lépett trónra Bleda/Buda (Attila). A király az interpretációk szerint eredetileg a hunok K-i szárnyát (elsősorban az avarhunok csapatait és nagy létszámú népességét) vezette. A K-Európában élő, félnomád gazdálkodást folytató népesség termelte meg azokat a javakat, amelyek ekkor elengedhetetlenek voltak a Közép-Európában manőverező és már Hunniát/Hungáriát, a nép leendő hazáját építő főhatalom, illetve szövetségesei szükségleteinek fedezéséhez.

(Figyelemreméltó, hogy Ruga halála után a trónon, Priszkosz írásai és az **540-ben** (696) készült galliai krónika szerint Attila, míg a **452-ben** (708) készült galliai krónika szerint Bleda következett. Nem valószínű, hogy egyszerűen tévedés történt volna az előbbi krónika szerkesztése során. Lehet, hogy mindkét krónika igazat írt. Bleda vagy Buda lehetett a király neve, aki ezt a nevet a születésekor kapta. Az Attila névvel feltehetőleg akkor tisztelték meg, amikor nagykirállyá (istenkirállyá) emelkedett. – Az Atila/Attila/Atilla/Etele (Atyácska) név viselése a turáni népek legnagyobb uralkodóinak kiváltsága volt, minden esetben a törzsek, etnikumok összességét, vagy legalábbis nagy többségét maga mögött felsorakoztató király viselhette.) Érdekes fejleménynek tekinthető, hogy **534/535** (690/691) **k.** még maga a K-i gót hatalom (arisztokrácia), jobban mondva annak egyes tagjai is keresték Justinianus császár és a hun véderő támogatását. Amalasuntha királynő, aki igen rövid ideig uralkodott a K-i gótok felett (míg meg nem ölték), a császár pártfogását kereste. Az őt követő király, Theodehad (**534–536**, vagyis 690–692) elől pedig a nővére, Amalaberga a lányával, Rodolendával együtt Ravennába menekült.

A történtek félreértéséről vagy félremagyarázásáról tanúskodik az a (már a középkorban, az itáliai lombard körök ideologikus megnyilvánulásai nyomán meggyökeresedett, a magyar történeti hagyományba is beépült) vélekedés, mely szerint a hunoknak **405** (691) **k.** el kellett űzniük a longobárdokat Pannóniából (miként „később” az avaroknak is rá kellett venni őket a Pannóniából való távozásra), hogy Hunnia állama létrejöhessen. Ezzel szemben a hunok és a longobárdok szövetségben álltak, és egyes longobárd csapatok Pannónia DNy-i sarkában, a Kárpát-medence területén kívül állomásoztak, (és még nem történt meg a longobárdok népi közösségük odatelepítése).

Buda (Attila) egyes szövetséges csapatai (bizonyára a Délvidékről átköltözött herulok) **434** (690) **k.** megszállták Pannónia Ny-i szegélyét is, azokat a részeket, amelyek korábban a longobárdok felé kialakított gyepűhöz, vagy korábban a longobárdok által uralt területekhez tartozhattak. A longobárdok és a herulok harcairól ránk hagyományozott történetek azonban súlyos tévedésen alapulnak: a középkori források és annak nyomán a történetírás összekeverte a herulokat a „rugi” néppel. Ezek a háborúk valójában „Rugiland” és a longobárdok között zajlottak, és már Attila színrelépése előtt véget értek. A tényleges longobárd-herul viszonyról kevés érdemlegeset tudunk, lehetséges, hogy Attila haláláig nem is került sor közöttük összecsapásra.

A longobárdok megkezdték tehát D-i irányú, lassú, masszív elvándorlásukat (népi közösségük áttelepítését), melynek végcélja É-Itália volt.

Ugyancsak félreértés vagy szándékos ferdítés nyomán terjedt el olyan nézet is, mely szerint Pannónia belső részeit az **05.** (08.) **sz. első felében** meghódították volna a K-i gótok, s Attilának az **05.** (08.) **sz. közepén** kellett volna visszafoglalnia. Pannónia, természetesen a D-i

szegélye kivételével, az elfoglalásától egészen Attila haláláig, csaknem mindig Hunnia részét képezte, bár időnként a K-i gótok támadásai miatt hadszíntérré vált.

Ebben a hét évtizedben csak rövidebb-hosszabb periódusokban tartozott a gótok fennhatósága alá a Dráva–Száva-köze is, (mely terület később is Hunnia utódállamának sokat háborgatott része maradt).

Körülbelül **535-ben** (691) éleződtek ki végzetesen az ellentétek a K-Római Birodalmon belül. (Ezt az időpontot tekinthetjük „Bizánc létrejöttének".) A másik kronológiai sorból kiindulva **435-ben**, azaz ugyancsak 691-ben Bizánc elitje nyíltan – utóbb a virtuális kronológia ezt azonban elfedte – szembefordult a latinizáló körökkel, tehát Justinianus társcsászárral. Totális háború kezdődött.

Bizánc ura a vele szövetséges K-i gótokat most minden bizonnyal felkérte, hogy Itáliából intézzenek támadást Ravenna, Justinianus császár Ny-i fővárosa ellen, (ennek azonban, természetesen nyoma sem maradt a virtuális kronológiára alapozott történetírásban). Justinianus, miután csapatai győzelmet arattak Afrikában a vandálok felett, Szicíliába, majd onnan Itáliába küldte expedíciós seregét kettős feladattal, egyrészt az elmenekült vandálok üldözése, másrészt az ott új állásokba húzódott K-i gótok megtámadása céljából.

Justinianus seregei D-Itália felől és Dalmáciából egyidejűleg támadták meg **535-ben** (691) a K-i gótok által megszállt Itália területeit. Ugyanakkor a császár a megváltozott geopolitikai helyzetnek megfelelően, a Bizánc által fenyegetett Dacia Ripensis és Moesia Superior területéről Singidunum (Belgrád) környékére menekítette át szövetséges csapatait – tévesen heruloknak jelölik meg őket –, ahonnan e fegyveresek, aki minden bizonnyal Mundó csapatai voltak, hathatósan beleszólhattak az itáliai hadszíntéren zajló háborúba. Egyidejűleg a hun uralkodó a súlyosan veszélyeztetett Dacia Ripensis és Moesia Superior peremére gepida határőröket vezényelt. (A herulok a Szövetség más területére kerültek, még **434** (690) **k.** megszállták Pannónia Ny-i szegélyét.)

A szövetséges csapatok **536-ban** (692) Nápolynál is partra szálltak, a várost elfoglalták. Később Rómát vették ostrom alá és foglalták el, – onnan a K-i gótok az időközben Bizánc jóváhagyásával felszentelt pápájukat kimenekítették. Közben egy „dalmát" (boszniai?) területen lezajló, Mundo serege és a keleti gótok közötti csatában maga Mundó is életét vesztette.

Miközben a K-i gótok D-Itáliában tért veszítettek, Noricum, Pannónia és Dalmácia területén hathatós bizánci és Ny-i gót (!) segítséggel előretörtek, majd Ravennát is bekerítették, sőt el is foglalták. Justinianus és hun–gepida, longobárd szövetségesei a Balkánon és az Alpok–Adriatérségben súlyos vereséget szenvedtek. Bizánc és szövetségesei, a K-i gótok jelentős győzelmét mi sem bizonyítja jobban, minthogy az ingatag Ny-római vezetés **437-ben** (693) hivatalosan átengedte a mindeddig gepidák által védett Sirmium vidékét is Bizáncnak.

A Rómát körbevett K-i gót csapatok **537-ben** (693) indították meg több éves ostromukat. A városban védekező Belisarius elmozdította és száműzte Silverius pápát (a szenátus tagjaival együtt), mert azt gyanította, hogy egyezkedett a gótokkal. A katakombákat (zarándokhelyeket) feldúlták az ostromló gótok, Vitinger/Witigis/Wittich) hadai. Ravennában, **538-ban** (694) a várost uraló bizonytalan identitású hadvezér kivégeztette a Belisarius által előző évben száműzött szenátorokat. Ezalatt a Ny-i gótok (burgundi szövetségesükkel együtt) megostromolták és elfoglalták Milánót, állítólag a város teljes férfilakosságát lemészárolták, míg a nőket rabszolgának hurcolták el.

A gepidák és a longobárdok **538-ban** (694) a Balkánon, illetve az Alpok–Adria-térségben ellentámadásba kezdtek, a gepidák visszafoglalták a Szerémséget, illetve a longobárdok újra

elérték a Száva felső folyását. A hunok egyes csapatai **408-ban** (ugyancsak 694), újabb hadszíntér megnyitásával kapcsolódtak be a háborúba, elfoglalták az Al-Duna erődjeit, közöttük a Drobetától D-re fekvő hinovai erődöt, és birtokukba vették Castra Martis (Kula, Bulgária) erődjét is. (A régészeti feltárás szerint a hunok beköltöztek az erődökbe. A késő-római castellumok területén hun üsttöredékek kerültek a földbe, az Al-Duna-menti Sucidava/Celei későrómai ellenerődjében pedig egy nagy hun bronzüst négy kis peremtöredéke. Az égett, szétpattogzó üst- és ázsiai jellegű fémtükör-töredékek az erőd nem sokára bekövetkezett feldúlásakor szóródhattak szét.)

A hun csapatok **409/410-ben** (695/696) visszavonultak a Dunától D-re fekvő, előző évben elfoglalt K-balkáni területekről, a bizánci csapatok üldözték őket. Az Al-Duna É-i partján a hunok nem tűrték meg a K-római erődöket (Sucidava, Hinova stb.), visszavonulásuk során lerombolták ezeket, így próbálták biztosítani az Al-Duna és a D-i Kárpátok közötti síkságon (a Havasalföldön) tervezett széles határőrvidéküket (a gyepűt). Legközelebbi szövetségeseik, a gepidák **539-ben** (természetesen 695-ben, tehát a hun akció kiegészítéseképpen, a visszavonuló erőket felváltva) megindították támadásukat Dácia Ripensis területén, a Dunán átkelve véres csatában megverték Bizánc seregét, majd megszálltak a Duna D-i partján, a Vaskapu és az Olt torkolata között csaknem minden erődítményt. Elkezdték kialakítani újabb határőrvidéküket.

(Itt feltétlenül meg kell jegyeznünk: a szaktudomány szerint a Kárpát-medence ún. pre-avar korszakára (**536–568**, azaz 681–724) datált „pusztai jellegű" régészeti leleteit nagy számban főként a Dunántúlon (Pannóniában), tehát a Bakonyban, a Vértesben és a Pilisben, valamint a Közép–Duna- és a Közép–Tisza-völgyben, a Körösök alsó folyásánál (a Magyar Alföldön), valamint a Maros középső folyásánál (Erdélyben) találták. Pontosan ez magyarázza azt az „anomáliát", hogy a régészek a „hun korszakban" (**433–453**, vagyis 689-709) „nem találják" a hunokat a Kárpát-medencében. Hogy is találnák, ha pre-avarnak látják őket? Egyébként ezek a „pre-avar" leletek határozottan eltérő sajátosságokkal rendelkeznek a későbbi „avar", tehát avarhun, vagyis az **568** (724) **után** keletkezett régészeti hagyatékhoz képest.)

Az **539-es** (695) év eseményeihez tartozik az is, hogy a Ny-i gót–burgundi beavatkozás után a Meroving-frank csapatok is beléptek az itáliai háborúba, s É-Itáliában vereséget mértek a K-i gótokra és a bizánciakra. Justinianus szövetségének későbbi sorsára nézve viszont kedvezőtlen fejlemények is történtek, hiszen **439-ben** (ugyancsak 695) Geiserik vandál király az É-afrikai római uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalta, egyes kerületeket pedig a katonái között szétosztott. Ezzel végleg elapadt az afrikai búzaexport Itália irányában, és a későbbiekben is csak Justinianus ellenfelei felé indult újra meg.

A „Chronicon Monembasiae" c. krónikának a – feltehetőleg Prokopiosz nyomán készült – szövege szerint **539/540-ben** (695/696): „*a kagán emberei közül többen*", Abydosnál (Konstantinápoly elővárosánál) átkeltek a tengerszoroson, Ázsia területeit dúlták, fosztogatták, s aztán ismét visszatértek az európai oldalra. Ez a tudósítás megint csak egy új szakasz kezdetét jelzi. Arra utal, hogy a hun hadvezetés ekkor úgy látta, súlyosak a háborús veszteségek, és a mindeddig K-Európában hagyott avarhun, ogur, onogur, jász, egyéb szkíta-utód stb. erők egy részére is szükség van ahhoz, hogy Hunnia a Kárpát-medencében eléggé megerősödhessen, hogy hosszú időre biztosított legyen a fennmaradása. A „kagán emberei" megjelölés ekkoriban, itt éppen ilyen közösségeket jelenthetett. Egyébként a K-európai közösségek Ny-felé áramlása a K-ről fenyegető türk csapatok közeledését is jelezte. (Már **556** (701) **előtt** megkezdődött a türkök hódítása K-európai sztyeppén.) A Hun Szövetség minden lehetőséget megragadott, hogy elkerülje a türkökkel való összeütközést.

Eközben (**540-ben**, tehát 696-ban) Belisarius visszavette a K-i gótoktól Ravennát. Az É-itáliai hadszíntér **540** (696) **k.** elcsendesedett, a gótok vereségük után megtarthatták a Pó-folyótól Éra eső területeket.

A gótok azonban nem nyugodtak bele vereségükbe, és erről Bizánc is gondoskodott, mert az ekkortájt (**440 k.**, azaz 696 k.) hatalomra került II. Theodosziosz minden eddiginél jobban számított rájuk, hogy ellenfeleivel szemben képes legyen fenntartani Bizánc megrendült nagyhatalmi státuszát. A K-i gótok most, **541-ben** (697) Totilát tették meg királyuknak. Totila, miként a neve is mutatja (=tótocska), már nem az „eredeti" germán gyökerű vezetőréteg leszármazottja, hanem a K-i gótok népi tömegeiből, tehát a szlávok közül emelkedett ki. (A háborúban alaposan megfogyatkozhatott a korábbi germán-gót arisztokrácia. – Megjegyezzük, hogy Totila királyt a középkorban sem tekintették germán eredetűnek, ellenben az olasz történelmi hagyomány egy része és néhány olasz forrás azonosította nagy kortársával, Attilával, és még Viterbói Gottfried is hunnak/magyarnak tartotta.)

Buda/Attila király Kerszonban, a Krím-félszigeten megállapodott Konstantinápoly képviselőjével, Anatoliusszal.

A Konstantinápoly által fizetendő összeget igen magasan állapították meg. Ennek fejében a hun népek vonulásukkal elkerülték Bizánc területeit.

A **441-edik** (697) évre vonatkozó adatok már biztosan jelzik a hunok K-i szárnyának tömeges Ny-ra vonulását, mégpedig Buda/Attila utasítására, Közép- és DK-Európába. Egy másik kronológiai sorban **400** (697) és **402** (699) **körüli** időszakra vonatkozóan az adatközlők nagyléptékű hun vonulásról emlékeztek meg. Eszerint a hunok fent említett közösségei a Lengyel-síkságon keresztül, D-Lengyelország, Szilézia és a mai Szlovákia területén vonultak át, a Visztula és az Odera felső folyása tájékán olyan támaszpontot alakítottak ki, mely több éven keresztül biztosította a vonulás zavartalanságát.

Ennek az útiránynak a kiválasztása két okból is célszerű lehetett. Attila bizonyára meg kívánta erősíteni Hunnia védelmét a Felső–Duna-völgy irányából. Fölmerülhetett annak (az írott forrásokban nem szereplő) szkíta-szarmata országnak a megerősítése is, mely a Duna és a Rajna forrásvidékénél, a Német-középhegység egy részén, a Weser és mellékvizei vízgyűjtőjén, Türingia vidékén maradt fenn, mint egy sziget a népvándorlás örvénylő germán tengerében. Ebben a vonatkozásban főként a Krím szkíta-utód közösségének áttelepítése valószínűsíthető. – Mindenesetre ez már a hunok Közép-Európába történt harmadik betelepedési hulláma volt.

Attila (Buda) **443-ban** (699) a Balkán és a Kárpát-medence térségére vonatkozó szerződést is kötött Theodosziosz császárral. Bizánc a béke fejében adót tartozott fizetni. Ez a béke-megállapodás azonban nem sokáig élt.

Talán az afrikai élelmiszerszállítás kiesése, a vandálok blokádja indította arra Justinianus császárt, hogy a Földközi-tenger Ny-i medencéjében próbálkozzon alternatív megoldást találni, talán csak eredeti elképzelésének sietős valóra váltását hajszolta, minden esetre nagy taktikai hibát követett el. Belisarius vezért és hajóhadát (bizonyos adatok szerint **554-ben**, bizonyos adatok szerint **544-ben**, tehát 699/700-ban Hispániába küldte, hogy ott hajtson végre inváziót. Ezzel egy kritikus időszakban levette kezét Itáliáról, kimerítette kincstárát, továbbá magára hagyta hun szövetségesét is. A hispániai „kalandozás" utóbb nagyon megbosszulta magát, – nem kis részben amiatt is, hogy távollétében Belisarius elkötelezettsége is megingott. Totila **542-ben** (698) Firenzét ostromolta, majd **543-ban** (699) elfoglalta Nápolyt. Valamikor Ravennát is újra elfoglalta, s így a „Ny-Római Birodalmat", ezzel a ravennai bábcsászárt is túszként felügyelete alatt tartotta. Róma újabb ostromára **545-ben** (701) szánta rá magát. A további fejleményekből visszakövetkeztethető, hogy akcióihoz bizánci támogatást kaphatott. Ebben az időben É-Itáliát jórészt a frankok uralták, akik azonban kerülték az összetűzést Itáliában, sokkal inkább K-i terjeszkedésüket igyekeztek előkészíteni. (A longobárdok és a gepidák már **547-ben** (692) egyeztették terveiket a frankok K-i törekvéseinek megakadályozása érdekében.)

A béke a Balkánon is törékenynek bizonyult. Bizánc valamikor **445** (701) **előtt** ismét elfoglalta Singidunumot (Belgrád), majd **545** (701) **k.** az Al-Dunához (a gyepűre) telepítette az antok harcias szláv törzsét, hogy erősítse a rendelkezésre álló hadi potenciált, (ami nemigen lehetett összeegyeztethető a béke-megállapodással). A határvédő gepidák **445 k.** (701) visszafoglalták Singidunum városát, míg egy hun sereg, ugyancsak **445-ben** (701) eljutott Thermopyláig, majd visszamenet lerombolta Serdikát (Szófia). Feltehetőleg ebben az időszakban kezdődhetett meg egyes K-ről érkező onogur csoportok Al-Duna vidékére (az antok által fenyegetett területsávra) való áttelepítése.

A hunok **446-ban** (702) elérték a K-i gótok védelmi vonalát. Ekkor egy „Ny-római" követ járt Attilánál, bizonyára a K-i gótok megbízásából. (Erről onnan tudhatunk, hogy Cassiodorus említést tett arról, hogy a dédapja Attila előtt szónokolt.) A tárgyalások nyomán a Totila által ellenőrzött ravennai kormányzat kénytelen volt visszaadni a hunoknak a Száva-mente területét (ma: Horvátország).

Totila **546-ban** (702) elfoglalta és kifosztotta Rómát. Az események nyomán a longobárdok megerősítették szövetségüket Justinianus császárral.

Ebben az időben széthúzás volt tapasztalható a K-i gótok körében. Valemer/Valamir lett a Pannónia peremén, a Száva-mentén élő, Itáliától elszigetelt K-i gótok vezetője, és ő **447-től** (703-tól) **456-ig** (714) a hunokkal való együttműködés révén próbálta a gótok érdekeit szolgálni. Csatlakozott a hun szövetség csapataihoz, velük együtt támadta Illíria bizánci haderejét, miközben a hun sereg az Al-dunai Moesiát támadta.

(Igen érdekes interpretációját adja Valemer gótjai történetének a Madzsar Tárihi c. kései magyar-török krónika: [Ízsá próféta] „*születésének »448-adik«* [nyilván **448-adik**, tehát 704-edik] *esztendejében az osztrogót nevű nép jött Madzsarisztánba, melyet pusztán és üresen talált. Itt letelepedett és hazát alapított. Madzsarisztán egyes vidékein a tót nevű nép volt letelepedve, mely* […?] *előtt a madzsarok kíséretében jött be a Sztyeppről.*" – A krónikás homályosan tudhatott valamit a D-vidék K-i gótjainak, tótjainak (ős-szlovének, ős-szlovákok, ős-morvák) népei közötti összefüggésről, rokonságról, ami később feledésbe merült, – a magyarságot pedig esetleg a szarmatákkal, jászokkal stb. azonosította?)

Egyes gót közösségeknek a hunokhoz történt csatlakozásán túlmenően, az események további menetére nézve döntő változásként feltűntek az avarhunok **557/558** (702/703) k. Bizánc horizontján, – bizonyára a Kaukázustól Ny-ra fekvő térségben jelentek meg.

Az avarok K-európai vonulása két okra vezethető vissza. Egyrészt a Hun Szövetség K-i szárnyát kettős támadás érte a Kaukázus térségében, vagyis a perzsa és a türk terjeszkedés útjába kerültek. Másrészt maga a Hun Szövetség egyre kellemetlenebb helyzetbe jutott a Justinianus császárral megkötött szövetség folytán, melyhez, ha hűek akartak maradni, egyre véresebb háborúba kellett keveredniük Bizánccal. Az avarhunok Közép-Európába hívása annak beismeréseként is szóba jöhet, hogy a Hun Szövetség alábecsülte a Római Birodalom helyreállításával szembeni európai ellenszenv hevességét. Ebben sem a frankok, sem a kelta-utódok maradékai (legalábbis a kontinensen) nem érezték magukat érdekeltnek.

Attila (Buda) felismerte, hogy a hunok szövetsége erejéhez képest túl nagy területet próbált az ellenőrzése alatt tartani, mindent összevetve igyekezett a határvonal hosszát csökkenteni még olyan áron is, hogy a K-európai onogurokkal és szabírokkal, valamint a Közép-ázsiai fehérhunokkal és ősbolgárokkal megszüntette a közvetlen érintkezést, s a rendelkezésre álló erőket a Kárpátok és az Al-Duna térségének szilárd birtoklására csoportosította át.

Attila (Buda) **447-ben** (703) K-i gót (Valamir) és gepida támogatással Konstantinápolyt támadta, majd két tonna arany váltságdíj ellenében visszavonult. A hun haderő **448/449-ben**

(704/705) Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia superior É-i részének területén gyepűt alakított ki, a lerombolt Singidunumtól (Belgrád, Alba Graeca) Novaeig (Svistov, Bulgária), 200 km hosszban kiüríttették a Duna D-i partjához kapcsolódó területeket. Az új római határváros: Naissos (Nis) lett. A hunok lerombolták Serdica (Szófia) városát is.

A K-Balkánon kiürített hatalmas területen bizonyára folytatódott az onogur és ősbolgár közösségek letelepítése. Miután Attila (Buda) a Balkán félszigeten ezt a széles területsávot igyekezett minden idegen hatástól mentesíteni, a két hatalom közötti kereskedelmet **450** (706) **után** kizárólag Naissos (Nis) városán keresztül rendelte lebonyolítani, monopóliumot hozott létre a Naissostól É-ra vezető kereskedőút ellenőrzésére. Ilyen feltételeket tartalmazott a felek között kialkudott békedokumentum.

Justinianus császár serege a longobárdokkal szövetségben, **547/548-ban** (703/704) visszafoglalta Rómát, majd a város védelmi képességének fejlesztésével foglalkozott. (Justinianus az egykori Római Birodalom helyreállítását eredeti szerkezetében képzelte el. Mindennek szellemi hátterét, bázisát erős római pápasággal próbálta biztosítani. Nem ismerte fel, hogy az erőviszonyok alakulása és Ny-i partnerei ellenérdekeltsége miatt célkitűzéseivel túl messzire ment, D- és Közép-Itáliáról egyelőre talán le kellett volna mondania.) Edekon/Edeka, Attila unokatestvére, a „szkír király” **447-ben**, azaz 703-ban, vonult É-Itáliába egy nagyobb kontingenssel, hogy segítse szövetségesét, Justinianus császárt, mivel az itáliai gót katonai jelenlét minden korábbi mértéket meghaladt. Utánpótlási vonalaik elvágása érdekében Attila hunjai **448-ban** (704) ismét a bizánci kézben levő Illíria területét támadták, majd **448/449-ben** (704/705) a még mindig gót fennhatóság alatt álló Ravenna ellen vezettek hadat. A K-i gótok azonban **549-ben** (705) visszatértek Róma falai alá, majd megint elfoglalták és kifosztották a várost, (Róma városának lakossága immár csak tizede volt a korábbinak, Itália lakossága felére-harmadára csökkent).

Ezzel párhuzamosan Totila elfoglalta Reggio di Calabria elődvárosát, Regium Iuliit is (D-Itáliában), – vagyis a gót offenzíva Itália egész területére kiterjedt. Nyilvánvaló, hogy Konstantinápoly az általa ellenőrzött Afrika és Illíria partvidéke felől szállította Totilának a muníciót, sikeresen mozgósította a vandál harcosokat és csatahajókat is.

Justinianus császár a válaszlépésekkel késlekedett, feltehetőleg kimerülőben lehetett már a kincstára, míg ellenfelének, a gótokat finanszírozó Bizáncnak egyre javult az anyagi helyzete. (Justinianus császár kétségbeejtő helyzetére jellemző, hogy **561-ben** (706) követséget küldött a Perzsa Birodalomba, hogy a hunokkal szemben ellenséges Koszroesz perzsa királyt is megkísérelje megnyerni szövetségesének.)

Justinianus már csak árnyéka volt korábbi önmagának, hadvezére, az áruló Belisarius helyébe kinevezett Narses csak **551-ben** (707) tudta megindítani újabb itáliai hadjáratát. Seregében jelentős gepida csapatok is jelen voltak, a gepidák 400 teljes fegyverzetű (kard, lándzsa, vasalt pajzs) harcost bocsátottak Narses rendelkezésére. A szövetséges DNy-pannóniai longobárdokat **552-ben** (708), Narses seregében 3000 nehézfegyverzetű katona képviselte. Ez volt az utolsó háború, melyben a gepidák és a longobárdok egy oldalon harcoltak, – (hacsak már ekkor sem, hiszen nem tudjuk, mi zajlott le az itáliai hadszíntéren, „beleférne” a korszak történetébe akár az is, hogy a longobárd haderő orvul lemészárolta volna a gepida harcosokat).

Mindenesetre, már **551-ben** (707) szembe kerültek egymással a gepidák és a longobárdok Sirmium térségében – longobárd emlékezet szerint „Asfeldnél”. A gepidák a longobárd támadás nyomán kénytelenek voltak kiüríteni a térséget. A gepidák elvesztették a Szávától és a Dunától D-re fekvő területeiket, de egyelőre megtartották Sirmiumot. A longobárdok elárulták a Hun Szövetséget, és – bizonyára félreértve a hunok és az avarok kapcsolatát – a gepidák ellenében az avarhunoknak a Kárpátoktól É-ra fekvő térségben Ny-ra vonuló seregével igyekeztek volna összefogni.

A Hun Szövetséget ért csapást kihasználva Bizánc **551-ben** (707) újra fennhatósága alá vonta a hunok által **447-ben** (703) kialakított gyepűt a Duna mentén (Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia Superior É-i része, Singidunumtól Novaeig).

Időközben az avarhunok az ott állomásozó antokat félresöpörve megérkeztek az Al-Dunához. Justinianus Moesiában Durostrumot (Dorostolon/Drista) szemelte ki **562** (707) **k.** az avarok első bázisának. A császár onnan az avarokat Pannonia secunda késő-római provincia irányába kívánta vezényelni, tehát Sirmium térségébe. Justinianus császár **563-ban** (708) fogadta az avarhunok követeit. (Az avarhunok egyelőre nem avatkoztak bele a háborúba, – ebben az időben az összecsapások helyszíne Itália volt.)

A Justinianus császárral szövetséges hun csapatok a **452-edik** (ugyancsak 708-adik) évben felvették a harcot Itália területén a bizánciak, a gótok és a vandálok ellen. A hun seregnek Aquileia erődített városa keményen ellenállt, csak hosszadalmas ostrom árán, nyár elején sikerült bevenni. Ezután a friauli Concordia városa következett, majd hunok benyomultak Trevisa, Padova, Verona, Brescia, Cremona, Mantova, Bergamo, Ferrara vidékére. Ezután Attila (Buda) serege Ravenna alá vonult, Szovárd/Szoárd vezér pedig Apulia, Calabria, Regio és Catania elfoglalása után tért csak vissza Attilához (Budához).

Ravenna elfoglalása volt a hadjárat csúcspontja. A Képes Krónika szerint Attila bevonult Ravennába, s lefogatta az ariánus gótok érsekét. – Ugyanakkor, a hun főerők távollétét kihasználva bizánci seregek (Markianosz császár hadai) mértek csapást a hunokra a Balkán és a Kárpátmedence határán, a bizánci csapatok hun területeket szálltak meg (foglaltak vissza) az Al-Duna mentén.

Narses hadserege legyőzte Mous Lactariusnál, **553-ban** (709) a K-i gótokat. A történetírás – a virtuális kronológiából építkezve – ezt a győzelmet természetesen végsőnek és maradéktalannak állította be, holott az itáliai „római” arisztokrácia, de még a köznép is, részben a háborúval összefüggésben végrehajtott tömeggyilkosságok, részben az éhínség és az elvándorlás miatt már csak nyomokban létezett, s a továbbiakban nem is játszott érdemleges szerepet.

Justinianus tehát újabb győzelmet aratott a gótok felett, de minden korábbinál távolabb került céljától, a Róma-központú Birodalom helyreállításától. A vandálok ugyanis **454-ben** (710) elfoglalták Máltát, **455-ben** (711) Szardíniát és Korzikát, majd feldúlták és kifosztották Rómát. Nem lehetetlen, hogy hadjáratukat nem más, mint az a katonatiszt támogatta (a mögötte álló bizánci lobbi segítségével), akit nemsokára (**456/457**, vagyis 712/713) Leó néven császárrá emeltek (II. Leó). Most azonban még egy másik Leó jelent meg a színtéren. Ekkor történt, hogy Nagy Szent Leó pápa kivonult Róma városából a vandál király elé, hogy kíméletet kérjen a város számára. – Ezt az eseményt a történetírás fővonala azonban Attilához társította, s ha megkérdezzük az embereket, hogy mit tudnak Leó pápáról és Rómáról, minden olyan válaszoló, aki egyáltalán hallott valamit erről, Attila „római hadjáratához” köti az egyházfő megalázkodását. (Pedig Attilának egyáltalán nem volt római hadjárata.)

Itália É-i része sem kerülte el a sorsát. Miközben a bizánci hadak a félsziget nagy részét ellepték, **423-ban** (709) örökös nélkül meghalt Honorius Ny-római bábcsászár. Justinianus támogatásával **424-ben** (710) Joannest, egy befolyásos itáliai család sarját kiáltották ki utódjának. Konstantinápoly azonban vele szemben III. Valentinianust, Honorius unokaöccsét támogatta, s egy katonai kontingens megölte Joannest. A hun sereg csak Joannes halálát követően érkezett vissza Ravenna alá.

Justinianus császárnak ekkor már csak hónapjai vagy hetei lehettek hátra. Halála ugyanebben az évben, **565-ben** (710) következett be. Így a hunok pontosan akkor maradtak magukra, amikor helyzetük minden fronton bizonytalanná vált.

Fehérhun Szövetség (714-ig)

Emlékeztetőül: Mind a **–051-ből** (439-ből), mind a **02/03. sz. fordulója** idejéből (az 05. sz. közepén), valamint a **03. sz. első negyedéből** (az 05. sz. közepe után), sőt még a **04. sz. első negyedéből** (megint csak az 05. sz. közepe után) is találtunk olyan tudósításokat, melyek szerint Dzsungária területén létezik a fehérhunok szövetsége. Ez az egyéb hun szerveződésektől elkülönült szövetség volt. A fehérhunok elfoglalták Khivát, Balkh városát és több baktriai tartományt, kiterjesztették fennhatóságukat az Amu-darja és Szir-darja közötti területekre, megjelentek Afganisztán területén is. (A Tien-San és a Tarim-medence vidéke lényegében eddig is a fehérhunok szállásterületének számított.)

Egyértelmű, hogy nem négyszer szakadt el a fehérhun közösség a hunok többségétől, az adatok azonban négyszeresen aláhúzzák ennek a fordulatnak a jelentőségét. További adatok szerint a **04. sz-ban** (az 05. sz. második és a 06. sz. első felében) a fehérhunok jobbára a mai Üzbegisztán területén és Kazahsztán D-i részén éltek, és D-i irányban terjeszkedtek. Szogdia területéhez kapcsolódóan, az Altáj hegyvonulatához közel volt a hatalmi központjuk, „Kagan" városában, (Bokhara/Buhara mellett).

Uralmi területük kiterjedt a stratégiai szempontból kulcsfontosságú Baktriára, (mely földrajzi fogalom magában foglalja a mai Afganisztánt és Irán egy részét is). A szóban forgó területék korábban a felbomlott Pártus Szövetség, valamint az elsorvadóban lévő Kusán Birodalom azon részeit képezték, melyeket a nemrég (**220**, azaz 476 **k.**) megalakult Perzsa Birodalom nem volt képes szilárdan a saját területébe integrálni. Nem világos viszont, hogy az ún. kidariták, chioniták vagy a kermichioniták, akik **320** (476) **k.** már Ny-felé orientálódtak, egy harmadik hun csoportnak tekinthetők-e, vagy kezdettől fogva részét képezték-e a fehérhunok szövetségének. A perzsák **234/235-től**, tehát 490/491-től vették birtokba a szétforgácsolódó Kusán Birodalom Ny-i területeit, vagyis Baktria határvidékét és KIránt, és a kidaritákkal, legalábbis kezdetben, jó kapcsolatokat ápoltak. Az interpretációk jelentős része szerint az „igazi fehérhunok" a **04. sz. közepén** (az 05. sz. végén) D-re szorították Közép-Ázsiában a kidarita hunokat.

A **04. sz. közepe** (az 05/06. sz. fordulója) táján a hionita és a hjon neveket szerepeltették a közép-ázsiai érméken, ezenkívül olvasható azokon az „unna sah", vagyis a hunok királya felirat is. Mivel a közép-ázsiai régészeti leletek zöme jól egyeztethető a korábbi belső-ázsiai leletekkel, az érméken szereplő nevek és méltóságnevek még rá is erősítenek arra az evidenciára, hogy Közép-Ázsia hatalmas területeit a hunok szilárdan a kezükben tartották. Ekkoriban viszonyuk a perzsákhoz barátságos volt. Ismeretes, hogy **356/357** (501/502) telét a perzsa uralkodó hunok körében töltötte el, hogy felkészüljön a rómaiak ellen esedékes háborújára.

A **04. sz. második felére** (a 06. sz. első felére) vonatkozóan a legtöbb forrás és feldolgozás már „Heftalita Birodalomnak" nevezi a Bokhara központú Fehérhun Szövetség államát. Más adatok szerint ez az ún. „birodalom" **420** (531) **k.** jött létre, miután a **04. sz. végétől** (a 06. sz. legelejétől) egyes hun törzsek új legelőket kerestek maguknak É-Indiában, a sokak által kidaritának tekintett (talán még nem a fehérhunok kötelékébe tartozó) hunok D-re tartottak, és már **374-ben** (530) véget vetettek a kusánok maradék hatalmának.

Egy interpretáció szerint a kidariták, miután területeiket kiegészítették kasmíri hódításokkal, 40 évig uralkodtak a térségben (kb. **390**, tehát 535 és **430**, vagyis 575 között), majd ezután integrálódtak a Fehérhun Szövetségbe. (A Kidarita érmék használatának kora Közép-Ázsiában a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) az **05.** (06.) **sz. második feléig** tartott. Érmeiken kusán mintákat követtek, kusán sahnak hívták uralkodójukat, ami esetleg arra

utalhat, hogy korábban a kusánok birodalmának alattvalói lehettek.) A fehérhunok kidarita korszakának lezárulta idején aztán a Heftal-dinasztia került hatalomra.

456-ban (567) trónra lépett I. Kingila király, a Heftal-dinasztia alapítója. (Megjegyezzük, hogy egyes interpretációk a kidarita/heftalita hatalomváltást a **04. sz. közepére**, vagyis a 06/07. sz. fordulójára datálják, – ez esetben Kingila csak **456-ban** (601-ben) került hatalomra.)

Természetesen a fehérhun állam nem volt birodalom a szó eredeti értelmében, hanem törzsi csoportosulások laza szövetsége volt, miként a többi szkíta és hun hatalmi formáció. A kialakult politikai viszonyokat egy további kronológiai sor is jellemezheti: **Baktriai Éra 228-tól** (515) fordul elő a baktriai dokumentumokban a fehérhunok említése. (Feltételezésem szerint az ún. Baktriai Éra évszámítási rendszer a Kaniska-éra mutánsa (11 évvel különbözik attól), s ebben a rendszerben az **első év** 288-nak felel meg. Véletlennek tartom, hogy ez az időszámítási rendszer csak egyetlen évvel különbözik a Jézus feltámadásával kezdődő kronológiai rendszertől (a Mártír-érától). Az ismert baktriai dokumentumok **Éra 110-zel** (397) indulnak, az utolsó ilyen datálású iratokat pedig **Éra 549-ben** (836) készítették.) A fehérhunok baktriai uralmára vonatkozóan **Éra 260–295** (547–582) között három ismert baktriai dokumentumban is megemlítették a „Heftalita urak adóját". Sem a Ny-i hun, sem a Fehérhun Szövetség nem uralta Közép-Ázsia teljes területét. A **03. sz. második** (a 06. sz. első) **felétől** az Aral-tó D-i térségében, az Amu-darja bal partjának vidékén, a mai Üzbegisztán területén, a két hun tömörülés, az Európa határa felé törekvő (fekete) hunok és a D-re tartó fehérhunok közötti területeken az Afrigida-dinasztia önállósodási törekvései sikerrel jártak (Hvárizm/Korezmia). Más interpretációk a dinasztia uralmát a **04. sz. második felétől**, tehát ugyancsak a 06. sz. első felétől valószínűsítik.

Mivel e terület lakossága hagyományosan (jórészt) letelepedett (földművelő) életmódot folytatott, vezetőik nem csatlakoztak egyik hun tömörüléshez sem, viszont szoros kapcsolatot tartottak fenn mindkettővel. Lényegében kifejlődtek korai feudalizmusuk viszonyai is. (Ez a függetlenség – a szomszédos Kanga ország önállóságához hasonlóan, amiről már a korábbiakban megemlékezünk – legalább a Zsuan-zsuan, majd a türkök terjeszkedéséig, illetve a fehérhun hatalmi központ D-re tolódásáig, az **05. sz. közepéig**, azaz a 07. sz. elejéig fennállt.)

A perzsa-fehérhun háborúk a **420-as** (560/570-es) **években** kezdődtek. A térségben, India és K-Irán határvidékén élő indoszkíták egyes csoportjai **425** (570) **k.** a perzsák ellenében csatlakoztak azokhoz a Heftalitákhoz, akiket érméik Alkon (Alxon) felirata alapján ugyan a szakirodalomban alkon-hunoknak is neveznek, de szanszkrit nevük (svéta huna) alapján egyértelműen fehérhunoknak tartják őket. Az indiai forrásokban hunna a nevük, bár a későbbi ind írásokban kasgáriaknak is nevezték őket. Kezdetben a fehérhunokhoz pártolt a hadiszerencse, egyes interpretációk szerint az **05. sz. harmadik negyedére** (a 06. sz. nyolcvanas éveire) Perzsia jelentős részét elfoglalták. Ekkor azonban fordult a kocka, a perzsa trónviszály enyhülésével a fehérhun csapatok náluk sokkal erősebb perzsa haderővel kerültek szembe. A perzsák a **450-es** (600/610-es) **évekig** sorra aratták győzelmeiket a fehérhunok felett, s csaknem kiszorították őket Közép-Ázsiából.

A fehérhunok már csak azért sem maradhattak meg Közép-Ázsia nagyobbik (K-i és Ny-i) részében, mivel e régió másik felét ekkoriban özönlötték el a türkök köréből viharos gyorsasággal felemelkedett Zsuan-zsuan fegyveresei. Két, ilyen erős és agresszív hatalom ellenében semmi esélye sem volt egy harmadiknak. – A fehérhunok **352** (608) **k.** kerültek az indiaiak látókörébe.

A Fehérhun Szövetségről sorra leszakadtak legfontosabb közép-ázsiai, kaukázusi szövetségesei (pártus utódnépek, szaka töredékek, a bolgárok ősei, az utrigurok, kutrigurok stb.), s **430** (586) **után** vagy betagozódtak a Perzsa, illetve a Zsuan-zsuan Birodalomba, vagy megkezdték évszázados menetelésüket a Kaukázuson inneni területekre (a Fekete-tenger

környékére). Az akatzirok (ekkor már minden bizonnyal ősbolgárok) elhelyezkedéséről pl. **448-ból** (604) származik egy adat, amikor a Fekete-tengertől É-ra laktak. Aztán **479–482** (635–638) **között** már a Balkánon harcoltak az ősbolgárok egyes Európába érkezett csoportjai.

Az **05. sz. közepén** (a 06. sz. végén) a fehérhun hatalmi központ, illetve a hadsereg gerince és a Heftalita uralkodó elit (nem hódítási szándékkal, hanem a perzsa offenzíva elől!) elhúzódott, sodródott India irányában. Baktriából, Szogdiából nemcsak a hatalmi központ került át Afganisztán, még inkább Pakisztán területére, Közép-Ázsia nagy részén szinte teljesen megszűnt a fehérhun hadsereg jelenléte. (A perzsák ellen **452** (597) **k.** az európai hunok vették fel a küzdelmet, haderejük K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcolt, szétverte a perzsa, valamint a velük szövetséges alán hadakat. Akciójuk nagy valószínűséggel össze volt hangolva a Fehérhun Szövetség közép-ázsiai hadmozdulataival.)

Mivel a Gupta Birodalom korábban megsemmisítette az É-i ütközőállamokat (a kusán hercegségeket), a birodalom É-felől nyitottá, védtelenné vált a fehérhunok és a perzsák terjeszkedésével szemben. (Az Agni puráná írta: „*A fehérhunok eredetileg Közép-Ázsiából, Kasgár térségből jöttek, s elindultak Ny-felé, egy részük a Kaukázusig, s azon is túl, a másik részük D-re, az Indus-völgye felé tartott. Őshazájukat Szkíta Birodalomnak nevezték, azaz kínai néven Csagatájnak vagy Sakatájnak.*”)

A szubkontinensen megvalósult fehérhun térfoglalás első szakasza a mai Pakisztán területén, az Indus-völgyben, Kingila király idején, (**470** (615) **előtt**, vagy **490**, (601) **előtt**) zajlott le. Legkésőbb **475-re** (620) birtokukba vették Pandzsábot és a Gangesz-medence nyugati részét. (Az **05/06. sz. fordulóján** (615 k.) már Kunka volt a fehérhun király. A Heftalita-dinasztia uralkodói **510** (621) **k.** már nem Kagan városban, hanem Kabulban (Kabula/Zabula) székeltek.) A geopolitikai helyzetben bekövetkezett alapvető változás folytán a Heftalita állam az **05. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától) kétfrontos közdelemre kényszerült. A perzsa offenzíva folytatódott, ugyanakkor a szorongatott fehérhun haderő szükségszerűen szembekerült az indiai Gupta Birodalom csapataival is. Az első összecsapás ÉNy-Indiában **455-ben** (600) zajlott le. Ekkor Skandagupta koronaherceg (Kumaraguptának, az indiai Gupta-dinasztia utolsó jelentős uralkodójának a fia) még legyőzte a fehérhunokat. Skandagupta uralkodása alatt viszont, tehát **455** (600) és **467** (612) **között** a Heftaliták maradéktalanul elfoglalták É-India területét, egészen a Gangeszig.

A fehérhun haderő **457** (602) **után** a perzsa fronton is sikereket ért el. Peroz/Firoz perzsa sah (**459–484**, azaz 614–629) háromszor is megtámadta a hunokat, de minden alkalommal vereséget szenvedett, és fogságba is esett. Első fogságából a bizánci uralkodó, Baszileosz mentette ki. Második fogságból úgy szabadult, hogy nagy váltságdíjat fizetett a hunoknak, és a fiát, Kavádot túszul hagyta. Harmadszorra pedig a lányát adta Kunka királyhoz, hogy megmeneküljön. A Gupták a fehérhunok D-i offenzívájával összefüggésben ugyancsak délebbre szorultak, s ott **480** (625) **k.** összeütközésbe kerültek a Pallavák és a Csálukják államaival. A fehérhunok Toromána/Turmán uralma idején, (**484–515**, azaz 629–660) a D-re szorult Gupták által kiürített (?) Gandhárát, majd Kasmírt is elfoglalták. A **05/06. sz. fordulóján** (07. sz. közepe előtt) a fehérhun törzsek fő letelepedési területe már Pandzsáb és Radzsasztán lett, legjelentősebb csoportjuknak a gurdzsár törzs számított, (amelyből később kialakult egy középosztálybeli állattenyésztő társadalmi közösség).

Ekkoriban tűntek fel ÉNy-Indiában, majd Közép-Indiában is az ún. rádzsputok, vagyis Radzsisztán harcosai (második kasztbeliek), akikhez aztán több uralkodó dinasztia is köthető. Radzsisztán hegyvidékén erődvárakat, városokat hoztak létre, (melyeket évszázadokkal később elszántan védtek a mohamedán hódítók ellen). Toromána gyorsan kiépítette indiai országát, melynek központja Malva lett.

A hunokat nem tekintették idegennek Indiában, beilleszkedtek a hindu társadalomba. Toromána nem változtatott a kialakult közigazgatási rendszeren, a fejedelmek minden országrészben a domináns etnikumból származó személyek maradtak.

(Toromána állítólag nem volt tagja a Heftalita-dinasztiának, egyszerű katonából emelkedett fel a trónra. Országában mindhárom jelentős vallási irányzatot: a buddhizmust, a hinduizmust és a dzsainizmust is egyenrangúként ismerte el. A fehérhunok között **490** (646) **k.** elterjedt a kereszténység nesztoriánus változata is, – míg a riválisGupta-hatalom a hinduizmuson kívül minden vallási irányzattal szemben ellenségesen viselkedett. Torománát alattvalói szakrális királynak is tekintették, – amit nyilván tetteivel érdemelt ki.)

A Gupta Birodalom **497-ben** (642) kisebb királyságokra töredezett, ugyanakkor, nyilvánvalóan ezzel összefüggésben, Közép-Indiában is a korábban D-Indiában uralkodó Csálukja és Pallava államok kerültek domináns helyzetbe. (A Gupta-dinasztia elvesztette hódítási területeit, de egészen a **08.** (09.) **sz-ig** tovább uralkodott eredeti országában, a mai Bihar és Uttar Pradés területén.)

A következő fehérhun király Mihiragula, feltehetőleg **515-től** (660) **544-ig** (700) vagy **557-ig** (702) uralkodott, és állítólag sivaita, azaz Síva hívő volt. Regnálása idején összeomlott a Fehérhun Szövetség, mert É-on végbement a türkök offenzívája, akik **520** (665) **után** át is vették a főhatalmat a Selyemút városaiban. (Ezzel párhuzamosan, a **06. sz. elejétől** (a 07. sz. közepétől) a Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő hunok elismerték vezetőiknek a kaukázusi szabírok uralkodóit. A szabír vezetőség igyekezett a Ny-ra orientálódó sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a meotisz felé tartó utrigurokat és a már a Krímben élő kutrigurokat is, – ezek a törzsek talán szarmaták vagy szlávok (sajátos szarmata-szláv etnikumhoz tartozók) lehettek –, valamint az immár pontoszinak nevezett akatzirokat is. A szabírokhoz csatlakozott népek később a Kazár Kaganátus, vagy Onogur-Bulgária alattvalói lettek.)

Egy baktriai dokumentumban (egy szerződésben) már **Éra 379-ben** (666) feltűntek a Türk Kaganátus baktriai fennhatóságára utaló kitételek. Ekkorra már bizonyosan türk uralom alatt állt Baktria. (Egy baktriai dokumentum **Éra 407-ben** (694) már említi a türk helytartó címét is: „khar of Rob”.)

Ekkoriban, **530** (686) **k.** fejeződött be a Fehérhun Szövetség utolsó közép-ázsiai törzseinek távozása Európa felé. Akik eddig nem indultak neki a hosszú útnak, már valamennyien betagozódtak a Türk Szövetségbe, a K-felé is terjeszkedni kezdő kaukázusi Kazáriába, vagy a Perzsa Birodalomba. Az utolsó, de legnépesebb közép-ázsiai eredetű K-európai bevándorló hullám – az ősbolgárok nagy menetelése – **570** (726) **k.**, más adatok szerint **470** (ugyancsak 726) **k.** érkezhetett meg a Fekete-tenger és az Al-Duna térségébe. – Az India területére települt fehérhun népesség sorsa azonban merőben másként alakult.

Mihiragula Kasmír hercegénél talált átmeneti menedéket, majd végső vereségét is elszenvedte ott egy Jasodharman nevezetű Ny-indiai törzsi királytól. Jasodharman már **537** (682) **k.** elfoglalta a Bráhmaputrától a Ny-i óceánig, illetve a Himalájától Mahendragirig (Malváig) terjedő területeket. Radzsasztán lakossága azonban jórészt hun leszármazott volt, akik később vezetők dinasztiáinak egész sorát termelték ki az Ahmedabád körüli több száz km-es körben. Az itt lakók a mai napig turáni jellegzetességeket magukon viselő emberek. („*Mihiragula hatalmas király volt Sákalában, a Pandzsábi-síkság régi fővárosában… öt India felett bírta a hatalmat, de a buddhisták üldözése és más kegyetlen cselekedetei miatt föllázadt ellene Bálāditja, s legyőzte őt*”, – így számolt be a történtekről jó száz évvel később, **640-ben** (796-ban), indiai körökből szerzett információi alapján az Indiában járt kínai szerzetes, Xuan Zang.) A türkök **555** (700) után tönkreverték a Zsuan-zsuan közép-ázsiai haderejét is, miután

megdöntötték a Fehérhun Szövetség még fennálló uralmát Közép-Ázsiában. Az ottani fehérhun vezetők szövetséget kötöttek a türkökkel, így megtarthatták országrészeiket, (feltehetőleg részt is vettek a Zsuan-zsuan elleni csatározásban). A fehérhun hatalom megszűnésének éveként a legtöbb interpretáció az **558-ast** (714) jelöli meg, mely dátum esetleg a türkökkel szövetkezett perzsáktól elszenvedett vereségükre vonatkozhat. (Más álláspont szerint a türköktől elszenvedett vereség **563-ban** (708) vagy **567-ben** (712) következett be.)

A szövetség felbomlása után is fennmaradt fehérhun vezetésű hercegségek egyike a Kabul központú Kapisa-dinasztia állama volt, (melynek uralkodói Kingilától származtak). Egy másik dinasztia, a Nizak/Nezak a mai Afganisztán É-i részén (Gazni) és Irán K-i részén, Szisztán tartományban tarthatta fenn uralmát. A fehérhunok egy része a jól védhető, magas hegyekkel körbezárt Vakhamba vonult, – (később ott alakul ki a máig Hunza néven ismert tartomány). (Van olyan vélemény is, mely szerint egészen **604-ig** (760) uralkodtak a fehérhunok az Indus mentén, Pandzsábban, továbbá – Toromána fiatalabb fia, Pravaraszéna és utódai révén – még **625-ig** (781-ig) uralkodtak Kasmírban is.)

Említésre érdemes, hogy egyes feldolgozások a **06/07. sz. fordulója** (08. sz. közepe) **körüli** korra vonatkozóan ismét „kusán uralmat” emlegetnek bizonyos, a fehérhun fennhatóság alól kikerült közép-ázsiai területeken. Feltehetőleg a perzsa körökben és a fehérhun hercegségekben (Baktriában, Gandhárában stb.) is használatos, a kusán időkre emlékeztető érmék, hivatali címek, rangok stb. adják az ötletet ehhez a vélekedéshez.

Megjegyezzük továbbá, hogy **605** (750) **k.** említették először indiai források a gurdzsárokat, a fehérhunok egyik törzsét, akik a rádzsputok élelmezői lettek, – (eredetileg királyi pásztorok, második kasztbeliek, napisten-imádók voltak). A hun eredetű dzsátok is a gurdzsárok rokonai, de ők elsősorban földművesek, de egyben bátor és ügyes katonák voltak. – A gurdzsárokról bőségesen megemlékeznek az indiai források, jelentős politikai erőként tüntetik fel őket, akik már korábban letelepedtek (elsősorban Radzsasztánban, a tartomány D-i részén, Mount Arbuda/Abu környékén, és az ettől K-re fekvő Malva tartományban). Később, több évszázad múlva lehúzódtak Kathiavárba és Szaurisztába. Két jelentős uralkodó dinasztiát adtak, egyet Kanaudzsában (alapítója: Nágabhata volt), egy másikat Mandorban (alapítója: Hariscsandra volt).

Jeruzsálem bazilikái (716-ig)

Miként az a környező fejezetekben részletesen is tárgyalásra kerül, Justinianus császár és II. Theodosziosz császár kortársak voltak, együttműködésük, majd szembenállásuk, egymás háttérbe szorítására irányuló igyekezetük, egymással ellentétes érdekszövetségeket alkotó, megmozgató politizálásuk rendkívül érdekes és tanulságos történet a Kelet-Római Császárság korából. A virtuális kronológián alapuló virtuális történelemtudomány minderről – természetesen – nem vesz tudomást. Mint majd látni fogjuk, a császárság Janus-arca nem volt előzmények nélküli, és az már vagy ötven évvel korábban, elődeik révén kialakult, sőt már „természetes" állapota volt a **03. (**05/06.) **sz-ban** is az akkor még látszólag egységes Római Birodalomnak. A kérdés megtárgyalására a Hun Szövetség Közép-Európa térségében történt térfoglalásának, fennállásának, majd válságba kerülésének történetét ismertetve kerítünk sort, de itt is felvillantjuk e két nagy formátumú személyiség családi viszonyait, valamint érzékeltetjük a Janusarcú birodalom politizálásának érdeklődésre érdemes jeruzsálemi mellékvonalát.

II. Theodosziosz pogány- és zsidóüldöző keresztény császár felesége az az Eudokia császárné volt, aki egy athéni (pogány vagy zsidó származású?) szofista lányának született. Egy ránk hagyományozott történet szerint Eudokia **438-ban** (694) Jeruzsálembe ment, s ott férje irányvonalával szembeszegülve enyhítette a zsidókkal szembeni korlátozásokat. Ugyanakkor, ugyanott tartózkodott egy keresztény félkatonai szerzetesi közösség is, melynek élén egy „zsinagógagyújtogató aszkéta" állt, – a neve Niszibiszi Barsoma formában ismeretes. Ezt az aszkétát felháborították a császárné zsidóknak nyújtott engedményei, és a császárné távozása után társaival együtt elkezdte a zsidókat gyilkolászni. Ugyanakkor a zsidók is öldösték már e militáns szerzeteseket. Ekkor, nem először, és nem is utoljára alakult ki polgárháború vagy vallásháború a Szentföldön.

Justinianusnak, a latinizáló, az „egységes" Római Birodalmat restaurálni akaró császárnak a felesége, Theodóra császárné, férje kívánságával összhangban, **543-ban** (699) egy bazilika építésébe kezdett Jeruzsálemben, (ez a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma néven ismertté vált épület lett). Nem ez volt azonban a korszak egyetlen templomépítése Jeruzsálemben. Eudokia császárné **443-ban** (ugyancsak 699) ismét Jeruzsálembe érkezett, mégpedig azzal a szándékkal, hogy saját jogcímén uralkodni kezdjen Palesztina felett. (A mindenkori császári feleség korábban is, a későbbiekben is, gyakran lépett fel Jeruzsálem királynőjének szerepében.) Eudokia a palesztinai zsidók támogatása mellett a hivatalos (konstantinápolyi) irányvonalat képviselő jeruzsálemi diofiziotákkal szemben a júdaizmust sokkal jobban toleráló monofizitákat támogatta a krisztológiai vitákban. Emiatt szembekerült Jeruzsálem keresztény püspökével, Juvenalisszal is. El is űzték a városból a püspököt. A császárné Jeruzsálemben ezután elkezdte építtetni a Szent István-bazilikát a Damaszkuszi kaputól É-ra.

Jeruzsálemben a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma **560-ban** (705) készült el. Theodóra császárné még megérte a felszentelését. Hamarosan Eudokia császárné Szent Istvánbazilikája is elkészült, s aztán **460-ban** (716) a monofizita császárné ide is temettette magát, az első keresztény vértanú ereklyéi mellé.

Az onogurok, a szabírok és Albánia története a kazárok megjelenéséig (a 08. sz. első felének közepéig)

A Kaukázus és a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidéke közötti területen éltek az ún. dagesztáni hunok, akik rokonságban lehettek, és szoros kapcsolatban állhattak a szabírokkal. Lehet, hogy ellenük, habár szerintem inkább a kazárok ellen építették később a kaukázusi albánok a Gabalától Zagataláig húzódó erődrendszert, miközben a fővárosukat Gabalából D-ebbre, a mai Bardába költöztették át. A hun–albán (szabír–albán) viszony nem indokolt volna ilyen építkezést. Kaukázusi Albánia a **04. sz. végén** (a 07. sz. közepén) Örményországtól ÉK-re terült el, lényegében Dagesztán területén, illetve Azerbajdzsán, Csecsenföld és Grúzia határvidékén, a Kaukázus ÉK-i hegyeiben.

Albániától É-ra húzódott a Hun Szövetség határa. Tudjuk, hogy a **06.** (07/08) **sz. folyamán** Albániából keresztény missziókat küldtek É-ra, a hun népek közé. Valószínűleg sikereket értek el, hiszen a **06.** (07/08) **sz-ban** hun püspökséget állítottak fel, és hun nyelvre is lefordították a Szentírást. Itt érdemel említést, hogy a páratlan művelődéstörténeti értékű Derbendnáme megemlékezett Magyar/Madzsar városának alapításáról is: „*Mintegy 70 évvel Mohammed születése* [**571**, vagyis 727] *előtt* [tehát **501-ben**, vagyis 657-ben] *számtalan mongol*[?] *nép tűnt fel. Itt két ágra szakadtak. Egyik ág a Volga folyó hosszában É-nak, a másik pedig tovább Nynak tartott, és ez az utóbbi alapította Kaukáziában Madzsart*”. Zakariás rétor az **05/06. sz. fordulójára** (a 07. sz-ra) utalva említést tett a szabírokról és a magyarokról (ungur) is egyháztörténeti művének az „északi eseményekkel” kapcsolatos kitérőjében. Szerinte tizenhárom nép (szaber, ungur, abar, abdel, burgars, ugur stb.) a hunok közé tartozó volt, és ezek mind a „kapukon belül” (értsd: Derbend „Hun-kapujától” É-ra) éltek.

A Hun Szövetség a szabírokra bízta K-Európa DK-i sarkának védelmét D-felől, mielőtt megindította volna a káoszba süllyedt Közép- és DK-Európa birtokbavételének grandiózus műveletét. (Ugyanakkor az avarhunok a Hun Szövetség É–ÉK-i peremén helyezkedtek el, Rájuk volt bízva a széles K-európai sztyeppén a hun és a csatlakozott K-i népek nagy tömegeinek és állatállományuknak a közvetlen védelme. Ez az állatállomány a Hun Szövetség haderejének legfontosabb gazdasági alapját képezte.)

Perzsia **502-ben**, vagyis 658-ban (ismét) betört Örményországba, most a Ny-i felébe, – de már **403-tól** (559) egy hosszú perzsa uralmi időszak alatt élt az örmények jelentős része (a keletebbre lakók), hiszen a történelem lapjain 35 egymást követő arméniai „marzipant” (perzsa kormányzó-parancsnokot) tartanak számon, közülük 29 perzsa, hat pedig állítólag örmény etnikumú volt. (Ez a rendszer **634-ig** (790-ig) állt fönn, lényegében az arabok hódításáig.) A fennmaradt beszámolók alapján a feldolgozások egyik része az **505/506-os** (661/662-es) évet tekinti az ún. „szabír népvándorlás” évének a „sztyeppei nomád vándorlás nagy hullámán belül”. Ekkor az „ogur népek” – sokak szerint ún. „Ny-i török törzsek”, bár ez a megnevezés semmivel sem megalapozottabb az olyan terminológiánál, mely szerint a türk népek nem mások, „mint K-i hun törzsek” – Kelet-Európa peremvidékén, a Kaukázustól É-ra eső Kaszpitengeri partvidéken, a Kaukázus É-i előterében, de részben a Kaukázus hegyei között is a szabírok irányítása alá kerültek. A források és interpretációk másik része szerint a Kis-Ázsiába **515/516-ban** (660/661-ben) „betörő” szabírok, akiknek a másik neve „*Ugni*” (legalábbis Victoris Tonnennensis Episcopi chronika minora c. műve szerint), akik a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a derbendi kaputól északra laktak, megkezdték a Kaukázustól D-re vezetett hadjárataikat is. A perzsákat támadták, akik egy pillanatra sem mondtak le arról, hogy Közép-Ázsia mellett az egész Kaukázust és Kis-Ázsiát, sőt a Fekete-tengert is birtokba vegyék. A szabírok hadműveletei azonban nem vezettek a várt eredményhez, – a Perzsa Birodalom **519-**

ben (664) ismét katonai erővel szállta meg Örményországot és a Kis-Kaukázust, majd **513-ban** (669) betört a Kubán történelmi térségbe (a későbbi Levédia területére) is.

A szabír vezetőség igyekezett a sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a meotisz felé igyekvő utrigurokat és a krími kutrigurokat, valamint a pontoszi akatzirokat is – (az utóbbiak: szakák vagy ősbolgárok). Ez átmenetileg sikerült is, a jelek szerint a **06. sz. elején** (a 07. sz. közepén) a Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő „hunok" elismerték vezetőiknek a szabírok uralkodóit.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták" **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban itt már inkább a perzsákkal szövetkező kazárok kaukázusi akciójáról lehet szó. A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Törzsszövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a Feketetengert összekötő jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe. (Ezt a krími királyságot azonban sok kutató nem szabírnak, hanem onogur vezetésűnek tartja, – feltehetőleg igazuk is van.) A körülmények érdemleges számbavételéhez tudatosítanunk kell magunkban, hogy a Hun Szövetség vezetői már nem lehettek képesek érdemben segítséget nyújtani a messze K-en maradt törzseiknek. Ekkor már sor került a hunok közép-európai szerepvállalására, összefüggésben azzal a kétségtelen adottsággal, hogy Ny-on, talán még a K-inél is fenyegetőbb veszélyekkel kellett szembenézniük, – amiről másutt számolunk be.

A központ elköltöztetése, a K-i hun központ visszavonása már csak azért is szükséges lehetett, mivel az adatok szerint **530** (675) **k.** megjelentek a perzsákkal szövetséges kazárok (álláspontom szerint a Zsuan-zsuan törzsszövetségének maradványai, talán éppen a vezető ereje, akiknek a bosszúszomjas türkök elől menekülniük kellett) a Kaszpi-tengertől Ny-ra eső térségben. A kazárok előőrsei már közvetlen fenyegetést jelentettek a Kaukázusban, s nem volt elegendő hun–szabír haderő a térségben, amit fel lehetett volna sorakoztatni ellenük. A kaukázusi szabír hatalmi centrum helyzete tarthatatlanná vált, ebből következik, hogy ekkor a K-európai ugur/onogur központ volt csak képes megszervezni a Hun Szövetség K-i végeinek védelmét.

Lássuk röviden a kazárok megjelenéséhez vezető eseményeket: A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén, **405** (654) **k.** érzékeny vereséget szenvedett a legendás Helian Bobótól, aki sokak véleménye szerint a kínai fennhatóság alatt élő hunok vezetője volt. A Zsuan-zsuan **405** (654) **után** Ny-ra szorult, elmenekült, esetleg tervszerűen visszavonult Közép-Ázsia területére. Aztán a türk törzsek (vezetőik T'u-küe és É-i Qi néven ismertek) végleg megdöntötték a Zsuan-zsuan hatalmát. Kínai adatok szerint, miután a türkök leverték a Zsuan-zsuant, azok vezető erői vagy törzsei, akiket (tévesen!) „avar" törzseknek tartottak, Ny-felé elmenekültek. (Innen ered az az ominózus tévedés, melynek nyomán az avarhunokat a középkorban sokan, – a bizánci kútfők némelyike is – a Zsuan-zsuan utódnépének tekintették, s ez a tévhit a mai napig tartja magát bizonyos történész körökben.) A Zsuan-zsuan utódnépét valójában a kazárokban találjuk meg.

Az Altáj-hegység vidékén az (ismét) felemelkedő türkök, akik tkp. a Hszien-pi Törzsszövetség utódnépei voltak (miként maga a Zsuan-zsuan is), **520** (676) **k.** megszervezték új szövetségük magját. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, ahol azok a gazdag kereskedők éltek, akik bizonyára eddig is támogatták, finanszírozhatták vállalkozásukat, – majd később Közép-Ázsia és Belső-Ázsia hatalmas sztyeppei térségeiben is. Közép-Ázsia D-i részén a fehérhun királyok szövetséget kötöttek a türkökkel, így egyelőre megtarthatták országaikat. Az egyik ezek közül a Kabul központú Kapisa-dinasztia, melynek királyai Kingilától származtak. Egy másik dinasztia, a Nizak/Nezak a mai Afganisztán É-i részén (Gazni) és Irán K-i részén, Szisztán tartományban tarthatta fenn államát. Kínai források szerint szárnyas-koronát és felette bikafejet viseltek uralkodóik, ami talán Szaszánida hatásra utal.

A Türk Szövetség először Közép-Ázsiában jött létre, s ennek folyamata képezte az előzményét a Türk Birodalom megalapításának, ami viszont már Belső-Ázsiában történt **552** (697) **k.**, amiről aztán a kínai források bőségesen be is számoltak.

Mindenesetre Bizánc **531-ben** (676) szövetséget kötött a krími (onogur-szabir) hatalmi központtal, és egy komolyabb hadsereget is kiküldött a Boszporuszhoz, hogy segítse a királyság harcát a kazárok és a perzsák ellen. A bizánci katonaság egy adat szerint **532-ben** (677), más adat szerint **520-ban** (676-ban) jelent meg a térségben. A Krímben **527** (683) **előtt** egy Ogurda vagy Gordász (Qurdaş) nevű bizánci-keresztény király (Bizánc szövetségese) uralkodott. Azután **528-tól** (684) őt követte Maugerisz (Modzsari/Modzsgar/Mogyeri) király (Gordász testvére és utóda), akit Bizánc és a bizánci kereszténység ellenségeként tartanak számon, s aki bizánci írások szerint megölte volna a testvérét, ezért Bizánc **529-ben** (685) büntetőakciót hajtott végre ellene, mégpedig a szövetség értelmében ott tartózkodó csapatai révén.

Hogy pontosan mi zajlott le a Krím térségében, nem tudjuk, de fennmaradt egy adat, mely szerint **429-ben** (ugyancsak 685) azok az onogurok(?), akiknek a települései a Kaukázus előterében voltak, átkeltek a Kercsi-szoroson, – talán ők voltak Maugerisz király legfőbb támaszai, aki feltehetőleg a perzsáktól elszenvedett vereségük nyomán szorultak vissza Kercsbe. A Fekete-tenger térségében zajló „büntetőakció” valójában egy nagyhatalmi játszma epizódja lehetett, – ismeretes, hogy **541-ben** (686) a perzsák elfoglalták a Kaukázushoz közel eső partvidéket a Fekete-tenger K-i részén. Valószínűleg nem Maugerisz volt a szerződésszegő, hanem Bizánc, mely hatalom magára hagyta, sőt megtámadta szövetségesét, hogy Perzsiával egyeztetett módon birtokba vegye K-Európa Fekete-tengerparti területsávját. (A megcsalt Maugerisz király „testvérgyilkossága”, mármint a krónikás erről szóló meséje, csak arra kellett, hogy tisztára mossa a kétszínű Bizánci Császárság piszkos akcióját.)

A szabír-onogur törzseknek ezután nem is maradt más választásuk, mint valahogy kiegyezni és együttműködni a kazárokkal, hiszen kapcsolatuk a Hun Szövetség Kárpát-medencében tartózkodó központi erőivel már csak a jobbára bizánci–gót ellenőrzés alatt álló területeken keresztül, tehát egyáltalán nem kellő rendszerességgel és hatékonysággal volt lehetséges. Emellett észlelték, hogy a nagyhatalmak (Perzsia és Bizánc) az ő rovásukra egyezkedtek egymással a vitatott hovatartozású népekről és területekről. Egyetlen lehetséges támaszuk, az avarhunok erős közössége, mely tőlük É-ra, ÉNy-ra helyezkedett el, már ugyancsak útban volt a Balkán és a Kárpát-medence irányában, hogy segítséget nyújtson a bizonyos bizánci és Ny-európai körök által egyre inkább támogatott K-i gótok támadásai ellen. Ezzel együtt a Kaukázusban **536/537-ben** (vagyis 692/693-ban) a szabírok ismét megpróbálták kontrollálni az eseményeket, amire abból következtethetünk, hogy **540** (696) **k.** betörtek a perzsák által megszállt grúz és örmény lakosságú területekre.

Theophanes krónikája szerint ekkoriban (a kaukázusi) Türák (Sztüraksz) és Glón (Aglanesz) nevű hun (talán valóban kidarita-hun vagy kazár?) király 20 ezer harcossal a perzsa uralkodó segítségére volt. (A kazárok neve **555-ben** (700) feltűnt írott forrásban, ekkor területük az „onogur-bolgárnak” tartott berszilek területével eshetett egybe, mégpedig Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén. Egy másik feldolgozás szerint **560** (705) **k.** az állítólagos „avarok”, tehát a kazárok feltűntek a Kaszpi-tenger és a Káma között.) Maugerisz talán velük akart volna szövetkezni? Mindenesetre a perzsák szövetségének kaukázusi erői visszavonultak, Glón elesett a harcban, Türákot pedig Boarik királyné (Balákh kaukázusi szabír király özvegye) fogságba ejtette.

A **06. sz. harmadik negyedében** (a 08. sz. első negyedében) a kaukázusi kazárok létszáma gyarapodott, bizonyára a Közép-Ázsiából (Türk terjeszkedés és bosszúhadjárat elől menekülve) folyamatosan érkező (a korábbi Zsuan-zsuan Szövetség részét képező) törzsek révén. Ezzel a kazár vezetők politikai és katonai ereje megnőtt, immár meghaladta a szabírokét,

kezükbe vehették a Kaukázus É-i felének irányítását. Uralmuk alá vonhatták a szabírokat és azok korábbi szövetségeseinek egy részét is. Agathiae Scolastici és a Ravennai Geográfus egyenesen úgy vélekedett, hogy népük a kaukázusi szabírok és onogurok, valamint a kálizok és a berszilek törzseiből ötvöződött.

A történelmi munkák előszeretettel számolnak be az ún. „avarok" **558-as** (714) fényes győzelmeiről, de nem ám a Kárpátok térségében, vagy az Al-Dunánál (ahol az avarok, tehát az avarhunok voltak jelen), hanem a Kaukázustól É-ra fekvő térségben. Egy megállapítás szerint a Ny-ra tartó „avarokat" (kazárokat) oldalba kapták az onogur-szabír hadak, de aztán mégis alulmaradtak. Később ezek az „avar" csapatok a kutrigurokat és az utrigurokat is megalázták, előbbieket saját csatarendjükbe állították, s ezt a két testvérnépet egymás ellen fordították. Ezután elfoglalták a Kaukázus feletti sztyeppe jórészét, a sztyeppe peremén élő szlávokat pedig Ny-ra kergették.

A kutrigurok és utrigurok történetének részletes leírása (Agathiasz tollából), valamint a következmények ismertetése (Menandrosz interpretációjában) azonban lényeges eltéréseket mutat. Agathiasz a testvérnépek hosszú háborúskodásáról tudósított, ami a két nép csaknem teljes felőrlődéséhez vezetett, míg Menandrosz arról beszélt, hogy az utrigurok nem voltak hajlandók vérrokonaikat kiirtani. – Menander Protector szerint a sztyeppe népei behódoltak az ún. „avaroknak". Theophylactus Simocatta arról tudósított, hogy „*a berszil, az onogur, a szabír s ezen kívül néhány más hun nép is igen nagy rémületbe esett*". A későbbi fejlemények ismeretében tudjuk, hogy a kutrigur–utrigur viszály elmúlt, a tényleges avarok, tehát avarhunok balkáni szerepével összefüggésben már mindkét közösség az Avarhun Szövetséggel együttműködőként vált ismertté. (Itt említem meg, hogy e testvérnépeknek szarmatákkal/alánokkal, esetleg ősbolgárokkal való összefüggésbe hozatala helyett immár világosan fel kell vetnünk az ős-szerbekkel és az ős-horvátokkal való azonosságuk kérdését.)

Más történelmi munkák a fent említett **558-as** (714) történetet nem veszik figyelembe, vagy igyekeznek csökkenteni a jelentőségét, mert Priszkosz töredékét sokkal hitelesebbnek tartják, és e „komolyabb" forrás egyértelműen »463-as« „avar" hódításról tett említést. Mi azonban meg vagyunk győződve arról, hogy a két (mint alább látható, tkp. három) különböző virtuális időpont, időszak mögött egy összefüggő eseménysor két (három) aspektusa húzódik meg. Priszkosz írta: „*az óceán melletti népek kiszorítják helyükből az avarokat, az avarok a szabírokat nyomják maguk előtt, ők a szaragurokat, orugokat, onogurokat*", a népmozgalom egyik-másik értelmezés szerint az Urál európai oldalán és a Kaukázus előterében zajlott le, – álláspontunk szerint inkább a Kaukázus előterében és magában a Kaukázusban, mégpedig **463ban** (715). (A „népvándorlás" ezen aspektusának egyedüli forrása Priszkosz rétor nyolckötetes művének középkori krónikákban fennmaradt töredéke. Nincs kétségünk afelől, hogy valaki másnak a munkájából átvett szöveggel dolgozott, melynek datálása a megszokott „priszkoszitól" eltérő, igen kevés ismert adatot tartalmazó kronológiai rendszerben történt, abban a rendszerben, amelyik tényleg Jézus születésének évére épült.)

Nem minden törzs volt azonban hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak (szaragurok, utrigurok) **463** (715) **k.** nem csatlakoztak, inkább önállósodtak a Dontól K-re eső sztyepp-területen, szívélyes kapcsolatra törekedtek Bizánccal, Priszkosz szerint elmondták, hogy el kellett hagyniuk a szabírok országát, mert azt az „avarok" (értsd: a Zsuan-zsuan, tehát a kazárok) hódították meg. (Egy adat szerint „már" **460-ban** (716) elfoglalták ezek az ún. „avarok" Szabíriát.) Jordanes közlése az események jóval felületesebb, jóval homályosabb ismeretéről, vagy a szerző leegyszerűsítő szándékáról tanúskodik. Szerinte **454** (710) **k.** a Keurópai hunok népe két részre szakadt. A hunok egyik csoportjából lett a kutziagir vagy ultziagir nevű közösség, másik csoportjából pedig a szabír nép.

Számos történész meg van győződve arról, hogy a hunok az ogur/bolgár/türk törzsek „kaukázusi népvándorlása” során végképp eltűntek a Kaukázus előteréből. Mi azonban tudjuk, erről szó sem lehet, hiszen a nem sokkal későbbi eseményekre vonatkozó adatok alapján tovább is követhetjük a szabírok és onogurok ottani történetét.

Bizánci próbálkozás Hunnia felbomlasztására – Attila avarhunjainak beköltözése Közép-Európába (730-ig)

Hunnia területe a **450-es években** (a 700-as, 710-es években) nemcsak a Kárpát-medencére, hanem az azzal szomszédos balkáni tartományokra, valamint É-Itália kapcsolatos részeire is kiterjedt. Népei között már jelen voltak a K-i gótok csatlakozott közösségei, és az **560-as** (ugyancsak a 700-as, 710-es) **években** az Al-Duna felől, a Justinianus császár által kijelölt Moesia területére megérkeztek a bevándorló avarhunok első csoportjai is. Érkeztetésük zavartalan biztosítása érdekében **456** (712) **k.** hun csapatok átkeltek a Dunán, elhelyezkedtek Moesia és Dácia ripensis határán. Egyes interpretációk szerint **456** (712) **után** „*valamilyen hun etnikum települt le Dácia ripensis területére*”. – Avarhunokról, részben esetleg onogurokról is szó lehet. Az avarhunok egy másik adat szerint **565/566-ban** (710/711) törték át a határzárat.

A székely hagyomány szerint a **420-as években** (tehát 710 k.) még nem a Dunakanyarban álló Ős-Buda (Vetus-Buda), hanem az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állt Attila városa. (Érdekes, e várat sem Attila-várnak nevezték el, mint ahogy a Duna melletti ŐsBudát sem Attila-várként ismerik a magyarok!) A király bizonyára onnan vezényelte le az avarhunok bevonulását, és **430** (716) **után** keményen dolgozott hatalmas európai szövetségének összekovácsolásán. (Egyébként, – vitatható hitelességű források, de a szájhagyomány szerint is – a székelység későbbi központját a helybéliek erre a helyre tették, ahol a vár alatt gyűltek egybe áldozni, törvényt ülni, és a közösség életével kapcsolatos tanácskozásaikat megtartani.) Megjegyzendő, hogy ebben az időben, tehát a **450-es** (700-as, 710-es) **években** a gepidák a Zsil-völgy, a Maros középső és alsó folyása, az Alsó-Tisza-, valamint Al-Duna–Száva-vidék területén éltek, ám a Székelyföld, főként a Keleti Kárpátok vidéke egyáltalán nem tartozott a gepida közösség szállásterületébe. A másik kronológiai sor **557-ig** (702-ig) a gepidák központjaként következetesen Sirmiumot említi, (illetve a Duna-Száva összefolyás vidékét, ahonnan a gepidák a longobárdok támadása következtében voltak kénytelenek távozni **552-ben**, tehát 708-ban). Ez is arra utal, hogy a Székelyföld központi területén a hun király legszűkebb környezete, testőrsége volt csak jelen.

A Balkán nyugalmát, az avarok békés vonulását váratlan esemény szakította meg. Bizánc hadereje **427-ben** (713) meglepetésszerűen megszállta Sirmium városát, a Száva mellékét és D-Pannónia ehhez kapcsolódó területét (Pannónia secunda). A párhuzamos kronológiai sor szerint a gepidák **568-ban** (ugyancsak 713) harc nélkül feladták volna védvonaluk központját, Sirmiumot, tehát menekülőre fogták volna a váratlan és elsöprő erejű bizánci támadás nyomán. A valóság azonban másként néz ki. Gepidák nem lehettek jelen **568-ban** (713) Sirmiumban, hiszen a várost és egész vidékét a Hun Szövetséget elárult longobárdok uralták **552** (708) **óta**, és most ők vonultak ki a városból, s adták át állásaikat a bizánci hadseregnek (vagy szövetségeseinek, a K-i gót alakulatoknak?).

Belisarius, aki feltehetőleg Justinianus utolsó éveiben már elfordult a Római Birodalom helyreállításáért küzdő császártól, a „longobárd mintát” követve kétségtelenül átpártolt korábbi ellenfeleihez, a bizánci hatalmi központhoz. A nagy hadvezér pálfordulása nem volt egyedi eset: Valamennyi párhuzamos kronológiai sor megemlékezik a Sirmium környéki, „újabb” uralomváltásról, ugyanis további adatok szerint Valemer K-i gót vezér a változatosság kedvéért **456/457-ben** (712/713) Markianosz bizánci császárral szövetkezett, kilencévnyi együttműködés után szakított a Hun Szövetséggel, mindenek előtt közvetlen szomszédaival, – megtámadta a gepidákat, és elüldözte őket délvidéki központjukból.

A „keresztény” kronológiai sorból megtudtuk tehát, hogy nem is Bizánc hadserege, hanem annak segédereje, a „longobárd árulás mintáját” követő K-i gót haderő foglalta el Sirmiumot, viszont azt is látnunk kell, hogy megint csak hamis a kérdéses dátumhoz tartozó

információ, hiszen sem Bizánc, sem a K-i gótok nem találhattak Sirmiumban gepidákat, onnan csakis longobárdokat zavarhattak el, – habár mentek azok maguktól is.

A kronológia az **568** (713) és **574** (719) közötti évekre vonatkozóan az első közvetlen avarhunbizánci érintkezésre vonatkozó adatokat is tartalmazza. Ennek kiegészítéseként egy még további adatsor tartalmazza azt a Konstantinápoly elleni kutrigur támadást, amit az a Belisarius vert vissza **558/559-ben** (714/715), aki korábban Justinianus jobb kezeként a hunok szövetségében harcolt. (A kutrigurok és utrigurok egyfajta K-európai szarmata-szláv etnikumhoz tartozók voltak, akik nem képezték részét az avarhunok haderejének.) Más adatok szerint a kutrigurok támadására még **567-ben** (712) került sor, – lehet, hogy két kutrigur támadás volt? (Korábban Bizánc az utrigurokat igyekezett testvérnépükre, a kutrigurokra uszítani, a kutigurok ennek megtorlásaként támadták meg Konstantinápolyt.)

Hunnia hadereje az avarhunok nélkül képtelen lett volna az árulásokkal megbirkózni. A gepidák és a longobárdok között **565/566-ban** (710/711) a Délvidéken véres összecsapások zajlottak, a longobárdok állítólag ki is verték a gepidákat a Duna–Tisza-köze D-i vidékéről. Kisvártatva megérkeztek azonban az avarhun felmentő csapatok. Előlük a longobárdok **568-ban** (713) megfutamodtak, majd Ny-ra fordultak, s korábbi terveiket követve megkezdték É-Itália megszállását. (Itália számottevő részét elfoglalták a longobárdok 10-20 év alatt, hatalmi központjuk **565-től** (721) a Pó-síkság lett.)

Eközben Pannóniában, mégpedig a tartomány Drávától É-ra fekvő részében a K-i gótok nyertek területeket. Az avarhunok pedig **570** (715) **k.**, a kivonuló longobárdok nyomában birtokukba vették Pannóniának a Drávától D-re fekvő sávját.

A legtöbb történész álláspontja szerint ettől kezdve a gótok vagy 30 évig uralkodtak Pannóniában, főként annak magyarországi részén, a Dunántúlon. Álláspontjuk talán a Madzsar Tárihi c., már hivatkozott késő középkori magyar-török krónika egyes kitételeivel támasztható alá, bár az ebben a vonatkozásban nem tekinthető függetlennek az Európában elterjedt hunellenes középkori narratíváktól. Ennél megalapozottabb álláspont szerint a fent megjelölt időszakban a K-i gót uralom csak ideig-óráig, és csak Pannónia egyes részeire terjedt ki. Az viszont kétségtelen, hogy Pannónia területén folytak harcok a K-i gótok, valamint a hun–avar közösségek és szövetségeseik között.

Bizánc külpolitikai és stratégiai irányváltása nem volna érthető anélkül, hogy ne említenénk meg: a vandálok **458** (714) **k.** csaknem egész Itáliát uralták, csak Ravennába, illetve a Ravennán túli vidékre nem jutottak el. Leó császár ekkoriban együttműködött a vandálokkal, ellenségének tekintette a hunokat és a hozzájuk csatlakozott K-i gót csoportokat. Leó Justinianusnak az egész Római Birodalom rekonstrukcióját célzó illuzórikus elképzelésére rálicitálva egy Európában vezető szerepet betöltő nagy Bizánci Birodalom létrehozását tűzte ki célul, amely Itáliát is magában foglalta volna, – de nem foglalkozott a Római Birodalom korábbi Ny-i, ÉNy-i területei meghódításának lehetőségeivel.

Leó az ekkor még fennálló Ny-római bábcsászárság belügyeibe közvetlenül beavatkozott. Leó császárnak Konstantinápoly konkurens (az avar bevonulással közvetlenül érintett) politikai elitjével kapcsolatos politikája a rendelkezésre álló adatokból nem könnyen tisztázható, de velük feltehetőleg, csaknem haláláig együttműködött.

Tiberiosz bizánci tábornok **570/571-ben**, tehát 715/716-ban a békéről és a megtelepedésről tárgyalt az avarhunok „Apszik” néven emlegetett főemberével. Az ezzel kapcsolatos interpretációkban eredménytelennek minősítik e tárgyalásokat, aminek oka csakis a virtuális kronológia csapdája lehet. Az avarhunok ugyanis már **560-tól** (716-tól) tömegesen megtelepedtek az AlDuna mentén és Erdélyben is.

(Megjegyezzük, hogy a frank krónikák által **561-re** (717) vonatkozóan emlegetett „hungárusok” népnév a Kárpátokba érkezett hunokra, vagy a hunok szövetségeseire, egyebek mellett az ekkoriban érkezett avarhunokra is utalhat. Másik megjegyzésünk: Benczédi Székely István polihisztor (1500-1563) szerint a magyarok „második bejövetele” **573-ban** (718-ban) történt meg, úgymond: „*120 évvel Attila halála után*”. Ebben a vonatkozásban igen érdekes, hogy a középkori polihisztor Attila királlyá (nagykirállyá) tételének éveként éppen a **421-ediket** jelölte meg, ami ugyancsak a 718-adiknak feleltethető meg. A „magyarok második bejövetele” (az avarhun letelepedés) ebben a megközelítésben azonos Attila népe utolsó (negyedik) beköltözési hullámának megérkezésével, – ám Székely István a virtuális kronológia keretei közepette természetesen nem juthatott el ehhez a megállapításhoz. Az már csak hab a tortán, hogy Attila nagykirállyá tételének éve több interpretáció, így pl. az 1811-es szegedi kalendárium szerint a nem sokkal később elkövetkező **434-edik**, tehát 720-adik év.)

Attila ekkoriban vette át a Hun Szövetség egészének vezetését, azonnal hozzálátva a mindenfelől fenyegetett néprészek és szövetségesek ellenállásának megszervezéséhez. Ugyanebben az évben költözhetett Hunnia új fővárosába: Ős-Budára, a germán mondakörben Attila-várnak nevezett erődítménybe.

A legnépesebb avarhun csoportok **558** (714) **k.** érkeztek meg az Al-Dunához, illetve valamivel később a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz. A régészeti feltárások alapján a Kárpát-medencében **560** (716) **után** az öntött, majd később préseléses technikával készített maszkos vereteknek, – tehát a K-európai „szivasovkai kultúra”, valamint a „penykovkai és kolocsini kultúra” egyes típusai párhuzamainak – az elterjedése megegyezik az avar kori leletek elterjedésével. A számos K-európai szíjvég- és veret-variáns közül több is megjelent a Kárpát-medencében. A párhuzamok elsősorban a Volga-mentéről, a Kubán-vidékről, a Kaukázus É-i és Ny-i peremről, a Pontus-vidékről, a Krím-félszigetről és a Fekete-tenger É-i és Ny-i partvidékéről ismeretesek. Ebből következtethetünk az érkező avarhunok korábbi szállásterületeire. Az avar kor teljes időszakában, tehát a **09. sz. első** (a 10. sz. második) **feléig** a Kárpát-medencei avarhun vezető réteg nem hagyott fel ősi szokásával, mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett, és a Kárpát-medence közel 60000 ismert avar sírjából mintegy 5000 a gazdag mellékletekkel ellátott lovas sírok száma. A „korai avar” leletek aztán (**590**, vagyis 735 **k.**) tömbszerűen jelentek meg az Olt völgyében és Székelyföldön, a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén.

Leó császár, amilyen hirtelen tört be a vandálok révén Bizánc politikai életébe, ugyanolyan hirtelen szembe is került **460** (716) **k.** támogatóival, a vandálokkal? Az események egyik olvasata szerint ugyanis ő szállt volna szembe a vandál hajóhaddal, s szenvedett volna súlyos vereséget a vandál hadiflottától **460-ban** (716), majd kényszerült volna megalázó békeszerződés aláírására velük **462-ben** (718). Más olvasat szerint viszont nem az ő, hanem a bizánci ellenfeleinek (talán épp Belisariusnak?) a hadiflottáját verték meg a vandálok, viszont a békét az ő feltételeivel kötötték meg, s ezért tkp. nem is lehet csodálkozni a békefeltételek jellegén.

A hunok közép-európai jelenléte nem csak Konstantinápolyban okozott pánikot, az É-i Kárpátokban és az attól É-ra, ÉNy-ra fekvő területeken végzett hadmozdulatok a Frank Birodalomban is aggodalomra adtak okot. A Merivingok ugyanis pontosan ebben az időben láttak volna hozzá birodalmuk Ny-i határainak kitolásához, amit meghiusított a hunok felvonulása.

Az **561/562-es** (717/718) évekre vonatkozó forrásadatok szerint: „*a hunok ismét dúlják Germánia egy részét, behatolnak Galliába* [?] *is*” (Chronicon Vedastinum); „*a hunok, más néven avarok... Sigibertre rontottak. Ez Türingiában találkozott velük és az Elba folyónál*

hatalmasan legyőzte őket” (Paulus Diaconus). Az **566/567-es** (722/723) években ismét történtek hun-frank összecsapások: „*A hunok ismét a galliai* [?] *tartományokba igyekeztek behatolni. Sigibert hadsereggel indult ellenük… Sigibert hadserege megfutamodott, őt magát a hunok bekerítették…*” (Gregorius Turonensis).

Az említett csatározások a **06. sz. derekán** (a 08. sz. első negyedében) bizonyára megtörténtek, de nyilván nem Galliában vagy az Elba mentén ütköztek meg egymással a hun és a frank csapatok, hanem valószínűleg e csaták helyszíne éppen a két említett helyszín közötti térségben, a Rajna–Duna-vidéken lehetett. Persze eljuthatott – vesztére – egy frank sereg Türingiáig is. E fontos forrásadatokból lehet megalapozottan következtetni arra az egyébként közismert, elfogadott tényre is, hogy fél Európa a hunok kezébe került. A hunok korántsem csak a Kárpátmedence és a Balkán birtoklására törekedtek, meg akarták, és meg is szerezték az egész FelsőDuna–völgynek, valamint a fél Rajna-vidéknek a fennhatóságát is. A hunokra vonatkozó népi emlékezet, illetve az azon alapuló germán és skandináv mitológia nem hagy kétséget a felől, hogy a hun jelenlét „Germániában” jelentős mértékű volt és tartós. (A frank hatalom a Karoling időkig képtelen volt megrendíteni, még ha a forgalomban levő történelmi atlaszok és interpretációk el is leplezik – letagadják – Germán-Hunnia létét, illetve kritika nélkül átveszik az érett középkorban (át)szerkesztett frank birodalmi krónikák állításait.) – Térjünk azonban most vissza a 08. sz. első felébe!

Ebben az időben esett meg (**431/432**, vagyis 717/718), hogy a ravennai Galla Placidiának, a kiskorú III. Valentinianus (Ny-római bábcsászár) régensének valamilyen homályos indítékú lépése nyomán Aetius, ez a bizonytalan identitású (talán fiktív?), ám a történetírásban annál gazdagabban tárgyalt és ecsetelt Ny-római személyiség a hunok segítségéhez folyamodott. (Ravenna **424** (710) **óta** Bizánc fennhatósága alatt állt.) A hun erők most visszafoglalták a várost, no meg ÉK-Itáliát, s **433/434** (719/720) **k.** behatoltak Közép-Itália területére is. A bizánci hadvezetés azonban tovább folytatta szervező munkáját egy soknemzetiségű, a korábbinál ütőképesebb balkáni hadsereg felállítása érdekében. Nemcsak K-i gótokra, hanem kisázsiai közösségekre és K-európai szlávokra is számíthatott.

A bizánci udvar és az avarhunok között fennálló hűvös, de nagyobb összecsapások nélküli viszonynak, ami lehetővé tette a békés avarhun letelepedést, előbb Tiberiosz tábornok támadása, melynek során az avarhun fegyveresek **574-ben** (719) győzelmet arattak a bizánci hadak felett, majd II. Jusztinosz császár **565-ben** (721) történt trónra lépése vetett véget. Tiberiosz csapatainak támadása gyanúsan egybeesett a konstantinápolyi udvarban történt türk követjárás évével (**563**, azaz 719), s ez arra enged következtetni, hogy Bizánc az avarhunokat támadó türkökkel egyeztette lépéseit.

Attila nagykirály a trónra lépését követően azonnal tárgyalásokat kezdeményezett Bizánccal. A tárgyaláson Bizánc képviseletében Plinzhos és Epigenes vett részt. Az egyezkedés eredményeként **433-ban** (719) vagy **435-ben** (721) megszületett a marguszi (Margum) békeszerződés. (Margusz városa a Keve-vár alatti síkon helyezkedett el, a mai Pozarevac városánál, tehát a mai Szerbiában.) Az egyezmény értelmében Konstantinápoly évi 700 font aranyat, a korábbi összeg kétszeresét tartozott fizetni a „szkítáknak”.

Kérdés: a marguszi szerződést megelőzte vagy követte-e II. Jusztinosz hatalomátvétele? Kérdéses továbbá, hogy a bizánci tárgyaló delegáció Leó császárt, vagy már Jusztinoszt képviseltee? (Az utóbbi lehetőség a valószínűbb. Egyes interpretációk szerint II. Jusztinosz császár azonos lehetett azzal a Jusztinosz nevű vezérrel, aki Tiberiosz hadműveleteinek idején az avarok dunai átkelésének akadályozásával foglalkozott.)

A tények arra utalnak, hogy Konstantinápoly – mint korábban is, mint később is, mint általában – most is kettős játékot folytatott. Attila irányában demonstrálta békeszeretetét,

miközben az avarhunok elleni támadásokat szláv csapatokra bízta. A szláv csapatok **576-tól** (721) hatoltak be a „trák tartományok” területére, ahonnan kiindulva eredményesen zavarták meg az avarhun konszolidáció folyamatát. Az avarhun csapatok **577-ben** (722) felvették a harcot a szláv egységekkel, s visszaűzték őket a trák tartományokba. Az avarhunok kijutottak a tengerpartra is, s megakadályozták, hogy a szlávok onnan utánpótláshoz jussanak, vagy hajóikon elmenekülhessenek. A kutyaszorítóba került szláv erők **578** (723) **k.** a bizánci városokat fosztogatták. Végül maguk a bizánciak fordultak ellenük segítségért az avarhunokhoz. A szlávok **579/580ban** (724/725) az avarhunok elől kitérve területeket foglaltak a Bizánci Birodalom távolabbi részén (a mai Bulgária, Szerbia, Macedónia és É-Görögország területén).

Ebben az időben az avarhunok letelepedése sokfelé észlelhető, de zavartalanul csak az Alföld, Erdély és a Felvidék területén ment végbe. Az Alföldet az avarhunok **567-ben** (723) kezdték megszállni. Az ún. „korai avar” korszakot a régészek **568-tól** (724) számítják. A hun igazgatási centrum elköltözött Pannóniába, s a hunok a korábbi központ területét átadták az avarhunoknak egy alközpont kialakítása érdekében.

(Ismeretes, hogy a Felvidék területén feldolgozott 4113 db, **568** (724) és **805** (961) közöttinek tekintett temetkezés közül csak 44 sorolható hamvasztásos körbe. Vagy maradéktalanul avarhunok lakták ezt a területet is, vagy a későbbiekben esetleg odatelepedett szlávok rendkívül hamar elhagyták évezredes hagyományaikat, és a 09/10. sz-ban már nem hamvasztással temetkeztek.)

Nemcsak a Balkánon, hanem a Ny-i frontokon is megélénkült a harci tevékenység. II. Leó császárnak már terhes volt a vandálokkal való szövetkezés, szembefordult korábbi támogatóival, Itália feletti korlátlan hatalom megvalósítására törekedett. Így Itália térségében **467-ben** (723) ismét harcokra került sor. A vandálok Szicília és Korzika ismételt birtokbavételével próbálkoztak. A K-római hadiflotta **468-ban** (724) megtámadta a vandálokat. A terv azonban kudarcba fulladt (állítólag a rivalizáló Ricimer és Basziliszkosz tábornokoknak tulajdoníthatóan), Korzika **469-ben** (725) megint vandál fennhatóság alá került.

Pannónia É-i részébe **468/469-ben** (724/725) a K-i gótok Leó császár támogatásával vezettek hadjáratot. A kvádok/szvévek még ott állomásozó maradékait (?) üldözték el (Passau irányában). A hadjárat annak megtorlásaként zajlott le, hogy előző évben a szvévek Dalmácia (a mai Bosznia) területét (Valemer országát) dúlták volna fel. Visszaigazolja az eseményt, hogy szlovák történészek szerint a „germán” (kvád?) törzsek **568** (724) **k.** végleg eltávoztak a mai Szlovákia területéről (a Morva-folyó és a Szlovák Érchegység közötti vidékről).

A pannóniai harcokba a Hun Szövetség csapatai is beavatkoztak, **440/441-ben** (726/727) nagyobb erőkkel megindultak a Dráva–Száva-közébe, s mint az alábbiakból láthatjuk, a hun szövetségi csapatok ezúttal már avarhunok voltak. Az avarhunok **579** (724) **k.** hidat építettek a Száván, hogy alaposan előkészíthessék Sirmium ostromát. Sirmium első avarhun ostromára az interpretációk az **568/569-es** (724/725) éveket jelölik meg.

A bizánci diplomácia **580** (725) **k.** minden követ megmozgatott az avarhun offenzíva megállítására. A türköket, a longobárdokat és a szlávokat is igyekezett rávenni ellenségei megtámadására. A császár olyan híreszteléssel próbálta az avarokat Sirmium ostromától visszafordítani, hogy a türkök nemsokára ideérnek, és már el is foglalták a Krím-félszigetet.

A K-i gótok **470-től** (726-tól) Singidunum (Belgrád) térségében vonták össze balkáni erőiket. A már korábban megérkezett, a Kárpát-medence és a Ny-Balkán határvidékére települt avarhun csapatok **582-ben** (727) visszafoglalták a **457-től** (713-tól) K-i gót megszállás alatt álló DK-Pannóniát, közelebbről a Dráva–Száva-közét, Sirmium vidékét, Pannónia Száviát is. Sirmium városát **572/573-ban** (728/729) foglalták el. Ez azért bírt nagy jelentőséggel, mivel a

gótok csaknem mindig erről a területről indították meg pannóniai betöréseiket. S valóban, az adatok szerint a gótok **471** (727) **k.** Pannónia területéről kivonultak.

A párhuzamos kronológiai sor szerint **441/443-ban** (727/729) a Buda (Attila) király által vezetett erők elfoglaltak számos határerődítményt (Viminaciumot (Kosztolánc) és Marguszt (Orasje), valamint Sirmiumot), megszállták Pannónia-secundát (a Szerémséget). Singidunumot (Belgrád), a gót erők központját is bevették. Az avar hadisikerek egyben Hunnia sikerei is voltak, az avarok egyértelműen Buda (Attila) alárendeltségében csatáztak. A K-balkáni front Ny-i szakaszán Onogesius vezetésével tört be egy hun sereg a Szerémségbe, majd sort kerített

Naissus (Nis) elfoglalására. Ettől K-re is kibontakozott a hun offenzíva, és sor került Ratiaria (Arcar), Serdica (Szófia), Philippopolisz (Plovdiv) bevételére is. Az **580-as** (720/730-as) években a két szembenálló hatalom közötti határviszály Moesia Superior területén (Belgrád és a Vaskapu közötti folyószakasz mentén) vált a legélesebbé.

A hunok a K-Európából Ny-ra vonuló avarhunok (**570** (726) **után**) folyamatosan érkező törzseit most a mai Burgenland területén már álló hun települések között helyezték el, ám még a mai cseh-morva területekre is jutott belőlük. Több jel arra utal – köztük a fentebb idézett, frank-hun harcokat ismertető Ny-i források is –, hogy ezek a közösségek a Kárpátok vonalát kívülről, nagy ívben megkerülve, a Ny-i Kárpátok gerince felől érkeztek meg Hunnia központjába. A Balkán határára ugyanakkor kutrigurok érkeztek, akik **582** (727) **után** a K-i Kárpátok külső feléről a Havasalföldre helyezték át központjukat.

Az avarhunok bevonulása bizonyára másként esett volna meg a K-Balkánon folyamatban lévő szláv előretörés nélkül. A szlávok viharos gyorsasággal zajló vándorlását a történetírás – talán nem teljesen „ártatlan tévedés" folytán –, általában Hunnia, konkrétan Attila (és Baján kagán) nyakába varrta. Csakugyan, a hun és avarhun offenzívával párhuzamosan ment végbe a Balkán szlávok általi elözönlése, de a hunoknak nem fűződött semmilyen érdekük Bizánc szláv tömegekkel való megerősítéséhez, hanem éppen ellenkezőleg... A pártatlan szemlélő egész más következtetésre juthat: A szlávokat Bizánc urai szervezték a Balkánra, éspedig annak É-i szegélyére, a hunok ekkoriban már jobbára ősbolgár és onogur közösségekkel biztosított gyepűjére. Az avarok pedig éppen a szláv népesség és a hozzájuk tartozó zsoldosok felfejlődésének megakadályozására törekedtek, ezért igyekeztek onnan a szláv (ős-szerb, talán ős-morva stb.) csoportokat elterelni.

A párhuzamos kronológiai sorok egybevetésével kirajzolódó kép szerint Bizánc a **06. sz. negyedik negyedére** (08. sz. második harmadára) a Balkánon elvesztette a közvetlen érintkezés lehetőségét a K-i gótokkal. A konstantinápolyi vezetők, akik több évszázados szokásuk szerint K-európai közösségek fegyvereseit fizették meg közép-európai stratégiai törekvéseik előmozdítása érdekében, most sem tettek másként. A kieső K-i gót segéderők pótlására antokat és (esetenként) szklavinokat vetettek be az avarok ellen, (és a Hun Szövetség perifériku s csoportjait is dezertálásra ösztönözték).

A szlávok a Kárpátok K-i, külső oldalán, a mai Moldávia területén keresztül ereszkedtek le az Al-Dunához, majd onnan, az **580-as** (720/730-as) években a Bizánci Birodalom határvidékére. Ám amikor ezek a szláv fegyveresek vereséget szenvedtek az avarhun hadseregtől, szükségszerűen D-re húzódtak, és önfenntartási ösztönüknek engedelmeskedve, a romanizált lakosság rovására elégítették ki szükségleteiket. A középkori történetírók közül egyesek közvetlenül érdekeltek voltak a hunok sötét színekkel történő ábrázolásában, újkori utódaik pedig nem voltak érdekeltek abban, hogy igazságot tegyenek, vagy egyszerűen csak képtelenek voltak megérteni ezt a helyzetet. Inkább mantrázták: „*az avarok rászabadították a szlávokat a Balkánra, sőt Hellaszra*"; „*megkezdődött a balkáni avar-szláv behatolás*"!

Ny-on, **472-ben** (728) megint a K-i gótok hallattak magukról, mivel megtámadták Noricum területét. Ezzel összefüggésben, hosszabb szünet után a **472–475-ös** (728–731) évekre

vonatkozó adatok ismét említik Edekont, Attila unokatestvérét, a „szkír királyt”, aki korábban (**447ben**, azaz 703-ban) már szerepelt a Ravennával kapcsolatos eseményekkel összefüggésben.

Az interpretációk most arról szóltak, hogy csapatai (fiával, Odoakerrel, a galliai kormányzóval együttműködve) megtisztították a gótoktól Noricumot és Rhaetiát, a Pannóniától Ny-ra fekvő térséget. (Ez az az időszak, amikor **473-ban** (729), más adatok szerint **475-ben** (731), a Nyrómai Birodalom bábcsászára Orestesnek, Attila főtanácsadójának fia, Romulus lett. Ő volt az utolsó bábcsászár a sorban, s érdekes, hogy neve azonos Róma alapítójának fennmaradt nevével.) – Megjegyezzük, hogy talán ezzel a háborúval állhatott összefüggésben a Buka és Bani néven ismert Kárpát-medencei szarmata fejedelmek veresége (halála?) is **472-ben** (728), akiknek mítosza az Arthur-mondakörben is felködlő Ban- és Bors-mondával kétségkívül szoros rokonságban van. Egy adat szerint Videmer (Valemer testvére) K-i gót népével együtt **473/474ben** (tehát 729/730-ban) menekült el Pannóniából, állítólag Ny-felé, Gallia irányában távozott, más álláspont szerint Itáliába ment.

(A szarmaták, akik Attila hűséges szövetségesei voltak, a Kárpát-medence számos területén megőrizték az ősi szkíta örökséget. A Délvidéken harcoló gepidák a gótok ellen bátran számíthattak a közreműködésükre. Királyaik, Buka/Beuka és Bani/Babaj a segítségükre siettek. A szarmaták életében akkor történt változás, amikor Teodorik (Teodimer király fia) meg akarta szerezni a fennhatóságot a délvidéki területek felett. Jordanes szerint Teodorik hadat vezetett Bani ellen. Nem tudjuk pontosan, hogy mikor történt ez a csata, talán **473-ban** (729). Az is lehet, hogy a szarmata Bani király nem Bukáéval azonos csatában és időpontban, nem Videmer ellen harcolva, hanem ebben a Teodorik elleni csatában szenvedett vereséget. Itt kell felhívnom a figyelmet arra is, hogy a szarmaták tömegei a vereség után nem távoztak el a térségből, hanem részét képezték a megalakuló avarhun államnak.)

Meg kell még emlékeznünk arról is, hogy a balkáni front eseményei, a bizánci csapatok hatalmas veszteségei és a szláv invázió, valamint az éppen kitört perzsa-bizánci háború (**572–591**, azaz 728–747) miatt Jusztinosz császár **573-ban** (729) megőrült. Ezt megelőzően, esetleg ezután, **584** (729) **k.** – Theophylaktosz szerint – békét kötött az avarokkal. A K-i gótok azonban Teodemerrel és fiával, Teodorikkal az élükön, **473** (729) és **488** (744) között tovább „kalandoztak” a Ny-Balkánon, Teodorikot megválasztották királyukká, aki **474-ben** (730), állítólag Moesiában telepedett meg.

A gepidák **473-tól** (729) ismét megszállták Szlavónia és Pannónia secunda egyes részeit, melyeket avar csapatok nem sokkal korábban, **582-ben** (727) foglaltak vissza a Hun Szövetség offenzívája **440/441-ben** (726/727) keretében. Így a gepidák uralma újra kiterjedt a DrávaSzáva közének K-i felére.

(Az erdélyi gepidák (ősszékelyek) **450-es** (a 700-as, 710-es) **években** főként a Zsil-völgyben, valamint a Maros középső és alsó folyása vidékén éltek. Ugyanebben az időben, (**a 420-as években**) az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állhatott Attila városa. A hunok, majd az avarhunok **560-tól** (716-tól) kezdtek Erdélyben tömegesen letelepedni, s aztán pár év múlva (**568**, tehát 724) a hunok központját átköltöztették Pannóniába. Az erdélyi hun és avarhun letelepedés méreteit jellemzi, hogy az ún. „korai avar” leletek **590** (735) **k.** már tömbszerűen helyezkedtek el az Olt völgyében.)

Tiberiosz tábornok **573/574-ben** (729/730) Konstantinápolyban átvette a tényleges uralmat az elborult elméjű Jusztinosz császártól.

Evangelizáció ÉNy-Európában (730-ig)

Szent Patrik **461-ben** (617) halt meg, ám halála után egyházának, a kelta egyháznak a szerzetesei és világi keresztényei magukkal vitték hitüket a Brit-szigetekre. Az **05/06.** (07.) **sz.** folyamán gael telepesek nyomultak be Írországból Hiberniába (Skóciába), fokozatosan birtokba vették a földművelésre alkalmas területeket. A pikteket kiszorító skót bevándorlók elsősorban Skócia Ny-i részén, a Hebridákon, Skye-szigetén és a felföld ÉNy-i részén találtak helyet maguknak.

Közben a keresztény hitélet Szent Patrik által kialakított formája szerte Britanniában, igen széles körben elterjedt. Általánosan elfogadott tényként könyvelhetjük el, hogy a **04. sz. végére** (a 07. sz. közepére) az Írországból skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának jelentős részét megkeresztelték. Ugyanekkorra vert erős gyökeret a kereszténység Britanniában is. A skóciai térítés elsősorban Szent Ninianus (**400-tól**, azaz 656-tól), a walesi pedig Szent Dávid Menevia nevéhez fűződik. (Ők Afrikából érkeztek ÉNy-Európába.)

Szent Dávid Menevia egyes adatok szerint **512-től 587-ig**, azaz 668-tól 743-ig élt, de létezik olyan interpretáció is, mely szerint »460« és »601« között élt, s így „*141 éves korában*” halt volna meg. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ezek az évszámok eredetileg az aszkéta apát walesi tevékenységének időhatárai lehettek, s bizonyára **460** (716) és **601** (746) közötti időszakaszt jelölnek ki.

Egyébként Dávid, Wales védőszentje **560** (716) **k.** meghatározó szerepet vitt azon a zsinaton, melyet a részben afrikai eredetű „pelagiánus eretnekség” ellen hívtak össze. – Az eretneknek minősített irányzat fő képviselői: Pelagius brit szerzetes, valamint Caelestius, egy afrikai jogász, még **411** (667) **k.** tevékenykedtek, és bár a manicheizmus ellenfelei voltak, de tagadták az eredendő bűn jelentőségét, az emberi szabad akaratot és felelősséget hangsúlyozták. – Dávid a Caeleonban tartott „győzelmi zsinaton” (**570**, azaz 726 **k.**) elfogadtatta a kelta egyházzal Canterburyi Szent Ágoston tanításait.

Írországban az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) már általánossá vált a keresztény életmód, a kolostorok lakói fáradhatatlanul rótták latin és ír nyelvű szövegeiket, míg Európa centrumának nagy részén (még hosszú évszázadokig) egyre fogytak a biztos kezű betűvetők. A kelta keresztény egyház szerepe meghatározó volt az óangol (angolszász) irodalom vonatkozásában is. Latin nyelven, kolostorokban születtek meg azok az írások az **05. sz. második negyedétől** (a 07. sz. utolsó ötödétől), melyekre jellemző a mitológia és a keresztény tartalmak keveredése, és amelyekben számos szájhagyomány útján terjedő óangol költeményt is lejegyeztek a szerzetesek.

A kelta keresztény egyház egyik legjelentősebb személyisége Szent Kolumbán (**521-től 597ig**, azaz 677-től 753-ig) volt, akinek felmenői az ír főkirályi család tagjai voltak. Szent Kolumbán Derryben (É-Írország) kolostort alapított, mely a későbbiekben a körülötte kifejlődött jelentős város magját képezte. Nevéhez fűződik Írország egyháztörténetének második szakasza (**544-től 598-ig**, azaz 700-tól 754-ig), mikor a kelta szerzetesek Egyiptomi Remete Szent Antal aszketikus életformáját igyekeztek követni. Kolumbán ezt az irányzatot minden bizonnyal az Afrikából érkezett szerzetesek hatására részesítette előnyben.

Kolumbán missziója a piktek körében meghatározó jelentőségű volt. Hatására, a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** – Szent Ninianus tanítványaihoz fordulva –, (az **05. sz. második**, tehát ugyancsak a 08. sz. első **felében**) Bridei Mac Maelcon (Brudeus), a legismertebb pikt király kezdeményezte népének keresztény hitre térését. A kelta egyházvezető **565-ben** (721) Orkney-szigetén misszionált.

Kolumbán idején élt és tevékenykedett az angliai kelta származású Szent Gildas szerzetes is, aki a szász hódítás következtében Bretagne-ba került, s ott írta meg **547** (703) **után** a szigetország történetéről szóló művét a római hódítástól egészen saját koráig, a szász hódításig bezárólag. Ezzel tökéletesen egybevágó adat szerint **450** (706) **k.** DNy-Britannia területéről kelta bevándorlók érkeznek Bretagne-ba, s az ő misszionáriusaik – köztük nyilván Szent Gildas is – térítettek ebben a távoli tartományban.

Kolumbán nem esett kétségbe a kelta uralom hanyatlása, a szászok hatalmának kibontakozása miatt, sikerrel terjesztette a kereszténységet a Britanniába beáramló szász közösségek körében is. Kolumbán bevezette a püspöki királyszentelést, mind a kelta, mind a szász Britanniában. Ő maga szentelte fel Aidan királyt (Dalriada királyát) **574-ben** (730). Ez volt az első alkalom, hogy egy britanniai vagy skótföldi uralkodó beiktatását az egyház szentesítette.

Mire lényegében befejeződött az angolszászok betelepedése Britanniába, Szent Kolumbán egyháza már igen messzire jutott a kolostori kultúra elterjesztésében. Szinte minden jelentősebb országrészben és szigeten kolostort alapítottak. Clonfertnél kolostort alapítottak **561-ben** (717). Iona-szigetén **562-ben** (718) telepedett meg a legbefolyásosabb szerzetesi közösség, s jött létre a leghíresebb apátság **562/563-ban** (718/719), (ahonnan a Bridei Mac Maelcon kezdeményezte pikt misszió elindult Skócia vad törzseihez).

Vandálok Afrikában és Itáliában (735-ig)

A Ny-i gótok **417** (673) **k.** leigázták a hispániai vandálok királyságát, a félsziget D-i peremére és Lusitaniába szorították a vandálokat, akik onnan **428 k.** (684) a hozzájuk csatlakozott alánokkal együtt É-Afrikába távoztak, hogy ott egy független Vandál Királyságot alapítsanak. Az **05. sz. második negyedében** (a 07. sz. 80/90-es éveiben) a Hispániát elhagyó vandálok (harcosaik és egy vékony népi réteg) már É-Afrikában tartózkodtak, központjuk Karthágóban volt. A virtuális kronológia szerint onnan kiindulva romba döntötték és kirabolták a Földközitenger középső és Ny-i medencéjének jelentős városait, a városok romanizált lakosságát, különösen a keresztény (nem ariánus) vallásúakat terror alatt tartották, mígnem végre leszámolt velük a K-római haditengerészet.

A valóságban azonban kicsit másképp néz ki a történetük. Először is, a vandálok által elűzött É-afrikai arisztokrácia és római keresztény klérus még a **06. sz. második negyedében** (ugyancsak a 07. sz. 80/90-es éveiben) elhagyta az afrikai partvidéket, Itáliába távozott. Ez akkoriban történt, amikor a vandálok az afrikai partvidék jelentős részét birtokukba vették, tehát **430** (686) **k.**, amikor Hippo (ma: Annaba, Algéria) is a kezükbe került. Másodszor: Justinianus császár már **532-ben** (688), nem sokkal a vandálok megérkezése után megkezdte Karthágó visszavételét.

A következő évben, **533-ban** (689) a császár hadserege a tunéziai partvidéken élő vandálok jórészét ki is űzte állásaikból. A vandálok azonban nem távoztak messzire, és a későbbiekben visszatértek, aztán az exarchátus megalapításáig, **590-ig** (735) jelen is voltak Afrikában, Karthágóban. Mindenesetre a vandálok Karthágóból való kiűzése **534-ben** (690), egyelőre lezárult, a hadiflotta és Belisarius katonasága a Földközi-tenger más térségeiben való rendtevés céljából eltávozott a partvidékről. A vandálok a földrész belsejéből, a berberek vidékéről természetesen visszaszivárogtak.

Karthágó ismételt, most már tényleges katonai bevételére **439-ben** (695) került sor. Ekkor Geiserik király az É-afrikai állami uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalta, egyes kerületeket pedig a katonái között szétosztott. Ezzel végleg megszűnt az afrikai búzaexport Róma irányában, – (s a későbbiekben Konstantinápoly felé indult újra meg). Leptis Magna városát **455-ben** (711) csatolták a vandál államhoz.

Mindenesetre É-Afrikából **535-ben** (691) Justinianus császár serege Szicíliába távozott, hogy a továbbiakban az Itália tekintélyes részét uraló K-i gótokkal vegye fel a harcot. Egyes elképzelések szerint azonban a vandálok Szicília szigetére menekült csapatainak üldözése volt az egyik feladata.

Nem követjük tovább Justinianus haderejének mozgását, mivel a vandálokkal kapcsolatosan – Totila itáliai államával összefüggésben – szegényesek az adatok. (Középkori szóbeszédek szerint a K-i gótokhoz csatlakozott vandál csapatok is részt vettek az itáliai háborúban.) Követjük viszont a vandálok nyomát, akik **454-ben** (710) elfoglalták Máltát, **455-ben** (711) Szardíniát és Korzikát, és egyes vélemények szerint feldúlták és kifosztották Rómát. Más interpretációk szerint azonban Nagy Szent Leó pápa **455-ben** (711) kivonult a városból Geiserik vandál király elé, hogy kíméletet kérjen Róma számára, és ezzel megakadályozta, hogy a vandálok feldúlják Rómát.

Nem hallgathatjuk el azonban, hogy egy népszerű történet szerint Geiserik király mégis megszállta Rómát, és a jeruzsálemi Templom Rómában tárolt kincseit Karthágóba vitette. Ennek a verziónak a hitelét megkérdőjelezi azonban, hogy egy másik történet szerint, **548** (704) **k.** maga Belisarius tábornok vitette a kérdéses kincseket Konstantinápolyba. (Kérdés: a

tábornok „húzása” az oka, vagy már a következménye volt a latinizációs irányvonal közelgő bukásának a Krómai Birodalomban?)

Egy adat szerint a vandálok **458** (714) **k.** csaknem egész Itáliát uralták, csak a Ravennán túli vidékre nem jutottak el, és a római hadiflotta **460-ban** (716) súlyos vereséget szenvedett a vandálok hajóitól. Konstantinápoly **462-ben** (718) előnytelen békeszerződés aláírására kényszerült a vandálokkal.

A béke nem tartott sokáig, **467-ben** (723) ismét harcokra került sor, (a vandálok a Konstantinápoly által elfoglalt Szicília és Korzika ismételt birtokbavételét tűzték ki célul). A Krómai hadiflotta II. Leó császár vezetésével **468-ban** (724) megtámadta a vandálokat, a terv azonban kudarcba fulladt, Korzika **469-ben** (725) megint vandál fennhatóság alá került.

Az itáliai vandál uralom ezután viszonylag rövid ideig, **477-ig** (733) tartott, amikor már nem a megszégyenített Konstantinápoly, hanem Odoaker itáliai állama vetett véget annak.

Konstantinápoly Afrikában vett elégtételt a vandáloktól elszenvedett vereségeiért, mégpedig **590-ben** (735), a Karthágói Exarchátus megalapításával, ami aztán jelentős K-római haderő állandó afrikai jelenléte révén kizárta a vandálok esetleges újabb visszatérését.

A Perzsa Birodalom története – 3. (736-ig)

(Folytatás a 429-edik oldalról.)

Kiújultak a harcok a Közel-Keleten, előbb II. Theodosziosz császár, aki sokáig perzsa gyámság alatt állt, **422-ben** (678) legyőzte a perzsákat, majd ennek a győzelemnek az emlékére a Golgotán fényes gemmakeresztet állíttatott. Válaszul Huszrau perzsa sah **540** (685) **k.** lerohanta Szíriát, kirabolta, földig rombolta Antiokhiát, elfoglalta Dara fontos erődjét, igyekezett megszerezni a karavánutak feletti totális ellenőrzést.

A perzsák **541-ben** (686) elfoglalták a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét is – a Konstantinápoly által korábban támogatott onoguroktól, illetve a szabíroktól. A perzsa sereg **542/543-ban** (687/688) elfoglalta Kommagénét és Callinicumot, Örményország Ny-i részét támadta, és Anglonnál jelentős győzelmet aratott.

A Kaukázusban is megélénkült a harci tevékenység. A hegység É-i és K-i részét már nem a szabírok, hanem egy friss erő, a Közép-Ázsiából ide telepedett kazárok uralták. A harc a kaukázusi kisállamok területéért folyt. A perzsák **550** (695) és **556** (701) **között** Lazika (Kolkhisz) területéért küzdöttek, **553/554-ben** (698/699) Agvaniában legyőzték a defenzívában levő szabír sereget. Ezt megelőzően, **541-ben** (697), Konstantinápoly elfoglalta a mai Abházia területét.

K-en a helyzet alaposan megváltozott. Összeomlott a Fehérhun Szövetség. A térségben megjelent viszont a Türk Birodalom. A fehérhun hatalom megszűnése éveként a legtöbb interpretáció az **558-ast** (714) jelöli meg, mely dátum a fehérhunoknak a türkökkel szövetkező perzsáktól elszenvedett végső vereségére vonatkozik.

A Közel-Kelet évszázados hatalmi egyensúlya is megbomlott. Perzsia – a birtokában levő Mezopotámia területe mellett – **572-ben** (717) a teljes Arábiát is (Jemen területével együtt) birodalmába illesztette. Konstantinápoly nem volt abban a helyzetben, hogy megkérdőjelezze a perzsa terjeszkedést. Egy békekötés szentesítette a hódításokat **562-ben** (718).

Huszrau halála után ismét kiújultak a Konstantinápoly (immár: Bizánc) hatalma elleni perzsa támadások. Az **571-ben** (727) kitört elhúzódó háború közvetlen oka az volt, hogy a bizánci császár (Jusztinosz) megtagadta annak az éves pénzjuttatásnak a folyósítását, amelyet még a Justinianus (?) és I. Huszrau közötti békekötés írt elő. Ez a háború elsősorban Örményország területét érintette, legnagyobb csatájában, **586-ban** (731) a bizánci fél győzött Daránál.

Egy komoly trónviszály is támadt Perzsiában, VI. Bahrám **590-ben** (735) a türkökkel szövetkezett a hivatalban levő IV. Hormizd ellen. Elfoglalta a fővárost, magát az Arszakidák örökösének nyilvánította, s a királyok királyának neveztette ki magát. Erre a perzsa arisztokrácia Huszrau herceget, I. Huszrau fiát emelte trónra.

VI. Bahrám elűzte a trónról a herceget, aki viszont a bizánci császártól kért segítséget. A herceg cserében felajánlotta, hogy visszaadja Darát és Örményországot. Ám Bahrám ugyancsak Bizánchoz fordult, szintén területeket kínált fel, amennyiben a császár őt támogatja. Bizánc mégis a herceg fegyveres támogatása mellett döntött. Csapatai legyőzték a VI. Bahrámhoz hű csapatokat, és Örményországért cserében trónra segítették II. Huszraut.

II. Huszrau (Kürosz/Khoszroész) a legtöbb interpretáció szerint **591** (736) és **628** (773) **között** uralkodott. Működése, apjáéhoz hasonlóan, korszakváltáshoz vezetett, ezért érdemes lesz az új korszakra és a perzsa-bizánci háborúskodás döntő szakaszára egy külön fejezetet szentelni.

(Folytatása a 530-adik oldalon.)

Hunnia válsága és átalakulása Attila idején (739-ig)

Leó császár halála **474-ben** (730) vagy **475-ben** (731) következett be, a K-i gótok és a longobárdok „gyámság” nélkül maradtak É-Itáliában. A vitatott származású (szkír/rugi/hun, netán herul vagy longobárd) Odoaker vezetésével **475-ben** (731) fellázadtak É-Itália zsoldosai Orestes hadvezér (az utolsó Ny-római bábcsászár apja) ellen, majd **476-ban** (732) elmozdították Romulus Augustust, s helyébe Odoakert Itália királyává kiáltották ki.

Az itáliai vandál uralom ezután csak a következő évig, **477-ig** (733) tartott, amikor már nem a megszégyenített Konstantinápoly, hanem Odoaker vetett véget uralmuknak. Odoaker uralma minden bizonnyal elsősorban a longobárdokra támaszkodott. – A középkorban szilárdan tartotta magát az a vélekedés, hogy a vandálok vérvonala az Odoaker által a mai Szlovénia és Ausztria területére kiszorított vendekben élt tovább…

(Megjegyezzük, hogy mikor a longobárdok elözönlötték Itália É-i részét, az aquileiai pátriárka **588-ban** (733) a lagúna egyik szigetére, Gradóra menekült. Ez ugyan ekkor nem tartozott a már formálódó Velence területéhez, de igen közel volt a Heracleia és Malamocco szigetén kialakuló városhoz. Ezzel tehát Velence hosszú időre számottevő egyházi központtá is vált.)

Leó császár halálával átmenetileg megszűnt Bizánc megosztottsága, Konstantinápoly azonban végveszélybe került, a beözönlő szlávok ugyanis **585/586-ban** (730/731) elérték a Konstantinápoly előterét védelmező Hosszú Falakat, – innen aztán Komentiolosz császári hadvezér szorította vissza őket. Tiberiosz császár a szláv veszedelem miatt 80 ezer arany évpénz fizetését vállalva kért békét **574/575-ben** (ugyancsak 730/731) az avarhunoktól. A másik kronológiai sor szerint is **586-ban** (731) jött létre a béke.

A szlávok tömeges megjelenését a délszláv történészek a Balkán középső területein (a Száva alatt, a Vaskaputól a Dalmát-tengerpartig) az avar uralom idejére, az **575** (731) **utáni** időszakra teszik. Álláspontjukat egykorú források erősítik meg. A Balkán szlávosodása a Kárpát-medence népességi mozgalmaitól lényegében független folyamat volt. A szlávokra vonatkozó feljegyzések az Al-Dunánál és a Balkánon megjelenő közösségekről szólnak, akik a Vaskaputól Ny-ra, de a Dunától D-re fekvő területeket ebben az időben érték el, s Bizáncot Komentiolosz akciói ellenére még **586/587-ben** (731/732) is közvetlenül veszélyeztették.

Adrianopolis vidékét is támadták a szlávok, de onnan visszafordulni kényszerültek. Megtelepedtek azonban **587/588-ban** (732/733) a mai Bosznia és Albánia területén, és eljutottak a görög vidékekre is. Több bizánci forrás beszámolt arról, hogy ezután legalább kétszáz évig éltek Hellász egyes területein. Többek között Durrest (Dyrrachium), Athént és a Peloponnészoszifélsziget É-i felét is elfoglalták.

Lényeges változások történtek Hunniában is, általánosan elterjedt álláspont szerint **444/445ben** (730/731) meghalt volna Bleda/Buda király, aki ezen álláspont szerint szakrális uralkodó volt, – de nem tudunk arról, hogy felmerült volna utódlásának kérdése. Halálának testvérgyilkossággal való magyarázatát, Attila testvérgyilkos hírébe keverését a hun- és magyargyűlölet által inspirált hun- és magyarellenes körök aknamunkája szellemi termékének tekinthetjük. (Hogy Buda király emlékét a hun és a magyar nép mennyire tisztelte, azt abból is láthatjuk, hogy Attila napjainkig elevenen élő kultusza ellenére napjainkig viseli egy vár, város Ős-Buda vára és városa a nevét, előbb a Pilisben, majd „Óbuda” és „Buda” formában a mai Budapest területén. Ugyanakkor a Pilis-hegységben álló vár és város „Attila-vár”, „Attila-város” neve csak a germán mitológiában maradt fenn (Etzelburg/Etelburg). Feltételezésem szerint Buda király nem halt meg, hanem a **444/445-ben** (730/731) lezajlott politikai változás

lényege éppen az volt, hogy ettől az évtől Hunnia valamennyi népe elismerte őt „Attilának”, azaz istenkirályának, nagykirályának.

Attila uralmának legfontosabb támaszai az avarhunok (K-en, DK-en) és a gepidák (D-en, DNyon) maradtak. Fontos szövetségeseinek számítottak a K-Európában élő onogurok és a KözépÁzsiából ugyanoda települt ősbolgárok is. Rajtuk kívül továbbra is számíthatott a szvévekre(?), szkírekre, herulokra és az alföldi jász és szarmata közösségekre is.

Attila a Tárih-i Üngürüsz szerint a görög császártól egy békekötés zálogaként kapott feleséget, másutt azonban a szerző azt írta, Tetrikusznak „*Pedzs* [Bécs/Wien] *királyának*” a lányát vette feleségül, (ez az asszony valószínűleg gót vagy longobárd származású lehetett). Egyes vélemények szerint e két asszony egyike lehetett a „főfelesége”: Kreka, a bolgárok Kerkája, a magyarok Rékája, akinek a nevében talán a grék, vagyis görög szó maradt meg. Ugyanakkor Priszkosz, aki személyesen is találkozott a királynéval (főfeleséggel), egyáltalán nem említette az asszony bizánci származását, leírása alapján Réka udvartartása sztyeppei jellegű volt, ezért igen valószínű, hogy Attila valójában egy uralkodói családból származó onogur (vagyis fehérmagyar) asszonyt vett nőül. Attila Rékától született fiai: Ellák (Illek), Dengezik, Emnezár, Uzendur és Ernák voltak. (Réka a székely hagyomány szerint balesetben vesztette életét.) A Tárih-i Üngürüsz megemlíti, hogy az uralkodó egyik asszonyának testvére: „*Vincse Laos, nimcse* [német] *uralkodó*” volt. Talán ez az asszony játszhatott közre abban, hogy Hunnia felbomlott, és lehetséges, hogy bűnrészes volt Attila **453/454-ben** (739/740) bekövetkezett halálában? Általában Ildikó néven ismerjük ezt az asszonyt, de a Képes Krónika szerzője a biblikus Mikolt nevet használta az asszony megnevezésére. (Ildikó vagy Krimhilda azonban nem Attila asszonya volt, hanem – miként majd látni fogjuk – Atilláé, azaz II. Attiláé, tehát az Etele/Etzel néven nevezett, sokkal későbbi hun uralkodóé, akinek Vincse Laos a sógora lehetett!) Az **578-as** (734-es) év a balkáni szláv invázió egyik csúcspontja volt, csapataik Trákiát dúlták és fosztogatták. A bizánci haderő kétségbeesetten igyekezett őket a Dunától É-ra fekvő területekre űzni. Az Al-Duna bizánci oldalán a keleti szlávok a bizánci császárság hatalmát de facto megdöntötték. Trákia elveszett, a Balkánon csak Illíria maradt meg bizánci fennhatóság alatt.

Tiberiosz tábornok most már formálisan is megdöntötte Jusztinosz császár uralmát, s mint császár, egyeduralkodóként próbálta kezelni a kialakult helyzetet. II. Tiberiosz bizánci császár a Trákiába behatolt szlávok ellen az avarok segítségére szorult. Az avarok **578-tól** (734) **583ig** (739) a szlávok ellenében Bizáncot támogatták. Csak ezután, s nem hamarabb (!) kerültek az Al-Duna környéki szlávok valamiféle függőségbe az avarok (?), sokkal inkább az ősbolgárok hatalmától. (A bizánci történetírás gondoskodott arról, hogy az a szégyen, mármint hogy Bizánc az avarok segítségére szorult az önmaga által előidézett szláv veszedelem miatt, homályban maradjon, úgy állította be a történteket, mintha Trákia elözönlésében az avarhunok kezdettől fogva együttműködtek volna a szlávokkal.)

Az avarhun segítség persze valójában Hunnia segítsége volt. Bizánc **448/449-ben** (734/735) követség küldésével folyamodott a segítség érdekében Attilához. Priszkosz rétor (tábornok és történetíró), a követség tagja, az „avar” kifejezést is használta a hunokkal összefüggésben! (A bizánci cenzúra ezt elmulasztotta „kijavítani”, így akaratán kívül adalékkal szolgált arra, hogy Hunnia és „Avaria” lényegében azonos fogalmak.)

Priszkosz műve tartalmazza azt a leíró részt, mely alapján fogalmat alkothatunk Attila országáról. Priszkosz rétor hunniai útjáról és a kor eseményeiről abban a nyolckötetes művében számolt be, amit 23 évvel követjárása után zárt le; – ám ez sajnos csak töredékeiben maradt fenn. (A Hunniát ugyancsak jól ismerő Onogesius pedig így fogalmazott: inkább élne szolgaként Attilánál, mint szabad emberként a rómaiaknál.)

A követeket valószínűleg a D-alföldön, Szeged környékén fogadta Attila. A régészek az elmúlt ötven-hatvan évben sűrű szarmata és hun kori településekre bukkantak Szeged ötven km-es körzetében, ami azt bizonyítja, hogy a környék központi jelentőségű hely volt Attila számára.

(Szeged vidékén három, világviszonylatban is jelentős aranykincs látott napvilágot. Az egyik, a híres nagyszentmiklósi kincs Szegedtől DK-re, – megtalálása után a szakemberek sokáig Atilla-kincsnek neveztek, csak később kezdték avar leletnek tartani. A másik leletet Móra Ferenc fedezte fel 1926-ban Nagyszéksóson. A harmadik lelőhely Hódmezővásárhelynél, Szegedtől 26 km-re van, ott II. Theodosziosz korából származó aranyérméket találtak, melyek talán az Attila udvarába érkezett adó részét képezhették. A nagyszentmiklósi kincs ábrázolásai az ősi sztyeppei mitológiát jelenítik meg, de mind a nagyszéksósi, mind a nagyszentmiklósi kincsen görög betűs feliratok vannak.)

Az ősbolgárok **479/480** (735/736) **k.** folytatták betelepedésüket az Al-Duna vidékére. Belevetették magukat a balkáni küzdelembe, **479–482** (735–738) **között** már elsősorban ősbolgárok harcoltak a K-i gótok (?) ellen, amikor Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) folyt a küzdelem. (Sirmium vidékéről a gótok Itália felé távoztak.)

Bizánc a trákiai veszteségei tudomásulvételével járó rosszkedvét mindenekelőtt Itáliában igyekezett elűzni, kompenzálni. A II. Leó császár korszaka utáni Itáliában két érdemleges hatalmi központ maradt: Odoaker É-itáliai állama és a Bizánc által (Dalmácia jelentős bizánci hadereje, hadiflottája révén) uralt D- és Közép-Itália. Az utóbbi hatalmi központ szervezésére fordított fokozott figyelmet **580** (736) **k.** II. Tiberiosz császár. (Munkája gyümölcse később Róma sok százéves különleges státuszában és a jóval rövidebb életű Ravennai Exarchátus kialakításában érett be.) Az itáliai frontok nyugalmát **591** (736) és **594** (739) **között** avar–longobárd fegyverszünet (béke?) is biztosította.

A balkáni fronton, a szlávok elleni bizánci-avarhun együttműködés egyik epizódjaként értelmezhető a **442** (728) **óta** avarhun ellenőrzés alatt álló Singidunum (Belgrád) átadása **592-ben** (737) a bizánci (illíriai) csapatoknak. A bizánci feljegyzések szerint ez az esemény „jelentéktelen mennyiségű” aranyért cserébe történt meg. A terület és az erődítmény használatára állítólag azért volt nagy szüksége Bizáncnak, mert (egy másik feljegyzés szerint) **581-től** (737-től) fokozódott a szlávok nyomása, és már elérte a történelmi Görögország határait is. Nem biztos azonban, hogy hun részről eléggé megfontolták ezt a megállapodást, Bizánc ilyen előzékeny támogatását, ugyanis Jordanes szerint **451/452-től** (737/738-tól) egyes K-i gót csoportok – talán épp bizánci (dalmáciai) támogatással – ismét behatoltak Pannónia területére.

(A hunok erényei: lovagiasság, szavatartóság stb., nem először és nem utoljára, mivel negatív tulajdonságokkal: hiszékenység, becsaphatóság stb. párosultak, miként Ázsiában a kínai/türk– hun háborúk idején, úgy most és később is, az avarok és a magyarok korában is, szinte törvényszerűen vezettek el Hunnia/Avar-Hunnia/Hungária nagyhatalmi státuszának megrendüléséhez. Ebben, és még néhány esetben a folyamat azért nem vált végzetessé, mert ekkor még nagy volt az utánpótlás lehetősége: nemcsak avarhunok, de sokan éltek még a szkíta/hun-onogur népcsoportok keretei között is Ázsia és Európa határán és K-Európában, akik Ny-ra tartva biztosíthatták az ország fennmaradását, s esetenként, ismét regionális nagyhatalommá szerveződését.)

Tiberiosz halálát követően, **582-ben** (738) Maurikiosz, a császári testőrség korábbi parancsnoka lett Bizánc császára. Az új császár Priszkoszt tette meg főparancsnokának. (Nem volt tehát két Priszkosz, egy diplomata-történetíró és egy hadvezér, csak a virtuális történelemben vált ketté Priszkosz személye!) Priszkosz kezdettől nagy lendülettel szervezte a szlávok elleni akcióit, hadait **593-ban** (ugyancsak 738) a Dunához vezényelte, hogy megakadályozza a szlávok átkelését, avarok irányába való menekülését, majd a szlávok

hátországában végeztetett tömegmészárlást, elfogatta a szláv uralkodót is, akinek a neve Musukios formában maradt fenn. Hatalmas szláv tömeget ejtett foglyul, s hajtotta D-re a szláv foglyokat. Ezt az akcióját **594-ben** (739) fejezte be. Az esemény nem sokkal előzte meg Attila számos változatban megörökített, de alaposan „ködösített" körülmények közepette bekövetkezett halálát (általánosan elfogadott időpontja: **453**, azaz 739. március 15.).

Edessa (745-ig)

Edessa (Urfa) városában (Adiabene pártus részállamban) V. Abgár király uralkodott **013** (269) és **050** (306) között. Egyes vélekedések szerint Edessa tekinthető a kereszténység első központjának, már az **01. sz. első** (a 03. sz. második) **felében**, mert maga Abgár király vette fel a kapcsolatot Jézussal (Euszebiosz Egyháztörténete és Choreni Mózes krónikája szerint), – igaz ugyan, hogy a válaszlevelet csak Jézus halála után juttatta el Tamás apostol a királynak. Újabb keletű álláspont szerint viszont „csak" a **02. sz. első** (ugyancsak a 03. sz. második) **felétől** tekinthető Edessa a kereszténység egyik központjának. Látjuk: ez az aggály meglehetősen „akadémikus".

Euszebiosz tudósítása szerint Abgár király (**032-ben**, azaz 284-ben?) szemrehányó levelet írt Tiberius császárnak, megbotránkozva Jézus keresztre feszítése miatt.

Ezután Tádé/Taddeus (más néven Júdás) apostol és tanítványa(?), Addai ápolta az edessai kapcsolatot, s térített. Tádé egyes Máté evangélium-kéziratokban Júdás Lebbeus néven szerepel. A legtöbben „természetesnek" veszik, és meg sem kérdőjelezik Addai/Addeus és Tádé, azaz Taddeus feltételezésen alapuló azonosítását. Ugyanakkor vannak, akik Taddeust és Addeust két külön személynek értelmezik, míg mások vitatják, hogy Taddeus és/vagy Addeus egyáltalán létezett volna.

Mértékadó keresztény álláspont szerint az Edessa történetében jelentős szerepet betöltött Tádé vagy Addai nevű személy nem feltétlenül azonos Júdás Taddeussal, hanem egyike azoknak a „Hetveneknek", akiket Jézus és az apostolok téríteni küldtek az országokba és városokba (Luk.10:1.). További probléma: Addai személyét sokan talán teljesen megalapozatlanul kapcsolják össze egy **01/02.** (04.) **sz-i**, Mar Aggai nevű keresztény személlyel, akit Addai által felszentelt püspöknek tartanak.

Addai (Tádé?) térítő tevékenységét többen »130/140« k-i időbe teszik, – nézetem szerint a **130/160** (286/316.) **k-i** évekről lehet szó. Hagyományos keresztény nézet szerint Júdás Taddeus a szerzője az Újszövetségben annak a rövid levélnek, amely az ő nevét viseli: Júdás, Jézus Krisztus szolgája és Jakabnak testvére. Újabb megközelítések a levél keletkezését a »02.« szra teszik, véleményem szerint ugyancsak a **02.** (a 03/04.) **sz-ról** lehet szó. (Létezett Júdás Lebbeusnak/Taddeusnak egy evangéliuma is, amely később elveszett. Ezt Taddeus evangéliumának nevezik.)

Az asszír egyház eredete Tamás apostolig megy vissza, aki a hagyomány szerint Krisztus keresztre feszítése után alig három évvel (**035**, vagyis 287) Edessában megalapította az ottani keresztény közösséget. Aztán a papokat Edessában már Tádé szentelte föl. Mind a zsidók, mind a nem zsidók körében missziós tevékenységet folytatott. A szír liturgia a **02/03. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) már létezett.

Edessa, mely város korábban a Pártus Szövetséghez tartozott, **195–242** (351–498) **között** lényegében független volt, igaz **165-ben** (421) már római kolónia jött létre a területén. Aztán **242-től** (498) a Római Birodalom (perzsa támadásoknak kitett) része lett.

Edessában őrizték mintegy 800 éven keresztül (**944-ig**, azaz 1055-ig) a Turini Lepelt, vagyis Jézus halotti leplét, a kereszténység egyik legfontosabb ereklyéjét.

A keresztény Edessa presztízse igen nagy lehetett, hiszen úgy tudni, **230** (386) **k.** András apostol (†**052**, azaz 308) holttestét Edessa városába szállították, majd a szír keresztények Tamás apostol földi maradványait Majlapurban (D-Indiában, Madrasz környékén) levő sírjából **280** (436) **k.** ugyancsak elszállították Edessába.

Edessa függetlensége, illetve viszonylagos különállása a keresztényüldözések során fontos tényező volt, hiszen a **03.** (05/06.) **sz-ban** sok keresztény a Római Birodalom területéről, az üldözések elől Edessába menekült, ami jelentősen növelte az ott kialakuló szír keresztény közösség létszámát. A pártus hatalom összeomlása után, a **03. sz. közepére** (az 06. sz. elejére) Edessa arisztokráciája, Adiabene elitje Armeniába menekült, lehetséges, hogy a keresztények egy része is velük tartott.

A térségben bekövetkezett nagy horderejű geopolitikai változások következményeként – úgy tudni – az edessai keresztény közösség székhelyét (**280** (536) **után**) keletebbre, Ktésziphón városába (al-Madáin, Bagdadtól kb. 30 km-re) helyezték át. Az önállósuló „keleti szír" (tkp. korai nesztoriánus) egyház, mely aztán „nesztoriánus egyház" néven vált ismertté, helyben maradt. Szervezetéről a **431** (587) **utáni** időből tudunk valamit. Ekkor monarchikus jellegű volt, s ebben a korai antiokhiai iskola (**01/02. sz.**, vagyis 03/05. sz.) hagyományait követte. A hierarchia tetején állt a pátriárka, alatta a többi püspökséget irányító metropolitával. Teológiai képzési központokat hoztak létre, s terjesztették a szír Mopszvesztai Theodor (†**428**, azaz 584) műveit, köztük a „Megtestesülésről" címűt. Mindez még jóval a Nesztor néven ismertté vált nesztoriánus személyiségnek a K-római Birodalomban való fellépése előtt, tehát jóval **420** (676) **előtt** történt.

A nagy egyházszakadás **451-ben** (707), Kalkedonban következett be. A Római Birodalom központi területéről (legkésőbb **553**, tehát 709 **után**, a konstantinápolyi, vagyis a „krisztológia kérdését véglegesen megoldó" egyetemes zsinat után) elmenekültek az ún. „nyugati szírek", más néven monofiziták, akik tagadták Krisztus kettős természetét. Ők is Edessában találtak menedékre. Ezt követően onnan keletebbre távoztak a nesztoriánusok, mivel II. Leó (helytelenül: „Zénó") császár **489-ben** (745) végleg bezáratta edessai iskolájukat, így a szomszédos – perzsa fennhatóság alatt álló püspökség területén fekvő – Niszibiszbe (Ktésziphón ikervárosába) távoztak. Más, ezzel jól egyeztethető adatok szerint Barsumas pátriárka vezetésével **455** (741) **után** Niszibiszben telepedtek meg, s mint korábban Edessában, itt is hamarosan iskolákat kezdtek működtetni. Egyetemet alapítottak, ahol a klasszikus műveltség ápolásával is foglalkoztak, összegezték az évezredes tudásanyagot, (ami éppen szertefoszlóban volt már Európában). Az egyetem fő tárgyai: liturgia, filozófia, orvoslás és asztrológia voltak.

(Edessa fejlődése egy **525** (781) **k.** bekövetkezett árvízkatasztrófával és az arab hódítással – **639**, azaz 795 – összefüggésben megszakadt.)

Egy örmény hős élete és halála (750-ig)

Musel Mamikonian legendás hírű örmény nemes az adatok egy része szerint »602« és »610« között élte legszebb férfikorát Örményországban, ekkor történtek meg azok az események, melyek alapját képezték a személye körül kibontakozott legendáriumnak. Más adat szerint azonban „már" a balkáni háborúban, az Al-Duna térségében, »594-ben« megsebesült, fogságba került, a fogságban belehalt sérüléseibe. Ezzel az ellentmondással a történetírás a virtuális kronológia csapdája miatt nem tudott mit kezdeni. Természetesen nincs semmi ellentmondás, ha a helyükre tesszük az évszámokat. Az örményországi legendás események **602** (747) és **610** (755) között estek meg, fogságba kerülése és halála viszont **594-ben** (750) történt. – A helyrezökkentett kronológia alapján már azt is tudhatjuk, hogy a hozzá fűződő legendák alapját képező események valójában egy rövidebb terminusban, **602** (747) és **604** (749) között, néhány évvel a halála előtt eshettek csak meg.

Egyházi missziók ÉNy- és Közép-Európában (753-ig)

Új fejezetet nyitott Kolumbán kelta egyháza a „kelta egyháztörténet második szakaszában”, mikor tevékenysége középpontjába a kontinentális missziót helyezte. Természetesen azonnal szembekerült a római keresztény egyház képviselőivel, amikor **573-ban** (729) missziós központot alapított a kontinensen. Ekkoriban vált nyilvánvalóvá, hogy a kelta kereszténység Európában reális alternatívát jelent a Róma központú, de már nyilvánvalóan a frank (Meroving) birodalmi törekvéseket kiszolgáló, (az I. Celesztin pápa által **430** (586) **k.** szentesített irányvonaltól időközben fényévnyi távolságra eltávolodott) egyház számára.

Nem a kelta egyház változott meg, hanem a római pápák – és aztán a frank uralkodók – által képviselt egyházpolitika. A kialakult vallási vetélkedés végső oka lényegében a Meroving birodalmi politizálás, az imperializmus volt. Ezt támasztja alá az is, hogy Bizánc a maga, – mivel az eseményektől elég távol volt, így meglehetősen – korlátozott eszközeivel támogatást nyújtott a kelta egyháznak, jobban mondva azoknak a hatalmi tényezőknek, amelyek a kelta egyház európai misszióját szorgalmazták. Talán éppen bizánci hatásra vezethető vissza a kelta keresztek alapformája is. Ezeken a kelta kereszteken azonban jellegzetes kelta motívumok is megjelentek, és a kelta világban az írott vallásos szövegeket is gyakran díszítették pogánynak tekintett motívumokkal.

Egy adat szerint Kolumbán missziója a frankok K-i érdekeltségi területein (a Rajna vonalától É-ra és K-re) **585-ben**, tehát 730-ban kezdődött. Az ír-kelta misszió a kontinensen – kezdetben, a szervezés időszakában, **590** (735) **k.** – nemcsak a kelta, hanem az angolszász királyságok többségének támogatását is élvezte. A misszió hamarosan eljutott Galliába (Luxeuil), Itáliába (Bobbio) és Svájc területére (Szt. Gallen) is, és **610** (755) **k.** már számos régóta működő kolostorban átvették a kelta hagyományokat. A Konstanzi-tó (Svájc) vidékén, majd az Alpokon túl, a longobárdoknál térített, élete végén Itáliában, Bobbióban felépíttette az első itáliai ír rítusú kolostort is.

Nem sokáig tartott azonban az angolszász–kelta béke és egyetértés. Az angolszász uralkodók egy része már korábban frank befolyás alá került. Az első római (nem kelta) keresztény király Æthelbert lett, aki Kentben uralkodott, és feleséget a Meroving udvarból kapott. Az asszony teljesítette feladatát, amit lány korában bizonyára jól a lelkére kötöttek, meggyőzte királyát arról, hogy érdekében áll népét kivonni az ír-kelta egyházi személyek befolyása alól, és barátságosan kell fogadni a római (frank) egyházi személyeket. Æthelbert király **596-ban** (752) fordult a pápához misszionáriusok kiküldése érdekében.

A pápa által szervezett misszió politikai megalapozását a Meroving hatalom biztosította. Vallási, vagyis tartalmi vonatkozásban igen fontos körülmény, hogy Nagy Szent Gergely pápa **590** (746) **k.** egységesítette a nyugati szertartásrendet. Megreformálta, szorosabbá tette a Róma és az Itálián kívüli püspökségek kapcsolatrendszerét. Pápai megbízottakat (legátusokat) küldött ki az egyes királyságokba, akik elsődleges feladatuknak tekintették az egységes szertartásrend elfogadtatását. Az aktuális teológiai kérdéseket tekintve különösen a Krisztus kettős (isteni és emberi) természetét hirdető, főként a nesztorianizmus körébe tartozó tanok ellen lépett fel.

Szent Ágoston missziójával **597-ben** (753) megkezdődött a kelta hitű angolszászok „római hitre” áttérítése, s ezzel meghatározó jelentőségű versengés kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között. Talán ugyanebben az évben, mégpedig Itáliában, más álláspont szerint azonban **613-ban**, vagyis 758-ban, mégis inkább **615-ben** (760-ban) halt meg Kolumbán, aki a kelta egyházi missziót vezette a kontinensen. Ekkoriban nagy megaláztatásban lehetett része (**603-ban**, vagyis 759-ben), mikor püspöki zsinatot hívtak össze Chalon-sur-

Saone-ba a kihallgatása céljából, Kolumbán azonban ezen nem jelent meg. Lehet, hogy már nem élt, vagy éppen haldokolt.

A római misszió tehát elérte Britanniát, s ezzel párhuzamosan a kelta misszió behatolt a Rajna és a Duna vonalán Közép-Európába. Mindenesetre a kialakult versengés elmélyítette az ellentéteket a szigetország királyságain belül is, ezzel „megágyazott" a hamarosan kitörő angolszász belháborúnak (is).

Edekon élete és halála (754-ig)

Edekon, Attila unokatestvére, szkír király a történetírás lapjain először »447-ben« szerepelt a Ravennával kapcsolatos események tárgyalásakor. Második említése a »466–468-ra« vonatkozó adatok között fordul elő, (amikor az ún. Bolia-folyó menti csatában elesett). A történetírás „csodájaként" nyilván fel kellett támadnia, hiszen a »472–475-ös« évekre vonatkozó adatok ismét említik a nevét. A különböző interpretációk arról szólnak, hogy fiával, Odoakerrel együttműködve megtisztította a gótoktól Noricumot, illetve a Pannóniától Ny-ra fekvő térséget. A történetírás a virtuális kronológia csapdája miatt nem tudott mit kezdeni ezzel az ellentmondással sem. Persze nincs semmi ellentmondás, ha a helyükre tesszük az évszámokat. A fiatal király először **447-ben** (703) tűnt fel, Ravennában. A megfigyelők másodszor a **472–475ös** (728–731) években találkozhattak vele Noricum térségében. Aztán az időközben alaposan megöregedett király **466–468-ban** (752–754), a „Bolia-folyónál" bekövetkezett halálával harmadszorra is felkeltette a megfigyelők és adatközlők fegyelmét.

Hunnia válsága és átalakulása és a K-i gótok helyzete Attila halála után (757-ig)

Mivel a Ny-római császárok (már a **04. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** is) bábcsászárok voltak, a Ny-Római Birodalom szerepét **378-tól** (664-től) Attila haláláig, **453/454-ig** (tehát 739/740-ig) lényegében a Hun Szövetség töltötte be, s a K-római, illetve a bizánci császárokon kívül a Hun Szövetség mindenkori feje határozta meg Európa politikai, gazdasági és társadalmi folyamatait. Nem mese, nem képzelgés, hogy az időszak utolsó szakaszában, a hunokkal szövetséges Justinianus császár halála, tehát **565** (710) után, különösképpen pedig Romulus, vagyis – közmegegyezés szerint – az ókort lezáró bábcsászár után, tehát **476** (732) után, Attila a Ny-római császár szerepét töltötte be. A középkorban a népi emlékezet ilyen értelmű hagyományt őrzött meg. Ez a hagyomány olyan erős volt, hogy britanniai Arthur király személyére (Attila szellemiségének örökösére, továbbvivőjére) kivetítve is – Buka és Bani, vagyis Ban és Bors már említett mondája mellett – élénken élt a szóbeliségben.

Nézzük, mi is történt még az ominózus **453-as** (739-es) évben: Bizáncban feltűnt egy újabb tábornok, Petrosz (valószínűleg a császár testvére), aki **594-ben** (739) elszánta magát arra, hogy megküzdjön az Al-Duna térségében egyre nagyobb hatalomra szert tevő „szlávokkal". Kérdés, valóban szlávokról lehetett-e szó? Priszkosz bolgárokat nevezett meg, nem szlávokat. Az előzmények alapján, tényszerűen szemlélve a kérdést igen valószínű, hogy Priszkosznak (a hadsereg főparancsnokának) volt igaza. A szlávok a Dunától már messze D-re, Hellasz területére távoztak, az Al-Dunánál pedig megerősödhettek a – részben az avarhunokkal párhuzamosan, részben a nyomukban – Hunnia határára érkezett onogur és ősbolgár közösségek. Ezt támasztják alá a nagykirály halálát követő eseményekről megemlékező magyar és bolgár mondák, sőt bizánci és bolgár írásos emlékek is.

Attila történelmi hitelességűnek tekinthető fiai: Ellák (Illek), Dengezik (Dengitzik), Emnezár (Emnetzur), Uzendur (Utzindur) és Ernák (Irnik/Irnák/Irmak/Hernák) voltak, de rajtuk kívül még akár több tucatnyi fia is lehetett. (Emnezár és Uzendur a székely hagyomány szerint az Erdélybe nemsokára letelepedő 3000 „székely" harcos (és azok családjainak) vezetői voltak. Ezek az ősszékelyek a számos ismert székely nem és ág közül többnek is az ősei lehettek. (Kikből, mely közösségekből verbuválták ezen ősszékelyeket? Álláspontom szerint elsősorban vagy kizárólag a gepidák közül. Ekkoriban még biztosan nem székelynek nevezték őket a megfigyelők, ma ismert népnevük hosszú évszázadokkal később, nem sokkal Avária felbomlása után, de még Árpád népének megérkezése előtt terjedhetett el.)

Emnezár és Uzendur – bolgár hagyomány szerint – ekkor még csak a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelentek meg, láttak el valamilyen igazgatási feladatot, később onnan telepedhettek át Erdélybe. A bolgár hagyományban a királyfiak nevei: Uto, Dengezih, Emnetzur, Ultzindur és Uszkolm. (Érdekes, a pusztai közösségek legnagyobb vezetőinek fiai közül a hagyomány rendre ötöt szokott megnevezni, az öt legfontosabbnak tartottat. Látjuk: a magyar és a bolgár hagyomány öt-öt királyfija csak részleges átfedésben van, két-két királyfinak – Ellák és Ernák, illetve Uto és Uszkolm – nincs megfelelője a másik nép felsorolásában.)

Bolgár hagyomány szerint a nagykirály fiai közül három: 1. Uto – Vidin és Otoszen között, 2. Dengezik – a Duna-delta vidékén, 3. Uszkolm – az Iskir- és Ogoszta-folyók között telepedett meg. Az „Óbolgár Királylista" azonban tartalmazza Irniket (Ernák) is, sőt e lista szerint Attila, vagyis „Avitohol" után közvetlenül ő következett, a királyok sorát vázoló

ismeretlen szerző őt nevezte meg a „sztyeppei bolgár uralkodók” (az ősbolgárok felett uralkodó királyok) közül elsőnek.

A bolgárok úgy tudják, hogy Attila tetemét Pannóniából titokban elszállították, és egészen a mai Lom város vidékéig vitték, ahol hármas koporsóban (vas, arany, ezüst) temették el. A bolgár legenda tudni véli, hogy korábban egy darabig ott élt Kerka (Réka/Rika) királyné is. (A székelyek szerint a székelyföldi „Rika-erdő” volt a hun királyné lakhelye, de nem zárható ki, hogy egy királynői birtok lehetett az Al-Duna vidékén, a mai Bulgária É-i részén is.) Ez a hagyomány teljes összhangban áll azokkal a forrásokkal, melyek szerint az Al-Dunánál már erős ősbolgár közösség tartózkodott.

A bizánci hadmozdulatok **594-ben** (739) Várna, Szkopje és Szófia vidékén folytak, de Petrosz serege ezek közül feltehetőleg csak Várna térségében pusztított. Maurikiosz császár ugyan arra utasította testvérét, hogy vonuljon vissza, és Trákiában állomásozzon, (vagyis a szlávok ellen készülődjön), Petrosz azonban nem engedelmeskedett a parancsnak, az ősbolgárok ellen fordult. Egy folyónál került sor nagyobb csatára, melyben az ősbolgárok vereséget szenvedtek, vezérük is elesett. Ez a történet azért érdemel figyelmet, mert ekkor változatlanul érvényben volt az a hun-bizánci megállapodás (**578**, tehát 734 óta), mely alapján Bizánc a szlávok ellenében avarhun segítséget kapott.

Valószínű, hogy az ősbolgár csapatok al-dunai fellépése is Hunnia szlávok elleni készülődésével állt összefüggésben. Petrosz támadása saját szövetségese elleni támadás volt. Nem kétséges, hogy Petrosz szándékosan ment szembe a császár akaratával, akcióját talán szláv fegyveresekkel, kiváltképp K-i gótokkal hajttatta végre. (Pávia püspöke, Magnus Felix Ennodius a Nagy Teodoriknak ajánlott Panegyricus c. művében beszámolt a K-i gótoknak ősbolgárok, azaz „Vulgares” elleni harcairól.)

Az összeesküvésnek szerves része lehetett az Attila ellen végrehajtott merénylet is. A hunok már a Priszkosz művéből megismert követjárás idején, **448/449-ben** (734/735) leleplezték az Attila elleni bizánci merénylet tervét, de akkor megbocsátottak a konstantinápolyi nagyhatalomnak. Bizonyára nem akarták ellehetetleníteni a hőn óhajtott béke-megállapodást.

Atilla valószínűleg **453-ban** (739) halt meg (ölték meg), de érdemes figyelembe venni Bakay Kornél és Sebestyén László véleményét is, melyet arra alapítottak, hogy a Képes Krónikában a »445-ödik« év szerepel, és szerintük számcsere történhetett, a krónika szerzője a »454-es«, tehát **454-es** (740) számot adta volna meg hibásan. (Marcellus Cornes Chronicon c. művében ugyanezt az évszámot jelölte meg.) Jordanes a Getica című művében a következőkről számolt be: Miután eltemették Attilát, harc kezdődött a nagy király örökösei között a hatalomért. A szerző szerint a fiatal férfiakat fűtötte az uralkodási vágy, ami végül a szövetség felbomlásához vezetett. Jordanes szerint Attila fiai fel akarták osztani egymás között a területet és a törzseket, ahogyan az szokás volt a sztyeppei népek között. A gepida Ardarik azonban, Jordanes szerint, felháborodott ezen a megoldáson, fellázadt Attila fiai ellen és más törzseket is arra biztatott, hogy szálljanak szembe velük. Jordanes szerint „*kölcsönösen megsemmisítették egymást*” a Nedao melletti csatában. Jordanes Ellákot tartotta a kijelölt örökösnek, mert ő volt a nagykirály kedvenc fia. Priszkosz szerint Ellák a keleti végek ura volt. A Tárih-i Üngürüsz pedig arról értesít minket, hogy őt nevezték ki erdélyi bánná. – Mindenesetre megölték, legkésőbb az ún. Nedao melletti ütközetben. Mindegyik krónika hosszú, véres összecsapásról – amit összecsapások sorozataként értelmezhetünk – számolt be, ami a feleknek óriási veszteségeket okozott. Bizonyosra vehetjük, hogy Jordanesnél „Attila fiai” alatt a „csatlakozott” (most lázadó) népek vezetőit kell értenünk, (akik az esetek jelentős részében csakugyan Attila fiai lehettek). Semmiképpen sem a nagykirály főfeleségétől származó fiakról van szó, akik a hun hagyományoknak megfelelő neveltetésben részesültek, így bizonyosan tisztelték az öröklődés hagyományait, törvényeit. Ebben a kérdésben hiteltelennek minősül

Kézai és a Képes Krónika is, mivel nyílvánvalóan csak másolták és interpretálták a Ny-on már lezártnak tekintett történetet Attila fiainak egymásra támadásáról, illetve az eseményeket összetévesztették egy évszázadokkal későbbi történettel, vagyis Csaba és Aladár viszályával, – melyről a megfelelő helyen majd beszámolunk. Nem a hun arisztokrácia lázadt fel, hanem a germánok és a csatlakozott gótok arisztokráciája – láttuk, már korábban –, Attila életében is árulást követtek el.

A gepida Ardarik, a hunok leghűségesebb szövetségese sem Attila hun szellemiségű (a főfeleségtől született) fiai ellen lázadhatott fel, ellenkezőleg, a szövetség felbomlasztásán mesterkedő germán és gót körökkel állt szemben.

Valemer, Teodemer és Videmer folyamodtak **453-ban** (739) Maurikiosz bizánci császárhoz a Kárpát-medencében való letelepedésük támogatását kérve. A császár „engedélyezte" abban a Pannóniában való megtelepedésüket, ami Hunnia szívét képezte. Ez volt az oka a véres háborúnak.

Az avarhunok vezetői (a kagán és családja) még nem képezték szerves részét Hunnia arisztokráciájának, Attila halála után nem is vettek részt a hatalmi vetélkedésben.

Az avarhunok letelepedése a Kárpát-medencében **595** (740) **k.**, a korai avarnak nevezett korszakban még nem mutatott konszolidált viszonyokat. A régészeti feltárások azt mutatják, hogy Ős-Buda felől nézve ÉNy-on a Lajta lehetett az avar letelepedés határa, É-ÉK-i irányban a Pest-Heves-Borsod vonalat követő egykori szarmata sáncot nem lépték át, ÉK-en (a Nyírségben) is csak egy-két ponton, (mivel a Felvidék és Kárpátalja területén **454** (740) **k.** a legkorábban érkezett hun közösségek éltek). Az avarhunok D-en a szerémségi Duna-szakasz vonaláig telepedtek meg, a Temesköztől az Al-Dunáig kimutathatók az avarhun letelepedés nyomai.

Jelentős volt az avar megtelepedés Erdélyben, a Mezőségen továbbá Érmelléken, Székelyhíd táján, valamint a Sebes-Körös és az Alföld találkozásánál. A leletek mennyisége alapján az avarhun megtelepedés a megjelölt határok között eléggé sűrű volt, a lélekszám legalább négyszeresen meghaladja a „pre-avar" néven nevezett korszak (hun) leleteinek számát. (Ez kiegyensúlyozott demográfiai viszonyokra utal, hiszen a korai avarnak nevezett korszak hossza is többszöröse a megelőző pre-avar korszakénak.) – Székelyföldre, Emnezár és Uzendur vezetésével a mintegy 3000 székelynek nevezett fegyveres és hozzátartozóik, feltehetőleg az **05. sz. harmadik harmadára**, a 08. sz. középső harmadában érkezhettek meg. A betelepülők leginkább talán a Mezőség területét részesítették előnyben.

A K-i gót vezetők a nagykirály halála után azonnal kiszakították a velük határos szövetségi területeket Hunniából, ehhez volt szükségük a Jordanes által emlegetett „*Attila fiainak*" közreműködésére. A különböző interpretációk nehezen egyeztethető beszámolói, de leginkább Jordanes krónikája alapján: Valamir/Valemer a „*Scarniunga és az Aqua-nigra*" folyók közét foglalta el, amit a Száva vagy a Dráva és a Mura vidékének tartunk. Videmir/Videmer feltehetőleg a DNy-Dunántúlon igyekezett a lábát megvetni. Jordanes szerint Teodemer (inkább a fia, Nagy Teodorik, hiszen Teodemer egyes interpretációk szerint már **474-ben** (730) meghalt) a Pelsotó felé terjeszkedett, ami a Balaton egyik elnevezése volt, így talán a mai Horvátország, valamint Somogy megye egyes részeire terjedt ki hatalma. A K-i gót Teodorik (Teodemer fia, hadvezér, K-i gót trónörökös), **484-ben** (740) a maga parancsnoksága alatt egyesítette a K-i gót erőket, bár arról, hogy meg is támadta Hunnia központját, csak a párhuzamos kronológiai sorból van tudomásunk. Az összecsapások egyik első áldozata **454-ben** (ugyancsak 740) Ellák király volt, Attila talán legidősebb fia. A gót támadás a hunok központi területének Ny-i felét (Pannóniát) érte, de úgy véljük, magát a fővárost, Ős-Budát, vagyis a pilisi Attila-várat a gótok meg sem közelítették.

Az ún. Nedaó-folyó menti csata, mely állítólag már a végét jelentette Hunnia fennállásának, a legtöbb interpretáció szerint **454-ben** (740) volt. A furcsa nevű folyó (Jordanes névalkotása?) azonos lehet a Száva vagy a Dráva valamelyik kis mellékfolyójával, bár léteznek olyan értelmezések, melyek a Duna valamelyik szakasza vagy a hunok fővárosa közelében képzelik el. (Ismeretes, hogy az igen alaposan feltárt Aquincum területén egyetlenegy gótokhoz köthető lelet sem került elő.) Egy monda szerint „*gót vértől lett piros a Duna vize*", ám Jordanes – és nyomában minden interpretáció – mégis a hunok (illetve a gepidák) súlyos vereségét rögzítette. A győztesek oldalán állítólag a gótokon kívül szkírek, rugiak, szvévek, herulok is harcoltak, és nem kevés történész magukat a gepidákat is a gótok fegyvertársainak tekintette. Ellák meghalt, s a Jordanes írásának túl nagy hitelt adó történetírás szerint vele pusztult még 30 ezer hun fegyveres is.

Akik a gepidákat a győztesek oldalán látták, azok talán arra építhették légvárukat, hogy a csata után – Jordanes szerint – a gepidák uralták a hun területeket, s Erdélyt is belakták, és később a béke fejében évpénzt is kaptak a bizánciaktól. A gepidák azonban, miként később láthatjuk, e csatától függetlenül maradtak Hunnia egyes területeinek urai (a Szamostól D-re fekvő Erdélyt és Olténiát, valamint a Körösöktől D-re fekvő Alföldet már száz évvel korábban is uralták), továbbá a már ismertetett néphagyomány szerint a Székelyföldre két valódi Attila-fi vezette be (vezette vissza) őket (a székelyeket).

Salamon Ferenc (1882) egy tanulmánya szerint a „nedaói csatát" egy Bassiana város közelében lezajlott összecsapás követte, már Dengezik kezdeményezésére. A Szerémségért folyt a harc. A harmadik ütközet pedig Zimony és Sirmium között lehetett, talán **455-ben** (741). – E helyszínek is arra utalnak, hogy a gótok Pannónia központi területeire egyáltalán nem jutottak el. (A nézetek megosztottságának érzékeltetése céljából említést teszünk arról is, hogy létezik még olyan álláspont is, mely szerint a hunok ekkor a gótok oldalán harcoltak volna a gepidák, vagyis a „gepida liga" ellen. Ez az ún. liga tömörítette volna a germán fegyveres erőket a Kárpát-medencében. Ilyen képtelenségekhez vezetett az a téveszme, miszerint a gepidák egy „K-i germán" néppel lettek volna azonosak. Egy kompiláció szerint Valemer és serege, miután vereséget szenvedett, K-re (!) menekült volna, – ez is teljesen irreális!)

Ha már az évpénzről szó esett: Bizánc szó- és békeszegésére tekintettel az avarhunok vezetője **584-ben** (ugyancsak 740) előbb az éves bizánci zsold 100 ezer aranyra emelését követelte, (feltehetőleg csak ezután szerzett tudomást Attila meggyilkolásáról), majd felmondta a békét. Az avar sereg még **595-ben** (ugyancsak 740), tehát azonnal Dalmácia (a mai Bosznia) irányába fordult, feldúlt vagy negyven települést, Szendrő és Mosztar is az érintett városok között volt. Singidunumot Priszkosz megmentette a támadóktól. A támadás jellege és méretei alapján joggal tekinthetjük ezt Attila megölése miatti bosszúhadjáratnak is, melynek célpontja lehetett maga a bizánci főserg, de a gótok hátországa is, – (hiszen épp a mai Bosznia területe volt a gótok hátországa). Úgy tűnik, a háborúba beavatkozott Odoaker itáliai állama is, mivel **484ben** (ugyancsak 740), az adatok szerint megtámadta Bizánc Ny-i provinciáját (Dalmáciát).

Az avarhunok (és a velük együttműködő ősbolgárok) **585-ben** (741) visszafoglalták az **594-ben** (739) elvesztett területeiket az Al-Duna D-i oldalán. Ezzel összhangban, az **596-ra** (741) vonatkozó tudósítások szerint újabb sztyeppei népek (mintegy 10 ezer harcos, csaknem bizonyos hogy ősbolgárok!) érkeztek az Al-Dunához, csatlakoztak az avarokhoz. A háború hevességére jellemző, hogy a bizánci császár **585/586-ban** (741/742) az avarhunok követét, Targitiost is elfogatta, majd egy távoli szigetre száműzte. A párhuzamos kronológiai sor szerint Ernák/Irnik **455-től** (741) kezdett uralkodni a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, az onogurok, ősbolgárok (és természetesen az ottani avarok) körében.

Hunnia királya **455-ben** (741) Dengezik lett, aki elsősorban öccse, Ernák támogatását élvezte abban a törekvésében, hogy megállítsa az ország állapotának további romlását. Más

kronológiai sorok egybehangzóan arról számolnak be, hogy **586-ban** (742), illetve **597-ben** (ugyancsak

742) az Al-Dunánál felkelés bontakozott ki a „kagán ellen”. (Az előzmények alapján bizonyosra vehetjük, hogy itt az onogurok vagy ősbolgárok által megszállt területről van szó.) A Balkánra telepedett ősbolgárok hadműveleteiről a **486-ra** (742) vonatkozó adatok szólnak. A „felkelők” azonban nem ők, hanem a bizánci körök (Petrosz) által a hunokra szabadított szláv szabadcsapatok lehettek, bár az is lehet, hogy a megfigyelő egyszerűen félreértette, vagy félremagyarázta azt a tényt, miszerint Ernák „átvette a hatalmat”, vagyis immár az onogur vezető, a bolgár kagán és az avar hadvezér uralma felett is ellenőrzést gyakorolt.

Itt jegyezzük meg, hogy a szlávok DK-balkáni térnyerése bizánci jóváhagyás nélkül értelmezhetetlen volna. Priszkosz erős hadserege folyamatosan Dalmácia térségében (a mai Bosznia területén) tartózkodott, nem mozdult el Konstantinápoly irányában, meg sem próbálta feltartóztatni a görög területeket megszálló szláv fegyveres erőket. És K-en ott volt még Petrosz hadserege is, mely képes volt a Duna vonalánál ősbolgárokat támadni, de ne lett volna képes a szláv inváziót megállítani? A történetírók által keltett panaszáradat egyfolytában hunok által Hellaszba „terelt” szlávok tömegéről számol be, mintha Bizánc tehetetlen lett volna ekkora invázióval szemben. Nyilvánvaló a hun-, bolgár-, avar- és magyarellenes hangulatkeltés.

Rafinált manipulációval megvalósított történelemhamisítás történt, ami a középkorban kezdődött, és a mai napig is folytatódik. Bizánc maga igyekezett a szlávok tömegét mint szövetséges véderőt összevonni Hellászban, hogy támadó csapatai mentesíthetők legyenek a területvédelem feladatától, – és mikor már nem lett volna szüksége rájuk, ki is űzhette volna őket onnan. De esze ágában sem volt elkergetni ezt a szláv néptömeget, inkább arról lehet szó, hogy segítségükkel „leváltotta” saját népét, vagyis megtörte és kisebbségbe szorította annak még mindig létező, a Róma iránti nosztalgiát fenntartó, romanizált, latinul beszélő részét. Később aztán arra is alkalmas volt ez a szláv tömeg, hogy – hathatós ortodox egyházi segítséggel – a birodalom határvidékén létrehozott – utóbb ugyan Bizáncnak sok fejfájást okozó – Bulgária szláv államával asszimiláltassa a több hullámban a K-Balkánra érkezett ősbolgár népességet.

A kibontakozó al-dunai „felkeléssel” összefüggésben, Menasses írásai szerint **597/598-ban** (742/743): „*a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire*”. „*Rohammal kerített kézre bástya övezte városokat. Végigdúlta az Alsó-Dunával határos egész területet.*” Egy forrás szerint hét napig tartott Thesszaliniki ostroma; „*a nép vezére a kagán, s a nép maga hun is, bolgár is*” – írta Iohannes Stauracius.

Bizánc K-balkáni katonai vezetője, Komentiolosz azonban **598-ban** (743) nem a szláv „veszedelemmel” vagy az „északi szkíták királyával” vette fel a harcot, hanem katonáit Singidunum (Belgrád) térségébe vezette, hogy Priszkosz seregével egyesülve támadjon rá az avar és gepida csapatokra. Közös erővel jelentős területekről űzték el az avarokat. Kétségtelenül szorosan együttműködtek a K-i gótokkal is, hiszen egy adat szerint a gepidák **488-ban** (744) kénytelenek voltak feladni Sirmiumot, majd Mursa (Eszék) mellett szenvedtek komoly vereséget a gótoktól.

A hunok **456-ban** (742) áttörve a Száván (?) Valemer szállásait rohanták meg. Jordanes megjegyezte, hogy az előkészületek ellenére Dengezik olyan ügyesen támadta meg Valemert, hogy annak két testvére csak megkésve értesült erről. A gótok – Jordanes szerint – mégis győzelmet arattak ebben a csatában. Az interpretációk egy része szerint ebben az évben kezdődött meg a hunok kivándorlása a Kárpát-medencéből, legalábbis Pannóniából. A K-re tartó hun vezető réteg **457-ben** (743) megjelent az Al-Duna térségében tartózkodó onogurok körében. Jordanes írta: „*mikor Ellák már meg volt gyilkolva, az ő megmaradt testvérei a Pontus partjai közelében harcoltak, azon a területen, melyről azt mondtuk, hogy valaha a gótok lakták*”.

487-ben (743) az egyesek szerint longobárd vagy rugi, mások szerint herul származású Odoaker király (dalmáciai beavatkozása után) a pannóniai fronton is aktivizálódott. Állítólag Pannónia Ny-i területén a rugiak országát támadta meg, majd biztosította számukra az itáliai megtelepedést. Az interpretációkban emlegetett Rugiland, a rugiak országa azonban már jóval korábban (**490** (646) **k**.) megszűnt létezni, amikor a longobárdok elfoglalták a területét. A kérdéses térségben **487** (743) **k.** a herulokon kívül még talán éltek rugiak és más néptöredékek is, – (és mint láttuk, a herulok **434** (690) **után**, a longobárdok eltávozását követően kerültek oda). Ezek a germán népek, néptöredékek Attila szövetségesei voltak. Odoaker akciója vagy a herulokat is fenyegető K-i gót erők (Teodemer), vagy Hunnia Ny-i népei (a herulok) gyengítését szolgálta, de az is elképzelhető, hogy bizonyos Ny-pannóniai germán közösségek Itáliába telepítését készítette elő. (Itália népessége korábban rendkívüli mértékben megfogyatkozott.) Komentiolosz és Priszkosz dalmáciai hadserege **599-ben** (744) tovább nyomult előre Hunnia területén. „*A vizeknek szorította a barbárt,… fényes győzelmet aratott. A kagán… a Tisza-folyóhoz vonult,… a Tisza-folyónál ütötte fel a táborát Priszkosz,… parancsot adott a Tisza-folyón való átúsztatásra. Átkeltek a közeli folyón s ott a gepidák három helyiségére bukkantak… a rómaiak… szörnyű mészárlást vittek végbe, harmincezer barbárt semmisítettek meg. A huszadik napon… Priszkosz visszatért a Tisza-folyóhoz,… a barbárok ezen a napon tönkreverve a folyóba fulladtak. Velük együtt veszett oda egy igen nagy létszámú szláv csapat is… A barbár sereg hadifogságba esett.*” – írta erről a katonai sikerről Theophylactus Simocatta.

A bizánci–gót koalíció sikerein felbuzdulva Nagy Teodorik K-i gót király, **488-ban** (744) – nem kétséges –, bizánci ösztönzésre a gót haderő zömével megindította itáliai hadjáratát Odoaker ellen. Más is „ösztönözte” azonban a gótokat, ugyanis a Balkánra telepedett ősbolgárok **488-ban** (744) a gepidák oldalán folytatták hadműveleteiket a K-i gótok kiszorítása érdekében. A K-i gót fegyveresek többsége a **480-as évek végére** (a 740-es évek közepére), a Balkán felől benyomult Itália ÉK-i részébe. Nagy Teodorik Itália egyes határterületeit **489-ben** (745) Bizánc nevében foglalta el. (A K-i gót haderő előrenyomulását a gót közösség itáliai bevándorlása **490től** (746) **471-ig** (757) követte.)

Dengezik, Hunnia királya **459-ben** (745) megostromolta Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) erősségét, illetve felmentette a Pannóniában harcoló hun csapatokat Valemer gótjainak szorításából. (Mint láttuk, a gótok ekkor már Itália felé orientálódtak, talán nem is védték komolyabban ezt az erődítményt.) Priszkosz hadserege azonban **600/601-ben** (745/746) is folytatta támadásait az avarok ellen. A Temes-közben, Bánátban sikeresen nyomult előre. Az avarok (vagy gepidák) elmenekültek a Tisza bal partjáról. Hunnia az Al-Duna vidékén, a Feketetenger ÉNy-i fertályánál azonban megerősítette pozícióit, **460** (746) **k**. onogur és ősbolgár szövetségesei folytattak sikeres hadműveleteket Bizánc K-balkáni erői ellen.

Petrosz bizánci katonái **601-ben** (746) Szkopje vidékén, Dardániában vetették meg a lábukat, hogy szembeszálljanak azokkal a fegyveresekkel (onogurokkal, ősbolgárokkal), akik bizonyára a Delta-vidék felől jövet igyekeztek Priszkosz Duna–Tisza-vidéken pusztító serege mögé kerülni. Petrosz erőfeszítései **602-re** (747) értek be, jelentős területeket szerzett vissza az avaroktól (ősbolgároktól?). Sikerei nem voltak függetlenek attól a ténytől, hogy ugyanebben az évben az avar (és ősbolgár) sereg jelentős részével egy Apszik nevű hadvezér kénytelen volt a Dnyeper-Dnyeszter közébe vonulni, mert fel kellett vennie a harcot Bizánc szláv szövetségeseivel, az ÉK-ről támadó antokkal (antákkal). (Az avarhun diplomácia **590** (746) **k.** erőfeszítéseket tett a Fekete-tenger és a Kárpátok K-i oldala közt élő szlávok irányában, hogy álljanak el a Bizánccal való szövetkezésüktől. A kezdeményezés azonban sikertelen maradt.)

Maurikiosz császár a csapatait **591/592-ben** (747/748) az Al-Duna vidékének frontvonalánál vonta össze. Sebeos szerint: „*A görögök császára elrendelte akkor keleti tartományai csapatainak az összegyűjtését. Hiszen béke volt, s nem jelentkeztek többé nehézségek a perzsa birodalommal Szíria miatt. Parancsot adott a tengeren való átszállításukra*

és Trákiába való irányításukra, hogy ott használja őket az ellenséggel szemben. Azt is elrendelte, hogy gyűjtsék össze az egész örmény lovasságot, s egyben minden nemes tartományurat, aki alkalmas a harcra" – írta a középkori kisázsiai történetíró. A császár K-balkáni hadjárata mégsem hozta meg a remélt sikereket. Egyes interpretációk szerint az avar (és ősbolgár) sereg kibontakozott a szorításból, az Al-Duna térségéből Ny-ra törve meg sem álltak Dalmáciáig. Véleményem szerint azonban a Dalmáciában (a mai Bosznia területén) feltűnő katonaság nem az avarok Kbalkáni serege volt, hanem gepidákból és más Kárpát-medencei hun népekből állhatott össze Dengezik vezetésével **461/462-ben** (747/748).

Nagy Teodorik és a K-i gótok **491-ben** (747) megkezdték két évig tartó ostromukat Ravenna, Odoaker országának fővárosa ellen, és ehhez további K-i gót csapatokat kellett a Balkánról kivonni. Ezzel állhat összefüggésben, hogy Dengezik hun uralkodó „négy pusztai törzse" **462ben** (748) megszállhatta Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) erősségét.

A K-i gót csapatok Ravennát **493-ban** (749) foglalták el. Szicília szigetét ugyancsak birtokba vették **493-ban** (749). Teodorik azonnal megalapította államát Itáliában, fővárosának Ravennát választotta. A K-i gótnak nevezett állam lakosságának azonban csak töredékét tehette ki a gót etnikum, és hathatós bizánci támogatás nélkül Teodorik uralma azonnal összeomlott volna. E bizánci segítséggel viszont a longobárd ellenállást is leküzdötte, s hatalmát képes volt kiterjeszteni Noricum egy részére is. Hogy Dalmáciában és a Dráva-Száva vidékén, ahonnan az itáliai betelepedés megtörtént, meddig rendelkezett némi hatalommal, arra nézve a párhuzamos kronológiai sor ad felvilágosítást.

A meglehetősen bizonytalanul **466-ra** (752), **467-re** (753), **468-ra** (754) és **469-re** (755) is datált ún. Bolia-folyó menti csata a K-i gótok Itáliába telepedésével, Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadulásával állt összefüggésben. A legtöbb interpretáció szerint azonban e csatában a gepidák vagy a hunok vereséget szenvedtek a gótok utóvédétől és a bizánci hadseregtől, sőt a hunok más népei, valamint a kutrigurok és utrigurok is kénytelenek voltak visszahúzódni régebbi szállásaikra, rendkívül túlzó vélemények szerint egészen a Meotisz partvidékére. A szkír Edekon életét vesztette a csatában. (A másik oldalon **468-ra** (754) vonatkozóan Valemer halálát emlegetik az interpretációk, bár nem biztos, hogy ő is ebben a csatában esett el.) További súlyos következményként maga Dengezik is meghalt. Fejét karóra tűzve mutogatták Konstantinápolyban. Halálával a hunok európai történelmét a szerzők sietve le is zárják.

Priszkosz is csak **469-ig** (755) ismertette az ugyancsak Attila-ivadék Ernák tevékenységét a mai Dobrudzsa vidékén, különösen Bizánc politikájával és diplomáciájával összefüggésben (Válogatás követségi jelentésekből; – sajnos ez a fragmentum itt megszakad, ezért Ernák élete legjelentősebb időszakáról nem rendelkezünk adattal). Mi a csata hunok és gepidák számára „végzetes" kimenetelét azonban nyugodtan a képzelgések világába száműzhetjük. Az események további menete alapján kétségtelen, hogy a virtuális kronológia talaján álló összes szerzőnek le kellett valahogy zárnia a hun történetet, mivel nem láthatták a folytatását. Dengezik és Edekon bizonyára meghalt, de a Kárpát-medence egyáltalán nem vált, sem a gótok, sem pedig Bizánc prédájává.

Ellenkezőleg, még mindig ennél a kronológiai sornál maradva, a gótok **469** (755) és **473** (759) között a gepidák terjeszkedése miatt (?) kivonultak D-Pannóniából. Más adat szerint a gótok **471-re** (757) fejezték be Itáliába költözésüket. (Megjegyzem: a virtuális kronológia béklyójában vergődő történetírás a hunok „kivonulását" is jelentős részben a gepidák hatalmának mértéktelen növekedésével magyarázza. Ha meggondoljuk, ezért igyekeztek már Attila halálát is valamiféle gepida mesterkedéssel összefüggésbe hozni. Ezért állították be Illek/Ellák halálát is úgy, mintha a gepidák keltettek volna viszályt az egymással szembeállított Attila-fiak között, mintha a gepidák a kezükbe kaparinthatták volna Hunnia erőforrásait és vezetését. Mindebből semmi sem igaz, már csak azért sem, mert mi már látjuk, a gepidák az

avar, az onogur és az ősbolgár haderőhöz képest, különösen a megelőző évtizedek vérveszteségeinek figyelembevételével, meglehetősen alárendelt szerepre számíthattak a Kárpát-medencében.)

Az kétségtelen, hogy a hunok arisztokráciája Dengezik halála után elhagyta a Kárpát-medencét. Ernák már korábban az onogurok, ősbolgárok vezetője lett a Fekete-tenger térségében, az arisztokrácia név szerint nem ismeretes tagjai azonban nem K-re, hanem Ny-ra, ÉNy-ra távozhattak. Vegyük figyelembe, hogy a hun vándorlás egész ideje alatt, már Közép-Ázsiában is távol tartották magukat az avaroktól, akiket mindig utóvédként szerepeltettek a Szövetségben, s ez alól – a számunkra ismeretlen okból és céllal alkalmazott – szabálytól csak Attila tért el, aki behozta őket a Kárpát-medencébe. Igaz, hogy ő nagykirály volt (a legnagyobb nagykirály), ő túltehette magát a pusztai népek együttélését meghatározó szabályrendszer egyes írott vagy íratlan törvényein. Most azonban visszaállt a korábbi rend, és a hunok vezető rétege, miután erős kézben, az avarok kezében hagyta a Kárpát-medence népességét, eltávozott arra a másik európai területre, ahova talán eleve menni akart, ahol évszázadok óta szkíta-utód lakosság élt, s köztük találtak hazára már évtizedekkel korábban is egyes hun uralkodó nemzetségek, de még onogur közösségek is; – eltávozott hát Engriába. Ez az ország, a Duna és a Rajna forrásvidékénél, a Német-középhegységben, illetve a Weser vízgyűjtőjén, valamint Türingia vidékén terült el. A Kárpát-medence geostratégiai térségében fennálló, avarhun vezetés alatt hagyott államot pedig, **470** (**600**, vagy **611**), vagyis 756 **után** joggal Avarhunnia (esetleg Avária) néven nevezhetjük meg.

Az avarhunok **601** (757) **k.** rendezték az általuk megszállt területek belső uralmi viszonyait, (az avarság régészetileg is jól láthatóvá vált, állandó szállások, falvak, temetők maradványai részletesen jellemzik megtelepedésük sajátosságait).

A fejezet végén lássuk a gótok vándorlásának rövid összegzését is:

Attila halála előtt minden bizonnyal Dalmáciában (a mai Bosznia területén), illetve a Száva vonalától D-re helyezkedett el a gótok hátországa, népi közösségeik legfontosabb letelepedési területe. Három hadseregük Attila halála után Hunnia rovására terjeszkedett. Valamir a Száva alsó folyása vidékén, Videmir a Dráva térségében, Teodemer a Száva felső folyása és a Mura vidékén szerzett területeket. Az eldöntetlen eredményű „nedaói csata” **454/455-ben** (740/741) a Szerémségért folyt, az ütközet a Zimony és Sirmium közötti térben zajlott le. Még nem ért véget a gót erők csata utáni újraszervezése, mikor a hunok **456-ban** (742) áttörve a Száván megrohanták Valemer szállásait. Dengezik igen váratlanul támadta meg Valemert, így a gót vezér testvérei megkésve értesültek az újabb csatáról, nem tudtak részt venni abban. A véres csata és a hun térfoglalás következményeként a halált elkerülő gót fegyveresek többsége a **480as évek végére** (a 740-es évek közepére) elhagyta a Kárpát-medence területét. Nagy Teodorik a csapataival igyekezett befészkelni magát a védelmet jelentő itáliai területekre.

Ezek a katonák ekkor már a gótok korábbi szláv köznépéből kerültek ki, csak a legbelső és legfelső katonai vezetés tagjai őrizték még germán tudatukat. A **466** (752) és **469** (755) közé datált ún. Bolia-folyó menti csata a K-i gótok Itáliába telepedésével és Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadításával állt összefüggésben. A legnagyobb gót uralkodó Itália e területeit Bizánc nevében foglalta el. A K-i gót haderőt **490-től** (746) **471-ig** (757) követte a gót közösség számottevő részének itáliai bevándorlása is. A Balkán (Dalmácia, a mai Bosznia) területén rekedt gót (szláv) nép hosszú időre magára volt utalva, mert uralkodó réteg nélkül maradt. Felettük talán Bizánc fennhatósága érvényesült – Az avarhunok a mai Bosznia területét csak **625–630-ra** (770–775-re) szállták meg.

Nagy Teodorik itáliai gót állama csak néhány évtizedig állt fönn. A Frank Birodalom csak addig tartotta érdemesnek a gót uralkodó támogatását, míg **488** (744) és **493** (749) **között** leszámolt Odoaker itáliai hatalmával. Ezután Nagy Teodorik egy darabig még Bizánc

szövetségére számíthatott, de Bizánc a **07. sz. második ötödében** (a 08. sz. negyedik negyedében) egyre kevésbé volt abban a helyzetben, hogy saját birodalma romjainak menedzselésén kívül más vállalkozást is finanszírozhasson. (A Frank Birodalom stratégiai célja a Ny-i kultúra bölcsőjének és a mindenkori római pápának frank befolyás alá vonása volt, ezért a gót állam felszámolása nem várathatott sokáig magára, s **526** (782) és **535** (791) **között** be is következett.)

A gótok Itáliából menekülő maradékai visszaköltöztek a Balkánra, részükre az avarhun állam a Száva mentén, Avarhunnia határvidékén biztosított letelepedést, mégpedig pontosan azokon a területeken, amelyeket őseik (Valamir, Videmir és Teodemer felmenői) birtokoltak. Álláspontom szerint e gót közösség K-i felében, Valamir korábbi területén, a Morava-folyó völgyében formálódott ki aztán a morvák népe, míg a szlovákok és a szlovének genezise ugyanezen gót népesség másik felére alapozódva a Száva középső szakasza mellékvölgyeiben játszódott le. Az avarhunok és a gepidák már akkor tótnak nevezték őket, amikor egymástól még nem különültek el, amikor még nem különböztették meg magukat testvéreiktől. Ezért hívják a magyarok ma is tótnak a szlovákokat.

Az angolszász migráció, Britannia királyságainak megalapítása (757-ig)

Az **01. sz. második** (04. sz. első) **felében** népesítették be É-i germánok, közöttük a szászok Dánia térségét, melyet kiürítettek a jütök, az anglik, a longobárdok (az ún. Ny-i germánok). A **02.** (04/05.) **sz-ban** a szászok közössége már egy nagy törzsszövetségi csoportot képezett a Balti-tenger partvidékén és Schleswig területén. Ez időben történt a szászok első írásos említése, mégpedig Ptolemaiosz Geographiájában, – eszerint ekkoriban főként a mai Holstein területén éltek. A szászok a **02.** (04/05.) és a **04.** (05/06.) **sz.** között már kalózként dúlták az Északi-tenger és Britannia partvidékeit.

Egyes interpretációk szerint a **03. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől), más álláspont szerint (már) a **04. sz. első** (05. sz. második) **felétől**, főként az Elba és a Weser alsó folyása közötti területen laktak, – és kb. ettől az időszaktól nevezhették ezt a területet Szászországnak. A **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. közepén) is még Szászországban (a mai Alsó-Szászországban), az anglik és jütök szomszédságában éltek.

Szászország területéről kiindulva a szászok a **03. sz. első** (05. sz. második) **felétől** kezdve igyekeztek uralmuk alá vonni az Elba és az Ems közötti területeket és Jütland D-i részét, bár ez a terjeszkedés nem volt túl intenzív, s hosszú évszázadokig (kb. **700-ig**, azaz 856-ig) tartott. A szász offenzíva egyre inkább ÉNy-ra irányult. A **04. sz. első** (ugyancsak az 05. sz. második) **felében** Britannia római tartományai meg-megújuló szász, (továbbá pikt és skót) betöréseknek voltak kitéve, miközben Róma – most nem részletezendő okok miatt – kénytelen volt légióinak nagy részét kivonni a Brit-szigetekről, a kormányzó elit és a romanizált lakosság leginkább csak saját erejére támaszkodhatott. A szász támadások épp Róma végzetes legyengülése miatt irányultak egyre inkább Britannia felé. A **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén) a szász támadók elleni védekezésképpen a rómaiak egy katonai kerületet hoztak létre Szász Tengerpart néven, a Csatorna mindkét partjára kiterjedően.

Új szakaszt nyitott Britannia történetében, mikor az **05. sz. elején** (a 06. sz. közepe után) Britanniában a romanizált lakosság egy része már szász csapatokat toborzott, hogy a római légiók távozása után ők védjék meg lakóterületüket más (pikt, skót stb.) támadások ellen. Az **05. sz. folyamán** (a 06. sz. második és a 07. sz. első felében) a szászok fokozatosan felügyeletük alá vonták DK-, majd K-Britanniát, mivel a kontinensről újabb szász csapatok mellett anglik, jütök, frankok és frízek is csatlakoztak hozzájuk, s ezzel a jelentős erővel lehetségessé vált a szigetországi szász királyságok létrehozása.

Ezek a királyságok és hercegségek ezután hol szövetségben, hol harcban álltak a részben romanizált britekkel. A szigetországi szász térfoglalás folyamatát több eltérő datálású adat árnyalja: A rómaiak **410** (566) **k.** csaknem teljesen kivonultak Britanniából. A szászok és más törzsek előőrsei **409** (565) és **430** (586) **között** megszállták az angliai partvidéket, és utánpótlásuk biztosítása érdekében **413** (569) **k.** megszállták Gallia É-i tengerpartját is. Az angol, a jüt és a szász törzsek **440-től** (596-tól) kezdtek behatolni Britannia belső területeire is.

A legtöbb interpretáció **449-es** (605) és **451-es** (607) dátumot jelöl meg az „angolszász invázió” éveként. Ez az elfogadott terminus a római csapatok maradéktalan távozására is. Más feldolgozások szerint a szász csapatok „már” a **04. sz. közepén** (ugyancsak a 07. sz. elején) megérkeztek Britanniába, sőt többen úgy vélik, hogy maguk a rómaiak siettették volna behatolásukat, és rájuk mint „foederati” státuszú közösségre bízták volna Britanniát, valamint a romanizált közösségeket.

Egy monda szerint a Hengist-Horsa jüt (?) testvérpár Vortigern római-briton király hívására vett részt **428** (584) és **455** (611) **között** Britannia angolszász meghódításában, miután segített megerősíteni a brit ellenállást a piktekkel és a skótokkal szemben. Az **05. sz. második** (07. sz. első) **felétől** az anglik Közép- és K-Angliában, valamint a Humber-folyótól É-ra, a

szászok Essex, Sussex és Wessex területén, a jütök részben Kentben, részben a Wight-szigetén és Hampshire-ben telepedtek le.

A kelta (a **04. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** jobbára már keresztény) dominanciával jellemezhető uralom Skócia és Wales területe felé szorult vissza. A britek több kisebb, állandó határok nélküli királyságot (Gwynned, Dyfed, Powys, Gwent) hoztak létre Wales területén. Az angolszászok **460** (616) **k.** a romanizált brit Vortigern király ellen fordultak, s birtokba vették Kent térségét. (A legnagyobb erőkkel éppen Kent (Cantium) vidékét szállták meg.)

Az **05. sz. közepe**, tehát a 07. sz. eleje az Ír-szigetekről érkező skótok kaledóniai migrációjának ideje is, s azt is jórészt a rómaiak távozása tette lehetővé. Skócia területén a piktek, a britonok, a gael skótok és az „agelek" is jelen voltak. Az **05/06. sz. fordulóján**, tehát a 07. sz. közepe táján a Skócia felé félrehúzódott briteket a piktek és a skótok tartották rettegésben.

Vortigern neve Kent megszállása után kimaradt a mondai hagyományból, hogy átadja helyét Riothamusnak, a britek egy másik romanizált királyának, aki az angolszász térhódítás miatt **468-ban** (624) a szászok hátországát célba vevő hadműveletekbe kezdett, partra szállt Galliában, benyomult a kontinensre, Angers vidékére vezette seregét a szászok ellen. Elfoglalt egy várat (a később Bourges-nak elnevezett vár ősét), az érett középkorban Burgundiának nevezett terület felé próbált terjeszkedni, ahol vele szövetséges törzsekkel (frízekkel?, – semmiképpen sem burgundokkal) akarta sereget egyesíteni. Olyan vizigót és alán csapatok állták útját, akik a szászokkal léptek szövetségre. Az akció a britek vereségével ért véget, ám ez a hadjárat mégiscsak a kontinentális területekre irányuló brit migráció kezdetét jelentette. A D-i britek jelentős része ugyanis Riothamus emberei nyomában, az **05/06. sz-ig** (a 08. sz-ig) terjedő időben, mintegy 120-130 év alatt a Bretagne-félszigetre (Armorica) költözött.

Szent Gildus/Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes (**516–570**, azaz 672–726), maga is Bretagne-félszigetre menekült. (A legkorábbi brit történetíró volt, akinek munkája teljes egészében fennmaradt. Művében, a három részből álló De excidio et conquestu Britanniae (Britannia kiirtásáról és meghódításáról) c. krónikájában elbeszélte a szigetország történetét a római hódítástól egészen saját koráig. Főként az angolszász invázióval és annak közvetlen előzményeivel foglalkozott, mindenek előtt a szász betolakodók és Aurelius Ambrosius hadúr közötti csatározással.

Fontos látnunk, hogy a mű tanúsága szerint Gildas semmit sem tudott Arthur királyról, vagyis ez a nevezetes király, bár datálása »05/06. sz-i«, bizonyosan a Gildas utáni (jóval későbbi) történelem egyik legjelentősebb személyisége volt. További érdekesség, hogy egyes interpretációk szerint Gildas „mintegy száz évvel korábban" élt volna, és „már" **470 előtt** (álláspontunk szerint ugyancsak 726 előtt) megírta művét. Ez a nézet feltehetőleg abból a törekvésből táplálkozik, hogy képviselői megmagyarázzák Arthur király hiányát Gildasnál.)

A britek Bretagne-félszigetre áramlásával párhuzamosan zajlott a szász közösségek zömének Britanniába költözése. Az angolszászokat, mint Britanniában már megtelepedett népességet először **441/442-ben** (697/698) említették írásos dokumentumban. A **06. sz. 40-es éveiben** (a 07. sz. végén) az angolszászok jórészt ellenőrzésük alá vonták Britanniát, sorra hozzáláttak királyságaik megalapításához: Kent, Sussex, Wessex, Essex, Ostangeln (Norfolk, Suffolk), Mercia, valamint Northumberland, – utóbbi Deirára és Berniciára tagozódott. Ugyanezen királyságok megalapításának kezdetét más interpretációk a **05. sz. 40-es éveire** (tehát ugyancsak a 07. sz. végére) teszik!

A királyságok többsége a **06. sz. 70-es éveire** (a 08. sz. 20/30-as éveire) létrejött. (Megjegyezzük, hogy egy monda szerint Wessexet már **500** (756) **k.** megalapították, ugyanakkor a „tudomány szerint" az ország csak a **06/07. sz. fordulójára**, azaz mégis csak a

08. sz. közepe után jött létre. Megemlítjük még, hogy Mercia királysága talán csak a **07. sz. folyamán** (a 08/09. szban) alakult meg.)

A szigetországi angolszász királyságok a brit királyságok ellen fordultak.

A csatározások váltakozó sikerrel folytak, hol a britek, hol a szászok kerültek ki győztesen. A dyrhami csatában (**577**, azaz 733) az angolszászok győztek a britek felett, akiknek a területe immár Cornwallra, Wales-re és Skóciára zsugorodott. A britek győztek viszont a Bernicia elleni csatájukban **579-ben** (735), Theodric szász király el is esett ebben a csatában. A britek csatát nyertek **584-ben** (740) a wessexi (?) Ceavlin király ellen is. Ezzel szemben Sussex királya a britek felett győzelmet aratott **485-ben** (741) Mercedesburne-nél. Cattericknél, Bernicia királya felett újra a britek arattak győzelmet **598-ban** (754). Ennek ellenére az **05/06. sz. fordulója** (a 08. sz. dereka) **után** már csak az Ír-szigeteken és Britannia Ny-i partvidékén léteztek független kelta/brit törzsek, királyságok.

A **07.** (08/09.) **sz-ban** már nem a brit–szász viszálykodás, hanem az angolszász királyságok közötti hatalmi vetélkedés határozta meg Britannia politikai viszonyait.

Az első keresztény angolszász király Æthelbert volt, aki Kentben uralkodott (**586–616**, vagyis 742–772 **között**). A pápához **596-ban** (752) fordult misszionáriusok kiküldése érdekében. Szent Ágoston missziójával **597-ben** (753) megkezdődött Rómából az angolszászok rómaikeresztény hitre térítése, egyidejűleg hosszú küzdelem kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között. Canterbury-i Ágostont érsekké szentelték (**601**, azaz 757), így meg is szervezhette Britannia 12 egyházmegyéjét. Az angolszász egyházat – a korábbi ír-skót keresztény gyakorlatnak megfelelően – monasztikus alapon szervezték meg. A püspökséget/egyházmegyét apátság helyettesítette, a püspöki szenteléshez kötött szertartásokat a kolostor egyik, püspökké szentelt tagja végezhette, aki azonban igazgatási feladatokat nem láthatott el.

Priszkosz (758-ig)

A virtuális kronológia csapdájából kitörve az olvasó árnyalt képet kaphat az ókor és a középkor közötti mezsgyén tevékenykedő sokoldalú személyiségről, Priszkoszról, a gondolkodóról, a történetíróról és hadvezérről. Hogy nem két személyről van szó, az már az előző fejezetekben elejtett mondatokból is kiderülhetett, de itt és most utalunk mindarra, amit mindenkinek tudnia kellene, akit foglalkoztat az 01. évezred történelme.

Ismeretes, hogy Priszkosz, a sikeres katona, aki hosszú ideig Bizánc első számú hadvezére volt, **613-ban** (758) halt meg. Ismeretes az is, hogy Priszkosz, a történetíró és diplomata halála **472ben** (ugyancsak 758), mások szerint **473-ban** (759) következett be. A párhuzamos kronológiai sorok révén, a helyreállított időrendben ugyanoda jutottunk el. Nyugodt lélekkel jelenthetjük ki: nem két személyről van szó, akik más és más évszázadokban éltek volna. A katona nem a diplomata ükunokája volt. Priszkosz egyetlenegy nagyformátumú ember volt, és ha igaz az, hogy **410** (696) **k.** született, akkor 62/63 éves korában érte a halál.

Életműve alapján biztosak lehetünk abban, hogy azon kevesek közé tartozott, akik valamely hatalom (hazájuk?) elkötelezett szolgálatát össze tudták egyeztetni a tárgyilagosságra törekvéssel, ellenfeleiket a maguk valóságában igyekeztek értékelni. Ez a „modern" szemléletmód egyaránt lehetővé tette a sikeres hadvezetést, az alapos és elfogulatlan kutatást és a tartalmas, valósághű történetírást. Sajnálatos, hogy későbbi korok (hozzá képest) szellemi törpéi kíméletlenül és koncepciózusan megnyirbálták írásban ránk hagyományozott életművét, ezzel pótolhatatlan veszteségek érték az utókort (minket). – A **10. sz. közepén** (a 11. sz. derekán) készültek Priszkosz 8 kötetes művének egyes részleteit tartalmazó fő forrásaink, azaz azok a Bíborbanszületett Konstantin műhelye által készített kivonatok, amelyek ránk maradtak, amelyekre rá vagyunk utalva, illetve amelyeknek fennmaradt másolatai közül talán a legkorábbi is a 16. századból származik.

Számos olyan történelmi esemény és folyamat van, melyek vonatkozásában teljesen Priszkosz munkájára vagyunk utalva. Nélküle nem is tudnánk ezekről, vagy ismereteink igen távol esnének a valóságtól. Hány olyan esemény lehet még, amelyekről nem tudunk semmit, mert Priszkosz életművének javarésze megsemmisült (megsemmisítették)? Mindenekelőtt a hunok Keurópai szerepe, aztán a Kárpát-medencei Hunnia létrejötte, kibontakozása, fénykora és felbomlása, valamint utódállama(i) kialakulása, – ezek azok az események, amelyekről jóval árnyaltabb képpel rendelkeznénk, ha birtokában lehetnénk műve elvesztett részeinek.

Ennél is érdekesebbek lehettek a K-római, illetve bizánci államéletre vonatkozó információk, amelyekből talán pontosabban megítélhetnénk, hogyan viszonyultak egymáshoz a különböző hatalmi központok, Justinianus és I., II. Theodosziosz, valamint II. Leó és II. Jusztinosz, Tiberiosz, Maurikiosz, (akit egyes történészek rendre Markianosszal azonosítanak, vagy kevernek össze). Továbbá: miként kapcsolódtak e központokhoz a vandál, a K-i gót és a további szláv hatalmi csoportok? – Az ilyen információkat tartalmazó szövegrészek akkor sem maradhattak meg, ha Bíborbanszületett szűrőjén még átestek volna, hiszen ezek ellentmondtak volna a 12/13. sz-tól keservesen összetákolt virtuális történelemnek.

Lássuk életének főbb fordulópontjait, hogy plasztikusabb képet alkothassunk róla, hogy részleteiben is összerendezhessük a történetíró és diplomata, valamint a hadvezér életútját: A már nem éppen fiatal (38 éves) Priszkosz először **448-ban** (734) tűnt fel a történelem lapjain, mikor egy bizánci követség tagjaként személyes impressziók érték Attila hun nagykirályról, és találkozott Buda király özvegyével (?) is. (Történelmi és hadvezetési előtanulmányait kellett megszakítania e feladat miatt.) Hunniai útja nyomán született meg az a leírás is, mely alapján fogalmat alkothatunk Attila világáról, aminek részét képezték szkíták, onogurok, ogurok, szarmaták, saragurok stb. is.

A diplomataként megismert Priszkosz hat év múlva, élete teljében feltűnt a csatatéren is: **595ben** (740), tehát Attila **453-ban** (739) bekövetkezett halála után Illíriában, Singidinum (Belgrád) térségében sikeresen szállt szembe az avarhun csapatokkal.

A virtuális alapokon álló történetírás **587-re** (743) teszi Priszkosz (magister militum per Orientem) feltűnését, amikor egy perzsák elleni hadjáratot fejezett be, majd az ő irányítása alá tartozott a Trákiában, az onogur-bolgárok ellen harcoló sereg **598-ban** (ugyancsak 743), ill. **588-ban** (744). Az utóbbi hadjárat **599/601-ben** (744/746) folytatódott, de már inkább a Tisza térségében élő avarok és gepidák ellen.

Priszkosz bizonyára komoly érdemeket szerzett a békekötés során is. Ugyanabban az évben állt helyre a béke a perzsa és az avar fronton, tehát **591-ben** (747) a perzsákkal, és **602-ben** (ugyancsak 747) az avarhunokkal, a Balkánon. Ekkoriban (51 éves korában) zárult le frontszolgálata, s aztán a diplomáciában és az igazgatásban tevékenykedett. Mikor ideje engedte, folytatta a fiatal korában elkezdett történeti tárgyú írásait.

Priszkosz **463-ban** (749) az onogurok követségét fogadta. Az onogurokkal folytatott tárgyalásai jó alkalmat jelenthettek arra, hogy közelebbről megismerje a pusztai és kaukázusi népek életét, életszemléletét. Egy adat szerint a diplomata-író **597** (753) **k**. a dunai táj hovatartozásáról (jogi helyzetéről) vitatkozott egy diplomáciai esemény alkalmával. Ez az év azonos Dengezik halálának – **467** (753) – évével, vagyis Hunnia felbomlásának kezdetével.

Priszkosz ekkoriban, **598** (753) **k.** a Fekete-tengeri és dunai flotta, valamint Moesia és Scythia provinciák katonai és polgári vezetője és a Thracia és Rodopa provinciák csapatainak főparancsnoka tisztségeket töltötte be. Nem sokkal később, **609** (754) **k.** feltehetőleg megszűntek ezek a titulusai és feladatai, de ő lett a konstantinápolyi palotaőrség parancsnoka. Ekkor még négy év volt hátra az életéből. Igyekeznie kellett, hogy befejezze nyolc kötetes művét. Torzóban fennmaradt, elsősorban követi beszámolókra alapozott munkájában Attila hun királyt következetesen a szkíták királyának nevezte.

Belső-Ázsia a Tang-korszakot megelőző időben (774-ig)

A pusztai népek által szorongatott Kína felhagyta hódítási területét, a **04. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** lényegében az eredeti (a Qin/Csin-dinasztia előtti, tehát a **–255-öt** (235) megelőző) határai mögé húzódott vissza. A Han-korszak utáni Kína nem volt egységes állam, a területén létrejött kisebb kínai államok azonban nem szigetelődtek el egymástól, hanem az önmagát az államok felett állónak érző konfucianista bürokrácia és szellemi elit révén többékevésbé rendszeres egyeztetés valósult meg közöttük. Ez a működési mód azonban nem terjedt ki az élet minden területére, az egyes államok uralkodó dinasztiái például külön történetírást valósítottak meg, s az ezek keretében elkészült művek lényegében tudomást sem vettek a többi kínai dinasztiáról. A dinasztiák történetírói a korábbi idők eseményeit is feldolgozták, s annak függvényében számoltak be egyik vagy másik Han-dinasztia Kínájáról, hogy e kései dinasztiák a K-i vagy a Ny-i Han-dinasztia utódjának tekintették-e magukat. Valakik, valamikor egymástól eltérő kronológiai rendszerekbe „szerkesztették” az eseményeket.

Így jöhetett létre olyan állapot, hogy a párhuzamosan készült dinasztikus évkönyvek egy részének középkori darabjaihoz Közel-Keletről eredeztethető időszámítást (a pártus kronológiát), más részéhez a Jézus születésével kezdődő évszámítás egy mutációját, harmadik részéhez pedig Mani vallásának alapítási évéhez igazított kronológiát „importáltak”. Pontosan ez a magyarázata annak is, ahogyan elkezdett szétválni a történetírásban az ikerdinasztia két felének virtuális korszaka.

Ennek a kettősségnek a felismeréséig a kínai és a belső-ázsiai ókor története a sok-sok információ ellenére óriási káosznak látszott, amiben egyre-másra ismétlődtek bizonyos szituációk, pl. a hunok többször szenvedtek végzetes és végleges vereséget, többször eltávoztak KözépÁzsia irányában, hogy aztán mégis, változatlanul Belső-Ázsiában „maradjanak”. – A történet mindennek a belátása nélkül meg sem érthető.

Térjünk azonban vissza az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára), hiszen ez a széttagolt és D-re húzódott Kínában, valamint Belső-Ázsia É-i részén, a füves pusztákon és a sivatagos területeken folyamatban levő hatalmi harcoknak a korszaka. A korábbi Hszien-pi meghatározó részét képező türk törzsek, közöttük türkök és ujgurok, vagyis a későbbi Kök-Türk Birodalom csírája, élükön az ún. Asina-nemzetséggel, egy pillanatra sem nyugodtak bele hatalmuk elvesztésébe. A **495** (606) **után** kezdett szervezkedésük a Zsuan-zsuan Birodalom megdöntésére irányult. A Zsuan-zsuan másik jelentős ellenfele a tabgacsok buddhista állama volt, mely a **265-ben** (514) felbomlott Wei királyság örököseként (É-i Wei néven) a Selyemút egy szakaszát is uralta, s túlélte a Zsuan-zsuan belső-ázsiai terjeszkedésének korszakát.

A türkök a mai É-Kína területén, valamint attól É-ra is, az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** a Zsuan-zsuan fennhatósága alatt éltek, bár a peremterületeken és a Távol-Keleten nomadizáló közösségeik feltehetően nem voltak részei ennek a birodalomnak. A Zsuan-zsuan Birodalom központja a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától) K-Turkesztánban volt, a fennhatósága Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjedt, s még Közép-Ázsiában is jelen voltak, a birodalom súlypontja egyre inkább Ny-felé tolódott el. A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** Ny-ra űzte. A Zsuan-zsuan K-i térhódítása **az 05. sz. közepén** (a 07. sz. első negyedében) befejeződött. – A hódítás vége egyben a hanyatlás és az összeomlás kezdetét jelentette.

A türk Asina-nemzetség a **04.** (06/07.) **sz-ban** a mai Kanszu-tartomány Péringliang környéki településein élt, lehet, hogy az É-i (Korai) Liang uraival szövetségben és rokonságban. Az Asina-nemzetség névadó uralkodója azonban még a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** halt meg, miután a legtöbb interpretáció szerint ő egyesítette először a szétszórtan élő törzseket.

A türkök későbbi vezetőit egyes szakértők mégsem az Asina-nemzetség, hanem egyenesen az É-i Liang-dinasztia leszármazottainak tartják. A türkök Tie-le néven említett törzsszövetsége a kínai forrásokban **460** (616) **k.** tűnt fel, amikor a törzsek többsége még a Bajkál-tó vidékén élt, bár egy része már korábban D-re vándorolt. Ugyanebben az időben kopott ki a forrásokból a „kao-kü ting-ling" népnév, ezért e két nevet általában ugyanazon nép különböző elnevezéseként szokás interpretálni.

Ekkoriban a kínai élettér szomszédságában a Korai (É-i) Liang és az É-i Wei állam falat képezett, mind a Zsuan-zsuan Birodalom, mind a türk közösségek felé. A Korai Liang és az É-i Wei a kínai államokkal békében élt, és egymással folytatott háborújukról sem rendelkezünk információval, mi több a fennmaradt adatok szerint ekkoriban még a Zsuan-zsuannal is békében éltek. (A Korai Liang-dinasztia csak **376-ig** (625-ig) állt fenn. A tabgacsok pedig az **05/06. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén) változtattak orientációjukon, s álltak a Zsuan-zsuan oldalára. Ez a fordulat vetett véget a kialakult erőegyensúlynak, a béke időszakának.)

Az általános fegyvernyugvás kisszámú időszakainak egyike volt ez a rövid korszak, amikor a kereskedelem és a kultúra eltérő formáinak terjedése, terjesztése képezték a különböző hatalmak közötti kapcsolatok jellemző formáját. (Komolyabb összecsapásokra először a kínai államok között került sor.) A kereszténység ősi formáit már jóval korábban megismerték BelsőÁzsia népei, de most, még a nesztoriánus kereszténység megérkezése előtti időben, tehát **465** (621) **előtt** a manicheusok alapítottak vallási közösségeket a Selyemút mentén. A kínai államok kapcsolatai főként India irányában teljesedtek ki, tartalmuk szerint ezek a kapcsolatok elsősorban a buddhizmus mélyebb megismerését szolgálták.

Kína államainak uralkodó körei – mintegy két évszázaddal Han-Kína bukása után –, immár újra jelentős hatalom (erős hadsereg és bővülő erőforrások) birtokában visszatértek korábbi stratégiájukhoz: É-on nem a közvetlen szomszédokkal, hanem a közvetlen szomszédokon túli közösségekkel törekedtek jó kapcsolatokra, hogy harapófogóba zárják, majd megsemmisítsék szomszédaikat, ezáltal kiterjeszthessék saját É-i határaikat. Ennek megfelelően kezdték el támogatni előbb a tabgacsokat a vörös hunok ellen, majd a korábbiakhoz képest alaposan meggyengült Zsuan-zsuan államát a tabgacsok és a hun utódállamok ellen.

A békét talán Fu Jian, a tibeti Korai Qin állam királya bontotta meg elsőként, aki **383-ban** (632), 900 ezer fős gyalogság és lovasság élén támadást indított a D-Kínában uralkodó Yin-dinasztia ellen. Rövid időn belül meg akarta semmisíteni az ellenálló erőket. A Yin-dinasztia csapatai Shouchun térségében mégis győzelmet arattak, visszaverték Fu Jian király támadását. A küzdelem során a támadók több mint 10 ezer katonája veszítette életét, vagy sebesült meg. Egyes vélemények szerint ez a csata ragyogó példája a gyengébb győzelmének egy erős ellenség fölött. A hadtörténeti könyvekben iskolapéldaként emlegetik a „Fei-folyó menti csatát". A csata kimenetele bizonyára összefüggésben állt Liu Wei Chen (Helian Bobo apja) Qin állam elleni lázadásával, bár erősen gyanítható az is, hogy a Yin-állam ekkoriban már sokkal erősebb hadsereggel rendelkezett, mint azt egyes hadtörténészek gondolják.

A tibeti Korai Qin-dinasztia uralma ezzel ért véget, a hun Liu Wei Chen (Weicheng) pedig **384ben** (633) ismét hun ellenőrzés alá vetette az Ordosz területét. A Korai Qin egyéb területein megosztozott a frissen megalakult Kései Qin- (**409-ig**, azaz 658-ig), illetve Ny-i Yan-dinasztia (**417-ig**, vagyis 666-ig).

A hatalmi harcból nem maradt ki a többi D-i királyság sem, ugyanis a párhuzamos kronológiai sorból arról értesülünk, hogy **478-ban** (634) befejeződött a Liu Sung-dinasztia pályafutása, s korábbi területén megkezdődött a rövidéletű Qi-dinasztia (Csi) uralma. (A Qi állam 23 éves fennállása alatt több háborút viselt a tabgacsok ellen.) A hadakozás átterjedt az É-i területekre is. A vörös hunok uralkodója is szembekerült az É-i Wei-dinasztia államával.

Weicheng Liu hun seregét **391-ben** (640) támadta az É-i Wei ura, Touba Gui, aki meg is ostromolta az ordoszi Yueba várost, Weicheng Liu székhelyét. Elfogták és megölték a vörös hun vezért, de fia, a tízéves Liu Bobo el tudott menekülni.

D-en egy Liang Wu Di néven ismert, már buddhizmusra áttért kínai hadúr **502-ben** (647) a rövidéletű Qi-dinasztia uralmát megdöntve megalapította a kínai (Kései) Liang-dinasztiát. A buddhizmust államvallássá tette Kína egy részén. (Ebben az időben működött Kínában egy legendás hírű Bodhidharma, aki nemcsak az ún. chan-buddhizmus meghonosítójaként, hanem harci művészetek megteremtőjeként is helyet kapott a kínai emlékezetben.)

Minden jel szerint véget ért a kínai államok és az É-i Wei közötti együttműködés, a tabgacsok a továbbiakban a K-en egyre inkább visszaszoruló Zsuan-zsuannal egyeztették politikájukat. Az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) Loyangot megszállták a tabgacsok (É-i Wei), bizonyára a Zsuan-zsuan kívánsága szerint, s új központjukká is tették. Ennek a datálásnak jó próbáját találjuk a párhuzamos (pártus) kronológiai rendszerben, hiszen a korábbi főváros, Datong városa **495-ig** (651) volt az É-i Wei székhelye.

Az ún. „É-i Liang” (talán vörös hun, talán türk) állam egyes interpretációk szerint **397-ben** (653) alakult meg a Sárga-folyó Ny-i szakaszán. Más feldolgozások szerint az É-i Liang-dinasztia megalapítására (már) **401-ben** (650) sor került a Sárga-folyó Ny-i szakaszán, Chugu Meng Xun volt a dinasztiaalapító. Megint más interpretációk szerint Chugu Meng Xun nem ekkor élt, és „már/még?” **433-ban** (589) alapította meg ezt a dinasztiát, amikor is legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztia” uralmát. Ha ez igaz, akkor az É-i Liang volt a Han- és a Tangdinasztia közötti korszakban a leghosszabb ideig regnáló dinasztikus állam. Mindenesetre, az É-i Liang uralkodója, aki magát Hexi királyának is nevezte, az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) a Kései Liang-dinasztiával került összeütközésbe, (tehát a kínai Liangokkal), csapatai bevették Guzang (ma Wuwei) városát.

Helian (Tenlian) Bobo (Weicheng Liu fia) **405** (654) **k.** a Kései Qin (Csin) állam vezetőjének, Yao Xingnek a szolgálatában kezdte meg hadvezéri pályafutását. Feladatának tekintette, hogy az É-i Lianggal együttműködve az egyre délebbre terjeszkedő É-i Wei, valamint a Zsuan-zsuan csapataival szembeszálljon. A Zsuan-zsuan és az É-i Wei a mai É-Kína területén azonnal komoly vereséget szenvedett Helian Bobótól, az É-i Liang és a Kései Qin haderejétől. Helian Bobo a győzelmet kiaknázva **407-ben** (656) megalapította saját dinasztiáját. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adta. A szomszédos É-i Liang dinasztiából választott feleséget magának. Guyuant (Ningxia tartomány) tette meg ideiglenes fővárosának. Ugyanakkor új fővárost kezdett építtetni a Selyemút egyik központi helyén, az Ordosz közepén: Tongwan Cheng, a Hongliu-folyó É-i szakaszán, a Wuding-folyó felső folyásánál (Shaanxi tartomány, Jingbian járás, Hongdonjie város, Baichengzi kerület). A város fala 16-30 m vastag vert fal. A vastag falakon belül ma is felismerhető lakóépületek álltak, melyek jól mutatják, hogyan éltek a letelepedett hunok és türkök. Az É-i palotanegyed mellett belső és külső negyed is épült. A belső negyedben a kormányzati hivatalok helyezkedtek el, meg a tisztviselők és az uralkodói nemzetség lakosai. A köznép a külvárosban élt. Sokak szerint ez a legfényűzőbb város volt a középkorban épült városok közül, a mai Kína területén.

Helian Bobo **417-ben** (666) maga mögé állította korábbi urait, a Kései Qin-dinasztiát, császárrá kiálttatta ki magát. Egyik fia, Helian Gui **418-ban** (667) megszállta Changant, mely város nevét Cheng Xingre változtatta meg. Egy, a mai Yinchuanban (Jincsuan) álló pagoda Hai Bao Ta néven ismeretes. A dinasztiaalapító Helian Bobo rendelte el ennek a különleges formájú pagodának az építését is. Szimbolikája – egyes vélemények szerint – rokonítható a régi magyar hitvilággal és hagyománnyal. Az építmény Kína területén egyedülálló építészeti megoldással készült. A kilenc szintből és kétszintes talapzatból álló, mintegy 54 m magas épület a legrégebbi épen maradt pagoda Kínában.

A császár **425-ben** (674) halt meg, utódaként Helian Chang foglalta el a helyét, aki **427-ig** (676) uralkodott. Uralma idején kezdődtek Belső- és Közép-Ázsia hatalmi viszonyainak korszakos változásai.

A hatalmas kiterjedésű Altáj-hegység egyes vidékein a türkök **520** (676) **k.** már megszervezték új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, majd később Közép- és Belső-Ázsia más területein is. Egy baktriai dokumentumban **Éra 379-ben** (666) tűntek fel a türkök baktriai jelenlétére utaló kitételek. Ezután kerülhetett türk uralom alá Baktria. Egy baktriai dokumentum **Éra 407-ben** (694) megemlíti a türk helytartó címét is: „*khar of Rob*”.

A Zsuan-zsuan fegyveres ereje és népének egy része a **430-as** (680-as) **években** Ny-felé húzódott el a türkök elől, más (talán kisebb) része Belső-Ázsia területén rekedt. A Közép-Ázsiába került fegyveresek jelentős erőt képviseltek, s a továbbiakban mint „kazárok” meghatározó szerepet játszottak a térség Ny-i fele és a Kaukázus sorsának alakításában. (A Zsuan-zsuan a „kazár” nevet talán az oguz-ujgur törzsek világában ismeretes kaszar nevű törzsi csoport egyik Ny-ra távozott, s uralmi pozícióba emelkedett törzse, törzsrésze nevének megörökítése céljából alkalmazta nép- és országnévként.) A Belső-Ázsiában maradt Zsuan-zsuan törzsek kutyaszorítóba kerültek, minden korábbi csatlósuk elfordult tőlük. A türkök által bekerített Zsuan-zsuan erők – kínai források szerint – **546** (691) **után** a kínaiak védelmét keresve törtek ki.

Taiwu császár (É-i Wei) uralkodása alatt az É-i Wei legyőzte Helian Changot, **427-ben** (676) betört Tongwan Cheng városába, a Da Xia-dinasztia fővárosába is. Helian Chang utóda Helian Ding lett, aki **431-ig** (680) uralkodott. Ekkor Da Xia területét elfoglalta az Északi-Wei, ezzel megbukott Helian Bobo rövidéletű dinasztiája. Az É-i Wei győzelmi mámora nem tarthatott azonban sokáig, mert a párhuzamos kronológiai rendszerből származó információk szerint számos – közöttük, bizonyára több vörös hun – törzs fellázadt a dinasztia ellen. A békétlenség **523** (679) és **534** (690) **között** az ország szétszakadásához vezetett. Helyén, K-en Tung, Ny-on pedig Si néven említett állam alakult meg. Egy álláspont szerint **538-ig** (694) álltak fenn az Éi Wei utódállamai.

A térségben még három további állam megszűnéséhez vezettek a Zsuan-zsuan közösségeinek válságával és a kínai államok megváltozott stratégiájával összefüggésben elkezdődött folyamatok. Az É-i Liang-dinasztia és a tibeti Gaochang Királyság története egyaránt **445** (694) **k.** ért véget. (A Zsuan-zsuan Belső-Ázsiában rekedt részének Kína irányában zajló kitörése sodorta el ezeket az államokat.) A **03. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) a Sárga-folyó vízgyűjtőjén fennállt Tujuhun Királyság felbomlásáról a különböző interpretációk **550** (695) **ki** időponttal számolnak be. Ez esetben is a Zsuan-zsuan Kína irányába történt özönlését, esetleg az őket üldöző türk törzsek fellépését gyaníthatjuk az állam összeomlásának közvetlen okaként. (Egyes feldolgozások rögzítik annak időpontját is – **439**, vagyis 688 –, amikor Tao kínai császár csapatai elfoglalták a belső-ázsiai hun állam Ku-csang nevű városát.) Kétségtelennek látszik, hogy a kínai hatalmi központ a Zsuan-zsuannak biztosított védelemért cserében a továbbiakban, hosszú évtizedekig a Zsuan-zsuan maradékainak szánta az ütközőállam szerepét az egyre fenyegetőbbnek ítélt türk veszedelemmel szemben. Ennek megfelelően a rendelkezésükre bocsátotta a korábbi ütközőállamok népeit és területeit.

Az É-i Liang állam népe vagy vezető rétege a Zsuan-zsuan elözönlése elől az Altáj-hegység védelmébe húzódott. Néhány évig, **552-ig** (697) tartott ott a vezető réteg újjászerveződése. (A virtuális kronológiából származó adatok tükrében a történettudomány ezzel kapcsolatban egy rejtélyt emleget, mondván: nem tudni minek tulajdonítható, hogy „107 év alatt” az Altájhegységben meghúzódott menekültek, – akiket azonosítanak az Asina-

dinasztiával – hogyan és mitől erősödtek újra meg. Látjuk: valójában, mindössze három éves időszakról volt szó!) Tény, hogy az É-i Liang korábbi vezető körei **551-től** (696) új hatalmi tömörülés létrehozását kísérelték meg. A pusztán olyan hatalmi vákuum keletkezett, amelynek a betöltése csakis a nagy népességű türk és ujgur törzsek élére keveredve volt lehetséges. Államot alapítottak tehát, melynek központja a mai Mongólia szívében, az Orhon-folyó partvidékén volt. Azután kiterjesztették fennhatóságukat a mai Mongólia egész területére, majd eljutottak a Sárga-folyóig, részben elfoglalták az Ordosz területét is, ahol Kína hódítási területének, illetve a Zsuan-zsuan letelepített közösségeinek közvetlen szomszédságába kerültek.

A Türk Birodalom K-i felének megalapítását a történetírás az **552-es** (697) évszámhoz köti. A birodalom kezdettől fogva két részből, Bumin kagán Keleti (belső-ázsiai) és Istemi kagán Nyugati (lényegében közép-ázsiai) Türk Szövetségéből állt. Utóbbi szövetség ekkor már évtizedek óta fennállt, most azonban csatlakozott az É-i Liang állam vezető erejéből képződött új uralmi elit államszervezetéhez. Az egység csak látszólagos és rövidéletű volt. A szakirodalom szerint már **552-ben** (708) megkezdődött a birodalom kettéhasadásához vezető hatalmi harc. (A Ny-i türkök **565-ben** (710) fejezték be a Tarim-medence elfoglalását, és Kelet-Európától e távoli medencéig érő hatalmas tájból egy Turkesztán néven is megnevezett nagy türk államot szándékoztak megalapítani. A különvált Ny-i állam megalapítását **567-ben**, azaz 723-ban, más álláspont szerint **582-ben**, vagyis 727-ben deklarálták.) A történelemtudomány az **588-as** (733) vagy az **581/582-es** (726/727) évszámhoz köti a Türk Birodalom kettéhasadását.

É-Kína a **06. sz. közepén** (a 08. sz. elején) Tongwan Cheng (Xia Zhou) térségében kiépítette erős katonai támaszpontját, mely a térség hat új prefektúrájának védelmét szolgálta. Ez időben a terület népességének egy része még mindig hun származású volt. Mindemellett hatalmi harcok folytak a megosztott kínai államok között is, amelyek vezetői még nem tudták eldönteni, hogy melyikük kezébe kerüljön a kínai központi hatalom. A kínai hadsereg(ek) offenzívába kezdett (kezdtek) a Selyemút K-i szakaszai feletti felügyelet kiépítése érdekében. A türkök vezető rétege ekkoriban respektálta a kínai hatalmi fölényt, hiszen Taszpar kagán követei útján az **570-es** (720/730-as) **években** a kínai császártól buddhista szent könyveket kért, amit le is fordítottak a türkök nyelvére.

A kínai történeti munkák szerint a „Hat Dinasztia Korszaka” **580/581-ben** (736/737), mások szerint már **589/590-ben** (734/735) véget ért. Megkezdődött a kínai egység létrehozása, (mintegy két és fél évszázados megosztottság utáni helyreállítása). Ennek első lépcsőfokát a Suidinasztia megalapítása jelentette. Yang Jian (más néven Wen-di), az É-i Zhou (elterjedt vélemény szerint tabgacs – esetleg Zsuan-zsuan? – származású) uralkodója több országot egyesítve hozta létre a dinasztiát, intézményi reformokat vezetett be, építkezéseket kezdett Changanban és Loyangban, szorgalmazta a buddhizmus további térnyerését. Előbb a császári palotát, aztán a császárvárost, majd a külső várost építették fel. Ismét hozzáláttak a Nagy Fal építéséhez. Évszázadok múltán ismét magas adókat vetettek ki. Wen-di uralma idején intenzívebbé vált a buddhista szerzetesek zarándoklata India felé.

Az újra központosított kínai állam a Türk Szövetség elleni támadásait **595** (751) **k.** kezdte meg. Kína az ún. ordoszi háborút **599-ben** (755) megnyerte, így jelentős területeket vett birtokába. Ezután következett a K-i Türk Szövetségen belül az ún. tie-le (t’ie-lö, tielö) törzsek lázadása. (Ezek az onogurok mindeddig Közép- és részben Belső-Ázsiában élő rokonai voltak, akik korábban tingling és tili néven is szerepeltek a forrásokban). A lázadás **601-ben** (757) tört ki, Tar-du és Tu-lan, az egymással vetélkedő K-i türk vezérek sokáig képtelennek bizonyultak a lázadás megfékezésére. Nem könnyítette meg a helyzetüket, hogy Kína **603** (759) **k.** ismételten támadta a türkök területeit.

A **07. sz. elejétől** (a 08. sz. közepétől) megkezdődtek Tibet és Kína sok évszázados konfliktusai, kiéleződött a határ menti törzsek feletti uralom kérdése. Ugyanakkor megélénkült a kínai diplomácia tevékenység, valamint a gazdasági és kulturális offenzíva Japán irányában. A Suidinasztia arra is gondot fordított, hogy költséges háborút folytasson Korea államai ellen. Talán ez utóbbi bizonyult súlyos tévedésnek, és ezért a dinasztia egyre népszerűtlenebbé vált, **616/617-ben** (772/773) paraszti tömegeket is mozgósító felkelés kezdődött egyes kínai családok vezetésével. A dinasztia ellen csatasorba állt csapatok közül kiemelkedett a Li-család vezette sereg. E család meg is szerezte a tényleges hatalmat. A félig-meddig türk vagy tabgacs származású Li Yuan **618-ban** (774) megalapította a Tang-dinasztiát, valamint megnyitotta Kína csaknem háromszáz éves Tang-korszakát.

Onogur-Bulgária megalakulásához vezető folyamatok (775-ig)

Bizonyára a mongóliai hun állam (fennállt **–215** (275) **után**) szövetségi rendszerébe tartozott (kb. **–192** (298) **után)** a tielö nép törzsszövetsége is, amelybe valószínűleg az ogurok, onogurok ősei is betagozódtak, s amely tingling és tili néven is szerepel a forrásokban. Az ogurok, onogurok ősei részben Közép-Ázsiában, részben Belső-Ázsiában, részben Szibéria peremén éltek. A **03. sz. második** (az 05. sz első) **felében** a hunokhoz csatlakozott tielö néprészek előbb **–071-ig**, vagy **170-ig** (egyaránt 419-ig) Kína, majd **177**, vagyis 426 **után** a Hszien-pi expanziója elől, a hunokkal együtt többségükben visszahúzódtak Közép-Ázsiába. Elfoglalták a Kirgizsztyeppét, ill. a **04. sz. elején** (az 05. sz. harmadik negyedében) az Altáj és az Urál közötti területeket, főképpen a Turáni-síkságot. Ott telepedtek le az onogurok, köztük a magyarság egyik komponensének ősei is. E közösségek tehát a **04. sz. elejétől** (az 05. sz. harmadik negyedétől) a **04. sz. közepéig** (a 07. sz. elejéig) jobbára a D-Urál térségében és a Kaszpitengertől K-re, ÉK-re, a szabírok korábbi földjén, a Hun Szövetség fennhatósága alatti területeken éltek. Ez összhangban van Czeglédy Károly régészeti adatokra visszavezethető koncepciójával is, mely szerint az ogur, saragur és onogur népek lakhelye az 05. sz. végétől a Kazaksztyeppén volt, és a kínaiaknál tielőnek nevezett hatalmas törzsszövetség Ny-i, hun alárendeltségbe tartozó ága feleltethető meg az ogurok és onogurok etnikumainak, melyeknek D-i elterjedési határa a Szir-darja–Iszik-köl vonaltól É-ra lehetett.

A népvándorlás (a Hszien-pi, majd Zsuan-zsuan nyomása) a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától), a hunokkal együtt Európába sodorta e közösségek jelentős részét is. A **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától), más álláspont szerint az **05. sz. második felére** (a 07. sz. első felére) törzseik át is költöztek új, Volga-menti hazájukba. Az ősmagyarság egyik lényeges komponense a Volga–Káma vidékéről az **05. sz közepe után** (a 07. sz. első negyedében) költözött a Kubán-vidékre, – legalábbis egy széles körben elterjedt álláspont szerint. (Megemlítjük, hogy egy nyelvészeti koncepció szerint az ősmagyaroknak a Volga–Káma vidékéről a Kaukázus előterébe költözése után, azaz a Kubán-vidéken megvalósult ún. ősmagyar–onogur együttélés idején kerülhetett volna a magyar nyelvbe az ún. bolgár jövevényszavak többsége. Ez a koncepció azonban nem számol azzal, hogy az ősmagyarságnak e komponense maga is onogur közösség volt, és más ogurokkal, onogurokkal évezredek vagy évszázadok óta együtt-, vagy egymás mellett éltek, ezért ebben az ősmagyar (tkp. onogur) nyelvben még bolgár, vagy ún. „bolgár-török" jövevényszavakat keresni értelmetlen vállalkozás. Más kérdés, hogy később Közép-Ázsiából, a **06/07. sz. fordulójától** (a 08. sz. közepétől) a Kubán-vidékre (is), beköltöztek ősbolgár, vagy ahogy jobban ismert: bolgár-török közösségek, akiknek a nyelve valóban eltérő volt az onogurokétól. Ennek megfelelően a magyar nyelv, ez utóbb említett terminustól a **08/09. sz. fordulójáig**, vagyis a 10. sz. elejéig valóban felvehetett ott, s fel is vett bolgár-török szavakat.)

Elterjedt álláspont szerint az onogurok pontosan **465** (610) **k.** érkeztek K-Európába, a Kaukázus É-i előterébe, a Kubán-vidékre. Az onogur közösségek átvonulása más megközelítésben **460** (616) **k.** fejeződhetett be. Egy látszólag eltérő álláspont szerint az onogurok a **04/05. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén) létrehozták az „őshazájukat" a Volgától DNy-ra fekvő területen. A szakmában csaknem teljes egyetértés alakult ki abban a vonatkozásban, hogy az **05. sz. végén** (a 07. sz. közepén) ősbolgár–ősmagyar együttélés valósult meg a mai D-Oroszország területén, a Kubán-vidéken, az Azovi-tengertől K-re. Ez a tétel akkor felelne meg a valóságnak, ha az „ősbolgár" szót onogurral helyettesítenénk. A bolgár és a magyar őstörténeti kutatás azért tévelygett a fikciók világában, mert a Heftalita Szövetségből a Kaszpi-tengert D-ről elkerülő „folyosón" át, és a Kaukázust is D-ről harántolva (jobbára később!) kivándorló ősbolgár etnikumot azonosnak tekintette a Turáni-síkság É-i

feléből Európába vándorolt onogurral, – utóbbi azonban sohasem képezhette a Heftalita közösségek lényegi alkotóelemét.

Más onogurok azonban (Ravennai Geográfus szerint) már a **03/04. sz. fordulójától** (a 06. sz. közepétől) a Meotiszban tartózkodtak. Egyes onogur közösségek az **05. sz. közepén** (a 07. sz. elején) már a Kaukázus területén éltek, és szerepet vállaltak az albániai felkelésekben, az albánokkal szövetkeztek, – továbbá bizonyára érintkeztek az ősbolgár etnikumhoz tartozó, szomszédos közösségekkel is. Talán éppen innen eredeztethető mindkét részről a másik etnikum beható ismerete, ami magalapozhatta a nemsokára megkezdődő több évszázados együttélésüket. Zakariás rétor **06.** (07/08.) **sz-ban** keletkezett, szír nyelven fennmaradt Egyháztörténete szerint a Quardusat (Theokletész) örmény püspök által később megtérített népek (onogurok, ugorok, szabírok, bolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok és eftaliták) valamennyien a Kaukázus térségében éltek az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében**.

Az onogurok a **06. sz. első felében** (a 07. sz. második felében), a Meotisz mocsarainál, a Kubáni Alföldön és a Kaukázus É-i előterében törzsszövetséget hoztak létre. A hun főerők Ny-ra távozása után, valamikor **529** (674) **k.** a Hun Szövetség onogur törzseinek központját a Krímbe helyezték, az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő, jól védhető földszoros vidékére. Erre azért volt szükség, mert ekkoriban a Hun Szövetség Kárpát-medencében székelő vezetői már nem lehettek képesek érdemben segítséget nyújtani a messze K-en maradt törzseknek. (Zakariás rétor feljegyzései szerint **530** (686) **k.** Quarduct (Quardusat), később pedig Maq örmény püspök is sikerrel térített a Kimmériai Boszporusszal szomszédos területen élő onogurok között.)

Érdemes a helyzetet árnyaltabban vizsgálnunk, figyelembe kell vennünk, hogy ugyanebben az időben Perzsia és Bizánc (**530–540** (675–685) **k.**) a Fekete-tenger térségében (is) háborúzott, közvetlenül veszélyeztetve Maugerisz onogur király országát, – s miként a nagyhatalmak Örményországon is megosztoztak, akként igyekeztek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni. (Gordász és Maugerisz királyok történetével korábban már foglalkoztunk.) A KEurópában maradt onogur népességnek választania kellett volna: vagy csatlakoznak ők is Hunniához, vagy el kell fogadniuk a Ny-i Türk Szövetség (Birodalom), esetleg a tőlük elkülönült, előlük félrehúzódott kazárok fennhatóságát, de Perzsia és Bizánc is szívesen „gyámkodott” volna felettük. Bármelyik esetben a hálátlan ütközőzóna-szerep hárult volna rájuk, s ráadásul a határvidéken saját testvéreikkel kellett volna összeütközésbe kerülniük. A Volga térségében élők a Türk Birodalomhoz szegődhettek volna, a meotisziak a kazárok szövetségébe kényszerülhettek, miközben az Etelköz tájékára került néprész Hunnia szárnyai alá próbált húzódni.

Az onogur közösség azonban semmiképpen sem akart szétválni, ellenséges hatalmak zsoldjába állni. Úgy látszik, a sors átmenetileg meg is adta nekik az önállóság lehetőségét, mivel a környező nagyhatalmak hosszú évtizedekig, egytől-egyig olyan problémákkal és konfliktusokkal néztek szembe, amelyek nem voltak összefüggésbe hozhatók a K-európai sztyeppe régiójával. Ebben a helyzetben az onogur közösségek vezetői úgy döntöttek, megpróbálnak a saját lábukra állni. Törekvéseiket a kaukázusi és a hegyvidék É-i előterében élő, velük rokon, ekkor éppen (**557-ig**, tehát 713-ig) hegemón helyzetben levő szabírok is támogatták. Csak a Kárpát-medencéhez legközelebb, a hun törzsek szomszédságában élő onogurok szakadtak ki a közösségből, s csatlakoztak **440** (696) **k.** Hunniához – (ők közvetlenül a betelepülő hunok népi közösségei után, vagy velük együtt érkeztek a Kárpát-medencébe).

Az onogurok **447-ben** (703) elfoglalták a Fekete-tenger melléki Kolkisz (Lazika) vidékét is. Egyes K-római (bizánci) megfigyelők az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) találkoztak az (utóbb) bolgárnak nevezett népességgel a Fekete-tenger térségében, – egyfajta hun népnek tekintették őket. (A **06.** (07/08) **sz-ban** élt és alkotott Agathias, aki megírta korának eseményeit.

Hosszasan írt a Ny-Kaukázusban lefolyt perzsa-bizánci hatalmi vetélkedésről. Szót ejtett arról is, hogy Lazikában vagyis az ókori Kolkiszban létezett egy Onogurisz nevű erőd, amit lakosairól neveztek el. A város kiváló fekvése miatt a bizánci-perzsa hatalmi versengés színterévé vált, az **550-es** (700/710-es) években hol perzsák, hol bizánciak ostromolták.)

A **06. sz. közepén és 60-as éveiben** (a 07/08. sz. fordulóján és a 08. sz. elején) a Volga-mentén és Meotiszban élő ogur és onogur közösségek tanúi voltak annak, ahogy a Hun Szövetség K-i utóvédje, az avarság átviharzott K-Európán. A szemük előtt zajlott le egy dráma, mivel az avarhunokat a türkök (a Hszien-pi utódnépe) eszelősen üldözték, – (abban a tévhitben, hogy a Zsuan-zsuan, azaz a kazárok népét kergetik). Az avarhunok a **06. sz. közepére** (a 08. sz. elejére) már képtelenek voltak ellenállni a türkök nyomásának, ezért (Attila kezdeményezésére vagy jóváhagyásával, az **05. sz. 30-as**, tehát a 08. sz. 10/20-as) éveitől), néhány évtized leforgása alatt a Kárpátok és az Al-Duna térségébe vonultak, majd beköltöztek Hunniába. A számottevő katonasággal nem rendelkező, évszázadok óta hunok (és avarhunok) által fedezett, védett, elsősorban békés gazdálkodást folytató, ill. területvédelemre berendezkedett onogur közösség a **06. sz. második felére** (a 08. sz. első felére), bár hatalmas területen élt és gazdálkodott, csaknem teljesen magára maradt. Magukon kívül kizárólag a kaukázusi szabírokra számíthattak, akik a Ny-ra elvonult Hun Szövetségnek egy ugyancsak K-en rekedt (ősmagyar) közösségét képezték. (A türkök hódítása Kelet-Európa sztyeppéjén **556-ban**, tehát 712-ben – mások szerint **570-ben** (715) – kezdődött el, amikor az avarok előőrsei már benn voltak a Kárpátmedencében, – a legnépesebb avarhun csoportok **558** (714) **k.** érkeztek meg az Al-Dunához, illetve valamivel később a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz. A korai-avar leletek aztán (**590**, vagyis 735 **k.**) tömbszerűen jelentek meg az Olt völgyében és Székelyföldön, a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén.)

Megjegyezzük, hogy ekkoriban, **558** (714) **k.**, más álláspont szerint **463** (715) **k.** zajlott a kazárok térhódítása a Kaukázus térségében, amellyel részletesebben másutt foglalkoztunk, s arra is utaltunk, hogy az adatközlők tévesen „avaroknak” aposztrofálták a kazárokat (a Zsuan-zsuan utódnépét). Egyes bizánci történetírók értelmezése szerint ők voltak az „igazi avarok”. A hunokkal együttműködő avarhunokat ezek a történetírók „ál-avaroknak” tekintették. Az elnevezés körüli zavarok arra vezethetők vissza, hogy a türkök keresték „szökött szolgáikat”, tehát a Zsuan-zsuan kazár vezető erejét, ám a kazárok ügynökeinek (és Bizáncnak?) sikerült megtéveszteniük a türkök vezetőit, sikerült elhitetni velük, hogy a „szökött szolgák” avar néven Attila államába menekültek.

A türk és kazár térhódítás nem hagyta érintetlenül az onogurok fokozatosan önállósuló országát sem. Vannak olyan interpretációk, melyek szerint az onogur közösség **463** (715) **k.**, vagy **560** (716) **k.** az avarok (értsd: kazárok), vannak olyanok is, amelyek szerint **565-től** (721-től), vagy **576-tól** (ugyancsak 721-től) a türkök fennhatósága alá került, akik ekkor hatalmas területet foglaltak el K-Európában. Elképzelhető, sőt feltételezhető, hogy a türköknek való alárendeltségük rövid ideig tartott, illetve formális lehetett. (Kétségtelen, hogy **463-ban** (719) az onogurok követsége Bizáncban járt, és ott szóba került fenyegetettségük. A türk csapatok azonban feltehetőleg olyan parancsot kaptak Közép-Ázsiából, mely szerint az avarhunokat kellene hódoltatniuk (akiket sehol sem találtak), és nem nagyon igyekeztek megzavarni az onogurok életét.) Kizárható viszont, hogy helyes volna a széles körben uralkodó álláspont, mely szerint a Kárpátmedencei „avarok” (avarhunok) „birodalma”, amit a türkök nem találtak, uralta volna K-Európa nagy részét, beleértve az onogurok által lakott területeket. (Láttuk: az avarhunoknak Attila, majd fiainak uralma idején még nem volt önálló államuk, sem a Kárpát-medencében, sem a Havasalföldön vagy a Ny-Balkánon, és később sem próbáltak „kitörni” az általuk benépesített földrajzi egységből, tájból, a Kárpát-medencéből. Hosszú uralmuk idején mindvégig kizárólag a K-ről érkező (Ny-ra szoruló) pusztai népcsoportok befogadása jellemezte államukat, nem pedig a K-i expanzió.)

Az onogur törzsszövetség nyomai a sztyeppén világosan felismerhetők. A **06. sz. közepére** (a 07/08. sz. fordulójára) a Dnyeper vidékén jellemző lett az a magas szintű fémművesség, melynek előzményei Közép-Ázsiából ismeretesek, és ami a hun műveltség fejleményeként azonosítható. A **06. sz. második felében** (a 08. sz. első felében) már nagy számban jelen voltak a sztyeppén az öntött és préseléses technikával készített „maszkos" veretek, melyek a K-európai ún. „szivasovkai kultúra", valamint a „penykovkai és kolocsini kultúra" termékeiként ismeretesek. A számos K-európai szíjvég- és veret-variáns közül utóbb csak néhány jelent meg a Kárpát-medencében. A Kárpát-medencében megmutatkozó variánsok párhozamai a Volgamentéről, a Kubán-vidékről, a Kaukázus É-i és Ny-i peremérő, a Pontosz-vidékről, a Krímfélszigetről és a Fekete-tenger É-i és Ny-i partvidékéről is ismeretesek. Erősen kétséges, hogy ezek a Hun Szövetség K-i utóvédjét képező, és K-Európán egyszer csak átviharzó avarhunokhoz lennének köthetők, bár ez az álláspont széles körben elterjedt. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy ebben az esetben az onogurok tárgyi hagyatékával találkozunk.

Némelyik történész úgy aposztrofálja az onogurok törzsszövetségének kibontakozó államát, mintha a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a Fekete-tenger fölött egy második, de az elsőnél kisebb „Hun Birodalom" állott volna fönn, mely később magában foglalta volna az ősbolgárok (bolgár-törökök) törzseit is. – A virtuális kronológia csapdájában a kutató nem veheti észre, hogy az „első" Hun Szövetség állama, Hunnia ebben az időben (**440**, azaz 726 **k.**) még javában létezett, – bár már nem tudta közvetlenül befolyásolni a K-európai eseményeket. Hunnia az ellene irányuló mesterkedések és fegyveres támadások miatt már maga is segítségre szorult, ezért szívesen befogadta a K-i bevándorlókat.

A türk Istemi kagán **576-ban** (732) halt meg. Halála pontot tett a türk hatalom avarhunokat üldöző, egyben K-Európa jelentős részét megszállás alatt tartó korszakára. A kibontakozó hatalmi harc közepette, valamint a közép-ázsiai Heftalita területek megszállása céljából a türk csapatok sorra elhagyták K-Európa területét, legalábbis a kontinens Volgától Ny-ra eső térségeit. Távozásuk új lendületet adott az onogurok függetlenségi mozgalmának. Befolyásolta a függetlenséghez vezető folyamatot az is, hogy Hunniában **453-tól** (739-től), Attila halála után válságos állapotok következtek el. Az onogurok törzseinek egyik része ugyanis ekkor már Hunnia DK-i határvidékén helyezkedett el.

Egyes interpretációk szerint már **456** (712) **után** „*valamilyen hun etnikum települt le Dácia ripensis területére*". – Nem valószínű, hogy ez esetben avarokról vagy ősbolgárokról, sokkal inkább onogurokról lehet szó. (A kutrigurok egy része pedig **567** (712) után visszavonult a Keurópai sztyeppére.) A Közép-Ázsia felől érkező ősbolgárok aztán **480** (736) **k.** kezdték meg tömeges beáramlásukat a Fekete-tenger térségébe és az Al-Duna vidékére. A bolgár népnév feltűnik egy **480-ra**, tehát 736-ra vonatkozó adat kíséretében. (Megjegyzendő, hogy száz évvel korábban, Zénó császárral összefüggésben is szó esett már bolgárokról.) A bolgár elnevezést a források – miként az utrigur és kutrigur nevet az avarral – rendre a hun megnevezéssel párhuzamosan használták. (A korábban, **575–580** (720–725) **között** tömegesen érkezett szlávok Hellasz területére igyekeztek, az Al-Dunánál a Hunniába törekvő onogur etnikum nyert tért.) Az Al-Dunához igyekvő ősbolgár népesség pedig nem az onogurok közül került ki.

Mihály szír pátriárka az **585-ben** (730) ÉK-Iránból (a fehérhunok felbomló államából) Ny-ra tartó népek egyikét nevezte bolgárnak. Szerinte ezek a bolgárok a Kaszpi-tengert D-ről megkerülve keltek át a Kaukázuson, és a Fekete-tenger mellett az Al-Dunához igyekeztek, Maurikiosz császár beleegyezésével költözhettek Moesiába és Dáciába. (Felmerült – miként már említettem, és cáfolni is igyekeztem –, hogy azonosak lehettek a korábban már (**530-tól**, tehát 675-től) emlegetett utrigurokkal, vagy a kutrigurokkal.) Esetükben még nem beszélhetünk népi betelepedésről. Minden valószínűség szerint csonka társadalmakkal állunk szemben, a nagy távolságról érkezők fegyveres férfiak (és „közlekedési eszközeik", tehát a lovaik) lehettek.

Mindenesetre a (**482**, 738 **k.**) kialakulófélben levő ősbolgár–onogur szövetség nagyobb erejének legtöbben éppen az ősbolgárokat tekintik – bizonyára nem a létszámuk, hanem éppen fegyveres erejük miatt.

Nem tudjuk a császár milyen megfontolásból invitálta az ősbolgárokat birodalma határvidékére, talán a perzsák ellen akarta bevetni őket. Erre azonban nem került sor, – (sőt, néhány évtized elteltével ezek a lovasok a Konstantinápolyt támadó perzsa hadsereg európai támogatóivá váltak). Konstantinápolyban és Ős-Budán is (Attila halálával – meggyilkolásával – összefüggésben) **453-ban** (739) koncepcióváltás történt: az ősbolgárok, miként korábban az onogurok, hirtelen Bizánc ellenségévé váltak. Petrosz bizánci tábornok **594-ben** (ugyancsak 739) elszánta magát arra, hogy megküzdjön az Al-Duna térségében egyre nagyobb hatalomra szert tevő, bolgárnak nevezett erőkkel. Egy csatában az ősbolgárok vereséget szenvedtek, a vezérük is elesett. Bizánc (és az ősbolgárok) „koncepcióváltása" valójában a kazárok történetének fényében válik érthetővé. A Ny-i Türk Birodalom **581-ben** (737) szakadt végérvényesen két részre. Igencsak valószínű – bár ilyen írásos emlék nem áll rendelkezésre – , hogy a birodalom Ny-i végvidékén maradt türk erők ekkor a kazárokhoz csatlakoztak. (Ez magyarázhatja a Kazár Kaganátus hirtelen eluralkodását a térségben.) A történetírás a türkökhöz köti a (Krím-vidéki) Boszporusz **583** (739) **k.** bekövetkezett elfoglalását, ami tényszerű lehet, ám csaknem bizonyos, hogy az európai türk csapatok ezzel a sikerükkel már a kazár vezető rétegnek igyekeztek szolgálni. (Annak a „valódi avarnak" nevezett hatalmi központnak tettek szolgálatot, melynek a megsemmisítése érdekében vezényelték korábban őket Európába.) Nemsokára aztán, **584/585-ben** (740/741) ezek a csapatok, feltehetőleg hozzájuk csatlakozott ősbolgár erőkkel együtt megközelítették a Duna torkolatvidékét is. Éppen ez csaphatta ki Bizáncban a biztosítékot. (Bizánc felfüggesztette az „avarok" (tkp. a hunok) elleni hadműveleteket, és az ősbolgárok (lényegében a türkök, a kazárok) ellen fordult. Hamarosan ide csoportosította át a Perzsia ellen hadakozó seregeinek jórészét is.

A bolgár hagyomány szerint Attila halála után, tehát **453/454** (739/740) után két fia, Emnezár és Uzendur a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelent meg. Ugyanakkor Uto nevű fia Vidin és Otoszen között, míg Dengezik a Duna-delta vidékén, végül Uszkolm az Iskir- és Ogosztafolyók között tűnt fel. Ám az „Óbolgár Királylista" szerint, az uralkodók sorában Attila, azaz „Avitohol" után nem az említett királyfiak egyike, hanem Ernák következett, a jegyzék őt nevezte meg a nagykirály örökébe lépő ősbolgár uralkodónak. Ernák/Irnik hatalma bizonyára kiterjedt a felsorolt királyfiakra, illetve Al-Duna-vidéki népeikre is.

Az onogurok (az együttműködő avarokkal (kazárokkal, türkökkel?) és ősbolgárokkal együtt) **585-ben** (741) újra elfoglalták az **594-ben** (739) elvesztett pozíciójukat az Al-Duna D-i oldalán. Ezzel összhangban, az **596-ra** (741) vonatkozó tudósítások szerint újabb sztyeppei erők (kb. 10 ezer ősbolgár harcos!) érkeztek az Al-Dunához.

Ernák/Irnik éppen **455-től** (ugyancsak 741) kezdett uralkodni a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, az onogurok körében. A bizánci források arról számolnak be, hogy **586-ban** (742), illetve **597-ben** (ugyancsak 742) az Al-Dunánál felkelés bontakozott ki a „kagán ellen".

(A 10 ezer K-i fegyveres már megérkezett, és mikor Ernák átvette a hatalmat, szembekerülhetett türk/ősbolgár vetélytársaival.) Az al-dunai „felkelés" idején, Menasses írásai szerint **597/598ban** (742/743): „*a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire*". Bizánc Ernákban kisebb veszélyt látott, mint a türkökben, ősbolgárokban. Így válik érthetővé, hogy Bizáncnak Attila fiával való kapcsolata egy darabig baráti volt, és ez a magyar történeti hagyományban is megörökítést nyert. Később azonban Ernák maga mellé állította az ősbolgárokat, majd megalapította a sztyeppei Onogur-Bolgár Törzsszövetséget.

(Meg kell említenünk egy késő középkori, 15. sz-i krónikát, Thuróczy Chronica Hungarorumát, melynek szerzője – úgy tűnik –, a hunok vonatkozásában saját kronológiai

rendszerrel rendelkezhetett, és nem engedte magát elvakíttatni a tetszetős virtuális időrendtől. Ő is tudott erről a „tízezer” fegyveresről, bár ő húszezerről szólt, és arról tájékoztatta az utókor olvasóit, hogy a „hunok” ezzel a kontingenssel a Konstantinápolyra törő perzsák, mégpedig Koszroesz hadjáratát támogatták. Az **626-os** (782-es) támadást összefüggésbe hozta a húszezer fős erősítéssel (**596**, azaz 741), s – korábbi krónikai adatközlések nyomán – »744-re«, talán éppen 744-re (!) datálta. Bármennyire meglepő is, fölmerülhet, hogy Thuróczy a saját korához viszonyítva jól érzékelte az első évezred némelyik történelmi eseményének időbeli távolságát.)

Az onogurok és ősbolgárok az Al-Duna vidékén megerősítették pozíciójukat, jelentős bizánci erőket kötöttek le, s így válik érthetővé, hogy **460** (746) **k.** a gepidák és az avarhunok újra sikeres hadműveleteket folytattak Petrosz tábornok K-balkáni erői ellen, és megingathatták Priszkosz tábornok Duna–Tisza-vidéken pusztító seregének helyzetét is. Az ÉK-ről támadó antok (Bizánc szláv szövetségesei) támadása miatt azonban az onogur–ősbolgár sereg **602-ben** (747), egy Apszik nevű hadvezérrel az élén kénytelen volt a Dnyeper-Dnyeszter közébe vonulni. Maurikiosz császár a csapatait **591/592-ben** (747/748) az Al-Duna vidékére összpontosította, a támadó avarhun és gepida csapatok pedig **461/462-ben** (ugyancsak 747/748) meg sem álltak Dalmáciáig.

Egy adat szerint az európai türk offenzíva teljes összeomlása után, **595** (751) **k.** a K-európai törzsek, köztük a közép-ázsiai eredetű zabenderek, tarniakok és kutrigurok is az „avarokhoz” csatlakoztak. A virtuális történetírás a **06/07. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. közepén K-Európát hagyományosan az avarok uralma alatti területnek tartja. Mi azonban pontosan tudjuk, hogy ott nem az avarhunok, hanem – a szabírok rövid hegemóniája után – az onogurok és ősbolgárok, valamint a kazárok (az ún. „igazi avarok”) vetélkedtek a hatalomért. Ekkor az ősbolgárok képezték a mérleg nyelvét a kazárok és az onogurok között. Azzal, hogy Ernák idején az onogurok mellé álltak, a kazárok hatalma a Kaukázus közvetlen környezetére korlátozódott. Mikor később az ősbolgárok a kazárok mellett tették le a voksukat, az onogurok a törzsszövetségben alárendelt helyzetbe szorultak, – ám ne szaladjunk ennyire előre…!

A meglehetősen bizonytalanul, **466-ra** (752), **467-re** (753), **468-ra** (754) és **469-re** (755) is datált, ún. Bolia-folyó menti csata a Kárpát-medencei hun elit további eróziójához, valamint egyes Ny-i területek elvesztéséhez vezetett, így a fegyveres hatalom és kezdeményezőképesség Hunniában egyértelműen az avarhun (és gepida) vezetők kezébe került. Ezzel összefüggésben az onogur és ősbolgár erők által ellenőrzött K-i területek (Al-Duna) végérvényesen elszakadtak Hunniától. Általánosan elfogadott vélelem szerint Hunnia **470** (756) **k.** szűnt meg létezni, mivel a hun vezetőréteg egy része (Ellák, Dengezik stb.) életét vesztette, más része – pl. Ernák, aki az onogurok (és ősbolgárok) királya lett a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, vagyis „Kis-Szkítiában”, a mai Dobrudzsa területén – kivonult a Kárpát-medencéből.

Egy adat szerint az onogurok (és ősbolgárok) **502-ben** (758) támadást intéztek a bizánci fennhatóság alatt álló területek ellen. A párhuzamos kronológiai sor szerint **602-ben** (758), Pokász császár uralmának kezdetén a trákiai bizánci erők támadása váltott ki egy komolyabb ellentámadást. Ezután néhány évre szüneteltek az összecsapások az Al-Dunánál. Ebben az időben Bizánc a balkáni szlávok térhódítása miatt kifejezetten gyengélkedett, de az onoguroknak is éppen elég bajuk volt (a kazárokkal), hogy ne terheljék magukat Al-dunai erőfeszítésekkel. Ken a kazárok megerősödtek, s mivel a türkök lényegében eltávoztak K-Európából, úgy gondolták, itt az ideje annak, hogy ők maguk valósítsák meg azt, amit a türkök félbehagytak: egy K-európai–kaukázusi nagyhatalom kiépítését. Az onogurokat **603-ban** (759) erőszakkal akarták a hatalmuk alá vetni, ami kiváltotta a K-en lakó onogurok felkelését. A lázadás függetlenségi háborúvá fejlődött. Az események menetét erősen befolyásolták az ősbolgár törzsek hatalmi törekvései. Egy Organa nevű ősbolgár személyében **605** (761) **k.** külön kagánt támasztottak maguk fölé, aki Bizánccal szövetségre is lépett. (Az ő unokaöccse és utóda lett aztán az a Kovrat, aki később egyesítette a Volga-menti törzseket. Ezt az Organa kagánt

egyes interpretációk a virtuális kronológia csapdája miatt a száz évvel később színre lépő Arbuga baltavárral azonosítják.)

Az onogur lázadás eredményeként **607-re** (763) helyreállt az onogurok kazároktól való függetlensége. Organa ősbolgár mozgalmát is sikerült megszelídíteni. Egy interpretáció szerint Ernák idejében (**475 k.**, tehát 763 k.) erős onogur–óbolgár hatalom valósult meg az É-kaukázusi térségben, melynek ellenében Bizánc és Perzsia is erődrendszert kezdett ott építeni. A sztyeppei hatalom nagymérvű erősödésének magyarázatául elsősorban a felbomlott Heftalita állam népei egyikének-másikának, tehát az ősbolgároknak a folyamatos érkezése és az onogur szövetséghez való csatlakozása szolgálhat. Az Al-Dunánál évtizedek óta jelenlevő ősbolgárság immár a Meotisz vidékén is eluralkodott, és **620** (765) **k.** bizonyára már népi közösségekkel (földművelők, állattenyésztők) is kiegészült.

Az onogurok és ősbolgárok az Al-Duna vidékén is tovább erősítették pozíciójukat, a bizánci források az **507** (763) és **512** (769) **közötti** évekre vonatkozóan is bizánci területekre támadó bolgárokról tettek említést. Egy párhuzamos adat szerint „avarok" (bizonyára ősbolgárok) szorongatták Tesszalonikit **618-ban** (763).

(Ezekben az években, **608** (764) és **610** (766) **között** lázadás, puccs és népirtás kezdődött a perzsák által nagy erőkkel támadott Alexandriában, majd ez a puccs kiteljesedett Konstantinápolyban, és végeredményeként Herakleiosz vette át a hatalmat. A Balkán **620** (765) **után**, a császár hatalomba kerülésének évére (**610**, vagyis 766) érdemleges bizánci katonai erő nélkül maradt. A helyzetet jól jellemzi, hogy a kortárs történetírás – általánosan elfogadott álláspont szerint – Bizáncban **625** (770) **k.** meg is szakadt. A Balkánon terjeszkedő szlávok miatt a romanizált dalmáciai lakosság Itáliába vagy Szicíliába vándorolt ki.)

A Nesztor-krónika írja: „*úgynevezett bolgárok érkeztek Szkítaföldről, azaz a kazárok országából, és a szlávokat elnyomva* [?] *telepedtek le a Dunánál. Ezután jöttek a fehér magyarok* [onogurok]*, és miután elűzték a volochokat* [bulakokat, azaz egyfajta ősbolgárokat?], *akik azelőtt elfoglalták a szlávok földjét, birtokukba vették azt. Ezek a magyarok először Herakleiosz császár idején tűntek fel, aki Koszroesz perzsa uralkodó ellen indított hadjáratot. Egyidejűleg felléptek az avarok is.*" – A krónikás így foglalta össze a **07. sz. első felének** (08. sz. második felének) al-dunai, balkáni eseményeit.

Nem világos, hogy Ernák hatalma K-en meddig terjedt. Mindenesetre a Kaukázus térségében ekkoriban már a kazárok hatalma megkérdőjelezhetetlen volt. Egy adat szerint **626-ban** (771) a kazárok kiterjesztették fennhatóságukat az onogurok ottani területére is. Együttműködtek a Kaukázus térségében is jelen levő ősbolgárokkal, akiknek a vezetője Dulu (Dul, Dula, Duló) volt. A már említett Nestor-krónika (és vele együtt az európai történetírás) viszont úgy tudja, Herakleiosz idején (**610**, tehát 766 **után**) az avarok voltak a térség urai. Mintha a Kárpát-medencei avarok olyan hatalmasak lettek volna, hogy K-felé több ezer km-re elért volna a kezük!

(Feltehetőleg ismét az „avarok" fogalmával kapcsolatos félreértéseknek esett áldozatul az igazság. Már említettük, valójában a kazárok voltak az „igazi avarok". Nem segíti ebben a dologban a történelmi igazság fölismerését a volgai bolgárok krónikája sem, melynek „legmélyebb rétege" valamikor a 12. sz-ban keletkezett. A volgai bolgárok ugyanis, bizonyára az általuk is ismert kora középkori kútfők tévedéseit elfogadva, hol a kazárokat, hol az onogurokat keverték össze az avarokkal. Megjegyzendő, hogy a kazárok vonatkozásában tkp. nem is tévedtek! A tévedés általánossá vált s az is maradt mind a mai napig: a történetírás szerint K-Európa urainak a **07. sz. első felében**, tehát a 08. sz. második felében „avaroknak" kellett lenniük.) Biztosra vehetjük azonban, hogy Onogur-Bulgária K-i végein a kazárok és az

onogurok összecsapásai zajlottak, az ősbolgárok pedig ekkoriban – egyre inkább – a kazárokat támogatták.

Ernák **489-ig** (775-ig) élt, bizonyára a Meotisz vidékén. Állítólag Bizánc szövetségese lett. Gosztun, az „óbolgár fejedelmi sorban" következő személy Ernák halála után, 775-től (**630-tól**) vezette az onogurok és ősbolgárok közösségeit. Uralma ugyancsak nem terjedt ki a K-i, Kaukázus-vidéki térségekre. Róla annyit vélhetünk biztosnak, hogy a listán utána következő személyektől eltérően nem volt tagja a Duló-nemzetségnek, vagyis ő még valóban onogur (fehér magyar) volt (miként anyai részről Ernák is), tehát nem óbolgár. Talán ezt az évet rögzíthetjük a K-európai Onogur-Bulgária, mint komoly K-európai hatalom megalakulása időpontjaként. (A forrás, az óbolgár királylista szerint Gosztun **635-ig**, azaz 791-ig uralkodott.)

Harc a zsidók, a pogányok és a keresztény „eretnekek” ellen; a Szentháromság dogmájának kibontakozása (a 08. sz. negyedik negyedéig)

A Római Birodalomban bármiféle keresztényüldözés hosszú időre értelmét vesztette, mivel **313** (569) **után** a hatalom berkeiben általánossá vált annak belátása, hogy a keresztény vallás a Római Birodalom társadalmának legfőbb integrátora lehet. Nagy Konstantin ediktuma teokratikus keresztény monarchiához vezetett. A **325-ben** (581), a nikaiai egyetemes zsinat alkalmával megfogalmazott keresztény hitvallás a Szentháromság mibenlétének leírására vonatkozóan már többek által kigondolt változatok nyomán meghatározta Isten egységét a „közös lényegben”.

Róma népe megszabadítottnak érezhette magát, s **326-ban** (582) már fel is szentelték az ún. „öreg” Péter-templomot (kora-keresztény bazilikát), ami talán kezdettől „birodalmi keresztény” (nem ariánus) használatban lehetett, békésen megférve az ariánusok imaházaival. Birodalom szerte nagy volt a megkönnyebbülés, a hitélet jó ideig nagyobb konfliktusoktól mentes volt. Párhuzamosan fejlődött a „birodalmi” és az ariánus egyház, valamint a kereszténység számos egyéb irányzata. Az előbbi jellemzően K-en, az ariánus inkább a kontinens Ny-i részein. Természetesen, mivel utóbb eretnekségnek nyilvánították (és ki akarták törölni a népek emlékezetéből), kevés adattal rendelkezünk a **04.** (06/07.) **sz-ból** az ariánusok (újjá-)szerveződéseiről és hittételeiről. Úgy tudjuk, **405** (661) **után** készítették Ravennában az ariánus keresztelőkápolna kupolájának ismert mozaikját: A Mindenhatóra váró üres trón az Utolsó ítélet idejét és az „egy Istent”, Jézust idézi meg, és a trón mellett tiszteletteljes tartásban Szent Péter és Szent Pál várakozik.

A birodalmi egyház teológiai fejlődésének, kibontakozásának, megszilárdulásának időszakát a történetírás – természetesen a virtuális kronológia alapján – »381« és »553« között lezajlott, tehát 172 éves folyamatként rögzítette. Az alábbiakban levezetjük, hogy a szóban forgó terminus, amelynek során Európában a kereszténységről leválasztották az eretneknek nyilvánított irányzatokat, és általános elfogadást nyert a Szentháromság tana, ténylegesesen mindössze 43 évig tartott (**381**, vagyis 667, és **554**, tehát 710 között).

A kezdetben pluralista (egy évszázadig tartó) birodalmi keresztény világ egén a viharfelhők csak Theodosziosz császár működésének idején jelentek meg. A császár hadjáratot folytatott a pogány vallások ellen, majd betiltotta az arianizmust, aztán **381-ben** (667) összehívta az első konstantinápolyi zsinatot. (Korábban az arianizmus jelentette a Birodalom kereszténységének domináns irányzatát. Eudoxiosz, aki **370** (656) **előtt** Konstantinápoly radikális püspöke volt, ugyancsak az arianizmust hirdette.)

A manicheusok üldözését a császár **382-ben** (668) rendelte el. A császár a zsidó vallásgyakorlást is üldözte, **415-ben** (671) vagy **425-ben** (681) letétette a zsidó pátriárkát is. Ekkoriban zajlottak azok a pogromok is (**414**, **418**, vagyis 670, 674), amelyeket Aranyszájú Szent János rovására szoktak írni. Theodosziosz **380-ban** (677), más adatok szerint **391-ben** (ugyancsak 677) a birodalmi egyházat államegyházzá tette. (Nem csak ráerősített Nagy Konstantin korábbi, talán a nép körében már feledésbe ment intézkedésére, melynek nyomán a kereszténység elvileg már hosszú ideje államvallás volt. Feltehetőleg azért tett így, mert észlelte, hogy a pogány vallások, még inkább a zsidók vallása önmagától sehogy sem akartak elsorvadni. Az államegyház másodszori kinyilvánítása azonban úgy is értelmezhető, hogy a Konstantintól eredő ediktummal ellentétben a császár ekkor már nem a természetesen sokszínű kereszténységet, hanem csak annak konstantinápolyi változatát, a „birodalmi” kereszténységet jelölte meg államvallásként. Alighanem ez a második értelmezés tartalmaz több igazságot.)

A harc a birodalmi egyház kebelén belül is folyt, bizonyára összefüggésben a politika csúcsain helyet foglaló latin, illetve görög kulturális hegemóniára törekvő császárok szándékaival. Epiphaniosz – előbb **367-től** (664-től) a ciprusi Szalamisz püspöke, majd **535-ig**, tehát 691-ig (?) konstantinápolyi pátriárka, később pedig Theophilosz alexandriai pátriárka (**385–412**, azaz 682–698) –, egyes vélemények szerint a görög dominanciát szorgalmazó Theodosziosz császár támogatásával a hátuk mögött, a **04. sz.** (07. sz.) **második felében** nagy hatású támadásokat intéztek Origenész kereszténysége ellen. Valójában a már rég halott gondolkodó aktuális követői és művének továbbgondolói ellen, azaz „bizonyos egyiptomi szerzetesek" (Ammóniosz, Jeromos, Evagriosz Pontikosz stb. szerzetesek és aszkéták) ellen léptek fel. Ezek között a gnoszticizmusra fogékony, igen erős hitű keresztények körében fogalmazódtak meg a monofizita és az azzal számos ponton ellentétben álló nesztoriánus keresztény tézisek.

(Látjuk fentiekből, hogy Epiphaniosz a virtuális kronológiában „megduplázódott". Megjegyzem még, hogy az alexandriai szerzetesek elleni verbális támadás egyes értelmezések szerint nem Theodosziosz császár támogatásával, hanem éppen ellenkezőleg, a császár akaratával dacolva ment végbe.)

Az Epiphaniosz és Ammóniosz közötti békétlenség **393-ban** (679) Palesztinára is átterjedt, és szembeállította egymással az aszkéta-szerzeteseket: pl. Rufinust és Jeromost. Epiphaniosz élete végén bizonyára kegyvesztett lett, hiszen II. Theodosziosz kívánságára **428-tól** (684-től) Nesztor pátriárka, a nesztoriánusok vezére lett a vallási vezető Konstantinápolyban. Az Ammóniosz és Evagriosz nézeteivel szembenálló szerzetesek ekkor megrohanták Alexandriát, terrorizálták Theophilosz pátriárkát, aki **399-ben** (685) elűzte az origenistákat Egyiptomból, majd pápai (!) jóváhagyást szerzett tanaik hivatalos elítéléséhez.

Evagriosz remete az apatheia ideáját helyezte előtérbe. A mennyek országa e remete-filozófus szerint nem más, mint a lélek igaz tudással kísért szenvedélymentessége, s ezáltal a Szentháromság ismerete. Ebben a teóriában a szenvedélymentesség jele, hogy az ész a saját fényét kezdi látni, aminek elérése az emóciók módszeres kiiktatásával lehetséges. Az első lépés az érzékelés kiiktatása, (ami után azonban a remete ellen a démonok szemtől-szembe támadnak). Az érzékelésekből visszamaradt emlékképek kombinációi a remete felfogása szerint a démoni sugallatok. A szenvedélyek ellen a „szellemi szeretet" (*agapé pneumatiké*) megvalósítása javallott. A szenvedélymentes ember nem vesz tudomást a lélek értelem nélküli részéről. – Mindezt végiggondolva egyáltalán nem csodálkozhatunk, hogy az egyszerű származású, tanulatlan, de a szeretet vallásában mélyen hívő szerzetesek és remeték indulatosan szembefordultak Evagriosszal. Ugyanis semmit sem érthettek ebből! – Ezen az sem változtathatott, hogy Evagriosz dialektikája szerint a Szentháromság éppen a maga egyszerűségénél fogva nem definiálható, hiszen nincs ellentéte. (Ugyanakkor Evagriosz álláspontja szerint a teológia nem igényli a dialektikai jártasságot, és a Szentháromság megismeréséhez nem szükséges az analitika sem, mondván: az igazi látás csak a tiszta lelket illeti meg.)

A latinizáló Justinus és Justinianus császárok, Theodosziosz császár vetélytársai, akik a zsidó vallás virágzásán túlmenően elsősorban a manicheizmusban látták a fő veszélyt, **519**, azaz 675 **után** Róma püspökeivel (pl. Hormisdas pápával) ápoltak jó kapcsolatokat, arra törekedtek, hogy az egyház központja Itáliában legyen. A császár egy rendeletében kimondta: a pápa „*az összes szent egyházak* [gyülekezetek] *feje, és Isten szent papjainak a feje*". Ediktuma a birodalmi kereszténységgel szembeni hadüzenetként értelmezhető.

Justinianus biztosította, hogy Nursiai Szent Benedek **525** (681) **k.** kolostort alapíthasson a közép-itáliai Montecassinóban, s kialakíthassa a rend szabályzatát, életmódját (**529**, vagyis 685). A császár ezzel párhuzamosan kivétette a zsidó vallást az engedélyezett vallások köréből,

erőszakkal megkereszteltetett zsidókat, zsinagógákat alakíttatott át keresztény templomokká. A szamaritánusokkal és a homoszexuálisokkal szemben is intézkedéseket hozott.

Az alexandriai zsinaton (**399**, azaz 685) az egyházatyák kimondták a manicheus tanítás elvetését és az azt követők kiközösítését is. Ekkor fogalmazták meg azt az álláspontot is, hogy kizárólag az Atyával egylényegű Fiút és az előbbiből utóbbit megelevenítő Szent Szellemet magában foglaló Szentháromságot elfogadókra korlátozódik az egyetemes egyházak (catholicae ecclesiae) közössége.

A „nagy egyházatyák", mindenek előtt Gregorius/Gergely és caesareai Basil/Vazul a **04. sz. harmadik negyedében** (a 07. sz. közepe után) alapozták meg a Szentháromságtant. Teológiai munkásságukban az alexandriai és az antiokhiai iskola között középutat keresték. Szentháromság-értelmezésük azonban nem az utolsó szót jelentette a krisztológiai kérdésekben.

Justinianus császár nemcsak a bencéseknek adott privilégiumokat, hanem **540** (685) **k.** a szír Marón szerzetes (élt **410-ig**, azaz 666-ig) Apamea és Emesa között elhelyezkedő sírja fölé monostort emelt a szír maronita szerzeteseknek is. Intézkedései összhangban álltak II. Theodosziosz császár és a pápa (I. Celesztin) álláspontjával is, – utóbbi a római zsinat (**430**, vagyis 686) alkalmával, Kurillosz alexandriai pátriárka (a Szent Márk féle kopt liturgia szabályozója) álláspontját méltányolva eretnekségként elutasította a konstantinápolyi Nesztor tanait. A következő évben (**431**, vagyis 687) tartották meg az epheszoszi egyetemes zsinatot. Itt ismét Kurillosz került ki győztesen a Nesztor pátriárkával folytatott krisztológiai s hatalmi vetélkedésből. A Nesztor védelmében összehívott ellenzsinat határozatai ellenére a pátriárkát II. Theodosziosz császár **435-ben** (691) Felső-Egyiptomba száműzte. A nesztoriánusok Perzsiába menekültek, elszakadtak a Római Birodalomtól, Perzsiában bevett vallás lett a nesztorianizmus. A zsinat elismerte Máriát Isten szülőanyjának, vagyis hogy Mária nem lehetett közönséges ember. Érdekes álláspontot fogalmazott meg ez a zsinat a Szentháromság kérdésében: Mária is egylényegű az Atyával (Atya–Anya–Fiú Szentháromság), az „egyistenség" a Szentlélekben nyer kifejezést. Mindegyik isteni személy sugározza a Szentlélek egy-egy aspektusát. Az egyetemes zsinat meglehetősen távol került a kereszténység ma főiránynak tekintett teológiai vonalától. Közel esett azonban álláspontja bizonyos K-i származású népek, így feltehetőleg a magyarok őseinek eredeti istenfogalmához is. (Az atyák később visszatértek az alexandriai zsinaton elfogadott irányzathoz, kizárták a Szűzanyát a Szentháromságból, helyét újra a Szentlélek személye foglalta el.)

Az itáliai gótok ellen hadsereget küldő Justinianus a római pápákat ugyanúgy próbálta kezelni, mint II. Theodosziosz császár a K-római pátriárkákat: kénye-kedve szerint cserélgetni akarta őket. Felségsértés vádjával **537-ben** (693) letétette a korábbi gót hatalom jóvoltából trónra került Silverius pápát, és a kisázsiai Paterába száműzte, habár később megengedte neki, hogy visszatérjen Itáliába. Ott viszont az új pápa, Vigilius egy Nápoly melletti szigetre küldte száműzetésbe. Közben azonban Justinianus hatalma megtört, – ennek tudható be, hogy ellenfele, II. Theodosziosz császár, talán hathatós gót segítséggel, egy másik római püspököt is kreált, mégpedig I. (?) Leót (**440–461**, tehát 696–717), aki rokonszenvezett a monofizita megközelítéssel.

Justinianus császár (bizonyára Vigilius kezdeményezésére) egy Konstantinápolyba összehívott zsinat kapcsán **542-ben** (698) közreadta az origenizmus cáfolatát.

Vigilius pápa a nesztorianizmus ügyében magáévá tette Silverius elődjének, Celesztinnek, valamint a K-i egyházi vezetés meghatározó személyiségeinek az álláspontját, és **548-ban** (704) elítélte a Theodorétosznak és Ibasznak tulajdonított írásokat. Vigilius (és mentora, Justinianus császár) ekkor főként a monifiziták ügyében állt szemben a K-római térségben egyre világosabban megfogalmazódó (az alexandriai zsinaton **399-ben** (685) kinyilvánított) krisztológiai állásponttal, hiszen (a konkurens Leó pápához hasonlóan) elismerte

és terjesztette a monofizita tanokat, melyek szerint Krisztusban csak egyetlen, mégpedig isteni természet volt/van, ergo Jézus valójában nem ember volt.

Afrikában is változott a hatalmi helyzet, ennek megfelelően Dioszkurosz, a következő alexandriai pátriárka (feltehetőleg **444–451**, tehát 700–711) engedett a monofiziták óhajának, nem emelt kifogást hitvallásuk ellen. Úgy látszik, a zsinati határozatoknak bizonyos térségekben nem egykönnyen lehetett érvényt szerezni.

Egyes K-i pátriárkák a monofizita irányzatot eretnekségként akarták megbélyegezni, de Vigilius pápa megtagadta egy ilyen nyilatkozat aláírását. Ekkor a K-római katonaság betört a Szent Péter Templomba, a katonák kiráncigálták az oltár alá (mögé?) menekült pápát. Az egyházfőt fogolyként vitték Konstantinápolyba. Egy II. Theodosziosz császár által kezdeményezett újabb zsinaton, **448-ban** (704), eretnekség címén kiátkozták a monofizita nézetek miatt megvádolt Eutykhoszt. Eutykhosz fellebbezett Leó római püspökhöz (a II. Theodosziosz császár által mindeddig támogatott pápához), valamint Dioszkurosz alexandriai pátriárkához. Támogatták őt Laodikeiai Apollinarisz püspök és Alexandriai Kürillosz követői is.

(Eutykhosz/Eutykhiosz/Eutükhész néven két személyt tart nyilván a virtuális kronológia talaján álló történetírás, egyiket a **06. sz. közepén**, vagyis a 07/08. sz. fordulója után, másikat az **05. sz. közepén**, tehát ugyancsak a 07/08. sz. fordulója után. „Mindkét” Eutykhiosz vagy Eutükhész a monofizita irányzat híve volt, – belátható, hogy természetesen ugyanarról a személyről van szó.)

Justinianus császár hatalma végzetes megrendüléseként kell értelmeznünk azt az eseményt, hogy **549-ben** (705) a K-i egyházi személyiségek nem voltak hajlandók közös liturgián részt venni a Konstantinápolyba hurcolt Vigilius pápával. Dacos válaszlépésként a pápa **551-ben** (707) visszavonta a Theoderétosznak és Ibasznak tulajdonított írások eretnekké nyilvánítását.

Az újabb epheszoszi zsinat **449-ben** (705), feltehetőleg Vigilius bosszantására irányt váltott, ismételten a nesztoriánusok elítélését tartotta legfontosabbnak. Emellett igazhitűnek nyilvánította azt az Eutükhészt, akit az egyház ma is a monofizitizmus atyjaként tart számon. A zsinaton fegyveresek segítségét is igénybe véve vitték keresztül Eutükhész monofizita tanainak elismertetését. II. Theodosziosz császár is elfogadta ezt a zsinati határozatot. Leó pápa azonban a zsinatot „rablózsinatnak” nyilvánította. (Látható, hogy ekkor már nem elsősorban a vallási ellentétek, hanem a hatalmi érdekek voltak meghatározók.)

Ilyen előzmények után került sor **451-ben** (707), a kalkedoni (Kadiköy, Törökország) egyetemes zsinatra, amikor II. Theodosziosz császár már nem élt. E zsinat határozata Eutükhészt, a monofizitizmus atyját száműzte, Dioszkurosz alexandriai pátriárkát pedig leváltotta. Emellett visszaemelte tisztségébe a nesztoriánus Theodorétoszt és Ibaszt, – viszont magát Nesztort mint eretneket mégiscsak elítélték.

A zsinaton törvénybe iktatták Konstantinápoly előjogait. Kimondták Jeruzsálem sajátos helyzetét a többi patriarchátushoz képest, és hogy Palesztina és a Jordán bal partja is a fennhatósága alá tartozik. A szerzetesek püspöki joghatóság alá kerültek, kénytelen-kelletlen betagozódtak a bizánci államirányítási gépezetbe. Leó pápa először (Konstantinápoly privilegizált státusza miatt) nem fogadta el a zsinat határozatait, de aztán kijelentette, hogy Jézus Krisztusban az emberi és az isteni természet egy személyben egyesült.

A kalkedoni zsinaton megfogalmazott dogma szerint Krisztus (az Ige) tökéletes Isten és tökéletes ember, istenségében egylényegű az Atyával, ember voltában velünk; ekként két természetben nyilatkozott meg, mégpedig keveredés, változás és felosztódás, szétválasztódás nélkül. A két természet közötti különbséget semmilyen módon nem szünteti meg az egyesülés,

a két természet sajátosságai megmaradnak, – az egyesüléssel a két természet egy személyt és egy valóságot alkot. (Ez a dogma visszalépésként is értékelhető az alexandriai zsinaton **399-ben** (685) kinyilvánított állásponttól, a Szentháromság tételének megalapozásától.)

A zsinat következményeként a monofiziták elszakadtak a birodalmi egyháztól. A szakadás súlyos következményekkel járt, – a keleti tartományok szír és kopt nyelvű lakossága ugyanis csaknem maradéktalanul monofizita volt (a szír nesztoriánusok már emigráltak), a görög nyelvű (birodalmi) keresztény vallást e területen csak a kormányzat és az uralkodó rétegek képviselték. Elkezdődött a független kopt keresztény egyház története.

Ilyen előzmények után került sor **553-ban** (709) a konstantinápolyi, a krisztológia kérdését tartósan, „véglegesen" megoldó egyetemes zsinatra. A római egyházfő tiltakozása ellenére kezdetben a konstantinápolyi pátriárka elnökölt. Különböző interpretációk Eutykhoszt (Eutükhészt) jelölik meg a zsinatot megnyitó konstantinápolyi pátriárkának. Csak **565-ben** (710) került sor a leváltására, s helyébe III. „Skolasztikus" János kinevezésére. (Eutykhosz zsinati szereplése csak úgy volt lehetséges, hogy az egyházvezetők kezdetben visszaléptek a monofiziták irányzatának ostorozásától, sőt Eutykhosszal szemben vissza kellett vonniuk az „eretnekség" vádját is, a száműzött atyát meg kellett követniük, – ám ennek nem maradt nyoma az egyháztörténetben.

A fővárosban fogolyként őrzött Vigilius pápa megtagadta a részvételt az összejövetelen, és visszautasította, hogy akár csak képviselő útján is jelen legyen. Benyújtotta viszont a császárnak saját constitutumát, s anatémát mondott azokra, akik elítélték az ő álláspontját.

Origenészt Ariusszal és Nesztorral együtt kárhoztatták a zsinati atyák. A zsinat végül eretnekségként elítélte az origenista, nesztoriánus irányzatokat, sőt Eutykhosz ismételt letétele után a monofizitizmust is, átkot mondott mindenkire, aki az elítélt elhajlások híve. Végül, a rendkívül erős nyomás, illetve lelki és fizikai kényszerítés eredményeként Vigilius pápa is beadta a derekát, „meggyónta tévedését", ennek ellenére kizárták a (K-római) keresztények közösségéből. A történtek arra utalnak, hogy ekkor Justinianus császár – legalábbis Konstantinápolyban – már semmiféle hatalommal nem rendelkezett, csak „jóváhagyta" a zsinati határozatokat.

A zsinat eredményeként a **06. sz. harmadik** (a 08. sz. első) **negyedében** megszületett a kereszténység (Római Birodalom területén meggyökeresedett változatának) alaptanítása: a Szentháromság tana, azaz Isten önközlésének hármas megnyilvánulása, melynek lényege, hogy Istenben egy „természet" és három „személy" van. A három személy és az egy isteni természet: egyetlen lényeg és egyetlen szubsztancia; – örökkévalóak és mindenhatóak. Viszonyuk dialektikus, a dialektika az isteni élet immanens mozgását jellemzi: az Atya bírja az isteni lényeget, a Fiú az Atya örök közlése által létezik, a Lélek az Atyától és Fiútól származik, egyben kettejük szeretetének szimbóluma is.

Justinianus császár a zsinat után visszatért oda, ahol még némi hatalma volt, tehát Itália területének saját csapatai által uralt részére. Ott „kibékült" a zsinat által meghurcolt pápával, és halála (**565**, azaz 710) előtt, **554-ben** (710) állítólag még deklarálta Róma azon előjogait a keresztény egyházban, amelyeket feltehetőleg uralma kezdetétől fogva igyekezett megalapozni. Vigilius halála, **555** (711) után azonban I. Pelagius pápa (**556–561**, azaz 712–717) függősége, alárendeltsége rendkívül erős volt, maga a császár (melyik?) választotta ki (a római klérus ellenkezése mellett), és egy K-római/bizánci sereg juttatta be Rómába. Végső soron, legalábbis elvileg lezárult a birodalmi vallás és egyház kialakulásának folyamata. A továbbiakban már nem annyira a hitbéli, krisztológiai kérdésekben elfoglalt eltérő nézetek, állásfoglalások, hanem szinte kizárólag a hatalmi vetélkedés függvényeként kiélezett vagy tompított egyházvezetői viták képezték az „egyetemes" keresztény vallás egyes központjai részéről fölidézett, nemritkán kisebb-nagyobb szakadásokhoz, esetenként látványos megbékélésekhez vezető, tulajdonképpen napjainkig tartó folyamatokat.

A gyakorlatban több oldalról azonnal kikezdték a létrejött (kierőszakolt) konszenzust. Ezen nem is lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy a népességben ezrelékben is kifejezhetetlen a filozófusok, százalékban manapság is nehezen kifejezhető a filozofikus írásokat olvasók és megemészteni képesek aránya. A formális logika nehezen egyeztethető a szeretet érzelmével, a dialektika lényege nehezen közelíthető meg a logika, még kevésbé az emóciókra, érzelmekre támaszkodó köznapi gondolkodás felől. A Szentháromság dogmába szerkesztett formája idegen maradt a népesség többsége számára, elfogadtatása időről-időre erőszak igénybevételét vagy az egyházi és világi körök karizmatikus képviselőinek tekintélyelven alapuló „rábeszélését" igényelték. (Az európai kereszténység egész történetét átszövik azok a válságok, amelyek a tekintélyelv időről-időre bekövetkező csorbulása, a hierarchia vissza-visszatérő megkérdőjelezése idején elvilágiasodással, szektásodással vagy hitehagyással összefüggésben jelentkeztek. Így a korai időszak kereszténységre nyitott zsidó népességének többsége visszafordult a megkezdett útról, és később a már kereszténnyé lett közel-keleti emberek is tömegesen csatlakoztak Mohamed rendkívül könnyedén felfogható, igen egyszerűen követhető tanításaihoz.)

Néhány évvel az egyetemes zsinat után, **560** (716) **k.** a longobárd hatalom térségben történt megjelenésével összefüggésben már egyházszakadás következett be ÉK-Itália területén (Aquileia, Grado). A longobárd invázió következtében a „római" egyháztól elszakadó aquileiai egyházi vezetők évszázados (**698-ig**, vagyis 843-ig tartó) különállása azért érdemel figyelmet, mivel éppen Aquileia volt az **05. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a késő ókori, kora középkori keresztény misszió itáliai központja. Így nemcsak ÉK-, hanem egész Itália évszázadokra megosztott lett, területén alapvetően Bizánc és a Frank Birodalom osztozott, illetve időről-időre (a két birodalom határterületén) más, többé-kevésbé független államképződmények alakultak ki. Ennek megfelelően a terület egy részén a bizánci, másutt a Ny-i (római) kereszténység élvezett állami támogatást (szenvedett el állami beavatkozást). Később a világi hatalmasságok, például az egymással is szembeforduló Karolingok és utódaik is ragaszkodtak „saját" (általuk kinevezett) pápákhoz.

Ha a leghitelesebbnek tartott pápa-jegyzékben felsorolt egyházfők mindegyike valós történelmi személyiség, akkor biztosra vehetjük, hogy a **08.** (09/10.) **sz-tól** a **12.** (13.) **sz-ig** terjedő időszakban többnyire egyidejűleg legalább két pápa regnált. Az „ellenpápák" száma jóval nagyobb, mint a pápa-felsorolásban ilyen megjegyzéssel ellátott római püspökök száma. Ennek ellenére, „messziről nézve" lényegében egyenes vonalúnak tekinthető a Ny-i kereszténység fejlődése, ami azonban egyáltalán nem mondható el a bizánci vallásfejlődésről.

A K-i birodalmi területek tekintélyes részén, több szempontból rendkívül fontos területeken monofizita keresztények éltek, akik nem akartak belenyugodni hitük és vallási életük megváltoztatásába. A császár sem nézhette tétlenül, hogy a monofizita kereszténység idegen testként tegye lehetetlenné a Birodalom egységének megvalósulását. II. Leó császár **482-ben** (738) kénytelen volt türelmi rendeletet kiadni, hogy enyhítse a birodalmi vallás vezetői és a monofiziták közötti feszültséget. Megszületett tehát a „Henótikon", melynek a vitát el kellett volna simítania. Ám éppen ez az ediktum szolgált ürügyül az ún. „akakiánus szakadáshoz", az első nagy egyházszakadáshoz.

Akakiosz (**471-től**, azaz 727-től konstantinápolyi pátriárka) egységformulája kiengesztelte a monofizita egyiptomiakat és szíreket, és bár elítélte Nesztort és Eutükhészt, elismerte Kürillosz anatémáit, így alaposan visszalépett a fent említett zsinatok során kikristályosodott álláspontjától. II. Leó („Zénó") császár szándéka szerint ezzel a Birodalom K-i egyházai újra összhangba kerültek volna egymással, de nem lehettek összhangban a pápa **482** (738) **után** kinyilvánított álláspontjával. (Megjegyzendő, hogy az ortodoxok ma is kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a Szentlélek tiszteletének, ám azt csak az Atyától származónak vallják, továbbá (a későbbiekben) a Ny-i egyházban elfogadott Mária-dogmák egy részét nem

vallják, nincs egyházi főhatóságuk, hitelveik letéteményese nem az egyházi hierarchia, hanem a hívők közössége.)

II. Félix pápa **484-ben** (740) kiközösítette Akakiosz konstantinápolyi pátriárkát és II. Leó császárt. Sokan úgy vélik, hogy a Szentháromság tanát megerősítő ún. „atanázi hitvallás" nem korábban, hanem feltehetőleg ekkoriban, talán éppen a pápai intézkedés K-i visszhangjaként keletkezett.

A történetírás a pápai világi uralom kezdetét Róma térségében az **590-es** (746-os) évhez köti, amikor Nagy Szent Gergely lett a pápa, – a legendák szerint nem más, mint maga a nép választotta pápává. Gergely pápa egységesítette a Ny-i szertartásrendet, szorgalmazta a gregorián énekek alkalmazását. A zsinatokon a Krisztus kettős (isteni és emberi) természetét hirdető nesztoriánus tanok ellen lépett fel. A pápai joghatóság kiterjesztésére (minden egyházra!), a pogány birodalmi múlt és a barbár-keresztény társadalom közti szakadék áthidalására törekedett. Ambíciójára jellemző, hogy negyven római bencés szerzetes kíséretében Canterbury-i Szent Ágostont Britanniába küldte téríteni. Arról is tudunk, hogy ezzel párhuzamosan (**599ben**, tehát 755-ben) behatóan foglalkozott az Adriai-tenger É-i vidékének püspökségeiben dúló „dogmatikus meghasonlásokkal" is, s amíg élt, képes volt kezelni az ellentéteket. A pápai birtokok igazgatásának megszervezésével **604-re** (760) megalapozta a pápai világi uralmat Róma és környéke fölött.

Gergely pápa halála után, **606-ban** (762) elmérgesedett az ÉK-Itáliában kibontakozott szakadás, megszilárdultak az ellenfelek „hadállásai". Végérvényesen és hivatalosan Öreg-Aquileia egyházi vezetői a bizánci, míg Grado püspökei a meroving érdekeket képviselték, sőt létrejött egy harmadik központ is, mégpedig a longobárdok aquileiai ellen-patriarchátusában. Az indulatok elszabadulását jelzi, hogy a csőcselék **519-ben** (775) felgyújtotta a ravennai zsinagógát.

Maga a Birodalom néhány évtizeden át Akakiosz formulája révén igyekezett biztosítani a monofizitáknak vallásuk szabad gyakorlását. Az atanázi hitvallás azonban már nem volt összhangban az egységformulával, ami a monofiziták körében aggodalmat kelthetett. Emellett Itáliában ugyancsak elégedetlenkedést okozhatott (az itáliai birodalmi területeken, az exarchátusban), hogy a zsinati határozatok és a pápai intézkedések ellenére a Birodalomban változatlanul élt a monofizita vallási gyakorlat. A monofizitizmus Szíriában volt a legerősebb, ahol követőit jakobitáknak mondták, valamint Egyiptomban, ahol a kopt egyházhoz tartoztak. Késhegyig menő viták folytak a Birodalom teológusai körében Jézus természetéről, illetve az akarat, az energia (cselekvő erő) fogalmáról.

A feszültség fokozódott, s **630** (775) **k.** elérte a tetőpontját. Ekkor Hérakleiosz császár és (a szír monofizita) Szergiosz pátriárka kísérletet tettek a keresztények közötti ellentétek mérséklésére. Az általuk képviselt krisztológiai tan („Krisztus egy akaratának" vallása), a „monoenergizmus" nem tagadta Krisztus kettős természetét, ám azzal a megszorítással, hogy az feltételez egy bizonyos „Energiát". Olyan formulát alkottak tehát, amely azon alapult, hogy a Krisztus két természetének hiposztatikus egysége feltételezi az istenemberi „Energia" létét.

Honorius pápa is támogatta ezt a koncepciót, Athanásziosz antiokhiai monofizita pátriárka ugyancsak elfogadta. Alexandriában az újonnan kinevezett pátriárka, Kürosz is monoenergista álláspontra helyezkedett, és az örmény egyház is hajlott erre az elméletre. A jeruzsálemi pátriárka, Szophroniosz viszont hamarosan a monoenergizmus ellen fordult. Nem sokkal ezután a bizánci főpapok félbehagyták az egyház és vallás egységesítésére szervezett program végrehajtását, így **634/635-ben** (779/780) maga Hérakleiosz császár is visszalépett a monoenergizmus felfogásától, és Szergiosz pátriárka is kénytelen volt retirálni.

Hérakleiosz az „egyedüli energia” koncepcióját az „egyedüli akarat” elméletével próbálta felváltani. Törvényben írta elő az „Egy akarat” hirdetését (a monotheletizmus tanát), mert ettől remélte a Birodalom megerősödését. Később **637/638-ban** (782/783) megtiltott minden további vitát a monoenergizmusról. A vita hamarosan abba is maradt, aztán hosszú időre teljesen feledésbe ment, de nem más miatt, hanem csak azért, mivel a perzsa, majd azt követően a muzulmán offenzíva miatt váratlanul tárgytalanná vált, – (Bizánc elvesztette a monofizita lakosságú területeket).

A Vizigót Királyság újjászervezése és aranykora (782-ig)

A Vizigót Királyság **511-re** (667) újjáalakult, összefüggésben a hispániai vandál, alán és szvév erők újrarendeződésével. A Szvév Királyság megalapításának éve **411**, tehát ugyancsak 667. E népeknek (valójában számottevő népi elemet nélkülöző fegyveresek közösségeinek) Galíciában és Baeticában jelöltek ki a telephelyeit, ami persze nem elégítette ki az igényeiket. A vizigót elit elégedetlensége az Ibériai-félszigetre átköltöző vizigót köznép megtelepedésekor tovább növekedett, és háborúhoz vezetett. A vizigótok **416-ban** (672) legyőzték a „rendezés" ellen fellázadt vandálokat. A gótok **417** (673) **k.** leigázták a hispániai alánok és vandálok királyságait, a félsziget D-i peremére és Lusitaniába szorították a vandálokat, egyes interpretációk szerint csaknem kiirtották a hispániai alánokat (maradékaik ugyancsak Lusitaniába kerülhettek), a szvéveket ekkor Asturia hegyei közé űzték be. A római források **419-től** (675) számolnak be a vizigótok hispániai hadseregének tevékenységéről.

A Vizigót Királyság helyzete különösen az után szilárdult meg, hogy **428 k.** (684) a vandálok (és a hozzájuk csatlakozott alánok) Geiserik királyuk vezetésével, római (konstantinápolyi) támogatás birtokában É-Afrikába távoztak az Ibériai-félszigetről, hogy ott egy független Vandál Királyságot alapítsanak. A gótok hispániai katonai ereje (feltehetőleg a helyi arisztokrácia és a néptömegek erőforrásainak haszonélvezőiként) ekkoriban ismét megnövekedett. Segítették galliai (a Pireneusok É-i lejtőin és előterében élő) társaikat, támadást intéztek a negyed századdal korábban elszenvedett Poitiers-i vereség megtorlásaként a frankok ellen. Ám I. Childebert frank király, aki a Római Birodalom Ny-i maradványainak anyagi támogatását is élvezte, **531-ben** (687) legyőzte Amalarik vizigót uralkodót a Narbonne-i csatában, a gót király is meghalt, vele halt ki az Alarik-dinasztia. Az új vizigót király Teudis lett. I. Childebert és I. Clothar Meroving királyok hadjárata **541/542-ben** (697/698) ismét a Vizigót Királyság ellen irányult, ennek keretében a frankok elfoglalták Pamplonát, egészen Zaragozáig előrenyomultak, ott azonban csak egy sikertelen ostromra tellett az erejükből.

Ekkoriban kezdődött meg Justinianus császár hispániai inváziója. Córdoba **544-ben** (700), más adatok szerint már **552–554** (697–699) **táján** a császár haditengerészetének megszállása alá került, ám az inváziós csapatoknak – más európai háborúk erőforrásigénye miatt – meg kellett elégedniük egy keskeny parti sáv birtoklásával. (A császári haditengerészek megszállták Mauritánia (Marokkó) partvidékét is.)

Hispánia területén **548/549-ben** (704/705) Theudegisel, majd **549-től** (705) **554-ig** (710) Agila volt a vizigót király. Ebben az időben kezdődött meg Dume-i (Brágai) Szent Márton térítő tevékenysége. A félsziget ariánus és pogány népeit szándékozott áttéríteni a római-keresztény vallásra. Mivel a vizigótok nem fogadták szívesen, inkább a frankokkal jó kapcsolatban álló szvévek körében térített, (**550-től** (706) **559-ig** (715) Carriaric volt a szvév király). Szt. Márton kolostort alapított a galíciai Dumiumban, Brága város közelében, és görögből latinra fordította az „egyiptomi atyák" tanításait. A vizigót-szvév torzsalkodás kezdte vallásháború formáját ölteni. A Vizigót Királyság hispániai részének királya **554** (710) és **567** (712) között Athanagild volt, öt követte a trónon Theodomir **567-től** (712) **571-ig** (716). Utóda, Leuva (Liuva) állítólag **571/572-ben** (716/717) uralkodott, őt Chieldeberto követte (**575-ig**, azaz 720-ig). A Szvév Királyságban Carriaric után, „**559-től 570-ig**" (tehát legfeljebb egy évig, 715-ben) Theodomar volt a király. Utóda Miro lett, aki **570-től** (715) **583-ig** (728) regnált, s aki már a római-keresztény vallást követte, és **561-re** (717) a népét is áttéríttette erre a vallásra. Ő volt az utolsó szuverén szvév király, uralkodása idején a vizigót hatalom vazallusává kellett válnia. (Megjegyzendő, hogy a régióban **561** (717) **k.** már csak a vizigótok voltak ariánusok.)

A királyság É-i (galliai) részének uralkodója (II. Theoderik) már **456-ban** (712), római (konstantinápolyi?) kezdeményezésre megtámadta a hispániai szvéveket, akiket ekkor egy

Reikar nevezetű király (hadvezér?) képviselt. A vizigót erők a félsziget belseje felől is szorongatták az országot, s **576-ban** (721) annektálták is annak D-i, Tajo és Duero közötti részét.

A vizigót trónon (az Ibériai-félszigeten) **567-ben** (723) Leovigild, talán a legjelentősebb vizigót király lépett trónra. (Az imént említett Liuva nevű király esetleg nem is **571/572-ben** (716/717), hanem egyes interpretációk szerint közvetlenül Leovigild előtt, tehát **564** (720) és **567** (723) **között** uralkodhatott.) Leovigild vezetésével a vizigótok már **568-ban** (724) bekebelezték a **411** (667) óta fennálló szvév államot. Ezzel a datálással tökéletes szinkronban, II. Theoderik É-i vizigót király **469-re** (725) meghódította a Szvév Királyság asturiai részét. Ez a 725-ös év tekinthető egyben a vizigót megosztottság végének is. (A Frank Birodalom levette kezét a szvév területekről, cserében a Vizigót Királyság is visszavonult a Meroving peremterületekről.) A szvévek nem akartak belenyugodni vazallusi státuszukba. Eborik (király **583/584-ben**, vagyis 728/729-ben), Miro király utolsó évében (**582/583**, azaz 727/728) függetlenségi mozgalmat vezetett, amit Eborik utóda, Andeca (**584/585**, tehát 729/730) is folytatott. Andeca volt az utolsó szvév király a félszigeten. A Vizigót Királyság **585-ben** (730) megsemmisítette a szvévek államiságát.

Leovigild a hatalmát kiterjesztette az egész félszigetre, leverte a córdobai és oriensei lázadásokat, a baszkokat is lecsendesítette. Toledót tette meg uralma központjául. Uralma idején a félsziget őslakói és saját nemessége közötti vallási ellentétek megoldására törekedett. Az ariánis szinódus (zsinat) Toledóban (**580**, vagyis 736) gesztust gyakorolt az ortodoxia irányában (a Fiút egylényegűnek mondta az Atyával). A király lehetővé tette az ariánus gótok és a római vallású lakosok (pl. szvévek) közötti házasságkötést, ami szavatolhatta a jórészt fegyveres szolgálatot ellátó férfiakból álló gót etnikum fennmaradását, majd **589-től** (745), fiainak, a már római hitű Hermenegildnek és Rekkarednek a hatására megengedte a gótok áttérését a római vallásra. A gótok elhagyták mindazon jelképes elemeket is, amelyek eddig kifejezték különállásukat a lakosság többségétől. Ezek az intézkedések alkalmasak voltak arra, hogy végleg lenyugtassák a szvévek kedélyét is. Lényegében a király megtette a legfontosabb lépéseket a spanyol etnikum kialakítása felé.

Az áttérésért cserében Gergely római pápa **595-től** (751) az egyház egyik legfontosabb bástyájává igyekezett tenni a Vizigót Királyságot. A Királyság a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** élte virágkorát, **616** (772) és **626** (782) **között** visszaszerezte a bizánci kézben levő területeket (a partsávot és szigeteket) is. (Más interpretációk szerint ez **633-ra**, vagyis 778-ra történt meg, mégpedig a berberek segítségével.)

A bizánci-perzsa vetélkedés végső szakasza, Bizánc keresztes háborúi, a Perzsa Birodalom bukása (787-ig)

(Folytatás a 481-edik oldalról.)

II. Huszrau uralma annak ellenére a Bizánccal folytatott harcok jegyében telt el, hogy korábban, **591-ben** (736) a bizánci hadsereg segítette őt a hatalomba. Tudnivaló, hogy a hun históriából is ismert Priszkosz rétor tehetsége tábornokként **587-ben** (743) a perzsák elleni csatában tűnt ki. Ezt követően, **602** (747) **k.** semmisült meg az a két kis arab állam, a birodalmak ütközőállamai és vazallusai, amelyek eddig féken tartották a nomád arab törzseket, vagyis a Gasszánidák és a Lakhmidák államai. Ismereteink szerint csak **591-ben** (ugyancsak 747) állt helyre a béke, ami persze most sem volt túl hosszú életű. Perzsia elégtételt akart szerezni Örményország és Dara elvesztése miatt.

A perzsa csapatok még **607** (752) **előtt** rajtaütéssel újra bevették Darát, majd a felmentő bizánci hadsereget Edessza közelében morzsolták fel. Utóbb, egy kevéssé dokumentált ütközetben II. Huszrau elefántjai valósággal eltaposták egy jelentős bizánci sereget. Huszrau Mezopotámia megszállására koncentrált. Fahrúk kán (azaz Sahrbaráz tábornok) vezette a fő hadoszlopot, amely **608/609-ben** (753/754) elfoglalta Edesszát és az Eufrátesztől délre eső területeket. A monofizita lakosság felszabadítóként köszöntötte a perzsa hadsereget. Sahrbaráz az elfoglalt keresztény kolostorokat és templomokat átadta a monofizitáknak. Egy másik perzsa hadsereg (Sáhín Patgoszpan) átvágott az Anatóliai-fennsíkon, majd megközelítette Konstantinápolyt. Anatólia **609-ben** (754) perzsa megszállás alá került. Zenobia (Halibíja) erődítményét, az Eufrátesz menti legnagyobb erődöt, a bizánci védelmi rendszer legerősebb támaszpontját is elfoglalták a perzsák **610-ben** (755), miután áttörték annak igen erős falait. Ezzel megnyílt az út Szíria meghódításához. Perzsia hamarosan elfoglalta a mai Jordánia, Palesztina, Libanon és Izrael jelentős területeit is.

Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma **611-ben** (756) kezdődött. Természetesen Perzsia Anatóliát sem foglalhatta volna el, ha Örményország „perzsa" felét nem tudta volna visszaszerezni, valamint „bizánci" felét nem tudta volna pacifikálni. Erre **502-ben** (758) került sor. (Örményország és a Kaukázus térségére vonatkozóan **503** (759) és **505** (761) **közötti** évekre jegyeztek fel további bizánci-perzsa összecsapásokat. – Nem lehetetlen azonban, hogy ebben az esetben 111 évvel korábbi harcokról van szó, tehát **503** (648) és **505** (650) **között**, Kavád uralma idejében.)

II. Huszrau **613-ban** (758) közel állt a Bizánci Birodalom ázsiai részének teljes megdöntéséhez, sok bizánci katona dezertált, a kolostorokban keresett menedéket. Kérdés: ezzel állt-e összefüggésben, hogy a perzsák Szíria területén kolostorok százait rombolták le?

Damaszkusz perzsák általi elfoglalása, ezután pedig Palesztinába való benyomulásuk után a helyi zsidók tömegével csatlakoznak a perzsa hadsereghez. (Ismeretes, hogy Bizánc más frontokon, az avarok, onogurok és ősbolgárok ellen is harcban állt ebben az időben, és **602-ben** (758) éppen Pokász (rém-)uralma kezdődött el Bizáncban.)

A perzsák és a zsidók **614-ben** (759) egy nagy rohammal bevették Jeruzsálemet, s ott keresztények ezreit gyilkolták le, tízezreit ejtették fogságba. A pátriárkát 37 ezer hívével együtt deportálták. A Dávid-kapuval szemben 40 keresztet állítottak fel, szerzeteseket feszítettek fel rájuk, a keresztek tövében tüzeket raktak. A Szent Sír-bazilika körüli szentélyekben és a ciszternákban menedéket keresőket is megölték.

A perzsák **604-ben** (760) is támadták a Bizánci Birodalmat. Egyiptom területén **605** (761) **k.** már perzsa fennhatóság érvényesült, s ezzel párhuzamosan a keresztény területeken

megerősödtek az eretneknek tekintett mozgalmak. Más adatok szerint a perzsák Gáza irányából haladva, **617** (762) **után** érkeztek meg Alexandriához, szállták meg Egyiptom területének újabb részeit. Mivel az egyiptomi katonák morálja alacsony volt, Niketasz bizánci tábornok csak a görögökre és a zsoldosokra számíthatott, ami nem volt elegendő a védekezéshez.

A tábornok és az ortodox pátriárka elmenekülése után Alexandriában olyasfajta népirtás történt, mint három évvel korábban Jeruzsálemben, ám most kifejezetten a görögöket (ortodoxokat) pusztították, a koptokat megkímélték, sőt pátriárkájuk beiktatásához is hozzájárultak. Az Alexandria környéki csatározásoknak, az ortodoxok legyilkolásának van egy másik interpretációja is, mely részletesen kitér arra, hogy az idősebb Hérakleiosznak, a Bizánci Birodalom afrikai (karthágói) helytartójának, a kiváló hadvezérnek, egy 18 ezres profi hadsereg urának, a Konstantinápolyt ellátó gabonaszállítmányok kézben tartójának a lázadása **608** (764) és **610** (766) **között** zajlott le Konstantinápoly térségében. A helyzet kulcsa Alexandriában volt, mely város körzetében kellett összecsapniuk a karthágói lázadóknak (Niketasznak, Hérakleiosz unokaöccsének a vezetésével) Pokász egyiptomi erőivel, mialatt folyt a konstantinápolyi felkelés is. És hogy a történet kerek legyen, ekkor tört ki Alexandriában a kopt keresztények lázadása is. Megölték az ortodox pátriárkát. Egyiptomban győztek Niketasz csapatai, de egy Pokász által Caesariába irányított sereg megszállta a Nílus-deltát, s a lázadó koptokat halomra gyilkolta. Átmenetileg Niketasz serege is csapdába került Alexandriában. Elkeseredett harcok folytak az alexandriai, Niketaszt támogató (Zöld-) és a Pokász-párti (Kék-)frakció között. Niketasz végül győzelmet aratott, Pokász pedig Alexandriában elvesztette a hadiflottáját. Ebben a megvilágításban a perzsák egyiptomi térnyerése nem másnak, mint a véres bizánci belháború önpusztításának a közvetlen következménye volt.

616/617-től (761/762) a perzsák anatóliai serege Sáhín tábornok által irányított hadműveletekkel kötötte le a bizánci császár másik seregét, aki így nem tudott segíteni az egyiptomi fronton. Sáhín Kalkedonnál, a Márvány-tenger ázsiai partjainál állomásozva tartotta sakkban Konstantinápolyt. Bizánc békét kért, küldöttséget menesztett Huszrauhoz, ám perzsa területen elfogták, bebörtönözték a küldötteket, akik hamarosan meg is haltak.

A perzsák É-Afrikában, **610-re** (766) eljutottak egészen Tripoliszig. Ugyanebben az évben győzött Bizáncban Hérakleiosz forradalma. Az ifjabb Hérakleiosz szigetről-szigetre hajózva, a „Zöldek" hathatós támogatásával maga mögé állította a mértékadó bizánci köröket, kapcsolatot teremtett a szenátorokkal, bevonult Konstantinápolyba, emberei elfogták Pokászt. A „Zöldek" módszeresen bosszút álltak a „Kékeken".

Így érkezett el a Hidzsra éve (**622**, azaz 767). Bizánc Afrikában és a Közel-Keleten verve volt, most elvesztette Antiokhiát is. Korábbi hódítási területének jelentős részén mérhetetlen káosz lett úrrá, a perzsa hadsereg különböző szándékú, indíttatású tábornokai és a lassan magukat önállósító, többnyire arab származású, alacsonyabb rangú tisztjei, közkatonái randalíroztak. II. Huszrau zseniális taktikával semmisítette meg a belső ellentétektől és korrupciótól rothadó bizánci hatalmi apparátust, és ehhez még a hérakleoszi forradalom is a kezére játszott. Ugyanakkor a perzsa uralkodó nem volt abban a helyzetben, hogy az ölébe hullott óriási területen kialakítsa az iráni közigazgatást. Forrásait jórészt fölemésztette az elhúzódó háború, és hadseregének személyi állománya pontosan akkor került egy ígéretesnek mutatkozó új vallás és ideológia, az iszlám hatása alá, amikor kísérletet kellett volna tennie a konszolidációra. Perzsia győzelmi mámorban ledező uralkodója nem vette észre, hogy az események logikája miatt most a győztesre ugyanaz, vagy még rosszabb sors vár, mint legyőzött ellenfelére. A megalázott Bizánc s uralkodója, Hérakleiosz ellenben képes volt összekapni magát és alattvalói meghatározó részét, mert menteni akarta, ami menthető volt. Az egyház vezetőihez fordult segítségért, és azok kívánságának megfelelően zárta le a teológiai és krisztológiai kérdésekben folytatott évszázados vitákat, egyházi (erkölcsi és anyagi) támogatással keresztes hadjáratot szervezett, tkp. a világtörténelem első keresztes háborúját.

A hadjáratot a császár **622-ben** (767) indította meg. A perzsák D-i irányban (Szíria felé) várták a támadást, de Bizánc nagyobbik serege Örményország felé indult meg. A perzsák (állítólag július 28-án, amikor teljes holdfogyatkozás volt?) az első csatát Kappadókiában elveszítettek. A bizánci sereg **623-ban** (768) sikeresen előretört örmény területen.

A másik kronológiai sor szerint **613-ban** (769) É-ról Philippikosz, D-ről Niketasz nyomult előre. Hérakleiosz serege Antiokhia felé tartott. A perzsák teljesen feladták Kappadókiát, de megvédték Antiokhiát. Hérakleiosz kénytelen volt visszatérni Konstantinápolyba. Niketasz is kénytelen volt a Sínai-félszigetig visszavonulni. A virtuális kronológián alapuló értelmezések szerint ez már a második keresztes hadjárat lett volna, véleményem szerint viszont teljesen egyértelmű, hogy ugyanarról az (első) hadjáratról, annak második szakaszáról van szó, – ami az É-i fronton a következőképpen alakult:

A perzsák **624-ben** (ugyancsak 769) is D/DNy-felől voltak felkészülve a támadásra, ám a bizánci fősereg egyenesen Perzsia centrumát vette célba, s arra késztette ezzel Huszraut, hogy vonja vissza seregeit az É-i területekről. A bizánciak meglepetésszerűen keresztülvágtattak Örményországon, befészkelték magukat az Eufrátesz völgyébe. Onnan DK-felé fordulva a perzsa főerőket kettévágták. Vannak olyan beszámolók is, melyek szerint a bizánciak a perzsa védelmi vonalakat áttörve benyomultak Atropatenébe, a zoroasztrizmus fellegvárába, mindenfelé lerombolták a tűztemplomokat. Sízben (Ganzak, Takht-e Szolejmán) a legfőbb szent helyen kioltották a Szent Tüzet, a Szent Tavat pedig (holttestek vízbedobálásával) beszennyezték. Talán ez volt az a látszólag „mellékes" körülmény, amitől végleg befellegzett a tűzimádat vallásának? Az egyház intézményeinek megalázó bukása, pusztulása nyomán következhetett be az új vallás, az iszlám viharos gyorsaságú elterjedése, ami szükségszerűen maga után vonta a világi hatalom bukását is. A sors (?) furcsa játéka: keresztes háború sikerének köszönhette az iszlám a maga világhódítását?

626-ban (771) Anatóliában a perzsák két megszálló hadosztálya állomásozott (a többi perzsa haderőtől gyakorlatilag elvágva). A bizánci hadsereg egyelőre nem támadta e seregeket, csupán az elszigetelésükről gondoskodott folyamatosan. (Kérdés: e hadosztályok még a perzsa uralkodónak engedelmeskedtek-e, vagy inkább már a kibontakozóban levő arab-muzulmán hatalom most regrutálódó fegyveres erejének a részét képezhették?) É-on Bizánc szövetségre lépett Kazáriával, (más interpretációk szerint inkább a türkökkel, – ám ekkoriban nem is feltétlenül lehet vagy kell megkülönböztetnünk őket egymástól).

Bizánc **627-ben** (772) újraindította kisázsiai offenzíváját Mezopotámia irányában. (A perzsák talán megint azt hitték, hogy a bizánci sereg Anatólia visszavétele érdekében Örményországon keresztül Ny-ra fordul majd, de Harakleiosz Atropatenét szállta meg. A Kis-Ázsiában folytatott bizánci-kazár hadjáratról bizánci, örmény, grúz, szír és mohamedán források egybehangzóan számoltak be. (A történetírás ma divatos vonulata ezt az akciósorozatot harmadik keresztes háborúként aposztrofálja. Mi azonban látjuk: változatlanul az első hadjárat folytatásáról volt szó.) A had elérte a Zagrosz-hegységet, közel került a perzsa fővároshoz. II. Huszrau hadserege vereséget szenvedett a ninivei csatában. Bizánc tehát visszaszerezte Szíriát, és ismét behatolt Mezopotámiába. E hadjárat végső célja állítólag a Szentföld visszahódítása lehetett. A Ninivénél aratott nagy győzelem után azonban a bizánci sereg Perzsia központjáig nyomult előre, jelentős területeket csatolt a Bizánci Birodalomhoz. A főváros is bizánci kézre került, mégpedig töméntelen kinccsel együtt. A várost lerombolták, felégették, a perzsa uralkodók dinasztiája elmenekült Szeleukiába.

A perzsa trónon Huszraut **627/628-ban** (772/773) II. Kavád követte. Feltehetőleg már az új uralkodó kötött békét Bizánccal. Visszaálltak a korábbi határok, a bizánci császár diadalmasan visszatért Konstantinápolyba. Azokon a területeken azonban, amelyeknek a lakossága immár rövid időn belül a harmadik hatalomváltást érte meg, a káosz tovább

fokozódott. (Bizánc igyekezett helyreállítani azokat az ütközőállamokat, amelyek korábban, hosszabb időre megnyugtatóan elválasztották egymástól a konkurens nagyhatalmakat, de ez csak többé-kevésbé – inkább kevésbé, mint többé – sikerült.)

Az anatóliai perzsa megszálló hadsereg a béke-megállapodás ellenére nem volt hajlandó távozni. Edesszát a bizánci hadsereg fegyverrel volt kénytelen visszafoglalni. A perzsa helyőrségek fegyverkészletei Egyiptomban és Palesztinában arab-muzulmán törzsek kezére jutottak. A Szíriában tartózkodó, többnyire arab származású katonák (a bizánci és a perzsa hadsereg korábbi katonái) közül sokan, már **629/630-ban** (774/775) – perzsa tisztek vezénylete alatt – a gyarapodó muzulmán hadsereg állományát erősítették.

Perzsiában teljesen szétesett a hatalmi struktúra **628-ban** (773), a legnagyobb tényleges hatalommal Sahrbaráz tábornok rendelkezett, akinek érintetlen serege maradt. A formális hatalom **628** (773) és **630** (775) **között** III. Ardasír kezében volt. Bizánc viszont Sahrbaráz tábornok hatalmi igényeit támogatta, aki cserében megígérte a korábban perzsa kézbe került jeruzsálemi Szent Kereszt visszaszolgáltatását.

III. Ardasir halála után Sahrabaráz tábornok lett a nagykirály Perzsiában, de már csak hat hónapig élt. Annyi ideje azért volt, hogy teljesítse a Szent Keresztre vonatkozó ígéretét. Őt követte még **630-ban** (775) Boran királyné, aki szintén csak rövid ideig ülhetett a trónon. A további perzsa uralkodók megemlítésétől el is tekinthetünk. Perzsia végső hanyatlását a még hátralevő perzsa-bizánci és perzsa-arab összecsapások helyszínei és időpontjai szakaszolják.

A trónviszályokba bonyolódó dinasztia egyes tagjai képtelenek voltak megalkudni a helyzettel, úgy gondolták, a becsületük helyreállításához Bizánc katonai leveretésével kell hozzákezdeniük. Irreális elképzeléseik megvalósításához elsősorban az arabokat szerették volna csatasorba állítani. Saját maguk fegyverezték fel és tartották el legfőbb ellenségeiket, a hódításra éhes arab törzsi harcosokat. A Bizánc elleni háborút **634-ben** (779) kezdték el. Közvetlenül a Bizánci Birodalom szíve ellen támadtak, így **623-ban** (ugyancsak 779), a Földközi-tenger K-i medencéjében Rhodosz és néhány más sziget is a perzsák/arabok kezébe került. Ezután, **635/636-ban** (780/781) a Bizánc és Perzsia közötti, nemrég újjáalapított ütközőállamok (a mai Irak, Szíria, Jordánia és Izrael területén) összeomlottak, felségterületük arab fennhatóság alá került. (Dzsabala, a Gasszánidák utolsó királya törzsi népével Kappadokiában telepedett le. Ezzel kapcsolatos érdekességként érdemel említést, hogy a **09.** (10/11.) **sz-ban** élt I. Niképhorosz császár al-Hárith ibn Dzsabalától származtatta magát.)

Az arabok **636-ban** (781), mind Bizánc ellen (a Jarmuk-folyónál, Szíria területén), mind Perzsia ellen (Kadesnél – Qudisyya, a mai Irak területén) győzelmet arattak.

Ilyen előzmények után került sor Konstantinápoly perzsa ostromára **626-ban** (782). E hadjárat során a végnapjait élő Perzsia újdonsült szövetségese volt Gosztun, az onogur-bolgárok uralkodója (az Ernák utáni kagán, a szakadár Kovrat ellenfele Onogur-Bulgáriában). A K-Európa DNy-i sarkában regnáló Gosztun nyilvánvalóan azért csatlakozott a perzsák hadjáratához, mert a kazárok által segített Kovrat Bizáncot támogatta. (Az ne zavarjon senkit, hogy a régi történetírók és mai követőik avarokat említenek a perzsák szövetségeseiként, – másutt részleteztük, miért lett csaknem mindenki „avar” Európa K-i felén.)

Gosztun előretört a Balkánon, szárazföldről támadta Konstantinápolyt. A bizánci fővárost más oldalról a perzsa tengerészet szorongatta. A Konstantinápoly elleni támadás kudarcba fulladt. A perzsa hajók váratlanul felhagytak harci tevékenységükkel, s elvonultak, így a magukra maradt onogur-bolgárok sem tehettek másként. Minden bizonnyal ekkor vált világossá a perzsa hadvezetés számára, hogy országuk végveszélyben van. Ám a visszavonulás már túl későn történt, ez a sereg már nem tudott érdemben beleszólni a Közel-Kelet hatalmi

játszmájába. Perzsia mint Birodalom **641/642-ben** (786/787) omlott össze az arabok csapásai alatt.

(III. Jazdagird, bár hatalmas sereget állított szembe az arabokkal, mégis vereséget szenvedett. Az utolsó perzsa sah végül a Perzsia ÉK-i területeit is maradéktalanul elfoglaló arabok elől **651ben** (796) a türkökhöz menekült, miután **634-től** (790) Örményország perzsa katonai parancsnokai is sorra megadták magukat a muzulmán araboknak.)

Onogur-Bulgária fénykora (810-ig)

Onogur-Bulgária kezdettől megosztott volt, két részből állt: egy onogur többségű Ny-i, és egy óbolgár dominanciájú K-i részből. Ny-on Gosztun hatalma maradéktalanul érvényesült, K-en Kovrat, egy nagy hatalmú bolgár-török (ősbolgár) törzs vezetőjének, Organának az unokaöccse nem ismerte el a hatalmát. A volgai bolgárok krónikája, a Dzsagfar Tárihi erről ezt írja: „*BuÜrgan elment Rumba* [Bizáncba] *és kijelentette, Kara-Bulgária minden kapcsolatot megszakít az avarokkal* [értsd: onogurokkal] *és kész Rummal szövetséget kötni ellenük. Ez örömet okozott a rum kánnak* [a bizánci császárnak]*, aki azután elismerte a béget a független Kara-Bulgária baltavárjának és szövetséget kötött vele. (…)* [Bu-Ürgan] *tanácsa szerint az óbolgárok megválasztották baltavárnak Alburi fiát Kurbatot* (Kovratot)*, ki aztán elkezdett készülni az avarok* [értsd: onogurok] *elleni háborúra.*”

Gosztun ősbolgár (bolgár-török eredetű) és onogur népe Bizánc ellen fegyverkezett, a kagán talán bosszúra vágyott az Attila idején, majd a nagykirály meggyilkolása kapcsán és a későbbiekben is átélt megaláztatásokért. Ezzel szemben Organa és Kovrat igyekezett kiszorítani az onogurokat a törzsszövetség vezetéséből, valamint együttműködni a kazárokkal és Bizánccal is. Organa és Kovrat **630-ban** (775-ben), az Ernák/Gosztun hatalomváltás idején Konstantinápolyban járt követségben. Mindketten felvették a keresztséget **619-ben** (ugyancsak 775), és szövetségre léptek a császárral, mielőtt visszatértek volna Onogur-Bulgáriába. És miközben Ny-on **630-tól** (775) Gosztun regnált, Theophülaktosz és Niképhorosz megbízhatónak tartott feljegyzései **619-től** (ugyancsak 775) Kovrat uralmáról tanúskodnak az onogur-bolgár szövetség élén. (A szövegek vagy szövegértelmezések többsége szerint Kovrat az „avar” kagán uralma alól **633/635-ben** (778/780) függetlenedett volna, de nyilvánvaló, hogy az avarhun kagánnak semmi köze sem volt a Volga térségéhez, – annál inkább a kazár („igazi avar”) kagánnak.) Herakleiosz császár **620** (776) **k.** a kazárokban erős szövetségesekre lelt a perzsák ellenében.

Ehhez a szövetséghez csatlakozott Kovrat is, aki tehát elszakadt Gosztun Onogur-Bulgáriájától, és főként a „bolgár-törökökre”, valamint az utrigurok és kutrigurok törzseire támaszkodva **634** (779) **k.** külön kaganátust alapított, mely **625** (781) **k.** magában foglalta a K-európai sztyeppe nagy részét, a Jajktól a Dnyeperig.

Gosztun kagánnak most már eggyel több oka volt Bizánc megtámadására. A bizánci-kazár szövetség Kovratban olyan személyre talált kaganátusa K-i végein, aki képes volt OnogurBulgária formális kettészakítására, ami perspektivikusan az ország függetlenségének elvesztéséhez, részeinek Kazáriához, illetve Bizánchoz csatolásához vezethetett el. Ezért Gosztun a perzsákkal szövetkezett, majd csapataival (talán avarhun vagy avarhunniai onogur és ősbolgár törzsek segítséget is igénybe véve?) előretört a Balkánon, **626-ban** (782) megtámadta Konstantinápolyt.

(A történetírás avar-perzsa szövetségben végrehajtott támadásról tud, nem említ onogur és bolgár-török sereget. Ám megint csak arról van szó, miként ebben a térségben és korszakban több más esetben is: az „ellenséges” haderőre, akcióra, – de még a Balkánt elözönlő szlávokra is – ráhúzták az „avar” címkét.)

A támadás minden interpretáció szerint kudarccal végződött.

A Bizánc elleni katonai akció sikertelensége felgyorsította Onogur-Bulgária erózióját, de jelentős kihatással volt Avarhunnia további történetére is. Megindult **630-tól** (786) Kis-Szkítia és az Al-Duna felől Onogur-Bulgária onogur (fehér magyar) népességének Avarhunniába szivárgása, ami aztán Baján népének bejövetelével, egy nagy bevándorlási hullámmal **568** (824) **k.** tetőzött.

A Kárpát-medence e bevándorlói tehát az ún. „kései avarok”, az ún. „griffes-indás kultúra” hordozói, akiknek a régészeti leletei gyökeresen különböznek az ún. korai avar kultúra tárgyi hagyatékától.

Nemcsak „népi” betelepedés történt, és nemcsak a Kárpát-medence felé áramlott Onogur-Bulgária Ny-i felének népessége. Egyes interpretációk „bolgár” segédcsapatokat (ősbolgárokat vagy onogurokat?) is említenek, akik **536** (792) **k.** a Balkánon fegyveresen támogatták az Itáliából kiűzött K-i gótok utóvédharcait.

A Dzsagfar Tárihi írja: „*Kurbat fáradhatatlanul kiterjesztette Ak-Bulgária* [Fehér-Bulgária, azaz K-i Bulgária] *határait. (…) Kiverte a kazár türköket Dzsurasból* [a Kuma és a Terek vidékéről], *ezzel a Szula* [Duna] *és Idel* [Volga] *között minden birtok ura lett. (…) A kán címe mellé felvette a kagán címet is.*” A tömören fogalmazó krónika így rögzítette tehát, hogy Gosztun uralma **635-ben** (791) véget is ért, a sztyeppei óbolgár hatalom maradéktalanul átszállt Kovratra, aki a bolgár-török Duló-dinasztia sarja volt, és aki már hosszú idő óta kezében tartotta az ország K-i felét, valamint az általa megkötött szövetségek révén a külpolitikai kezdeményezést. Központját országa közepén, a Meotisz vidékén rendezte be.

Az egyre inkább nagyhatalommá serdülő Kazária nem örült a változásnak, számára nagyon is megfelelő volt az eddigi helyzet, vagyis a gyenge, megosztott, katonai segítségre szoruló, szakadár óbolgár állammal való szomszédság. Kovrat azonban az új helyzetnek megfelelően változtatott korábbi politikáján, s a továbbiakban úgy viselkedett, ahogy egy egységes állam vezetőjének viselkednie kell. Újdonsült ellenfele azonban ezt nem tűrte el.

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya gyorsan romlott, és **640** (796) **után** olyan háború kezdődött közöttük, ami végül Kazária győzelmével ért véget.

Kovrat halála az interpretációk szerint legkorábban **642-ben** (798) következett be, mások szerint **660 k.**, tehát 805-ben, megint mások szerint **665-ben** (810), de legkésőbb **668-ban**, vagyis 813-ban. Bármelyik dátum is fedi a valóságot, az esemény maga jelzi a rövid és viharos történetet maga mögött tudó Onogur-Bulgária teljes széthullásának kezdetét.

Az ország először ugyanott hasadt két részre, ahol egyszer már, Gosztun uralmának kezdetén megtörtént: a Don mentén. (Úgy látszik, a kettéosztottság az ország természetes állapota volt.) A folyó Ny-i partján élők nem vettek részt a Kazária ellen folytatott vesztes háborúban sem, a folyó K-i partján élők pedig most kénytelenek voltak belenyugodni a kazár fennhatóságba. (A Kazár Kaganátus, miután elfoglalta a szabíroktól a Derbenttől É-ra fekvő Szemendert, Balandzsart, elhódította az onoguroktól Sarkelt (Fehérvár), a Don alsó folyásánál épült hatalmas erődöt, végül megszállta az egész Kubán-vidéket. Megjegyezzük, hogy ekkoriban Kazáriának már főként az arabok kezdődő inváziójának megfékezése érdekében volt szüksége a bolgártörök alattvalókra, valamint Onogur-Bulgária vazallus állama (a hátország) szolgáltatásaira. Ugyanakkor a Kaukázus É-i felén lakó szabírokat, és talán Onogur-Bulgária egyes onogur népeit is, Kazária igyekezett a hegység D-i felére, a határvédelem frontjára átcsoportosítani.)

Korea ókori, kora középkori államai (813-ig)

A kínai Shang-Yin dinasztia **–1121-től** (–632) egészen **–194-ig**, azaz 056-ig uralkodott Korea jelentős részén, (mindenek előtt a mai kínai-koreai határvidéken, Csian város vidékén, Csilin tartomány területén). A kínai központi hatalom uralmának ott bizonyára azért kellett megszűnnie, mert valamelyik „hadakozó fejedelemség" megkezdte a szóban forgó terület meghódítását már **–109-ben** (048-ban), hogy aztán az egész Koreai-félszigeten megalapozza a kínai kultúrának és civilizációnak a középkorban kibontakozó és máig tartó befolyását. Még a hadműveletek idején, **–196-ban** (054) kínai ösztönzésére megalakult É-Koreában egy függetlennek mondott, de nyilvánvalóan vazallus állam, melynek neve Chaoxian volt. Ezt az államot a Yanbeli Wei Man alapította.

A Kína történetével foglalkozó szakemberek jelentős része szerint már a **–02. sz. közepén** (az 01/02. sz. fordulója környékén) létezett egy erős koreai törzsszövetség, ami sok gondot okozott a kínaiaknak, akik kevés sikerrel próbálták meg kiterjeszteni fennhatóságukat erre a területre.

A koreai Pak Hjokkosze (a hagyomány szerint) **–057-ben** (193) a kínai hatalommal szemben megalapította D-Koreában, annak is a D-i részén, a mai Kvangdzsu környékén a Szilla Királyságot, – miután már 13 évesen királlyá választották a hat legjelentősebb nemzetség fejei. A Szilla által kezdeményezett felszabadító háború több nemzedék számára adott bőséges feladatot, a háború **–018-ig**, azaz 232-ig tartott, sikere érdekében a különböző törzsek két újabb szövetséget hoztak létre, előbb középen a Pekcse, É-on a Kogurjo nevezetű törzsszövetségi államokat, a D-en már fennálló Szilla szövetségeseit.

Kína megszálló erői a **–04. sz.** (02. sz.) **közepétől** a mai Liaoning tartomány területéről, a Liaofolyó vidékéről Phenjanba helyezték át K-i csapataik központját, hogy az eseményeket szoros ellenőrzésük alatt tarthassák. A szívós kínai ellenállás miatt a koreai felszabadító harc nem előbb, csak **–037-ben** (213) vezetett el az első eredményekhez. Kogurjo megalapításával kapcsolatban már korábban kifejtettük, hogy az egyik hagyomány szerint **–277-ben** (213) alapították meg ezt a királyságot, míg egy másik, forrásértékű hagyomány szerint **–037-ben** (tehát ugyancsak 213-ban). Azt is megállapítottuk, hogy a két forrásban tartalmilag is ugyanarról az államalapításról esett szó.

Pekcse állam csak **–018-ban** (232) jött létre, éppen a háború végére.

Szilla a **02. sz. közepére** (a 03. sz. végére) jelentős, a másik két koreai állam irányítására is befolyással bíró hatalommá nőtte ki magát a Koreai-félszigeten. Befolyása annál is inkább nőtt az idők folyamán, mivel földrajzi okok miatt a másik két állam állandóan ki volt téve Kína megmegújuló hódító hadjáratainak.

Korea államaira nézve vészterhes időt jelentett Wu Di kínai császár hadjárata, mikor mandzsúriai terjeszkedésének előkészítéseképpen **–109/108-ban** (381/382) Kína mintegy 100 évre (**–009-ig**, azaz 481-ig bezárólag) meghódította a Koreai-félsziget É-i, ÉNy-i részét, s ott négy kínai kormányzóságot hozott létre. Ekkor Lolang néven létrehoztak egy kínai kolóniát is Korea ÉNy-i részén. (Talán innen kisugározva terjedt el Koreában a fazekasság és fémolvasztás kínai technikája.)

A négy közül három kínai kormányzóság lakossága **–075-ben** (415) felszabadult a kínai uralom alól, ami nyilván nem nélkülözi az összefüggést azzal a ténnyel, hogy Koj, Pekcse királya (**234– 286**, azaz 390–442) az országában egy igen jól szervezett, Szillával is rivalizáló királyságot hozott létre.

Száz évvel később, a Han-dinasztia bukása után Koncsugo, Pekcse királya (**346–375**, azaz 502– 531) már kiterjesztette fennhatóságát a közép-koreai Han-folyó medencéjének teljes területére. A Kim-dinasztia Nemul király révén **356** (512) k. került Szilla Királyság élére. A Királyság a **04–06.** (vagyis a 05/06–07/08.) sz-ban élte virágkorát, jelentős Ny-i területeket is bekebelezett.

A Koreai-félsziget leghosszabb ideig regnáló dinasztiájának fővárosa Gyeongju volt. Hatalmas kurgán-nekropolisza 9 ha-on terült el.

Kogurjo nagy korszaka az **06. sz. közepéig** (a 08. sz. első feléig) tartott. É-ra, a mai Mandzsúria területére is kiterjesztette fennhatóságát. Uralma alá tartozott a mai Észak-Korea és ÉKKínának, valamint az orosz Távol-Keletnek egy-egy része is. Az **05. sz. végén** (a 07. sz. közepén) a Királyság D-i, DNy-i irányba terjeszkedett, elhódította Pekcse Királyságától a Hanfolyó medencéjét.

Szong, Pekcse királya idején (**523–554**, vagyis 679–710) Kogurjo terjeszkedése és Pekcse hanyatlása tovább folytatódott. Pekcse ennek ellensúlyozása érdekében szorosabbra fonta szövetségét Szillával, – ám Szilla (Csinhung király) visszaélt helyzetével, s a maga számára hódította el a Han-folyó medencéjét (Közép-Koreát).

A **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) a Sui-dinasztia Kínája hadjáratot vezetett Korea államai ellen, de hadserege vereséget szenvedett, így a koreai államok további fél évszázados haladékot kaptak függetlenségük felszámolásáig.

Korea államai a Tang-dinasztia idején veszítették el függetlenségüket. Kína **658-ban** (814) hűbéri függésbe vonta Szillát. Szilla a Tang-dinasztia seregeivel szövetkezve **660-ban** (816) megdöntötte Pekcse államot. Kogurjo is csak további 8 évig, **668-ig** (824-ig) állhatott ellen. Szilla vezetői kínai segédlettel valósították meg a félsziget politikai egységét.

Szabadságharc ÉNy- és Közép-Európában, az egyházi missziókkal összefüggésben (820-ig)

Britannia **07.** (08/09.) **sz-i** története a történetírásban főként a római egyházi térítés terepeként, másodsorban pedig mint afféle „Bumeráng-sziget" jelent meg – (az 1980-as évek közkedvelt stratégiai társasjátékának nevét felidézve). Úgy tűnik, a szigetország királyságainak mindegyike fölébe próbált kerekedni az összes többinek, ennek érdekében rövidéletű szövetségeket kötöttek egymással, hogy aztán a korábbi szövetségesek rendre egymás ellen forduljanak.

Rendkívül féloldalas képet hagytak ránk a történetírók Britanniáról (is). A korszak lényege ugyanis egész másban keresendő. Britanniában és ÉNy-Európa más területein, sőt Közép-Európa jelentős részén is a meghatározó a kisebb népek (erőközpontok) szabadságharca volt a NyRómai Birodalom (tkp. sohasem kibontakoztatott) nagyságát és szerepét rekonstruálni kívánó Frank Birodalom ellen.

Ekkoriban a birodalom egyetlen érdemleges alternatíváját egy hun szervezésű szövetség képezhette. A hunok, miként a szkíták, (ha egyáltalán érdemes különbséget tenni köztük) – a történelemtudomány mindeddig hangoztatott álláspontjától eltérően – sohasem építettek birodalmat, mindig is szövetségi tömörülésbe (unióba, föderációba) igyekeztek vonni rokonnépeiket és a csatlakozó társnépeket. Éppen ez az oka, hogy már az ókortól kezdve védekezésbe szorultak a területükre igényt formáló agresszív birodalmakkal szemben. És éppen ez az oka, hogy többnyire alternatívával szolgáltak a birodalmak elnyomó hatalmi törekvései alól menekedni szándékozó közösségeknek. Erről volt szó a **07. sz. első felében** és **harmadik negyedében** (a 08. sz. második felében és a 09. sz. első harmadában) is. A „Bumeráng-sziget"-effektus látszata és a római misszió valósága, egyaránt elfedik csak ezt a lényeget.

Elöljáróban megjegyezzük, hogy a korszak történelmének tényszerű tárgyalása a Frank Birodalom széthullásáig nyilvánvalóan tiltva volt. Ha nem így lett volna, akkor lényegesen többet tudnánk a germán népeket összefogó közép-európai hun szerveződésről, és a **06/07. sz-i**, avagy az **05/06. sz-i**, tehát 08. sz-i, fél Európát fölkavaró szabadságharc története sem csak legendák formájában maradt volna ránk. Elgondolkoztató, hogy Beda Venerabilis, aki a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén) és a **8. sz. első** (a 09. sz. második) **felében** tevékenykedő polihisztor és egyháztörténész volt, teljesen mellőzte Arthur király témakörét. Az lehetetlen, hogy ő egyáltalán ne hallott volna Arthurról.

A teljes csöndet csak Nennius of Bangar szerzetes által a **08/09.**, azaz a 10. **sz-ban** megírt Arthur-történetek törték meg. Nennius walesi krónikás munkáit latin nyelven írta, – bizonyára nem a kortársai, hanem az utókor számára. Fő műve a Historia Britonum. Ennek a legkorábbi ismert, fennmaradt kézirata (másolata) »1000 k.« keletkezett. A mű tartalmazza Britannia földrajzi leírását, egy angolszász nemzetségtáblázatot, a száz vezérek hadjáratainak történetét, továbbá Szent Patrik életét és Arthur király legendáját is. (A téma még ekkor is tiltva volt.)

Csak a **10. sz. második** (a 12. sz. első) **felétől** tűntek fel az „első" írásba foglalt, népszerű Arthur-történetek. Ezekkel egyidejűnek vagy egy kicsit későbbinek kell tekintenünk Geoffrey of Monmouth széles körben ismert és vitatott munkáját is (1147), ami voltaképp a költői legendák prózai leiratainak gyűjteménye. Ekkortól beszélhetünk Arthur-irodalomról.

Arthur ma ismert alakja elsősorban Galfredus de Monmouth Historia Raegum Britanniae c. művéből ismeretes. A király a történetekben úgy szerepel, mint várva várt uralkodó, aki a kelták (értsd: a kelta vallást követő közösség) elnyomatását egy időre megszüntette, aztán egész Britanniát kelták (értsd: a kelta vallást követő király) uralma alá akarta hajtani. A mondák olyan széles körben terjedtek el, hogy idővel Arthur a lovagok előképévé, a férfias hűség, a vezér ősképévé, később a fejedelmi ideál megtestesítőjévé is vált. Arthur király valós személyként

történő elfogadtatását azonban a történészek jelentős része egészen a 20. sz-ig meg-megújuló igyekezettel próbálta ellehetetleníteni, mégis, számos kutató az általa tanulmányozott dokumentumok alapján arra az álláspontra jutott, hogy **500** (756) **k.** valóban létezett egy Artus vagy Arthur nevű vezér Britanniában.

A szabadságharc legfontosabb vezetője az az Arthur király volt, aki talán **465** (721) és **537** (793) között élt – (legalábbis több interpretáció szerint) –, aminek látszólag ellentmond, hogy állítólag „már" **470** (756) **k.** (egyesek szerint szkíta, hun vagy alán eredetű?) sárkányos lobogóval ment harcba bizonyos angolszász csapatok ellen. A zászló származására nézve sokkal reálisabb az a vélemény, miszerint az Arthur mondakör Ban- és Bors-történeteihez hasonló legenda szerint két szarmata fejedelem, Buka és Bani **473** (729) **után** e zászló alatt eltávozott a még hun uralom alatt álló Kárpát-medencéből, – habár megjegyzendő, hogy a magyar hagyomány szerint nem vonultak volna el, hanem még a hazájukban, egy csatában meghaltak volna.

Buka és Bani, azaz Bors és Ban a 729 (**473**) és a 756 (**470**) közötti 27 évben feltehetőleg előbb Engriában, majd Angliában éltek. Az pedig, hogy a Karoling krónikás irodalomban emlegetett Engria valóban a hunok (és szkíta-szarmata utódok továbbá rugiak, szászok stb.) országa volt, egyebek mellett Beda Venerabilis tudósítására is alapozható. Beda ugyanis **700** (845) **után** beszámolt egy Egbert nevű szerzetesnek az angolszászok hazájába és a frízekhez, a rugiakhoz, a dánokhoz, a hunokhoz, az ószászokhoz, valamint a brukterekhez tervezett útjáról (missziójáról). Ezek a népek a Britanniától az Elbáig terjedő területeken éltek. Ez bizonyára így is volt, hiszen – a hunok kivételével – a történelem „hivatalos" vonulata szerint is ilyen sorrendben helyezkedtek el ezen a területsávon.

Arra nézve, hogy a terület kellős-közepén valóban hunok foglaltak helyet, számos jel mutat, csak végre érdemben kell ezeket elemezni, értelmezni. (Illúzióim persze nincsenek, számos történész számára továbbra is értelmezhetetlen kérdés lesz: mit is kereshettek volna ebben az időben hunok É-Közép-Európában?)

Így hát, mielőtt rátérnék a szabadságharc részletes tárgyalására – egy korábbi mulasztást pótolva – megpróbálom felvázolni a Rajnától K-re és az Elbától Ny-ra feltételezett szkíta-hun jelenlét kérdését. A téma külön fejezetet érdemelt volna, amelynek megírására azonban nem vállalkozhattam, mivel igen-igen kevés a fennmaradt, általam megismert, tényszerű adat. Be kell érnem azzal, hogy itt és most egy félévezredes folyamatot vázolok néhány mondatban.

Az **01. sz. elején** (a 03. sz. harmadik negyedében) az angrivari néven megnevezett nép a Rajnán túl, a Weser-folyó partjai mentén élt, szomszédai voltak: a chaucusok, a cheruscok, a bructerek, a chamavusok. Ebben az időben Róma éppen É-ra terjeszkedett, így kerültek útjába ezek, a rómaiak által „Germánia" névvel megjelölt hatalmas terület Ny-i felén élő népek, közöttük az angrivari is. A felsorolt népnevek semmiképpen nem tűnnek „germánnak", ahogy ma a germánok (németek) nyelvére gondolunk. Akkoriban azonban bizonyára nem így gondolkoztak, a rómaiak szemében germán volt minden barbár, aki ezen a Germániának hívott területen élt, s akinek a nyelvét nem értették. Lényegében Germániához tartozónak tekintették Rómában Közép- és K-Európa minden olyan területét, amelyről más irányból nem szereztek ismereteket, tehát nem kapcsolódott a Balkánhoz, a Kárpát-medencéhez, a Fekete-tengerhez, a Sztyeppéhez. Ennek a szemléletnek megfelelően kapta az a sikeres római hadvezér is a Germanicus nevet, aki **017-ben** (273) végre győzelmet aratott a sokáig legyőzhetetlennek tartott „germánok" felett „Alsó-Germániában". Korábban, a Teutoburg-erdőnél lefolyt csata során, **009-ben** (265) a római légiók lemészároltak sok „germánt", akiket Arminius vezetett, de Róma vereséget szenvedett a „germánoktól". Említés történt az Angrivarii-ról is ezzel kapcsolatban. Az Angrivarii (az angrivarik) csata közben átálltak vagy fellázadtak, és végül egy lovassági

roham következtében kapituláltak, ám később a cheruscokkal szövetségben ismét harcoltak Róma ellen, mégpedig az Északi-tengernél.

Germanicus **017-ben** (273) megünnepelhette döntő győzelmét; Arminius már halott volt, a germánok, közöttük az „Angrivarii" immár „barátságosak" voltak Rómával szemben.

Egyébként a korabeli Germániáról elsősorban Tacitus De origine, situ, moribus ac populis Germanorum c., **095** (351) **k.** keletkezett műve alapján sok mindent megtudhatunk. Ny-ról (a Rajnától) K-felé sorra vette az általa ismert népeket. Azt írta a 28-adiktól a 37-edikig terjedő fejezetekben: „*A Hercyniai-erdőtől kezdve a chattusok a terület birtokosai.*" „*Legközelebb a chattusokhoz, a már biztos mederben folyó és határnak elégséges Rhenus* (Rajna) *mellett ... a tencterek laknak, ... lovaglási képességükkel is kiválnak. ... A tencterek szomszédságában ... most ... a chamavusok és angrivariusok vándoroltak be.*" Továbbá elmondta: a chamavusok és angrivariusok azután érkeztek ide, miután a szomszéd törzsek egyetértésével elűzték onnan a bructereket. Az angrivariusokhoz és a chamavusokhoz „hátulról" a dulgubinusok, chasuariusok és egyéb, ritkábban emlegetett törzsek csatlakoztak. A két törzs területét egész az óceánig a Rhenus szegélyezte. Az óceán közvetlen közelében a kimberek laktak. „*Kicsiny most e törzs, de dicsősége nagy...*" – írta Tacitus, s a kimber megnevezés nyomán a figyelmes olvasónak azonnal a kimmerekre, vagyis a keltákra kell asszociálnia.

Tacitus csak ezután, a 38-adik fejezettől (K-felé haladva) kezdett olyan népeket is megnevezni, akiknek az elnevezései a későbbi évszázadok germánjaira vonatkozó forrásokban visszaköszönnek: suebusok (szvébek), longobárdok, markomannok, hermundurok (akik nem biztos, hogy germánok), quadok (akiket sokan, akik nem azonosítják a szvébekkel, szláv népnek tekintenek) továbbá rugiusok.

A 45-ödik fejezetben megemlékezett az aestius törzsekről, akiket kétségtelenül az észtekkel azonosíthatunk. A 46-odik fejezetben írta: „*Nem tudom, vajon a* [némelyektől bastarnáknak nevezett] *peucinusok,* [illetve a] *venedusok és fennusok törzseit a germánokhoz vagy a szarmatákhoz soroljam-e. Külsejük némileg a szarmatákéhoz torzul...*", – látható, hogy K-en már csak szarmatákat, szlávokat és baltiakat nevezett meg a szerző.

(A hermundur (herminon) a legelterjedtebb nézet szerint germán nép volt, mely a mai Saale folyó vidékén lakott, s az **01.** (03/04) **és a 03.** (05/06) **sz. között** foglalta el Türingia, Szászország és É-Bajorország területének számottevő részét. Egyes kutatók a türingiaiak nevével (ófrank nyelven: Duringá) hozták kapcsolatba – nem túl meggyőzően – a nevüket. Megemlítette őket Tacituson kívül Sztrabón, Plinius és Pomponius Mela is az Elba és/vagy a Duna vidékén.) Germánia lakói részben valóban (Skandinávia irányából idetelepedett) németek, részben őslakos kelták, szkíták-szarmaták, részben – különösen K-en – szarmata-szlávok és baltiak voltak. Még azt sem mondhatnánk, hogy a valódi germánok e területen számbeli többségben lettek volna az **01. sz. első** (a 03. sz. második) **felében**. Csak az **01. sz. második** (a 04. sz. első) **felében** népesítették be az ún. É-i germánok (É-felől) Dánia területét, melyet kiürítettek a jütek, anglik, szászok stb. (az ún. Ny-i germánok), akik onnan Ny-felé vonultak el. Csak a **02.** (04/05.) **sz-tól** beszélhetünk germán számbeli többségről Germánia Ny-i felén, mikor az É-ról érkezettek kiáramlottak Dánia területéről Ny-ra és D-re is.

Az Angrivari törzset (törzsszövetséget) elsősorban a neve alapján tarthatjuk szkíta-szarmata származásúnak. A nép elnevezése arra utal, hogy Közép-Európa Ny-i felén is léteztek olyan ősi, jobbára pusztai gyökerű közösségek, amilyenek messze K-en, Belső-Ázsiában, sőt sokáig a Távol-Keleten is jelen voltak. Ebből az etnikai „alapanyagból" nőttek ki Belső-Ázsiában a hunok és avarhunok, továbbá a fehérhunok (közöttük az ősbolgárok), Közép-Ázsiában és Szibéria peremén pedig az ogurok, onogurok közösségei, – és vonultak aztán mindezen népek Nyra.

Vonulásuk (K-ről történt kiszorításuk) során Ny-ra tartva, eleinte csaknem mindenütt rokon (szkíta, szarmata, kimmer-kelta eredetű) népekkel kerültek kapcsolatba. Az Angrivari név magában rejti az „onogur" és az „avar" szavakat, s ennek megfelelően, talán a legkorábbi előzményét képezhette a nem is túl sokára megjelenő „hungarus vagy hungarius" szónak, amivel egy olyan K-ről származó néphez tartozó embereket illettek, akik „nem avarok", „nem bolgárok", ergo hunok vagy onogurok voltak. Álláspontom szerint az Angrivari népnév és vele összefüggésben az Engria név egyáltalán nem lényegtelen pont a szkíta–szarmata–(avarhun)–hun (beleértve: onogur–magyar) folytonosság kérdéskörének komplexumában.

A **06.** (07/08.) **sz-ban** számos krónika pontosan megnevezte az onogurok egyik szállásterületét, vagyis hogy a Fekete-tenger mellékén éltek, az Azovi-tenger közelében. Ez a terület a magyar krónikák által leírt Meotiszi ingovánnyal azonos. Orosius hispániai szerzetes pedig az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) azt írta: „*miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának* [bizonyára: Hun-oguria] *nevezték el*". Később (**561**, azaz 717) megemlítették a frank krónikások is a hungarusokat Pannónia vonatkozásában. A Merovingok krónikásai ettől kezdve folyamatosan a hungarusok közép-európai jelenlétéről tettek említést, és nem is mindig csak Pannóniára utalva.

Egészen közel kerülünk a nagy európai szabadságharc korának megvilágításához, ha a Svájc ÉK-i részén található Sankt Gallen kantonra vonatkozó dokumentumokat is figyelembe vesszük. Ott a **07.** (08/09.) **sz-tól** készítettek rendszeres feljegyzéseket a nevezetes eseményekről. A hungarusok nevét említő dokumentumokat a **614-től** (759) létező Sankt Gallen-i apátság őrzi, mely a Bodeni-tótól délre található. A kantonban sok adatot jegyeztek fel Hungar, Hungarus nevű egyházi és világi személyekről. Az egyik fontos épület a Reichenau-i, mely a tó szigetén áll, ott **724-től** (880) tároltak írásos feljegyzéseket a környékbeli adásvételekről, hitelesítésekről, és itt **731/736** (887/892) körülire tehető a hungarus név első írásos említése. A pre-magyarok stratégiai jelentőségű útvonalát Sankt Gallenben Via Ungarorumnak nevezték meg. A két hun ország (Engria és Avarhunnia) közötti kapcsolatot biztosító kereskedelmi és hadiútról számoltak be, ami persze nem keverendő össze a Friaul térségében **776** (932) **után** emlegetett Via Ungarorum nevű útvonallal.

Kizártnak tartom, hogy a Sankt Gallenben megemlített hungarusok a Kárpát-medencében éltek volna. A Duna és a Rajna (egymáshoz kapcsolódó) forrásvidéke viszont a hun-onogur hatalom talán legfontosabb bástyáját képezhette. Attól É-ra, ÉNy-ra terült el Engria, attól K-re, DK-re pedig Avarhunnia. A két állam egymással itt érintkezett. Vezetőik teljes mértékben tisztában lehettek azzal, hogy amíg ezt a stratégiai fontosságú területet uralják, addig a frankok K-i terjeszkedése nem söpörheti el szövetségi rendszereiket.

A nagy szabadságharc idején azonban még nem, vagy talán csak igen szűk körben volt ismeretes a hungarus, Hungaria megnevezés. Jelen kellett lennie viszont az Engria ország- vagy helynévnek, hiszen a Karolingok krónikásai a **08.** (09/10.) **sz-ban** (a Hungária név helyett és a szomszédos Avaria neve mellett) a legnagyobb természetességgel alkalmazták. Később aztán teljesen eltűnt a történetírásból. Mely fennmaradt nép- és ország elnevezések hasonlítanak leginkább ehhez az „Engria" szóhoz? Főképpen a lengyel és az orosz nyelven megnevezett „magyar" és „Magyarország" szavak: węgierski, Węgry, венгерский, Венгрия. A szláv népek egy része (K-Közép-Európában, KEurópában) a Ny-Közép-Európában lakó szkíta-hunok és onogurok megnevezésére talán már évszázadok óta olyan nép- és ország elnevezéseket használt, ami aztán alapul szolgálhatott a velük kapcsolatba került Karolingok körében alkalmazott Engria elnevezéshez.

Ebből következik az is, hogy a lengyelek és az oroszok **09/10.** (11.) **sz-i** ősei számára teljesen nyilvánvalónak látszott a Ny-Közép-Európából K-Közép-Európába és K-Európába kiszorított onogurok/hunok, illetve a Kárpátok gyűrűjébe, a Duna és a Tisza völgyeibe beköltözött magyarok azonosíthatósága is, hiszen a mai napig nem vették át a keresztény

magyarok és a Magyar Királyság Európában általánosan használt hungarus, Hungaria elnevezését.

(Egy megjegyzés: **860-ban** (1016) egy Karoling forrásban előjött a Wangariorum marcha (Hungária határa) kifejezés, ami világosan utal a Karoling köröket ért lengyel hatásra.)

A kissé hosszúra sikerült kitérő után visszatérünk a britanniai eseményekhez, Arthur személyéhez. Egyes kutatók szerint Arthur etnikailag, nagy valószínűséggel szarmata származású volt, amire Uthertől vagy Pendragontól való származtatása is utal. (Több verzió szerint Uther és Pendragon testvérek voltak. Sokan úgy gondolják, hogy mivel a rómaiak szarmata származású nehézlovasságot is alkalmaztak csatáikban, a „Pendragon" vörös sárkánya több száz évvel korábbi szarmata jelkép lehetett. Ennél valószínűbb azonban, hogy az Arthur korára már csaknem feledésbe ment szarmata jelkép (és egyáltalán a szarmata etnikum) Ban és Bors Britanniába érkezése után kerülhetett ismét az érdeklődés középpontjába. – Nem lehetetlen, hogy Uther, Arthur apja is közvetlenül a Kárpát-medencéből került Britanniába. Egy verzió szerint azonban a Kárpát-medencéből érkezett Ivoire, Ban nővére szülte egy Constantine nevű brit királytól Pendragont és Uthert is, s ennek értelmében Arthur nagyanyai ágon származott volna a Kárpát-medencéből.)

Az Arthur-mondakör bizonyos mozzanatai illeszkednek az óvatosan kibogozható történelmi folyamatokhoz. Ám az azért feltétlenül bizonyosnak tűnik, hogy Ambrosius Aurelius és Vortigern személye (és még sokan mások), illetve a római-kelta hadakozások és a szász invázió az utókor homályos emlékezete folytán kerültek be Arthur király legendáriumába. (Minderről már Gildasnál is olvashatunk, s mindez bizonyosan száz-százötven évvel korábbi történet.) A brit hagyomány megőrzői tudni véltek viszont arról, hogy Merlin „varázsló" (és királyi tanácsadó, ugyanakkor a birodalom építésze is), eredetileg minden bizonnyal kelta szerzetes volt, **573-ban** (729) mint Gwendolau nagyúr udvari krónikása elkísérte urát az arfderyddi csatába, ahol a kelták erői vereséget szenvedtek a szászoktól. Ez a történet – a mondakör elemei többségének eltérő kronológiai sora ellenére – nem ütközik az eseménysor logikájával.

(A virtuális kronológia alapján viszont: Merlin »573-ban« már legalább 150 éves lett volna, s bizonyára ebből a „tényből" ered halhatatlanságának látszata, ami a mondavilágban hangsúlyosan jelentkezik. Megjegyzendő, hogy a fennmaradt mondák egy részében Merlin felmenői között említettek Mor és Madog nevű ősöket is. E nevek feltűnően hajaznak a bibliai Góg és Magóg nevére, – akik a magyar eredetmondákban is szerepelnek.)

A mondakörből származtatott adatok szerint „453 évvel Jézus feltámadása után" (tehát egészen pontosan **485-ben**, azaz 737-ben) a lovaggá ütésére váró Lancelot (Ban fia) helyett Galahad (Lancelot fia) a nevezetes Kerekasztal mellett leült a „Veszedelmek Székére", s ezzel összefüggésben a lovagok a Grál keresésére indultak. (A mondák szerint sikerrel kutatott a Grál után Galahad és Perceval, de nem tértek vissza. Sikerrel kutatott a Grál után Bors fia Bors is, aki aztán „keresztes háborúban" halt meg.) Ugyancsak a **485-ös**, ám nem a 737-es, hanem a 741es évre datálja a mondakör azt az eseménysort, melynek keretében Arthur megszerezte az Excaliburt (Attila kardját?), majd kardja erejével egyesítette a királyságot, megalapította Camelot várát.

A valóságban az e mondákban megőrzött történeteknek megfeleltethető valós események képezhették a szabadságharc nyitányát. (Az említett rendkívül erős szimbólumok kifejezték a mozgalom jellegét, egyben garanciát képeztek arra, hogy az utóbb „a történelemből való törlésre" ítélt események napjainkig foglalkoztassák a rájuk fogékony, a szabadság élményét átélni szándékozó széles közönséget.

A népi emlékezet (alapján szerkesztett kései írások) szerint Arthur **485** (741) és **496** (752) **között** 12 nagy és győztes csatát vívott Britanniában. Arthurt **488-ban** (744) koronázták

királlyá. Mindez még a Rómából szervezett térítés, és azzal összefüggésben a Meroving Birodalomból szervezett hatalmi játszma kibontakozása előtt történt.

A Brit-szigetek lakosságának áttérítése a bencések „Gergelyi" missziójával, Canterbury-i Szent Ágoston vezetésével indult meg **597-ben** (753). A Rómából érkező szerzetesek a római rítust terjesztették el, de nem változtatták meg azt az ír-skót szervezési gyakorlatot, melynek értelmében az angol egyház monasztikus alapokon állt, – (tehát a püspökséget, az egyházmegyét továbbra is apátság helyettesítette). A misszióval Britanniában évszázados vetélkedés kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között, ami mindkét félnek szellemi muníciót biztosított, egyrészről a birodalmi hódítás, másrészről az ellene kibontakozó szabadságharc ideológiai alátámasztásához.

Szent Ágostont a pápa **601-ben** (757) Canterbury érsekévé nevezte ki. Ugyanebben az évben alapították meg a londoni Szent Pál székesegyházat is. Szent Ágoston **603-ban** (759) találkozott a walesi és a skót egyház püspökeivel is, de az interpretációk szerint nem tudták egyeztetni nézeteiket a húsvét időpontjáról és a keresztelési szertartás, valamint az egyéb szentségek kiszolgáltatásának kérdéseiben. (Talán nem járunk messze az igazságtól, ha ezzel szemben feltételezzük: a nézeteltérések leginkább politikai természetűek lehettek.)

A kelta kereszténység követői nem hagyták magukat, küldetéstudatuk minden eddigi mértéket meghaladt. Miközben a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** létrejöttek Britanniában, így pl. az Orkney-szigeteken is (90 tagból álló szigetcsoport Nagy-Britannia É-i részén, Skócia egyik régiójában) az ír-kelta térítés nyomán alapított kolostorok (a piktek lakótornyai között), a kelta keresztény misszió eljutott Galliába, Itáliába és Svájc területére is, és **610** (755) **k.** számos régóta működő közép-európai kolostorban átvették a kelta hagyományokat. Az alemannok (a svábok ősei) keresztény hitre térítésében is az ír-skót szerzetes-misszionáriusok jártak eredménnyel. (Nem tudunk arról, hogy korábban Róma megpróbálkozott volna körükben a térítéssel.) A Szt. Gallenné fejlődő apátságot az ír misszió **612-ben** (757) alapította meg, ugyanekkor hozta létre Bobbio kolostorát is. A sikersorozat végén, **627-ben** (772) a maconi zsinat elismerte Kolumbán szerzetesi reguláját, jó néhány kolostor áttért a római liturgiáról az ír-katolikusra. Az Arthur-mondakör egyes elemei jelentős eseményeket rendelnek az **503-as** (759) évhez. Ekkor volt állítólag az (első?) badoni csata, melyben a király elsöprő győzelmet aratott. Erre aztán még Caerleon érseke is megkoronázta volna Arthurt. A király gyors felemelkedése azonban végül tizenegy uralkodó (feltehetőleg Meroving szervezésben) összehangolt lázadásához vezetett. Arthurral szemben felsorakoztak a cornwalli (aki a Bretagne-i Nauntis városában székel), walesi és egyes skóciai királyságok uralkodói is, összesen tizenegy király.

A földrajzi távolságokat és geopolitikai összefüggéseket átgondolva látnunk kell: egy jelentős közép-európai hatalmi központ támogatása nélkül semmiképpen sem lett volna lehetséges a kelta misszió történelmi jelentőségű térítési sikere. Az bizonyos, hogy ekkoriban ért hatalma csúcsára a Meroving Birodalom, és nem kétséges, hogy meg akarta akadályozni a kelta kereszténység térnyerését az általa uralt terület peremvidékén, még ha valami okból sokáig képtelennek is bizonyult erre. Hogyan juthattak el a szerzetesek az Alpok túloldalára? Csakis úgy lehetséges, ha komolyan vesszük azokat az apró jeleket, amelyek arra utalnak, hogy ekkoriban a Meroving hatalommal konkuráló alternatív hatalmi csoportosulás Közép-Európában nemcsak Lombardiából, Avarhunniából és a Bajor hercegségből állt. Meghatározó részét képezte a kontinentális szászokat (Vesztfália) és Ny-i szlávokat (Isztfália) is felsorakoztató, utóbb Engria néven megnevezett ország, vagyis Attilának a Kárpát-medencéből a Rajna vidékére költözött hun utódai által megújított erős, a szkíta-szarmata és onogur-hun nemességre támaszkodó hatalmi központ.

Engria kezdettől fogva védekezett a Ny-Római Birodalom helyét és szerepét betölteni kívánó Frank Birodalom ellen. Mint a történelem során minden szkíta-hun szerveződésnek –

tapasztalati alapján, jól felfogott érdekében –, bármiféle birodalmi törekvés iránt gyanakvással kellett viseltetnie. Ebből a megfontolásból, és talán a kereszténység kelta változata iránti rokonszenv okán segíthette elő Kolumbán missziójának sikerét.

A Meroving Birodalom **603/604** (759/760) **k.** átalakulóban volt. A frank királyok mindegyike a saját uralma alatt próbálta egyesíteni valamennyi részkirályságot. A legfelsőbb hatalomnak azonban meg kellett küzdenie a nemesség lázadásával is, ami összefüggésben állt a hatalomra éhes Bertoald udvarmester (majordomus) mesterkedéseivel. (A burgundi hadakat már az udvarmester felügyelte és irányította.) Aztán **614-ben** (770) a jó képességű Metzi Arnulf püspök vette kézbe a frank belpolitikát, Austrasia majordomusával, I. Pipinnel együttműködve véget vetett a káosznak. A birodalom egysége elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy Európában a római misszió sikeres legyen.

Britanniában a római keresztény térítés folyamatát a **610/620-as** (760/770-es) **években** látszólag az egymás ellen küzdő angolszász országok háborúi nehezítették. Némelyik angolszász ország vezető rétege (állítólag) visszasüllyedt a pogányságba, más országokban egyáltalán nem adta meg magát a kelta kereszténység. Fokozta a nehézségeket, hogy a szigetország nem angolszász, többnyire kelta királyságai új erőre kaptak. Ők mindenképpen ellenérdekeltek voltak a római térítés kérdésében. A térítők kénytelenek voltak kompromisszumokat kötni.

A kereszténységnek olyan formái váltak jellemzővé, amelyekben megmaradtak a kelta szokások és szertartások, a római jóváhagyás gyakran puszta formalitássá egyszerűsödött. Megemlítendő, hogy egy adat szerint Kentből, a pogány (?) reakció uralma elől Justus rochesteri püspök **617-ben** (773) frank földre menekült. Ugyanebben az évben Essex két pogány (vagy keltakeresztény?) királya (Sexred és Saeward) a Wessex-szel vívott csatában vesztette az életét. A (második?) badoni csata, melyben Arthur (ismét?) világraszóló győzelmet aratott, egyes feldolgozások szerint **518** (774) **k.** zajlott le. Az ennek következtében felmerült nehézségek miatt Szent Ágoston York püspökségét csak **625-ben** (781) tudta megalapítani.

Ekkor már folytak a csatározások a kontinensen is. Ennek biztos jeleként II. Chlothar frank király **620-ban** (776) létrehozta a türingiai hercegséget. A frank hatalom a Római Birodalomtól megörökölte azt a módszert, hogy a határain kívüli, de annektálásra kiszemelt területeket előre mintegy a sajátjának tekintette, s (de jure) valamilyen alárendelt státuszt konstruált hozzá, ehhez a kérdéses területen keresett egy kollaboráns nemest, akit hercegi rangra emelt. (Türingia ekkor nem képezte a birodalom tényleges (de facto) hódítási területét. Az ilyen eljárás lényegében egyet jelentett a hadüzenettel Engria ellen.)

A frank hatalom a szlávokat is igyekezett mozgósítani a szabadságharcosok szövetsége ellen. Karintia területén Samo, egy kereskedőnek mondott személy (feltehetőleg a majordomus megbízottja) vezetésével **624-ben** (780) szakadár államot hoztak létre. Ezzel párhuzamosan a Frank Birodalom elkezdte Lombardia és a vele szövetséges Avarhunnia háborgatását is. Lombardiát hamarosan le is választotta az avarhunok szövetségéről, sőt a **630-as** (780/790-es) években az avarhun államnak már a longobárd hadak ellen is kellett védekeznie.

A Meroving hatalom I. Dagobert király uralkodási idejének (**623–639**, azaz 779–795) első felében kiteljesedett, hatalma elérte a csúcspontját, presztízse Britanniában is felerősödött.

Edwin northumbriai (deirai) király (Edinburgh megalapítója) **627-ben** (783) hívta be a térítőket az országába. Vereséget szenvedett azonban **632-ben** (788) a hatfieldi csatában szomszédaitól. Cadwallon és a pogány (?) Penda seregei győzték le, maga a király is meghalt. Oswald, az új northumbriai uralkodó, aki korábban a skót Exilben élt, a heavenfieldi csatában (**634**, vagyis 790) legyőzte Cadwallon gwyneddi királyt, és valamiféle keresztény uralom alatt újraegyesíthette Northumbriát. Az ország kereszténysége azonban sokkal közelebb állt a kelta mintához, mint a rómaihoz.

A frank offenzíva **631** (787) **k.** megtorpant. Ennek jeleként értelmezhető, hogy egy adat szerint a türingiai hercegek „függetlenítették magukat” a frank hatalomtól. (A kollaboránsok jónak látták szembefordulni kegyuraikkal.) Ugyanakkor a kelta egyház kontinentális missziójának utolsó sikereként tekinthetünk arra az adatra, mely szerint a látomásairól közismert Fursey ír misszionárius **644-ben** (789) kolostort alapított Lagny-ben (Párizs mellett). Ez nem kevesebbet jelent, minthogy a frank nagyhatalmi törekvések ebben az időben komoly veszedelembe kerültek. Sajnos a hatalmi játszma konkrétumairól nem rendelkezünk adatokkal, de hogy legalább a hátteret megvilágítsuk, nézzük meg, mit tartalmaz erről az időről az Arthur-mondakör! A Nennius of Bangar nevű szerzetes tollából (a **08/09.**, azaz a 10. **sz-ból**) származó történetek szerint a Mons Badonicusban lezajlott nagy, állítólag döntő jelentőségű csata **500** (786) **k.** volt. Egy másik verzió szerint a Badonnál lezajlott nevezetes ütközet során – (harmadik badoni csata?) –, a Camelot várából portyázó Arthur **490-ben** (787) aratott volna győzelmet.

Egyes további feldolgozások e győztes csata időpontját **493-ra** (779), **495/496-ra** (781/782) tették. A szabadságharc csillaga ekkoriban fényesen ragyogott, bár már nem sokáig.

Az egyháztörténetből tudjuk, hogy Oswald király ösztönzésére **635-ben** (791) Szent Aidan Iona-szigeti (Skócia) szerzetes letelepedett, kolostort és templomot alapított Lindisfarne-szigetén – (kolostorsziget, egyházi központ az Északi-tengeren, 3 km-re Northumbria partjától, amellyel apály idején földnyelv köti össze). Egyértelmű, hogy ez a kolostoralapítás még a kelta egyház sikere volt.

(Oswiu, Oswald király testvére, aki sokáig élt e szigeten száműzetésben, legalábbis kezdetben az ír-kelta szerzetesség hagyományait követte, a **660-as** (800-as) években azonban már házas volt, és hitvese az az Eanflaed királyné lett, aki gyerekkorától a római papság előírásait követte. Említésre érdemes, mert a korabeli egyház helyzetére igen jellemző, hogy fennmaradt adatok szerint, mikor egy ízben a királyné még a virágvasárnapot, ugyanazon a napon férje már a húsvétot ünnepelte.)

Az Arthur-történet legismertebb középkori feldolgozásai szerint **537-ig** (793-ig), vagy **539-ig** (795-ig) tartott Arthur uralma. (A párhuzamos kronológiai sor szerint **637-ben** (793) Judicael Bretagne-i herceg szenvedett veréséget I. Dagobert frank uralkodó seregétől.) Vannak olyan interpretációk, melyek szerint **542-ben** (794) zajlott le az a badoni vagy camlenni ütközet, melyben Arthur az életét vesztette. (Időközben Arthur számos híve átállt az ellenség, immár saját fia vagy unokaöccse, Mordred oldalára.) Más feldolgozás szerint ekkor Arthur még nem halt meg, csak súlyosan megsebesült és Avalon felé menekítették el. – A jelek szerint a birodalmi Európában érdekelt egyházi és világi körök jól összpontosították a rendelkezésükre álló erőforrásokat.

A kontinensen ekkoriban, **639-től** (795-től) III. Sigibert frank király háborúzott. Róla szólnak Fredegar tudósításai, aki egy Sigibert nevű király türingiai hadjáratairól számolt be. Az ún. „türingek” – (feltehetőleg ilyen nevű nép nem létezett, csupán a Türingiának nevezett terület lakóiról, talán keltákról, talán bajorokról, svábokról vagy hermundurokról lehet szó, akik eddig jobbára Engria hun uralkodóit szolgálták) – **640-ben** (796) Radulf herceggel az élen sikereket értek el a támadó hadak ellenében, majd **641-ben** (797) megszabadították országukat a frank csapatoktól.

A Meroving hatalomnak a **07. sz-ban** (a 08. sz. második és a 09. sz. első felében) a kontinentális szászokat sem sikerült uralma alá vetnie, ugyanakkor Engria (Hunnia), a nagy európai szabadságharc valódi központja már nem volt képes érdemben befolyásolni Britannia és a Rajnától Ny-ra fekvő területek hatalmi viszonyait.

Geoffry de Monmouth oxfordi író (»1136«) szerint Arthur király „második” uralkodása egy Caerleon nevű helyen, Avalontól K-re **505** (802) **k.** kezdődött. Némelyik feldolgozás

szerint, a nevezetes camlenni ütközetben, a Salisbury-síkságon csak **510** (807) **k.**, esett volna el Arthur király (és Mordred is). John Rhys szerint Arthur halála **520** (806) **k.** következett „csak" be. Az interpretációk abban megegyezni látszanak, hogy halála után, **550** (806) **k.** Constantine követte a trónon, a mondabeli Dumnonia királya (állítólag később egész Britannia királya is?), tehát Arthur unokatestvére, aki legyőzte Mordred fiait. Dumnonia azonban **557-ben** (813) megszűnt önálló állam lenni.

Említést érdemel, hogy a **07. sz-ra** (a 08. sz. második, vagy a 09. sz. első felére) datálják általában a 2009-ben megtalált híres angolszász kincsleletet. A különleges lelet-együttes eredetét homály fedi. E kincset Burnthood közelében találták, és ez számít ma a leggazdagabb leletnek egész Nagy-Britanniában. Több mint 1500 arany- és ezüsttárgyat tartalmaz. A kora középkori „civilizálatlan", úgynevezett „sötét korból" származó páratlan művészi alkotások között nagyon sok a fegyver és sisakdísz, de jelentős az érmék és keresztek száma is. A kardmarkolatokon állatküzdelmi jelenetek ismerhetők fel, ami a szkíta művészetet juttatja eszünkbe. Némelyik leleten a hun ötvösművészet jeleit ismerhetjük fel, mely egészen a **06. század közepéig** (a 08/09. sz. fordulójáig) volt domináns az európai királyságokban. Úgy vélem, nem kétséges, hogy Arthur király szabadságharcának valamelyik fontos központjában birtokolták, majd rejtették el üldözőik elől e kincseket.

Az egyháztörténet szerint a **07. sz. közepén** (a 09. sz. elején) Szent Ágoston és Szent Aidan halálával átmenetileg megtorpanhatott a Rómából (vagy a Meroving Birodalomból) irányított misszió, de aztán Oswiu, Northumbria királyának öccse **655-ben** (811) megverte Penda (Mercia) seregeit a Leeds-i csatában, ami megint csak javította a római kereszténység terjesztésének esélyeit Britanniában. – A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felében** a missziós térítések helyzete, mind Britanniában, mind a kontinensen, nyilvánvalóan egymással összefüggésben, de döntő módon a szabadságharc befejeződése következtében változott meg.

Ez a szabadságharc nem bukott el, hanem a szembenálló felek felismerték: képtelenek a harcot a győzelemig folytatni. A Meroving Birodalom megmaradt korábbi határai között, a vele szembenálló szövetség a kontinensen nem veszített el területeket.

A kontinens Ny-i felén megszakadt a kelta egyházi térítés, a kelta missziós központok környezetében működő kolostorokban a kelta szertartások és a kapcsolatos szokások **670** (815) **után** csaknem teljesen eltűntek, ezek a kolostorok bencés hatásra rohamosan romanizálódtak, a szerzetesek feladták jellegzetes kelta tonzúra-formájukat, valamint egyéni, a rómaitól eltérő Húsvét-számításukat is. Hogy mi történt a Rajna-Duna vonaltól K-re, arról nem állnak rendelkezésre adatok. Bizonyosak lévén Engria **08.** (09/10.) **sz-i** szerepében, fennáll az erős valószínűsége a kelta kereszténység ottani fennmaradásának. Fölvethető, hogy az Engriától K-re élő népek (többnyire szlávok) körében is, egészen a bizánci és a római térítés megérkezéséig (a 10-11. sz-ig) már nem volt domináns a pogányság, hanem a kereszténység kelta és K-i keresztény alapokról kifejlődött változata lehetett a meghatározó. (A kettős kereszt feltűnése az említett vonaltól K-re fekvő területeken messze megelőzte a bizánci térítés megindulását, s használata különösen a hun, onogur és avarhun népességű, ill. ilyen uralom alatti területeken volt jellemző.)

Az Arthur-irodalom a **06. sz. második** (a 09. sz. első) **felének** eseményeivel is foglalkozik. Lényegében azt állítják a hagyomány felidézői (továbbgondolói), hogy Arthur utódai a Szigetországban elkeseredett utóvédharcokat folytattak, és csak a **06. sz. utolsó negyedében** (a 830/840-es években) szenvedték el végső vereségüket. Ekkor Merlin elméje is elborult.

A britanniai kereszténység szempontjából döntő fontosságú Whitby-i zsinat (Northumbria), Oswiu király elnökletével **664-ben** (820) ült össze, hogy véglegesen lezárja a kelta és a római egyházak közötti vitát. Szent Kálmán apát, aki northumbriai Lindisfarne

kolostorának apátja volt, a keltákkal tartott, míg a római egyház szószólója, Wilfrid volt, akinek fő támogatója Alchfrith lett, Oswiu király fia (Deira). Wilfrid több éves kiképzését követően, Rómából/Lyonból tért vissza Northumbriába, és mérhetetlenül kiélezte a kelta-római ellentétet.

A püspökök – királyi nyomásra – a római szokások és előírások mellett foglaltak állást. Lindesfarne szerzetesei, akik **664-ig** (820-ig) Szent Kolumbán regulája szerint éltek, Wilfrid hatására „ráálltak" Szent Benedek regulájának bevezetésére. Erre Kálmán apát egy csapat szerzetessel visszavonult Ionára, illetve a sziget Ny-i partjai előtti kis szigetre, ahol a szerzetes közösség kettéoszlott, a kelta rítusú és szokású szerzetesek számára az apát új kolostort építtetett. A római egyházi térítés erős katonai kíséret felvonultatásával, valamint yorki Wilfrid és Szent Cuthbert misszionáriusok révén **665-től** (821-től) új erőre kapott. Wilfrid hathatós működése nyomán az É-i íreket is áttérítették a Szent Ágoston missziójával Angliába hozott, a kontinensen általánosan használt Húsvét-számításra. – Ennek ellenére még évszázadokig meghatározó volt a kelta kereszténység a szigetvilág periférikus vidékein.

Szabírok és kazárok (837-ig)

Korábban már több fejezetben, a szkíták, hunok, onogurok története kapcsán érintettük a szabír történelem őskorba visszanyúló kezdeteit, valamint a kínai és türk történelemmel összefüggésben a kazárok eredetének kérdését is. Ennek a fejezetnek az elején némi ismétlésbe kell bocsátkoznunk, amikor e közösségek egymással kapcsolatos korszakát kezdjük tárgyalni.

Mindenekelőtt emlékeztetünk arra, hogy a Ny-ra tartó hunok, miután már **225** (481) **k.** megjelentek a Kaukázus előterében, **363-ban** (519) betörtek egyes kaukázusi és kisázsiai területekre, akciójukkal a különböző kaukázusi kisállamok népeit (például a masszagéták utódnépeit a kaukázusi Albánia térségében), de elsősorban állandó szövetségeseiket és rokonaikat, a szabírokat igyekeztek helyzetbe hozni. A hun haderő **395/396-ban** (551/552) megismételte támadását. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd a hadsereg visszatért a Kaukázus É-i előterébe. Egyértelműnek látszik, hogy ebben az időben a hun vezetés már kijelölte a szabírok jövendő feladatkörét, régi-új szállásterületét.

A szabírok eredetileg is a Kaukázus térségében éltek, csak az ókor második felében kerültek át a Káma vidékére, illetve a D-Urál térségébe. Most az ősi területükre való visszaköltöztetésüket készítették elő, miközben a D-Urál vidékére megérkeztek a hunok K-i utóvédjének csapatai. Régészeti alapokon álló megközelítés szerint „Szabíriából” (az Urál D-i térségéből, illetve a kapcsolódó, a Kaszpi-tengertől ÉK-re fekvő területekről) a szabírokhoz köthető nyomok a 06. sz. folyamán fogytak el.

Más régészek határozott megállapítása szerint a **04.** (06/07.) **sz-ban** az Urál-hegységtől K-re erős hun hatás érvényesült. Az előkerült „hun üstök” is jelzik, hogy a hunok jelen voltak a térségben. Az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** áttelepítették a D-Urál előteréből, a Bjelajafolyó vidékéről, ill. a Volga–Káma-vidék ligetes sztyeppéjéről a szabír közösségek többségét a Kaukázus térségébe, ám a szabírnak látszó népesség egy része továbbra is az Urál térségében, mindenek előtt a Volga–Káma–Perm-vidéken élt, még a **04. sz. közepe** (a 06/07. sz. fordulója) **után** is. Lehetséges azonban, hogy ez a kisebb közösség nem szabír volt, hanem talán azonos lehetett a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulóján) az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra fekvő területen, az ókori Irán és Turán határvidékén megszűnt Kanga vagy Kang-kjü nevű ország korábbi közösségével, tehát a kangárokkal, vagy azok egyik-másik törzsével.

Mindenesetre a Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén (egy jellegzetes edénytípus figyelembevételével) merészen „korai magyarnak” minősített temetők a **korai 06. sz-tól**, tehát a 07. sz. közepétől (a **08. sz. közepéig**, vagyis a 09. sz. végéig) voltak használatban.

Zakariás rétor szír nyelvű Egyháztörténete szerint a Quardusat (Theokletész) örmény püspök által később megtérített népek – onogurok, ugorok (vagy ungurok?), szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok (vagy kangárok?), saragurok, kálizok és eftaliták – az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** már a Kaukázus térségében éltek. Az utolsóként áttelepített szabír törzsek **460** (605) **k.** érkezhettek meg a Kaukázus előterébe. A kangárok jelentős része is a Kaukázus térségébe került, vagyis az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** a Sevan-tótól ÉNy-ra tűnt fel.

Az **05. sz. második felében** (a 07. sz. első felében, főként második harmadában) már a kazárok egy része is a Kaszpi-tenger tájékán tartózkodott, és szerepet játszott a Kaukázus vidéke politikai és etnikai viszonyainak alakításában. A **06. sz. első** (a 07. sz. második) **felében** bizonyosan éltek kangár törzsek Perzsia határvidékén. (A három kangár törzs a **06. sz. harmadik negyedében** (a 07. sz. 60-80-as éveiben) Zabergán fejedelem irányítása alatt állt. – Megjegyzem, hogy némely interpretációk szerint Zabergán a Kárpát-medence és a Balkán

hunjainak és avarhunjainak történetében is számottevő szerepet játszó kutrigurok vezetője lehetett. A kangár-kutrigur azonosság tétele azonban álláspontom szerint nem vehető komolyan. Megjegyzem továbbá, hogy a perzsa történelem interpretátorai szerint Zabergán I. Kavádnak és fiának a kortársa volt, a perzsa uralkodó **530**, tehát 675 **k.** ajándékokkal maga mellé állította Zabergánt és nagy harci értékkel rendelkező csapatait, ám Zabergán kicsit később, **538-ban** (683), vagy **542-ben** (687) népével együtt dezertált, a Kaukázustól É-ra eső sztyeppére távozott.)

A **04. sz. utolsó negyedében** (a 07. sz. közepén) Albánia Örményországtól ÉK-re terült el, lényegében a mai Dagesztán területén, jobban mondva Azerbajdzsán, Csecsenföld és Grúzia (Georgia) határvidékén, a Kaukázus ÉK-i hegyeiben. Az **05. sz. utolsó negyedében** (ugyancsak a 07. sz. közepén) Albániától É-ra, a Kubán-vidéktől D-re húzódott a – történetírók egy része által egyszerűen hunnak, más része által „dagesztáni hunnak" tekintett – népek, jobbára a szabírok földjének D-i határa.

A történészek egy nem jelentéktelen része a szabírokat azonosítja az ősmagyarság egyik legfontosabb összetevőjével. A feldolgozások egy része az **505/506-os** (661/662-es) évet tekinti az ún. „szabír népvándorlás" döntő pillanatának, amikor K-Európa peremvidékén, a Kaukázustól É-ra eső Kaszpi-tengeri partvidéken, a Kaukázus É-i előterében, de részben a Kaukázus hegyei között élő népek is a szabírok irányítása alá kerültek. Albánia közösségein kívül Ibéria, tehát Kartli, azaz K-Grúzia népe is a szabírok szövetségébe került. A kaukázusi országok bizonyára maguk keresték a szabír hatalom védelmét a perzsa hatalmi törekvésekkel, valamint a perzsákkal szövetkező kazárokkal és kangárokkal szemben. A szabír uralom idejét más interpretációk a **06. sz. közepére** – ugyancsak a 07. sz. hatvanas éveire – helyezik.)

A Derbend-Nameh a következőképpen emlékezett meg a szabírok Madzsar (Megyer) nevű városának megalapításáról: „*Mintegy 70 évvel Mohamed születése előtt* [**az 05/06. sz. fordulóján**, tehát a 07. sz. közepén] *számtalan mongol* [?!] *nép tűnt fel, amint az É-i Tibettel határos vidékekről szállottak alá Asztrahány síkságára, Itt két ágra szakadtak. Egyik ág a Volga-folyó hosszában É-nak, a másik pedig tovább Ny-nak tartott és ez az utóbbi alapította Kaukáziában Madzsart*". A szabíroknak és az ősmagyarok egyik összetevőjének azonosságára utal ez a forrásgyűjtemény, amely beszámol egy „Kicsi Madzsar" (Kismegyer, a Szulák-folyó bal partján fekvő Indiri/Endréj nevű későbbi település része) és egy „Ulu Madzsar" (Nagymegyer) nevű településről is Dagesztán területén. (Dagesztán szűkebb értelemben a Derbenti-szorostól a Szulák-folyó vízgyűjtőjéig terjedő terület neve.) Ugyancsak a **06.** (07/08.) **sz-tól** állt egy erőd

Albániában, melynek neve Kurszán-vár volt, valamint létezett a várközpontról elnevezett Kurszán tartomány is, mely Derbent és Sirván között terült el, több forrás is említést tett róla.

Prokopiosz az **514-edik** (659) évre vonatkozó híradásában a szabírságot mint a hunoktól különböző népet említette, amikor ezek a szabírok (keletrómai szövetségben) behatoltak a DKaukázus térségébe, a Kaszpi–Kaukázus-kaputól D-re fekvő térségbe. Konstantinápoly kaukázusi tartományai ennek a területnek a Ny-i szomszédságában feküdtek. Egyébként Prokopiosz szerint az alánoknak és Ibéria területének szomszédságában, a mai Azerbajdzsán Ny-i, ill. Örményország K-i részén éltek a szabírok. (A történészek szerint ez az ókori Kambiszéna, Udi tartomány, tehát a Kura-folyó D-i partvidéke, a Göjcse-tótól K-re eső területrész Szakaszéna területe lehetett.)

Jordanes Geticájának 36-38. fejezetében írt a hunok egyik ágáról, a savirusokról. Ugyanott említette meg a hunugurusokat is. Nem világos, hogy két külön népet nevezett meg, vagy egyetlen nép két közösségéről tett említést. A 37. fejezetben ez áll: „*a Pontus felett terül el a bulgares lakóhelye, akiket a mi vétségeink tettek igen ismertté. Itt hajtott ki két helyen, mintegy a legbátrabb nemzetnek, a hunoknak a terebélyes törzsfája, a népek veszedelme.*

Ugyanis az egyiket altziagirusoknak, a másikat savirusoknak hívják. Lakóhelyeik elkülönülnek egymástól; az altziagirusoké Chersona mellett van, ahová Asia kincseire sóvárgó kereskedő szállítja az áruját... A hunugurusok pedig azért ismeretesek, mert hermelinprémmel kereskednek".

A forrásokban **515** (660) **k.** kezdődött a szabír, esetenként pedig az „ugni" megnevezésű közösség sűrű emlegetése a Kaukázustól É-ra elterülő sztyeppén, a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a Derbenti-kaputól É-ra. Innen indították a Kaukázustól D-re irányuló hadmozdulatukat: a perzsákat támadták a keletrómai sereggel szövetségben. (Az ugni közösség a szabírokkal szorosan együttműködő onogurokkal lehetett azonos, akik inkább a Kaukázus Ny-i térsége környékén helyezkedtek el.) A szabírok hadműveletei nem vezettek el a remélt eredményhez, a Perzsa Birodalom **519-ben** (664) katonai erővel szállta meg Örményországot és a KisKaukázust, s **513-ban** (669) betört a Kubánnak nevezett térségbe is.

A perzsa uralom kiterjesztésével összefüggésben, a **06. sz. első** (07. sz. második) **felében** zsidók tömegei telepedtek meg Dagesztán területén, tovább színesítve annak amúgy is tarka etnikai szövevényét.

Az adatok egy része szerint **508** (664) **k.** fejeződött be a „szabír népvándorlás".

Az albán keresztény egyház **505** (661) **után** átlépte az albán állam határait, és É-i irányban térítést folytatott a „dagesztáni hunok", így a szabírok között is. Ettől kezdve a szír papság az „örmény" megnevezést nem etnikai-politikai, hanem egyházi értelemben használta, és e fogalomba beleértette a térség valamennyi megkeresztelt népét és országát, így a szabírokat is. A történeti források szerint több misszió is indult, a **06.** (07/08.) **sz-ban** egy „hun püspökséget" is felállítottak és hun nyelvre lefordították a Szentírást is. A dvini zsinaton, **506-ban** (662) a grúz, az albán és az örmény egyházak kimondták egyesülésüket. A kereszténység azonban nem vált kizárólagos vallássá a sztyeppei eredetű népek esetében.

Az **05/06. sz. fordulójától** (a 07. sz. közepétől) a **06. sz. utolsó harmadáig** (a 08. sz. második negyedéig) tartott az ún. „avar vonulás". Ezzel kapcsolatban már megállapítottuk, hogy ez a fogalom két egyidejű népmozgást takar: az avarhunok Kárpát-medencébe igyekvését, illetve a Zsuan-zsuan, tehát a „valódi avarok", a kazárok Kaukázus-vidékre való menetelését. Ennek az időszaknak az elején, az **05. sz. első** (07. sz. harmadik) **negyedében** keletkezett Albánia határán a Gabalától Zagataláig húzódó erődrendszer, amit az albánok építettek feltehetőleg a kazárok és kangárok ellen, s az építkezésekkel összefüggésben az albánok a fővárosukat, Gabalát az eredeti helyétől D-re fekvő Barda területére költöztették át. (Ez az erődítmény átmenetileg sem volt képes feltartóztatni a támadókat.)

A kazár hadsereg, azaz a Zsuan-zsuan főereje a **420–430-as** (670–680-as) **években** Ny-felé húzódott el a türkök elől, fegyveresei jelentős erőt képviseltek, így meghatározó szerepet játszhattak a Kaukázus térségében élők sorsának alakításában. Kazária megalapításának időpontját a történelmi munkák egy része **567-ben** (678) határozza meg.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták" **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban ebben az ügyben a perzsákkal szövetkező kangárok kaukázusi akciójáról lehet inkább szó. Hibás az a következtetés – amire számos kutató jutott –, mely szerint az Örményországra törő perzsa seregben szabír egységek is lettek volna. (Emlékeztetjük az olvasót, hogy az első kazár telepek (támaszpontok) már az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** létrejöttek a Kaszpi-tengertől Ny-ra eső térségben. A kazárok kezdetben a Kaszpi-tenger ÉNyi oldalánál alapították meg államukat. A kangároknak a kazárok elővédjének szerepe juthatott.) A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Szövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a

Fekete-tengert összekötő jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe. Ismeretes, hogy a **06.** (07/08.) **sz-tól**, mind a perzsa, mind a bizánci források már madzsar néven említettek egy népet a Meotiszban. A szabír–onogur központ Krímbe költöztetése mindenekelőtt azért volt szükséges, mivel **530** (675) **k.** a Kaukázus területének jó részén a hatalmat már a perzsák birtokolták. A Kaukázusban **517** (673) és **539** (695) között az örmények elhúzódó felkelése és szabadságharca folyt a perzsák ellen, s ezt a szabadságharcot a szabír hatalom sokáig nem volt képes komolyabban támogatni.

I. Kavád perzsa király **530** (675) **k.** újjáépíttette a hunok által még **452-ben** (608) lerombolt Bes Barmag erődöt és megépíttette a Szamur jobb partján Torpak-kalát (egy földvárat). (Perzsia ekkoriban nem korlátozta a keresztény egyház tevékenységét a Kaukázusban.) Utóda, Huszrau (Kürosz/Khoszroész) ötvenháromezer „türköt”, köztük húszezer lovast telepített le „Alánország határán”, a mai Azerbajdzsán területén és a Merv-i oázisban. Ezek a „türkök” valószínűleg kangárok voltak, Zabergán népe.

A kangárokról hírt adó **06.** (07/08.) **sz-i** perzsa források ugyanúgy három kangár törzsről tudnak, mint a **10.** (11.) **sz-i** bizánci forrás is, – s a szírek is három törzsüket ismerték. A **06.** (07/08.) **sz-i** szír források szerint a kangárok Albánia területén, a Szevan-tó és a Kura-folyó közötti területen, a mai Ny-Azerbajdzsán és K-Örményország egyes területein éltek.

Mivel egy adat szerint nem **505-ben** (661), hanem csak **537-ben** (682) indult meg az albán misszió a szomszédos Hun Királyságban, fel kell tételeznünk, hogy ez az adatközlő nem a szabírok, hanem a kangárok körében végzett térítés kezdetét határozta így meg. Az akció feltűnően egybeesik Zabergán dezertálásának idejével (**538**, azaz 683). (A missziót még egyszer újraszervezték, mégpedig **551-ben** (707). Ez bizonyára azt jelenti, hogy akkor kiterjesztették azt a – térségben időközben eluralkodott – kazárokra is.)

A perzsa király négy fővezért nevezett ki a határvidék ellenőrzésére, falakat, erődöket (Szabiran, Karkara, Derbent, Balangar, Szamandar) emeltetett a Kaukázusben. A határ mentén meghódított törzseket telepített le. A Barda-vidéke (Azerbajdzsán, Dagesztán) felé eső lapályok és hegységek helyi uralkodói közül az egyik legrangosabbat Sarván néven említették. Említésre került még: Kurásán sah és Zádán sah, akik Sarván vazallusai voltak. A perzsák Huszrau idejében más területeken is terjeszkedtek, **541-ben** (686) elfoglalták a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét is.

A Kaukázusban a szabírok **536/537-től** (vagyis 692/693-tól) ismét megpróbálták kontrollálni az eseményeket. A térségből kiszorított szabírok ellentámadása **540** (696) **k.** kezdődött, mégpedig Konstantinápollyal szövetségben, a perzsa megszállás alatt álló Grúzia (Georgia) és Örményország területén. A hadjárat a következő évben, **552-ben** (697) is folytatódott. A szabír hadsereg nem ért el tartós sikereket. A perzsák **550** (695) és **556** (701) **között** Lazika területén harcoltak, eközben Konstantinápoly **541-ben** (697) elfoglalta a mai Abházia területét, a perzsák pedig **553/554-ben** (698/699) Agvaniában legyőzték az ismét defenzívába szorult szabír sereget. A kazárok a perzsák oldalán avatkoztak be, **553-ban** (698) megszállták Derbentet. Egy szír adatközlő **541-re** (697) vonatkozóan említést tett a harcoló kangárokról. Eszerint a kangárok is részt vettek ebben a háborúban.

A hadjárat fejleményeként **555** (700) **k.** kazárok telepedtek meg Albánia É-i részén. A történészek többsége szerint ezek a kazárok a türkök alattvalói voltak, mások az esetleges alárendeltséget merő formalitásnak tekintik. Ugyanebben az időben Bizánc szabír határőröket akart letelepíteni a Kura-folyó jobb partján, Tbilisitől D-re, ám Perzsia **545-ben** (701) felszámolta a Kura-menti szabír erődítéseket, a szabírok innen talán a Kaukázus É-i részébe távoztak. (Később mégis visszatértek.)

A kazárok neve éppen **555-re** (700) vonatkozóan tűnt fel írott forrásban, ekkor magterületük az onogurnak, vagy ősbolgárnak tartott berszilek területét fedte le, mégpedig Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén. Egy adat szerint az „avarok" (vagyis a kazárok) **556-ban** (701) döntötték meg a szabírok uralmát. (Más interpretációk szerint a kazár név „csak" **580** (691) **után** jelent meg a forrásokban, s ugyanakkor megszűnt a szabírok emlegetése.)

A **06. sz. utolsó évtizedére** (a 08. sz. elejére) a kazárok fokozatosan uralmuk alá vonták a szabírokat. Albánia államisága **550** (706) **k.** megszűnt, illetve hosszabb időre szünetelt. Örményország államisága **571-ben** (716) szakadt meg, az ország területét a perzsák és a bizánciak felosztották. Ezt a grúzok felszabadulásként élték meg, hozzá is kezdtek egy grúz monarchia megalapozásához a korábbi Örményország perzsa uralom alatti részén, törekvéseikhez a bizánci császár segítségét igényelték. Perzsia a változásokra erődítési munkák elrendelésével válaszolt, **562-ben** (718) elkezdték építeni a derbenti „Nagy Falat". (A munka **580-ig** (725) tartott, a munkálatok biztosítására a perzsa csapatok **576** (721) **k.** ismét hadjáratot folytattak a Kaukázusban.)

Megjegyezzük, hogy ekkoriban, pontosabban **558** (714) **k.**, más álláspont szerint „már" **463** (715) **k.** lezajlott a kazárok általános térhódítása a Kaukázus térségében, amivel az onogurok és ősbolgárok története kapcsán részletesebben is foglalkoztunk. E dátumokat alátámasztja egy adat, mely szerint a kazárok **567-ben** (712) hadjáratot folytattak a Kaukázusban. Fővárosuk Balandzsár lett, ami Dagesztánban található. Összhangban van ezzel a muzulmán történetíróktól származó azon híradás, mely szerint **568** (713) **k.** négy „türk" törzs vándorolt a Kaukázus É-i részéből Azerbajdzsán, majd É-Irán területére. (Azerbajdzsánnak kezdték nevezni azt a területet, amelyen a történelmi Albánia terült el, ahol a Kaukázusi Kapu elnevezésű derbenti hegyszoros stratégiai fontosságú természeti adottság.)

Itt említjük meg, hogy a kazárok őstörténetének amúgy is sűrű homályához az a körülmény is hozzájárul, hogy a perzsa nyelvben egyértelműen „khazarán" néven megnevezett népet ótörökül éppen szabírnak nevezték el, tehát a térségben később megtelepedő türk népek nem láttak semmi különbséget a kazárok és az uralmuk alá került szabírok között. Ennek nyomán sokan tévesen úgy gondolják, hogy Kazária népessége főként szabír volt, mások szerint az állam vezető rétege lehetett szabír, míg népessége főként a türkök köréből került ki. Ezzel szemben: nyilvánvaló a szabírok (és a kangárok) alárendelt szerepe, hiszen az ország peremterületeire, határvidékére szorultak. A kazárok az ország széles vezető rétegét alkották.

Bíborbanszületett Konstantin császárra hivatkozó néhány interpretáció szerint „avar", kazár, türk, vagy kangár támadás következtében, **558-ban** (714) a szabírok népe kettészakadt, egyik közösségük Perzsia határára, Udi tartományba, vagy a Kura-folyó mentére került, más része **565** (721) **k.** kazár alárendeltségben a Volga-Don vidékén helyezkedett el. A Kura-folyó mentén, a bizánciak által megvalósított telepítést megerősíti egy másik adat, mely szerint ez a letelepedés Abád városánál **575/576-ban** (720/721) történt meg, tehát ugyanakkor. (Menandrosz a szabírokat és az albánokat egyaránt megemlítette, amikor arról számolt be, hogy hadaik a Kurafolyónál találkoztak a szövetséges bizánci hadsereggel.) A kétféle datálás erősíti az információ hitelét. (A szabírok e közössége minden bizonnyal nesztoriánus keresztény volt.) Megemlítjük még, hogy nem minden pusztai törzs volt hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak (szaragurok, utrigurok) nem csatlakoztak, inkább önállósodtak a Dontól K-re fekvő sztyeppe területén, diplomáciai erőfeszítéseikkel Bizánchoz igyekeztek közeledni. Bizánc a Kaukázus térségében is erősítette állásait, így pl. **587-ben** (732) újjáépíttette a harcok során megrongálódott Madzsar (Megyer) várát a Van-tótól É-ra. Konstantinápolyból az örmények újabb és újabb szabadságharcait és a grúzok már említett államszervezési törekvéseit is támogatták.

A grúz államszervezéssel összefüggésben a **06/07. sz. fordulója** (a 08. sz. közepe) elismerten a georgiai építészet fénykora lehetett. Ekkor épültek Kartliban, Szegani és Nekrisz

városokban a sajátos, háromtemplomos bazilikák. Ekkor jelent itt meg egy eredeti, összetett térrendszerű, centrális templomtípus. Később továbbfejlődött a bazilika-stílus, a **07. sz. közepére** (a 08. sz. végére) megépült az axiálisan szervezett, de alaprajzában a kilencosztású tér rendszeréhez igazodó kupolás bazilika első jelentős emléke, Grúzia klasszikus korának remekműve, a Cromiban épített székesegyház. (A grúzok (**606**, azaz 762 **k.**), a keleti keresztények közül egyedüliként csatlakoztak a bizánci ortodoxiához.)

Korábban már foglalkoztunk azzal, hogy a Ny-i Türk Birodalom **581-ben** (737) két részre szakadt, s a birodalom Ny-i végvidékén maradt türk erők ekkor a kazárokhoz csatlakoztak, miáltal Kazária rendkívül megerősödött, egyúttal Közép-Ázsia Ny-i peremén a kazárok türk fennhatósága szertefoszlott. A szakadár türkök **627/628-ban** (738/739) átkeltek a Kaukázuson, és feldúlták, megszállták Albánia, majd Ibéria területét, ostrom alá vették Tbiliszit. Nem meglepő ezek után, hogy számos interpretáció pontosan a **630-as** (741-es) évhez rendeli a kazár állam (kaganátus) megalakulását. Uralkodójuk ekkor vehette föl a kagán címet.

A közép-ázsiai (fehérhun) eredetű ősbolgárok ebben a helyzetben a Volga-Don vidékén élő onogurokkal és szabírokkal, valamint más pusztai törzsekkel – az ősmagyarság esetleges további, az Urál-térség felől, vagy a nem sokkal korábban felbomlott Heftalita állam Közép-ázsiai romjai közül a Volga-vidékre vándorolt közösségeivel – egyesítették erejüket, ami elegendő volt ahhoz, hogy a kazárok hatalma Európában a Kaukázus közvetlen környezetére korlátozódjon.

Kazária a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén) É-on Sarkelt tekintette a határának, a Don bal partjának és a Volga jobb partjának egyaránt csak a torkolati szakaszát ellenőrizte, ahol az ekkoriban megalakult Onogur-Bulgária területeivel volt határos, D-en nem volt hegemóniája a Kaukázus térségének ellenőrzésében, talán csak a Kaszpi-tenger partvidékénél (Derbenttől Éra).

Nem sokáig volt képes azonban az Onogur-Bulgária egyben tartani hatalmas K-európai országát, **626-ban** (771) a kazárok kiterjesztették fennhatóságukat az onogurok és az ősbolgárok országának DK-i részére. A kazárok együttműködtek a térségben jelen levő, szakadár ősbolgárokkal, akiknek a vezetője ekkor még Dulu volt. Megnőtt Kazária területe és presztízse is. (Később, **631–636** (776–781) **k.** a Kubán-vidéki ősbolgárok kagánja, Kovrat a saját területén önálló óbolgár kaganátust hozott létre. Az ősbolgárok országának kibontakoztatásában többek szerint szerepe lehetett a Don-vidéken lakó kutrigurok törzseinek is.)

A Kazár Kaganátus D-felé is támadt, **626** (771) **k.**, bizánci szövetségben hadjáratot folytatott a Kaukázuson túli területeken. A Kis-Ázsiában folytatott bizánci-kazár hadjáratról bizánci, örmény, grúz, szír és mohamedán források egybehangzóan számoltak be. Bizánc területet nyert Örményországban.

Az ezután következő évtized a Kazár Kaganátus egyik legbékésebb időszaka volt. Perzsia és Bizánc ámokfutását az ország „páholyból szemlélte”. A széthulló Perzsa Birodalom dezertált seregrészei, avagy inkább már az arabok által irányított fegyveres erők segítségével még Albánia is visszaállíthatta egy időre az államiságát. A kaganátus másik végén és a szomszédos Onogur-Bulgáriában, a Kubán-vidéken, a Meotisz-partvidéken **640** (785) **k.** megindult az ősbolgár, szabír, onogur stb. népközösségek elkülönülése, majd közülük egyesek elvándorlása Ny-ra (az Etelköz és a Kárpát-medence felé) és É-ra (a Volga középső folyásához)

Az örmények a **07. sz. közepétől** (a 08. sz. végétől) tömegesen hagyták el hazájukat, így a Közel-Kelet országaiban és a Földközi tenger partvidékén is sorra kialakultak az örmény diaszpóra közösségei.

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya megromlott, **640** (796) **után** olyan háború kezdődött közöttük, ami végül Kazária győzelmével ért véget. A Kazár Kaganátus, miután elfoglalta a szabíroktól Balandzsárt, a Derbenttől É-ra fekvő Szemendert, elhódította az onoguroktól Sarkelt (Fehérvár), a Don alsó folyásánál épült hatalmas erődöt, bekebelezte az egész Kubánvidéket, – mindez erőteljes népmozgásokat váltott ki. (A régészek a mai Oroszország területén többfelé, például a Poltava és Káma vidékén is, megtalálták a **07. sz. utolsó harmadának** (a 09. sz. 10/40-es éveinek) a Kárpát-medence **08.** (09/10.) **sz-i** griffes-indásaival párhuzamba hozható leleteit.)

Kazáriának főként az arabok kezdődő terjeszkedésének megfékezése érdekében volt szüksége ősbolgár alattvalókra is. (Az ősbolgárok egy csoportja **651** (796) és **655** (800) **között** Örményország bizánci fennhatóság alatt álló területére települt.) A kangárok kazár alattvalóként a Volga-mentére kerültek. Másrészt tudjuk, hogy ebben a térségben az alánok is elismerték kazár fennhatóságot maguk felett. A kangárok és az alánok lényegében ugyanazon területen, ugyanolyan helyzetbe kerültek, ami erősíti azt az álláspontot, hogy esetükben valójában rokonnépekről lehet szó.

A Kazár Kaganátus fővárosa **07. sz. közepén** (a 08. sz. végén) Balandzsárba került, a Kaszpitenger partjára, Dagesztán területére.

A szabírokat a kaganátus igyekezett a Kaukázus D-i felébe, a határvédelem frontjára, az ottani szabír vidékre átcsoportosítani. Az arab hódítók a Kaukázus térségét támadva már **651-től** (796) csapásokat mértek a Kazár Kaganátus D-i határvidékére.

Az arabok Perzsia legyőzését, Örményország elfoglalását (**640**, vagyis 796, más álláspont szerint **652**, azaz 797) követően, **642-ben** (798) megkezdték Albánia, vagyis az Arrannak, illetve Azerbajdzsánnak elnevezett államok területének és népeinek hódoltatását, megtámadták az albánok és a perzsák által alapított városokat.

E fejleményekkel összefüggésben arab kézre került a mai Üzbegisztán területe is. Tabarisztán uralkodója is elismerte **644-ben** (800) az arab hódítók uralmát. Derbent (egyelőre nem végleges) elfoglalása után az arabok kazár fővárost, Balandzsárt támadták. A kazár csapatok **652– 654-ben** (797–799) visszaverték a Kubán-vidékre betörő és Balandzsárra nagy erőkkel támadó arabokat. Az arabok veresége súlyos lehetett, a hadvezérük is elesett. Általános vélemény szerint az ezután következő három évtizedben az arabok a Kazár Kaganátus ellen komoly támadást nem intéztek, amit a történészek a kalifátusban folyó polgárháborúval magyaráznak. Más adatok arra utalnak, hogy az arab offenzíva nem szünetelt ilyen hosszú ideig, hanem azt Kazária K-i részén már **705** (816) **k.** felújították.

Georgia és Örményország vezetői **653** (798) **után** elismerték az arab fennhatóságot, – az örmény és grúz hercegségek egy ideig autonóm státuszt élveztek. Örményország területén a következő korszakban (**655-től**, vagyis 800-tól, **851-ig**, azaz 962-ig) 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk, miközben az ország egyik fele Bizánc uralma alatt maradt. Tbilisziben muzulmán emirátus jött létre **645-ben** (801), amelynek azonban nem terjedt ki a hatalma Ny-Grúziára (Kartli), valamint a hegyvidékre sem. Az albánok **656** (801) **után**, Bizánc, a Kazár Kaganátus és a szabír határőrség segítségére számítva megpróbáltak ellenállni. Más interpretáció szerint a „hunok serege” kényszerítette **664-ben** (809) Albánia vezető köreit a kazárokkal megkötendő szövetségre. Seki városa az Arran néven nevezett körzetben, a **07. sz. közepe** (a 09. sz. eleje) **után** az arabok hódító háborújának egyik legfontosabb célpontjává vált. A kazárok **670** (815) **k.** vezettek hadjáratot Albánia területén az arabok ellen.

Ebben az időben, egy interpretáció szerint **659-ben** (804) alapították meg az arabok Gendzse városát Derbenttől DNy-ra. Viharos gyorsasággal hozzáláttak a kiépítéséhez (a Derbend-Nameh szerint a **századfordulón** épült ki, tehát 811 tájékán). A város a **08. sz. elejétől**

(kb. 815től) került a térség történetének, ezáltal később a Derbend-Nameh szerzője figyelmének középpontjába.

A kazárok figyelme **665** (810) **után** egyre inkább az Onogur-Bulgária felé fordult, hatalmukat egyre inkább kiterjesztették a K-európai sztyeppe nagy részére, **655** (811) **után** elfoglalták a Krím környékét is. A kazár támadás nyomán megindult a Ny-felé menekülő ősbolgárok és onogurok áradata, ami **670** (815) **után** tetőzött. Ezután egyes ősbolgárok, állítólag Kotrag vezetésével a Volga-könyökbe költöztek, mert Kovrat fiai a kazároktól vereséget szenvedtek.

László Gyula szerint az onogur szállásterületek központi törzseit közvetlenül érhette a támadás, ezért menekülésszerűen elvonultak, nagyrészt közülük kerültek ki a Kárpát-medencében hamarosan feltűnő griffes-indás „késő avarok" (kora-magyarok). Az ősmagyarság e komponense egy koncepció (Róna-Tas) szerint **675-ben** (820), a Kubán-vidékről kiindulva birtokba vette a Dnyepertől Ny-ra eső területeket. Tőlük K-re a kazárok **680-tól** (825-től) megszervezték onogur és ősbolgár lakosságú területeik igazgatását. Az onogur (több értelmezés szerint: fehér magyar) nép, mint határvidéken élő gyepűnép kazár fennhatóság alatt, kazár kormányzat által kinevezett katonai kormányzó, a kende kormányzósága alatt bizonyos mértékű autonómiában élhetett. A kazárok határőrvidéket (gyepűket) létesítettek a Jajk-vidéken (K-en, a Volga és Urál közötti térben) is.

A kazár állam és a Bagdadi Kalifátus közötti háború **705/706-ban** (816/817) kiújult. A Derbenttől É-ra elterülő, a Kaukázus vonulatai és a Kaszpi-tenger közötti Közép- és D-dagesztáni keskeny alföldi sáv, valamint a Kaukázus K-i előtere is hadszíntérré vált. A kazárok **661/662ben** (817/818) egy időre visszafoglalták Albánia arabok által elfoglalt részén Arran tartomány fővárosát (vagy erődjét), Gebelét is. Az arab hadjárat **662-ben** (818) főként Kazária peremterülete, tehát a kaganátus szövetségesei, különösen a türkök és az alánok területei ellen irányult. A háború eredményeként, egyes interpretációk szerint a „hunok" (szabírok?) **675-ben** (820) felszabadították és **684-ig** (829) megtartották Albánia területét, a dagesztáni hunok (szabírok?) egy része (feltehetőleg határőrök) **710** (821) **k.** Udi tartományba telepedett át.

A hun (szabír/türk?) kormányzó **680** (825) **k.** a lányát Dzsavansirhez, az albán királyhoz adta feleségül. Ezt követően, **681/682-ben** (826/827) felgyorsították a „kaukázusi hunok" (pusztai eredetű népek) keresztény hitre térítésének évszázados folyamatát, egy püspök utazott a Derbenten túl élő „hunok" országába. Iszrael püspöknek sikerült elérnie, hogy a Varacsánban (Mahacskala, Dagesztán) székelő (talán türk) uralkodó, Alp Ilutver ledöntse a bálványokat és elterjessze a keresztény hitet népe körében. (Dzsavansir albán király **670-ben** (826) halt meg, állítólag muzulmán fegyvertől.)

A **683** (828) és **685** (830) **közötti** eseményekre vonatkozó adatokból az rajzolódik ki, hogy Bizánc és Kazária elsősorban egymással vetélkedett a Kaukázus térségében. Ha valamiben egyetértettek, az talán az ún. „hunok", tehát az arab uralom alól felszabadult szabírok és a frissen keresztény hitre térített türk közösségek önállósodási törekvéseinek letörésére irányuló akaratuk lehetett. Mindenesetre kazár és bizánci hadsereg is tevékenykedett a térségben. Nem tartom véletlen egybeesésnek, hogy egyes interpretációk szerint pont **08. sz. első felében** (a 09. sz. második harmadában), míg más vélemény szerint a **07/08. sz. fordulója idején** (tehát ugyancsak a 09. sz. második harmadában) szűnt meg a „hunok félévezredes dominanciája" a Kaukázus térségében.

Természetesen a bizánci részről megélénkült mozgás együtt járt az arab hatalom és hadsereg aktivizálódásával is. A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felétől** az örményországi Bagratidák, leghatalmasabb nemesi családként – arab támogatással – megszerezték a Mamikonjánok és Kamszarakánok nemesi birtokait, központi területük Sirak, fővárosuk Ani lett. A Bagratidák egy oldalága pedig a család örményországi uralmának kezdetétől arabok által

felügyelt grúz állam(ok) trónját is elfoglalta. Albánia iszlamizációja **685** (830) **k.**, „más” álláspont szerint **675** (831) **k.** kezdődhetett meg, miután az arabok megszállták Grúzia területét. Bizánc **688-ban** (833) elfoglalta a Kis-Kaukázus vidékét, válaszképpen az arabok **690** (835) **k.** megint megszállták Örményország nagy részét. A Kaukázus É-i oldala a kazárok országához tartozott, ám az ottani lakosság számottevő része **680** (836) **után** már perzsiai és korezmiai emigráns volt. Albánia vidéke **681-től** (837) tekinthető tartósan arab megszállás alatt álló területnek, mivel **692-ben** (837) a kalifátus egységei mélyen behatoltak Albánia területére, s megint elfoglalták egy időre Derbentet is.

Bajorok és karantánok – 1. (853-ig)

Az ún. rugiak (Pannónia és Noricum területén élt nép) **487/488** (742/743) **k.** eltűntek a történelem színpadáról, mert Odoaker itáliai király elüldözte őket, ugyanakkor (sőt, néhány évvel korábban) megjelentek, mégpedig csaknem ugyanott, a bajorok. Az információmorzsák tervszerű áttelepedést valószínűsítenek. Más adatok szerint ugyanis a bajorok már **580** (736) **k.** megalapították hercegségüket az É-i Alpok vidékén (Raethia és Noricum területén). Biztosra veszem, hogy a bajor etnogenezis legfontosabb összetevői a rugiak voltak. (Természetesen rugiak máshová is kerülhettek, pl. akár Rügen-szigetére is.)

Egy, az osztrák történészek által megfogalmazott koncepció szerint a rugiak és szkírek többsége a mai Ausztria területén telepedett le a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén), és beolvadt az újonnan érkezett bajor telepesek közé. Abból következtettek erre, hogy a (később érkező) szláv népeknél csak igen ritkán fordul elő az e térségben élő emberekre kifejezetten jellemző, nagyon gyakori vörösesszőke színkomplexió.

Más álláspont szerint viszont a bajorok a herulok utódai lehetnek, megint mások a kelta boiok leszármazottaiként aposztrofálják őket, akik több száz évvel korábban Bajorország területén is éltek. Egy további lehetőségként jöhet szóba az a koncepció, miszerint a „Bajuwar" törzs (talán csakugyan a boiok utódaként?) még a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** érkezett meg a Felső-Dunától D-re fekvő szállásterületére, mégpedig valószínűleg a mai cseh területek irányából.

Már láttuk, hogy a herulok az **05/06. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén) bizonyos hunokkal együtt távoztak a térségből ÉNy-felé, (ahol általában szászoknak tekintett különböző népek éltek az Északi-tengerig és Jütlandig elnyúló területen, amely magában foglalta Dánia területét is, illetve az Elba mindkét partján, a Harz-hegységig és az Emsig elterülő vidéken). Nem zárható ki, hogy a herulok is részt vettek a kontinentális szászok etnogenezisében.

Megjegyezzük, hogy az **05.** (07/08.) **sz-ban** a frankoktól ÉK-re élt, pogánynak nevezett népeket a szakértők hajlamosak gyűjtőnéven szászként megnevezni, bár erre vonatkozólag nincsen érdemleges forrásuk. (Egyébként a mai É-Németország területének lakóit **555-ben** (711) nevezték először szászoknak a frank krónikák.) – Más vélekedés szerint a herulok „csak" a **06. sz. közepén** (tehát a 08. sz. eleje tájékán, a Balkán területén) tűntek volna el a történelem színpadáról.

(Egyesek szerint, mind Bajorország (Bavária), mind Csehország (Bohémia) neve a „boi" szóból származik, ami úgymond „nem lehet véletlen", habár ebből még folytonosságra nem szabadna következtetni a boi nép és a jóval később feltűnő bajorok, ill. a csehek etnikuma között. – Pannónia neve is fennmaradt, mint a Kárpát-medence Ny-i részének közhasználatú elnevezése, mégse gondolja senki, hogy az ősmagyarok a kelta/illír pannonok leszármazottai lettek volna.)

A bajorok által benépesített terület, miként a legtöbb germánnak azonosított lakosságú ország, frank támadásoknak volt kitéve. Már Klodvig vereséget mért az alemannokra (a svábok őseire) az **05/06. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén), majd **530** (686) **után** a Meroving-dinasztia bekebelezte a Burgund Királyság területét, – s ezután Burgundia népeinek függetlenségi harcairól csaknem az egész középkor időszakára vonatkozóan hallani lehet. A **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a szásznak nevezett népeket is megtámadták a frankok, de velük kapcsolatban tartósnak tekinthető hódításról egyáltalán nem beszélhetünk.

Az önálló Türing királyság területe a Harz-hegységtől a Duna felső folyásáig terjedt. Türingia a **06/07.** (08.) **sz. folyamán** harcban állt a frankokkal, hogy megvédje függetlenségét. A türing állam népességének egy részét talán a „hermundurok" csoportjai képezték. A frank

krónikák szerzői szerint a Merovingok „többszörösen” meghódították ezt az országot és népét, ám a valóságban még a Karoling-időszak első felében (a **08. sz-ban**, tehát a 09/10. sz-ban) is folyt a szabadságharcuk.

A frank hódítók a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** szembetalálták magukat a krónikákban hunnak vagy avarnak megnevezett csapatokkal is. Mint már a hunok közép-európai térhódításával foglalkozó fejezetben is érintettük, az **561/562-es** (717/718) évekre vonatkozó frank források szerint: „*a hunok ismét dúlják Germánia egy részét, behatolnak Galliába* [?] *is*” (Chronicon Vedastinum); „*a hunok, más néven avarok... Sigibertre rontottak. Ez Türingiában találkozott velük és az Elba folyónál hatalmasan legyőzte őket*” (Paulus Diaconus). Az **566/567es** (722/723) években ismét történtek hun-frank összecsapások: „*A hunok ismét a galliai* [?] *tartományokba igyekeztek behatolni. Sigibert hadsereggel indult ellenük… Sigibert hadserege megfutamodott, őt magát a hunok bekerítették…*” (Gregorius Turonensis).

Úgy tudom, egyik krónika sem említi Baján „avar kagán” nevét, bár az interpretációk a virtuális kronológia kényszere folytán egyöntetűen az ő nyakába varrják ezeket az összecsapásokat. – De a kronológia helyrezökkentése után nyilvánvaló, ekkoriban talán még az apja sem született meg Bajánnak, aki természetesen nem avar, hanem onogur vezető volt, és **560** (816) **k.** érkezett meg a feloszló Onogur-Bulgáriából Közép-Európába, illetve a Balkánra.

Mindazonáltal az említett csatározások a **06. sz. harmadik** (a 08. sz. első) **negyedében** bizonyára megtörténtek, s ha nem is Galliában vagy az Elba mentén ütköztek meg egymással a hun és a frank csapatok, de annál valószínűbb, hogy a csaták helyszíne éppen a két említett helyszín között, a Felső-Duna- és a Rajna-vidéken lehetett. – Ekkoriban az onogur tömegek még K-Európában tartózkodtak. A frankok első nagy hódítási hullámát Hunnia hadereje, beleértve a számottevő avarhun tényezőt is, tartóztatta fel az **05. sz. második**, vagy ha úgy tetszik, a **06. sz. második** (egyaránt a 08. sz. első) **felében**.

A bajorok **580** (736) **k.** a fent megnevezett „germán” népektől (türingek, alemannok) D-re elhelyezkedő, a longobárdokkal érintkező területet foglaltak el, ennek megfelelően a frank hódítás az **05/06.** (08.) **sz-ban** még nem igazán érhette el őket, – (aztán **558** (814) **k.** az előrenyomuló frankok fennhatóságát egy bajor, nyilván a szállásterületük Ny-i részén megtelepedett, törzs elismerte). Egyelőre azonban zavartalanul építhették államukat.

Egy adat szerint Iuvavum (a korábbi Noricum Ripense egyik közigazgatási egysége) **590-től** (746) tartozott Bajorországhoz, mely államot a krónikák előszeretettel hercegségnek titulálták. A **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepe után) még nem Regensburg lehetett a bajor Agilolfing-dinasztia fővárosa, e város környéke talán még nem is tartozott bajor fennhatóság alá. Regensburg (Castra Regina) csak néhány évtizeddel később, **535** (791) **k.** lett bajor főváros. A geopolitikai változások tükrében válik érthetővé, miért is halt el a **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) több karintiai, stájerországi és tiroli püspökség, melyek nevei utoljára az aquileiai érsekség püspökeinek Maurikiosz császárhoz írt levelében nyertek említést **591-ben** (747). Az is logikusan következik ebből, hogy miért is járhatott gyors sikerrel az ír szerzetesek középeurópai térítési tevékenysége a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepét követően) ebben a térségben is, – (amiről az európai szabadságharccal részletesen foglalkozó fejezetben emlékeztünk meg). A kelta térítés alá vetett népesség általában eleve keresztény volt, csak éppen ekkortájt, a bajorok terjeszkedésével, Konstantinápoly befolyásának megszűnésével, papjai távozásával összefüggésben egyházi szervezet nélkül maradt.

A frankok hódító politikai elitje természetesen igyekezett kiiktatni törekvései akadályozóit. Talán a Bizánci Birodalomtól ellesett módon sikerült meggyőznie a hunok vagy avarhunok szomszédságában élő szlávok egyes törzseit, hogy jobb dolguk lesz az egyre gyarapodó Frank Birodalom alattvalóiként, mint a hunok, az avarhunok szövetségeseiként. (A

szóban forgó szlávok még Hunnia fennállása idején, vagy közvetlenül Avarhunnia létrejötte után szerveződtek politikai közösséggé az Alpok D-i vonulatai mentén.)

A Fredegar-krónika szerint Samo, egy frank kereskedő, aki talán Dagobert (vagy majordomusa) személyes megbízottja volt, ment a szlávok közé, hogy azokat „önállósodási törekvéseikben" frank érdekből támogassa. (A **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio szerint Samo egy karantán (vend?, szláv?) dux gentis volt, aki a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** élt és tevékenykedett. Egyébként bizonyos értelemben lényegtelen, hogy frank vagy karintiai, és hogy kereskedő vagy a frankok által el nem ismert herceg volt ez a frank hatalommal hamarosan szembeforduló személy.)

Karantániát, a szlávoknak a DNy-i Alpok térségében létrejött államát Samo **623-ban** (779) alapította. Az ország központja Carantanum (Maria Saal, Au.) lett, – más adat szerint Zollfeld (Gosposvetsko polje), Klagenfurttól (Celovec) É-ra. A karantánok komolyan vették a frank ajánlatot, s valóban függetleníteni próbálták országukat. Emiatt került sor **631-ben** (787) egy nagy csatára Samo és Dagobert hadai között Wogastisburg (Forchheim?) térségében. (A Conversio úgy tudja, Dagobert győzelme nyomán már meg is szűnt az ország önállósága, ennek azonban ellentmondanak az egyéb források, melyek szerint az Samo haláláig fennállt.) Samo szláv lakosságú karintiai állama és a szomszédos Bajorország közötti háborúról nincs tudomásunk. Feltehetőleg Dagobert szándékaival ellentétben e két ország vezetősége felismerte közös érdekeit.

A **06. sz. közepén** (a 09. sz. elején) indult meg a szláv népvándorlás az Alpok térségében, bizonyára kihasználva azt az időszakot, mikor a nagy **07.** (08.) **sz-i** európai szabadságharc végén a hadakozó felek erőforrásai alaposan kimerültek. Állítólag Morávia – (melyik Morávia, a balkáni vagy a csehországi?) – területén keresztül érkeztek újabb szláv közösségek a K-i Alpok és a Kárpát-medence érintkezésének vonalára (K-Ausztria területére, Samo országának K-i határára). Nagy a valószínűsége annak, hogy a Balkánon vagy száz év óta jelen levő szlávok bocsátották ki magukból ezt a migrációs hullámot, hiszen a lehetségesnek tartott másik népforrás még nem állt fenn, (a csehországi Morávia területe csak **567** (823) **után** népesült be olyan szlávokkal, akik állítólag Türingia felől érkeztek).

Samo **658-ban** (814) halt meg, bizonyára az ismét erőre kapó frankokkal vívott újabb háborúban. Halála után országa valóban szétesett, egy része bizonyára csatlakozott Avarhunniához, más része pedig Bajorországhoz. Ez az időpont jól egyeztethető azzal az értesüléssel, mely szerint egy bajor törzs **558** (ugyancsak 814) **k.** elismerte az előrenyomuló frankok fennhatóságát. A politikai helyzet változását jelzi, hogy Bajorország területén (is) felszámolták a kelta keresztény misszió eredményeit, és beindult a római (frank) térítők masszív tevékenysége. Szent Rupert térítő püspök **690** (846) **k.** már Bajorország területéről indult el a karantánok és az avarhunok körébe. A Dunán hajózva érkezett meg Pannónia Inferiorba (mely elnevezés ebben az időben a Duna–Dráva–Rába folyók által körbevett terület neve volt), vagyis bizonyára eljutott legalább Győr térségéig. Onnan visszatért Lorch városába, majd **697** (853) **k.** a Salzachfolyó melletti Iovavumban (Salzburg) állapodott meg, s ott Theodo herceg révén szerzett rendelkezési jogot.

(Folytatása az 584-edik oldalon.)

Onogur-Bulgária felbomlása, ezzel összefüggésben a balkáni Bulgária megalakulása, Avarhunnia átalakulása, Kuber honfoglalása (861-ig)

Kovrat trónjának utódlása a fiai számára megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Az elsőszülött Baján (Bat-Baján vagy Baján-Cselbir) a Kubán-vidéken élt, míg egy másik – onogur – Baján, az előbbinek névrokona irányította az onogur törzseket. A Kotrag nevű fiú uralkodott a kutrigurok felett (a Don mentén), az Aszparuk nevű fiú pedig az utrigurok ura volt (legközelebb az Al-Dunához). A Dzsagfar Tárihi írja: „*Kurbat kisebbik fia, Atilkesze, kinek neve Aszparuk volt (...) a Kijevtől legtávolabbi ulust kapta. (...) Atilkesze fegyvert fogott az új kagán, Bat-Baján ellen (...) a kán bolgárjaiból nagyon sokat megöltek, (...) öt éven át ostromolta Dzsaldát* [a Krímet] *és a Szaklan-Bolgár állam sok részén kagánnak ismerték el. (...) Az ostrom alatt a türk* [értsd: kazár] *kagán, kinek hatalma felerősödött, Szaklanba* [a szabírok földjére] *támadt, (...)* [Előle Atilkesze] *a csapatai egy részével Bastuba* [Kijevbe] *futott.*”

A krónika három Bajánról tartalmaz feljegyzéseket. Baján-Cselbirt, valamint egy onogur „Bajánt” (Tubdzsakot) **550** (806) **k.** élt kortársaknak, sőt jó barátoknak festi le, míg az összeszerkesztett szöveg szerint a harmadik Baján, azaz Bat-Baján a virtuális kronológia csapdájának megfelelően „egy évszázaddal később”, **650** (ugyancsak 806) **k.** élt volna. Mi viszont megállapíthatjuk, hogy a három Baján egyikét, aki tehát onogur ember volt és barátkozott az ősbolgár Bajánnal – tudjuk, hogy az onogurok és a bolgárok ősei jellemzően jó viszonyban álltak egymással –, nem véletlenül hívtak ugyanúgy, mint a barátját. A Dzsagfar Tárihi írja: „*BajánCselbirnek, Tatra fiának idején Szaklanba* [a szabírok földjére] *jöttek az avarok* [értsd: onogurok]*, akiket a kazár türkök kergettek el. (...) Baján-Cselbir összebarátkozott az avar* [onogur] *kagánnal, Tubdzsakkal, és a fiának az ő nevét adta, és az is felvette magának a Baján nevet. (...) Baján-Cselbir Ny-i bolgárjait, akik az avar* [onogur] *kagán alatt maradtak, elkezdték karabolgárnak nevezni, a fekete alatt Ny-it értve, ahogy a türkök ezt általában szokták.*” Az onogur Baján (Tubdzsak) tehát névrokona lett az ősbolgár Baján-Cselbirnek. Hogy az ugyancsak ősbolgár Bat-Baján, aki a krónikák szerint Kovrat fia volt, rokonságban állt-e Baján-Csebirrel, netán mégsem Kovrat, hanem Baján-Cselbir fia lett volna, arról nem rendelkezünk információval. Azt tudjuk azonban, hogy ez a Bat-Baján az Alsó-Don és az Azovi-tenger között székelt, és **670** (826) **k.** behódolt a kazároknak.

A Kovrat-fiak szétszóródtak, és úgy tudni, csak Bat-baján és népe, és ezen belül egyes onogur törzsek maradtak meg kazár alárendeltségben. Az ún. „óbolgár királylistán” azonban Bezmert nevezték meg a Kovratot követő uralkodónak, Aszparuk elődjének. Theophülaktosz és Niképhorosz megbízhatónak tartott feljegyzései szerint öt Kovrat-fiú osztozkodott apja birodalmán, (természetesen nem feltétlenül voltak mindannyian a baltavár fiai, pl. az onogur Baján, azaz Tubdzsak egyáltalán nem). A negyedik és ötödik fiú nevét a bizánci krónikások egyáltalán nem nevezték meg, bár megjegyezték, hogy azok IV. Konstantin császár idején (**668**, tehát 813 **után**) Ny-ra érkeztek, egyikük a népével Avarhunniába került, és meghódolt az avar kagánnak. A másik anonim fiú (esetleg Kuber/Küver) és népe pedig végül, **679** (835) **k.** a Ravennához közeli Pentapolisban telepedett meg. Elképzelhető, hogy ez a néprész összeköttetésben állt az **536** (792) **k.** Itáliába „kalandozott” ősbolgár kontingenssel, amelyről korábban említést tettünk. Mindenesetre egy adat szerint **568** (824) **k.** tízezer „kutrigur” dúlta Dalmáciát, egy másik, látszólag ezzel összefüggésben nem álló adat viszont arról informál, hogy a **07. sz. utolsó harmadában** (a 09. sz. első felének közepén) jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” lakosságot telepítettek a mai Horvátország területére.

A Kubán-vidéken Onogur-Bulgária utódállamaként egyes **08.** (09/10.) **sz-i** források, így Ravennai Névtelen és bizánci kortársai megemlítették az Azovi-tenger melletti Onoguriát, melynek területét talán a magyar krónikák Levédiájával azonosíthatjuk.

Aszparuk ősbolgárjai a **07. sz. harmadik** (09. sz. első) **negyedében** elfoglalták a Fekete-tenger kikötőit a Duna-delta térségében, miközben fő erőik jórészt Besszarábia D-i részén, Onglosz vidékén helyezkedtek el, majd kialakították a Dunai Bulgária néven ismert, hat ősbolgár törzs szövetségére alapozott államképződményt. A **08.** (09.) **sz. első felében**, tehát ugyanabban a terminusban vonult az ősbolgárok egy része, egyesek szerint Kotrag vezetésével a Kubánfolyótól É-ra, a Volga középső folyásának vidékére, a Volga és Káma folyók közébe, hogy megalapítsa Volgai Bulgáriát. Mások szerint nem Kotrag, hanem egy ismeretlen nevű vezér népe ment a Volgához, szerintük Kotrag vezér és törzsei Aszparukhoz hasonlóan a Balkánra vonultak, – egyes horvát történetírók tőle származtatják népüket (Kovrat/Hovratu, illetve kroát/horvát). Megemlítjük még, hogy egyes vélemények szerint az ősbolgárok egy csoportja Örményországba telepedett.

IV. Konstantin uralkodása idején (**675**, vagyis 820 **k.**), tehát a dunai óbolgár honfoglalással egyidejűleg Onogur-Bulgáriából onogurok érkeztek Avarhunniába, ahol ezzel összefüggésben mélyreható változások történtek. Sor került az ország területi újrafelosztására. A bevándorlással összefüggésben Avarhunnia települési területei elérték a Bécsi-medencét, a gyepű határa elérte az Enns-folyót, és az „avarnak” tekintett régészeti anyag ellepte a Felvidéket is. Új fejedelmi központok keletkeztek. (A tárgyi emlékekben hajlított pengéjű, egyélű szablyák, széles lemezű, szimmetrikus íjak, lemezes övdíszek jelentek meg. A leletcsoportot IV. Konstantin korai aranyai és a **675–720**, vagyis 820–865 **között** sírobulusként használt, aranylemezből kivágott pénzutánzatok (blankok) keltezik.) Az új bevándorlók elsősorban a Maros–Körös-közben és a csatlakozó erdélyi területeken, korábbi gepida lakosságú területeken telepedtek le, (amire a korábbi gepida temetkezés **567 k-i** (823 k-i) megszűnéséből lehet következtetni).

Az események menete a következőképpen rajzolódik ki: Baján (az onogur Baján fejedelem) **561-ben** (817) kiszakította Onogur-Bulgáriából a Dontól Ny-ra fekvő országrész onogur lakosságát. A szakadár onogurok az állatállományukkal együtt, feltehetőleg erőltetett menetben igyekeztek a kazárok bosszúja elől Avarhunnia gyepűje felé. A határt egyes közösségek még az évben, mások **562-ben** (818) érték el. Baján haderejének zöme utóvéd-feladatokat látott el. A következő években az onogur közösség bizonyára a gyepűkön tartózkodott, megvárva, hogy Avarhunnia vezetői kiürítsék számukra jövendő települési területeiket.

Figyelmet érdemel, hogy Kálti Márk (illetve a Képes Krónika) szerint a „magyarok második honfoglalása” a Kárpát-medencében »677-ben« történt meg, úgymond 104 évvel Attila halála után. Igen érdekes, hogy Kálti Márk, aki tökéletesen tisztában lehetett azzal, hogy Attila még az »05. sz. közepén« halt meg, a bevonulást mégis „naiv” természetességgel Konstantin császár uralkodási idejére, a »07. sz. második felére« „időzítette”. A virtuális kronológia mindeddig nem tette lehetővé e hatalmas ellentmondás feloldását. Mi azonban feltételezhetjük: a Kálti Márk féle második honfoglalás időpontja **677**, vagyis 822 lehetett, (ami persze Attila halálát (**453**, azaz 739) csak 83 évvel követte). Ez az időpont talán az onogur utóvéd megérkezésére vonatkozhat. Az esemény visszaigazolása a párhuzamos kronológiai sorból: Usdibad, Sirmium gepida parancsnoka **567-ben** (823) ürítette ki várát Baján érkező csapatai számára. – Az már más kérdés, hogy valami félreértés történhetett a logisztikai egyeztetések során, feltehetőleg az érkező onogur csapatok késlekedtek, és ezt kihasználva a szemfüles bizánci csapatok elfoglalták a már részben kiürített erődítményt.

(Megjegyzés: A Képes Krónika itt felhozott passzusa Kézai Krónikájának bizonyos szövegrészeivel egybevetve másként is értelmezhető. Rendkívül érdekes, a fentieknél is komolyabban veendő egybeesés mutatkozik meg, ha a Képes Krónika szövegét nem a magyarok (onogurok) „második”, hanem harmadik bejövetelére (az Árpád-magyarok „honfoglalására) vonatkoztatjuk. – Természetesen erre a megfelelő helyen még visszatérünk!)

Az interpretációk egy része a valóságtól teljesen elrugaszkodva, az avarok (avarhunok) beavatkozásának tudja be az általuk „Óbolgár Birodalomnak” nevezett állam, tehát Onogur-Bulgária megszüntetését. – A virtuális kronológiában ehhez társított időpont (**568**, tehát 824) mégis helytállónak bizonyul.

Onogur-Bulgária (Kubáni Bulgária vagy „Óbolgár Birodalom”) megszűnésének valódi okai a következők: A domináns helyzetben levő ősbolgár törzsek részben a Közép–Volga-vidékre, részben a Balkánra húzódtak el a kazár uralom elől, míg az onogur törzsek nagyobb része a Kárpát-medencébe, kisebb része talán az ősbolgár csoportokhoz csatlakozva a Volga-mentére vonult. Kazár fennhatóság alatt is maradt számbelileg jelentős ősbolgár és onogur népesség. A Dzsagfar Tárihi írja: „*A kara-bolgár bégek uralkodnak. Kaban az új* [kazár] *kagán (…) békét ajánlott az alábbi feltételekkel: a kazárok megengedik Bat-Baján dinasztiájának, hogy megtartsa a kara-bolgárokat* [a Dontól Ny-ra fekvő területeket] *és a szaklanok bolgár részeit* [Közép-Volga, Alsó-Káma] *és (…) Burdzsánt* [Kuma és a Terek vidéke]. *Ennek fejében a baltavárok nem nevezhetik magukat kagánnak, kánnak, és átengedik a szaklan sztyeppéket az Alsó-Don és az Urál-folyó között, és elküldik katonáikat a kazárok külső háborúiba.*” – (Aszparuk távozása megteremtette Bat-Bajánnak a lehetőséget, hogy az összes kara-bolgár baltavárja legyen. Állítólag Bastu (Kijev) lett az új kara-bolgár főváros.) Az onogurok maradékai felett is diadalmaskodó kazárok **680-tól** (825-től) megszervezték onogur és ősbolgár lakosságú területeik igazgatását. Az onogur (fehér magyar) nép, mint határvidéken élő gyepűnép, kazár fennhatóság alatt, a kazár kormányzat által kinevezett katonai kormányzó, a kende kormányzósága alatt bizonyos mértékű autonómiában élhetett.

Számos kutató szerint éppen a kazár fennhatóság alatt a sztyeppén élő onogur (és részben ősbolgár) néphez tartozik az ún. szaltovó-majaki kultúra, bár többek szerint abban „protobulgár” és egyes alán népelemek együttélése nyilvánult volna meg a **06. sz. közepével** (a 09. sz. második harmadával) kezdődően. A régészek egy csoportja viszont „csak” a **08. sz. közepétől** (a 09. sz. második harmadának végétől) kezdődőnek véli a szaltovói régészeti komplexum hagyatékának keletkezését. A két időpont a kronológia helyesbítése után nem áll messze egymástól. (Megjegyezzük, hogy a szaltovói archeológiai komplexum területe csaknem az egész K-európai sztyeppe vidékét magában foglalta, beleértve a lombos erdőhöz csatlakozó ligetes mezőség egy részét is, és kimutathatók szórványleletei a Balkánon, ÉK-Bulgáriában is. Azért kerülhetett ilyen távol a kazárok országától, mert a **08. sz. első felében**, vagyis a 09. sz. második felében a szaltovói lakosság jelentős része a Don-Donyec vidékére, vagy annál még Ny-abbra költözött, többek szerint az arab offenzíva, a pusztító muzulmán hadjáratok vetették ki őket régebbi lakhelyükről. Magyar kutatók részéről többen észrevették, hogy a szaltovóiak hagyatéka feltűnően közelíti az Árpád-magyarok (**09/10.**, tehát 11. **sz.**) tárgyi műveltségét.) A virtuális kronológia csapdájába szorult történetírás a Baján vezetésével, **568-ban** (824), a Kárpát-medencébe (és részben a Balkán É-i peremére) költözött onogur (fehér magyar) népességet avarként vette számításba. Mi több, Baján bevonulását azonosította az „avar kor” kezdetével. Mi azonban már láttuk, hogy a Kárpát-medence avar kora kb. 111 évvel korábban kezdődött, amikor Attila idején valóban avarhunok érkeztek oda.

A Bizánc által szorgalmazott szláv lázadásokkal összefüggésben Baján kagánnak évtizedes csatározások után sikerült csak maradéktalanul letelepítenie népét a számukra kijelölt területeken. Mint láttuk, Bizánc **567-ben** (823) elfoglalta Sirmiumot, és természetesen a Száva vidékén élő szlávok (a K-i gótok utódai) segítségével e fontos erőd tágabb térségét elcsatolta Avarhunniától. Ny-Délvidék visszavételét, Sirmium ostromát Baján **579-ben** (835) kezdte el, a város csak hosszas ostrom után, **581/582-ben** (837/838) került Baján serege kezébe. Az avarhunokkal együttműködő Baján kagán ezután elfoglalta DK-Pannóniát, vagyis a Sirmium vidéki Pannónia Száviát (a Dráva–Száva-közét) is.

Bizonyosra vehetjük, hogy nem „száz év múlva”, hanem már **660–680** (816–825) **között** érkezett Kuber/Küver és (nem onogur) népe is, habár nem a Kárpát-medencébe, hanem inkább a Ny-Balkánra. Állítólag két győztes és három vesztes csatát is vívtak volna az avarhun kagán seregével, egyes vélemények szerint Erdély területén, bár ennek az álláspontnak nem feltétlen kell túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk, még ha a székelységnek van is egy Kövér-fiai nevű ága, melyet többen Küver leszármazottaival azonosítanak. (Megjegyezzük, hogy a szablya

Kárpát-medencei felbukkanását a magyar régészet Kuber népének bevándorlásával hozza kapcsolatba. Természetesen ugyanakkora joggal lehetne ezt a változást Baján népének bejöveteléhez is kötni. Ugyanez vonatkozik a griffes-indás kultúrára is, mivel sokan Kuber népéhez kötik annak megjelenését a Kárpát-medencében, de most – a kronológia helyrezökkentése nyomán – Baján népéhez társíthatják. Álláspontom szerint, mind Baján, mind Kuber népének sajátja lehetett ez a kultúra, és hadseregeik alapvető jellemzője volt a szablya használata.) A hagyomány szerint Kuber nem tudott megegyezni az avarhun vezetőkkel letelepedése feltételeiről, ezért hamarosan, **670** (826) **k.** már távozott is, mégpedig Ravenna térségébe. Nem tudni, távozása során követte-e őt a vele érkezett néptömeg is. Van olyan álláspont, mely szerint Kuber az avarhun kagántól délvidéki, azaz határ menti (gyepű) területet kapott volna, ahol a kagán a felügyeletére bízta volna a bizánci hadifoglyokat és leszármazottaikat. Egyesek szerint éppen ezekkel a volt hadifoglyokkal együtt dezertált volna Kuber a számára kijelölt határterületről. Több interpretáció szerint a Morava és a Vardar vonala rajzolná ki Kuber távozásának útvonalát. Krónikai közlés szerint „*13 év elteltével*” eltávozott fegyvereseivel a Vardar vidékéről. – (Kétségtelen, hogy a Ny-Balkán területén is ismeretesek griffes-indás leletek.) Figyelmet érdemel az is, hogy létezik a horvát népemlékezetben egy »815 k.« Dalmácia területén élt Kuber nevű herceg, országát már Croatia néven nevezik meg e hagyomány hordozóinak hitelt adó interpretátorok. Ez az évszám 815 k-nek értelmezhető. Uralma egybeesik Radislav és Višeslav hercegek időszakával, akik horvát szerzők szerint a **08/09. sz. fordulója** (811) **után** megalapították a dalmát-horvát államot. Megjegyezzük még, hogy ugyancsak Radoslav herceghez (Višeslav fiához) rendelik szerb történészek a szerb állam **810** (821) **k-i** megalapítását. (Radislavot talán Kuber küldte K-re a mai Bosznia irányából?)

Aztán Višeslavot Vladislav követte a hercegek sorában, akinek uralkodását a horvát történetírás **821** (832) és **835** (846) **közé** helyezi. Mindenesetre egy adat szerint a **07. sz. utolsó** (a 09. sz. első) **harmadában** jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” (értsd: utrigur) lakosságot telepítettek Horvátország területére, továbbá nem mellékes adat az sem, mely szerint **568** (824) **k.** tízezer kutrigur dúlta Dalmáciát. Alapos tehát a gyanú, hogy a **08/09. sz. fordulója** (a 09. sz. második évtizede) nem egyszerűen a horvátok balkáni államalapításának, hanem „kutrigurokkal rokon” népük Dalmáciába érkezésének az időpontja is. (Ilymódon a horvátok az utrigurok, míg a szerbek a kutrigurok leszármazottai lehetnek, de a dolog fordítva is elképzelhető.) Biztosra vehetjük, hogy a tótok (ószlovének, ószlovákok) Ny-balkáni országának D-i kiterjedése csak a horvátok területének É-i határáig értelmezhető.

Itt érdemes megállni egy pillanatra, s röviden összefoglalni mindazt, amit az utrigurok és kutrigurok homályos múltjából ismerni vélünk: A Fekete-tenger partvidékének görög városainak nyugalmát esetenként a Dnyeszter és Prut vidékéről betörő ún. „basztarnák” zavarták. Ezeket a basztarnákat germánnak vagy keltának mondják, de nyilvánvalóan szkíta/szarmata eredetű nép voltak, akik a **–02. sz. elejétől**, azaz az 01. sz. közepétől a Dnyeszter, a Prut, a Bug és a Duna vidékén találtak maguknak életteret. A basztarnák **–088** (169) **k.** már Mithridatész pontoszi király oldalán harcoltak a rómaiak ellen. A **–01.** (02/03.) **sz-ban** a dákok államukba integrálták a basztarnák népét és területeit is, s **–075** (182) **k.** a basztarnák zavarták a pontoszi király szövetségeseinek nyugalmát. A római Moesia provincia (a Drina és a Száva között) **025** (281) **után**, egészen Dácia felszámolásáig, állandóan ki volt téve a basztarnák támadásainak. A K-Európában élő basztarnák a szkíta-szarmata világban a **02.** (04/05.) **sz-ig** lényegében függetlenek maradhattak, de a **03.** (ugyancsak 04/05.) **sz-ban** gót

uralom alá kerültek a mai DOroszország területén élő szkíta/szarmata népek, így a basztarnák is. Emellett a **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) az alánok jelentős része áttelepedett K-Európába, és a Volga és a Dnyeszter között, ugyancsak a szarmata-basztarnák melletti területen alapította meg európai szövetségét. (Ekkoriban a basztarnák rómaiak által Balkánra telepített részét (bizonyára egy, a gót áradat által a birodalomba sodort néprészt) Róma **170** (426) **k.** áttelepítette Lüdiába, majd **290** (446) **k.**, feltehetőleg a gótokkal kapcsolatos római politika változása miatt, visszatelepítette Trákiába. Ez esetben semmiképpen sem lehetett szó nagyobb népi közösségről, hiszen az áttelepítés mindkét esetben a tengeren keresztül zajlott. – Ezután a Római Birodalomban már egyáltalán nem emlegették a basztarnákat.)

A basztarnák K-Európában gót uralom alatt éltek további száz évig. Ekkoriban vegyülhettek el valamilyen szláv etnikummal, feltehetőleg ugyanazon szlávok egyik szegmensével, amelyek már hosszú ideje a gót fegyveresek hátországát képező, nekik alárendelt népi tömegek voltak. Megkezdődött a basztarnák szlávosodása.

A hunok **360** (516) **után** átkeltek a Volgán, rátörtek az alánok ottani területeire, Balambér, a Hun Szövetség királya kiterjesztette uralmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre. A következő 150 évben, hol a hunok, hol a gótok fennhatósága alatt éltek a térség népei, közöttük nyilván a már preszlávnak tekinthető basztarnák is, akiket azonban – tézisem szerint – immár utrigur és kutrigur néven emlegettek. (A késő antik és kora középkori szerzőknek nem lehetett ismeretük e népek valós eredetéről.) A **06. sz. elejétől** (a 07. sz. közepétől) a kaukázusi szabír vezetőség igyekezett a nyugat felé eső sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a Meotis környékén élő utrigurokat és a Krím térségében élő kutrigurokat is. Prokopiosz **400** (686) **k-i** időkről szólván szabírokról, „tetraxita gótokról", utigurokról és kuturgurokról tudósított, míg Jordanes a Maeotis-vidék meghatározó népei között említette a savirokat, altziagirokat és az onogurokat. Prokopiosz utigurjai ugyanazon térségben laktak, mint Jordanes onogurjai, míg Jordanes altziagirjai és Prokopiosz kuturgurjai ugyancsak egymás melletti helyen éltek, tehát a gótok birodalmában: a Krímben és a Duna felé eső területen.

A **06. sz. közepén** (07/08. sz. fordulóján) az utrigurok már a Don vidékén, a kutrigurok pedig változatlanul a Dontól Ny-ra eső területeken éltek. A Kaukázus térségében **463-ra** (715) befejeződött a kazárok térhódítása, de több népcsoport nem volt hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni, az utrigurok is inkább elhúzódtak a Don-vidékre. Így kerültek ismét a kutrigurok mellé. A kutrigurok **558** (714) **előtt** többször betörtek a Balkánra. Bizánc évi adót fizet nekik, de folyamatosan ellenük igyekezett fordítani testvérnépüket, az utrigurokat. Attila halála (**453**, vagyis 739 **után**) Ernák fia a Kárpát-medence DK-i részének fegyvereseivel a sztyeppére húzódott, ahol az onogurokat és az ősbolgárokat kutrigurokkal és utrigurokkal együtt szervezte pusztai szövetségi államba. Ez a rend Onogur-Bulgária felbomlásáig tartott. Mint az előbbiekben már kifejtettem, Kuber volt Onogur-Bulgária azon vezére, aki a szövetség felbomlását követően a kutrigurok és utrigurok már részben elszlávosodott népeit balkáni területekre vezette. Ott, szláv környezetben fejeződhetett be etnogenezisük. A horvátok és a szerbek genetikai meghatározottsága között megfigyelhető jelentős különbség elsősorban annak a következménye lehet, hogy a szerb etnikumra valamivel később komoly hatást gyakorolt a D-Balkánról (Hellaszból) kiáramló, és egyebek mellett a szerbek közé betelepedő szlávság, míg a horvátokat ez a néptömeg alig-alig érhette el. (Emlékeztetem tisztelt Olvasómat, hogy az Y-kromoszóma világszerte igen ritka Eu19 jelzésű haplotípusa, amely leginkább Magyarországon (60%), továbbá Lengyelországban (56%) és Ukrajnában (54%) dominál, igen gyakorinak mutatkozik Macedóniában (35%) és Horvátországban (30%) is.)

A fentiekben összefoglalt történettel tartoztam azoknak, akiket érdekelhetnek a balkánra települt szerbek és horvátok eredetével kapcsolatos téziseim. Most azonban visszatérhetünk az onogurokhoz és a bolgárokhoz: A bevándorló onogurok Avarhunnia gyepűjén tartózkodása idején zajlott le Aszparuk (immár nem ősbolgárjainak, hanem) óbolgárjainak Besszarábia D-i

részéről a Balkánra telepedése. Ez a körülmény is megkönnyítette Baján vérveszteség nélküli távozását a felbomló Onogur-Bulgáriából. (Aszparuk balkáni betörését a források **678-ra** (823) teszik, míg balkáni államalapításának általánosan elfogadott, az óbolgár fejedelmek név szerinti felsorolására alapozott időpontja: **668**, azaz 824.)

Lehet, hogy Bulgária megalapítása „elsőre" nem járt teljes sikerrel. Erre utal egy adat, mely szerint **582-ben** (838) óbolgár megtelepedés történt a Havasalföldön és a Kárpátoktól K-re is, majd ismételten megtörtént a dunai átkelés, mégpedig **584-ben** (840). Ez hozott aztán tartós sikert. (A Dzsagfar Tárihi írja: [az **590-es** (840/850-es) években] „*Baján-Cselbir fia Tubdzsak háborúba ment az avarok* [értsd: onogurok] *oldalán a Rum* [Bizánc] *ellen és a Rumnak alárendelt ulcsik* [szlávok] *ellen. Amíg az avarok* [onogurok] *könyörtelenül ölték az ulcsikat, a bolgár baltavár kímélte őket, és Rumtól a tulajdonába vette 200 ezrüket. Ezeket a bolgár ulcsikat kezdték ancsiknak, vagyis határőröknek, peremvidékieknek nevezni, mert őket a karabolgár bejlik É-i határán telepítették le, Ücsülüben* [Moldva Ny-i peremén, a Kárpátok külső völgyeiben] *és Buri-Csajon* [a Dnyeper-vidéken]."") – Több más interpretáció szerint is csak a **07. sz. végén**, vagyis a 840-es években zajlott le az óbolgárok honfoglalása, amikor már Aszparuk fia, Tervel uralkodott. Tervel kán (**700–721**, azaz 845–866) igen nagy ambícióval hozzálátott a Bizáncról korábban, még a szlávok által leválasztott Moesia, Trákia és Macedónia területének Bulgáriába integrálásához. Támogatta őt ebben az igyekezetében II. Jusztinianosz, egy időre elűzött bizánci császár is, aki az óbolgárok körében nyert menedékre a **07/08. század fordulóján** (a 09. sz. 40-es éveiben), s majd onnan óbolgár segítséggel sikerült visszatérnie a trónjára. (Az óbolgárok államát Bizánc **716-ban** (861) ismerte el hivatalosan, cserében az óbolgárok **717-ben** (862) már segítséget nyújtottak Bizáncnak (Iszauri Leó császárnak) az ostromló arabok elleni védekezésben.)

Az onogurok Kárpát-medencébe történt beköltözése hosszas folyamat volt, nem köthető egy évszámhoz…, a magyar krónikákban mégis igyekeztek a szerzők jól megjegyezhető évszámokat megadni. *„Attól az időtől fogva, hogy a magyarok* [hunok] *elfoglalták a sztyeppét…, 370 év telt el… Ízsá próféta születésének 744. évéig… a kétszázezer főnyi magyar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppéről és régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött*" – írta 1740 k. az ismeretlen szerző törökül (Madzsar Tárihi). A hun bejövetelre megadott »373/374-edik« évtől számított 370-edik év talán az onogurok (fehér magyarok) bejövetelére megadott »743/744-edik« lehetne. Ha ezt **743/744-nek** (843/844-nek) tekintenénk, akkor öt-hat évvel követné Sirmium elfoglalását. Ez a dátum (és több e körüli) még számos magyar krónikában feltűnik. A Baksay Ábrahámtól származó Chronologia de regibus Hungaricis szerint „*a magyarok második bejövetele Attila halála utáni 301. évében, Krisztus születése után 744 évvel, a*

Világteremtés utáni 4706. évben" zajlott le. Bonfini is hasonlóképpen fogalmazott. Pázmány Péter Felelet c. művében (1603) olvasható: „*az magyar nemzet másodszor kijőve Szkítiából… Attila halála után 303 esztendővel*". Petrus Ransanus írta Epithoma rerum Hungaricum c. művében: [744-ben] „*a szarmaták kijönnek szülőföldjükről, miután egy Hungar nevű vezér élükre állt*".

Az utóbbi gondolatok a forrásokban a megmagyarázhatatlan megmagyarázásának tűnnek, s mindennek talán nem sok köze van a valósághoz, s csak azért idéztem, hogy jelezzem: a kronológia ingoványos terepén könnyen el lehet tévedni. A 370 éves időtartam az Árpád-magyarok megérkezésének idejére is vonatkoztatható, ám ez nem vinne közelebb az igazsághoz. Az ominózus »744-es« évszám, ami sok krónikában előjön, a „bejövetelekkel" közvetlenül össze nem függő eseményekre vonatkozhat, miként azt másutt kifejtem. Kézai mester is megemlékezett egy „második" bejövetelről, méghozzá a »700-adik« évre helyezve azt. Ám belezavarodhatott mondandójába, hiszen a továbbiakban Bélát, Kadocsát és Attilát emlegette, akiket az „első" bejövetelből ismerünk. (Emlékeztetőül: ez az első bejövetel valóban **400, k.** tehát 697 (~700) történt.)

A magyar őstörténet forrásai előszeretettel emlegetnek „első” és „második” bejövetelt, szerzőik azonban, miközben a bejövetelek egymástól való időbeli távolságát általában jól interpretálták, vagyis az információk egyik lényeges elemét különösen jól őrizték meg, szándékosan semmiképpen sem hazudtak, elveszítették azt a nem kevésbé lényeges információt, hogy K-ről nem kettő, hanem három nagyszabású bejövetel történt (és több kisebb jelentőségű is). Ennek megfelelően: a „harmadik” felől nézve a „második” tűnhetett „elsőnek”. Ebből következik, hogy a középkor végére, amikor e szerzők megírták ránk maradt műveiket, a második bejövetel összemosódott a harmadikkal, tehát Árpád magyarjainak „honfoglalásával”, s így az első is összekeveredhetett a másodikkal, az onogur betelepedéssel.

A muzulmán arabok Ny-i térhódítása (877-ig)

Ebben a fejezetben igyekszünk végigkövetni az arabok Ny-i terjeszkedésének folyamatát az Ibériai-félsziget megszállásával bezárólag. Mindenekelőtt azonban azt kívánjuk megvilágítani, miért volt olyan könnyen átjárható számukra É-Afrika, és miért voltak olyan könnyen leküzdhetők Hispánia vizigót államának erődítései.

Bizánc hadállásai É-Afrikában érdemi ellátmány és utánpótlás nélkül maradtak, amikor az évszázados perzsa-bizánci háború (a két hatalmas birodalom közös ámokfutása) végére maga Konstantinápoly, a főváros is végveszélybe került. Miközben a perzsa hadsereg É-Afrikában manőverezett, Alexandria térségében, **610** (766) **k.** a bizánci trónviszály, a hatalmi harcok okoztak mérhetetlen pusztítást. (A perzsák É-Afrikában, **610-ben** (766) jutottak el hódításuk legtávolabbi pontjára, Tripolisz falai alá.) Összecsaptak a karthágói lázadók (Niketasz emberei) Pokász egyiptomi erőivel, aztán Alexandriában kitört a kopt keresztények lázadása. Megölték az ortodox pátriárkát is.

Egyiptomban győztek ugyan Niketasz csapatai, de egy Pokász által Caesariába irányított sereg megszállta a Nílus-deltát, s a lázadó koptokat halomra gyilkolta. Ugyanakkor Alexandria térségében megsemmisült Bizánc hadiflottájának jelentős része. Ennek tulajdonítható, hogy az É-afrikai berberek, illetve a Vizigót Királyság **616** (772) és **626** (782) **között** visszaszerezték a bizánci kézben levő marokkói, illetve hispániai területeiket.

Ezzel egy időben az arabok **636-ban** (781), mind Bizánc ellen (a Jarmuk-folyónál), mind Perzsia ellen (Kadesnél) sorsdöntő győzelmet arattak. A Bizánci Birodalom összeomlása csak azért maradhatott el, mert a Perzsa Birodalom – éppen az arab-muzulmán offenzíva miatt – kicsivel hamarabb széthullott, és a Konstantinápolyt ostromló perzsa hadseregnek a falai alól (**627-ben**, vagyis 783-ban) dolgavégezetlenül el kellett vonulnia. Bizánc a megmaradt erőforrásait a Balkánra, D-Itáliára és a Közel-Keletre összpontosította.

Megállapíthatjuk, hogy É-Afrikában, miként a Közel-Keleten is, példátlanul nagy hatalmi vákuum keletkezett, amit semmilyen É-afrikai vagy európai hatalom nem lehetett képes betölteni. (Itália államai is kivéreztek, a Meroving Birodalom ekkor éppen az ottani vákuumot próbálta betölteni.) Vajon a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** még jelentős erőt képviselő Vizigót Királyság miért nem terjeszkedett Afrikában?:

Egy jelentős Meroving hadjárat folyt a baszk vidékek ellen **602-ben** (758), Gascogne-ban megalapították a határvidék frank hercegségét. A Meroving Birodalom növekvő nyomás alatt tartotta a Vizigót Királyságot. A beavatkozáshoz – mint korábban a Szvév Királyság „megmentését” célzó akcióikhoz is – természetesen vallási színezetet biztosítottak. Valószínűleg frank presszió (és pápai ösztönzés) hatására folytattak a vizigótok zsidóüldözési kampányokat **612** (768) **k.**, majd hajtottak végre papjaik a zsidók körében kényszer-kereszteléseket **613-tól** (769-től). Hasonló okai lehettek a bizánci megszállás alatt álló D-i partvidék területének megszerzéséért folytatott háborúnak is, ami mint fentebb említettük **626-ban** (782) vezetett „eredményre”. Ennek a háborúnak vizigót szempontból semmi értelme sem volt, Bizánc andalúziai támaszpontja soha nem kezdeményezett inváziót a királyság ellen, az ország gazdasága bizonyára még profitált is az általa megvalósított távolsági kereskedelemből. (És éppen a támaszpont felszámolása tette védtelenné a királyságot a későbbiekben Afrikából indított muzulmán offenzíva ellen. Mindenesetre ekkoriban Marokkó É-i partvidékén átmenetileg jelen voltak a vizigótok is, bár a hatalmi játszmákba való érdemleges beleszólásukról nem ismerek információt.)

Azt hiszem, ahhoz sem férhet kétség, hogy ugyancsak frank nyomásra kezdtek a vizigótok hadjáratot **624-ben** (780) a baszkok ellen. Ám nem először és nem utoljára, a nyomásnak való engedelmesség semmit sem ért:

II. Charibert aquitaniai frank alkirály **631-ben** (787) véglegesen elhódította a vizigótoktól Baszkföldet. Miután I. Dagobert **637-ben** (793) egy baszk felkelést levert, Baszkföld népe kénytelen volt hűségesküt tenni a Meroving hatalomnak.

A Meroving Birodalom a Loire-tól a Pireneusokig terjedő Aquitania területén **639** (795) **után** létrehozott egy elkülönített birodalomrészt, ami a későbbi őrgrófságok (határőrvidékek, végvárhálózatok, avagy a „marcha" (marchia) elnevezésű előretolt erődítmény-rendszerek) prototípusának tekinthető. Ez a birodalomszervezési forma egészítette ki azt a szervezési módot, vagy inkább szemléletmódot, ideológiát, ami a Frank Birodalom tulajdonképpeni területét a birodalom központjának, magjának (Neustria) tekintette, míg a perifériát, vagy hódítási területet már jó ideje Austrasia néven iker-birodalomrészként kezelte.

A hatalom a birodalom terjeszkedésének eszmerendszerét és stratégiáját már nemcsak a K-i, hanem a D-i területek irányában is intézményesítette. Aquitania feladata a továbbiakban az volt, hogy a D-i terjeszkedés feltételeit és erőforrásait maga alakítsa ki, teremtse elő. Ehhez a tevékenységhez a neustriai hatalmi központ teljes önállóságot biztosított e határvidék Meroving – idővel a Karoling – dinasztiából kikerült ura (hercege, grófja, királya?) számára.

(Az egész középkor folyamán minden „marcha" elsődleges feladata volt a szomszédos idegen területek dúlása, nyugtalanítása, rablása, vagyis saját erőforrásainak gyarapítása, az ellenség erőforrásainak megsemmisítése. A feladatrendszer másik fontos eleme volt az ellenség vezetői között egyenetlenség, széthúzás támasztása, és az előidézett viszályoknak frank érdekek érvényesítése céljából való kiaknázása. E szisztéma tökélyre fejlesztett változatait alkalmazták Európa későbbi dinasztiái, így a Habsburgok birodalomépítői is.)

Nincs kétségem afelől, hogy a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** Aquitania nem mulasztotta el e feladatai teljesítését, még ha erről nemigen maradt is írásos bizonyíték. A vizigót dinasztiát a kritikus időszakban, a muzulmán invázió bekövetkezésekor kifejezetten a belső feszültség fokozódása és egyes szereplőinek külső erőkkel való összefogása, az országot pedig a hispániai zsidósággal kapcsolatos atrocitások eszkalációja jellemezte. Az É-ról fenyegető veszély, vagyis hogy a Meroving Birodalom perspektivikusan egy birodalmi tartományt kívánt létrehozni a vizigót államból, bizonyára arra indíttatta a gót nemesség egy részét, hogy az egyre közeledő arab erőkben lehetséges szövetségeseket lásson a vizigót függetlenségért folytatott harcához. Ilyen helyzetben, ilyen hatalmi erőtérben törvényszerűen fel kellett, hogy morzsolódjon minden függetlenségpárti erő, a két birodalom ütközőzónájában fekvő entitások rovására szükségszerűen a nagyhatalmak érdekei érvényesültek.

Lássuk hát, hogyan ért el az arab menetelés az Ibériai-félszigetig:

Bizánc **641-ben** (786) ürítette ki Alexandriát. Egyiptomot még ebben az évben meghódították a muzulmán csapatok. Az Afrikában állomásozó bizánci csapatok talán még képesek lehettek volna az arab invázió visszavetésére, ám Karthágó kormányzója **646-ban** (791) fellázadt Bizánc ellen. Az exarcha fordult szembe a császárral, s a vonatkozó irodalom szerint, ennek hátterében állítólag a „monotheletizmusról" folytatott évtizedes vita állt. Ezt a magyarázatot nem feltétlenül kell elhinnünk.

Gregoriosz helytartó a hatalmát százezer berber támogatására alapozta, akiket – arab források szerint – képes volt mozgósítani bármilyen támadó ellen. Most nem a császár, hanem a muzulmánok támadását kellett volna kivédenie, de talán nem is vette komolyan a veszélyt, talán saját belpolitikai céljai érdekében szerette volna felhasználni a külső támadást is. Az arabok nem voltak hajlandóak foglalkozni a helytartó politikai törekvéseivel, ehelyett elsöprő

erővel támadták meg az exarchátus állásait, – a berberek meg távol tartották magukat a hadszíntértől.

A muzulmán csapatok jelentős területeket szálltak meg. Gregoriosz a székvárosába hátrált, s miután már elvesztette minden kapcsolatát Konstantinápollyal, nem számíthatott segítségre, maradék emberei élén szembeszállt a támadókkal és vereséget szenvedett, sőt életét vesztette a harcban. (Karthágó bizánci helyőrsége még sokáig kitartott, az exarchátus megszűnését a forrásokban **697-re**, azaz 842-re datálták.)

Az arab hódító sereg a Földközi-tenger partja mentén nyomult előre viharos gyorsasággal, térfoglalását egyre gyarapodó hajóhada segítette elő, a szárazföld belső területeit csak fokozatosan vette birtokába, Núbiát is csak **651-ben** (796) szállta meg. A bizánci fennhatóság **642re** (798) csaknem mindenütt megszűnt É-Afrika parti sávjában. A muzulmánok hajóhada **654ben** (799) szétverte a bizánci flotta maradványait is Alexandria partjai előtt. (Az arabok flottája **655-ben**, vagyis 800-ban már Konstantinápolyt támadta.)

Tripolitánia és Kürenaika **647-ben**, azaz 803-ban került a muzulmánok kezére. Az e térségben kialakított támaszpontjaik különösen az Itália irányában folytatott rablóhadjárataik szempontjából bírtak jelentőséggel. Az arabok 150 ezres hódító népességet telepítettek be Tunézia és Líbia területére, ugyanakkor megalapították Kajravánt, az iszlám későbbi, legszentebb afrikai helyét, a további nyugati hódítások kiindulópontját, a berberek elleni fellépés és térítés bázisát, ahonnan kiindulva lényegében É-Afrika Ny-i felét uralni voltak képesek. Az iszlám térnyerése azonban itt sem vonta maga után azonnal egy komoly hatalmi bástya kialakítását, a Szahara területén a berber törzsek önrendelkezése még hosszabb ideig fennmaradt.

A líbiai és tunéziai támaszpontjaikról elindult arab hajók első jelentősebb flottaösszevonásukat **667-ben** (812) hajtották végre Szicília partjainál. Az inváziót **669-ben** (814) indították meg.

A tunéziai partvidéki sáv berber lakosságát **670-től** (826-tól) kezdték komolyabban irtani az arabok, – miután elszigetelték tőlük a térség egyetlen nagyvárosát, Karthágót. Alig valamivel később, **672-ben** (828) kezdődtek meg az Ibériai-félsziget kikötővárosai elleni támadásaik is. Ezzel hozzák összefüggésbe egyes interpretációk a vizigót hatalom újabb támadásait a hispániai zsidó közösségek ellen. Vizigót álláspont szerint ugyanis a zsidók lepaktáltak az arabokkal. (Karthágó tágabb térségét csak **695-re**, tehát 840-re szállták meg nagyobb erőkkel az arabok. Ekkor alapították meg Tunisz városát, Ifrikiya provincia székhelyét. Magának Karthágó városának a lerombolását **697-re** (842) vonatkozóan jegyezték fel.)

A **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** kibontakozott a berberek ellenállási mozgalma az arab hódítás ellen. É-afrikai zsidók is részt vettek a berber akciókban. (Tudnivaló, hogy Kahina berber királynő maga is zsidónak vallotta magát. Megjegyzendő, hogy az ellenállási mozgalom, a szabadságharc leverése után ezek a zsidók nagy számban az Ibériai-félszigetre vándoroltak, ahol aztán a keresztények általi üldöztetésükre hivatkozással sokan közülük támogatták a mórok terjeszkedését.)

Marokkó területén Okba ben Nafi igyekezet iszlámosítani a lakosságot, s az ún. „kerbelai vérfürdő” évében (**680**, vagyis 836), állítólag Maghreb vidékén ebben az ügyben jelentős sikereket ért el. Ugyanezt az évet tekinthetjük a berber szabadságharc kezdőévének is. Tény, hogy az araboknak Maghreb területét csak **694-ben** (839) sikerült legalább részben elfoglalniuk. Ugyanakkor, **683-ban** (ugyancsak 839) e területen (közelebbről az Aures-hegységben) a berberek megsemmisítettek egy nagyobb arab sereget, a csatában Okba hadvezér (É-afrikai helytartó) is elesett, az arabok kénytelenek voltak Kajravánba visszavonulni.

Abd al-Malik Omajjád kalifa **685** (841) **után** már Mali, Mauritánia és Numídia területének birtokbavételére törekedett. Malik, a damaszkuszi és az andalúziai kalifák és emírek felmenője, egy viszonylag törékeny birodalom ura volt, mivel Mekkát, Irakot és Perzsiát is lázadók tartották kézben, de nem kisebb tervet dédelgetett, mint hogy létrehozza az iszlám több földrészre kiterjedő birodalmát Szíria-Palesztinával a középpontjában. Az arab sereg Algírt **700-ban** (845) foglalta el.

A Kalifátus csak **690-ben** (846) kezdte igazán komolyan venni a berber törzsek szabadságharcát. Mindazon népek, amelyek eddig az útjukba kerültek, szinte felszabadítóként fogadták őket, vagy ha nem, hát viszonylag könnyen semlegesíthetők voltak. A berberekkel azonban más volt a helyzet. Kahina berber királynő a túlerőben levő muzulmánok ellen a felégetett föld taktikáját alkalmazta, mindenütt elpusztíttatta a part menti településeket. Az ellenállás ereje egészen **694-ig** (850-ig) kitartott. A királynő fiai ekkor vették fel az iszlám hitet, és sok berber harcos beállt a kalifátus seregébe. Marokkót az arabok **705-től** (ugyancsak 850-től) birtokolták. A királynő és közvetlen környezete azonban még mindig tartotta magát.

Az inváziós erők az Atlanti-óceán partvidékét **709-ben** (854) érték el, az Ceuta is a kezükre került, ahonnan elindulva hódíthatták meg a nyugati-gótok államát. Az arab csapatok csak **701ben** (857) arattak döntő győzelmet a berber szabadságharcosok felett, amikor is életét vesztette a Taharqai csatában Kahina berber királynő. Ettől az időponttól rendszeressé váltak az Ibériaifélsziget partvidékét és a part menti szigeteket érő arab-berber (mór) kalóztámadások. Egyúttal néhány éves szünet állt be a hódító hadjáratokban, hiszen a kalifátus energiáit belharcok kötötték le. **720-tól** (865) ismét megélénkült a harci tevékenység É-Afrikában, megindult a Szicília és az Ibériai-félsziget elleni invázió.

Tárif ibn Malluk vezér **710-ben** (866) néhány száz arab-berber harcossal a Hispániai félsziget csücskében partra szállt, végigrabolta a partvidéket. Ugyanakkor halt meg Witiza gót király, akinek fiai azonnal „örökösödési" háborúba keveredtek. (Nem ismerjük a pontos hátteret, de joggal feltehető, hogy az örökösök egyikét a Meroving Birodalom vette pártfogásába, míg a másik örökös a birodalmi törekvések ellenében É-Afrika arab helytartójánál keresett támogatást.) Ugyanakkor lázadtak fel a baszkok is. Ugyanebben az évben, **721-ben** (ugyancsak 866) az afrikai berberek megölték arab kormányzójukat, ezért II. Jazid kalifa Bisr ibn Szafván alKalbit, a korábbi egyiptomi helytartót nevezte ki a Maghreb élére.

A következő évben, **711-ben** (867) 7300 arab-berber katona kelt át Gibraltárnál, miközben a vizigótok hadserege állítólag messze É-on volt bevetésen. Az arabok a Jerez de la Frontera-i ütközetben legyőzték a vizigótokat, Tariq ibn Zijád arab-berber hadvezér (volt berber rabszolga) elfoglalta Kórdobát. (A vezér a judaizált berber Nafúka törzsből származott.) Hispánia lakóinak egy része a bevonulást felszabadításként élte meg.

Nem túl nagy sereg érkezett, de hamarosan 25 ezer főre szaporodott a had létszáma, olyan sokan csatlakoztak a sereghez. A források az ibériai zsidó közösségek árulásáról számoltak be, akik lelkesen fogadták a hódítókat. A nemesség menekülésével párhuzamosan a városok kormányzói pozícióit többnyire zsidók szerezték meg. Nemsokára, **712-ben** (868) mintegy 15 ezer muzulmán harcos kelt át Gibraltárnál Músza ibn Nusayr vezetésével, a hadsereg immár szír harcosokkal is kiegészülve elfoglalta Toledót, Valenciát, Hispalt (Sevilla), később Zaragozát is. A félsziget területének fele **715-ben** (871) már (Asturia, Galícia és Baszkföld kivételével) az arabok ellenőrzése alatt állt.

A vizigót nemesség **712** (868) **után** fokozatosan az É-i hegyvidékre szorult vissza. A királyság területe részekre szakadt, anarchiába süllyedt, miközben az arab hódítók meghagyták a városok önkormányzatát. A muzulmán hadsereg **716-ra** (872) elfoglalta az Ibériai-félsziget nagy részét, beleértve Lisszabon vidékét is. Barcelona és Narbonne **720-ban** (876) esett el. A gót hatalmi elit tehát É-ra menekült, ahol Pelayo herceg **721-ben** (877) – talán frank segítséggel

– megállította a mór előrenyomulást, s a herceg megalakította Asturia királyságát, amire a későbbi spanyol állam csírájaként tekinthetünk.

Engria (Hunnia) és Duloba (Dulóbia), a cseh honfoglalás (880-ig)

A Meroving Birodalom talán sohasem volt területileg egységes. Neustria tekinthető a voltaképpeni frank országnak, míg Austrasia a frankok elsődleges hódítási területe volt, ahonnan váltakozó sikerrel csatoltak be egy-egy területrészt, egy-egy népcsoportot a birodalom testébe. A megosztottság abban is kifejezésre jutott, hogy a dinasztia rendre külön királyt (királyokat) helyezett Austrasia élére, és idővel ezeknek a kiszervezett királyságoknak (eredeti dinasztikus szándék szerinti bábállamoknak) a tényleges irányítása teljesen a majordomusok kezébe ment át.

A majordomusok részállamai a **07. sz. végétől** (a 09. sz. közepétől) már egyáltalán nem bábállamok voltak, politikájukat igyekeztek függetleníteni a Meroving hatalomtól, gyakran szembe is szálltak azzal. Koncepciójuk középpontjában jobbára mégiscsak a K-i hódítás állt, amihez – az előzményekre való tekintettel – Neustria támogatására is számíthattak. (I. Sigibert első, sikertelen támadásai a hunok és az avarok ellen még az **561/562-es** (717/718), **566/567-es** (722/723) években zajlottak le.)

A birodalom két fele közötti viszony először **574** (730) **k.** romlott meg komolyabban, amikor súlyos konfliktus keletkezett, és összecsapások törtek ki I. Chilperich (Neustria) és I. Sigibert (Austrasia) között. Chilperich menekülni kényszerült. Az ország központja, Párizs is Sigibert megszállása alá került. Sigibertet végül bérgyilkosok ölték meg Vitry-nél. A konfliktus eszkalációja valóságos Meroving-irtáshoz vezetett. A Merovingok nagyasszonyok (Fredegunde királyné és Brunichilde, I. Sigibert özvegye) kibontakozott véres vetélkedésének az oka talán csak annyi volt, hogy a két királyné egyaránt a saját fiainak és unokáinak trónöröklésére törekedett. (Sokak szerint ez a viszály tükröződik a Nibelung történetben, ám ennek az elképzelésnek nincs semmilyen valóságalapja, mert abban Brünhilda, – akinek férje: Gunnar/Guntram) – öleti meg
Sigfridet (Sigurdot), Krimhilda férjét, és utóbb Krimhilda áll ezért bosszút.)

II. Childebert 5 évesen került trónra **575-ben** (731) Austrasiában, így Sigibert özvegye, Brunichilde uralkodott helyette. I. Chilperich királyt (Neustria) **584-ben** (740) megölték, talán éppen a felesége, Fredegunde kívánságára, aki így régensnő lehetett II. Clothar gyerek-király mellett. II. Chlothar hosszú ideig, egészen **623-ig** (779-ig) uralkodott (Fredegunde királynéval nagy egyetértésben). A Meroving Birodalom ebben az időben erősödött, bár Frank-Burgundia Meroving királya (I. Guntram) olyan jelentős hatalmat alapozott meg magának, ami felért Austrasiáéval is. (Burgundia és Austrasia hosszabb ideig, **587-től** (743) **613-ig** (769), tehát II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniója formájában képes volt ellensúlyozni Neustria hatalmát.)

A **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) és a **07. sz. elején** (a 08. sz. harmadik negyedében) Austrasia terjeszkedése főleg a longobárdok és a bajorok államait fenyegette, ám már ekkor fölvetődött egy esetleges frank-bajor és frank-longobárd együttműködés lehetősége is Hunnia (**470**, vagyis 756 **után** már Avarhunnia) ellenében. A tervezgetéseket ismét Neustria és Austrasia összecsapása (**596**, vagyis 752) szakította meg. II. Theudebert (Austrasia) és II. Theuderich (Burgundia) Dormelles-nél **600-ban** (756) nagy győzelmet aratott II. Chlothar (Neustria) felett, ennek következtében ismételten felmerült a frank területi újrafelosztás szükségessége.

A longobárdok azonnal észlelték a szorítás lazulását, **602/603-ban** (758/759) az avarhunokhoz közeledtek, békeszerződést is kötöttek, ami azonban nem a Frank Birodalom, hanem Bizánc itáliai tervei ellen irányult. (A longobárd elit **603-ban**, vagyis 759-ben római hitre tért át, nem a térségben éppen hódító ír-kelta változatra, – habár **610** (755) **k** számos kolostorban éppen a kelta hagyományokat vették át.)

I. Dagobert (Austrasia királya) **613-tól** (769) **639-ig** (795) uralkodott. Brunichilde elveszítette viszont Burgundiát, mivel az Fredegunde, jobban mondva II. Chlothar (Neustria formális ura) kezébe került. Brunichilde vesztett, életfogytiglan bebörtönözték és meg is kínozták. A hatalmi harcokból hasznot húzva ekkoriban kerültek egyre meghatározóbb helyzetbe a majordomusok. Látszólag Fredegunde és Chlothar volt a győztes, hiszen hamarosan Neustria is hatalmuk alá került, a valóságban azonban a növekvő Meroving hatalmon a neustriai, burgundiai és austrasiai majordomusok osztozkodtak, majd közös elhatározással **623-ban** (779) II. Chlothar helyett I. Dagobertet tették meg a Meroving Birodalom királyává.

A majordomusok politikájának következménye volt Aquitania Királyság megalapítása is **629ben** (785). (A korszak legjelentősebb személyisége Landeni (Öreg) Pipin austrasiai majordomus volt, – akit azonban **629-ben**, tehát 785-ben, Aquitania megalapításával egyidejűleg félreállítottak.)

Hatalmuk aprópénzre váltása érdekében a majordomusok agresszív K-i politikát kezdeményeztek, Engria és Avarhunnia irányában terjeszkedésbe kezdtek. Csapataik elfoglalták a Duna és a Rajna forrásvidékének ellenőrzéséhez szükséges stratégiai pontokat, majd mindenekelőtt a frank érdekeknek megfelelően manipulálni igyekeztek a különböző közép-európai kelta, germán és szláv közösségeket, – elsősorban az Alpok egyes völgyeiben élőket, „Samo népét”.

Az avarhunoknak, a D-i szlávoknak, a karantánoknak és a longobárdoknak a **07.** (08/09.) **sz-i** történetével más fejezetekben foglalkozom, ezért itt a továbbiakban az Alpok csúcsaitól É-ra eső völgyekben és az ÉNy-i Kárpátok környékén lezajlott eseményekre összpontosítok.

II. Chlothar már **620-ban** (776) igyekezett az Engria által szövetségbe szervezett területek határain kívül létrehozni egy hercegséget (Türingia, aminek területe nem azonos a ma Türingia néven ismert tartományéval, hanem attól kissé D-re terült el, a mai Bajorország területén), ám ez a manipuláció eleinte nem járt teljes sikerrel. A türingiai herceg **630-ban** (786) függetlennek nyilvánította magát, Dagobert viszont hamarosan felszámolta a függetlenségét. A frank király elődje aknamunkáját folytatva kereste a K-i térség hatalomvágyó, Engria ellen fordítható személyiségeivel fennálló kapcsolatai elmélyítésének a lehetőségét.

A fősodratú történetírás álláspontja szerint ebben az időben (**630**, azaz 786 **k.**), az „Avar Birodalomban” (értsd: Avarhunniában) az avar kagán halálával összefüggésben polgárháború kezdődött volna a különböző közösségek között, a kagáni tisztség betöltésével kapcsolatos érdekellentétek miatt összecsapások zajlottak volna le az avarhun és ősbolgár közösségek között, népek és területek szakadtak volna le az avarhunok hatalmas kiterjedésű országáról É-on, K-en és D-en is. Ennek az „eseménysorozatnak” tulajdonítják továbbá, hogy a „felkelést” leverő avar vezetés ősbolgárokat űzött volna el, s ezek az ősbolgárok (családostul – 9000 ősbolgár család, vagyis 40-50 ezer fő) Dagobert birodalmának védelme alá, mégpedig a bajorok országába menekültek volna.

E történetírói álláspont kizárólag Fredegar krónikájára (a világ teremtésétől **642-ig** (798) terjedő latin nyelvű kéziratos krónikára) támaszkodik, márpedig ez a „Fredegar” minden valószínűleg szerint három frank krónikás munkáit tartalmazó kései, 12. sz-i összeállítás. Ez a kompiláció csak kb. **613-ig** (769) tudósít tűrhetően a világ folyásáról, a **613** (769) **utáni** évekre vonatkozó közléseit illetően a legenyhébb megfogalmazás szerint is a „homályos” jelző fejezi ki a történelmi hűségét.

A kései krónika kompilátora tudott valamit az Avarhunniában 100-150 évvel később, tehát **630** (886) vagy **630** (927) tájékán bekövetkezett meghasonlásról, továbbá elég sokat, talán majdnem minden lényegeset tudott arról, hogy **630** (786) **k**. K-felől ősbolgárok érkeztek a bajorokhoz. Ezeket az eseményeket szerkesztette össze a »630/631-es« virtuális évekre

vonatkozóan. A valóság azonban teljesen más volt. Az ősbolgárok nem Avarhunnia felől, hanem egyenesen Onogur-Bulgáriából érkeztek Ny-ra.

Mint a korábbiakban már kifejtettük, a Fekete-tengertől É-ra fekvő hatalmas K-európai térségben fennállt a laza szerkezetű, korántsem egységes Onogur-Bulgária. Uralkodója **630** (786) **k.** (az Ernák uralmát folytató) Gosztun volt. Az a Gosztun, aki **626-ban**, tehát 782-ben a perzsákkal szövetségben Konstantinápolyt támadta. Uralma nem terjedt ki a K-i és É-i és Ny-i területekre, csak a Fekete-tengerhez kapcsolódó pusztákra, folyóvölgyekre, árterekre, és nem volt tagja az ősbolgár Duló-nemzetségnek, mivel onogur volt. Onogur-Bulgária K-i felét már az a szakadár Kovrat (illetve a Duló-nemzetség) uralta, akit a kazárok (nem éppen önzetlenül, de hatékonyan) támogattak, vagyis rajta keresztül érvényesítették saját érdekeiket. Aztán Kovratnak immár az egész országra kiterjedő uralma **635-től** (791) **665-ig** (810) tartott, és pontosan akkor ért véget, amikor Kazária bekebelezte Onogur-Bulgáriát, vagyis ami megmaradt belőle. A Fredegar-krónika kompilátora minderről – nyilván – semmit sem tudhatott. Felvetődik a kérdés: mi volt a helyzet ez időkben Onogur-Bulgária Fekete-tengertől távolabbi, É-i és Ny-i területein. Ennek megválaszolásához megint csak a Dzsagfar Tárihi c. volgai bolgár krónikagyűjteményhez kell folyamodnunk. Ebben a következő áll: (**620** (776) **k.**) „*Shambat Bastu* [Kijev] *városát emelte Aszkal egy auljának helyén, a Kujantau-hegyeken, és a bolgárok, ancsik* [értsd: peremvidéki, határőr ősbolgárok vagy szlávok, talán épp ős-csehek vagy szorbok] *és szaklan ruszok nagy csoportjának élén innen vonult az ellenség ellen. Gyorsan sikerült legyőznie az avarokat* [értsd: onogurokat] *és elragadni az országukat. (…) Ebben segítették az ulcsik* [értsd: szlávok] *és a baskortok is, akik honturkoknak nevezték magukat. (…) Ezután Shambat független kormányzónak nyilvánította magát, és államát elnevezte Dulobának*”.

Látjuk: a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** nem csak egy szakadár ősbolgár vezető zilálta szét Onogur-Bulgária hatalmas területű államképződményét, hanem legalább kettő. (Abban bizonyára tévedett azonban a krónikás vagy a krónikák kompilátora, hogy Kijev lett volna Shambat államának központja. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy Shambat Kijevből nyitotta meg az ősbolgárok és onogurok szétköltözésének folyamatát, ami aztán a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében**, a szélrózsa minden irányában végbe is ment. Shambat és követői, önszántukból vagy sem, eltávoztak Kijev térségéből. Országukat Szilézia tájékán hozták létre.)

A Shambat néven nevezett országalapító ugyanúgy ősbolgár volt, mint Kovrat, célja ugyanúgy egy bolgár (tehát nem onogur-bolgár) birodalom vagy törzsszövetség létrehozása volt, mint Kovratnak. Ennek elérése érdekében szláv közösségek maga mellé állításával is megpróbálkozott. Ám a Hun Szövetség központi törzsei által az **05.** (07/08.) **sz-ban** kiürített hatalmas K-közép-európai és K-európai terület Ny-i végein lehetetlennek bizonyult egy kisebb államszervezetet sokáig fenntartani. Shambat állama beékelődött a K-re terjeszkedő Frank Birodalom, a Merovingokkal konkuráló Hun hatalmi központ (Engria) és Avarhunnia közé. Ennek megfelelően ez a Duloba (Dulóbia) nevezetű ország még inkább rövidéletűnek bizonyult, mint maga Onogur-Bulgária, és Shambat visszavonulásával (**653-ban**, azaz 809-ben) meg is szűnt létezni.

A Duloba nevű ország történetével elsősorban azért kell foglalkoznunk, mert általa kielégítő magyarázathoz juthatunk arról, hogyan is kerülhettek ősbolgárok a bajorok mellé, a Meroving befolyás alatt álló területekre, továbbá hogyan kerültek a csehek ősei a Cseh-medencébe, – mégpedig egy olyan korszakban, mikor az említett területektől D-re terült el Samo Karantániája. (Samo Avarhunnia Ny-i határa mentén létrehozott, igen rövid ideig fennálló országát sokan összekeverik a szóban forgó, attól É-ra fekvő területeken, még a **06. sz. közepén** (09. sz. elején) ugyancsak rövid ideig létező, számos kutató véleménye szerint a **07.**

sz. közepére (szintén a 09. sz. elejére) vonatkozóan ős-morvának feltételezhető, valójában ős-cseh közösség szállásterületével.)

A Dzsagfar Tárihi c. volgai bolgár krónikagyűjtemény a következőképpen fogalmaz: „*Shambat 33 évig uralkodott Dulobában és hírnevet nyert magának a farangok* [frankok] *és almanok* [germánok] *feletti győzelmei miatt. (…) Végül a farangoktól vereséget szenvedett, és akkor visszatért Kurbat* [Kovrat] *szolgálatába.*" A következőkben ennek az időszaknak járunk utána: Duloba (Dulóbia) első tíz éve homályban marad, csak feltételezhetjük, hogy miközben Shambat Ny-felé (Szilézia és a Cseh-medence irányában) terjeszkedett, követve a hunok és avarhunok vagy száz évvel korábban kitaposott útját a Kárpátok külső karéja mentén, kapcsolatba került a Meroving Birodalom ügynökeivel, és talán bajor kereskedőkkel is. (Tudjuk, hogy maga Samo is egy frank ügynök volt, a majordomusok, K-i terjeszkedésük érdekében feltehetőleg másokat is hasonló feladatokkal bíztak meg.)

Ugyanígy biztosra vehetjük, hogy Shambat kapcsolatra lépett – ha már előbb nem állt kapcsolatban, (nem lehetetlen, hogy eleve a hunoktól kapott meghívást…) – Hunniával (Engriával). Az európai szabadságharc helyzete éppen ekkoriban fordult kedvezőtlenre. A Meroving Birodalom és csatlósai a kontinensen és a szigetvilágban is offenzívába kezdtek. A független államok mindenütt a létükért harcoltak. A kontinensen folyó hun vezetésű szabadságharc minden friss erőt igyekezett csatasorba állítani. Shambat saját magát és országát, Dulóbiát is Hunnia szövetségébe kormányozta. A Ny-on feltűnő ősbolgárokkal kapcsolatos első reflexiók **631** (787) **tájékára** vonatkoznak.

Néhány interpretáció már a bajorokkal és a frankokkal való összecsapásaikról fantáziál, de itt jól tetten érhető az események összemosása későbbi csatákkal, vagy éppen Samo karantánjainak egyidejű csatáival. Az azonban talán csakugyan Shambat ősbolgárjainak hatására történhetett, hogy – miként már utaltunk rá – Türingia hercege igyekezett függetleníteni magát a frank hatalomtól. (Az ún. „türingek" **531** (787) **k.** a Duna felső folyásától É-ra fekvő területen élő kelta, germán, szarmata töredékekből összetevődő népesség volt, melynek talán meghatározó részét képezhették a hermundurok. Uralkodói **455** (741) **után** előbb a K-i gótokkal, később a longobárdokkal ápoltak jó kapcsolatokat. A bajorok riválisainak tekinthetjük őket.)

A Frank Birodalom terjeszkedett. A frank csapatok **531-ben** (787) Unstrutnál legyőzték Herminafried türing királyt. Türingia a Frank Birodalom K-i támaszpontjává vált, míg a ma Türingia néven ismert tartomány területe a legtöbb interpretáció szerint a „szászokhoz került" – valójában Engria befolyása vagy uralma alatt maradt –, (a szászok ekkor még csak Engriától Ny-ra és ÉNy-ra éltek). Ugyanakkor a Saale folyótól K-re szlávok telepedtek le, ami talán a Cseh-medencét uraló Shambat akaratának megfelelően történhetett.

Ugyanekkor, vagy egy-két évvel később, **632** (788) **k.** telepedett be egy ősbolgár közösség, bizonyára Shambat egyik alakulata (családostól?) Bajorország határára. (Letelepedési területükként bizonyára nem az akkoriban bajorok által lakott, az ausztriai Duna-szakasztól D-re eső folyóvölgyek, hanem az akkoriban bajorok által még nem belakott, a Dunától É-ra fekvő, bizonytalan etnikai összetételű – kelta, germán, szarmata stb. néptöredékek által lakott – területek jöhetnek szóba.)

Itt érdemes megállni egy pillanatra. A **970** (1081) **k.** tevékenykedő Widukind von Corvey írása szerint: miután Türingia királya elvesztette csatáját a frankok ellen, „*erről a tényről tájékoztatta Atillát, a hunok királyát*".

Hogy is kerülhet ide Atilla? – Nem annyira lehetetlen, mint első pillanatban gondolnánk, hogy ekkor is Atillának nevezték meg az Engriát (Hunniát) uraló hunok királyát! Említettük már, nagy a valószínűsége, hogy a nagykirály tisztségével járt együtt az „Attila" (Atyácska) cím viselése. Természetesen, még nem arról a bizonyos II. Attiláról (Atilla, Etele, Etzel) van

szó, akinek csatáival és sorsával a későbbiekben részletesen foglalkozunk. Ez a **07.** (08/09.) **sz-i** Atilla amannak az ükapja lehetett.

A bajoroknak ekkoriban nem volt egységes államuk. A megosztottságot jelzi az is, hogy két bajor dinasztia uralkodott egyidejűleg. DNy-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-, illetve ÉK-en egy régebbi, valószínűleg a bajor etnogenezisben meghatározó szerepet játszó rugiak köréből kikerült dinasztia. Ez utóbbiak által uralt terület szomszédságában telepedhettek le az ősbolgárok.

A Meroving terjeszkedés tovább folytatódott. Sor került »495 k.« a frankok és alemannok közötti Zülpichi csatára, melynek ideje a virtuális történelemben nem egyeztethető semmilyen adattal, még a Nibelung-történetre megállapított – néhány évtizeddel később kezdődő – időszakkal sem.

Ha azonban feltesszük, hogy a csata **495** (792) **k.** zajlott le, mindjárt be is illeszkedik Dagobertnek a Duna-Rajna forrásvidékéről indított hadjáratai sorába. A Zülpichi csata azonban csak előjátéka volt a frank-alemann háborúnak.

Mindjárt könnyebb lesz elhelyezni ezt a csatát a történelmi eseménysorban, ha azt is figyelembe vesszük, hogy általánosan elfogadott álláspont szerint a **06. sz. közepén** (a 09. sz. elején) alemannok foglalták el a mai Lichtenstein területét. Látszólag más álláspont szerint pedig a **07. sz. közepén** (ugyancsak a 09. sz. elején) az alemannok a mai Svájc É-i részét foglalták el. – Így nézett ki a svábok honfoglalása, ami tehát a bajorok noricumi, vagyis Salzburg-vidéki megtelepedésével és a csehek honfoglalásával is párhuzamos folyamatnak bizonyul.

Dagobert király egyébként **639-ben** (795) halt meg, utóda Austrasiában a gyerekkorú III. Sigibert lett, aki helyett megint a majordomusok uralkodtak. (E Sigibert király (vagyis a majordomusa, Landeni Pipin, a Karoling-dinasztia ősapja) türingiai hadjáratáról szól Fredegar tudósítása is.) – Pipin csak egy évvel élte túl Dagobertet, **640/641-ben** (796/797) halt meg. Utóda Grimoald lett.

E közép-európai népek hunfoglalása annak a szabadságharcnak a következményeként eshetett meg, melynek utolsó fellángolása idején Shambat országa (hadserege) a térség É-i részét uraló Engria (Hunnia) csapataival együttműködve visszavetette a Meroving Birodalom hódító seregét, egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a nagy folyók forrásvidékének stratégiai fontosságú erődítményrendszere (Hunnenringen) felett.

Türingia csapatai **640-ben** (796) Radulf herceggel az élen sikereket értek el a támadó frank hadak ellenében, majd **641-ben** (797) megszabadították országukat a Meroving uralomtól. Nem zárnám ki, hogy e csatározásokban is jelentős szerepet játszottak Shambat ősbolgárjai. A **640** (796) **k.** lezajlott nagy jelentőségű hadműveletek lehettek azok, melyekről a Dzsagfar Tárihi is megemlékezett: „*Shambat (…) hírnevet nyert magának a farangok* [frankok] *és almanok* [germánok] *feletti győzelmei miatt*”. Engria (Hunnia) oldalán Duloba (Dulóbia) aktívan részt vállalt az európai népek hosszadalmas szabadságharcának utolsó szakaszában. Duloba rövid közjátékként is értelmezhető szerepvállalása valójában korszakos jelentőségű volt. Az ország nyúlfarknyi tartamú létezése nélkül semmi sem úgy esett volna a csehek, a bajorok, a svábok (s ki tudja még hány néptöredék) helyfoglalásának, ország-alapításának folyamatában.

A frankok K-i offenzívája megtorpant. A birodalom néhány évtized erejéig ismét belső hatalmi harcaival volt elfoglalva. Ezzel párhuzamosan, itt nem részletezendő okok miatt széthullott Onogur-Bulgária, Kovrat hatalma elsorvadt, a kazároké viszont megerősödött. Mikor a kagán meghalt, lehetséges utódainak többsége közös akarattal megosztozott az örökségen, és – fegyveresekkel és a kiszolgáló népekkel együtt – eltávozott az országból. Igen

valószínű, hogy Shambat az osztozkodáson való részvétele céljából tért vissza Kijevbe **653-ban** (809), nem pedig állítólagos veresége miatt, amit a frank csapatoktól szenvedett volna el.

(A Dzsagfar Tárihi tulajdonítja vereségnek Shambat visszatértének okát, a frank krónikák ugyanakkor nem számolnak be arról, hogy a Merovingok K-en, **640** (796) és **652** (808) **között** győzelmet arattak volna. Mi több, a trónviszályok miatt egészen **688-ig** (844), Herstali Pipin színrelépéséig szünetelt K-i terjeszkedésük, s pontosan ez a békeidőszak könnyítette meg a közép-európai honfoglalóknak a konszolidációt. A frankok terjeszkedése a köztes időben a Mediterráneum és a longobárdok irányába fordult, ennek keretében, **658-ban** (814) bajor segítséggel felszámolták Samo karintiai államát.) Azt már csak találgathatjuk, hogy Shambat **653** (809) **után** ismét megjelent-e Ny-on, vagy sem. Nem gondolom, hogy sorsára akarta volna hagyni „bajorországi" ősbolgárjait. Tényként kezelhetjük viszont, hogy az É-felé terjeszkedő, a frank hatalom szolgálatába állt bajoroknak útban voltak a Dunától É-ra megtelepült őscsehek és ősbolgárok. A frankok krónikájában emlegetett tömeggyilkosságot a bajorok egyes interpretációk szerint **562-ben** (818) hajtották végre. (Alighanem igazuk van.)

Egyébként a bajorok szállásterületének É-ra tolódása azzal is összefügghetett, hogy a D-szláv expanzió miatt **570** (826) **k.** vend települési területek jöttek létre a longobárdok és a bajorok közötti térségben, Linz vidékétől a Mura-Dráva vidékéig, (s ezzel párhuzamosan a szlovének ősei – K-i gót leszármazottak – a Száva-mentéből a korábbi vend területek K-i felébe húzódtak). A noricumi bajor honfoglalás **690** (846) **k.** fejeződött be. Ekkor már (**535-től**, vagyis 791-től) Regensburg volt a bajor főváros.

A Fredegar címen ismert kompiláció szerint „*a bolgárok közül csak Alciocus/Alzeko maradt 700 férfival, asszonnyal és gyerekkel életben, és menekült el a vendek határtartományába, ahol ő az övéivel együtt még sok évig Wallucusnál, a vendek hercegénél élt*". A megmaradt ősbolgárok így kerültek Avarhunnia határvidékére, s igen valószínű, hogy a továbbiakban határőrként betagozódtak a Kárpát-medence avarhun államába. Sorsuk összekapcsolódott az ekkoriban (**675**, vagyis 820 **k.**) ugyancsak terjeszkedő, onogur bevándorlás által erősödő avarhunokéval. Talán ez a körülmény is „felelőssé tehető" azért a tévedésért, hogy a történetírás később „Avariát", s nem Onogur-Bulgáriát nevezte meg a szóban forgó ősbolgár közösség származási országaként.

Lássuk, mi történt a vizsgált közép-európai térség másik felén: A csehországi Morva-dombvidék területe **567** (823) **után** népesült be szlávokkal, akik (az ún. atarok) állítólag Türingia felől érkeztek. Az őscsehek (dublebek, ličanok, sedličanok, zličanok, pšovanok, lemuzok stb.) egy része már valamivel korábban megérkezett, Shambat ideje óta már jelen volt a mai Csehország területén, s talán az utóbb érkezettek szállászcsinálóiként vettek részt e honfoglalásban.

A csehek népének közép-európai szerepe **624** (880) **k.** kezdett növekedni, amikor a K-Türingia területén megtelepedett szorbok Dervan vezetése alatt csatlakoztak Csehországhoz.

(Megjegyezzük, hogy egyes interpretációk szerint a csehországi szlávoknak a „Dudljeb" vagy „Dubleb" nevezetű törzse **590** (846) **k.** csatlakozott az avarhunok határőrségéhez. Joggal felvethető – a névhasonlóságra tekintettel –, vajon nem lehetett-e azonos e törzs Shambat **653-ban** (809) megszűnt Duloba államának a nevét adó törzzsel?)

A frankok az alemannok elleni támadásaikat **695** (851) **k.** újították föl, papjaik igyekeztek e népet a kelta kereszténységről áttéríteni a római rítusra, majd a frankok **709** (865) és **712** (868) **között** újabb (sikertelen) támadásokkal próbálkoztak meg. Az alemannok meghódítását csak Martell Károly fejezte be **714** (870) **után**. Martell Károly felújította a K-i offenzívát, de tartós sikereket nem tudott elérni, részben Engria ellenállása és ellentámadása miatt (**718–720**, azaz 874–876), részben mivel hamarosan meggyűlt a baja Meroving ellenségeivel és a muzulmánok támadásaival is.

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 1. (892-ig)

Kínában a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. második felétől) korszakos változások történtek. A több évszázados széttagoltság után újraközpontosított kínai állam a Türk Szövetség elleni támadásait **595** (751) **k.** kezdte meg. Kína az ún. ordoszi háborút **599-ben** (755) meg is nyerte, így jelentős területeket vett birtokába. Közvetlenül ezután éleződtek ki Tibet és Kína konfliktusai (Tibet **607-től** (763-tól) lett egységes állam), élesen felvetődött a határ menti törzsek és területek feletti uralom kérdése. Ezzel egy időben élénkültek meg a japán-kínai diplomáciai, majd gazdasági és kulturális kapcsolatok is.

Li Yuan **618-ban** (774) megalapította a Tang-dinasztiát, s ezzel megnyitotta Kína csaknem háromszáz éves Tang korszakát. (A részben tabgacs eredetű Tangok megőrizték pusztai őseik hagyományát is. Legalábbis erről árulkodnak a hátrahagyott falfreskók, amelyeket temetkezési helyükön, a sírkamrákban tekinthetünk meg. Nem hiányzik a turulos zászló sem, amelyet általában tabgacs királyi jelvénynek is tartanak. Az ottani sólyomábrázolás és a hozzá köthető kultusz szinte ugyanolyan, mint amilyen az európai hunokat és magyarokat is jellemzi.) Li Yuan **621-ben** (777) meghalt, a „gyenge császárral" járó előnyöket kihasználni igyekvő hivatalnokok a kisebbik fiát, Li Shimint **625** (781) **k.** ültették trónra, ám előbb testvéreit megölték. Mégsem tudták megakadályozni, hogy a dinasztia egy erős tagja, Tai-zong/Tai-cung **626-ban** (782) átvegye a hatalmat. Tai-zong kiegyensúlyozott politikát folytatott, hosszú időre megalapozta Kína egységesedését. A türköket ügyes politikával egymás ellen fordította.

Vele párhuzamosan uralkodott a buddhista Szrong-brcan szgam-po (Szungcen Gampo), egy ugyancsak nagyformátumú személyiség Tibetben. Szungcen Gampo tevékenységének legjelentősebb eredménye a szomszédos törzsek integrálása volt: Ny-on a zsang-zsungokat, K-en (a Kuku-nor vidékén) a tujuhunokat késztette meghódolásra a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében**. Az így elért eredményeket dinasztikus házasságokkal is alátámasztotta és a Jarlungmedencéből Lhásza vidékére tette át a székhelyét. (A magas hegyláncok között fekvő Zsangzsung Királyság korábban több száz évig uralta a mai Tibet tartomány É-i részét. A legendák szerint a királyság a buddhizmus előtti Tibet meghatározó hatalma volt, ahol még a bön vallást gyakorolták.)

Kína **630** (786) **k.** leverte a Keleti Türk Birodalmat, melynek egyes részei közvetlen kínai uralom alá kerültek, ám a türkök zömmel az Ujgur Kánságban élhettek tovább. Százezer türk a kínai határvidéken, eredeti lakhelyüktől D-re, a Sárga-folyó nagy kanyarulatánál, vagyis az Ordoszban telepedett le, ott határőr szolgálatra vállalkozott. Őket a kínai források sha-tuo türköknek nevezik, (sokan keresztények voltak közülük).

Kína és Tibet között az első háború **634-ben** (790) tört ki, de ez lokális jelentőségű maradt. A Tang-dinasztia **639** (795) és **648** (804) között meghódította a Tarim-medencét. Nepál területe **640-ben** (796) Tibet fennhatósága alá került. A két nagyformátumú vezető Kína és Tibet viszonyát dinasztikus házassággal igyekezett a béke keretei között tartani. Szungcen Gampo **641ben** (797) a Tang császári házból való (buddhista) hercegnőt kért magának, majd felépíttette az első két buddhista templomot Tibetben.

Kína K-en alaposan megnövelte a befolyását. A **07. sz. közepétől** (a 09. sz. elejétől) Kínából átterjedt Japánba a kínai írás ismerete és a hivatalnokállam ideológiája. Az ún. Fudzsivara Taika-reformmal kínai minta alapulvételével kezdődött meg a centralizált, bürokratikus Japán kiépítése.

Mind Szungcen Gampo, mind Tai-zong **649-ben** (805) halt meg. Utódaik: Mang-szlon mangbrcan, ill. Gaozong (Kao-cung) lettek. A kínai udvarban **651** (807) **után** feltűnt III. Jazdagird egyik fia, Fírosz/Péroz, aki a Perzsiát meghódító muzulmánok elől menekült el. (A

császári udvarban generális lett, egy faluban tűztemplomot építtethetett. Később fia szintén a kínai sereg balszárnyának tábornokaként szolgált.) Kínában számos vallás jelen volt, a zoroasztrizmus és a nesztoriánus kereszténység mellett egyre népszerűbb lett a manicheus irányzat is.

A **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** buddhizmus az egész térségben – Japánt is beleértve – domináns vallássá vált. Tibetben az állami kancellláriát kínai mintára állították fel. Felépítik az első kínai mintájú, fallal körülvett várost a Szkjid-cshu völgyében (Lhasza), a tibeti írás kifejlesztésekor azonban a késő Gupta-kori íráson alapuló harmincbetűs ábécét kezdték alkalmazni. Megírták az Ótibeti Évkönyvet és az Ótibeti Krónikát, melyek információkat tartalmaznak a belső-ázsiai népek mozgásáról. A buddhizmus megpróbálta teljesen eltüntetni az ősi bön vallást, de ez nem sikerült. (Napjainkban is jelen van a bön hit, különösen az ország K-i részében.) A buddhizmus fokozatos megvilágosodást tanító indiai formája később fokozatosan kiszorította a kínai eredetű csan/szen buddhista tanokat.

Tibet a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** a manicheus többségű K-Turkesztán felé terjeszkedett, a Tarim-medencében **662-ben** (818) Kasgárig, **665-ben** (821) pedig egészen Khotánig nyomult előre. Belső-Ázsia egyéb Ny-i részein az oguzok kerültek domináns helyzetbe. Ezzel párhuzamosan Kína főként Vietnam területén (**679-ben**, azaz 824-ben) és Koreában (**670**, azaz 826 **k.**) ért el sikereket befolyása növelése terén, illetve É-on és K-en kiterjesztette a hatalmát. Egyre nagyobb türk lakosságú területeket is bekebelezett.

A két nagyhatalom között **670-ben** (826) kitört a háború. Az összeütközés közvetlen oka a Khotán területével kapcsolatos érdekellentét volt. Kína megkísérelte elhódítani a szóban forgó területet, ám a tibeti hadsereg tönkreverte a támadó kínai hadakat. Tibet **674-ben** (830), Kturkesztáni hatalmának biztosítása érdekében szövetségre lépett a kínaiak által szétvert és megalázott türkökkel. Ennek megalapozására a keleti türkök **687-ben** (832) létrehozták a második Türk Törzsszövetséget.

Kínát **676-ban** (832) érte el a tibeti-türk szövetség támadása. Kína a Ny-i frontra összpontosította a csapatait, ennek érdekében hadseregét teljesen kivonta Koreából. A kínaiak azonban **679-ben** (835) is hatalmas vereséget szenvedtek el. Ennek nyomán **681-ben** (837), más álláspont szerint már **691-ben** (836) újjászületett a Keleti Türk Birodalom. Még a Ny-on elhelyezkedő oguzok is behódoltak (egy időre) a türk kagánnak. – A Türk Birodalom azonban Ny-on nem tudott kibontakozni az arab offenzíva miatt, a Kalifátus csapatai a **07. sz. végére** (a 09. sz. második negyedében) elérték Ny-Turkesztánt (Szogdiát). A tibeti-türk szövetség is válságba került, mivel a Kína elleni győzelemből kizárólag a türkök profitáltak, már **692-ben** (837) birtokukba vették a Tarim-medencét, ahonnan a tibetieknek ki kellett vonulniuk.

A Tang-dinasztia uralmának első szakasza véget ért. Kínában a türköktől elszenvedett megalázó vereség (**679**, vagyis 835), majd Gaizong halála után, Wu Zetian császárnő regnálása alatt hódított a manicheizmus. Wu Zhao felvette a Zetian (Vu Cet-jan) uralkodói nevet, s **690** (835) **k.** megalapította a maga Zhou-dinasztiáját. Ő volt az egyetlen kínai nő a történelemben, aki császári trónra ülhetett. Csökkentette a kiadásokat, szakértő hivatalnokokat alkalmazott. A kínai közigazgatás elveinek bevezetését – miszerint a tisztviselők érdemeik szerint juthatnak előre – a császárnő alkotásának tekintik. Megtiltotta továbbá a nők lábának elkötését.

Uralma idején javultak a dinasztia külföldi kapcsolatai. (Elvileg a fiai, Zhongzong és Ruizong helyett uralkodott.) A császárnő a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén) megállította a keresztény misszió tevékenységét Kínában; – támogatta a buddhistákat és a manicheusokat, de az É-ról terjedő kereszténységet visszaszorította. (Közben (**705** (850) **k.**) a D-Kína kapuját képező Kanton kikötővárosban is megtelepedtek nesztoriánus kereskedők.)

Ekkoriban Tibetet dinasztikus viszályok terhelték, bekövetkezett a régensek kora, mivel **704ben** (849) Khri-lde-gcug-brtan (Mesz-ag-chom) még kiskorú volt, mikor az apja meghalt. A kínai-tibeti viszonylatban egy újabb békeperiódus következett el. Ismét dinasztikus házasságra került sor, Gyim-shing-kong-jo (Csin-cseng) kínai hercegnőből **710-ben** (855) tibeti királyné lett. (Nemcsak Kínában, Tibetben is nőuralom volt ekkoriban, mivel Mesz-ag-chom (Khri-ldegcug-brtan) kiskorúsága idején a nagyanyja, a Zsang-zsong eredetű Khri-ma Lod régens nagy befolyásra tett szert.) A tibeti-kínai diplomáciai kapcsolatok megélénkülését bizonyítja, hogy ennek örömére Changan lovaspóló-pályáján sor került a császár testőrsége és a tibeti követ testőrsége között egy látványos vetélkedésre.

A béke azonban nem tarthatott sokáig. Tibet a továbbiakban nem a Türk Szövetséggel (Birodalommal), hanem csak bizonyos pusztai népekkel (pl. a kitájokkal) igyekezett barátságos viszonyt ápolni. A kitájok kínai uralom alatt álló területeket támadtak a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén), **696-ban** (852) egészen Pekingig eljutottak.

A **08. sz. elején** (a 09. sz. közepe előtt) Tibet szembeszállt a hódító muzulmán erőkkel, amelyek fokozatosan uralmuk alá hajtották a korábbi Ny-i Türk Szövetség által ellenőrzött területeket, és végül **714-ben** (870) elfoglalták Szamarkandot is. A meddő küzdelem kimerítette a tibeti erőforrásokat, ezáltal kikezdte a tibeti hegemóniát a D-i területeken:

Nepál még **704-ben** (860) elszakadt Tibettől, egy időre helyreállította független státuszát. Ezután Tibet nem hadakozott az arab vezetésű hódítók ellen, hanem kifejezetten kereste velük a (Kína ellenes) szövetség lehetőségét.

Kínában **705-ben** (861) visszatértek a Tang-dinasztiához. Wu Zetian császárnőt lemondatták a trónról a fia, Zhongzong javára.

A türkök eredeti hazájában, az Orhon-folyó környékén **710** (866) **után** megszűnt a nesztoriánus keresztény türkök jelenléte. Ez valószínűleg összefügg azzal a ténnyel, hogy **712-től**, tehát 868tól Zhongzong kínai császár kifejezetten támogatta a nesztoriánusokat, sőt Kína területén szorgalmazta is a keresztény hittérítést. (Az Orhon-folyótól Kínába beköltöző keresztény türkök kínai határőrök lettek, helyükre manicheusok – türkök, vagy ujgurok – költöztek.) A türkök elsősorban Tibet rovására igyekeztek terjeszkedni, **730** (875) **k.** megtámadták KTurkesztán területét, de ott nem tudtak berendezkedni. Tibet már **720-ban** (876) nagy erőkkel megszállta K-Turkesztánt.

A türkök, **720** (876) **után** sorra elkészítették a Köl tegin, Bilge kagán és Tonjukuk érdemeit megörökítő sírfeliratokat az Orhon mellékfolyója, a Tola partján felállított emlékoszlopokon. Nem túl sokáig olvasgathatták azonban e feliratokat a türkök írástudói, mivel már a **08. század közepétől** (a 09. sz. harmadik harmadától) megindult a türk népek elvándorlása D-Szibéria és Belső-Ázsia irányából Közép-Ázsia felé. Az ujgurok neve is feltűnik a türk rovásírásos feliratokon, mint a türkök legfőbb ellenségeié. (Az ő térhódításuk eredményezte a türkök elvándorlását.) – Az ujgurok korábban a Szelenga-folyó alsó szakasza mentén éltek.

(Megjegyezzük, hogy Kiszely István szerint a **720** (876) és **734** (879) **között** készített mongóliai türk emlékoszlopok feliratai 13 olyan írásjelet tartalmaznak, amelyek a magyar rovásírásban hasonlóképpen jelennek meg. A szakértők egy része biztosra veszi, hogy a türk és a magyarszékely írás közös előzményeken alapul.)

Az ujgurok a Szelenga vidékéről **723** (879) **után** helyezték át területeik súlypontját az Orhon vidékére. (Az Orhon a Szelenga mellékfolyója.) Az ujgurok korábban nesztoriánus keresztények voltak, de aztán (**694-től**, vagyis 850-től) ők váltak Belső-Ázsiában a manicheus vallás elsődleges zászlóvivőivé. A **734-edik** (ugyancsak a 879-edik) évben intézték az ujgurok

(karlukokkal és oguzokkal együttesen) nagy támadásukat a türk uralom alatt álló területek ellen. Egyes munkákban ezt tekintik a K-i Türk Szövetség bukása évének, más álláspont szerint ekkor még csak a kaganátus hanyatlása kezdődött el, a bukás csak 5-10 évvel később (**740** (885), vagy **744** (889) **k.**) következett be.

További adatok szerint a hatalomváltás K-Turkesztán területén **774** (885) **k.**, megint más adatok szerint **745** (890) **k.** következett be. (**720** (876) **után** K-Turkesztán már eleve tibeti kézben volt, ott nem lehettek türkök uralmi helyzetben.) Van olyan álláspont is, mely szerint az ujgur győzelem éve: **742** (887). Mindenesetre ez az utóbbi időpont tekinthető az egymással mindeddig szövetségben álló ujgurok és a karluk-törökök közötti szakítás évének.

Ezzel összefüggésben az Ujgur Szövetség Ny-on nem tudott kibontakozni, (például K-Turkesztánban sem), s ahova nem terjedt ki a tibeti uralom, ott (É-on) a karluk-törökök önálló állama érvényesítette a hatalmát.

Ujguriában **747-től** (892) az a Mojun-Csor nevű kagán uralkodott, aki a kínai-ujgur politikai kapcsolatok kibontakoztatásának köszönhetően kínai hercegnőt vett el feleségül, és aki megalapította Bajbalik Kara városát a Szelenga-völgyben (a mai Bulgan megyében, Hutag-Öndör járás területén). Megépíttette továbbá a Por-Badzsin nevű palotaerődöt, amire ma az ujgur kultúra jelentős teljesítményeként tekinthetünk. Az ujgurok Kínával, míg a karlukok Tibettel (és a muzulmán arabokkal) ápoltak baráti kapcsolatokat.

A karlukok és ujgurok ÉNy-i szomszédságát a következőképpen körvonalazhatjuk:

A besenyők szállásterülete a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** a Felső-Irtis vidékén volt. Erről azért van tudomásunk, mert ők is összeütközésbe kerültek az Ujgur Kaganátus vezetésével, – amiről egy tibeti követjelentésben maradt fenn tudósítás. A rokon kipcsak, kim, oguz és úz népek szomszédságában éltek a Ny-szibériával szomszédos sztyeppén, területük a Kazár Birodalommal, a karlukokkal és Ujguriával egyaránt határos volt.

Tibet elérkezett a fénykorához, ugyanakkor Kína arra is rákényszerült, hogy – elsősorban az ujgoruk felé tett gesztusként – elismerje a korábban (**742**, azaz 887) betiltott manicheus vallást.

(Folytatása a 791-edik oldalon,)

Bajorok és karantánok – 2. (901-ig)

(Folytatás az 560-adik oldalról.)

Karantánia helyén, vagy attól kissé K-re (Juliai Alpok) **585** (841) **után** egy szláv államképződmény alakult, lényegében a mai Szlovénia területén. Ennek lakói, a vandálok leszármazottai közé, tehát a vendek közé, vagy mellé települt tótok, tkp. már ószlovének, nem voltak azonosak Samo **658-ban** (814) bajor segítséggel felszámolt karintiai államának népével. Ez a változás bizonyára összefüggésben állt a horvátok dalmáciai központú államalapításával, tehát Kuber Ny-balkáni akcióival, a tótok (ó-szlovének) bizonyos területekről történt kiszorulásával. A Juliai Alpok szláv népei, miként a Száva mellékvölgyeiben élő szlávok (morvák és tótok) is, az avarhunok szövetségesei lettek.

Az Agilolfing-dinasztia Bajorországa és a feltehetőleg őt támogató nagyhatalom, a Frank Birodalom ettől kezdve a térítő püspökök munkájához katonai támogatást adva környékezte meg a szláv közösségeket. Tassilo bajor herceg szemet vetett az Alpok környezetében élő szlávok (kiváltképp a karantánok) területeire, akik az avarhunoknak gazdasági szempontból is fontos szövetségesei voltak.

Az elsőként feljegyzett avarhun-bajor összecsapás **592/593-ban** (tehát 848/849-ben) zajlott le. Egy következő alkalommal, **595/596-ban** (851/852) a szlávokra támadó bajorokat megsemmisítette az avarhun haderő. Ennek ellenére a szlávok által lakott terület egy részén **698** (854) **k.** – a Conversio szerint – kibontakozott egy olyan államképződmény, melynek fejét dux gentis címmel látták el. Ez a restaurált Karantánia bizonyára a bajoroknak, vagy közvetlenül a frankoknak volt alárendelve.

Az Alpok térsége a **08. sz első** (09. sz. második) **felében** már nem annyira a Meroving királyok, hanem inkább majordomusaik érdeklődését keltette föl. Lényegében helyreállt Bajorország önállósága. Közrejátszhatott ebben a frankok **709** (865) és **712** (868) **között** végrehajtott, sikertelennek bizonyult hadjárata az alemannok (svábok) ellen, valamint ezzel összefüggésben az is, hogy az utóbb „szászoknak” elnevezett politikai tömörülés (Engria hatalmi központtal, azaz lényegében maga Germán-Hunnia) **710** (866) **k.** a Martell Károllyal ellenséges frank erőkkel lépett szövetségre.

Ekkor Bajorországnak régi vetélytársával, a Longobárd Királysággal gyűlt meg a baja. A longobárdok kiterjesztették határaikat a bajorok (még inkább a karantánok) irányában.

Szent Rupert térítő munkája szünetelt ezekben az időkben, mígnem **714** (870) **k.** immár Karoling támogatással, Frankföldről származó tanítványaival együtt visszaérkezett Salzburgba, de állítólag hamarosan meghalt (Wormsban).

A következő jelentős térítő személyiség Winfrid volt, egyike azoknak, akiket II. Gergely pápa **716–718-ban** (872–874) azokhoz a népekhez küldött, akiket eddig nemigen ért el a Frank Birodalom hatalma (és egyháza). Így az alemannokhoz a Felső-Rajna és a Lech-mező közébe, a bajorokhoz a Lech, az Enns és a Duna közötti területekre, az esseniek közé, akik a Lahn, az Eder és a Fulda mellékén tanyáztak, valamint Türingiába azokhoz, akik a Fuldától a Saaléig laktak, végül a Rajna és Elba között elhelyezkedő népekhez, akiket a pápa állítólag szászoknak tekintett.

A pápa székhely nélküli püspökké szentelte Winfridet, felruházta a Bonifatius névvel, megengedte neki, hogy papokat szentelhessen. Az egyházi misszió támogatása érdekében Martell Károly **718-ban** (874) és **720-ban** (876) is hadsereget vezetett a frízek leigázására és a „szászok megbüntetésére”, ami feldúlta a Weser, a Lippe és a Ruhr vidékén fekvő területeiket. A fősodratú történetírás a fentiekben vázolt földrajzi egységeket – a Meroving-dinasztia

krónikáinak szó szerinti értelmezésével – a Frank Birodalom részeinek tekinti, holott azokon a területeken, ha valóban frank ellenőrzés alatt álltak volna, nem katonai erővel kellett volna biztosítani az egyházi misszió sikerét, s egyáltalában: nem vártak volna vagy száz-százötven évet, hogy hozzálássanak a római típusú kereszténység terjesztéséhez. Ez a történelemértelmezés úgy próbálja megvédeni mundérja becsületét, hogy a **08. sz. 20-as éveit** (a 09. sz. 70-es, 80-as éveit) mint a frank hatalom megrendülésének időszakát kezeli mondván, hogy ezek a területek ekkoriban „váltak le", független királyságok vagy csaknem független hercegségek „jöttek létre". Szászországban és Bajorországban pedig a „hercegek királyként kezdtek uralkodni". Ezzel szemben az igazság az, hogy e területek még nem lehettek a birodalom szerves részei. Az más kérdés, hogy a birodalmi politika (a Római Birodalom restaurálására törekedve) saját, elidegeníthetetlen részeként tekintett ezekre a hódításra kiszemelt területekre.

Lényegében csak a Neustriának nevezett birodalomrész volt a tényleges frank birodalmi terület, az Austrasia néven is ismert „birodalomrész" a hódításra kiszemelt terület volt. (Éppen ezért hagyták a Merovingok, bár utóbb bebizonyosodott, roppant könnyelműen, a Karoling-családot Austrasiában teljesen szabadon, királyi beleszólás nélkül tevékenykedni.)

Az adatok elfogulatlan szemlélete alapján látnunk kell: a birodalom perifériája valójában az Utrecht–Metz–Lyon/Vienne vonal mentén húzódhatott, mert e területeken alig-alig, esetenként hosszabb megszakításokkal működtek csak felszentelt püspökök az egyház és a világi hatalom által létrehozott püspökségeken. Ettől a vonaltól K-re időnként frank csapatok törtek be – igaz, egyre gyakrabban – a szomszédos területek dúlása, lakóik megfélemlítése céljából.

Hogy (régészeti értékelés szerint) a **08. sz. elejétől** (a 09. sz. közepétől) az Északi-tenger parti sávja, ÉNy-Németország, Németalföld területén kirajzolódik a világi nagyurak által igazgatott birtokok gazdálkodása (erdő- és pásztorgazdálkodás), valamint a szerzetesek tulajdonába tartozó birtokok fejlettebb gazdálkodása (gabonatermelés) közötti jelentős különbség, az fölöttébb elgondolkoztató. Különösen, ha meggondoljuk, hogy ezzel párhuzamosan, a római kor óta folyamatosan gabonatermelésre használt délebbi területeken a mezőgazdaság szerepének visszaesése állapítható meg. Ez nem kevesebbet jelent, minthogy a társadalmi és gazdasági fejlődés nem ott tört előre nagy léptekkel, ahol várnánk, ahol a Meroving Birodalom (állítólag) sokkal konszolidáltabb viszonyai uralkodtak, hanem ott, ahol a birodalom hatalma csak véres eszközökkel volt érvényesíthető, vagy egyáltalán nem érvényesült.

Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a Frank Birodalomban jobbára anarchikus viszonyok uralkodtak, a politikai vezetés nem tulajdonított nagy jelentőséget a mezőgazdaságnak, sokkal inkább a fegyveres hódítással, a meghódított vidékek kirablásával igyekezett megszerezni azokat a többlet-javakat, amelyek birtokában a szomszédos hatalmak fölébe kerekedhetett, illetve további hódításait is finanszírozhatta. A birodalom egyes részei gyakran egymás ellen is hadakoztak, egymás erőforrásait is pusztították.

Ugyanakkor ÉNy-Németország és Németalföld hun-szász befolyás alatt álló területének lakói védekezésre rendezkedtek be, az ennek finanszírozásához szükséges javakat főként a mezőgazdaságnak az ír-kelta vallási gyökerű szerzetesrendek által, a kolostorbirtokaikon megvalósított intenzívebb módozataival próbálták előállítani.

Bonifatius már **733-tól** (878), tehát 4 évvel megbízatásának kezdete után misszióz hatott Bajorországban, hogy ott „helyreállítsa a kereszténységet", de feltehetőleg a hatalmi viszonyok frank szempontból kedvezőtlen alakulása miatt sokáig nem ért el sok sikert ebben az országban. Bajorországba érkezve kevés számú „igazhívő keresztényt" talált. Csak újabb 17 év elteltével, **739-ben** (895) jelenthette: Odilo bajor herceg támogatásával kiűzte azokat az eretnekeket, akik

korábban Afrikából érkeztek, megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket s végül négy püspökségre osztotta fel az országot. Passau és Regensburg püspökségét a Duna mentén, Freisingenét az Isar mellett, Salzburgét pedig a Salzach folyó mellett alapította meg.

(Megjegyezzük: a Conversio nem említette meg Bonifatius munkásságát, szerzője erről az időszakról azt jegyezte fel, hogy a karantán Boruth herceg elfordult a hunoktól és a bajorok oldalára állt, és később, **741-ben** (886), a herceg bajor segítséggel el is hárított egy avarhun támadást. Egyébként a párhuzamos kronológiai sorban is csak röviddel ezt megelőzően, mégpedig **629/630-ban** (885/886) kezdődött Avarhunnia és a határvidékére (gyepűjére) **558** (814) **k.** költözött szláv népek közötti szembenállás, ami egyértelműen a Frank Birodalomból szervezett lázítás következményének tulajdonítható, más területeken pedig Bizánc mesterkedéseinek. Dalmácia (a Szávától D-re fekvő területek) szláv lakói ekkoriban Bizánc felé orientálódtak.)

A Conversio szerzője tehát nem Bonifatius, hanem ellenlábasa és utódja, Virgilius püspök munkásságának tulajdonított nagy jelentőséget. (További megjegyzés: A Conversio Bagoariorum et Carantanorum (A bajorok és karantánok megtéréséről) c. mű korábbi iratok tendenciózusan kiválogatott, esetleg megváltoztatott adatainak egybeszerkesztésével jött létre a salzburgi érsekség Karantániára vonatkozó érdekeinek szolgálatában. A szerző igazolni próbálta Salzburg joghatóságát a területen. Valószínű, hogy ez az igény nem volt jogos a Drávától D-re fekvő területekre, valamint Pannóniának a Dráva–Száva-közi részére vonatkozóan, mivel korábban a salzburgi érsekség nem kapott Rómától engedélyt e területeken a iurisdictio gyakorlására.)

III. Pipin és I. Karlmann **743-ban** (888) legyőzték Augsburgnál, s ezzel frank alattvalóvá tették Odilót, illetve az Agilolfing-dinasztiát. A bajorok és karantánok sorsának alakulását az elkövetkező időben egyértelműen a Karoling-dinasztia döntései befolyásolták. A frank csapatok Karantániát **745-ben** (901) foglalták el.

A Kazár Kaganátus és Dentu-Magyaria (904-ig)

A **07/08. sz. fordulóján** (a 09. sz. közepén) rohamosan iszlamizálódott Transzkaukázia (a mai Azerbajdzsán területe), a kaukázusi népek többsége, közöttük az albánok is felvették Mohamed hitét. Ennek ellenére a kaganátus és a kalifátus háborúi még évtizedekig a két stratégiai jelentőségű kaukázusi átjáró, a Derbenti- és a Dariel-szoros birtoklásáért folytak, a több évtizedes háborúskodás 1500 km-es arcvonalon ment végbe.

A **századforduló előtt** (835 után) a kazár és a bizánci uralkodó körök közötti közeledések és konfliktusok határozták meg az arab terjeszkedéssel szembehelyezkedő erők lehetőségeit és korlátait. A hosszabb ideig hatalmát vesztett II. Jusztinianosz a Kazár Kaganátushoz tartozó onogur-bolgár területen, a Krímben tartózkodott, míg vissza nem térhetett Konstantinápolyba. Később, **710/711-ben** (855/856) ellencsászárnak kiáltották ki az örmény származású Vardant. Erre II. Jusztinianosz sereget küldött ellene. A csatába a kazárok is bekapcsolódtak. A bizánci sereg vereséget szenvedett, Vardan felvette a bizánci császári címet: „Filipposz császár". Filipposz bevette Konstantinápolyt, lefejeztette II. Jusztinianoszt, s a fiát is megölette. Ezzel lett vége a Herakleiosz-dinasztiának.

Albánia államisága **705-ben** (850) szűnt meg véglegesen, mikor az utolsó albán uralkodót, Serojt a családjával és az albán arisztokráciával együtt Szíriába hurcolták. Az ország neve a továbbiakban: Arran lett – (eddig is „Ran" volt a terület perzsa és grúz elnevezése).

Ezután a kaganátus és a kalifátus közötti háború eszkalálódott. A Derbenttől É-ra elterülő, a Kaukázus vonulatai és a Kaszpi-tenger közötti Közép- és D-dagesztáni (alföldi) sáv, továbbá a K-Kaukázus előtere is rendre hadszíntérré vált. A Kazár Kaganátus szívósan védekezett, csatasorba tudta állítani a K-európai és Közép-ázsiai közösségek jelentős részét. A korabeli arab források szerint több mint negyven nép fogott össze és harcolt együtt a kazárokkal.

Ekkoriban (**a 08. sz. elején**, tehát a 09. sz. közepén) szűnt meg létezni a kalifátus offenzívája következtében az ún. dagesztáni „hun" állam, melynek a területén élő különböző türk közösségek is részét képezték az említett „több mint negyven" népnek, akik egyelőre a mérleg nyelvét képezhették a kazár-arab konfliktusban.

A kalifátus **707** (852) és **710** (855) **között**, majd **713-ban** (858) egy ideig ismét kezében tartotta Derbentet. Egyes források, közöttük arab földrajzi írók munkái utalásokat tartalmaznak arra, hogy a szabírok (szovárd magyarok) közössége, vagyis a „szavartü aszfalü" nép Azerbajdzsán/Arran (Karabah) területén, a **08. sz. első** (a 09. sz. első) **felében** erős törzsszövetséget képezett. (A garadzsur/garacsor nevezetű népet, avagy a Garavurd nemzetséget – névetimológiai megfontolásokból („fekete") – azonosítani lehet a szevordikkal/szabírokkal.)

A szabírok kénytelenek voltak kiüríteni e kaukázusi területeiket, seregük a Meotisz felé távozott. Csatlakoztak hozzá a Kura-vidék lakói közül is sokan, akik az utóvédharcok által biztosított útvonalon állatállományukkal együtt ki tudtak telepedni. Számuk Tabari szerint 50 ezer fő volt, ami a Meotisz térségében formálódó új állam (Dentu-Magyaria) népességében jelentős szaporulatot jelenthetett.

Más források az eseményeket így interpretálták: a magyarok (szavartü aszfalü) **752** (863) **után** két részre szakadtak, és az egyik rész az Azovi-tengerhez, a másik K-felé, Perzsia vidékére került. Valójában először annyi történt, hogy a szabírok kaukázusi országukat megpróbálták visszaszerezni. A kazár vezetés nem támogatta hadjáratukat, így a szabír erők által elfoglalt területek **751-ben** (862) szabír igazgatás alá kerültek.

A szabírok és segédnépeik **752-től** (863), egykori fővárosuk, Semkir környékén (Azerbajdzsánban) manővereztek. A muzulmán földrajzi irodalom egyes forrásai – a »09. sz-i« Baladuri, valamint a »10. sz-i« Maszudi – is megemlékeztek a szijavurdi/szijavardi népről, amely **754** (865) **k.**, a mai Azerbajdzsánban, Udi tartomány területén azt a Semkir (Samhor/Samkhor/Samkur/Amkor) várost támadták meg, ami ekkor a kalifátus megszálló erőinek garnizonja volt. „*A városra egyszerre több irányból özönlenek a szijavurdik*" – írták.

A háborúskodás intenzitása **722-től** (867), a Kaukázustól É-ra végrehajtott arab támadásokra vonatkozó adatok szerint **711-től** (ugyancsak 867) ismét fokozódott.

755/756-ban (866/867), egy muzulmán offenzíva nyomán a szabirok egy része Udi tartományból K-felé menekült, a Kaszpi-tenger irányában, és ott sokan közülük a Jajk-vidék irányába fordultak, míg mások a Meotisz irányában távoztak el. Utóbbiakhoz csatlakoztak a Kuravidék maradék törzsei is. (A Szulák-folyó vidékén, a Kazár Birodalom D-i részén helyezkedtek el a „madzsar" (szabír-magyar) lakosságú területek, de **723-ban** (868) Balandzsar, Kicsi Madzsar és Ulu Madzsar lakói is kénytelenek voltak elhagyni településeiket.)

Vannak utalások arra, hogy **759-ben** (870) is történt egy katonai akció a muzulmán uralom alá került szabír lakosság további részének kimentésére. Amkor/Semkir városának lerombolására is ekkor került sor. Egy Tarmacs (Tormás?) nevű hadvezér állt a **726-tól** (871-től) győzelmeket arató szabír sereg élén. A háború legintenzívebb szakaszára néhány évvel később, **717/718-ban** (873/874) került sor, amikor a kazárok kangár és szabír csapatai ismét a mai Azerbajdzsán területén harcoltak.

A kazárok **759/760-ban** (870/871) egy korezmi menekültekből kiállított kontingens csatlakozása után ismét támadást indítottak az arab kormányzó ellen, s ehhez a szabirok is csatlakoztak.

A kazár erők É-ról két ponton hatoltak be az arab ellenőrzés alatt álló területekre. A kalifa 20 ezer katonával segítette a kormányzó seregét, de ez a csapat súlyos vereséget szenvedett. Ekkor a kalifa kiengedte a (politikai okokból) korábban bebörtönzött katonáit, és belőlük formált egy műszaki alakulatot, ami a frontvonal több pontján erődítményeket emelt.

A kazár offenzíva ezután nem tartott már sokáig. A Kazár Kaganátus fővárosa a Szulák-menti Balandzsarban volt (a Kaszpi-tenger partján, a mai Dagesztán területén), ám onnan egy újabb arab támadás miatt, **720** (876) **k.**, más interpretációk szerint „csak" **729** (874) **k.** el kellett költöztetni. (Ekkor a Derbenti-szorostól a Szulák-folyó vízgyűjtőjéig terjedő területen a szabír lakosság végleg kiürítette azt az ősi várost is, Indiritől 2 km-re, É-ra, ami azonos lehetett a Szulák-folyó bal partján fekvő Kicsi Madzsar településsel.)

A kazár fővárost átmenetileg a közeli Szemenderbe helyezték át (talán **729-ben**, azaz 874-ben), majd a kormányzati intézményeket (**720-ban**, vagyis 876-ban) 400 km-rel távolabbra, É-ra, a Volga alsó folyásánál fekvő Etilbe (Itil) költöztették. (Megjegyezzük, hogy a D-oroszországi Szamosdelka falu közelében régészek nemrégen megtalálni vélték Etilnek a nyomait Asztrahánytól DNy-ra, mintegy 40 km-es távolságban. Itt olyan házak maradványaira bukkantak, amelyek formája jurtára emlékeztet. – A muzulmán földrajzi irodalom adatai szerint a kagán udvara nem magában a városban, hanem egy közeli szigeten volt.)

A kaganátus sikertelenül próbálkozott ellentámadással **730-ban** (875). Az arabok csapatok mélyen behatoltak Kazária területére, s miután megalapították Arranban Kaszal városát, **731– 733-ban** (876–878) Merván kormányzó vezetésével ismét Derbent elfoglalására törekedtek. Hosszú küzdelem eredményeként vették be a várost, egyes adatok szerint **722-ben** (ugyancsak 878-ban). A kalifátus megbízottai **731/732-ben** (876/877) Dagesztán D-i részén igyekeztek maguk mellé állítani az ott uralkodó „hercegeket" is. A kazár csapatoknak **732-ben** (877) csak Varacsannál sikerült megállítani az arab előretörést.

Ekkor már a szabírok és a kangárok sem tudták megvédeni a dagesztáni településeiket, ezért egyes közösségeik É-ra húzódtak, de sokan igyekeztek megvetni a lábukat a mai Azerbajdzsán és Örményország közötti határvidéken is. Elképzelhető, hogy egy kontingens (bizonyára egy kangár közösség) ekkor Ny-ra távozott, Levédia, illetve a Meotisz irányában. A kangárok a Donon átkelve, a K-azovi térségében betagozódtak Kazária Ny-i népeinek sorába, az onogurok és óbolgárok közé. (Szinte bizonyosra vehető, hogy ekkor már kabaroknak nevezték őket.) Az is lehet, hogy beilleszkedésük nem ment simán, hiszen a különböző interpretációk a **08. sz. 40es éveire** (885–895) teszik azt a fejleményt, hogy az óbolgárok tömege a Kubán-vidékről É-ra vándorolva, a néhány évtizede már megindult vonulás útját követve, volgai bolgárrá változott. Merván, Örményország kormányzója (**744**, azaz 889 és **750**, vagyis 895 **között** II. Merván néven kalifa), a damaszkuszi kalifa kedvenc katonai vezetője **722** (878) **után** is folyamatosan támadta a Kaukázus vidékét, **733-ban** (ugyancsak 878) hódoltatta Zirehgerán és Szerir uralkodóit is. Az arabok elfoglalták a Darjal-szoros (Dariel) egyes erődítményeit is, melyeket maga a kazár kagán által vezetett sereg próbált megvédeni. Ezzel egyidejűleg a kalifátus Dzserrah nevű katonai vezetője, aki **730-tól** (875) viselte ezt a tisztséget, elfoglalta Alánia vidékét, ahol az Alsó Dzsula és Felső Dzsula nevű (feltehetőleg kangár lakosságú) települések álltak. A dagesztáni „hunok” egy része a korábbi Albánia területére került.

Hadifoglyok tömegeit telepítette **732** (877) **után** Merván a Derbenttől D-re fekvő Szamur–Szabíran-közbe, Lakzok tartományba. Derbent városát a Derbend-Nameh szerint a Kéján nemzetségbeli Lehraszib (Lohraszp) sah építtette újjá **733-tól** (878-tól). Ezt a régészeti feltárások is megerősítik, amelyeknek fényében az adott régészeti kultúra nem arabnak, hanem teljesen helyi jellegűnek mutatkozik.

Merván **734-ben** (879) elűzte a grúz uralkodót is, aki Abháziába menekült. A Kalifátus által frissen meghódított területek lakosságának nagy része **723-tól** (879-től) a régi albán főváros, Kabala (Gebele) környékére került, a források szerint ott, a korábban elnéptelenedett területeken a hadifoglyok számára „kazár falvakat” (valójában szabír lakosságú településeket) hoztak létre. Az ősmagyarok új falvai (Madzsar Garaolan, Garaolan és Madzsarli stb.) Kabalától 2030 km-re DNy-ra kerültek. Akiket nem sikerült ott letelepíteniük, azok **736-ban** (881) – a kalifátus őket még a Kubán vidékén is üldöző serege elől – az utóbb Levédiának nevezett területre, a Don-Donyec vidékére, és/vagy a Meotiszba menekültek el.

Azokra a területekre érkeztek, amelyek szomszédságába telepedtek le néhány évvel korábban, **732** (877) **után** a kangárok (kabarok) is. Az újonnan érkezettek gondot okoztak a terület lakóinak, hiszen az óbolgárok és onogurok által elhagyott pusztákon, mocsarakon kívül bizánci és kazár lakosságra is (például krími szláv és zsidó kereskedőkre is) rátelepedtek. A bizánciak alánoknak vagy úzoknak tekintették őket, az ószláv emlékezet azonban szabírokat, szovárdokat emlegetett, megkülönböztetvén őket az onoguroktól és a kazároktól is.

A szabírok és a kangárok **726** (882) **k.** e területekről főként az arabok Ny-Kaukázusi és részben Kura-menti hódítási területeit nyugtalanították. Padányi Viktor szerint a szabírok **737**, azaz ugyancsak 882 **k.** az Azov–Alsó-Don-Donyec–Alsó-Dnyeper térségében megalapították a viszonylagos önállósággal rendelkező – Padányi által, Anonymus nyomán Dentu-Magyaria (*Dentümoger*) néven megnevezett – államukat. (Opos vezér ideérkezésétől, **739-től** (884) ennek az új országnak a hadereje képezhette a kalifátus területére vezetett hadjáratok fő erejét.) A kalifátus már **734-ben** (879) elérkezettnek látta az időt az É-i offenzíva újabb hullámának megindítására. Ehhez 150 ezer fős hadsereget szereltek fel. A Volga-mentére nyomultak, győzelmeik nyomán **735-ben** (880) 40 ezer (jórészt alán) foglyot tereltek D-re, hogy Arran vidékén, az újonnan alapított Kaszal városában letelepítsék őket. Alánia lakosságának jelentős része **736ban** (881) É-ra menekült. A kaganátus **737-ben** (882) jelentős vereséget szenvedett, általános vélemény szerint ekkor pusztult el végleg a „kaukázusi hunok” országa is.

Az arab offenzíva kifulladása és a kalifátus belső válságának elhatalmasodása után É-on (**738tól**, azaz 883-tól) ismét a kaganátus kezdeményezett. A fejleményekben az indikátor szerepét Opos (Upas ibn Madzsar) vezér (Padányi Viktor szerint a magyar krónikákban említett Ed és Edemén – véleményem szerint anyai – nagyapja) töltötte be, aki **730-tól** (875-től) volt a szabírok uralkodója a Szamur és Szabíran folyók közötti „al-Laksz" (Lakzok) területen, a Kaukázus gerincvonalától D-re, Örményország Ny-i részén, a Meotisztól DK-re. (Ez a térség állítólag a

Tigris–Eufrátesz forrásvidékéhez kapcsolódó területnek, más álláspont szerint inkább a Kura–Ruzsa-köznek feleltethető meg.)

A felkelés **737-ben** (882) kezdődött, leverésére az arabok összefogtak örmény vazallusaikkal, ennek ellenére a forrongás átcsapott a K-kaukázusi területekre is. Opos vezér felkelőitől **739ben** (884) elpártolt a hadiszerencse, a sereg maradékai bevették magukat a vezér várába (a vár helye és neve nem ismeretes), amit Merván ostrom alá vetett. (Merván serege **739-ben**, tehát 884-ben elsősorbanaz egykori Albánia területén harcolt.) Amikor a vár már nem volt tovább tartható, Opos vezér kitört az ostromgyűrűből, majd muzulmán forrás szerint É-ra, a kazárok királyához menekült. (É-felé a Meotisz-vidéket érhette el.)

Az egész Kaukázust megrengető felkelés nyomán támadásba lendültek a kazárok seregei is, s **730-ban** (886), a Dariel-szoroson átkelve Azerbajdzsán és Grúzia területére nyomultak. A kalifátus katonai parancsnoka, Dzserrah **731-ben** (887) esett el. A kazárok a meotiszi szabírok és kangárok (kabarok) hadaival együtt szétverték Örményország kormányzójának seregét is, ezzel megnyitották az utat a Kalifátus központi területei felé, majd mélyen a Kaukázuson túli területre hatolva elfoglalták Tebrizt, Dijarbekirt, sőt Moszul környékét is. (Az adatok szerint ez a hadjárat még **751** (896) **k.** is tartott, a szabír erők ekkor már visszatérőben voltak, a Kura-folyó térségében vonultak K-re, az egykori szabír fővárosig. Muzulmán források alapján biztosra vehető, hogy a háborúban önálló hadsereggel vettek részt a szabírok. A kazárok, a kangárok, a szabírok talán abban a tudatban lehettek, hogy örökre elvették az arabok kedvét a kaganátus háborgatásától. A valóságban azonban nyugalmat, egyáltalán nem nyertek.)

A kalifátus fegyveres erőit – még nem Abbászida vezetés alatt – újjászervezték, az arabok kaukázusi vazallusaikat is megerősítették. Sajátos taktikával nem a területeiket megszálló kazár hadsereg ellen fordultak, hanem kihasználva a kazár főerők (?) távollétét benyomultak Kazária Kaukázustól É-ra fekvő hátországába. Merván **743-ban** (888), még mielőtt elfoglalhatta a kalifátus trónját, a Kaukázuson-túl K-i részén, Dagesztán területén és a Kaszpi-térségben dúlta Kazáriát. Ismeretes, hogy a síiták **745** (890) **k.** taktikai szövetségre léptek az Abbászidákkal, és közösen harcot indítottak az Omajjádok ellen, miközben a kalifátus központi területein a kazár hadsereg ellenállás nélkül vonulgathatott. Marván talán nem volt tisztában azzal, hogy az Abbászidák az ő uralmára milyen veszélyt jelentettek, vagy talán már nem is lehetett maradása a saját hazájában? Nem a kalifátus belső ügyeivel foglalkozott, hanem hadjáratot indított a Kaukázus két nagy szorosán keresztül Kazária ellen. Talán így akart jópontokat szerezni?

Marván serege **747-ben** (892) elérte a kazár fővárost a Volga alsó folyásánál, majd a folyó mentén É-ra tartott, s győzelmeket aratott, állítólag 20 ezer foglyot is ejtett. Eközben seregének másik része megverte a kazár uralkodó Volgán túli, 20 ezres seregét is. (Ez az adat összhangban van azzal a másikkal, mely szerint a kalifátus csapatai **738-ra** (894) egészen a Donig és a Volgáig eljutottak.) A vereség olyan mértékű volt, hogy a kazár kagán sietve felvette a muzulmán vallást, hogy mentse a menthetőt.

Eközben Damaszkuszban már folyt a felkelés az Omajjád-dinasztia ellen, (a harc végeztével ez a dinasztia végleg eltűnt, a főemberek családjait is kardélre hányták, a kalifák sírját feltúrták, a túlélőket utólag egy szálig legyilkolták).

II. Marván már haza se térhetett, ezért – talán bizánci segítséget igénybe véve – meg sem állt Egyiptomig. Nem sikerült azonban elkerülnie a végzetét, nem sokkal É-on aratott győzelmei után, még **750-ben** (895) el is fogták, és kivégezték. A Kazár Kaganátusban végrehajtott hatalmas hadjárat torzó maradt, a kalifátus katonái zsákmányukat hátrahagyva visszahúzódtak a Kaukázustól D-re fekvő területekre. Abu Dzsaffar (Örményország és Azerbajdzsán területének helytartója) **750** (895) **k.** újra elfoglalta a Darjal-szoros erődítményeit.

Az Abbászida kalifátus az É-i hódoltsági területek státuszát **755/756-ban** (900/901) visszaállította, Yazid ibn-Usayd al-Sulami kormányzó jelentős katonai erővel visszafoglalta a Kaukázusban néhány évvel korábban elvesztett területeket. (Aztán a kazár állam a hatalomba került

Abbászidákkal a korábbiaknál sokkal kiegyensúlyozottabb viszonyt tudott kialakítani.) Álláspontom szerint a szabírok kaukázusi országának elhagyása olyan fontos esemény volt az ősmagyarság életében, ami a kései magyar krónikák íróinak emlékezetében is megmaradt, ám összekeveredett bizonyos magyar közösségek Kárpát-medencébe való megindulásának hagyományával. A Tárih-i Üngürüszben ugyanis ez áll: „*Azután Szidijja uralkodójától engedélyt kaptak, és egy nap boldog órájában, Atilusz király halála után háromszáz* [300] *év elmúltával, Iszá őkegyességének hétszáznegyvenötödik* [»745«] *esztendejében Szidijja padisahjától elbúcsúztak, s onnan a tatár kán országa felé csapatonként elindultak*”. A Madzsar Tárihi írója pedig így fogalmazott. „*…amióta a madzsarok* [először] *elhagyták a Sztyeppet,* [Ízsá próféta] *születésének a 744. évéig* [»744«] *háromszázhetven* [370] *év telt el. Ennyi idő eltelte után az említett évig, vagyis Ízsá próféta születésének 744. évéig…, a kétszázezer főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppről, és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott letelepedett*”.

A szabírok jelentős részének, talán többségének, főként a fiatal férfiembereknek (katonáknak) a Kaukázusból történt távozása, a Kaukázusban maradt rokonsággal való kapcsolatok megszakadása mindkét (a távozó és a maradó) közösség kollektív emlékezetében mély nyomokat hagyott. Ez az esemény a közösség sorsdöntő kettészakadása volt, mégpedig a számos magyar krónika szerinti »744-ik« évben. Évszámát a szabírok a kaukázusi (nesztoriánus) keresztény egyházban alkalmazott kronológia szerint őrizték meg: **744**, ami megfelel 900-nak.

Megfelel továbbá bizánci és a muzulmán évszámítás szerinti **755-nek** (ugyancsak 900) is, amikor a kalifátus az É-i területek státuszát visszaállította. A szakadás következtében az ősmagyarság egy része a Kaukázusban maradt, más része a Don-Donyec vidékére került. Valójában a „szakadás” a több évtizedes, **732-től** (877-től) végbement elvándorlás formájában már előbb is folyamatban volt, s azt csak betetőzte a Yazid kormányzó katonái előli menekülés.

A »744-es« dátum nemcsak a török közegben született krónikákban és Thuróczynál szerepel. A magyarság emlékezetéből merült fel Bonfininél (*„301 évvel Atilla halála után*”) és Petrus Ransanus Epithoma rerum Hungaricum c. művében is. Azután a Baksay Ábrahámtól származó Chronologia de regibus Hungaricis c. műben (*„a magyarok második bejövetele Atilla halála utáni 301. évében, Krisztus születése után 744 évvel, a Világteremtés utáni 4706. évben*”) és Pázmány Péternél is (*„az magyar nemzet másodszor kijőve Szkítiából… Atilla halála után 303 esztendővel*”).

Virgiliust püspökké szentelik (912)

A szakemberek véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy mikor is szentelték püspökké azt a salzburgi Virgilius apátot, aki állítólag egy ír származású egyházfi volt. Ez a püspök – a Conversio szerint – a bajorok és karantánok részére biztosított egyházi szolgáltatások vonatkozásában rendkívül fontos munkásságot folytatott. Virgiliust III. Pipin Querzyből **745/746ban** (901/902) a hűbéres Odiló bajor herceghez küldte, hogy ott salzburgi püspökké tegyék. Ezt azonban sem Pipin, sem Odilo nem egyeztette a regensburgi Bonifatius érsekkel, aki szabotálta

Virgilius püspökké szentelését. A Bonifatius és Virgilius között ellenségeskedés idején Virgilius világi felhatalmazással irányította a salzburgi egyházmegyét.

Az egyik álláspont szerint azonban a felszentelésre „már" tíz év eltelte után, »755 után« sor került, míg egy másik koncepcióban gondolkodó kutatók azokat a forrásokat tekintik mérvadónak, amelyek rámutatnak arra, hogy az aktusra – talán épp a származása miatt? – csak igenigen hosszú várakozás után, »767-ben« került sor. Mindkét megközelítés helyesnek bizonyul. Virgilius apátot hosszú várakoztatás után, mégpedig valóban **755** (911) **után**, vagyis **767-ben** (912) szentelhették püspökké.

Berobbantak a vikingek Európa történelmébe (916-ig)

Európa északi részén a vaskorszak utolsó, még a viking betörések előtti szakaszát Vendelkorszaknak nevezik. A korszak egy svédországi lelőhelyről kapja a nevét. A kontinensen – a szakirodalom szerint – a vaskorszak már a rómaiak terjeszkedésével véget ért, így ott nem értelmezhető ez a korszak. Skandináviában sem érvényesült tisztán és egységesen a Vendel-korszak kultúrája, mivel az **05/06.** (08.) **sz-ban** fellendült a cserekereskedelem É-Európában, és ennek nagy hatása volt a vikingek kézműiparára, egyebek mellett számos olyan tárgy is a földbe került, tehát használatban volt Skandináviában, amely pl. messze K-ről származott, így egy bronz Buddha szobrocska is. A Vendel-korszakot általában **650-től** (806) **750-ig** (906) szokás datálni, habár csak **620** (876) **k-i** időből ismeretes az első álarcos viking sisak a suffolki (Anglia) hajótemetkezéses sírból. Hogy a korszak elhelyezése az idővonalon megfelelő, az a kronológia helyreállításával megerősítést nyer, hiszen befejeződése egybevág az első jelentős (Dánia területét érintő) betörések időszakával.

Általánosan elfogadott álláspont szerint a nagy viking-offenzívát valószínűleg erőteljes túlnépesedés előzte meg, amiben szerepet játszott az is, hogy az ősi kereskedelmi vonalak hanyatlásával összefüggésben a vikingek É-on távolsági kereskedelmet bonyolíthattak le, életszínvonaluk ennek megfelelően megnövekedhetett, életmódjuk megváltozott. Az elemzések nem térnek ki arra a körülményre, hogy a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** őrölte fel a Karoling hatalom Közép-Európa legerősebb hatalmát, az Engria központú, hun vezetésű szövetséget, vagyis a Germánia területén sokáig hegemóniát élvező hun-szász államot. Engria leverése nyomán szükségszerűen hatalmi vákuum keletkezett Közép-Európa É-i felén, hiszen a Frank Birodalom ereje ahhoz nem volt elég, hogy egy ilyen hatalmas, ilyen mértékű pusztulással sújtott térségben konszolidációt valósíthasson meg. (A birodalom az állandó háborúság és a féktelen költekezés miatt a saját belső problémáival sem tudott egykönnyen megbirkózni.) A vákuum természete pedig már csak ilyen: beszippantotta az É-i térség népfeleslegét.

Dánia területén már a Karoling Birodalom „szász hadjáratai" idején, **770** (915) **k.** tért nyertek a vikingek, bár ekkoriban még az Atlanti-óceán szigetvilágára összpontosítottak. A vikingek (norvégok, dánok) első támadását Anglia partvidékei ellen **787-ben** (898) regisztrálták. Ezt követően egyre gyakoribbak lettek a betörések a szigetországba. Az első olyan támadást, amely egy keresztény egyházi létesítményt, vallási közösséget ért, **793-ra** (904) datálják. Ekkor Anglia partjainál a Lindisfarne-i monostort földig rombolták. Más vélemény szerint az első olyan viking támadás időpontja »617« volt, ami egy kelta kolostort érintett. Ekkor Eigg szigetén tengeri rablók rátörtek Donnanra, Kolumbán egyik ír követőjére és 53 szerzetesére. Lehetséges, hogy ennek az akciónak az időpontja **617** (903) volt? Ebben az esetben csak egy évvel előzte meg a Lindisfarne-i monostor megtámadását. (A Megváltó kereszthalálától induló kronológia jelen volt Angliában, hiszen már Arthur király idejének egyes eseményeit is így datálták.) A vikingek **794-ben** (905) lerombolták az angol partoknál Jarrow és Monkwearmouth monostorát és az írek lakta területeken Inishboffin monostorát is.

Ilyen előzmények után a vikingek **795-ben** (906) Skócia K-i területeit (Piktföld) részben elözönlötték. Ugyanekkor, **750** (906) **k.** gyarmatosították a norvégok a Feröer-szigetek kelta lakosságát. Ezután a skótok által lakott Hebridákat (Skóciától Ny-ra) is skandinávok lepték el. Kicsit később, **805** (916) **k.** a dán vikingek Anglia ÉK-i részén hoztak létre egy államot (Danelaw).

(További hódítások a mostoha éghajlatú szigetvilágban: Norvég vikingek telepedtek le **800-tól** (956-tól) az Orkney-szigeteken, a 90 szigetből álló szigetcsoporton, Skóciától É-ra. Más

vélemények szerint az Orkney-szigetek meghódítása csak **850** (961) **k.** következett be. A vikingek **850** (961) **k.** letelepedtek a Shetland-szigeteken is.

Léteznek olyan adatok is, melyek szerint a Feröer-szigetek norvégok általi masszív megszállása csak **860** (971) **k.** történt volna meg. Lehetséges, hogy egy második telepítési hullámról van szó?

Megemlítjük még, hogy I. Szőke Harald norvég király **875-ben** (986) az Orkney-szigeteket autonóm norvég grófsággá nyilvánította.)

DK-Ázsia khmer államai (a 10. sz. első feléig)

A D-vietnami Funan állam **357-től** (513) egy kínai császárság vazallusa volt, s ebben a formában a **06. sz. első feléig** (a 07. sz. második feléig) volt képes fenntartani államiságát. Területét **520** (676) k. az ugyancsak khmer, eredetileg kambodzsai-laoszi területeken fennálló Csenla állam vette birtokába. A Funant beintegráló Csenla állam magterületét a továbbiakban a Mekong-medence középső vidéke és a mai D-Laosz képezte. Az államalapító a hagyomány szerint Szrutavarman volt, aki korábban hosszú ideig Funan állam vazallusa volt. A NagyCsenla Királyság berendezkedése és kultúrája is indiai hatást mutat, a vallás a hinduizmus helyi elemekkel kiegészült változata lett. A közép-vietnami Csampa állam a függetlenségét a kínai hatalmi törekvésekkel szemben a **06. sz. közepéig** (a 08. sz. elejéig) képtelen volt kivívni. Ekkor azonban egy új dinasztia alatt létrejött a Csampa Birodalom (kínai forrásokban a neve: Lin-yi), melynek fővárosa Champapura volt, s ezzel párhuzamosan, Csampától Ny-ra a Khmer Birodalom is, (melynek a mai Laosz területe képezte az É-i tartományát). Közép-Vietnam, azaz a Csampa Birodalom területén (a 15. sz-ig bezárólag) monumentális toronytemplomokat építettek. Alkotóik főként hindu inspirációjú, de a helyi hagyományokra épülő vallási szimbólumokat használtak.

Mind a Csenla, mind a Csampa állam további történetére meghatározó jelentőségű körülmény volt a Tang-dinasztia Kínájának megalakulása, mely hatalom a **07. sz. folyamán** (a 08. sz. végén, a 09. sz. első évtizedeivel bezárólag) megtörte az É-vietnamiak ellenállását, s ezzel É- Vietnam (Annam) területe kínai protektorátussá lett.

A Csampa Birodalom **758-ig** (903-ig) állt fenn. Miután a chamok **758** (903) után kitértek a kínai nyomás alól, hatalmuk központját délebbre, Pandurangába helyezik át, a birodalom neve ettől kezdve a kínai forrásokban: Huan Wang. Ez a Huan Wang Birodalom azonban a jávaiak állandó támadásainak volt kitéve, ennek következtében folyamatosan destabilizálódott.

A Csenla Királyság a **09. sz. közepéig** (a 10. sz. végéig) uralta a Mekong-deltát és a folyó középső szakaszát, valamint a mai Kambodzsa egész területét.

Hogyan lett a zsidó vallás a Kazár Kaganátus államvallása? (a 10. sz. első feléig)

Az interpretációk többsége szerint a kazár uralkodó réteg a zsidó vallást valamikor »740« után vette fel. A »940 k.« keletkezett „Cambridge-i töredék" elnevezésű anonim kézirat szerint, ami egyebek mellett a zsidóknak a kazárok földjén való megtelepedéséről szól, azok a szent iratok, amelyek Palesztinából elűzött zsidóktól származtak, egy dagesztáni barlangból kerültek a Kazár Kaganátus központi területére. Elterjedt vélemény szerint a Kazár Kaganátus vezető rétege és a zsidók közeledése az egész **08.** (09.) **sz. folyamán** folyamatos volt. Mégis, széles körben elfogadott nézetek szerint csak a »730 után« Moszulig előretörő kazárok találkoztak örmény területen azzal a zsidó közösséggel, melynek tagjai talán Adiabene népének leszármazottai lehettek. Közülük többen csatlakozhattak a katonákhoz, s a hadsereggel együtt kerültek a kaganátus területére. Ezek e zsidók elsősorban a Fekete-tenger északi partvidékére, a Krímbe települtek.

Tény azonban, hogy a bizánci zsidóüldözések következtében már a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** és a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** is sok zsidó menekült kazár területre, mindenek előtt Phanagoriába, ahol már korábban is jelentős volt a zsidóságnak, főként a zsidó kereskedő rétegnek a szerepe.

Ugyanakkor hagyományos álláspont szerint a kazárok közül elsőként zsidó hitre térő személy maga Bulán kagán volt, aki eredetileg kereszténynek született. Amikor a kazárokat áttérítő Bulán hercegből kazár uralkodó lett, »730 k.« a neve Gábrielre változott. Szívósan tartja magát az az álláspont is, mely szerint csak Obadija idején, **750** (906) **k.**, vagy **760** (905) **k.** kezdett a zsidó vallás elterjedni a kaganátus lakói körében, (akik Arthur Koestler szerint az askenázik őseivé lettek). Mi ezt a dátumot a kaganátus új államvallása kinyilvánításának időpontjaként értelmezhetjük. Ezzel „szemben" olyan nézet is ismeretes, hogy csak »805 k.« (talán éppen **805**, azaz 905 k.?) tértek át a kazár előkelők a zsidó hitre.

Lássuk, hogyan is egyeztethető a hagyomány a történetírók megállapításaival:

Az egyeztetés nehézségét főként az okozza, hogy hitelt érdemlő adat szerint a kazár uralkodó **747/748-ban** (892/893), amikor a kalifátus pusztító hadjáratot vezetett a kaganátus Kaukázustól É-ra fekvő területein, arra kényszerült, hogy felvegye a muzulmán vallást. Más adat szerint ez az eseménysor, tehát mind a pusztító hadjárat, mind az áttérés **738-ban** (894-ben) zajlott le. Elterjedt nézet szerint a kazárok körében a muzulmán vallás egészen Kazária politikai bukásáig (és nyilván azután is) jelen volt, bár maga az uralkodó réteg egy idő után áttért a zsidó vallásra. A kazár elit muzulmán vallására utal az a momentum is, hogy politikailag motivált és szentesített házasságkötések történtek kazárok és muzulmánok között, közöttük pl. **753/754-ben** (909/910), vagy **758/759-ben** (903/904) Örményország helytartója, Jazid ben Usaid vette el feleségül Obadja kagán lányát. A Kaukázuson túli területek helytartója **798-ban** (909) ugyancsak Obadja kagán lányát vette feleségül, – feltehetőleg ugyanazon uralkodóról és ugyanazon eseményről van szó. Ám a következő évben, **799-ben** (910) Obadja vallási reformokat vezetett be. A kagánt szakrális uralkodóvá emelték, a kazár vezető réteg pedig **805-re** (916) egyöntetűen a zsidó vallást vette fel.

Mi eredményezhette azt, hogy a kaganátus hirtelen – láthatóan a kalifátus jóváhagyásával – ekkora ideológiai fordulatot hajthatott végre? Valószínű, hogy Bulán kagán a maga idejében úgy látta, elmúlt a muzulmán veszély. Csapatai mélyen behatoltak a kalifátus területére, érdemi ellenállással nem találkoztak. Tudjuk, hogy ekkor, **745 k.** (**734 k.**, tehát 890 k.) mélyült el a kalifátus válsága. A muzulmán elit a belső hatalmi harcokkal volt elfoglalva. Joggal feltételezhető, hogy a kalifátus zsidó kisebbsége is osztozott ebben a téves helyzetfelismerésben.

Logikusnak látszik, hogy a zsidók a győztes hadsereg elvonulásakor önként vállalkoztak a Kazár Kaganátusba vezető útra. Közülük a gazdagabbak joggal bízhattak abban, hogy új hazájukban további anyagi gyarapodás és minden eddiginél őszintébb erkölcsi megbecsülés vár rájuk. Bizakodásuk alapjául szolgált Bulán kagán (Gábriel) példája is, aki nem sokkal előbb (**730**, tehát 886 **k.**) – feltehetőleg a kaganátus eredetileg is népes zsidó kisebbsége által meggyőzve és megtérítve –, családjával és környezetével együtt felvette a zsidó hitet. (Mivel a kaganátus gazdasági elitje évszázadok óta bizonyosan zsidó volt, és a gazdasági elit kazár politikai elittel való összefonódásának akadálya a gójokkal való házasságra vonatkozó tilalom lehetett, Bulán kagán teljesen logikusan cselekedett.)

A következő évtizedekben azért torpant meg a kaganátus zsidó vallásúvá válásának folyamata, mert a kalifátus belső viszonyai rendeződtek, ennek nyomán a kaganátus területe ismét hadszíntérré vált, sőt a kalifátus hadjáratai következtében Kazária végveszélybe került. A kagán **747/748-ban** (892/893), vagy **738-ban** (894-ben) muzulmán hitre térésével vette elejét országa megsemmisítésének. Nem sokkal ezután történtek a már említett politikai házasságkötések, amelyek arra utalnak, hogy Kazária egy időre teljesen alárendelte magát a kalifátus érdekeinek. Ez a politika középtávon sikeresnek bizonyult, a **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. elején) a kazár elit újra erősnek érezte magát, ennek tudatában bevezette a zsidó államvallást.

Mindebből az a kép bontakozik ki, hogy a **08.** (09.) **sz. második fele** Kazáriában a muzulmán és a zsidó vallás vetélkedésének időszaka lehetett. Ahhoz, hogy a kazár elit számára kívánatos, ugyanakkor a kalifátus vezetői számára is tolerálható legyen a kazárok zsidó államvallása, politikai érdekeiknek összeegyeztethetővé kellett válniuk, s ez nehezen képzelhető el másként, minthogy ez a zsidó vallási irányzat – sok évtizedes csiszolódása során – meglehetősen közel került az e térségben a **09.** (10.) **sz-ra** uralkodóvá vált, viszonylag toleráns muzulmán vallásfelfogáshoz, világnézethez.

Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy a kazárok politikája alkalmazkodott a kalifátus elképzeléseihez, ugyanakkor messze eltávolodott Európa hatalmainak, elsősorban Bizáncnak a keresztény hagyományokon alapuló értékrendszerétől, és szembe kellett fordulnia Bizánc világi-keresztény ideológiára alapozott hatalmi érdekeivel.

Hunnia (Engria) hőskora, a Dietrich Saga, a Nibelung-ének, a németek és magyarok hun-mítoszának történelmi gyökerei (934-ig)

Korábban már szó esett arról, hogy a Zülpichi csata **495** (792) **k.,** Dagobert halála (**639**, azaz 795) előtt zajlott le, és a Nibelung történetek korszakának nyitányaként értelmezhető esemény lehetett. Az ekkoriban kezdődött folyamatokra Ny-on a Meroving Birodalom szétzilálódása, Neustria háttérbe szorulása, Austrasia előtérbe kerülése, ezzel összefüggésben a majordomusok, illetve a Karolingok fokozatos, egy egész évszázadon át tartó erősödése nyomta rá a bélyegét. Lássuk, hogyan tükröződik ez a folyamat a germán mitológiában: A Dietrich Saga szerint a nagypapa, Samson (állítólag az **05/06. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. végén) elfoglalt egy országot „Hesbaniában", illetve annak Salerna nevű fővárosát. Heinz Ritter-Schaumburg (1902-1994) szerint Hesbanien a belga Hesbaye (Hasbengau) nevű vidékkel, Salerna pedig annak Salvenarias nevű településével volt azonos. Ettől 25 km-re, a Maas déli partján van egy hely, amit ősidők óta Samson néven neveznek. Ennek közelében tártak fel egy csatamezőt, amelyet az **05. sz. végére** (a 08. sz. 6. hatodára) datáltak. A Dietrich Saga értelmezése szerint Samson az itt lezajlott csatában elvesztette ugyan az országát, de helyette két másikat szerzett meg fiainak: „Róma" (valójában Trier) vidékét Ermenrich, „Bern" (valójában Bonn) vidékét pedig Dietmar (Dietrich apja) részére. (Bern latin elnevezése eredetileg Verona volt, és a 02. évezred első felében Bonn megnevezéseként ugyancsak a Verona városnevet használták, ami Berne alakban is előfordult. Innen eredhet e két város nevének felcserélődése. Trier azonosítása „Rómával" ugyancsak Heinz Ritter-Schaumburgnál olvasható.) Közvetlenül ide kapcsolhatónak látszik egy adat, vagyis hogy egy interpretáció szerint egy bizonyos Sigibert (Siegfrid?) herceg, aki állítólag Dietrich király fia volt, a **07. sz. közepe felé** (a 09. sz. elején) megkapta az Alemannok grófja címet a Merovingok jóvoltából. (Később az ő fia, „II. Sigibert" (Elzászi Pabus apja) felvette a Habsburg grófja címet.) Időközben Dietrich, Dietmar fia megörökölte apjától a berni (bonni) vidéket, de Ermenrich (a bátyja, egyes változatok szerint nagybátyja) elhódította tőle. Az örökségéből kisemmizett Dietrich a **06. sz. közepe felé** (a 09. sz. első felében) „Atillához" fordult segítségért, hogy visszaszerezze országát, apai örökségét. (Megjegyezem, hogy ez az Atilla nem lehetett azonos a későbbiekben általam II. Attilának is nevezett hun uralkodóval, aki Etele, Etzel néven is ismeretes, – talán a nagyapja lehetett.)

Feltételezhető (sok más, ennek ellentmondó feltételezés mellett), hogy a Saga (ó-svéd Dietrichmonda változat) egyik helyszíne Soest koraközépkori városa volt. Soest vidékét a Nibelungok (talán valamiféle germánok, esetleg szlávok?) már korábban birtokba vették. A mondabeli „Bern" várost, ami azonos Bonnal, ekkoriban ugyancsak elfoglalták a Nibelungok. „*Amint Atillához menet átkeltek a Rajnán ott, ahol a Duna és a Rajna összefolyik…*", írja a Saga, majd: „*Atilla pedig útra kelt, hogy visszafoglalja Soest városát*". (Természetesen ez a „Duna" csakis a Dhünn-folyó lehet, ami idestova jó 150 éve már a Wupper mellékvize, de akkoriban valóban a Rajnába torkollott (Manfort, Liverkusennél), és középkori neve (1190-ig) bizonyosan Dune volt.) Dietrich király Atilla segítségével nemsokára valóban visszaszerezte „Bern" (Bonn) központú országát, és a monda állítása szerint számíthatott Atilla birodalmának megöröklésére is, ha a hun uralkodó örökös nélkül halna meg. Így tehát „*Dietrich von Bern*" valójában egy Bonnban székelő, feltehetőleg hun-bajor/sváb uralkodó volt, aki állítólag **550** (847) **k.** halt meg. Ezután országa a Merovingok kezébe került. (Feltehetőleg „Nibelung" (fríz, vagy valamilyen más nációhoz tartozó germán?) grófot helyeztek az ország élére.) – Később, talán 70-80 év múltán megszületett egy másik Dietrich von Bern, aki talán az előbbinek az unokája vagy dédunokája lehetett, és aki igen lényeges szerepet játszott a hunok történetében.

A Dietrich Saga (Didriks-Chronik) eredeti ónémet vagy (ó-dán?) szövege Heinz Ritter-Schaumburg szerint a **06. sz.** (a 09. sz.) **második felében** keletkezett. Szöveget azonban csak kései skandináviai változatából, átírásából ismerjük. A kutató szerint történelmileg sokkal

hitelesebbnek tekinthető ez a skandináv szöveg, mint az annál is későbbi, alaposan átformált (bővebb tartalmú) Nibelungen-Lied.

Ritter-Schaumburg álláspontja szerint, a skandináv szöveg alapján következtetve Alsó-Németország (Niederdeutschland, Németalföld) „történelme”(?) **500** (786) **táján** kezdődött. Érdemes azonban összevetni ezt a feltételezést régészeti eredményekkel is. Eszerint a **06.** (09.) **sz-ban**, nem messze Virnich (ugyancsak Bonn/Verona) városától, kőkoporsóban eltemettek egy hun vezért arany ruházatban és koronával. (A sírt 18. sz. elején tárták fel, a tetemet Siegfridként könyvelték el.) – A hun történet szempontjából igen fontos Siegfrid nevű személy azonban legalább 50 évvel később született meg.

A Nibelung-hagyomány szerint a burgundok az **05.** (10.) **sz. elején** telepedtek be az egykori Germánia II. provincia területére, az Alsó–Rajna-vidékre. A hatalmi viszonyok miatt persze valószínűbb, hogy ez a megtelepedés eredetileg inkább az egykori Belgica I, Germánia I. és Germánia II. provinciák határvidékén, korábban kevésbé benépesített területen történhetett. A migránsok nyilvánvalóan a Meroving Birodalom részét képező Burgundia területéről érkezhettek, mégpedig erős katonai kísérettel. A telepítés célja az Alsó–Rajna-vidéknek a birodalomhoz csatolása volt.

(Megjegyzendő, hogy a Nibelung-éneken kívül nincs más adat a Worms környéki megtelepedésre. Megjegyezzük továbbá, hogy a fősodratú történetírás a burgundoknak az »05. sz. első felében« történt, a mai Worms, Speyer, Strassburg városok térségét érintő megtelepedését a frankok országának megalapítását közvetlenül követő időkbe, tehát téziseim szerint az **05. sz. első** (vagyis a 06. sz. második) **felére** helyezi, holott a burgundok a **06/07.** (a 07–09.) **sz-ban** egészen nyilvánvalóan továbbra is a Ny-i Alpok lábainál, pl. a Genf-Lyon térségben éltek. Az **05.** (06/07.) **sz-i** és az **05.** (10.) **sz-i** burgundok történetének összemosása szükséges, bár nem teljesen elégséges feltétel volt az **05.** (07/08.) **sz-i** (a Kárpát-medencében helyet foglaló) Hunnia és az **03–05.** (08–10.) **sz-i** (É-közép-európai) Engria/Hunnia történetének összekeveréséhez, összemosásához, valamint a mintegy 80 virtuális év tartamú (rövid) intervallumba való bepréseléséhez.)

Siegfrid/Sigurd (egyesek szerint hun származású) királyfi az **05.** (10.) **sz. elején** az Alsó-Rajna menti Niederlandban nevelkedett és lett lovaggá, majd a burgundok javára legyőzte a nibelungokat (a „törpéket”?, a „bányászokat”?), megszerezte kincseiket. (A Nibelung szó egyébként köd-fiat is jelenthetett.) Krimhilda a Rajna menti Wormsból származott. Siegfrid elhatározta, hogy feleségül veszi Krimhildát. Gunther (Gunnar/Guntram/Gundachar) királyfi (Krimhilda bátyja, **411–434/437**, azaz 900–923/926) Siegfridet a barátságába fogadta. (Megjegyezzük, hogy Gundachart, azaz Gunthert a virtuális történetírás az **05.** (06/07.) **sz-ba** száműzte, ahol párhuzamosan uralkodhatott volna a Gundomar és a Gizelcher nevű, ugyancsak burgund királyokkal.) Fentieket a mondákból véljük tudni, miként az alábbiakat is:

Siegfrid az Alsó–Rajna-vidéken létrehozott burgundi exklávé érdekében előbb szász és dán csapatok, vagyis a hunok szövetségesei ellen harcolt, majd Gunther kérésére megszerezte a burgundi királyfi számára a makacs izlandi amazon, Brünhilda királylány kezét. Kettős esküvőt tartottak. A két asszony azonban az esküvő után összeveszett egymással. Ettől kezdve Brünhilda Siegfrid halálára tört, ebben segített neki a férje, Gunther is. Hagen, Brünhilda embere Gunther vagy Brünhilda parancsára megölte Siegfriedet, akit aztán Krimhilda igen sokáig gyászolt, miközben a bosszún járt az esze. Krimhilda (és lánya, Gudrun) a bosszúállás mellett Siegfrid elrabolt kincseinek, a Nibelung-kincsnek a visszaszerzésére is törekedett. (A gyilkosság után Brünhilda állítólag Siegfried sírjánál öngyilkosságot követett el.)

A hunok Vormacia (Worms) városánál ölték meg **436** (925) **k.** Gunther királyt, valamint rokonait és harcosait. Ez az esemény eredetileg egy ún. Gundachar-énekben nyert feldolgozást

(ami később elveszett), állítólag ebből az alapműből készült az ónémet Gunther-ének vagy Atilla-ének.

Krimhildát, vagy a lányát, Gudrunt/Ildikót – 13 évvel Siegfrid halála után – Atilla hun király **438-ban** (918), „*Osterlandban*”, Tulln városában fogadta. Ezzel összefüggésben a Nibelungének négy sora a Bécs környéki Pitten lakótornyát említi, ahol Adalind hercegnő, a hun és burgund áldozatok elsiratója nevelkedett. Krimhilda (vagy Gudrun) a nagykirály felesége lett, ő szülte meg **440** (929) **k.** Aladárt, a nagykirály egyik (Csabánál idősebb) fiát.

(Hogy miként helyeződött át a mítosz színtere a Rajna-vidékről a Duna középső folyásához, arról a történtek historikus alapjainak elemzése során emlékezünk meg.)

A mitikus történet szerint Krimhilda (vagy Gudrun) Atillával meghivatta a burgundi rokonságát Etzelburgba (mely város nem azonos a Duna menti Ofennel, vagyis a mai Budával, Budapest Ny-i felével). Krimhilda vendégeskedés közben vádolta meg rokonait volt férje meggyilkolásával, és kérte a hunok segítségét az igazságtételhez. Míg fenn a kastélyban folyt a lakoma, lenn véres harc kezdődött a hunok és a burgundok között. Atilla egyik fiát, Ortliebet maga Hagen ölte meg. Atilla testőrsége ezután lemészároltatta a burgund királyi család jelen levő tagjait. A csetepatéban csak Gunther és Hagen maradt életben a burgundok közül, akik azonban nem árulták el az elrabolt kincsek rejtekhelyét. Végül aztán őket is kivégezték.

A „krimhildi csatában” hun-magyarok is meghaltak, továbbá maga Krimhilda is. (Kézai írta 1283 k. egy **09.** (10.) **sz-i** magyar vezérről: „*Werbulchunak nevezték, mivel nagyapját a krimhildi csatában a germánok megölték volt.*” Állítólag Krimhildát Hildebrand, a berni Detre (Dietrich) fegyverhordozója ölte meg.

Eddig tartott a regék és mondák idevonatkozó részeinek áttekintése. A következőkben kísérletet teszünk az irodalmi „szóbeszéd” elemeinek beillesztésére a történelmi események folyamatába, illetve egyáltalában: a feledésre kárhoztatott történelmi valóság rekonstrukciójára.

Mindenek előtt leszögezhetjük, hogy a Dietrich Sagában elmesélt történet még Dagobert és Samo idejében, a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** kezdődött, majd a Dagobert utáni korszakban, a Meroving-offenzíva megtorpanása idején folytatódott. Dietrich király a hunok segítségével akkoriban szerezte vissza országát, amikor a Frank Birodalom ellenében, a **07. sz. közepén** (a 09. sz. elején), a hunok és ősbolgárok (Shambat Dunóbiája) segítségével az alemann és a cseh nép is honfoglalást tudott végrehajtani.

Dietrich országát a Saga szerint az újabb Meroving-offenzíva elsöpörte. Ennek időpontja (**550** (847) **k.**) Herstali Pipin, Austrasia nevezetes majordomusa regnálásával (**680–714**, azaz 836–870) egyeztethető, aki háttérbe kényszerítette, elszigetelte a Merovingokat, aki legyőzte a frízeket és az alemannokat, továbbá sikeres erőfeszítéseket tett a bajorok és longobárdok Frank Birodalomba való betagolására is. Ebben az időben a hunok elveszítették ellenőrzésüket a Duna és a Rajna forrásvidéke felett, miáltal megszakadt a közvetlen kapcsolat az engriai hunok és a Kárpát-medencét uraló avarhunok között. Nagyon valószínű, hogy Dietrich országa a frízek (egyik?) országa volt, melyről tudni véljük, hogy Engria (Hunnia) hőskorában, fennmaradása érdekében, több esetben kénytelen volt meghódolni a Karoling Birodalomnak.

Úgy tűnik Martell Károly (Nagy Károly nagyapja) időszakával (**720–741**, azaz 876–897) sem a Dietrich Saga, sem a Nibelung-ének, de az ófelnémet Gunther-ének sem igen foglalkozik. E művek egyértelműen Atilla világát idézik meg. Atilla (II. Attila/Etele/Ecil) uralma egyes adatok szerint a **400-as évek elején** (a 800-as évek végén), vagyis Martell Károly uralmának utolsó évtizedében kezdődött.

Tudjuk, hogy Martell Károly is K-re kívánt terjeszkedni, ismeretesek az alemannok elleni hadjáratai, valamint az Alsó–Rajna-vidék Új-Burgundiája megerősítésére tett kísérletei, ám erejét legtöbbször, kiváltképpen uralma első kétharmadában a D-ről fenyegető muzulmán

veszély elhárítása kötötte le. Martell Károly politikai céljai alá rendelte az egyházat is, rövidúton elbánt a kincshalmozó, büszke főpapokkal, megfosztotta őket méltóságuktól, hogy pozíciójukat méltatlanabb egyének részére ajándékozza el. Regenfrid roueni püspök például még olvasni sem tudott, Milo és Gewilip rheimsi püspökök és Wido apát csak a vadászatokkal törődtek, Gerold mainzi püspök valójában katona volt. Ugyanakkor Károly és a pápa között is sajátos viszony állt fenn, a pápa rezidenciáját környező területet frank hadsereg szállta meg. Ilyen előzmények után **738-ban** (883) Károly már a vesztfáliai szászokat háborgatta. Sokakat kivégeztetett. A szászokat hadisarc megfizetésére kötelezte. „Szász-politikájának" folytatását a D-ről támadó muzulmánok akciói szakították félbe. Martell Károly **732/733-ban** (888/889) fényes győzelmet aratott Tours és Poitiers között a pireneusi-félszigeti arab helytartó, Abd-er Rahman seregei felett (Poitiers-i csata). E diadal után ismét ÉK-nek fordult, hogy kísérletet tegyen a frízek és a szászok megtörésére.

Heltai Gáspár (1550 k.) szerint Atilla **401-ben** (890) kezdett uralkodni. A Madzsar Tárihi címen ismert kései, török környezetben írt (átírt, másolt?) magyar krónikában ez áll: „[Ízsá próféta] *születésének 401. esztendejében egy hős, bölcs és éles eszű, Atila nevű személyt herszek* [herceg] *címmel fővezérüknek választottak, és mindnyájan magukra vették az engedelmesség pányváját, és meghódoltak neki. Ügyeik intézésének gyeplőjét megbízható kezébe helyezték.*" A krónika szerzője csak a »401-es« dátumot tudta. Természetesen fogalma sem lehetett arról, hogy azt nem „Ízsá" születésétől kellene számítani. A krónikás a herceg királlyá avatását 15 évvel későbbre tette: „[Ízsá próféta] *születésének 416. esztendejében az említett hercegüknek, Atilának királyi címet adományoztak, és így ő lett a madzsar néptörzs első királya. Fenséges, hatalmas, erős és független király volt.*" (Úgy gondolom, itt a **416-odik**, tehát a 896-odik évről lehet szó. Nem 15, hanem csak 5 vagy 6 évet uralkodott hercegként Atilla. Ezt támasztja alá a Képes Krónika következő kitétele: „*Uralkodott pedig negyvenhárom esztendeig, a vezérséget bírta öt esztendeig…*". Vagyis: Atilla uralkodásának első 5 éve hercegi/hadvezéri uralomként értelmezendő.)

E Krónika így fogalmaz: „*Atillát 28 évi itt tartózkodás után a hunok királyukká tették*". Itt tartózkodás alatt ez a krónikaíró Pannóniában tartózkodást értett, hiszen a szerző (Kálti Márk) is csak a virtuális történelmet ismerte, nem lehetett tisztában azzal, hogy Atilla (II. Attila) idején hol volt Hunnia. Viszont a szerző a „bejövetel" időpontját tudta (»373«), mivel az századokon át közszájon forghatott, – mi meg már azt is tudjuk, hogy ez a bizonyos **373** valójában 659nek felel meg. A krónikás az uralkodóvá tétel évét is tudta (»401«), ezért gondolta azt, hogy a királlyá avatás a bejöveteltől számított 28-adik évben történhetett. Rögzítsük: Atilla uralkodóvá tétele valójában a pannóniai bejöveteltől számított 231-edik évben történt meg abban a Hunniában, mely ország akkoriban a Karoling krónikák által emlegetett Engriával volt azonos. Atilla először **402-ben** (891) vezetett hadat uralkodóként. A Tárih-i Üngürüsz címen ismert kései, a Török Birodalom magyarországi hódítása idején készült, ill. törökre fordított vagy átírt ősi krónikában ez áll: „*Nazret-i Ízsának »négyszázkettedik« évében Szolvin vidéke ellen indult, melyet elfoglalt és hatalma alá hajtott*". A Szolvin szó jelentését nem ismerjük (de adja magát „szláv ország" olvasata, – itt a szorbok és a csehek nemrég alakult országa kivételével más terület nem jöhet szóba), azt azonban tudjuk, hogy Martell Károly **734/735-ben** 890/891-ben a frízek ellen vezetett hadakat. Elképzelhető, hogy Atilla valamely stratégiailag fontos objektumot vagy területet foglalt el, mielőtt a frankok hadserege odaérhetett volna. Persze az is lehetséges, hogy Károly két fronton támadott, ezért Atilla a cseh és szorb népességű vidéken is hun állásokat erősített meg. (E krónika szerzője is „képben volt" az évszám tekintetében, de ő sem lehetett tisztában azzal, hogy az évszám nem „Ízsá" születésétől értendő.)

Martell Károly **735** (891) **után** főként a mórokkal, mint maradéktalanul kiűzendő ellenségeivel, valamint a bajorokkal és a longobárdokkal, esetleg még az alemannokkal (svábokkal), mint (esetenként renitens) kényszer-szövetségeseivel foglalkozott, valamint az egyházi szervezet bővítését, megerősítését szorgalmazta, főként a bajorok területein

(Regensburg, Passau, Salzburg, Freising, vagyis a Felső-Duna völgye). Már nem jutott ereje a még ekkor is hunok által felügyelt területek támadására. Halála (**741**, vagyis 897) után Austrasia majordomusa a fia, Karlmann lett.

Csaknem Atilla királlyá tételével egy időben, de mindenképpen **418** (898) **előtt** alakult meg a burgundok Worms környéki állama, amit mi Új-Burgundiának nevezünk. Az új ország létrehozásával igyekezett a Frank Birodalom (immár a majordomusok birodalma) előretolt állásokat kialakítani Vesztfália és Engria irányában. Ekkoriban (**409**, tehát 898 **k.**) harcolt Siegfrid ÚjBurgundia szolgálatában a Nibelungok, valamint az Engria szövetségébe tartozó szászok és dánok ellen.

Vesztfália a szászok földje volt, akiket a dánok is segítették a védekezésben. Ide illeszkedik a magyar kalandozások virtuális történetéről közhelyként hangoztatott megállapítás, mely szerint 898 után, Burgundia területen az „Árpád-magyarok" gyakran megfordultak és jelentős sikereket értek el. Természetesen az Árpád-magyarok még nem léteztek, hiszen még Árpád vezér nagyapja sem született meg, Engria hunjai viszont bizonyára aktívak voltak Új-Burgundiában, később Burgundiában is. Egy adat szerint az „Árpád-magyarok" 899-ben Pipin – úgymond „egykori" – birtokát is megrohamozták, távozásuk feltételeként hadisarc megfizetését követelték, amit meg is kaptak. A magyar kalandozások történetét feldolgozó munkák szerint 09/10. sz. fordulójától a Rajna-mentén, különösen a fríz lakosságú területeken a magyarok portyái elől mindinkább a városfalakon belül kerestek oltalmat a városi és környékbeli népek, kiváltképp a kereskedők.

Birodalmában Karlmann a keresztény hittérítők által növelte hatalmát és befolyását: Az angolszász származású Szent Bonifác, a „németek apostola" kapta azt a feladatot, hogy újjászervezze Austrasia egyházát és megtérítse a szomszédos „pogány" törzseket. Karlmann szerepe meghatározó volt a **742-es** (898) Concilium Germanicum összehívásában, amely a frankokkal szövetséges országok egyházi vezetőinek első jelentős tanácskozása volt. A gyűléssel kimondatta, hogy a papok nem viselhetnek fegyvert, nem láthatnak vendégül nőket otthonukban. Mivel a Karolingok erőforrásai gyarapodtak, ekkor már megtehették, hogy a hadsereg fenntartása mellett az egyházat is támogassák. Karlmann felismerte, hogy erősíteni kell a Karolingok és az egyház közötti köteléket, amit az egyházi javak és birtokok kiterjesztésével igyekezett elérni. Az azonban kizárt, hogy adományozott volna földet a fuldai (hersfeldi) apátság létrehozásához, bár a történetírás ezt tekintette az egyik legnagyszerűbb cselekedetének. Ez a hun – utóbb türingiai – terület nem lehetett a birtokában, legfeljebb ígérvényt adhatott rá, mégpedig Fulda sikeres elfoglalása esetére.

(A római típusú „térítés" ekkoriban úgy zajlott, hogy az egyes katonai kontingensek mellett (mögött) szolgáló papok az elfoglalt, pacifikált területeken fegyveresek védőőrizetében tevékenykedtek.)

Egyébként Fulda vidékén már hosszabb ideje működött egy kolostor (Haerulfisfeld), bizonyára az ír-kelta szokásrendnek megfelelően. Bonifatius térítőpüspök kívánságára Zakariás pápa a fuldai monostort **744-ben** (900) nem püspöki joghatóság alá, hanem átmenetileg egyenesen a Szentszék hatáskörébe rendelte. (Azonban csak **769-ben**, vagyis 925-ben alapították újra, immár bencés intézményként Hersfeld kolostorát.) Ezzel az adattal gyönyörűen harmonizál az ún. magyar kalandozások történetéből ismeretes alábbi híradás: „*Unter Abt Diethart I. (912– 927) wurden 925 zum Schutz gegen Überfälle der Ungarn steinerne Befestigungsanlagen um das Kloster Hersfeld gebaut*". A kolostor térségét (53 km-nyire Casseltől, a Fulda és Haun összefolyásánál a frank hadsereg műszaki alakulatai erődítményként építették ki, – természetesen nem Árpád magyarjai, hanem Atilla hungárusai ellen! Egy következő tudósítás „Árpád magyarjairól": az előrenyomuló magyar had **915-ben** (926) Fulda hegyen épült monostorát, birodalmi apátságát ostromolta, de eredménytelenül.

Hersfeld kolostorában, **782-ben** (938) már 150 szerzetes élt. Az erőd-kolostort a magyar, azaz a hun-germán erők 937-ben felégették. Még egy érdekes adalék: vannak olyan gondolkodók, akik a rendelkezésre álló adatokat elemezve arra a következtetésre jutottak, hogy a **08. sz. közepén** (a 10. sz. elején) már egyes magyarok (hungárusok) a mai Németország területén harci cselekményeket végeztek. Léteztek továbbá a bajor vidéken is olyan kolostorok, amelyeket e magyarok eltüntettek a föld színéről, ezért a 11. sz-ban újra kellett alapítani ezeket! Egy párizsi püspökségi jegyzék pedig megemlítette a hunokat és onogurokat a **08.** (09/10.) **sz-ban**.

Továbbá: Bonifatius (immár mainzi érsek) legendája is említi ekkoriban a magyarokat: „*a türingiaiak megtagadták az adó fizetését a zsarnok magyar királynak, mire a magyarok megtámadták őket, de az Isten vízbe veszejtette a seregüket*”! No, de ne szaladjunk ennyire előre!…) Az kétségtelen, hogy Karlmann az ígéreteit igyekezett be is tartani. Már **742-ben** (898) megtámadta a „szászokat” (tkp. a hun-germán államot). A hadjáratba besegített neki testvére, Kis (III.) Pipin, Neustria majordomusa (Nagy Károly apja) is. A hódító csapatok **743-ban** (899) sikeresen előretörtek, jelentős területet elfoglaltak. Bizonyára Fulda térségének infrastruktúráját is elpusztították. A hadisikerben, **410-ben** (ugyancsak 899) meghatározó szerepe lehetett a hódítóval szövetségben álló Új-Burgundia haderejének, mely rendszeresen rabló-hadjáratokat folytatott a mai Belgiumtól K-re, ÉK-re fekvő területeken.

Kis Pipin és eleinte Karlmann is Zakariás pápában találta meg azt a személyt, aki jogi alapot teremtett a Meroving-dinasztia elleni Karoling szervezkedés igazolására. Ám, Karlmann egyre inkább mellőzöttnek érezte magát. Az alemannok (svábok) **745-ben** (901) Pipinnek tettek hűségesküt, mire Karlmann hadjáratot vezetett ellenük. A következő évben összehívta az alemannok vezetőit Cannstatt városába, ahol több ezer nemest elfogatott, árulás vádjával bíróság elé állíttatott és kivégeztetett. A vezetők kiirtásával véget vetett az alemannok viszonylagos függetlenségének, fölébük egy őhozzá hűséges grófot nevezett ki. Pipin sem hagyhatta azonban annyiban ezt. Lemondatta Karlmannt és **747-ben** (903) Monte-Cassino celláiba száműzte, (állítólag Zakariás pápa személyesen szentelte fel szerzetesnek). Ezzel Pipin a Frank Birodalom egyeduralkodója lett. Megszüntette az Alemann Hercegséget is, népét saját közvetlen irányítása alá vetette. (Egyébként az ír regulát ugyanebben az évben cserélték ki St. Gallenben bencés regulára.)

A regék és mondák elemzése szerint az egységes Frank Birodalom létrejötte idején esett meg az ominózus merénylet Új-Burgundiában: Gunther megbízottja Hagen merénylete Siegfrid ellen, továbbá Brünhilda öngyilkossága is, vagyis **415** (904) **k**. Alaposan gyanítható, hogy a burgundok családi drámája szoros összefüggésben állt az európai „nagypolitika” eseményeivel. Ezt az évet (**748**, vagyis 904) tekintik Nagy Károly (Kis Pipin és Laoni (Nagylábú) Bertrada legidősebb fia) születési idejének is. (Károly Aachen környékén született.)

E viszonylag nyugalmas (újabb frank támadás nélküli) években, **425–426-ban** (905–906) Atilla mindenek előtt Biterolfot és Berni (azaz Bonni) Detrét/Dietrichet segítette Rajna-menti országuk visszaszerzésében. (Egyébként általánosan elfogadott álláspont szerint éppen a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében**, tehát Dietrich csatái idején kezdhették el lejegyezni a norvég Thidrekssaga (Dietrich Saga) ónémet vagy dán eredetijében feldolgozott eseményeket.) A történetírás szerint a Meroving uralmat **751-ben** (907), az utolsó Meroving király lemondatásával váltotta fel a Karoling Birodalom kora, de ekkor már hosszú évtizedek óta csak bábkirályok töltötték be a nemességnek és az egyházi férfiaknak szánt díszlet szerepét. A valódi hatalom már legkésőbb **688-ban** (844), Herstali Pipin színrelépésével átszállt a Karoling majordomusokra.

Pipin a szászok elleni hadjáratot **753-ban** (909) újította fel. Feljegyezték, hogy ugyanebben az évben ölték meg a szászok Köln püspökét. Bonifatius (Winfrid) térítőpüspököt (mainzi érseket) pedig **755-ben** (911), Frízországban, a Borne-folyó vidékén ölték meg. (Itt

jegyezzük meg – habár már az eddigiekből is kiderülhetett –, hogy a Karoling püspököket és apátokat megölni csak úgy lehetett, ha előzőleg sikeresen megostromolták azt az erődítményt, amelyben a püspök rezidenciája, illetve a kolostor állt. Nem vitás, hogy a támadók nem az egyházi személyeket célozták meg, hanem a katonai támaszpontot akarták lerontani, a katonai személyzetet igyekeztek harcképtelenné tenni, mindenekelőtt a parancsnokokat akarták likvidálni. Az egyházi tisztségeket viselők halála általában járulékos veszteség lehetett.)

Néhány nyugodtabb év következett É-Közép-Európában, mert egyrészt a Karoling hatalmat megint lekötötte az Itáliával és a mórokkal kapcsolatos háborúskodásuk, másrészt egyre többet foglalkoztatták őket a bajorok és az avarhunok államai, mint kívánatos hódítási irány. A fegyverszünet azonban nem tartott sokáig, csupán **771-ig** (916), mely évben döntés született a szászok országrészei, Engria védőpajzsa elleni hadjáratok újraindításáról. Ekkor Nagy Károly még csak 12 éves volt, ám a virtuális történelemben már az ő nevével fémjelzik a **770-es** (910/920-as) években folytatott valamennyi frank hadjáratot, függetlenül attól, hogy apja, Kis Pipin csak **768-ban** (924) halt meg.

A hadjárat **772/773-ban** (917/918) zajlott le, a meglepetésszerűen és több irányból előrenyomuló frank csapatok túszokat ejtettek. A válasz sem váratott sokat magára, a hunok alakulatai **428/429-ben** (ugyancsak 917/918) az Elba, a Wesel és a Rajna vidékén szembeszálltak az országba mélyen behatoló ellenséggel, és közben messze Ny-ra is kiküldték a gyorsmozgású könnyűlovasságukat, mely Párizs környékén és még attól Ny-ra fekvő területeken is pusztította a frank hátországot.

Egyébként a szász csapatok zöme **773-ban** (918) részt vett a Karoling offenzívát követő hun ellentámadásban, Deventernél vissza is foglaltak jelentős területeket.

Mielőtt tovább folytatnánk az események sorolását, feltétlenül szólnunk kell a Karoling stratégiáról. Mi vezérelte e királyokat a rendkívüli anyagi és véráldozattal járó, kimenetelében Európa gazdasági és szellemi fejlődésének évszázados visszaeséséhez vezető K-i hódítás útjára? Nem Nagy Károllyal kezdődött az antik birodalmak nagyságának visszaálmodása. Már a Meroving királyok álmai is Nagy Sándor, Caesar és a katonacsászárok világának bűvköreiben mozogtak. Rövidtávon legalább a Ny-római Birodalom rekonstrukciójára vágytak, végcéljukként a felélesztett (Cæsarral fémjelezhető) Római Birodalom lebeghetett a szemük előtt. Nagy Károlyról biztosan tudjuk, hogy az egyik grandiózus terve a Rajna–Duna-csatorna kiépítése volt, s annak megvalósításához hozzá is kezdett, bár nem sokra jutott vele. Milyen reális megfontolás állhatott e vállalkozás mögött? Nem valamiféle vízépítési lobbi előretolt embere volt, hanem olyan stratéga, aki úgy gondolta, hogy a Ny-római Birodalom teljes területének megszerzése nem lehetséges egy nagy átbocsátóképességű, Ny–K-i irányú, a birodalom központjából egészen a bizánci végekig vezető hadiút kiépítése nélkül. Kétségtelen, hogy korának technikai lehetőségei figyelembevételével egy ilyen, több ezer kilométeres hadiút kialakítása a Rajna–Duna-csatorna (vízlépcsőrendszer) megépítése révén lehetséges lett volna. Mi kellett, hogy legyen az első lépés e hadiút projektjében? A Rajna és a Duna forrásvidékének birtokbavétele. (Ez Rajna–Duna-csatorna nélküli változatban is elengedhetetlen volt.) Csak ha már szilárdan kézben tartotta e stratégiai jelentőségű régiót, csak akkortól lehetett jó esélye a K-i hódító hadjárat végrehajtásának. Ezért határozta el a frank király – már Nagy Károly apja, Pipin – Engria megsemmisítését.

919

A hun hadsereg **430-ra** (919) a Rajna vonaláig visszaűzte a frankokat.

A magyarok 919-ben, Kölnnél átkelve a Rajnán a későbbi Lotaringia területére törtek, ahol a „*kolostorok kincseit alig győzték előlük a jobban védhető városokba menekíteni*”. Sok foglyot is ejtettek. Legjelentősebb fegyverténytünknek ezen a vidéken Verdun

városának feldúlása számított. Ezután Burgundia területére vonultak. Ugyanakkor „Szászországban” (a mai Szász-Anhalt területén, tehát Magdeburg térségében és Szászország, vagyis Lipcse, Drezda térségében) is csatáztak, Püchennél került sor egy nagy ütközetre. (A kétfrontos küzdelem ténye ara utal, hogy a mai Türingiától D-re elhelyezkedő birodalmi erők sikeresen csatasorba állíthattak szláv „felkelőket” is.)

A szászok **774-ben** (919) a frank hódítási terület határa mögé kerülve – bizonyára a Rajna mentén – támadásba lendültek és pusztították a vidéket. Talán már a következő évi frank csapatösszevonás megelőzésére törekedtek. Más adatok szerint **908-ban** (tehát még 919ben) a magyarok Szászországot és Türingiát dúlták, és egy Eisenach környéki összecsapásban elesett a türingiai gróf és a würzburgi érsek is.

A **430** (919) **utáni** évekből származó adatok szerint a hunok katonai akciói érintették Prága térségét is, ami arra utal, hogy a birodalmi erők Hunnia teljes bekerítésére törekedtek.

920

A magyarok a **909-edik** (920-adik) évben megjelentek Aachenben, s mikor távoztak, állítólag bőséges nemesfém prédát is vittek magukkal. Az akció célja feltehetőleg a Köln térségében végrehajtott birodalmi csapatösszevonás megzavarása lehetett. Egy adat szerint **909-ben** (920) magyar csapatok manővereztek Sváborszában is.

A szászok ellen fordított újabb birodalmi csapatok **775-ben** (920) Köln vidékén gyülekeztek, majd elfoglalták Sigiburg és Eresburg városát, Vesztfália területét rohamozták meg. Az eredményes akció végeztével a birodalom katonai vezetése jelentős erőket állomásoztatott Vesztfália frissen elfoglalt területrészén, és felépíttette, vagy megerősíttette Karlstadt erődítményét. Widukind szász vagy dán nemes, a vesztfáliai védekezők vezetője Dániába menekült.

921

A szászok **776-ban** (921) visszavívták Eresburgot. A magyarok 921-ben sváb és lotaringiai vidékeken dúltak, Verdunig hatoltak el.

A Madzsar Tárihi szerint: „**441-ben** [921] *[Atilla] hadjáratot indított a Nemcseországok* [értsd: germánok, illetve Austrasia későbbiekben germánnak tekintett rész-országai] *ellen, és négy éven keresztül tartó támadások során a legnagyobb részüket elfoglalta és elpusztította*”.

Atilla hun nagykirály „*Osterlandban*” (tehát eredeti lakhelyétől K-re, a hagyomány szerint Tulln városában), **432** (921) **k.** eljegyezte magát Krimhildával, Siegfrid özvegyével, vagy Gudrunnal, az asszony lányával. (Más álláspont szerint az eljegyzés **438-ban** (918) esett meg.) Atilla – a Nibelungen Lied szerint – a mai Bécs elődvárosában fenntartott egy királyi rezidenciát, Atilla leánykérő követe Rüdiger von Pöchlarn volt. – Megjegyezzük, hogy Pöchlarn városa Noricum és Pannónia határsávjában van.)

Olyan kép rajzolódik ki, mely szerint Engria egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a Duna és a Rajna forrásvidékén, továbbá kiterjesztette befolyását a Felső-Duna–vidékre. Ennek megfelelően Atilla baráti viszonyban állt Bajorországgal, legalábbis az annak ÉK-i részén regnáló bajor vezetőkkel.

Az események menete alapján az is valószínűsíthető, hogy Atilla már egy ideje felismerhette, hogy hosszabb távon nem lehetséges fenntartania uralmát É-Közép-Európában. Megkezdte népének és udvartartásának elköltöztetését Avarhunnia gyepűjére. Ennek érdekében szállta meg a Duna és Rajna forrásvidékét, valamint a Felső-Duna bal partját, tisztában volt e területek stratégiai jelentőségével.

922

Az Altahi Évkönyvek **911-edik** (922-edik) évi adatai szerint: „*A magyarok Franciaországot és Türingiát pusztították*”. (Franciaország említése okán valószínű, hogy az évkönyv összeállítása legkorábban a 12. sz. első, vagy inkább a második felében történhetett.) Ezenkívül a magyarok a Rajnán átkelve megtámadták Burgundiát és Gallia területét, nagy zsákmányt szereztek a magyarok a galliai Sens-grófok birtokán, Auxerre vidékén. A források tudósításai alapján jelen voltak a mai Svájc területén, Aargauban, továbbá Elzászban is. Burgundiából „*nagy zsákmánnyal, kár nélkül tértek vissza övéikhez*”.

Ismeretes, hogy svájci hagyomány szerint be is költöztek a mai Svájc területére a hunok. Létezik egy Hun-völgy nevezetű kisrégió, melynek lakói a mai napig számon tartják az őslakosság hun származását. Erre tárgyi emlékek is utalnak.

Ekkoriban válhatott Atilla számára nyilvánvalóvá, hogy hatalmi központját nem lesz képes a

Duna és a Rajna forrásvidékén operáló hadsereggel megvédeni. Feltehetőleg eldöntötte, hogy Engria területének folyamatban levő kiürítését felgyorsítja, az országot **769** (925) **után** a szászok kezére adja, udvartartását pedig egyenesen Avarhunnia területére költözteti át. Feltehetőleg azt tervezte, hogy emellett gyorsmozgású könnyűlovasságával segíti a szászok függetlenségének megvédését is. A hun lovasság feladata a frankok hátországának nyugtalanítása, pusztítása, utánpótlási vonalaik támadása volt.

A hunok Rajnától Ny-ra végrehajtott hadmozdulatai elsősorban a frank erők lekötését szolgálhatták, hogy azok ne akadályozhassák meg a hun hatalmi központ Duna-völgybe megkezdett áthelyezését.

Atilla a frank királyhoz hasonlóan jó stratéga volt. Azért döntött a Közép-Duna–mente (közelebbről a Pilis és a Dunakanyar, tehát Esztergom, Szob, Visegrád, Vác és Szentendre térsége) védelmi központtá alakításáról, jobban mondva nagy elődje, Attila egykori központjának visszaállításáról, mert ezzel ellehetetlenítette Nagy Károly stratégiai céljának megvalósítását. Tisztában volt azzal, hogy a Dunakanyar a folyó hajózhatóságának a kulcsa, egészen a Vaskapuig. Ki kellett ürítenie Engriát, de mindenképpen meg kellett akadályoznia a Római Birodalom helyreállítását, tehát a Dunakanyar térségét kellett bevehetetlen erődítménnyé fejlesztenie.

923

A hunok az adatok egy része szerint **434-ben** (923) megölték Gunthert, a burgundok uralkodóját.

Widukind szász serege **778-ban** (923) betört a frankok uralta területekre, s egészen a Rajnáig pusztított, majd kitért az ellene felvonuló frank hadak elől. A magyarok **912-ben** (923-ban) „Frankföldet” (Hessen?) és Türingiát is pusztították. (Talán itt a frankok szláv segédcsapataival is megmérkőztek.)

A „kalandozó” magyarok 923-ban „Szászország” (a mai Szász-Anhalt) területét, tehát Magdeburg térségét, ill. a szászországi Lipcse, Drezda térségét) dúlták. (Itt leginkább az erődítményeik falai mögül előtörő frank csapatokkal és azok szláv segédcsapataival mérkőzhettek meg.)

Az események logikája szerint **434** (923) **k.** kerülhetett sor Atilla és Krimhilda/Ildikó esküvőjére. (Sokan **440-re** (920) teszik a frigy idejét, ez esetben Atilla Aladár nevű fia a nagykirály halála idején már tizenéves lehetett.) Az asszonnyal nyilván számottevő kíséret is

érkezhetett Ős-Budára, Atillának a bizonyára már épülőfélben levő rezidenciájára: a királyné rokonai és azok szolgálói, testőrei.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a frankok seregének K-re szorult részei behúzódtak az utóbbi években kiépített erődítményeik falai mögé, ahol úgy tudtak kitartani, hogy szövetségeseik, akik bizonyára szlávok lehettek, gondoskodtak az ellátásukról, utánpótlásukról. A „szász országok" (vagyis Hun-Germánia) területei **768** (924) **előtt** még mindig az Elbától a Weserig
(Osztfália), a Wesertől az Emsig (Engria), az Emstől pedig egészen a Rajnáig (Vesztfália) húzódtak.

924 Kis Pipin, aki újabb offenzívára készült a „szász országok" ellen, **768-ban** (924) meghalt, a támadás megindítása már fiaira, Károlyra és Karlmannra maradt. A források szerint
Karlmann a D-i területeket (D-Austrasiát, Septimaniát, K-Aquitániát, Burgundiát, Provence-ot és a Svábföldet), míg Károly az É-i részt (Neustriát, Ny-Aquitániát és Austrasia É-i részét) kapta örökül.

A szász vagy dán Widukind **779-ben** (924) visszatért hazájába, mivel ekkor a Karolingok hadserege megkísérelte helyreállítani az összeköttetést a K-re szakadt seregrészeivel, és egyidejűleg intézett támadást a „három szász ország" (Vesztfália, Engria, Osztfália) ellen. Widukind partizánharca ellenére a frank hadsereg K-en sikereket ért el. A frank uralkodó Lipcse környékét frank missziós területnek nyilvánította.

A magyarok 924-ben Szászföldön (a mai Szász-Anhalt területén, tehát Magdeburg térségében és Szászországban, vagyis Lipcse, Drezda térségében) kolostorokat (értelemszerűen egyházi épületeket is magukban foglaló erődítményeket) támadták, továbbá megsarcolták Burgundiát.

A magyarok **913-ban** (924) Sváb-földön és (valamelyik) Burgundiában harcoltak.

A wormsi burgundok hadai **435-ben** (924) az egykori Belgica tartomány területén tevékenykedtek, bevették Trier városát.

Talán ekkoriban, **435** (924) **k.** szülte meg Krimhilda vagy Gudrun/Ildikó Aladárt.

Rohamléptekkel folyhatott már Avarhunnia ÉNy-i, É-i gyepűjének betelepítése. Az avarhunok – legalábbis kezdetben –, feltehetőleg örültek ennek a fejleménynek. Országuk ereje gyarapodott.

925

A magyar sereg 925-ben átkelt a Rajnán, s Elzász vidékéről Burgundiát támadta, annak egyik püspöki székhelyét, Besancont felégette, majd Lotaringiába nyomult, ahol Metz környékét dúlta fel. É-Franciaországban Reims vidékén, az Ardennekben pedig Voncq környékén (nem messze Péronne-tól) pusztítottak.

A hunok az adatok egy része szerint nem **434-ben** (923), hanem **436-ban** (925) ölték meg Gunthert, a burgundok uralkodóját. A hun csapatok döntő szerepet játszottak a Rajnamenti Burgund Királyság szétzúzásában, a szerződésszegő burgundokat megtámadták, a Rajna és Mosel közötti országukat pusztították, állítólag kiirtották a királyi családot. (A burgundiak újabb állama azonban mégis fennmaradt még egy ideig.) Egy hun seregrészt az ellenség sikeresen elszakított, ezek a hunok üldözőik elől igen messzire, Bretagne területére húzódtak.

A hun-magyarok feltehetőleg túlbecsülték az erejüket, más oldalról: nem ismerték fel idejében a birodalmi támadás mértékét, védőállásaikból túlzottan kitámadtak. Csapataik egy részével elveszítették a kapcsolatukat. A birodalmi seregek minden eddiginél szorosabb gyűrűbe fogták a „szász országokat”. Ez azonban csak a történtek egyik olvasata, értelmezése. A másik értelmezés a következőképpen hangzik: A hun lovasság a frankok hátországát pusztította, utánpótlási vonalaikat támadta, a frank területek nyomás alatt tartásával próbálta biztosítani a hun közösségek vándorlását Avarhunnia irányában.

926

A hunok az általuk legyőzött Új-Burgundiát **437-től** (926) képtelenek voltak (már nem is próbálták) a kezükben tartani.

A harcok olyan területeken is elkezdődtek **915-ben** (926), amelyek eddig a Frank Birodalom és szövetségeseinek hadseregétől érintetlenek voltak. Harcok folytak az Északitengernél, Dánia határánál, Nordalbingiában (a Jütland-félszigeten), továbbá Vesztfáliában és Osztfáliában, de magában Engriában is. A magyarok Bréma városában is megjelentek. A várost tűzvész pusztította. Csaknem minden olyan harci tevékenység, amelyről adatok tanúskodnak, a korábbi Hunnia, immár Szászország területén folyt, ez alól csak a svábok területéről származó adatok képeznek kivételt.

Sankt Gallenben manőverezett 926-ban egy Ekkehard által leírt magyar sereg. Az Annales Alemannici a csapatot egyértelműen hunként nevezte meg. A magyarok (hunok) elfoglalták a monostort, ahol egy bencés szerzetessel, Heribald testvérrel vették fel a kapcsolatot. (Részben Heribald élményein alapul a kalandozó magyarokról szóló beszámoló, egy állítólag »1060 előtt« alkotó, Ekkehard nevű Sankt Gallen-i szerzetes munkája.) A beszámoló szerint a kolostor Heribald nevű együgyű frátere és a magyarok (hunok) tolmácsa (egy magyarul tudó pap) ekkor éppen a Szent Kereszt antifóniáját (Santifica nos) énekelték, minthogy (május 2-án) a Szent Kereszt ünnepének előestje volt. A magyarok csodálkozva hallgatták a számukra szokatlan éneket. Erről egy (másik?) Ekkehard számolt be (»1108 k.«), az akkor még élő hagyomány alapján. Az ún. „Sankt galleni kaland” egy sérült magyar vitéze a kolostor környékén letelepedett, megkeresztelkedett, megnősült, fiai születtek. (Egyébként **928** (939) **k.** e kolostorban vetette papírra egy szerzetes Waltharius történetet Atilláról és Atilla pannóniai palotájáról, miközben kései avarokat emlegetett, mint a hun történet szereplőit. Ez lehet talán a Nibelung-ének egyik korai előképe, előzménye.)

Miközben a hunok É-Közép-Európában teret vesztettek, a Kárpát-medence avarhun településterülete a **07. sz. második** (10. sz. első) **felében** már kiterjedt a Bécsi-medencére, az avar politikai határ elérte az Enns-folyót, illetve a **08. sz. második** (ugyancsak a 10. sz. első) **felében**, a Duna mentén tovább nyomult előre Bajorország centruma felé. Emellett a mai Burgenland, Csallóköz (É-Magyarország, D-Szlovákia) területén több „Várkony” elnevezésű település jött létre; – a változások etnikai hátterét a tudomány tisztázatlannak tartja, vagy Kuber népének »670 k.« történt betelepedésével hozza összefüggésbe. Mi azonban már láttuk, hogy az ún. „griffes-indás” betelepedés első hulláma kifejezetten Pannónia D-i részébe irányult, s Sirmium irányában valósult meg, Kuber népe pedig onnan nem É-ra, hanem éppen D-re fordult, Dalmácia felé, majd Kuber vezér maga **670** (815) **k.** már távozott is onnan, mégpedig Ravenna térségébe. (Baján **582-re** (838) fejezte be Sirmium elhúzódó ostromát.) Ugyanakkor kézenfekvő, hogy É-közép-európai helyzetének reménytelenné válása miatt Hunnia (Engria) népének jelentős része hadszíntérré vált hazájából most Avarhunnia ritkábban lakott ÉNy-i részébe telepedett át.

Még megjelentek 926 k. kisebb magyar hadak Nagy Károly birodalmának belsejében is, de ennek már nagyobb jelentősége nem volt. Talán azzal magyarázható, hogy **915** (926) **után** nem küldtek újabb magyar lovascsapatokat Ny-Európa térségébe, hogy a hadsereg jelentős része közvetlenül már a hun népesség (Duna mentén zajló) átmenekítésének biztosításával volt elfoglalva.

927

Svábföldön is harcoltak a Ny-ra sodródott magyarok **916-ban** (927).

A hunok egyik könnyűlovas egysége, talán éppen a Svábföldi, **438-ban** (927) messze Dre manőverezte magát: Tolosa (Toulouse) és Vienne vidékére. Feltehetőleg a frank csapatok elvágták kapcsolatát a főseregtől.

Váratlanul meghalt Karlmann, Nagy Károly testvére és vetélytársa **771-ben** (927). Elkezdődött Nagy Károly egyeduralma az immár Neustriából, Austrasiából, Aquitaniából, Provence-ból és Burgundiából álló birodalmában. Károly ebben az évben visszahódította az alemannok (svábok) területét is.

Nagy Károly államszervezési tevékenysége a **770-es** (930-as) években, a meghódított területeken igen erőteljes volt. A hódoltsági területeket grófságokra és őrgrófságokra osztotta. A grófságok élén álló grófok feladata volt területükön a hadsereg megszervezése és a rendfenntartás. A határvidéki őrgrófságok élén álló márkik feladata állandó jellegű hadseregükkel a határok kitolása, a birodalom terjeszkedésének előmozdítása volt. A grófok és márkik hatalmas földbirtokokat kaptak tevékenységük finanszírozása érdekében.

A hunok is újjászervezték hatalmi központjukat, immár a Dunakanyarban, a Pilis-hegységben, tehát ugyanott, ahol évszázadokkal korábban már állt I. Attila fővárosa is.

928

A magyarok **917** (928) januárjában Bázelt (ÉNy-Svájc) rombolták le. (Feltehetőleg egy előző években elszakadt kontingensről lehet szó, mely kereste a visszatérés lehetőségét.) Később Elzász területén levő erődítményeket támadtak, illetve ottani monostorokat fosztották ki. Ez a sereg továbbvonult Lotaringiába. Míg a Reims-i érsek székhelyét megkímélték, addig a Lotaringiai területeket erősen pusztították, Gorze, Gillamont erődítményeit felégették, majd Új-Burgundiát dúlták. Megfordultak Mainz és Metz térségében is.

Elkeseredett küzdelem folyt **783-ban** (928) Vesztfáliában a frank és szász/dán csapatok (Widukind törzsi vezető felkelői) között. A szászok visszaszorultak. A frank csapatok **772-ben** (928) behatoltak Engriába és Osztfáliába is. Paderborn közelében egy szakrális szimbólum, az „Irminsul” is áldozatul esett az offenzívának.

929

A szászok felkelése **784-ben** (929) is folytatódott a Vesztfáliában tartózkodó megszálló frank csapatok ellen. A magyarok **918-ban** (929) ismét harcba keveredtek a Bréma városánál támadó csapatokkal.

930

A szászok felkelése **785-ben** (930) is folytatódott a Vesztfáliában tartózkodó frank haderő ellen, sőt átcsapott Frízföldre is.

A frank hadsereg jelentős része **774-ben** (930) Lombardiában harcolt, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában. (Hamarosan frank, burgundiai és alemann telepesek jelentek meg a longobárd vidékeken.) Egy frank különítmény **785-ben** (930) megszállta Geronát, megszilárdította a frank hatalmat a „Spanyol Őrgrófság", a mai Katalónia területén. Részben e csatározásokkal magyarázható, hogy Szászország átmenetileg lélegzethez jutott. A magyarok (korábban elszakított egységek) **919-ben** (930) lerombolták Amiens erődítményét, kirabolták a monostort. Tours apátságánál is „hatalmas prédát" szereztek.

931

A hunok ekkor még egyszer, utoljára képesek voltak összeszedni az erejüket a Rajna-vidéken. A Madzsar Tárihi írta: [Atilla **442-ben** (931)] „*Firancsa* [Frank Birodalom] *vidékei ellen támadt, és Tolun nevű város közelében megütközött a kétszázezer főnyi firenk* [frank] *sereggel. Hatalmas csata fejlődött ki, mely napkeltétől napnyugtáig tartott. A firenkek padisahja és sok kiváló vezére esett el. Atillának nyolcvanezer katonája esett el, és vereséget szenvedett.*" A krónikás irodalom zöme azonban más datálást alkalmazott, mely szerint: Atilla serege **451-ben** (ugyancsak 931) átkelt a Rajnán, germán segédnépek kíséretében az egykori Gallia területére nyomult. Elfoglalta és lerombolta Metzt, (április 7.), Rhemst, Mainzt, Strasbourgot, Cologne-t, Wormst, Triert. Eljutott Orléans-ig, ahol kinyitották előtte a kapukat. Más interpretáció szerint Orléans-i alánok tartóztatták fel, majd visszaverték a hunokat Troyes mögé.

A Képes Krónika írta: [Atilla] „*Kölnnél átkelt a Rajnán, majd behatolt Türingiába, Ysmacum* [Eisenach] *városában ünnepélyesen udvart tartott. Sereget küldött a dánok, normannok, frízek, litvánok és ruténok* [?] *ellen, ezeket legyőzte és szolgálatába hajtotta*". Etzelburgban (Ős-Buda) **451** (931) **k.** megjelent Krimhilda és/vagy Gudrun/Ildikó burgundi rokonsága, – (a mondában Gran, azaz Esztergom városának említése arra utalhat, hogy az Atilla-várnak, tehát magának Ős-Buda városának is, nem a mai Buda és Óbuda területén, hanem a Pilis-hegység ÉNy-i körzetében kellett lennie).

932

Az adatok szerint **443-ban** (932) szűnt meg Új-Burgundia államisága. Állítólag a hunok számolták fel. (A hunok azonban korábban, még **436-ban** (925-ben) mértek csapást erre az országra, amit azonban akkor még ez az állam túlélt.) Az adatközlők nyilvánvalóan tévedtek. A **443-as** (932) időpont a wormsi burgundoknak D-re költözésére, a Rhône vidékére és a Genfi-tóhoz történt visszatelepedésére vonatkozhat.

A Pozsonyi Krónika úgy tudja, hogy Atilla **443-ban** (932) a Rajna-folyó mentén eljutott „Cathalanisig", ahol nagy csatára került sor. A Képes Krónika, a Pozsonyi Krónika és Kézai szerint Atilla megosztotta a sereget, harmadát „Miramammona/Miranana szultán" ellen küldte. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az ellenség elszakította az előző évben hadjáratot végrehajtott hun sereg tekintélyes részét, majd üldözőbe vette. Előlük menekülve keveredett ez a kontingens Hispánia határára. A krónikás hagyomány egy része szerint ez a „harmadrész" nem ért vissza időben, így nem tudott az állítólagos nagy csatában részt venni. (Atilla azonban – a magyar krónikák szerint – haza szerette volna hozni őket, de nem sokkal később bekövetezett halála megakadályozta ebben.)

Ezzel aztán már, tekintettel a korábbi években elszakított seregrészekre is, fölöttébb jelentős nagyságú hun haderő manőverezett a Rajnától Ny-ra eső területeken. Teljesen bizonytalan: képesek voltak-e egymással, vagy a Duna-völgybe koncentrált főseregggel, a hun hadvezetéssel kommunikálni? Ha volt is valamilyen kapcsolat, az nem lehetett folyamatos, és az idő múlásával végzetesen meglazulhatott.

Hogy a fentiekben említett Miramammona szultánnak ki is feleltethető meg a történelmi személyiségek közül, arra nézve vegyük figyelembe: **777/778-ban** (933/934) frank hadjárat folyt az arabok, nevezetesen Abd ar-Rahman córdobai kalifa vagy emír ellen, a Pireneusi-félszigeten. Károly serege Hispániába vonult, lerombolta Pamplona falait, de nem jutott el Zaragozába, visszafordulni kényszerült, s a Pireneusokban fekvő Roncevaux-i (roncesvallesi) hágón keresztül menekült haza. (Az eseményekről készített beszámolók szerint a frank sereg 20 ezer fős utóvédje Roland vezetésével arab és baszk csapatok által szorongatva morzsolódott fel, pusztult el a hágóban. Az ún. Roland-ének arról számol be, hogy Károly egy Ganelon nevű hadsegédje elárulta a frank uralkodót, aki emiatt nem siethetett Roland segítségére, s hagyta őt elpusztulni.) Lehetséges azonban, hogy az arab hadak sikerében főszerepet játszott az említett, Atilla seregétől elszakított hun csapatok jelenléte a Pireneusok térségében, amelyek messzi Nyra sodródva veszélyeztették a Karoling hátországot.

(Megjegyezzük, illetve ismételten utalunk arra a már megtárgyalt kérdésre, hogy az ún. catalaunumi csatához a hunoknak semmi közük sem volt. A csata **451-ben** (607) zajlott le. Valószínűleg a csatában résztvevő gótokat és alánokat tekintették hunoknak a kora középkor történetírói, az érett középkorban tevékenykedő társaik pedig olyan kompilációkat gyártottak a kezükbe került írásokból, melyekben végérvényesen összekeveredett az alánoknak, Attila hunjainak, ill. Atilla/Etele népének története. A hunok nem kezdeményeztek háborút Ny-Európában **452-ben** (932), bár – elszakított, kutyaszorítóba került csapatrészeikkel – kétségtelenül jelen voltak ott.)

A monda szerint **452-ben** (932) véres közelharc zajlott viszont le a hunok és a királyné kíséretében (udvartartásában) ott tartózkodó burgundok között, a hunok királyi udvarában. A skandináv Edda-változat szerint Atilla maga szervezte meg és okozta a burgundok vesztét, és ezért burgundi felesége, Gudrun (vagy Krimhilda?) megölte őt. Ez a változat szöges ellentétben áll a monda egyéb germán-skandináv interpretációival, melyek szerint az asszony éppen saját rokonain akart volna bosszút állni. A történet magyar krónikákból és mondákból ismert változatai ugyancsak a feleség (Ildikó) által elkövetett királygyilkosságról tudnak, bár valószínűsíthető, hogy a szerzők – nem lévén tudatában, hogy Atilla (II. Attila) és Attila két külön személy volt, akiket évszázadok választottak el egymástól

– I. Attila haláláról számoltak be, (akit annakidején bizánci szervezésben tettek el láb alól). (Atilla nagykirály **444-ben, vagy 445-ben**, tehát 933-ban, vagy 934-ben halt meg.)

A magyar krónikás irodalom egy része nyilvánvalóan I. Attila halálának évszáma által megtévesztve helyezte **452/453-ra** (932/933), és hozta összefüggésbe a „krimhildi csatával" a nagykirály halálát. (Talán ebből a tévedésből ered a „manicheus" időszámítás mutációja, amit aztán Atilla egész élettartamára és a halála utáni eseményekre is előszeretettel alkalmaztak. Vagy talán éppen ez a mutáns kronológiai rendszer adta az ötletet a két Atilla személyét mixelő történetíróknak is ahhoz, hogy a hunokat és Atillát összefüggésbe hozzák a „catalaunumi" csatával, – és mindjárt meg is tették őt az antik világ romba döntőjének.)

Atilla fiát, Ortliebet maga Hagen, Krimhildát pedig Hildebrand ölte meg. Atilla azonban nem vesztette életét a „krimhildi csatában". – Igen valószínű, hogy Hagen és Hildebrand (Dietrich fegyverhordozója) a Frank Birodalom ügynökei, bérgyilkosai voltak.

933

Fölöttébb izgalmas, hogy a hunok „második bejövetelére" több magyar krónikában is megadott »677-es« évszám kiválóan értelmezhető Atilla udvartartásának és hunjainak Pannónia területén, a Pilis-hegységben végrehajtott helyfoglalására és berendezkedésére, ily módon a nagykirály halálára is, ami tehát **677**, azaz 933 **k.** kellett megessen. A Chronika Picta (Kálti Márk albai kanonoknak Nagy Lajos király számára készített Képes

Krónikája, 1358) tanúsága szerint: „*a magyarok hét vezérlő kapitány vezetésével… Pestnél és a megyeri révnél kelnek át a Dunán*”. Kézai (13. sz.) szerint pedig ott esett el Marót (avarhun?) fejedelemnek egy éltes rokona, mások szerint maga Marót fejedelem is. Az átkelés interpretálása Kálti Márk részéről arra utal, hogy az inkább az **05.** (08.) **sz-i** hun bejövetelre vonatkozhat. Kézai részéről viszont Marót fejedelem említése azt valószínűsíti, hogy ő csakugyan az avarhunok országában, **677 (**933) **k.** végrehajtott átkelést örökítette meg, ami nem Megyeren (a Káposztásmegyer, Pócsmegyer, Békásmegyer vonalon), hanem Maróton, a pilismaróti Duna-gázlónál eshetett meg. Ez a gázló a Duna folyása szerint vagy 50 km-rel feljebb van, mint a megyeri.

Az események logikáját kutatva kétségtelennek látszik, hogy a hadsereg menetből végrehajtott maróti átkelésére és a Pilis-hegység birtokbavételére legkésőbb 8-10 évvel korábban kerülhetett sor. Ám biztosak lehetünk abban, hogy ebben a **677-es** (933-as) évben is nagy forgalmat jegyezhettek fel a maróti révnél. Ekkoriban tetőzhetett az Engriából a Kárpát-medencébe igyekvő hunok migrációs hulláma.

(Mint az imént már utaltam rá, a frank sereg Roland vezette 20 ezer fős utóvédjének pusztulása is **777/778-ban** (933/934) esett meg a Pireneusokban fekvő Roncevaux-i (roncesvalles-i) hágóban.)

A **788-as** (933-as) év arról is nevezetes, hogy a Birodalom, miután Itáliában, **776-ban** (932) legyőzte Friaul és Spoleto hercegeit, majd **787/788-ban** (932/933) meghódította az Isztriaifélszigetet, lassan elszánta magát a bajor III. Tasziló és Avarhunnia elleni háborúra. Nagy Károly döntésében feltehetőleg nagy szerepet játszhatott az, hogy Atilla és hun népe a Kárpátmedencében lelt új hazára, illetve joggal feltételezhette a hun és avar fegyveres erők egyesítését, ami középtávon a Birodalom elleni hun-avarhun bosszúhadjárat megindításához vezethetett volna. – (Egyébként az avarhunok akciója **788-ban** (933) Friaul (Forum Iulii, Aquileiától É-ra) irányában nem járt sikerrel. – Az avarhunok honvédő háborújával külön fejezetben foglalkozunk.)

934

A Tárih-i Üngürüszben áll: „*abban az időben Atilusz király már túlhaladt életének a százhuszonnegyedik évét, nagyon megöregedett és elvénült... Ekkor huszonnégy éve ült a királyi méltóságban… lelke elvált a testétől, és életének deftere befejeződött*”. Kálti Márk krónikája szerint: „*Atilla meghalt pedig… a négyszáznegyvenötödik esztendőben*”, – **445**, azaz 934. Mindebből számunkra az a leglényegesebb, hogy a nagykirály bizonyára természetes halállal fejezte be földi pályafutását.

Minden magyar krónika megemlékezett Atilla fiainak hatalmi harcáról. A Madzsar Tárihi így fogalmazott: „*Két fia, Csaba és Aladár között a királyság öröklése miatt viszály támadt, és a madzsar nép két pártra szakadt. A két királyfi pártja között végül is harcra került a sor… Csaba királyfi seregéből az öldöklés után mintegy tizenötezer madzsar maradt, akik elhagyták Madzsarisztánt, és visszatértek ősi hazájukba, a Nagy Sztyeppre* [Dest-i Kebir]. *Aladár királyfi pedig a csatában elesett, seregének maradványai, az öldöklés után mintegy háromezer madzsar, Erdel* [Erdély] *országának egy részébe húzódott, és letelepedett. Azután a madzsar nevüket is megváltoztatták, és a szekel (székely) nevet vették fel. Mindmostanáig az erdeli madzsarokat szekeleknek nevezik.*” Látható, hogy e szerző ellentmondásba keveredett a krónikák többségével és a magyar népemlékezettel, ugyanis úgy tudjuk, az a királyfi, aki K-re távozott, ugyanazon Csaba volt, akinek népe (a székely nép egyik fontos komponense) idővel csakugyan Erdélybe került. (Persze, jóval később és a gepidák utódaival együtt történt meg e székelyek K-i gyepűre való áttelepítése. Ekkoriban még évtizedekig a Kárpát-medence É-i, ÉK-i

gyepűjét védték.) Aladár haláláról más forrás egyáltalán nem emlékezett meg, – habár tény, hogy Kézai krónikája szerint ekkor „*Pannónia 10 évig király nélkül maradt*”.

A Tárih-i Üngürüsz a krónikás „fővonaltól” ugyancsak eltérő történetet tartalmaz, és ebben is – szemben a népi emlékezettel – Aladár lett a székelyek vezetője. „*Üngürüsz népe pártokra szakadt, és* [a magyarok/hunok] *Kabát* [Csabát] *ismerték el uruknak… Aladorinuszhoz [Aladárhoz] pedig, mivel nimcse* [germán] *nemzetségből származott, az összes nimcse bég és nép hozzája pártolt…*” „*A nimcse pártiakat Kaba annyira megtörte, hogy csaknem* [teljesen] *legyőzettek. De mivel Atilusz király a Nimcse királynak, Tetrikusznak* (Detrének) *a lányát vette el,… a lánynak az volt az óhaja, hogy az ország a nimcse pártiak kezére kerüljön. Volt ugyanis annak* [az asszonynak] *a Nimcse tartományban* [K-Bajorországban, ami akkoriban Avarhunnia gyepűje volt] *egy Vincse Laos* [Bécsi/Wiener Lajos] *nevű testvére, ennek levelet írt, és tudtára adta az eseményeket. Vincse Laos pedig testvére kedvéért sereget gyűjtött, és Aladorinusz segítségére sietett… Mivelhogy Kaba vereséget szenvedett és elmenekült, Pannonija tartománya a nimcse pártiaké lett. Vincse Laos megérkezése okozta Kaba vereségét, ezért őt találták méltónak a trónra, és a trónra ültették. De a trón és a korona Aladorinuszt illette volna, ezért őt* [kárpótlásul] *Erdel tartománya bánjává nevezték ki. Abban az időben az ő népét Szikulinak hívták.*”

Véleményem szerint nem lehetetlen, hogy a trónutódlás kérdésében a Tárih-i Üngürüszben elmesélt történet áll legközelebb a történelmi valósághoz. Elképzelhető, hogy egy hun hercegtől (hercegnőtől?) származó, anyai (apai?) ágon bajor eredetű uralkodója lett a Dunakanyar/Pilis központú – Pannónia nagyobb térségeit nem uraló – hun államnak, ami Abu Marvan ibn Hajjan később tárgyalandó tudósítása szerint törzsszövetség volt. (Mivel Bécs és környéke ebben az időben Avarhunnia részét képezte, az is lehetséges, sőt valószínű, hogy Vincse Laos félig avarhun vagy inkább onogur volt!) Az Engriából érkezett hunok új vezetője Vincse Laos a Pilishegységen kívül az É-i Kárpátok és a Duna közötti, K-en akár a Tisza felső szakaszáig is elérő területet uralhatta. (Talán ezzel is magyarázható, hogy Nagy Károlynak az avarokat támadó seregei e területeket (a Felvidéket), vagyis Hunniát – kezdeti (**790/791**, vagyis 946/947) próbálkozásaik kudarca, hajóhaduk elsüllyesztése, lovaik és felszerelésük elvesztése után – következetesen megkímélték.)

> A szászok országában sem volt nyugalom. Nagy Károly **789-ben** (934) hadjáratot indított eddigi (nem egészen megbízható) szövetségesei, a szlávok ellen, csapatai az Elbán átkelve a Balti-tengerig hatoltak el, majd gazdag zsákmánnyal tértek vissza. A Witzin vezette szlávok megadták magukat. Nagy Károly **778-tól** (ugyancsak 934) számos várat emeltetett az Elba mentén. A frank hadsereg szláv túszokat szedett, így biztosította ebben a régióban misszionáriusai zavartalan áttérítő munkáját. Az adófizető szlávok ettől kezdve a Birodalom hűséges (?) szövetségeseivé váltak. A visszatérő frank csapatok **789** (934) **után** ismét kifosztották a Rajna vidékét, hozzákezdtek az ottani szászok áttelepítéséhez is.

Megjegyzés: Pogátsa István (Őstörténetünk tágabb összefüggései c. munkája) szerint Szászország alatt a mai Németország területét értették a korabeli – a **08. sz. második**, azaz a 10. sz. első **fele** – krónikások, de egyáltalán nem utaltak arra, hogy az egész területet szászok lakták volna. Az ún. „Szász Szövetséget” Ny-ról és az óceán mentén a frízek, É-ról a tenger és a dánok, K-ről a Felső-Elba mentén lakó sorab (szorb) és vend (?) törzsek fedezték, melyek ugyan nem feltétlenül voltak a szövetség részesei, de esetenként támogatták azt. Bajorország és Türingia ingadozott, gyakran képtelen volt eldönteni, hogy melyik szomszédját támogassa a másik ellen.

Atilla és Nagy Károly kardja (935 k.)

A régészek szerint a 10. sz. első felében készülhetett az a kard, amelyet Bécsben, a Kunsthistorisches Museumban őriznek, amely Nagy Károly kardjaként szerepel a tárlóban, – bár általában Atilla kardjaként emlegetik. (A német hagyomány szerint is eredetileg „Isten ostoráé" lehetett a kiállított kard, mely I. András magyar király kincstárából az özvegye, Anasztázia révén, **1063-ban** (1074) került Nordheimi Ottó bajor herceghez.) – Obrusánszky Borbála észrevétele szerint e fegyver igen közeli párhuzamának számít az a Geszteréden (Nyírség, Magyarország) előkerült szablya, amit minden bizonnyal a 10. sz. első felében használtak. A virtuális kronológia felől közelítve teljesen felfoghatatlannak tűnik, hogy az »05. sz-i« Atilla ideje, valamint a »08. sz-i« Károlyé és a »10. sz. első fele«, hogy is kapcsolódhatnak össze egy különleges tárgy történetében. Koncepciónk értelmében azonban az **05. sz. 40-es évei** Atilla vonatkozásában megfelelnek a 10. sz. 30-as éveinek, továbbá Nagy Károly ügyében a **08. sz. második fele** ugyancsak azonos a 10. sz. első felével, vagyis a régészeti kormeghatározás (10. sz. első fele) tökéletesebb nem is lehetne. A kard esetleg Atilla halála (**445**, azaz 934) után valahogy Nagy Károlyhoz kerülhetett.

Piktek és skótok – 2. (954-ig)

(Folytatás a 447-edik oldalról.)

A **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** a mai Skócia területén négy ország osztozott: 1. ÉNyon terült el az Írországból bevándorolt dalriadai skótok országa. 2. ÉK-en a piktek országa, mely D-felé egészen a Forth-öbölig terjedt. 3. DNy-on az Alclyde-i britek éltek. 4. DK-en területeket birtokolt a berniciai angolok országa.

A piktek **586** (742) **után**, vagyis Brudeus (Bridei Mac Maelcon) keresztény pikt király halála után – a skótokkal együtt – az óír keresztény egyházhoz tartoztak, melynek feje egy apát volt, aki Hy (Iona) szigetén lakott. A **07. sz. közepéig** (a 08. sz. végéig) sorra felépültek az Orkneyszigeteken is a piktek lakótornyai között az ír-kelta térítés nyomán megalapított kolostorok. A korszak pikt-skót szempontú értékelése során nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ebben az időszakban zajlott Arthur király szabadságharca, így a potenciális ellenségek keze meg volt kötve, É-ra inkább csak menekültek érkezhettek, nem pedig hódítók. Így lett lehetséges, hogy jelentős gazdasági és társadalmi fejlődés következhessen be. A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felében**, a Forth-folyótól É-ra terült el Piktföld, önálló nyelvvel, kultúrával és társadalmi berendezkedéssel, melyben a birtokok és címek női ágon öröklődtek.

Az ország ekkor élte a virágkorát. A korszak vége felé Ecgfritz northumbriai király támadó seregeit a piktek Dunnichen-Mere/Nechtansmere mellett **685-ben** (841) megsemmisítették, (ezzel kezdődött meg Northumbria politikai hanyatlása).

Az angolszász-barátnak (brit-ellenesnek) ismert Necton Mac Derelei **710-ben** (855), más adatok szerint **705/706-ban** (861/862) lett a piktek királya. Uralma idején, **717** (862) **k.** a király Iona kolostorából elűzte a szerzeteseket, a pikt egyház elszakadt az ír egyháztól, a római pápa fennhatóságát ismerte el. Kétségtelennek látszik, hogy a formálódó Angliának – az egységtörekvésekkel kísérletező angolszász államoknak – az erőteljes politikai nyomására cselekedett így. Necton Mac Derelei pikt király **724-ben** (869) lemondott (lemondatták?) és kolostorba vonult. Ekkor éles hatalmi harc kezdődött (avagy folytatódott) Piktföldön. Ennek során került a hatalom Hungus (**730–760**, azaz 875–905) kezébe. Az új király győzelmeket aratott a skótok, a britek és az angolszászok ellen is, akik ekkor már (**787-től**, vagyis 898-tól) a viking hadjáratok útjába kerültek. Uralma idején a római keresztény egyház hatalma jelentősen megnövekedett. A **09. sz. első harmadában** (a 10. sz. második harmadára) elsorvadt a piktek dominanciája, országuk két részre vált, ugyanakkor példátlanul megerősödtek a piktektől Ny-ra élő skótok, akik eddig nem sokat hallattak magukról. Mi történt?

Természetesen a változások a viking támadásokkal és hódítással álltak összefüggésben. Piktföld is ki volt téve a viking betöréseknek. Bizonyosra vehető, hogy a pusztítás nyomán az ország Ny-i fele (országrésze) skót gyámság alá menekült, míg a K-i felén létrejött bábállam csakis a vikingek által terrorizált országrész lehetett. A vikingek **795-ben** (906) Piktföld ÉK-i területét teljesen elözönlötték. (Ugyanekkor, **750** (906) **k.** gyarmatosították a norvégok a Feröer-szigetek kelta lakosságát is. Ezután a skótok által lakott Hebridákat (Skóciától Ny-ra) is skandinávok lepték el.)

Norvég vikingek telepedtek le **800-tól** (956-tól) az Orkney-szigeteken is. Ekkoriban, **839-től** (950) Skócia (a Dalriada Királyság) formailag szövetséget létrehozva bekebelezte a pikt országokat. (Egy monda szerint **840** (951) **k.** egy skót fejedelemasszony, egy „egyiptomi” (sötét bőrű) királylány érkezett hozzájuk nagyszámú uralkodói kísérettel, akiket a piktek elfogadtak maguk fölé új uralkodó rétegként.)

I. Kenneth Mac Alpin skót király **843-ban** (954) országához csatolta a piktek két királyságát, teljesen átalakította a növekvő hatalmú skót államot, „Alba” vagy „Alban” néven

új királyságot hozott létre, melyben elvileg a piktek a skótok szövetségeseként helyezkedhettek el, az országban azonban a skót kultúra és nyelv dominált.

Kenneth Mac Alpin (a skót Alpin fia, de anyai ágról pikt származású) nem akadályozta meg, vagy egyenesen elősegítette, hogy a pikt nép teljesen beolvadjon a skótok közé. Egy interpretáció szerint a piktek beolvadása a **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. közepe után) következett be, egy másik interpretáció szerint viszont a piktek „csak" a **09. sz. közepén** (ugyancsak a 10. sz. közepe után) adták fel ellenállásukat, és illeszkedtek be a skót klánoknak a gaelek által kialakított társadalmi rendszerébe.

(Az Alban Királyság elnevezés csak egy évszázad erejéig volt használatban, Malcolm idején, **950** (1061) **k.** az országot már Skóciának nevezték.)

A „magyar kalandozások” (954-ig)

A virtuális történelemben egy egész évszázados (látszólagos) korszakot jelöltek meg a „magyarok kalandozásai” elnevezéssel. Ebbe beleszámítják a „honfoglalás előtti”, tehát a »895 előtti« 25-30 virtuális évben a Kárpát-medencéből kiinduló, ilyen-olyan szövetségek keretében vezetett avar/onogur és hun hadjáratokat, a „honfoglalás utáni” évtizedekben Ny-on feljegyzett magyar „rablásokat, gyújtogatásokat, gyilkosságokat”, továbbá az ezekkel részben párhuzamosan, részben még ezek után is a Balkánon, elsősorban Bizánc ellenében folytatott csatározásokat is.

Már az eddigiekből is gondolhatja az olvasó, hogy a valóságban minden másként volt. A leglátványosabbnak látszó, a Kárpát-medencétől 1000-1500 km-re történt csatározásokról már az eddigiekből is kiderült, hogy azok Engria hunjainak akciói voltak, tehát közel sem 1500, jórészt inkább 300-600 km-es hatósugarú könnyűlovas akciók voltak. A továbbiakban azt is látjuk, hogy a hunoknak a kontinens peremvidékein (Hispánia, Ny-i tengerpart stb.) végrehajtott akciói kétségbeesett, kényszerű vállalkozások voltak, az üldözött hun lovasok a puszta megmaradásukért küzdöttek. – Hátravannak még az Atilla halála után, a Duna-mentén és É-Itáliában végrehajtott hun, avarhun és onogur akciók, amelyeket a virtuális történetírás mindeddig ugyancsak az Árpád-magyarok aktivitásának tulajdonított.

Végül, ami a fentiek kivonása után megmarad, az valóban az Árpád-magyaroknak tulajdonítható, ám ezek, néhány kivételtől eltekintve 200-400 km-es vállalkozások voltak, és egyébként egyértelműen a honvédelem fogalomkörébe tartoznak.

Ebben a fejezetben az engriai hunok Ny-ra szorult csapatainak európai vesszőfutásával ismerkedhetünk meg. Nézzük sorjában, milyen főbb eseményekről maradtak fenn beszámolók: Az ún. „Sankt galleni kalandról” (926), a **438-as** (927-es) Toulouse-i és Vienne-i, a **917-es** (928) bázeli, elzászi és lotaringiai akciókról, valamint a Pireneusok térségében manőverező hunoknak **777/778-ban** (933/934) (talán) a Roncevaux-i (roncesvallesi) csatával összefüggésben kifejtett aktivitásáról már a korábbiakban megemlékeztünk.

A nagykirály halála után lezajlott trónharcok évében (**924**, azaz 935) is hallattak magukról a „kalandozó magyarok” (a Ny-ra szakadt hunok). Burgundiában és a mai D-Franciaországban, a Rhone-on átkelve Nimes vidékén, majd a Toulouse-i gróf birtokán fosztogattak, Languedoc földjén. A „gótai kalandozás” során Lyonban is raboltak. Eljutottak a Pireneusok lábához, illetve a Pireneusokon át elérték Barcelona vidékét is. A magyar sereg a másik kronológiai sor szerint is Burgundiában, valamint D-frank területeken, nevezetesen Aquitániában hajtott végre zsákmányszerző akciókat 935-ben. Kitűnik a források beszámolóiból, hogy a Ny-on rekedt lovasok kisebb csapatokba szerveződtek, szétszóródtak, félreeső helyeken húzták meg magukat, élelmezésükről, lovaik takarmányozásáról rekvirálásokkal, fosztogatásokkal igyekeztek gondoskodni.

A burgundiai „kalandozás” **926-ban** (937) is megismétlődött. Az Alpokon átkelve 937-ben Itália felé vonultak, megrohanták Monte Cassino kolostorát, bőséges zsákmányt vittek magukkal, továbbá az Apuliába vezető hadjárat alkalmával hadisarcot vetettek ki Capuában. 937ben a birodalom központi vidékein, Lotaringiában, Metz térségében is regisztrálták a jelenlétüket, ahol monostorokat támadtak. Feldúlták a Párizs melletti Sens kolostorát is. Orléans-nál csatába bocsátkoztak egy jelentősebb sereggel, ezután Bourges környékén pusztítottak. Megjelentek 937-ben a Pireneusok vidékén és az Atlanti-óceán partjainál is, ahová a Loire völgyén áthaladva érkeztek.

Egy évkönyvi bejegyzés arról tudósít, hogy 938-ban egy Reims vidéki monostorban „*az isteni csoda az oltárhoz ragasztotta a zsákmányra éhes magyarnak a kezét, s mivel társai nem akarták így elhagyni, a kő egy részét a keze körül kétélű baltával elvágták*”.

A 942-es évben ment végbe az egyik legnevezetesebb „kaland”. A magyarok átkeltek a Pireneusokon és eljutottak Hispániába, egészen Andalúziáig lovagoltak. Abu Marvan ibn Hajjan (»987–1076«) Al-Muqtabas (Kivonatok) címen ismert munkájában szerepel egy összefoglaló a 942. évi hispániai hadjáratról, mely szerint a „*Konstantinápoly mögött élő turk nép*” megtámadta az Andalúzia „*felső végein*” élő mohamedánok erősségeit. Azt írta, hogy a lombardoktól indultak, majd a frankok országából törtek elő hirtelen a lovasok. A mórok területén, az Ebro vidékén Léridát 8 napig ostromolták. Ennek során elfogták Jahja ibn Muhammad ibn al-Tavilt, Barbastur (ma: Barbastro) városának urát, akit később váltságdíj fejében szabadon engedtek. Elvonulásukról, a veszély elmúltáról Huesca arab várparancsnoka értesítette a kalifát. A mórok néhány magyar katonát fogságba ejtettek, Cordobába hurcolták őket. A kalifának annyira megtetszettek a vitéz harcosok, hogy felfogadta őket testőröknek. Ezek a magyarok ott letelepedtek és áttértek az iszlám hitre. – Abu Marvan ibn Hajjan nem volt kortársa ennek a kalifának, a magyarok történetét tehát más szerzőtől, vagy a cordobai udvar hivatalos okmányaiból vehette át. Ezt könyvének teljes címe is igazolja: „*A más szerzőktől kivonatolónak a könyve*”.

A mór tudós megemlítette, hogy a magyarokat hét vezér irányította, és felidézte a nevüket is. „*A leghatalmasabbat közülük Sanának hívták, továbbá volt egy T.x.x.la nevű is. Utána következett W.l.g.udi”*, majd „*X.s.man, L.j.s, X.x*[?]*r.w.d és H.r.h.r.j.*” A történeti kivonatot lefordító Czeglédy Károly megpróbálta a neveket értelmezni, a Sana névben Csanádot vélte felfedezni, – habár az akár Csaba is lehetne. A T.x.x.la névben a Gyulára vélt ismerni, bár ezt a nevet a muzulmán források rendszerint Dzsilára változtatták. A W.l.g.udi névben Bulcsú nevet gyanította. Az X.s.man nevet nem tudta értelmezni, ellenben a L.j.s névben Lél vezér nevére gondolt, – magam viszont inkább Lajosra gondolnék, (Vincse Laosra, aki a Tárih-i Üngürüsz szerint Aladár helyett lépett trónra **445**, azaz 934 **után**). A két utolsó név megfejtésére vonatkozó kísérletről nincs tudomásom. Megjegyzem, egy eltérő olvasat szerint a vezérnévsor a következőképpen néz ki: „*Egyikőjüket, közülük a legtekintélyesebbet Tyila-nak hívták. Őt követte ’.h.r, (W).l.h.w.d.y, N.s.m.’.n, L.(x).s, ’.r.w.d és H.d.h.d.y*.”

A „Laos” név ebben az interpretációban is jól felismerhető, a T.x.x.la (Tyila) pedig könnyedén Atillának is olvasható. – (A tisztelt olvasó vegye figyelembe, hogy **444/445**, azaz 933/934 és 942 között csak nyolc a különbség. A különleges feladattal megbízott és a hun hadvezetéstől hosszú évekkel korábban messzire elszakadt seregrész tagjai még mindig abban a hitben élhettek, hogy odahaza változatlanul Atilla nagykirály uralkodik. Még ha hallották is volna rebesgetni, hogy Atilla meghalt, könnyen lehet, nem adtak hitelt a szóbeszédnek, azt célzott dezinformációnak tarthatták. És, még ha tudták is, hogy mi történt a nagykirállyal, fogságba esésük idején nem ismerhettek más vezérnévsort, csak azt, amit közöltek.)

Az utolsó hun portyázás 954-ben történt. A lotaringiai Cambrai külvárosát ellenállás nélkül égethették fel, a városfalak mögött pedig gyújtónyilaikkal igyekeztek tüzet támasztani. A beszámolók szerint Cambrai, Worms, Lobbes ostroma után Laon, Reims, Chalons és Metz vidékén portyáztak, majd ismét feldúlták Burgundiát. Más adatok szerint 954-ben magyar hadjárat folyt Szászországban is. Azonban korántsem biztos, hogy ezek a támadások a hunokhoz vagy magyarokhoz lennének köthetők, ugyanis már **808-tól** (953-tól) rendszeressé váltak a normann betörések a Frank Birodalomba. A norvégok **799-ben** (955) már támadták Aquitaniát is.

Könnyen lehet, hogy eleinte az adatközlők nem voltak tudatában, hogy immár nem a magyarok (hunok), hanem a normannok akcióitól kellett tartaniuk.

Húsz évvel Atilla halála után abbamaradt a Ny-ra szakadt hunok akcióról szóló hírek sora. A katonák megöregedtek, egy részük már le is telepedett valahol, többen talán családot is alapítottak. Mások, akik a végsőkig őrizték identitásukat, jobbára elestek a reménytelen végső

küzdelmek valamelyikében. Elképzelhető, hogy némelyek a svájci „Hun Völgyben” leltek hazára, ahol a lakosság még a 20. sz-ban is őrizte ősei származásának emlékét.

A nagy ázsiai népvándorlás – 1. (a 10. sz. derekáig)

A Türk Szövetség kezdettől fogva nagyon megosztott volt. Egyik meghatározó összetevője, a karlukok népe már a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** felkelést kezdeményezett, s a belvillongások, valamint meg-megújuló kínai támadások miatt a központi (kagáni) hatalom alaposan meggyengült, tulajdonképpen eredeti formájában meg is bukott, a birodalom K-i és Nyi részre szakadt. A kialakuló, erős kínai befolyással jellemezhető hatalmi rendszerben a szövetség egyes összetevői, közöttük az ujgurok, az oguzok és a kumánok stb. is viszonylagos önállóságot harcoltak ki maguknak. A kínai terjeszkedés miatt a nomadizáló türk népek Nyfelé mozdultak el, (kivéve a jakutok, akik Dél-Szibériából ÉK-i irányban, a Léna-folyó vidékére telepedtek át.)

Még a **06.** (07-08.) **sz. folyamán** alakult ki a kumánok törzsszövetsége. E törzsek bizonyára egy Amur-vidéki, illetve Mandzsúria területén nomadizáló konföderációból szakadtak ki (miként egy, a korábbi Tielő Törzsszövetségben is már szerepet játszott nép), s így kerültek a Türk Szövetség keretei közé **07. sz. első** (08. sz. második) **felében**. (A kumánokat egy **08.** (azaz 09.) **sz-i** türk felirat említette először a mai Mongólia területén, mint a sztyeppe (a Türk Szövetség, avagy Birodalom) egyik számottevő népét.)

A **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** a mai fogalmaink szerinti Turkesztán (Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Kazahsztán) DNy-i szegélye, amerre tehát a türk népek elmozdultak, iráni, majd pedig muzulmán (arab) ellenőrzés alatt állt. A **07. sz. közepén** (08/09. sz. fordulóján) Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedett, csapatai a Tarim-medencében előbb Kasgárig, **665-ben** (821) pedig egészen Kotanig nyomultak előre. Átmenetileg türk-tibeti összefogás szorította vissza a Turkesztán irányában indított kínai offenzívát. Belső-Ázsia Ny-i részein pedig egyre inkább az tokuz-oguzok kerültek domináns helyzetbe, s az érdekellentétek kiéleződése miatt több esetben szembekerültek a türk vezetéssel.

K-Turkesztán területén a **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felétől** a Tang-dinasztia Kínája osztozott előbb a Türk, később az Ujgur Kaganátussal, (miközben Mongólia területén erőteljes terjeszkedésbe kezdtek a kitájok). A Karluk (Kipcsak) Szövetség, amely eredetileg a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket uralta, a Tobol- és Isim-folyó vidékéről a **08. sz. kezdetén** (a 09. sz. közepén) az Irtisz felé mozdult el. Az új szállásterületen Ny-felé a kipcsakok, K-felé a kimekek helyezkedtek el. A törzsszövetség keretei közé tartozó oguz (türkmén) törzsek is Nyfelé orientálódtak.

A **08.** (09/10.) **sz. folyamán** már az Irtisz középső szakasza vidékén élt a hét törzsből álló Karluk/Kimek népesség, a később gyakran Kipcsak Törzsszövetségnek nevezett formáció meghatározó része. Egyes vélemények szerint a kipcsakok vagy a karlukok egy része a **08. sz. végén** (930–950 k.) már átkelt az Urálon, eljutott a Káma alsó folyásáig és a Volgáig is. (Ennek a vélekedésnek azonban nem ismeretesek perdöntő forrásai.)

A **07/08. sz. fordulója idején** (a 09. sz. közepén) a Balhas-tó és az Isszik-köl vidékén kibontakozott a türk Karahanida-dinasztia hatalma, mely dinasztia a **08.** (09/10.) **sz-tól** új birodalmat hozott létre. (Nevük jelentése: fekete kán. A Karahanidák eredetileg a karlukok szövetségéhez tartoztak, s az ujgur hegemónia kialakulása után foglalták el Balaszagunt (Kuzordut), a Csufolyó vidékét és Tarazt, a Talasz-folyó völgyében.)

Az expandáló muszlimok seregei **710** (855) **k.** az Aral-tó közelébe értek, majd azután olyan kisebb fejedelemségeket hoztak létre a tó, a Szir-Darja, az Amu-Darja, a Kaszpi-tenger és az Iráni-magasföld határolta területen, amelyek idővel a bagdadi kalifa fennhatósága alá

kerültek. Közülük legjelentősebb a hamarosan kibontakozó Számánida Emirátus. Az arabok **714-ben** (859) elfoglalták Szamarkand városát is.

A besenyő törzsek a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** az ujgurok elől menekülve, a FeketeIrtisz és a Szir-Darja között kipcsak és kangár törzsek közé települtek. – A turáni eredetű kangárok a kaukázusi kabarok testvérnépeként eredetileg is az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra fekvő területeken (Kangkjü) éltek, a Kazah-sztyepp ősi lakói voltak, de egy néprészük (a kabar) korábban levált róluk, s már évszázadok óta a Kaukázus térségében tartózkodott. A kangár közösséget a történetírás „kisbesenyő" néven is emlegeti.

Egy népszerű megfogalmazás szerint a besenyők az ún. „tarka lovúak" földjére vonultak, akiknek a törzseivel szövetkeztek, így a besenyő törzsszövetség két nép, az Aral-tó fölött lakó „tarkalovúak" és a besenyők egyesüléséből úgy jött volna létre, hogy a besenyők átvették a tarkalovúak szervezeti formáit. (Nem valószínű, hogy a „tarkalovúak" azonosak lettek volna a kangárokkal, inkább kipcsak, kimek, vagy oguz népeket jelölhettek meg ezzel a szóval. A besenyő-kangár szövetkezés feltehetőleg egy valamivel későbbi fejlemény lehetett.)

A **734-edik** (879-edik) évben az ujgurok (karlukokkal és oguzokkal együttesen) nagy támadást intézték a K-i Türk Szövetség központi területei ellen. Ez az év tekinthető a türk egység (szövetség, birodalom) bukása kezdetének. A szövetség felbomlott, s helyén **744** (889) **k.** az Orhon-folyó völgyében kialakított központtal létrejött Ujguria sztyeppei állama (birodalma).

Az ún. „Kisbesenyő Szövetség" eredeti formájában azonos volt a Kangár Szövetség néven nevezett tömörüléssel, ami három törzsből tevődött össze: Ertim, Kál (Csűr) és Kaba (Csaba). Miként már említettük, Közép-Ázsia Ny-i felében, az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra éltek. Az ún. „nagybesenyők" egy tibeti jelentésben előfordult első említésükkor, **750** (895) **után** a kipcsakok és oguzok szomszédságában a Ny-szibériai sztyeppén, a Felső-Irtisz vidékén éltek, s éppen összetűzésbe kerültek az ujgur főhatalommal. A nagybesenyők a manicheus ujgurok Ny-i szomszédaiként még jó darabig a nesztoriánus kereszténység követői maradtak, de **790** (935) **után** fokozatosan behódoltak az iszlámnak, mert így az emír bizodalmából vezetőik magas tisztségeket tölthettek be.

A **08. sz. közepén** (a 09/10. sz. fordulóján), néhány évtized alatt a muszlimok csapatai meghódították Szogdiát, s ettől kezdve erősödött fel a türk népek körében a muzulmán befolyás, s arab uralom érvényesült a kereskedelmi utak felett Turkesztánban, Közép-Ázsiában, a Selyemút Ny-i szakaszán. Az arabok **767-ben** (912) lerohanták az Aral-tó melletti Urgencs és Kat nevű városokat is. (A szogdok **751** (896) **előtt**, sok-sok évszázadon át a kezükben tartották a kelet-nyugati kereskedelmet, hatalmas piacokat létesítettek, városaik pedig, mind nagyságukkal, mind szépségükkel elkápráztatták az utazókat. – Szogdiát a türkök a **06. sz. végétől** (a
08. sz. közepétől) laza fennhatóságuk alatt tartották.)

Ujguria keretein belül, a **08.** (09.) **sz. végétől** fölerősödött a türk népek vándorlása (lassú mozgása) D-Szibéria felől, Közép-Ázsiában, Ny-i, DNy-i irányban. Belső-Ázsia egyes Ny-i területin a **09.** (10.) **sz. elején** az oguzok domináns helyzetbe kerültek, de ezt a helyzetet az ujgurok politikailag nem tolerálták. Az oguzok az ujgur hatalom kibontakozása idején, **745** (890) **után** vándoroltak a Balhas-tó és Iszik-köl vidékére, lényegében a Karahanidák területére, miközben – megint a karlukokkal együtt – **747-ben** (903) megkezdték elszakadó hadműveleteiket az ujgurok ellen. (A **09.** (10.) **sz. második felében** tevékenykedő Ibn Hurdadbih muzulmán földrajzi író a türk népek között a karlukok, a kimekek és besenyők társaságában már szerepeltette az oguzokat is, akik akkor már Transzoxania közelében éltek.)

A karlukok Ny-ra vonulva, **766-ban** (911) elfoglalták a Szemirecsije vidékén levő (türk/ujgur?) hatalmi központokat (Tarazt és Suyabot). A szövetség a **09.** (10.) **sz. folyamán**

befolyását kiterjesztve e térség vezető hatalmává vált, a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket is uralta. A **09.** (10.) **sz. első felében** az Aral-vidéki oguzok a karlukokkal, kimekekkel szövetkezve hódoltatták a besenyőket. A karlukok uralkodója **840** (951) **k.** felvette a kagán címet. A karluk irányítású Kimek Kaganátus a mai Kazahsztán területén, Imakija központtal állt fenn. Megtorpant az arab offenzíva, mivel **813** (924) és **833** (944) **között** önállóvá vált, vagyis leszakadt a Bagdad központú birodalomról a Táhiridák, a Számánidák és a Szaffáridák muzulmán dinasztiája, illetve országa. Közép-Ázsia egyes muzulmánná lett népei (hatalmi elitjei) **819** (930) **után** elszakadtak a Bagdadi Kalifátustól, és perzsa származású dinasztiák, így pl. a Számánidák uralma alatt önállósultak.

Miután Számán-hudának, a Számánida-dinasztia névadójának (Szogdiából, ill. az afganisztáni Balh környékéről származó) unokái segítették ki **819-ben** (930) az Abbászidákat egy lázadás leverésében, „jutalmul" különböző tartományok kormányzói lehettek belőlük. (Naszr ben Ahmed (**914–943**, azaz 925–954) Számánida uralkodó Szamarkandban vert érméi messzire eljutottak, még a Kárpát-medence területén is előkerültek.)

A Számánidák névleg elismerték az Abbászida fennhatóságot. Udvarukban a középkori perzsaiszlám kultúra új utakat járt be, és ettől kezdve a muzulmán terjeszkedés és hitterjesztés aktuális lépéseit már nem közvetlenül a szunnita központból határozták meg. A Számánida udvar testőrségéből alakult meg 960 k. a mai Afganisztán területén tevékenykedő Gaznavidadinasztia, mely a továbbiakban meghatározó szerepet vitt az iszlám India felé való elterjesztésében. (A dinasztiát Szübük Tigin (Szubuktidzsin) alapította. A Gaznavidák 977-ben foglalták el Perzsia jelentős részét, majd 988-ban Kabult, végül ÉNy-Indiát. Államuk 1186-ig állt fenn.)

A Táhirida-dinasztia **821-től** (932) vette át az uralmat Koraszánban. Táhir Talha fia: Abdalláh, Koraszán Táhirida kormányzójának (**828–845**, vagyis 939–956) K-i hódításai felvirágoztatták a tartományt és a főváros, Nisápúr kultúráját. A dinasztia azonban csak **873-ig** (973-ig) volt képes uralmon maradni, ekkor a Szaffáridák elűzték őket.

A **08. sz. végén** (a 10. sz. közepét megelőzően) a türk Karahanida-dinasztia elfoglalta, kultikus és adminisztratív fővárosává tette Kasgart. A **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) Kasgarban, a Karahanidák fővárosában térítő muszlimok telepedtek le, a Karahanidák tőlük vették át az iszlám hitet. Számos Karahanida vezető felvette ezt a vallást **940** (951) **után**, köztük Szatuk Bogra kán, aki **955-ben**, tehát 966-ban halt meg. (A Karahanidák korai nyelvi emlékei még ujgur nyelven, illetve ábécével készültek, a későbbiek – az iszlám felvétele után – már arab írással.)

A végveszélybe került Ujgur Birodalom vezető körei **840** (951) **k.** a Tarim-medence K-i peremvidékén húzódtak meg. A Turfáni-oázisban fekvő Kocsó az azonos nevet viselő ország fővárosává vált, s ott ezután sokáig egyaránt virágzott a buddhizmus, a manicheizmus és a nesztorianizmus.

A besenyők **805** (950) **k.**, „más" álláspont szerint **840** (951) **után** elhagyták korábbi szállásterületüket, Ny-felé vonultak el, s már bizonyosan nem tartózkodtak a Felső-Irtisz térségében a **821** (966) **k-i** időkben.

Mongólia területén is jelentős változások voltak folyamatban. A **09.** (10) **sz. közepén** a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén élő kereit nevű mongol törzs a Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) területére vándorolt, s ott az egyik legerősebb pusztai tényezővé vált, fennhatóságát a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig terjesztette ki.

(Folytatása a 848-adik oldalon.)

Küzdelem a Pannon-térség birtoklásáért – 1. (960-ig)

Már láttuk, hogy a bajoroknak **630** (786) **után** nem volt egységes államuk. Két bajor dinasztia létezett, Ny-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-, illetve K-en az avarhunokkal (és Engriával is) barátságban levő régebbi, valószínűleg a bajor etnogenezisben meghatározó szerepet játszó rugiak köréből kikerült dinasztia. Ugyan Regensburg **535-től**, vagyis 791-től már Ny-i bajor főváros volt, ám a noricumi bajor honfoglalás csak **690** (846) **k.** fejeződött be.

Már szó volt arról is, hogy a K-európai Onogur–Bolgár Szövetség megszűntével (**560** (816) **k.**) az onogur törzsek jelentős része a Kárpát-medencébe, az Attila fiainak eltávozása után létrejött Avarhunnia országába vonult. Baján vezetésével **568-ban** (824) érkezett meg Avarhunnia határára (részben a Balkán É-i peremére) a legnagyobb onogur tömb. A Bizánc által szorgalmazott szláv akciókkal összefüggésben Baján kagánnak évtizedes csatározások után sikerült csak maradéktalanul letelepítenie népét a számukra kijelölt területeken. Sirmium Baján serege kezébe **581/582-ben** (837/838) került. Az avarhunokkal együttműködő kagán ezután elfoglalta DKPannóniát, vagyis Sirmium-vidéki Pannónia Száviát (a Dráva–Száva-közét) is. Avarhunnia országa ettől kezdve vegyes lakosságú volt, jórészt onogurok, gepidák és avarhunok, kisebb részben talán óbolgárok is lakták. (Kuber (Küver) népe is **660–680** (816–825) **között** jelent meg az ország D-i felében, de hamarosan a Ny-Balkánon lelt hazára.) Az új bevándorlók aztán a Maros–Körös-közben és a csatlakozó erdélyi, korábban gepida lakosságú területeken is megtelepedhettek, (amire az ottani gepida temetkezés **567 k-i** (823 k-i) megszűnéséből lehet következtetni). – Emlékeztetőül: a griffes-indás kultúrát sokan Kuber népéhez kötik a Kárpát-medencében, ám helyesen csakis Baján népéhez társíthatnák!

A kései avaroknak a **07. sz. közepétől** (a 08/09. sz. fordulójától) a Kárpát-medencében feltűnt griffes-indás kultúrája gyökeresen különbözik a korábbi avar kultúrától, hordozói onogurok voltak, akik birtokba vették a Kárpát-medence területének jelentős részét. Ugyanakkor KEurópában visszaesett a griffes-indás kultúra, Ázsia népei körében pedig már teljesen megszűnt a griff szimbólum használata. A Volga-környéki indás kultúra lehanyatlása időben feltűnően egybeesett a magyarországi griffes-indás stílus felvirágzásával. Ugyanakkor kétségtelen, hogy vannak bizonyos laza párhuzamok az egyidejű, a Fekete-tengertől É-ra virágzó szaltovó-majaki kultúra és a griffes-indás kultúra között is. Jobbára azonban csak a Poltava és a Káma vidékén találtak a **07. sz. második** (09. sz. első) **feléből** származó, a Kárpát-medencei griffes-indásokkal szoros párhuzamba hozható leleteket. (Ezzel szemben a szaltovó-majaki kultúra és a dunai óbolgárok közötti szoros kapcsolat a régészeti eredmények alapján evidencia. Egy másik fontos evidencia a közép- és késő avar leletek vonatkozásában, hogy a balkáni Bulgária területén nem fordul elő griffes-indás, tehát onogur lelet.)

A kései avarok vagy korai magyarok, tehát az onogurok (griffes-indások) a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében**, több hullámban, nagy számban özönlötték el a Kárpát-medencét. A griffesek eredetileg az erdőtlen rónaságok, a ragadozó madarak birodalmának szülöttei, míg az indások a hatalmas erdőségek gyermekei lehettek (életfa). A griffes-indások három régió magyar nyelvű népeiből tevődtek össze: a griffesek Belső- és Közép-Ázsiából kerültek K-Európába, ahol egyesültek a Volga-menti indásokkal, az egyesült nép felett pedig idővel bizonyára az „akantuszos” kaukázusi (szabír) népesség szerzett primátust.

László Gyula szerint **670** (826) **k.** kezdődött a széles íjak kora a Kárpát-medencében. Avarhunnia népei e korszakában öntött griffes-indás mintázatú övdíszeket és görbe szablyákat használtak. Ekkoriban, a **07. sz. utolsó negyedében** (a 830-as évektől) jött létre a Kárpát-

medence törzsi helynevű (és griffes-indás műveltségű) településeinek többsége, vagyis a magyar krónikákból ismert „honfoglaló” törzsek már ekkor jelen voltak. A griffes-indás szállásterület később kiterjedt az É-i Kisalföldre, a Bécsi-medencére és részben Erdélyre is. Több mint valószínű, hogy Avarhunnia eleinte a kelta keresztény térítés területéhez tartozott. Azután, már **690** (846) **k.** megindult a Ny-i (birodalmi) kereszténység terjesztése is a területen.

Bajorország területéről érkezett meg ekkor (a karantánok és) az avarhunok körébe Szent Rupert püspök. A Dunán hajózott le Pannónia Inferiorba (az Alpok-alja Duna–Rába, valamint a Kerka– Mura folyók által határolt előterére), eljutott Győr térségéig.

Ekkoriban szláv töredékek is csatlakoztak Avarhunniához, többnyire a határvidéken láttak el őrizeti feladatokat. Így pl. a csehországi szlávoknak („fekete horvátoknak”?) egy „Dudljeb”, vagy „Dubleb” nevezetű törzse **590** (846) **k.** csatlakozott az avarhunok határőrségéhez. Rupertet Bonifatius követte **733-tól** (889), először lényegében újra kezdte Bajorország térítését, „*megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket*”, négy püspökséget alapított: Passau és Regensburg püspökségét a Duna mentén, Freisingenét az Isar mellett, Salzburgét pedig a Salzach folyó mellett. Később, **755** (911) **k.** Virgilius térített.

A Kárpát-medencében a **08. sz. elején** (a 09. sz. harmadik harmadában) már csak négy nagyobb terület létezett a Királyhágótól Ny-ra, ahol egyáltalán nem találhatók jelei a griffes-indások megtelepedésének: Liptó, Árva, Ung és Máramaros területe. (A griffes-indás leletanyag gyakorlatilag teljesen hiányzik Óbudán és környékén is, és Erdélyben sem létezik számottevő griffes-indás leletanyag.)

Az adatok gyér megtelepedésre utalnak Fejér, Veszprém, Esztergom, Túróc, Trencsény, Zólyom, Bars, Hont, Nógrád, Gömör-Kishont, Szepes, Abaúj-Torna, Zemplén, Bereg, Ugocsa, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Csanád, Arad, Szerém, Verőce, Pozsega, Krassó-Szörény területén. Közepes mértékű volt a griffes-indás jelenlét Pozsony, Nyitra, Moson, Sopron, Győr, Heves, Borsod, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Hajdú, Bihar, Bács-Bodrog, Temes, Torontál területén. A legsűrűbb megtelepedés jelei Tolna, Baranya, Vas, Zala és Somogy vidékén tapasztalhatók.

A következő nyolcvan-száz év jórészt békében telt el. A népesség szaporodott, benépesítette az egész Kárpát-medencét, az ország erősödött. A bevándorlással összefüggésben Avarhunnia települési területei elérték a Bécsi-medencét, a gyepű határa elérte az Enns-folyót, és az „avarnak” tekintett, valójában onogur régészeti anyag megjelent a Felvidéken is.

Avarhunniában **629/630-ban** (889/886) elkezdődött az avarok és onogurok, valamint a határvidékére **558** (814) **tájékán** költözött szláv népek közötti torzsalkodás, ami Ny-on a Frank Birodalomból szervezett lázítás következményének tulajdonítható, más területeken Bizánc próbálkozott a szlávok Avarhunnia ellen fordításával. (Bosznia és a Száva-mente területének szláv törzsei ekkoriban a velencei expanzió miatt kifejezetten keresték Bizánc kegyeit, ezért kellőképpen befolyásolhatók voltak.) – Mindazonáltal a forgalomban levő interpretációk túlbecsülik az avarhun-szláv szembenállás jelentőségét. Amíg az ország fennállt, a szlávok nem játszottak meghatározó szerepet a Kárpát-medence peremterületeinek elszakítására irányuló tervek megvalósításában, éppen ellenkezőleg, többnyire közreműködtek Avarhunnia területi épségének megvédésében.

A **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** a griffes-indás nép újabb hulláma a Ny-i határvidékre, tehát elsősorban Alsó-Ausztria területére (főként Bécsre és közvetlen környékére, valamint az ettől D-re és K-re eső részekre) érkezett. Másik jelentős tömörülési helyük a Duna–Drávaösszefolyás körül mutatható ki. E helyeken igen gyakoriak a griff ábrázolások. Nagy tömegben találhatók pl. öntött bronz szerelékes díszövek, melyeket griffekkel és indákkal díszítettek, felváltva a korábbi préselt lemezes övkészleteket. (Egyébként a Bács, Bécs, Pécs és

Győr nevű helyek névadói az avarhunok voltak. Ilyenformán nevezték el a ringeket, vagyis az erődítményeiket (gyűrűiket).)

A frankok birodalmának terjeszkedése csak a **08. sz. közepén** (a 09/10. sz. fordulóján) érte el az Avarhunniával szomszédos térségeket.

Bajorország, legalábbis a bajorok egyik szárnya (országa) a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** a frankok által leigázott Karantánia felé terjeszkedett. (A frank csapatok Karantániát **745-ben** (901) foglalták el.) Tudjuk, hogy Karantániát a **08.** (09/10.) **sz-ban** három pápai határozat is Salzburg (Virgilius, a regensburgi érsekkel rivalizáló, korábban csak világi felhatalmazással rendelkező salzburgi apát/püspök) missziós területének nyilvánította. Mindez arra utal, hogy Karantánia kérdésében ütköztek az érdekek, egyrészt a Karoling-dinasztia és az egyház között, másrészt a két bajor erőközpont között is.

Éppen egy karantán lázadás zajlott le **763-ban** (908), amivel összefüggésben III. Tasziló bajor uralkodó és III. Pipin is összeveszett egymással. Tasziló „engedély nélkül" elhagyta Pipin seregét, vagyis megtagadta Pipintől az Aquitániába vezetett hadjáratban való részvételét. (A karantán lázadás megismétlődött **767-ben**, azaz 912-ben és **769-ben**, vagyis 914-ben is.)

A **08. sz. második** (10. sz. első) **felében** nagyon egységes késő avar régészeti kultúra bontakozott ki a Kárpát-medencében, amely minden korábbi formát magába olvasztott, ugyanakkor érzékelhetően eltért, mind a korai avarok, mind a nemrég érkezett onogurok eredeti emlékanyagától is. Az övdíszeken, szíjvégeken a griffek-oroszlánok mellett mindig jelen volt az indamotívum, mely a **08. sz. közepétől** (a 09/10. sz. fordulójától) már mindent elborított.

A legkülönbözőbb interpretációk szerint Alemannia, Türingia és Bajorország területén **770** (915) **k.** a korábbi igazgatási kereteket a frankok kénytelenek voltak átszervezni. A korábbiakhoz képest erősödött a regionalitás. A hercegek házasságok révén szoros kapcsolatba kerültek a helyi arisztokrácia tagjaival, lényegében egyesültek ezzel az arisztokráciával. Az erőviszonyok alakulásában szerepe lehetett annak is, hogy Engria egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a Duna és a Rajna forrásvidékén, továbbá a Felső-Duna vidékén.

Ezzel kapcsolatban utalnunk kell arra is, amit egy másik fejezetben fejtettünk ki, vagyis hogy Atilla „*Osterlandban*", a hagyomány szerint éppen Tulln városában, **432** (921) **k.** eljegyezte magát Krimhildával, Siegfrid özvegyével, vagy Gudrunnal, az asszony lányával. Atilla – a Nibelungen Lied szerint – a mai Bécs (egyik) elődvárosában királyi rezidenciát is fenntartott.

Az adatok tükrében kirajzolódik, hogy Karantániát **772** (917) **k.** egy időre elvesztette a Frank Birodalom. III. Tasziló verte le a karantánok legújabb felkelését, így az ő vazallusa lett Waltunc karantán herceg, akinek az idejében (**787-ig**, tehát 932-ig) Salzburg püspöksége hat alkalommal küldött misszionáriusokat a karantánokhoz. (Ekkoriban már nem Pipin, hanem **768-tól** (924) Nagy Károly volt a frankok uralkodója.)

Engria hatalmának megroppanása **437-ben** (926) következett be, amikor elvesztették a Burgundia feletti hatalmukat. Ezzel egy időben, **781-ben**, tehát ugyancsak 926-ban a bajorok (legalábbis Tasziló bajorjai) Avarhunniával léptek szövetségre.

Avarhunnia területe **07. sz. második** (10. sz. első) **felében** kiterjedt a Bécsi-medencére, gyepűjének széle az Enns-folyónál volt, s a jelek szerint, a **08. sz. második** (ugyancsak a 10. sz. első) **felében** – a Duna mentén korábban bajor fennhatóság alá került – területeket is magában foglalt. Ezek a területek más szemszögből a Ny-i bajor (és frank) hatalom elől elhúzódó (függetlenségre törekvő) bajorok szakadár országrészét képezték Avarhunnia határvidékén.

A „kései avar” időszakban a „Ny-i székelyek” (gepidák) az Avar Birodalom Ny-i gyepűjét védték az Őrségben és mélyen benn a mai Ausztria területén. E területeken a korszak feltárt sírjai százainak leletanyaga hozzájuk tartozik – László Gyula szerint. Egyébként a régészet eredményei alapján kirajzolódik, hogy ekkoriban a Bécs–Sárospatak–Belgrád háromszögben lakták az avarhunok legsűrűbben a Kárpát-medencét, s ezen a háromszögön kívül még néhány terület (a Küküllő-vidék, az Aranyos-völgy és a Vaskapu vidéke) is jelentős avarhun tömegeket hordozott.

A nagy avar háromszögön kívüli részek jobbára az ország gyepűjét (erődített határvidékét) képezték. A gyepű legfontosabb részein gepidák, vagyis az immár egyre inkább Ny-i, D-i és Ki székelyeknek nevezett Kárpát-medencei őslakosok éltek és teljesítettek határvédelmi szolgálatot. Az egyéb határszéleken, főként az ÉK-i Kárpátokban, D-Erdélyben és a Szerémségben szláv és óbolgár közösségek helyezkedtek el. Ugyanakkor a Vág völgyében is kimutatott felvidéki „avar” települési terület egyre inkább Hunnia székelyeinek, az É-i székelyeknek, valamint Atilla köznépének (feltételezések szerint a palócoknak) a hazája lehetett. (Odatelepült a Nagy Károly által elsöpört hun-germán Engria hun-magyar lakossága.)

Avarhunnia Ny-i (a legszélső) védelmi rendszere (erődítménye/gyűrűje) az Enns-folyóra és a Duna-folyamra támaszkodott. Ettől nyugatra csak kisebb, nyilván ideiglenes jellegű, előretolt erősségek, támaszpontok voltak lehetségesek. A második Ny-i erődítmény-rendszer, vagyis védvonal a Bécsi-medencében, főként annak K-i szélén, a Dévényi-kapu tájékán volt. Ez a védelmi rendszer Hagan (Hegun) néven is ismeretes volt, e szó vélelmezett jelentése: „körülkerített hely védelmezője”. A fogalom továbbélésének bizonyítékai az alábbi helynevek lehetnek: Haunsberg, Haunewag, Hunsdorf, Unzdorf, Unzmark, Hagenauburg stb.

Egy adat szerint „hunokat” észleltek **783-ban** (928) az Ennsnél, ezek a hunok nem avarhunok lehettek, hanem Atilla hunjai, akik kiürítették Engriát, és éppen ebben az időben vonultak át a Duna mentén, a Bécsi-medencét érintve Avarhunnia É-i gyepűjére. (Tisztázatlan az avarhun– hun kapcsolatrendszer. Csak feltételezhetjük, hogy kölcsönösen tiszteletben tartották egymás érdekeit, és szükség esetén segítették egymást.)

A bajor-avarhun szövetséget **787-ben** (932) megújították, (emellett Avarhunnia a vesztésre álló longobárdokkal is szövetségre lépett a frankok ellen, továbbá Bizánc, illetve az uralma alatt álló D-Itália is e szövetség részese volt), – ekkor azonban már merőben más volt a politikai helyzet, az erőviszonyok alaposan megváltoztak.

Bajorországot a frankok, a **780-as évek közepén** (928–932) nem nagyon háborgatták, hiszen Nagy Károly jobbára a hunok távozása miatt védtelenül maradt szászok elleni háborúval volt elfoglalva. Emellett a frank hadsereg számottevő része **774-ben** (930) Lombardiában harcolt, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában. Nem telt el sok idő, Nagy Károly döntő fölénybe került a szászok és a lombardok ellenében is, így **787-ben** (932) már gondot tudott fordítani a bajorok megregulázására. Csapatainak jelentős részét Bajorországba küldte. Politikailag elszigetelte III. Taszilót, aki legfeljebb csak az egyre inkább végveszélybe kerülő avarhunokra számíthatott.

Miután Nagy Károly lényegében „letudta” a bajor kérdést, Bajorországot ugródeszkául használva Avarhunnia ellen készítette föl katonáit. Wormsban, **790-ben** (935) még fogadta a „hunok” (avarhunok) követeit. Nem vezethettek azonban sehova a tárgyalások. (Egy adat szerint az avar kagán neve ebben az időben „Charam” volt.)

Bajorország vezetői **781-ben** (937) elismerték alárendeltségüket Nagy Károlynak. A frank sereghez bajor katonák is csatlakoztak, a hadjáratok azonban nem hozták meg a várt eredményt. A Karoling uralkodó **782-ben** (938) tartott egy országgyűlést a „Rajnán túliak” számára. Ezen az avarhunok követei is megjelentek, hogy folytassák a határokról még az

összecsapások előtt megkezdett tárgyalásokat. Előadták, hogy Ny-on ragaszkodnak az Enns-folyó menti határvonalhoz. (Sajnálatos, hogy egyes interpretációkba e követjárás úgy került, be, mintha az Avar Birodalom szövetségre lépett volna Nagy Károllyal.)

Az avarok határait azonban nemcsak Ny-ról, hanem D-ről is veszély fenyegette. Kardam bolgár kán Avarhunniától DK-re elhelyezkedő országa **795-ben** (940) kezdett terjeszkedni. A bolgárok először Koszovó és a balkáni Morava-folyó térségét kerítették hatalmukba. (Egyes alaptalan feltételezések szerint a morvák ősei ekkoriban, a bolgárok segédcsapataiként érkeztek volna e területekre, – valójában több mint száz éve ott laktak.)

A következő évben, **796-ban** (941) a bolgárok már Avarhunnia D-i határait támadták. A Délvidék K-i felén, a Duna és a Tisza összefolyásánál hódítottak a bolgárok és fegyvertársaik, az ősmorvák. A bolgár terjeszkedést az avarhun fegyveres erők, kiváltképp a gepida (székely) határőrség állította meg.

Nem tudunk arról, hogy Bulgária vagy a morvák vezetése egyeztette-e Avarhunnia megsemmisítésére vonatkozó elképzeléseit Nagy Károllyal. Nem tudni továbbá, nemzetközi összesküvés következményeként bukott-e el Avarhunnia.

(Egyébként a források a **09. sz. kezdete** (a 10. sz. közepe) **előtt** morvákat kizárólag avarokkal összefüggésben említettek.)

Látnunk kell: Karoling szemszögből a hunok, avarhunok, onogurok és bolgárok egyaránt „hunnak" minősültek, nem a köztük levő különbség, hanem a hasonlóságuk és a Ny-itól egyaránt eltérő kultúrájuk, civilizációjuk számított.

A Karoling Birodalom koncepciója, álma az eszményített – szinte csak papíron létezett – Nyrómai Birodalom feltámasztása volt, amihez a Pannon-térségben az „eredeti" limes vonalán belüli területeket, továbbá K-en a Ny-Balkánt kellett meghódítani. Ebből az álomból vezethető le a hadjáratok valós stratégiája, illetve a taktika is: a „mindenféle hunok" közösségeinek kijátszása, egymás ellen fordítása.

Tasziló avarhunokkal kötött szövetsége nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nemcsak a Taszilót elismerő bajorok helyzete változott meg, Avarhunnia súlyos belső gondokkal és feszültségekkel küszködött, amelyeket tovább fokozott a D-en, DK-en, **798** (943) **k.** intenzívebbé váló bolgár terjeszkedés miatti veszély. Így Avarhunnia **787-ben** (ugyancsak 943) már csak nagy nehézségek árán tudott eleget tenni a bajorokkal kötött szövetségből fakadó kötelezettségeinek.

Az avarhunok **787/788-ban** (943/944), a várható támadás megelőzésére elindítottak egy sereget, amivel a bajorokat igyekeztek megsegíteni, ám vereséget szenvedtek a frankok csapataitól. A frankok és a velük szövetséges szász, fríz, türingiai, bajor és szláv seregek győzelmet arattak Regensburgnál, majd betörtek az avar szállásterület Ny-i gyepűvidékére is, mely terület (részben) átfedésben lehetett a legitim bajor uralkodó, Tasziló hatalmát még elismerő bajorok szállásterületével.

Károly a bajorok új határairól és a hatalom gyakorlásáról Regensburgban rendelkezett. Egyúttal Salzburg püspöksége **798-ban** (943) érsekség rangjára emelkedett, és olyan utasítást kapott, hogy a szlávok, majd a feltételek biztosítása után az avarhunok földjén is térítsen.

944

Avarhunnia vesszőfutása **799-ben** (944) kezdődött el csak igazán. A frank történetírás az ez évi eseményeket az avaroknak a „frank hittérítők elleni lázadásával" indítja, e szerint: „*az avarok megszegték hűbéri esküjüket, megtagadták a keresztény hitet, rajtaütöttek Bajorországon, bekerítették a határőrséget*". Más interpretációk szerint a dolog pontosan

fordítva történt, az avar kagán segítette **788-ban** (ugyancsak 944) a „pártütő” Taszilót. Mindenesetre egy állítólagos „felkelés” a legitim bajor uralkodó, Tasziló tudtával és beleegyezésével kezdődhetett, aki ekkor még szabadlábon volt. (A virtuális kronológia miatt a Taszilóval kapcsolatos történet összekeveredett a 11 év múlva, a **799-ben** (955) végbement avar felkelés, illetve a „tudun” kivégzéséhez vezető, a későbbiekben részletezendő események elemeivel! Avar „felkelés” **799-ben** (944) már csak azért sem lehetett, mert Avarhunnia még független volt, semmiféle hűbéri eskü nem kötötte még Nagy Károlyhoz.)

A valóságban, **799-ben** (944) Nagy Károly és Pipin által a „gyűrűk” ellen vezetett hadjárat indult a Bécsi-medencéből és a Mura völgyéből. Ebben vett részt az a Gerold prefektus, aki nem ekkor, hanem **799-ben**, vagyis 955-ben halt meg egy felkelés során. Most az avarhunok elleni offenzíva az erőteljes ellenállás miatt elakadt, a nagyravágyó tervekhez képest sikertelen maradt.

Nagy Károly **788-ban** (944) megalapította az avaroktól frissen elfoglalt határkerületben (lényegében Tasziló országában) Ost-Mark tartományt. (Ez tkp. azt jelentette, hogy a kérdéses területet nem tekintette a továbbiakban, sem avar, sem bajor földnek. Ez az – ekkor még kicsiny – Ost-Mark az évszázadokkal később létrejövő Ausztria előképéül jön szóba.)

Az Avarhunnia meghódítása szempontjából eredménytelenül eltelt rövid időt a frank király arra használta föl, hogy a pápával újjászerveztesse a térség egyházi igazgatását. Arno salzburgi érsek és Gerold által előtérbe tolt Theodorikot püspökké szentelésekor, **799-ben** (944) a meghódított szláv területekre küldték: „*rábízván mint püspökre a karantánok területét és a szomszédos területeket a Dráva-folyótól nyugatra egészen addig, ahol a Dráva a Dunába ömlik*” – fogalmazott a Conversio. Ez a missziós megbízatás tehát nem a pápától, hanem Nagy Károlytól eredt.

Tasziló a frank túlerő előtt meghátrált, majd megalázkodott, megjelent az ingelheimi birodalmi gyűlésen, ahol Nagy Károly lefogatta, Jumièges kolostorába (értsd: az erődített kolostor várbörtönébe) záratta. (Ott Tasziló **794-ig** (950-ig), haláláig raboskodott.)

947

Nagy Károly Wormsból Bajorországba utazott, és Bajorország területére, az avarhunok elleni támadáshoz rendelte hadseregének csaknem az egészét, **790/791-ben** (946/947), a Duna jobb partján személyesen vezette hadait, míg a bal parton Theodorik gróf tört előre részben „morva” (értsd: cseh, vagy „fekete horvát”?) csapataival. (Ez a Theodorik gróf azonos az egyházfi Theodorikkal, aki püspök lett.) Az eseményekről elsősorban Einhard annalesei, továbbá az Annales Petaviani, Annales Laurissensis, Annales Fuldenses és Annales Tiliani számolnak be. Einhard talán szemtanú is volt, nemcsak Nagy Károly udvari történésze.

A balszárny vonulási irányából következik, hogy a támadás nemcsak Avarhunnia, hanem a Duna bal partját uraló Hunnia, tehát Vincse Laos (vagy az őt követő hun király) Avarhunniával szomszédos, bizonyára szövetséges országa ellen is irányult. Joggal feltételezhető, hogy az eredeti haditerv szerint a frank hadsereg a Duna vonalát egészen a Tisza torkolatáig, a Kárpát-medence D-i peremterületéig birtokba kívánta venni. A dunai hajóút biztosítása volt ugyanis ekkor a kézenfekvő lehetőség arra, hogy a Karoling Birodalom szívéből, vagy Bajorországból az ellátmányt és az utánpótlást gyorsan, rendszeresen, nagy távolságba, egészen az egykori Ny-római Birodalom K-i határáig eljuttathassák.

A támadók a Duna jobb partján nagy pusztítást okoztak. A Dunán a bajorok hajóhada ereszkedett lefelé az utánpótlással, ugyanakkor DNy-ról, Itália felől, a Dráva-Száva közén Pipin hada támadott. Nagy Károly főserege előbb az Enns-torkolatnál foglalt állást, ahonnan előzte az avarhun őrcsapatokat. Lerombolták az erődítéseket a Kamp-folyónál és a Cumeoberg/Kumenberg nevű helyen (a Bécsi-erdő domblábának É-i vonulatánál). Nagy Károly kíséretében voltak a térítésre készülők is: Angilram metzi püspök, Wiomadus trieri érsek, Sindbert regensburgi és Arno salzburgi püspökök.

Sankt Andrä am Hagental falunál, ahová a Bécsi-erdőből É-ra kiérő Hagental-patak torkollik, került sor az avarhun sereggel való összecsapásra. A hódítók Bécs környékén elfoglaltak két avar „gyűrűt" (erődítményt). – (A kibontakozó csatát némely feldolgozások azonosnak vélik a hunok vagy magyarok „Zeiselmauer/Cesumaur" térségében – régi római település St. Pölten közelében – vívott, Kézai Simon által megörökített ütközetével.)

Az avarhunok visszavonultak a Rába-torkolatig. A támadás megindításától számított ötvenkét napig tartott a frank előrenyomulás, a támadók a Rábáig, Győr térségéig hatoltak előre. Az offenzívát azonban az avarhunok visszaverték, az utánpótlást szállító hajóhadat is elsüllyesztették. A hódító csapatokat a Lajta-Hanságtól Ny-ra elterülő területekig szorították vissza. A frank sereg derékhada az Arrabona-Savaria úton vonult vissza.

Ezzel a Kárpát-medence nagy részét változatlanul uraló Avarhunnia néhány éves haladékot nyert végső megsemmisüléséig. Egyelőre csak a Ny-i végeket, a mai Alsó-Ausztria területét, a Bécsi-medencét vesztette el. Az elhódított avar területek lakossága, illetve annak vezetői hűbéri esküt tettek a frank hatalom előtt, esetleg felvették a kereszténység azon formáját, amit új uraik elvártak tőlük. (Egyébként már nagyon hosszú ideje keresztények lehettek.)

Szinte semmit sem tudunk a Duna bal partján, a Theodorik gróf számára kijelölt vonalon történtekről. Nem csodálkozhatunk az elhallgatáson, hiszen ez a támadási irány az ekkor még csupán néhány éve létező felvidéki Hunnia területére (pontosabban annak Csallóköz nevű, ma Szlovákiához tartozó részébe) vezetett, s e felvidéki Hunnia létéről – a középkorban tendenciózus módon megrostált adatokra támaszkodó, tehát ez ügyben adatokkal egyáltalán nem rendelkező – történettudomány mindeddig mélyen hallgatni kényszerült.

A csend olykor igen beszédes. Alaposan feltételezhetjük, hogy a támadók balszárnya súlyos veréseget szenvedett, s egyáltalán nem lehetetlen, hogy a támadók dunai hajóhadának szétverése is jórészt a felvidéki hunok (gepidák, tehát székelyek, valamint palócok) fegyverténye volt. (Az adathiányt szlovák történészek saját koncepciójuk szerint értelmezik, illetve bármiféle bizonyíték nélkül azt állítják, hogy a Ny-i Kárpátok előtere és a Csallóköz elnéptelenedett volna, így a helyükre telepedtek volna bizonyos szlávok. A szláv népeknek Ny-Szlovákia peremén való jelenlétét azonban – a már régebben beköltözött, a korábbiakban említett, sokáig határőrizeti feladatokat ellátó cseh, vagy „fekete
horvát" néprész kivételével – semmiféle dokumentum nem igazolja.)

Kardam, majd utódja, Krum bolgár csapatai **802-ben** (ugyancsak 947) újították fel offenzívájukat a Tiszánál. Az interpretációk szerint a Tisza D-alföldi szakasza mentéről előzték az avar kagán seregét, elhurcolták a fegyverbíró férfiakat. Feltételezhető, hogy Avarhunnia D-i területeinek részben bolgár etnikumú népessége önként csatlakozhatott a hódítókhoz. – Egyébként a kán ugyanekkor a Bizánci Birodalom felé is terjeszkedett, illetve támogatta a császári hatalom elleni lázadásokat. Ennek a következménye lehetett,

hogy I. Niképhorosz császár (**802–811**, vagyis 947–956) hadjáratot indított a bolgárok és a velük szövetséges, a mai Bosznia, Macedónia, Albánia és ÉNy-Görögország területén (még **587/588-ban**, tehát 732/733-ban) megtelepedett szláv népesség ellen.

Megjegyzendő, hogy görög nyelvű források szerint avarok is részt vettek a bolgárok oldalán e balkáni háborúban, azonban véleményem szerint ez esetben sem a Kárpát-medence avarhunjairól, hanem a Fekete-tengertől É-ra élő onogur–szabír (a Duna-delta, az „Etelköz", vagy a Dnyeper környékén élő) népesség egy részéről lehetett szó, akiket – miként erre már másutt kitértünk – több forrás tévesen avarnak titulált. A források egy szláv nyelvű csoportja szerint magyar sereg vett részt a bolgár uralkodó Bizánc elleni akcióiban. A szláv nyelvű szövegekben „ugre", „egre", „vegre" népnév szerepel.

A frank érdekeknek megfelelő módon történő „térítés" **791-ben** (947) indult meg gőzerővel a Pannon-térség Ny-i peremén. Mindenesetre **791-ben** (947), más adatok szerint **802** (ugyancsak 947) **k.** a nemrég megszervezett Ost-Mark kikerekedett, megnagyobbodott, így a Ny-i feléből létrehozták az ún. „Avar őrgrófságot" az Enns-folyótól a Bécsi-erdőig terjedő területeken. Létrehozták továbbá a „Pannon őrgrófságot" Bécstől K-re, amit később „felső" és „alsó" részekre osztottak. A Dráva-Száva közének Ny-i részét Aquileia székhellyel a Friauli grófsághoz csatolták.

948

Avarhunnia **803-ban** (948) váratlanul összeomlott, de nem a Ny-ról szervezett akciók, hanem a bolgárok offenzívája következtében. A bolgár uralkodó előbb a Kárpát-medence közepére (a Közép-Duna vidékére) tört, majd onnan a K-i országrészre, mindenekelőtt a Duna-Tisza-közére és a Tiszántúlra mért csapást. Lényegében meghódították Avarhunnia középső részét, a Duna és az Erdélyi-középhegység közötti részt. A Dunántúlra, Erdélybe és a Magyar Alföld (már Atilla utódai, tehát Hunnia által ellenőrzött) É-i peremére nem jutottak el. (Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalása későbbi, **815** (960) **k.** bekövetkezett fejlemény.) Az avar kagán **803-ban** (948) elhagyta alföldi székhelyét, Ny-ra, a Dunántúlra menekült, ám egyes csapatai felszabadító harcba kezdtek a Délvidéken.

Avarhunnia bolgárok általi megdöntése, területének folyamatos dúlása nyomán az ország vezetői Nagy Károly előtt megalázkodtak, a Karoling Birodalomtól kértek védelmet a bolgárok ellen.

949

804-ben (949) a Délvidék és Szerémség területén zajlottak Avarhunnia elkeseredett utóvédharcai a bolgárok ellen. Bizánci forrás számolt be az avarok sikertelennek minősített próbálkozásairól. A bolgár hadsereg egyelőre képtelen volt távolabbi avar területek elfoglalására, – viszont megszilárdította helyzetét a Tiszántúlon.

Megkezdődött Avarhunnia államának felbomlása, lényegében etnikai alapon: a harcokkal sújtott területeken kezdtek elkülönülni egymástól a bolgár, az onogur és az avarhun közösségek. Az interpretációk ezt a folyamatot avar belháborúként szokták tárgyalni. Ennek kezdetét **793-ra** (ugyancsak 949) teszik. A bolgárok D-re, a Maros-folyó alsó szakaszának bal partjára és a Bánságba kerültek, az onogurok É-ra, Hunnia felé, az Alföld É-i peremére és az É-i Középhegységbe húzódtak el, az avarhunok helyben maradtak, vagy a Dunántúlra költöztek át, az ottani avarok, gepidák és onogurok mellé. A korábbi központ terület, a harcokkal leginkább érintett Közép–Tisza-vidék lakossága megritkult. Az elkülönülés hosszabb időt vett igénybe, a **810-es** (950–960-as) évekig eltarthatott.

950

Singidunum (Belgrád, Nándorfehérvár) város **805-ben** (950), más adat szerint csak kettőnégy évvel később, **807-ben** (952), esetleg **809-ben** (954) bolgár fennhatóság alá került, s ezzel a neve Alba Bulgarorumra (Bolgárfehérvár) változott. A bolgár hódítás főiránya K-Ny-i lett. Bolgár csapatok törtek előre a Dráva és a Száva mentén, É-on a mai Horvátország ÉK-i részébe, a gepidák (Avarhunnia határőrei) által lakott, későbbi elnevezéssel „Szlavóniának" titulált területsávra is eljutottak. Ugyanakkor a Száva torkolatvidékére kerülhettek a bolgárok szövetségesei, bizonyos szláv (szerb?) törzsek, akik ott a morvák ősei közelében letelepedhettek.

A bolgárok elleni háborúban, **794-ben**, tehát 950-ben életét vesztette a „kagán" és a „jugur" is. Az avarok, a megölt vezetők utódai megint a frankok segítségéért folyamodtak.

A beszámolók szerint a Frank Birodalom a Kárpát-medence Ny-i peremén **805** (950) és **796** (952) **között** hatalma alá szervezte az avar tisztségviselőket. A Kaganátus peremterületei népességének rohamos „szlávosodását" a források ez időbe teszik. (Az írott források Karantániáról, Alsó-Ausztriáról, valamint a Dráva–Száva-közéről szólnak, az egyéb területekre vonatkozó következtetés e források érvényességi körének önkényes kiterjesztésén alapul.)

Megjegyzés: Az itt tárgyalt eseményekkel párhuzamosan zajlott Bizáncnak a szláv lakosság kiűzését célzó tisztogatása a K-Balkán D-i részén. Mivel a történelemtudomány mindeddig, tévesen avar-szlávnak könyvelte el a görög érdekeltségű területen immár terhessé vált lakosság etnikumát, sokak úgy vélhették, a K-Balkánon lezajlott üldözés szorosan összefügghetett az avar hatalomnak a Pannon térségben és a Kárpát-medencében bekövetkezett összeomlásával. A történelmi valóság a következőképpen fest: Közvetve a K-balkáni akció hozzájárult a Kárpátmedence peremterületeinek, vagyis a korábbi gyepűnek a lassú (tehát nem rohamos), több évtizedig eltartó szlávosodásához, hiszen Bulgária az országán belül képtelen lehetett otthont biztosítani a százezres menekültáradatnak, nyilvánvalóan szorgalmazta a szláv tömeg jelentős részének Bulgária hódítási területére, tehát a Kárpát-medence peremére áramoltatását.

951

Az interpretációk szerint **795-ben** (951) Avarhunniában elkeseredett belháború („polgárháború") tombolt. Kétkedéssel kell azonban fogadnunk az erről szóló beszámolókat. Avarhunnia soknemzetiségű állama lényegében már nem létezett, minden bizonnyal az egymástól etnikai alapon elkülönült entitások, nevezetesen a bolgár vazallus D-i területek urainak és az avarhunok még meglévő (középső) területei szabadságharcosainak egymás elleni küzdelméről lehetett szó.

A szabadságharcosok vezetői olyan reménytelennek látták helyzetüket, hogy már csak a Ny-i segítségben bíztak. Erich herceg hadai az év végén érkeztek meg Avarhunniába, miután átkeltek a befagyott folyókon.

Nagy Károly birodalma Avarhunnia „védelem alá helyezését" a terület és népe tökéletes kifosztásával igyekezett megvalósítani. Amit nem vittek el a bolgárok, azt a frankok igyekeztek magukévá tenni. Az avar tudun **795-ben** (951) beengedett egy frank/bajor (?) sereget a Drávánál, tehát DNy-ról. A sereg parancsnoka, Erich frauli herceg volt, aki ebben a hadjáratban együttműködött Voinomirral, aki szlávok, állítólag a karantánok fejedelme volt. „*Károly császár Erich grófot arra utasította, hogy űzzék el a hunokat* [!]. *Ezek szinte semmi ellenállást nem tanúsítottak, Károly császár fennhatósága alá helyezkedtek. Ugyanabban az évben elküldte a fiát, Pipint Hunniába* [Avarhunniába]. *Ő elment az ottaniaknak ama híres helyéhez, amelynek az elnevezése Rinch/Hring* [Ring]. *Ott az összes fejedelmeik ismét hódoltak, ez alkalommal Pipinnek. Arnóra, a Salzburgiak*

érsekére bízta [ideiglenesen] *Alsó-Pannóniának a Balaton tava körüli részét a Rába nevű folyó túloldalán, egészen a Dráva folyóig és a Drávának a Dunába torkollásáig…*" – áll a Conversióban. (Egyes munkákban az ekkor történteket – számomra teljesen érthetetlen módon – az ún. tárnokvölgyi csatával keverik össze. Ennek azért sincs semmi reális lehetősége, mert a frank hódítók a Pilis térségébe egyáltalán nem jutottak el. A Dunántúl ÉNy-i sarka, a Dunakanyar a felvidéki Hunnia részét, sőt erődített központját képezte, azért az Avarhunniát kirabló frank csapatok e térséget messze elkerülték.)

A frank hatalom teljesen felszámolta Avarhunnia Ny-i gyepűjét, a határvédelmi rendszert, folytatódhatott a frankok-bajorok térhódítása K-i irányban. A későbbi Ausztria K-i fele a „nyugati székelyek" (gepidák) hazájából kezdett német nyelvű emberek földjévé válni. „*Miután tehát Károly császár… azon a földön, ahonnan azokat a hunokat* [avarhunokat és gepidákat] *kiűzte, egyrészt a szláv, másrészt a bajor népek kezdtek megtelepedni és gyarapodni*"– írja Conversio. A griffes-indás díszítéseikről ismert avarok **795** (951) **után** állítólag kiürítették Alsó-Ausztria területét. Nincs azonban okunk azt gondolni, hogy tömegesen eltávoztak volna, pusztán arról lehet szó, hogy a Ny-i típusú kereszténység felvétele után már nem használták „pogánynak" mondott jelképeiket, s lassan asszimilálódtak is a bajor meghatározottságú környezethez. A gepidák (Ny-i székelyek) kitelepülése viszont csaknem bizonyosra vehető. Ők a korábbi szállásterületükről, vagyis az elvesztett gyepűről 50-100 km-rel visszahúzódtak, a Ny-Dunántúl területén, a Rába-mentén helyezkedtek el. A Dunántúlon (Vasban-Zalában, Somogyban és különösen Tolnában-Baranyában) élő avarok továbbra is griffes-indás jelképeik alkalmazásával adtak életjelt magukról.

952

Erich herceg hadai érkeztek meg először Avarhunnia belsejébe, még az előző évben, **795ben** (951). Einhard szerint ezután Pipin (Nagy Károly fia) **796-ban** (952), az itáliai és a bajor seregekkel ugyancsak behatolt a Dél-Dunántúlra, majd elfoglalta a „Ringet", ahol hatalmas mennyiségű kincset „rabolt". Feltehetőleg Somogy földvár-rendszeréről lehet szó, semmiképpen sem valószínű, hogy valamelyik alföldi földvárról, hiszen azokat már régebben elfoglalták és kirabolták a bolgárok. Mégis sokan vélik úgy, hogy az Alföldön lehetett a kirabolt Ring, mivel Einhard azt írta, hogy a Tiszán túl is folyt az üldözés. –
Nehéz elképzelni, hogy a bolgárok harc nélkül beengedték volna az általuk birtokolt területre a frankokat. Einhard talán a bolgárok egyik, hallomásból ismert fegyverténytét „sajátította ki" Pipin dicsőítése érdekében? Nem feltétlenül. Lehet, hogy a friaulifrank hadjárat célja végső soron tényleg a bolgár térhódítás megállítása volt. (Megjegyzés: Sankt Gallen-i munkákban olvasható érzékletes leírás egy avar fejedelmi székhely sáncgyűrűjéről.)

A frankok és a friauliak e hadjáratáról elsősorban Einhard annalesei, továbbá a Vita Karoli Magni, a Conversio, az Annales Laurenhamenses, Annales Guelferbitani, Annales Laurissensis, Annales Fuldenses és Annales Salisburgenses c. munkák számolnak be. A tudósítások egy része szerint Pipin jelentős sereggel indult el Itáliából, átlovagolt a mai Szlavónia területén, megérkezett a Dráván átkelve a Dunántúlra, tábort vert a Duna jobb partján, tárgyalásokba bocsátkozott az avarokkal, melynek eredményeként megegyezés született. Az avar vezetők gazdagon megajándékozták Pipint. (Ez volna a gyűrű kirablása?)

Nagy Károly katonasága Obrusánszky Borbála álláspontja szerint is csak Alsó-Pannóniából (a Dráva–Száva-köz Ny-i feléből) és Pannónia Ny-i peremérről, főként a karantánok korábbi területéről, a Rába és a Mura felső szakasza közötti területről távolította el az avarokat. Több értelmezés szerint eredetileg ez lett volna a tudun területe.

A zavaros történetekből az látszik kirajzolódni, hogy a tudun, Pannónia D-i részének avarhun vezetője a fenyegető bolgár veszedelem miatt elfogadta a „nyugati hatalmak” felajánlott védelmét, át is adta nekik a terepet és a rendelkezésükre bocsátotta eszközeit, javait azzal a feltétellel, hogy keresztény fejedelemként részese lehet a Karoling Birodalomnak.

Nagy valószínűséggel azok is igazat írtak, akik szerint a frank csapatok behatoltak a Duna– Tisza-közébe, sőt a Tiszán is átkeltek, pusztítottak és raboltak, valamint azok is, akik szerint a Dunántúlon értékes kincseket kaptak az avar vezetőktől. A friauli hadakat bizonyára a bolgárok térhódításának megállítására vagy lassítására vezényelték K-re, s a tudun annak reményében adta át a terepet, hogy ideiglenes menedékhelyéről a bolgárok elűzését követően visszatérhet hazájába. (Ezt támasztják alá azok az adatok, melyek szerint a bolgárok nem **805-ben** (950), hanem csak **807-ben** (952), vagy **809-ben** (954) tudták Belgrádot tartósan elfoglalni.) Nagy Károly az Enns-folyótól K-re fekvő területeken (Alsó-Ausztria), **807-ben** (952), vagy esetleg egy évvel korábban (?), Lauricum (Lorch) székhellyel megszervezte Avária tartományt, valamint létrehozta Felső-Ausztria területén Sclavinia tartományt is. Mindkettő a bajor prefektus alá tartozott. (Egyházi vonalon állítólag – ha a megszületett dokumentum nem hamisítvány – a passaui püspök fennhatóságát rendelte el, ennek az intézkedésének azonban nem szerzett érvényt, vagy nem egyeztette az ellenérdekelt salzburgi érsekkel.) A Dunántúl Ny-i és D-i pereme ekkor külső határtartomány lett, két részből állt: 1. Pannonia superior – a vazallus avarok területe, mely a salzburgi érsekhez tartozott, 2. Dráva-Száva köze, vagyis Pannonia inferior – a Sisciában székelő szláv törzsfők uralták, egyházjogilag az aquileiai pátriárka alá került.

A salzburgi érsek és a „szlovénok apostolának” is nevezett II. Paulinus aquileiai pátriárka között **796-ban** (ugyancsak 952) kötött egyezmény értelmében a Dráva folyó lett a határ a salzburgi érsekség és az aquileiai patriarchátus térítési területe között. (A megállapodást Nagy Károly később, **811-ben**, tehát 956-ban is megerősítette.)

Arno salzburgi érsek alemann (sváb) és bajor csapatok élén megindult téríteni. A korábbiakban már említett tudun megkeresztelkedett. A hadjáratot követő „diadalmenet”, tizenkét társzekér kinccsel, egyesek szerint Aachenbe, mások szerint Regensburgba érkezett. Állítólag Regensburgban borult a tudun Nagy Károly lábai elé. Megkapta hűbérül a Fertő-tó és Szombathely közötti részt.

Egyes beszámolók szerint ugyanebben az évben (**796**, vagyis 952) a Duna mentén is végbement volna egy katonai akció, ami Győrig jutott volna el, és melyhez Arno salzburgi püspök és Paulinus aquileiai pátriárka is csatlakozott volna. Igen valószínű azonban, hogy itt a korábbi, **791-es** (947) benyomulás kapott téves datálást, s ez okozta a redundanciát. Tartalmilag újdonságnak számít azonban, hogy e változat szerint a menekülő avarok a Csallóközben helyezkedtek volna újabb állásokba, ám az őket ostromló Theodorik gróf előtt megadták volna magukat. (Csaknem bizonyosra vehető, hogy a történet – a talán több évtizeddel később élt – közlő fantáziájában játszódott csak le, s motivációja a Csallóközre vonatkozó valamiféle (cseh?) területi igény alátámasztására irányulhatott. A kompiláció alapjául feltehetőleg Nagy Károly **797/798-as** (953/954) tervezetei szolgálhattak, amelyekben a császár Hunnia (Felvidék) területének „megtérítésére” vonatkozó álmai kerültek rögzítésre.)

953

Alig szerezte meg a tudun, már **797-ben** (953) el is vesztette a hatalmát. Ennek a hatalomvesztések a részleteiről azonban nincsenek ismereteink, csak annyit vélünk tudni, hogy ekkor a tudun hűbéres területén frank vagy bajor katonaság jelent meg, majd egy véres csata zajlott le az avarok és a frankok között. (Joggal feltételezhetjük, hogy a tudun,

aki bizonyára alaposan becsapva érezte magát, tiltakozott az őt és népét ért sérelmek miatt, és emiatt lett kegyvesztett.)

Nagy Károly **797-ben** (953) módosította koncepcióját, s most Aquileia (térítési iránya: a Drávától D-re) és Salzburg (iránya: a Balatontól D-re, a Dráváig) mellett Passaut (a Rábától Ny-ra eső térségben) is megjelölte az avar térítés harmadik bázisaként. Ezzel tkp. megerősítette a korábbi, **807-es** (952) intézkedését, aminek mindeddig nem tudott érvényt szerezni. (Passau megbízatása a bécsi-pozsonyi Duna-szakasz bal partja menti, (általánosan elterjedt, bár gyenge lábakon álló vélemény szerint szláv lakosságú) területekre is kiterjedt.) A munka irányítója és összehangolója Alkuin, Károly első tanácsosa lett. A tanácsos állítólag, legalábbis kezdetben nem tapasztalt érdemi ellenállást az avarok és a gepidák részéről. Elsősorban Pipin serege biztosította a térítés lehetőségét a Ny-Dunántúl térségében.

954, 955

Nagy Károly **798** (954) **után** „Nyitra", vagyis a Felvidék (Hunnia) területére vonatkozó missziós felhatalmazással Regensburg egyházi szervezetét ruházta fel. Ezt viszont nem készítette elő semmilyen hadjárattal. Feltehetőleg gondolni se mert ilyen kockázatos lépésre. A Karoling Birodalom gazdasága akkor már, a korábbi hadjáratokban elrabolt kincsek felbecsülhetetlen értéke ellenére közel járt a csődhöz. Mégis, bár szerintem semmi sem támasztja alá, a történetírás elkönyvelte, hogy Pozsony térségében is kibontakozott a Frank Birodalom uralma.

Egy **798-as** (954), vagy a **799-es** (955) évre vonatkozó adat szerint a friauli Erich herceg életét vesztette egy avarokkal folytatott összecsapásban. A kibontakozott harcok értelemszerűen a tudun által szervezett felkelés leverésére irányultak. A Bajorországot kormányzó Gerold prefektus (Nagy Károly sógora) **799-ben** (955), szeptember 1-jén szintén életét vesztette a „hunokkal" (avarhunokkal, bajorokkal?) folytatott összecsapások, vagyis a tudun által kezdeményezett felkelés során. (Egy adat szerint a tudunt még ebben az évben, lázadás kezdeményezése miatt kivégezték.)

A Pannon-térség Ny-i része **810** (955) **k.** egyértelműen frank uralom alá került. Ugyanakkor a Győr és Bécs közötti térségben avar vezérek maradtak hivatalban. A Pannontérségtől K-re, a bolgár fennhatóság alá került Erdély és a Közép–Tisza-vidék területén élő avahunrok a helyükön maradhattak, felettük bolgár ispánok képviselték a főhatalmat.

A Duna–Tisza-köze délvidéki részén és a Dráva–Száva-közének K-i részén óbolgár népesség is élt, részben ugyanazok, akik korábban Avarhunnia bolgár alattvalói voltak. Kapcsolatban álltak a délvidéki morvákkal, akik a Száva jobb partja és a Morava mentén települtek. A Száva-mente középső és Ny-i részén őszlovák és őszlovén etnikumok éltek.

956

Nagy Károly – az Évkönyvek szerint – az Avarhun Kaganátus felbomlása után még mindig katonai erővel volt kénytelen beavatkozni az avarhunok és szlávok közt folyó harcokba. Ez a **811-edik** (956-odik) **évi** „hármas hadjáratra" való utalás, melynek keretében Nagy Károly az egyik hadseregét „*Pannóniába, a hunok* [avarhunok] *meg a szlávok viszályainak megszüntetése céljából*" küldte ki. „Igazságot" tett, meghúzta a módosított határvonalakat az avarhunok és a szlávok között. (Ekkor egy Izsák nevű személy volt a kagán, aki a frankok segítségével őrizhette meg hatalmát.) Nagy Károly békekonferenciát tartott Aachenben a háború lezárására.

Karantánia lakossága már tisztán szláv és bajor etnikum volt. Pannónia nyugati területei de jure a Karolingok birodalmának részévé váltak. Nagy Károly megerősítette Salzburg

egyházi joghatóságát Karantánia Drávától északra fekvő térítési területei vonatkozásában. Megszálló csapatokat hagyott a Felső–Duna-menti területeken, hogy „megvédje avarjait a szlávok támadásaitól”. (Itt bizonyára a csehekről van szó.) Frank-Pannóniát egy É-D-i, a Bécsi-medencétől az Adriáig, de legalábbis a Száváig húzódó gyepűvel választotta el K-Pannóniától (Hungáriától) és a délszláv állam(ok)tól. Ezután a gyepű É-i (a Fertő-tótól D-felé) eső részét avar-limesként, D-i szakaszát pedig pannon-limesként emlegették.

Ezzel véget is értek az avarhunok utóvédharcai. A Dunántúl területén, főként VasbanZalában, Somogyban, Tolnában-Baranyában, ahonnan **795** (951) **után** kivonultak a birodalmi csapatok, az országrész onogur közösségei és a határsávból behúzódott D-i székelyek (gepidák), néhány év alatt, kb. **811-re** (956) ismét birtokukba vették és felújították az erődítményeket (földvárakat). A bolgár és a frank nagyhatalom határai közötti területen onogur államot szerveztek, melynek neve már minden bizonnyal Hungária lett. Pontosan ebben az időben, a **09. sz. elején** (10. sz. közepén) terjedt el Ny-on – több évtizeddel korábbi, még ritka felbukkanásai után – pl. Sankt Gallen dokumentumaiban, de még a frank évkönyvek egy részében is a Pannóniában élő, oda tartozó, onnan érkező emberek „Hungarus/Hungarius” megjelölése. Friaulban ekkor már hosszabb ideje a Magyarok Útjának hívták a Kárpát-medence felé vezető országutat (Via Ungarorum).

Az alföldi griffes-indás temetők folytatása **08/09. sz. fordulója** (a 10. sz. közepe) **után** nem igazolható. (Az avar kor két évszázadában (**568-tól** kb. **810-ig**, vagyis 724-től kb. 955-ig) a Kárpát-medencei vezető réteg mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett. A Kárpát-medence hatvanezer ismert avar kori sírjából ötezer a gazdag mellékletekkel ellátott lovas sírok száma.)

Régészeti eredmények alapján a **09. sz. elejére** (950-960-as évekre), a Kárpát-medence Ny-i peremén kialakult etnikai viszonyokat a vonatkozó tanulmányok a következőképpen jellemzik: Alsó-Ausztria és Burgenland területén ún. „avar-szláv” települések jöttek létre. (Egyértelműen szlávnak tekinthető leleteket azonban nem tudnak felmutatni a **10.** (11/12.) **sz-ból**, illetve az itt szlávosnak minősített leleteik nem mutatnak közeli rokonságot más területek szlávnak tartott leleteivel, ám a ruházat, az ékszerek segítségével az etnikum jól elkülöníthető az Ennstől Nyra talált bajoroktól, valamint a Bécsi-erdőtől K-re feltárt avaroktól. Lehetséges, hogy a birodalmi vallásra áttérített avar-gepida lakosság tárgyi emlékeit látják egyesek szláv jellegűnek.) Más kutatók azt vették észre, hogy „bizáncias” övdíszek terjedtek el a Kárpát-medence ÉNy-i részén. Egyes vélemények szerint feltételezhető egy É-Adria térségéből kiinduló stiláris hatás. Mások sajátos (helyi) típusú későavar övvereteknek látják ezeket, melyeknek a díszítése már lényegesen eltér a jellegzetesen későavarnak tekintett eredeti formáktól. Ez esetben is a birodalmi kereszténység átvételével összefüggő változásról lehet szó.

A Felvidék (Szlovákia) területén feldolgozott négyezernél is több, **09.** (10/11) **sz. előtti** sír közül csak 44 sorolható hamvasztásos temetkezési körbe. Ez a tény esetleg azzal is magyarázható, hogy az esetleg jelen volt szlávok rendkívül hamar elhagyták évezredes hagyományukat, s nem hamvasztással temetkeztek, bár ennél sokkal valószínűbb, hogy elvétve, például szolgaként, házastársként voltak csak jelen.

Érdemes még említést tenni a dévényújfalusi temetőről, mely a szlovák kutatás szerint az avarszláv kérdés egyik legfontosabb bizonyítéka volna. Benne összesen 902 sírt tártak fel, amelyekből mindössze 27 a hamvasztásos, tehát szlávnak tekinthető. A prekoncepció szerint ez a hely a szlávoknak az avarok elleni egyik védelmi központja lett volna, ennek ellenére a temető használata éppen akkor, a **09. sz. elején** (950-960-as években) szűnt meg, amikor a vonatkozó teória szerint a szláv etnikum dominánssá válásának kellett volna bekövetkeznie.

A székely népnév a **09. sz. elején** (950-960-as években) már jól ismert lehetett a Pannon-térségben, ugyanis a szláv és német nyelvekbe kerülő változata (a délszláv „szakul”, a német „zokel”) kifejezetten archaikus jellegű.

Az avarhunok és onogurok eredendő (a birodalmi térítést megelőző) kereszténységét régészeti leletek igazolják, hiszen számos kereszt bukkant elő a Kárpát-medencében, amelyeket nem lehet a régi római kolónia alkotásainak tekinteni. Az avarhunok és onogurok között elterjedt kereszténységre leginkább a sírleletekben talált keresztek, vas koporsószegek és egyéb tárgyak utalnak. A régészek többféle keresztábrázolást találtak. Az egyik fajtán van Krisztus-ábrázolás, a másik fajtához viszont féldrágakövekkel díszített egyenlőszárú keresztek tartoznak. A régészeti leletek közül néhány olyan szíjvég is felkeltette a kutatók figyelmét, amelyek kereszténynek tekinthető jeleket képeznek. László Gyula megállapítása szerint az egyedinek mondható szíjvégeken talált motívumok mindig utaltak viselője hitvilágára. Csollány Dezső a kunhegyes-bánhalmi szíjvég emberalakos jeleneteiből a paradicsomi bűnbeesés jelenetét vélte felfedezni. A kutatók közül elsőként László Gyula tartotta lehetségesnek azt, hogy nem elsősorban bizánci vagy római, hanem eredetileg „eretneknek” tekinthető keresztények éltek az avarhun állam keretein belül. (Az egykori Hun Szövetség itteni népei magukkal is hozhatták nesztoriánus vagy manicheus hitüket, avagy a későbbiekben részesei lehettek az ír szerzetesek térítésének.)

958, 959

Miután véget vetett a Bizánc és a Karoling Birodalom között hosszú évek óta folyt háborúskodásnak az aacheni béke (**812**, vagyis 957), Bizánc megtarthatta a Dalmát-partvidéket (a szigetek többségét és a nagy kikötővárosi központokat: Spalato, Trau, Zára), ám a Horvát Fejedelemség frank fennhatóság alá került. Ezzel összefüggésben Bizánc elismerte Nagy Károly császári címét, cserében megtarthatta (visszakapta a hódító frankoktól) Velencét. (Bizánc hozzájárulásával létrejött a Tengermelléki vagy Dalmát fejedelemség (Littoral Croatia, Dalmatian Croatia), részben a korábban is regnáló horvát fejedelemtől elcsatolt D-i területeken. Ettől kezdve a tőle É-ra fekvő országot Pannon–Horvát Fejedelemségként (Pannonian Croatia) aposztrofálják.)

Egy csata zajlott le a Dunántúlon fennálló onogur utódállam (Hungária) csapatai és a birodalmi haderő között **802-ben** (ugyancsak 958), melyben a bajorországi őrgróf: Goteram (Gerold utóda), valamint Cadolac, Ost-Mark prefektusa is elesett (castellum Guntionis térségében, Kőszeg mellett, vagy a Gyöngyös-pataknál). A frankok mégis győzelmet arattak. Ennek következtében **803-ban** (959) egy Zodan nevű vezető (princeps Pannoniorum), aki egy dunántúli herceg volt, letette a fegyvert a birodalom csapatai előtt, így a későbbi Győr vármegye területe frank fennhatóság alá került. (Zodan a Bécsi erdőtől Kre eső, Győrig terjedő országrész hercege volt, a mai Győr városban, a Káptalandombon lehetett a székhelye.) Hungária ezek után a Dunántúlnak csak a Bakony és Vértes-hegység gerincvonalától D-re eső részét birtokolta. (A Dunántúl ÉK-i sarka, Esztergom, Visegrád és a Pilis térsége változatlanul a felvidéki Hunnia részét képezte.)

A változásokat Nagy Károly igazgatásszervezési intézkedésekkel nyugtázta; **803-ban** (959) Ost-Mark újabb kibővítésével létrehozta a nagy kiterjedésű Oriens tartományt (marchia Orientalis), melynek központja Regensburg lett. A terület magába foglalta a Dunántúl Ny-i szegélyén kívül a mai Kelet-Ausztriát és Szlovénia egy részét is. A tartomány élén Bajorország prefektusa állt, aki egyben határgrófként és az „avar limes őreként” is tevékenykedett. A keresztény avarok bizonyos mértékű autonómiát élveztek az oklevelek és más egykorú feljegyzések szerint, legalábbis **871-ig** (1016-ig) bezárólag Oriens tartományban.

A már keresztény (Tivadar vagy Teodor néven nevezett), feltehetőleg Dráva–Mura-vidéki „kapkán” (kagán?) »805-ben« (esetleg **805-ben**, azaz 961-ben?) védelmet kért a támadó szláv csapatok ellen. A Karoling hatalomtól megkapta a Savaria (Szombathely) és Carnuntum közötti területet. A Frank Királyság évkönyveinek feljegyzései szerint Teodor avar kagán Nagy Károlytól azért kért letelepedési engedélyt Carnuntum és Savaria között fekvő vidéken, mert „*a szlávok benyomulása miatt nem maradhatott régi lakhelyén*”. Nem sokkal később Teodor meghalt, s akkor az utóda is megkeresztelkedett, a keresztségben az Ábrahám nevet kapta. – Mindebben az hibádzik, hogy a helyreállított kronológia szerint a megjelölt évben Nagy Károly már nem élt. Egy másik feljegyzés szerint azonban mindez **814-ben** (959-ben) történt. Ez utóbbi datálás reális lehet.

Részben Hungária (és a vele szövetséges felvidéki) Hunnia megerősödésének, részben a Karoling Birodalom válságának tudható be, hogy ekkoriban a Dunántúl területén teljesen megszűnt, mégpedig hosszú évtizedekre, a frank-bajor katonai tevékenység. A birodalom vezetése belenyugodott, hogy K-i terjeszkedési vágyait a továbbiakban a Dráva–Száva-közében, elsősorban a Száva-mentén fogja kiélni.

Az avarhun lakosságú területen, tehát a kialakított közigazgatási területbeosztással érintett területen elkezdődött az egyházi szervezet finomhangolása. A Conversio erről a következőképpen fogalmaz: „*Károly császár* [**803-ban**, tehát 959-ben] *Bajorországba jött, s október hónapban Salzburgba érkezett, ott* [azt, hogy Pannónia inferior csatlakozott a salzburgi egyházmegyéhez] *megerősítette és örök időkre szólónak nyilvánította*”. (Hogy ekkor pontosan mit értettek Pannónia inferior alatt, az igencsak kérdéses.) A **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio 3. fejezetének szövege az avarok körében történő térítés megvalósításában a bajorok és karantánok ilyen irányú együttműködését hangsúlyozza: „*a frankok és a bajorok, a karantánokkal együtt állandó háborúkban szorongatván legyőzték őket* [az avarhunokat]. *Azokat pedig, akik felvették hitüket, és elfogadták a keresztséget, a királyok adófizetőivé tették, és a földet, amelyen ott maradva laknak, a királynak fizetett adó fejében egészen a mai napig birtokolják*”.

A Rába folyótól K-re eső területek tartós frank fennhatóság alá kerülése kizárható, a terület lakosságának sorsáról, megpróbáltatásairól a továbbiakban igyekszünk hitelt érdemlően beszámolni. Az azonban kétségtelen, hogy a lakosság ott is keresztény volt, még ha ott nem érvényesült is Salzburg fennhatósága. Figyelem, az idézett szöveg kétségtelenül arról tanúskodik, hogy 1026-ban – Szent István idejében! – a Conversio más részeiben említett gepidákon kívül még avarok (avarhunok) is éltek a Kárpát-medence Ny-i szegélyén!

(Egyébként a teljes birodalmi területen ekkoriban szilárdult meg az egyházi szervezet olymódon, hogy minden ország érseki és püspöki egyházmegyékre lett felosztva, és az érsek joghatósága több püspökre kiterjedt. A főpapokat a király nevezte ki, de egyre inkább elterjedt az a felfogás, hogy tisztségük gyakorlásához pápai engedély is szükséges.

A főpapi székhelyeken népes papi testület bontakozott ki, tagjait már kanonokoknak nevezték. A papok életmódját „kánonilag” szabályozták, egységes előírásokhoz kötötték. A kanonokok fölé prépost vagy dékán lett rendelve, a vezetők és a vezetettek együttesen alkották a székeskáptalant, a püspök tanácsadó testületét.)

Nagy Károly még **814-ben** (ugyancsak 959) eltávozott az élők sorából. Ekkor utódjának, I. Jámbor Lajosnak a fia, I. Lothar lépett a bajor trónra, aki eddig Bajorország hercege volt. Később, **817-ben** (962) Jámbor Lajos jelképesen felosztotta fiai között örökségét. Ahelyett, hogy régi frank szokás szerint egyenlő mértékben osztatta volna el birtokait és címeit fiai között, elsőszülött fiát, Lothart a többi fia fölé helyezte, ráhagyta a birodalom legnagyobb részét. Lothart császárrá koronáztatta Aachenben, megadta neki a hatalmat

öccsei, Pipin és Német Lajos felett, akik Aquitániát, ill. Bajorországot örökölték. Lothar fejére tették Lombardia vaskoronáját is, melyet eddig apai unokatestvére, Bernárd viselt.

Német Lajos hosszú ideig uralkodott Bajorország és kapcsolt részei, valamint gyámkodott a szomszédos, Bajorországgal együttműködő, vagy legalább nem ellenséges országok, így Hunnia, Hungária felett is.

A Kárpát-medence etnikai viszonyai nagy vonalakban a következőképpen alakultak: A **07. sz. közepétől** (a 09. sz. elejétől) már az egész Kárpát-medencében jelen volt a griffes-indás kultúra, ami azonban a gepida (ősszékely) területeken kevésbé érvényesült. Az onogur-avarhun államszervezés a mezőségi ősszékely tömböt annak ellenére érintetlenül hagyta, hogy D-en, Ny-on és É-on gepida közösségekből alakította ki a székely határőr-területeket. (Nem úgy a Körös– Maros-közben, ahol éppen **567** tehát 823 **k.** szűnt meg a gepida temetők használata.)

A K-i határvédelem megszervezése azzal állt összefüggésben, hogy **582-től** (838-tól) óbolgár letelepedés folyt a Havasalföldön és Moldvában, valamint a **07/08. sz. fordulóján** (a 09. sz. közepén) már létezett, és egyre erősödött a Kijevi Rusz (Ruténia). Ezért aztán a székelyek (a gepidák utódai) a Mezőség felől a Székelyföldet, tehát a Hargita körüli térséget a 860-as évektől erősen megszállták.

Amikor (**815**, tehát 960 **k.**) sor került Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalására, a mezőségi székelység zöme is a K-i Kárpátok legbelső vonulatán kívülre húzódott. Ez az erős székely tömb soha sem hódolt meg a bolgár hatalomnak, ellenben fél évszázaddal később e közösség sürgette és segítette Csaba királyfi leszármazottainak a bejövetelét. A késő avarkor végén, a **09. sz.** (10/11. sz.) **folyamán** a griff szimbólum alkalmazása a Kárpátmedencében csaknem teljesen kiveszett. A növényornamentika használata fennmaradt, az állatornamentikáé azonban nem. Úgy tűnik, az avar kor folyamán valamilyen (talán vallási, hitbéli?) okból a belső- vagy közép-ázsiai griff-szimbolika háttérbe szorult a Volga-környéki eredetű inda-szimbolikával szemben.

(Folytatás a 802-edik oldalon.)

A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 1. (970-ig)

Már szó esett arról, hogy a **712-ben** (868) megkezdett muzulmán invázió elől a gót hatalmi elit É-ra menekült, ahol Pelayo galíciai nemes **721-ben** (877) meg tudta állítani az arab/mór előrenyomulást, miután **718-ban** (874) megalakította azt az Asturia elnevezésű királyságot, amelyet a történettudomány a spanyol állam csírájának tart. Az állam területe lényegesen nagyobb lehetett annál, mint amekkorát a történészek általában feltételeznek, eredetileg legalább a hatalmas félsziget harmadára kiterjedhetett. Pelayo kezére játszott az a galliai (Gallia Narbonensis, azaz Septimania), aquitaniai, Provence-i eseménysor, melynek keretében az aquitaniai frank Eudo herceg, ugyancsak **721-ben** (877) vereséget mért a Frank Birodalomra törő muzulmánokra. (Tartós sikert a frankok ekkor nem értek el, a támadók nemsokára, **725-ben** (881) betörtek a Rhone medencéjébe, Nimes is a kezükre került, Lyont pusztították, Autunt is kirabolták. Ez a támadás, más megközelítésben **735-től** (880) **737-ig** (882) tartott, a muzulmánok csatát nyertek Arles-nél, majd Avignonnál, Lyonnál. A muzulmánok másutt is offenzívában voltak, például **740-ben** (885) Szicília szigetének jelentős részét is megszállták.)

A tudomány a Pireneusi-félszigetre betelepedett muzulmán tömeget móroknak nevezi, többségük talán berber lehetett. Vezető rétegük – kezdetben mindenképpen – arabnak tekinthető. A berberek már **740-ben** (885) hallattak magukról, illetve a vezetőik elleni lázadásukról. A damaszkuszi (Omajjád) kalifa képviselői ezt a felkelést szíriai csapatok bevetésével **742-re** (887) számolták föl. (Ez az intermezzo, tehát a muzulmán erők belső megosztottsága is összefüggésben állhatott azzal a körülménnyel, hogy Martell Károly Tours és Poitiers között fontos győzelmet arathatott **732/733-ban** (888/889) a pireneusi-félszigeti arab helytartó seregei felett. Az arabok frank területekre irányuló terjeszkedése lényegében megállt.)

Pelayo (**718–737**, azaz 874–893) halálát követően Favilas lett Asturia királya, akit I. Alfonz (**739–757**, tehát 895–913) követett a sorban. Asturiai Alfonz **750-ben** (895), más adat szerint **740-ben** (896) sikeresen kiűzte a terjeszkedő mórokat Galícia területéről. Aztán ismételten győzött **753-ban** (898), a mórok kénytelenek voltak visszavonulni. Alfonz tevékenységének eredményessége főként annak a körülménynek tulajdonítható, hogy Közel-Keleten a damaszkuszi arab törzsfőnökök hatalmát **750-re** (895) megdöntötték az Abbászidák.

Ez a változás komoly megrázkódtatással, majd messzire vezető következményekkel járt a Pireneusi-félszigeten, a muzulmán világ Ny-i végvidékén is. Az Omajjád Abd-ar-Rahman megmenekült a muzulmán forradalom bérgyilkosai elől, és később sikerült is megalapítania az Abbászida hatalmi központtól nagymértékben független Cordobai Emírséget. (Az Abbászida forradalom miatt a muzulmán világban számos kisebb hatalmi központ elszakadása következett be. A magukat pozícionáló helyi dinasztiák általában a politikai különállás lehetősége fejében vallási téren elismerték az Abbászida Kalifátus fennhatóságát. Ez alól természetesen kivételt képeztek a síita szakadárok, akik magukat Mohamed egyedüli törvényes utódainak tekintették.) I. Abd-ar-Rahman **756-ban** (901) átkelt a Gibraltáron, legyőzte a cordobai helytartót, megalapította a Cordobai Emirátust, majd egészen **788-ig** (933) önmaga viselte az emír címet. Erős bürokrácia kialakítására, zsoldoshadsereg létrehozására és alkalmazására, a törzsi erők (klánok) gyengítésére törekedett. Uralma jórészt az Abbászidák által ellene szervezett belháborúval telt el. Győzelmet aratott **763-ban** (908) az Abbászida Mugharif vezér Cordobára törő hadserege felett. Az emír **777-ben** (922) is elhárított egy újabb Abbászida támadást. Már **770-től** (915) keményen fellépett a bagdadi kalifák azon hispániai hívei ellen is, akik a frank uralkodó segítségében bízva fordultak szembe urukkal. (Nyilvánvaló, hogy az Abbászidák érdekszövetségben álltak a Frank Birodalommal. Zaragoza helytartója **778-ban** (923) támadt Cordobára.) A félsziget keresztény többségű részében ugyanakor a következők történtek:

A vizigót utódállamnak tekinthető Asturia komoly versenytársat kapott. A baszkok **800** (911) **k.** megölték Pamplona muzulmán (bizonyára Abbászida) kormányzóját. Aztán nyilvánvalóan a kormányzó likvidálásával összefüggésben, **900**, azaz 911 **k.** létrejött a Navarrai Királyság, ami kezdettől fogva ki volt téve a frankok és a frankokkal összejátszó „mórok" (az Abbászidák támogatói) hódítási törekvéseinek. Az új állam tényleges megalapítója, I. Sancho király a „mórok" támadását Pamplonánál kivédte **907-ben** (918), ám a frankok támadása **807** (ugyancsak 918) **k.** Pamplona frank megszállásához vezetett. A baszkok azonnal szabadságharcot kezdtek a frank uralom ellen. A megszállt országrész baszk klánjai **810** (921) **után** vezérükké választották Inigo Aristát (**810–854**, tehát 921–962), Pamplona jog szerinti urát, (akit a történelmi munkák – a virtuális kronológia alapján állva – a Navarrai Királyság megalapítójának tekintenek). A szabadságharc sikeres volt, mert a frank hatalom erejét **775** (920) **k.** lekötötték a „szász" – értsd: a Hun Szövetség elleni – háborúk.

Asturiában I. Alfonz halála után I. Fruela lett a király (**757-ben**, vagy **768-ban**, tehát ugyanúgy 913-ban), ám őt a bátyja hamar megölette. Aztán mégsem annak unokatestvére: Bermudo, hanem Fruela unokatestvére, Aurelio (**768–774**, azaz 913–919) követte a trónon. Bermudo csak jóval később, **788-ban** (933) léphetett trónra. Aurelio Galíciában szerzett újabb területeket a „móroktól". Utána következett a sorban Silo (**774–783**, vagyis 919–938), aki I. Alfonz unokaöccse volt. Uralma idején Asturia kettészakadt, a magát (I.) Garcia néven meghatározó szakadár nemes **910-ben** (921) Oviedóból Leónba távozott, s ott **912-ben** (923) létrehozta León Királyságot. Az új királyság második uralkodója Ordoño (**914–924**, azaz 925–935) lett.

Az emír nem bocsátkozott harcba a hatalmas félsziget keresztény államai ellen. Ennek elsődleges oka az volt, hogy erejét teljesen lekötötték belső ellenfelei. Igen valószínű, hogy az Abbászida mesterkedések miatt csendes szövetségben állt a keresztény királyságokkal. Erre utal egy adat, miszerint **785** (930) **után** nem kisajátította, hanem megvásárolta a cordobai templomot, amit addig a muzulmánok megosztva használtak a keresztényekkel. Csak ezután rendelte el a helyszínen egy mecset, az utóbb igen híressé lett Cordobai Nagymecset megépítését. Az emír élete végén, **777-ben** (933) Ibn Arabi zaragozai helytartó elérkezettnek érezte az időt arra, hogy átvegye a hatalmat. Nagy Károlytól kért segítséget az Omajjád uralkodó ellen. Ez vezetett a frankok második hadjáratához. Az emír **788-ban** (ugyancsak 933) valóban meghalt, és I. Hisám (**788–796**, vagyis 933–941) lett Cordoba második emírje, aki immár az Abbászida hatalom helyi képviselőjeként viselkedett.

Nagy Károly Cordoba elleni hadjárata a Pireneusi-félszigeten vereséggel zárult a Roncesvallesi hágóban, **778-ban** (934). Ehhez az eseményhez fűződik a Roland-ének. A benyomuló frank sereg bevette Huescát, Barcelonát és Geronát (már **785-ben**, azaz 930-ban), továbbá lerombolta Pamplonát. Utóbbi város lakói, a baszkok – a monda szerint – a fősereg elvonulása után a
Pireneusok szűk völgyében bosszúból az utolsó szálig lemészárolták a frank utóvédcsapatot. A mondabeli Roland (Hroutland grófja) is meghalt a csatatéren.

A frank hadjárat I. Hisám emír kezére játszott. Navarra szétverése után az emír **791-ben** (936) Asturia ellen vezetett hadjáratának győzelme révén szándékozott a félsziget egészére kiterjeszteni a muzulmán hatalmat. Ekkor Asturiában Bermudó király átadta a hatalmat II. Alfonz (**791–842**, tehát 936–987) számára, ám a vereségtől Alfonz sem tudta megmenteni az országot. A hadjárat valóban sikeres volt, **792-ben** (937) Asturia vereséget szenvedett, de Hisám a célját nem érhette el, habár a muzulmán sereg **795-ben** (940) még Astorgát is elfoglalta.

Megváltozott viszont a Frank Birodalom viszonya korábbi muzulmán szövetségeseivel szemben **793/794-ben** (938/939), mert „afrikai szaracénok" támaszpontokat alakítottak ki a

Frank Birodalom D-i partvidékén, s onnan támadták (még hosszú évtizedekig) az ország leggazdagabb vidékeit. Támadásaik nyomán a frank hatalom elvesztette a baszk Geronát. Ezen események hatására döntött úgy Nagy Károly **795-ben** (940), hogy létre kell hozni a frankok „spanyol tartományát”.

Közben a félszigeten egy újabb keresztény állam alakult: Kasztília, melynek fővárosa Burgos lett. Fernan González (**923-tól**, vagyis 934-től, egészen 970-ig) volt az új dinasztia megalapítója.

(„Más” adatok szerint „már” a **08. sz. végétől**, vagyis a 10. sz. 40-es éveitől Kasztíliának nevezték az Ibériai-félsziget e közbenső részét. A terület új nevét az erődített városkákról, a castellumokról kapta, korábban Varduliaként említették.)

Navarra is kiheverte a frankok csapását; I. Sancho halála után a csecsemő Garcia Sanches következett a baszk trónon (**926-tól**, vagyis 937-től, mégpedig 970-ig), aki helyett sokáig az anyja, Toda uralkodott.

Cordobában **796-ban** (941) Al-Hakám (**796–822**, tehát 941–967) lett az emír, de ő nem ellenőrizte országa egészét, K-en trónkövetelők, egy Szulejmán és egy Abdallah nevű vezető uralkodott. Az új emír hamarosan (**797**, vagyis 942 **k.**) elfoglalta Astorgát. Asturia ismételten kettészakadt, egyik fele **799** (944) **után** már adózni kényszerült az emirátusnak, míg a másik a frankokkal működött együtt. Az egyik szembefordult León Királyságával, a másik együttműködött vele.

(Folytatása a 881-edik oldalon.)

Dentü-Mogyer és Levédia (971-ig)

Kazária és Korezmia a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** egymással szoros gazdasági és politikai kapcsolatra lépett, társállamot formált, így a korezmi vezető réteg megjelent Kazária területén is, ahol fontos igazgatási feladatokat látott el. Kazáriában a **08. sz. második** (10. sz. első) **felében** korezmi kézbe került a tényleges hatalom, az uralkodó korezmi mintára jogkör nélküli szakrális királlyá vált. (A kagán testőrsége is korezmi volt.) Részben ennek a változásnak tulajdoníthatjuk, hogy a kazár állam **756** (901) **után** az Abbászidákkal kiegyensúlyozott viszonyt tudott kialakítani.

Még a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** kialakult a Krímtől, az Azovi-tenger mellékétől Korezmig egy hatalmas keresztény térség, vagyis számos nép keresztény hívei egyesültek keresztény püspökségek alatt, melyek jegyzéke ismeretes: „Notitia Episcopatuum". A kazár egyház, melynek önálló metropolitája volt, hét püspökséget foglalt magában, a krími és itili mellett a korezmi püspökséget is, valamint a Kubán melletti onogurok püspökségét is. Említést érdemel, hogy ekkor már bizonyosan létezett az ősmagyarok körében a Nimródtól való származtatásuk tudata, hiszen az első olyan örmény író, aki a szevordikról (szabírokról) megemlékezett, vagyis János pátriárka is Kústól, Nimród biblikus ősétől származtatta ezt a népet. E tény alapján az is valószínűsíthető, hogy a szevordik (ősmagyarok) K-i keresztény hiten lehettek.

A **08. sz. közepe után** (a 09/10. sz. fordulójától) a magyarok K-i ősei részben arab fennhatóság alatt a Kaukázusban (szabírok), részben a Kazár Birodalom Ny-i végein (szabírok, onogurok), a Kaukázustól ÉNy-ra (Levédia területén, kabarok szomszédságában, a Don és a Donyec közében, illetve a Meotiszban, tehát az ún. Szkítiában) éltek. Az ún. „Dentümoger" térsége (a Don-Donyec összefolyásának vidéke) a szaltovói műveltségi területhez tartozik, melynek leletanyaga azonban, természetesen nem mutat olyan szoros rokonságot a **09/10.** (11.) **sz-i** magyarság anyagi műveltségével, mint amilyen szoros kapcsolat az Etelköz releváns leletei esetében kétségbevonhatatlanul fennáll. A Don-Donyec vidékének lelőhelyei túlnyomórészt az évszázadokig itt élt onogurok és bolgárok hagyatékát tartalmazzák, és nem az egy-két évtized erejéig itt állomásozó szabírokét.

A kazár állam az ősmagyarság területbiztosítása révén a Krímben is jelen lehetett. Az Al-Dunától a Kaukázusig terjedő térségben ekkoriban gyökeresen átalakult a sztyeppei „lovasnomádok" gazdálkodása. Fokozatosan tért hódított a letelepedett életmód, előtérbe került a marhatartás és a földművelés. A sztyeppe ősmagyar törzsei Ny-felé, a Fekete-tengertől É-ra eső vidékre terjesztették ki települési és legeltetési területüket. Szoros kapcsolatba kerültek az ottani bolgár és onogur maradékokkal is, hiszen rendre az onnan (Bulgáriába, illetve Volgai Bolgárországba) elköltözött óbolgárok korábbi területeit népesítették be. Padányi Viktor a folyamatot a következőképpen foglalta össze: (a **09.**, tehát a 10. **sz-ban**) a magyar nép a D-Kaukázusból érkezett szabírok és a sztyeppe onogurjainak szövetkezése folytán jött létre.

Kazária a **08. sz. második** (10. sz. első) **felében**, valamint a **09. sz. első** (10. sz. második) **felében** leginkább É-ra és K-re terjeszkedett, az időszak végére a teljes Dnyeper–Don–Volgaközét birtokolta, elérte az Aral-tó K/DK-i részét, továbbá uralta a Volga-könyök alatti folyószakasz mindkét partját, valamint az Urál-folyó középső szakaszát is. Kazária e korszakára rányomta bélyegét a szabírok elszakadási törekvése. A Don-torkolat térsége és a Don jobb partja, valamint a Kubán vidéke **790** (935) **k.** már szabír ellenőrzés alatt állt, a Felső-Krím még a kazárok kezében volt. Ebben az évben a szabírok saját ellenőrzésük alá vonták Szurozs (Sudgea) városát a Krím-félszigetre vezető földszorosban. (Ez a város a félsziget kulcsa. A félsziget másként csak a Kubán-torkolatnál, a tengerszoroson átkelve volt gyorsan elérhető.) Atilla nagykirálynak, az európai hun hatalom vezetőjének halála (**445**, azaz 934) után, talán

448, azaz 937 **k.** a legkisebb fia, Csaba királyfi bizonyára megérkezett „Szkítiába”, a Meotisz vidékére, vagy éppen a Krímbe. Ez az évszám más parciális rendszerek szerint számolva megfelel **792-nek**, illetve **826-nak** (egyaránt 937). A **08/09. sz. fordulója időszakát**, illetve a **09. sz. második negyedét** (a 10. sz. 40-es, 50-es éveit) megalapozottan tekinthetjük Csaba szkítiai jelenléte évtizedeinek. Csaba fia, Ed pedig, aki – a Kálti Márkhoz társított forrás szerint – Árpád ükapja volt, ennek megfelelően a **09. sz. első negyedében**, tehát a 10. sz. harmadik negyedében uralkodhatott Dentü-Mogyerben (jobban mondva Dentümoger egyik felén, semmiképpen sem Levédiában).

Csaba nem lehetett képes az egész ősmagyarságot maga mögé állítani. Pontosan ebben az időben tűnt fel a térségben az a Levédinek nevezett magyar személyiség, akit a kazár hatalom alkalmasnak ítélt a magyarság feletti hatalma közvetítésére, így **830** (941) **k.** sort kerített Levédi hatalomba helyezésére. Feltehetőleg az ő személyneve után kapta Levédia területe is az elnevezését. (Megjegyzem, hogy Badiny szerint a Levédiának nevezett „őshaza” és a Levédi nevű vezér puszta spekuláció eredményeként kerülhetett be a magyarokról szóló forrásokba. Levédia a Kazár Birodalom katonai közigazgatás alatt álló határtartománya volt, s a „lebedu” szó visszavezethető az asszír labuttu szóra, ami ugyanilyen tartományt jelentett. A tartomány kormányzóját is Labuttunak nevezték.)

Az ősmagyarok szállásterülete a **830-as** (940-es) **években** Ny-abbra tolódott a kazárokkal fennálló ellentétek következtében, hiszen a Kazár Kaganátus törzsterületének határa is Nyabbra került, a Don-Donyec vidékére, ahol aztán erődített városokat építettek. Az ősmagyarság válaszul, **795** (940) **k.** megszállta a Felső-Donyec–vidéket, melynek népessége legalább részben onogur lehetett, ezzel összefüggésben az ősmagyar/szabír kovácsok központi telephelye (fegyvergyára) Kijev térségébe került. (A **09.** (10.) **sz. nagy részében** Kijev elvileg a kazárok uralma alatt állt, de úgy tűnik, az uralmat ebben a térségben egyre inkább a kazárokkal ambivalens kapcsolatban álló ősmagyarok gyakorolták.) A Krím is az ősmagyar közösség kezébe került.

Levédi vezér (kende?) országrésze természetesen nem tartozott a kazár hatalomtól egyre inkább elszakadó közösség települési területéhez. Sokan úgy értelmezik az egymásnak is ellentmondó forrásokat, hogy Levédi országa tkp. a Volga és a Don közötti térségben terült el. Levédi **835** (946) **k.** házasság révén szoros kapcsolatba került a kazár uralkodócsaláddal, ami úgy is értelmezhető, mint egy óvintézkedés a szabír és kabar közösségeknek az onogurokkal való barátkozásával, illetve annak lehetséges következményeivel szemben.

A Maszudi által leírt – (**830–835 k.**, vagyis a 940-es évek első felére vonatkozóan jegyezte le) – „*Hét Vidék országa*” egyértelműen az ősmagyaroké volt „*a Fekete-tenger és az Azovi-tenger partján*”. Az ősmagyarok területei súlypontjának Ny-ra tolódása következtében a kazárok és a bizánciak magyarokkal szembeni együttműködése szorosabbá vált. A **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén), Theophanész Chronographiájának megírása kapcsán Bizáncban megemlékeztek arról a „bolgárnak” tekintett népről, amely a Meotisz vidékén a kazárok fennhatósága alá tartozott. Bizonyosra vehető, hogy ezek az ún. „bolgárok” is azonosak az ősmagyarokkal.

A kazárok **834-ben** (945) megerősítették az Alsó-Don–vidék Meotisz felé eső védvonalát, bizánci segítséggel elkezdték kiépíteni Sarkel erődvárát a Don jobb partján. Egy megalapozottnak tetsző álláspont szerint ez a munkálat arról tanúskodik, hogy tartottak az ősmagyaroktól. (Bíborbanszületett Konstantin úgy tudta, hogy a várat a kazárok a magyarok ellen építették. Ekkoriban, a **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) kezdődött el a Kalifátus Kelet-Európával folytatott kereskedelmi kapcsolatainak erőteljes fellendülése, felértékelődött a (bolgár fennhatóság alatt álló) Volga-vidék jelentősége, a Volga alsó folyásánál fekvő kazár főváros pedig megtelt türk, perzsa és arab kereskedőkkel.)

A kazár–magyar viszony fordulópontja a Sarkel-erőd felépítésével összefüggésben következett be. (Az erőd felépítése más álláspont szerint csak **811-ben**, tehát 956-ban kezdődött. – Véleményem szerint azonban ez az időpont a bizánci segítséggel történt továbbépítés kezdete.) Ibn Ruszta utazó és földrajzi író tudott a kazárok és a magyarok között **837-től** (948) beállott ellenséges viszonyról. Sarkel felépítésének időszakában a magyarok K-i földjei már a Dontól Ny-ra terültek el, Levédia Ny-i peremén, a Don és Dnyeper között, így tolódtak el a magyarok Ny-i határai a balkáni Bulgária érdekeltségi területére. A magyar–kazár szembenállás, illetve a bizánci-kazár szövetkezés miatt következett be két területen is a magyar–bolgár együttműködés. A magyarság szoros kapcsolatot épített ki Volgai Bolgárország és a balkáni Bulgária irányában is. Ezzel összefüggésben érlelődött meg a kabarokban (kangárokban) is az a gondolat, hogy elszakadjanak a kazár hatalomtól, és a formálódó sztyeppei magyar hatalommal kössék össze a sorsukat.

A bekövetkezett geopolitikai változások miatt pont került a szabír nép kettéválásának folyamatára is. A Don-Dnyeper térségébe került szabírság már nem volt abban a helyzetben, hogy szoros kapcsolatot ápoljon a D-Kaukázusban maradt testvéreivel. Ezért helytálló Thúry József (1861–1906) nyomán Obrusánszky Borbála megállapítása is, mely szerint a **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) szakadtak el a szavárd magyarok a Kijev térségében is feltűnt magyaroktól. A kutatók egy része a kazáriai kabar felkelés időszakát a **810–825-ös** (955–970-es) **időszakra** teszi. (Megjegyzem: a kabar (kangár) felkelők egy vallás-központú koncepció szerint a júdaista, zoroasztriánus szinkretizmus ideológiáját képviselték volna. Ennél persze lényegesen közelebb állhat a valósághoz az a gondolat, hogy a kabaroknak, miként korábban a magyaroknak is, elegük lett a keményen adóztató kazárok fennhatóságából.) Ekkor a kabarok (kangárok) törzsei – úgy vélem, a Dentü-Mogyernek nevezett, a magyarok által már korábban kiürített terület K-i feléről, ahol korábban a kabarok a szabírok szomszédságában éltek – a magyarokhoz menekültek. Megjegyzem, hogy a kutatók más részének „eltérő” álláspontja szerint a kazáriai kabar felkelés időszaka a **09.** (10) **sz. közepére** –, vagyis ugyanazon valós évekre – tehető.

Bizonyosra vehető, hogy a Ny-abbra költöző kabarokhoz csatlakoztak egyes, korábban Levédia K-i felén rekedt ősmagyar néprészek (jobbára szabírok, onogurok) is. A kabar-magyar jó viszony fönnmaradása, további erősödése talán nem kis részben éppen ennek a mentőakciónak tulajdonítható. A volgai bolgárok krónikája, a Dzsagfar Tárihi írta a **820** (965) **k-i** időszakról: „*Karak kazár kagánnak sikerült legyőzni a lázadó kabarokat és behatolni a fővárosukba, Szamandarba… A legyőzött burdzsanok, szaklanok és dzsurasok a magyarokhoz menekültek. Ülaj-Bata, aki nem volt jó viszonyban a kazárokkal, szívesen fogadta őket*”…, továbbá: „*Karak keményen megverte a sasi-ideli boskortokat és az ugorok legnagyobb része Kara-Bolgár KicsiShir* [Donyec] *tartományába vándorolt. A kabarok egy része Kara-bolgár Bolgár belikjébe ment, itt megalapította Kabar vagy Nir-Suvar városát, – és mások Abdullah fia Shams által vezetve a Kara-bolgár Bashtu* [Kijev] *kerületébe…*”.

A kabarok Ny-ra húzódásával, jobban mondva a magyarok szomszédságába menekülésével egyidejűleg, a **09.** (10) **sz. közepén** kezdtek átköltözni a magyarok az Azovi-tenger mellékéről a Dnyeper és a Dnyeszter közé (az Etelközbe). Etelköz területén újra megvalósult a magyarkabar egymás mellett élés. A magyar-kazár viszony minden eddiginél feszültebbé vált. A magyarok **09.** (10) **sz. második felében** a Dnyeperen túli pusztákra helyezték át központjukat. Határukat nemcsak a Dnyeszterig, hanem a Prut, majd a Szeret folyóig, illetve a Duna torkolatáig is kitolták. Ennek tudható be, hogy a továbbiakban már egyáltalán nem volt felhőtlen a viszonyuk a balkáni bolgárokkal.

A kazár támadást a magyar és kabar erők **826-ban** (971) véglegesen visszaverték, megvédték új K-i határukat. Etelközben megszűnt a magyarok és kabarok feletti kazár

fennhatóság. Ezzel a Kazária nevében gyakorolt de facto magyar uralmat Kijevben is de jure magyar uralom váltotta fel.

A teljesség kedvéért említést érdemel, hogy a kabar felkeléssel párhuzamosan, **845–855** (956– 966) **között** a Kaukázusban is lezajlott egy nagyszabású felkelés. Az egykori kaukázusi Albánia területének népei, köztük az ott maradt szabírok is, ispánjuk vagy bánjuk vezetésével elűzték az erőszakos iszlamizálást folytató muzulmán helytartóikat.

A felkelés leverése nyomán a szabír ispánt a kalifa elé hurcolták, aki kötelezte őt, hogy térjen át a muszlim hitre. Az ispán nem volt hajlandó megválni keresztény hitétől, inkább a mártírhalált választotta. (Arran iszlamizációja a **09.** (10) **sz. második felére** fejeződött be.)

„a sátán egyik trükkje, hogy elhiteti az emberekkel, nem is létezik”
(Charles Baudelaire)

(Az I. könyv mellékletének folytatása.)

Integrált kronológia – II.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Átmenetileg rendeződik a Római Birodalom és a Vizigót Királyság viszonya, a vizigótok ellátják a Ny-i birodalomrész É-i határainak védelmét (58)	330-as évek	580-as évek második fele
Szent Gergely élete. A szentháromságtan terén az alexandriai és az antiokhiai iskola közötti középutat keresi (71)	329 - 389	585 - 645
Arius halála (15)	330	586
Nagy Szent Vazul élete. Összeállítja az első szerzetesi regulát, ami később irányadó a K-i szerzetesség számára (71)	330 - 379	586 - 635
I. Celesztin pápa az Ír-szigetekre küldi Szent Patrikot, hogy ott a kelta egyház irányzatával szembefordulva működjön (40, 118)	430 k.	586 k.
Vandál és alán csoportok a Kárpát-medence K-i felében (48)	430 k.	586 k.
Konstantinápoly uralmi körei a fehérhunok barátságát keresik, tőlük remélik Perzsia hatalmának gyengítését (63)	430 k.	586 k.
A frankok által birtokolt gall területeken, (a gótok galliai területeihez hasonlóan) a Római Birodalom jelenléte formális (37)	430 után	586 után
A Fehérhun Szövetségről leszakadnak egyes szövetségesei, s a Perzsa Birodalom, vagy K-Európa felé orientálódnak (92)	430 után	586 után
Újabb hun hadjárat Perzsia ellen (21, 23, 63)	441/442	586/587
A keleti szír nesztoriánus egyház monarchikus jellegű, s ebben a korai antiokhiai iskola hagyományait követi (117)	431 után	587 után
K-i gót csapatok a Maros és a Körös közötti szarmata településeket támadják, és újabb sikertelen kísérletet tesznek arra, hogy a Temesközből elűzzék a szarmatákat (29, 48)	332	588
A gepidák a Szamos, valamint a Kraszna felől megkezdik Erdély megszállását, az „erdélyi kaputól” a gótok kiűzését (29)	332	588

A vizigótok segédcsapatokkal látják el a K-i birodalomrész egyes É-i, ÉNy-i határterületeit is (59)	332-től	588-tól
Chugu Meng Xun megalapítja az É-i Liang-dinasztiát, miután legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztiát” (33, 135)	433	589
Szent Patrik megkezdi térítési tevékenységét Írországban (40)	444	589
Kivégzik a Himjárita Birodalom É-i részén térítő keresztény misszionáriust, Azqirt (75)	445	590
Az alánok a burgundokat támadják, majd eljutnak a Pireneusok lábáig, Narbonne mellett legyőzik a vizigót sereget (59)	435	591
Két napfogyatkozás egy évben (I/266)		591
Szent Patrik elszántan küzd a druidák erős befolyása ellen (40)	435 k.	591 k.
Közép-Ázsiát eléri a Zsuan-zsuan terjeszkedése (23)	435 k.	591 k.
Perzsa intézkedések miatt lehetetlenné válik Niszibiszben a keresztény iskola működtetése (20)	435 k.	591 k.
A perzsa II. Jazdegerd véget kíván vetni a kereszténységnek, Örményországban is előírná a zoroasztriánus vallást (21, 23)	446 k.	591 k.
A gótok még kezükben tartják a Maros-völgy egy szakaszát, vagyis az ún. erdélyi kapu vidékét (48)	335 k.	591 k.
A K-i gótok a Magyar Alföld D-i peremén állapodnak meg (29)	335 k.	591 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az alánokkal együttműködő alemannok elfoglalják Burgundia területének egy részét (59)	436/437	591/592
Nagy Konstantin halála (15)	337	593
A perzsák Kirkuban 153 ezer keresztényt gyilkolnak le (21, 23)	448	593
A Kaukázus vidékén a kereszténység államvallás lesz (23)	337 k.	593 k.
A nagy perzsa keresztényüldözési kampány csúcspontja (23)	448/449	593/594
Flavius Julius Constans császár (19)	337 - 350	593 - 606
A zsidók és a manicheusok hazaárulással vádolják meg a perzsiai keresztényeket (21)	338	594
III. Hormizd vallási békét kíván teremteni Perzsiában (21, 23)	449	594
Alán-vizigót háború, az alánok eljutnak a vizigót fővárosig (59)	438/439	594/595
Perzsa inváziós kísérlet a hun ellenőrzés alatt álló Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra (23, 63)	450	595

Számos ütközetre kerül sor az alánok és a Ny-i gótok között, ezek során az alánoknak É-Galliát, Raetiát és Noricumot sikerül megtisztítaniuk a gótoktól (59)	430-as évek 2. fele	590-es évek közepe
Chugu Meng Xun fia, Chugu Muqian nem képes megőrizni É-i Liang függetlenségét, kénytelen behódolni az É-i Weinek. Chugu Meng Su, a dinasztia következő tagja Ny-ra menekül (34)	439 k.	595 k.
Hun hadjárat a Kaukázusban a perzsák ellen (21, 23, 63)	451	596
Perzsia meghódítja az örmény-kilikiai területeket (23, 63)	340	596
Az angol, a jüt és a szász törzsek csapatai kezdenek behatolni, betelepedni Britannia belső területeire (80, 128)	440 után	596 után
Az alánok meghódítják Armoricát (Bretagne-t) (59)	440 után	596 után
Szent Jeromos élete. Nagy bibliafordító (71)	340/348 - 419	596/604 - 675
A hunok lerombolják Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban) (44, 63)	452	597
A perzsák ellen már a Heftaliták nem, csak az európai hunok veszik fel a küzdelmet, haderejük K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcol, szétveri a perzsa és az alán hadakat (93)	452 k.	597 k.
A K-európai hunok nem a Zsuan-zsuan, hanem az alánok és a perzsák ellen vezetik az ún. „keleti villámhadjárataikat” (44)	452-től	597-től
Újabb perzsa-római, hun-ellenes szerződés megkötése (23, 63)	442	598
Ny-római politikusok a burgundok egy részének Genf körzetét szánják, Sapaudiába (Savoya) költöztetik őket (59)	443	599
Újabb hun hadjárat a Kaukázusban a perzsák ellen (21, 23, 63)	454	599
Tibet területén létrejön az ún. Korai Qin állam és dinasztia (34)	349	600
Skandagupta koronaherceg győz a fehérhunok ellen (93)	455	600

Legalább négy alkalommal segíti 3000 fős K-i gót kontingens Konstantinápoly háborúit (48)	04. sz. 2. negyede	06. sz. végéig
Perzsiában 30 évig tartott a keresztények elleni második nagy üldözési hullám (20)	05. sz. közepéig	06. sz. végéig
A fehérhun hatalmi központ, illetve a hadsereg gerince és a Heftalita uralkodó elit elhúzódik India irányában (93)	05. sz. közepe	06. sz. vége
Egy hun központ működött a D-Urál területén (I/244)	05. sz-ig	06/07. sz-ig
A kidarita/heftalita hatalomváltás véget ér (92)	04. sz. közepe	06/07. sz. ford.

A Zsuan-zsuan Birodalom megkezdi terjeszkedését Ny-felé, azaz Közép-Ázsiában (33)	05. sz. 2. harmada	06/07. sz. fordulója
A K-i gótok egy része áttelepül a Római Birodalom balkáni területeire (49, 53)	04. sz. 2. harmada	06/07. sz. fordulója
A hun csapatok többször betörnek a Közel-Kelet térségébe (23)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Asina-nemzetség, a Türk Birodalom megalapítói Kanszutartomány Péringliang környéki településein élnek (78, 133)	04. sz-ban	06/07. sz-ban

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Selyemút mentén sokfelé kiépítik a nomádok és a kereskedők közös alkotásait, a keresztény barlangtemplomokat (35)	04. sz-ban	06/07. sz-ban
Gundomar és a Gizelcher burgundiai királyok kora (a Ny-i Alpok lábainál) (215)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
A szászok fokozatosan felügyeletük alá vonják DK-, majd KBritanniát, a kontinensről újabb szász csapatok mellett anglik, jütök, frankok és frízek is csatlakoznak hozzájuk (128)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az É-skóciai piktektől Ny-ra fekvő területekre Írország felől ékeznek skótok, s megalapítják a Dalriada Királyságot (80)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
A Kárpátok vonalától É-ra, a „Germániának” nevezett térség Ki felén teljesen megszűnik a vandál és gót jelenlét (48)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Urál-hegységtől K-re hun hatás érvényesül. A „hun üstök” is jelzik, hogy a hunok még jelen vannak a térségben (171)	04. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Akszum Birodalom eléri legnagyobb kiterjedését, és már Bizánc és Perzsia riválisának számít (75)	04. sz-ban 05. sz.-ban	06/07. sz-ban
Elkészül a jeruzsálemi Talmud – két, látszólag különböző álláspont szerint – (47)	04. sz. közepe, 05. sz. közepe	06/07. sz. ford.
Vége az Afrigida-dinasztia függetlenségének Korezmben (92)	05. sz. közepén	07. sz. elejére
Az európai hunok Ny-i orientációja már végleges (10)	05. sz. közepén	06/07. sz. f-tól
Egyes onogur törzsek a Volgához telepednek (44)	04. sz. közepén	06/07. sz. f-tól
Kanga (Kang-kjü) már nem létezik (10)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
A K-i gótok felhagyják a Maros-völgyi „erdélyi kaput” (29, 49)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
Gepidák telepednek meg a gótok által kiürített Dáciában (53)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
K-római egyházfik misszióznak a himjáritáknál (75)	04. sz. közepén	06/07. sz. f-tól

A türkök népneve ti-li, tie-lö, vagy tu'küe (tu'csüe) formában jelentkezik egyes kínai forrásokban (77)	05. sz. 2. harmadától	06/07. sz. fordulójától
A Zsuan-zsuan Birodalom központja K-Turkesztánban van, fennhatósága Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjed, sőt Közép-Ázsiába is elér (133)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulójától
Rendkívüli mértékben kiéleződik a viszony Róma szövetségesei, a gótok és az alánok között (59)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Az Ír-szigetekről érkező skótok kaledóniai migrációja, amit jórészt a rómaiak távozása tesz lehetővé (129)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Középső-Dnyeper, a Nyugati-Bug, valamint a K-i Kárpátok térségében, az Olt és a Duna torkolatvidéke között megszűnik a gótnak tekintett ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra (48)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A K-i gótok birtokukba veszik a Balkán völgyeit, a Dinári-Alpok vidékét, talán az Alpok-Adria térség egy részét is (49)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A széttagolt Kínában és Belső-Ázsiában, a füves pusztákon és a sivatagos területeken hatalmi harcok vannak folyamatban (133)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Zsuan-zsuan hatalma Belső-Ázsiában befejeződik, miközben Közép-Ázsiában éppen növekedni kezd (34, 44, 77, 133)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Egyes onogur közösségek a Kaukázus területén élnek, szerepük van az albániai felkelésekben, albánokkal szövetkeznek (139)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Az ujgurok, akik eredetileg az Orkhon-folyónál és a Bajkál-tó D-i vidékén laktak, a Tarim-medencébe igyekeznek (34, 44)	04. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A szász csapatok megérkeztek Britanniába, maguk a rómaiak siettetik behatolásukat (128)	04. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Zsuan-zsuan által üldözött avarhunok helyére, a Tarimmedencébe költöznek az Orkhon-folyó völgyéből és a Bajkál-tó D-i vidékeiről az ujgurok (78)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
Népvándorlás, a Hszien-pi, majd Zsuan-zsuan nyomása a hunokkal együtt Európába sodorja a tielő népek Ny-i közösségeinek (ogur, saragur és onogur népek) jelentős részét (138)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Népvándorlás sodorja el a szabírok egy részét az Urál D-i térségéből és a Kaszpi-tengertől K-re, ÉK-re fekvő területekről. A szabírok egy része megveti lábát „Magna-Hungáriában” (44)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
Színre lépnek azok az egyházatyák, akiknek a munkássága, összefüggésben a K-római Birodalom vezetőinek politikájával, fenekestől felforgatva a keresztény lelkek békéjét (71)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
A Koreai-félszigetről származó, kínai írással rögzített szövegek írásjeleit kezdik Japánban is alkalmazni (III/62)	04. sz-tól, 05. sz-tól	06/07. sz-tól
A lengyel törzsek szarmata eredetű, de elszlávosodott vezető rétegük szervezésében törzsszövetségbe integrálódnak (III/11)	05. sz-tól	06/07. sz-tól
A Misna és a hozzá fűzött magyarázatok és megjegyzések (vagyis a Gemárá) alkotják együttesen a Talmudot (47)	05. sz-tól	06/07 sz-tól
A Heftalita állam Perzsia és a Gupta Birodalom irányában kétfrontos közdelemre kényszerül (93)	05. sz. közepe után	07. sz. elejétől
Perzsia erejét a Fehérhun Szövetség köti le, nem szentel nagyobb figyelmet a Ny-i politikára (63)	05. sz. közepe után	07. sz. elejétől
A szabírnak látszó népesség egy része (kangárok?) még az Urál térségében, főként a Volga–Káma–Perm-vidéken él (171)	04. sz. közepe után	07. sz. elejétől
A Kárpát-medence hatalmi és etnikai viszonyaiban lényeges változások állnak be. A Ny-római uralkodók, ill. Pannónia provincia vezetői a gepidák együttműködésére számítanak (54)	04. sz. köz-től 05. sz. köz-től	07. sz. elejétől
Az ősmagyarság egyik lényeges komponense a Volga–Káma vidékéről költözik a Kubán-vidékre (138)	05. sz. közepe után	07. sz. 1. negyedében
Az Asina-nemzetség uralkodója egyesíti a törzseket, megkezdi a türkök újabb szövetségének megalapítását (78)	04. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az ogur, saragur és onogur népek törzseinek jelentős része átköltözik új, Volga-menti hazájába (138)	05. sz. 2. fele	07. sz 1. fele
Az onogurok, szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok a Kaukázus térségében élnek (139, 171)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az onogur törzsek letelepednek le a Volga-mentén (45, 138)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az első kazár telepek (támaszpontok) létrejönnek a Kaszpitengertől Ny-ra eső térségben (173)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A Kaszpi-térségbe érkezett kazárok már nagy szerepet játszanak a Kaukázus viszonyait befolyásoló eseményekben (44, 172)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A kangárok egyes törzsei a Sevan-tótól ÉNy-ra, a szabírok eredeti földje tájékán tűnnek fel (10, 171)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele

A Kis-Szamos melletti Apahida településnél földbe kerül a gepidákhoz köthető híres aranykincs (53)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A Ny-római császárok csak a K-római császárok bábjai (120)	04. sz. 2. f-től	07. sz. 1. f-től
Britanniában a kelta dominancia visszaszorul Skócia és Wales területe felé (129)	04. sz. 2. felétől	07. sz. 1. felétől
Az anglik Közép- és K-Angliában és a Humber-folyótól É-ra, a szászok Essex, Sussex és Wessex területén, a jütök Kentben, a Wight-szigetén és Hampshire-ben telepednek le (128/129)	05. sz. 2. felétől	07. sz. 1. felétől

Szent Patrik püspökséget, iskolát alapít Armaghban (40)	444 k.	600 k.
A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét távozásra bírja (34, 44, 78, 133)	455 - 460	600 - 616
A perzsák sorra aratják győzelmeiket a fehérhunok felett, s csaknem kiszorítják őket Közép-Ázsiából (92)	440/450-es évek	600/610-es évek
A Heftaliták elfoglalják É-India területét, – a Gangeszig (93)	455 - 467	600 - 612
A fehérhun haderő a perzsa fronton is sikereket ér el (93)	457 után	602 után
A Himjárita Birodalom hanyatló korszaka, a királyság már nem képes ellenállni Akszum hódításának (75)	455 - 518	600 - 663
Az akatzirok a Fekete-tengertől É-ra laknak (45, 92)	448	604

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Péróz szaszánida perzsa uralkodó üldözi a keresztényeket Grúzia területén, valamint a hunok ellen harcol (23, 63)	459 - 474	604 - 619
További szabír törzsek érkeznek a Kaukázus előterébe (45, 171)	460 k.	605 k.
A britanniai angolszász invázió legintenzívebb szakasza, és a római csapatok maradéktalan távozása a szigetországból (128)	449 - 451	605 - 607
Szent Patrik megkereszteli az uralkodó elitet Írországban (40)	460-as években	605 - 615
Az alánok elfoglalják Triert, illetve lerombolják Eucherius templomát (59)	450	606
A Zsuan-zsuan egyik ellenfele a tabgacsok buddhista állama, mely a kínai Wei királyság örököse, és É-i Wei néven a Selyemút egy szakaszát uralma alatt tartja (133)	450 k.	606 k.
A Tie-le (tielö) törzsszövetség – élén az Asina-nemzetséggel – szervezkedése a Zsuan-zsuan megdöntésére irányul (133)	495 után	606 után

Albánok felkelése a Kaukázusban (44)	450/451 és 463	606/607 és 608
A frankok szövetségre lépnek Rómával, majd Tournai városa felől megindulva legyőzik a szászokat és az alemannokat (60)	450-es évek	600/610-es évek
Róma császára előkelő idegenként tekinthetné meg azt a catalaunumi csatát, amivel összefüggésban kerül esetleg sor az Orsolya-gyilkosságra (37, 59, 60, 227)	451	607
Egyes K-i gót csapatok esetleg részt vesznek az ún. catalaunumi csatában, melynek főszereplői a vizigótok és az alánok (49, 226)	451	607
A hunok lerombolják a kaukázusi Bes Barmag erődöt (174)	452	608
A fehérhunok feltűnnek az indiaiak horizontján (92)	352	608
Az itáliai születésű Bonfini (15. sz.) munkája „Marcianus idejébe” helyezi Szent Orsolya és társai vértanúságát (60)	352	608
A vizigót királyt meggyilkolják Aralate-ban (60)	452/453	608/609
A vizigótok elűzik országukból az alánokat (60)	453	609
A Krím térségében állomásozó hunok az alánokkal és a gótokkal keverednek háborúba (45)	453	609
Aquitániai Victorinus (Szent Jeromos retorikatanára) elkészíti az első olyan fennmaradt írásos művet, amelyben az Anno Domini datálás jelenik meg (42)	465	610
További onogur közösségek érkeznek K-Európába, a Kaukázus É-i előterébe, a Kubán-vidékre (138)	465 k.	610 k.
Furius Dionysius Philocalus tevékenysége (I/36)	354 k.	610 k.
Szent Ágoston élete. Eredetileg manicheus, gnosztikus, aztán a neoplatonizmusban megtalálja azt a filozófiát, amely meglátása szerint összhangba hozható a keresztény tanokkal (71)	354 - 430	610 - 686
Vortigern római-briton király meghívja az angolszász vezéreket a piktek és a skótok kiszorítása érdekében (80)	455 előtt	611 előtt
Marius Victorinus újplatonista filozófus keresztény hitre tér, és szellemi képességeit a továbbiakban ariánusok által felvetett logikai kérdések megválaszolásának szenteli (43)	355	611
Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida közösség a szarmata nagysáncnál előrenyomul, majd a Körösökön át eléri Erdély közepét, a Maros vonalát (52)	355 k.	611 k.
A K-i gótok és a hozzájuk csatlakozó alánok a Tisza mentén fejlődnek fel (49, 53)	355 k.	611 k.
A gepidák Erdély teljes területét birtokba veszik (53)	455 - 472	611 - 628

Aquitániai Victorinus elkészíti húsvétszámítását. A húsvétciklus táblázatának egyik oszlopában az évszámokat Jézus keresztre feszítésétől számozva tünteti fel (42)	457	613
Szent Brigid Kildare-ben kettős (férfi+női) kolostort alapít (40)	468	613
Avitus szenátor, majd császár (K-i gót csapatokkal?) hadjáratot vezet a gepidák ellen Pannónia területén keresztül (53)	457 k.	613 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogurok átvonulnak Közép-Ázsiából K-Európába (45)	457 k.	613 k.
I. Childerich frank király, a Meroving-dinasztia alapítója már szívesen alkalmaz alán fegyvereseket is (60)	457-től	613-tól
Tömeges gepida megtelepedés kezdődik a Tisza–Maros–Körös közében is, a szarmaták az Alföld közepe felé húzódnak (53)	358 - 373	614 - 629
Peroz/Firoz perzsa uralkodó háromszor is megtámadja a fehérhunokat, de minden alkalommal vereséget szenved (93)	459 - 484	614 - 629
A fehérhun térfoglalás a mai Pakisztán területén, az Indusvölgyben, Kingila király idején zajlott le (93)	470 előtt v. 490 előtt	615 előtt v. 601 előtt
Kunka a fehérhun király (93)	05/06. sz. ford.	615 k.
Napfogyatkozás Európában (I/266)		616
A türkök Tie-le törzsszövetsége feltűnik a kínai forrásokban, – törzseik többsége még a Bajkál-tó vidékén él (133/134)	460 k.	616 k.
Onogurok telepednek meg a Kubán-vidéken (138)	460 k.	616 k.
Az angolszászok a romanizált brit Vortigern király ellen fordulnak, s birtokba veszik Kent térségét (129)	460 k.	616 k.
A K-i gótok gyakran megsarcolják a K-római Birodalmat (45)	460-as évektől	616 után
Újabb napfogyatkozás Európában (I/266)		617
Meghal Szent Patrik (108)	461	617
Eurik vizigót király nagyobb vereséget szenved az alán–frank csapatoktól (60)	463	619
A fehérhunok birtokukba veszik Pandzsábot és a Gangeszmedence nyugati részét (93)	475	620
Belső-Ázsia népei körében, a Selyemút mentén a manicheusok alapítottak vallási közösségeket (134)	465 előtt	621 előtt
A Heftalita-dinasztia uralkodói már nem Kagan városban, hanem Kabulban székelnek (93)	510 k.	621

Eurik vizigót király felmondja a Rómával kötött szerződését, legyőzi a rómaiakat Toulouse-nál, visszafoglalja D-Galliát, majd Provence területét, sőt Hispánia felé is terjeszkedik (60)	466	622
Athanasius az Újszövetség könyveinek felsorolásába már belefoglalja a Jelenések könyvét is (51)	367 k.	623 k.
Riothamus romanizált brit király az angolszász térhódítás miatt hadműveletekbe kezd a szászok hátországában, partra száll Galliában, benyomul a kontinensre (139)	468	624
Szent Ambrus élete. (Milánó püspöke, egyházatya, író) (72)	338 - 397	624 - 683
A „Korai-Liang” hun dinasztia bukása (33, 134)	376	625
Angers-i csata a Loire-völgy és a szigetek birtoklásáért (60)	469	625
A Gupták a fehérhunok offenzívája miatt D-re szorulnak, s ott összeütköznek a Pallavák és a Csálukják államaival (93)	480 k.	625 k.
A Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódik az európai hun központ, – (a korábbi Kis-Szkítia területe) (45)	05. sz. végén 06. sz. elején	07. sz. 2. és 3. negyedében
A gótok elvonulnak Pannónia szomszédságából, részben már Itália területére, zömében a Balkánra költöznek (53-54)	469 - 473	625 - 629
Himjár keresztény időszaka; a fővárost és környékét a keresztény Akszum uralja, ám távolabbra nem ér el a hatalma (75)	480 - 518	625 - 663
A D-i britek egy része Riothamus nyomában, mintegy 120-130 év alatt a Bretagne-félszigetre (Armorica) költözik (129)	469-től 05/06. sz-ig	625-től 08. sz-ig
A Lengyel-síkság DK-i és a Fekete-tenger Ny-i térsége felett Konstantinápoly a K-i gótok révén gyakorolt ellenőrzést (49)	370-ig	626-ig
A Krím térségében a hunok alánokkal, gótokkal harcolnak (45)	470	626
A hunok döntő győzelmet aratnak a gótok felett, és vezető szerepet nyernek K-Európában (45, 49)	370 után	626 után
Szarmata/alán (jász?) beköltözés a Kárpát-medencébe (54)	370 - 375	626 - 631

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Vakan Mamikonean örmény király hadjáratával összefüggésben említik: gavarn kangarac = „kangár föld” (10)	482	627
A gepidák leginkább a Tisza vidékén, továbbá a Szerémség, Bácska és Szlavónia területén tanyáznak (54)	471 után	627 után
A gepidák Erdély területét is birtokba vették (53)	472-ig	628-ig

A hunok előörsei elérik az Al-Duna vidékét (49)	372	628
Kései Zhao menekült királya, Shi Hu a Korai Qin államnak a vazallusa volt (34)	370-ig	629-ig
A Qin államban fellázad Liu Wei Chen, Helian Bobo apja (34)	370	629
A frankok ellen a Ny-i és a K-i gótok próbálnak összefogni (49)	473 - 475	629 - 631
A fehérhunok Toromána idejében Gandhárát, majd Kasmírt is elfoglalják (93)	484 - 515	629 - 660
A császár a K-i gótokat a Balkánról Itália felé tereli (49)	474-től	630-tól
Konstantinápoly elveszíti befolyását a Fekete-tengertől É-ra fekvő területeken (45, 49)	474-től	630-tól
I. („II”) Leó uralmának kezdete (I/266)	474-től	630-tól
K-Európában a hunok a Dnyeper–Dnyeszter vidékére törnek, s súlyos vereséget mérnek a K-i gótok K-i szárnyára (66)	374/375	630/631
Az európai hun csapatok maradéktalanul birtokolják a Feketetenger ÉNy-i partvidékét (49)	375	631
A gepidák (ismét) megszállják korábbi védvonalukat, Szlavónia és Pannónia secunda területét (66)	475	631
Az európai hunok a K-római Birodalom felé szorítják a gótokat. A K-i gótok balkáni területek felé menekülnek. A hunok elérik a Duna torkolatát, központjuk az Al-Dunához kerül (45)	375 k.	631 k.
Gepida csoportok telepednek a Tisza–Maros–Körös közbe (66)	375 k.	631 k.
Itáliában (Revennában) talán még Ny-i gótok tartózkodnak (66)	475 k.	631 k.
A K-i gótok az általuk néhány évvel korábban kirabolt D-Pannóniából és a Duna-Tisza-közéből is a Balkánra vonulnak (66)	475 után	631 után
Az európai hunok elérik az Al-Duna vonalát (66)	375/376	631/632
Miután legyőzik a frankokat Galliában, a Vizigót Királyság ismét Ny-Európa legerősebb állama (60)	476	632
Fu Jian, a tibeti Korai Qin királya sikertelen támadása a D-kínai Yin-dinasztia ellen. A Korai Qin állam megbukik (134)	383	632
Az európai hunok a Havasalföldön támadnak, és behatolnak Moldva és Erdély területére is (66)	376/377	632/633
A gepidák jelen vannak a Duna-deltánál is? (66)	377	633
Az ázsiai hun Liu Wei Chen (Weicheng) ismét hun ellenőrzés alá veti az Ordosz területét (134)	384	633

A keresztény összefogás és egyetértés véget ért. Eddig élhettek békében egymással a keresztények és keresztények (K-en) (71)	04. sz. 4. negyedéig	07. sz. 2. harmadáig
Az Olt és a Feketeügy vidékén, a Háromszéki-medencében állomásozó gótok is kivonulnak Erdélyből (8)	04. sz. 4. negyede	07. sz. 2. harmada
Kavád sah korszaka Perzsiában (63)	488 - 531	633 - 676
Kezdődik a K-i gótok Itáliába költözése (49)	489	634
Befejeződik a Liu Sung-dinasztia pályafutása, s korábbi területén kezdődik a rövidéletű Qi-dinasztia (Csi) uralma (134)	478	634
Európai hunok átkelnek a Dunán, Hadrianapolisznál (Edirne) megsemmisítik a „K-római” (K-i gót?) csapatokat (66)	378	634
Diodórosz a fiatal Aranyszájú Szent János tanítója (73)	378 - 390	634 - 646
Zénó császár kerül hatalomra (I/266)	479	635
Zénó császár egy bolgárnak nevezett pusztai népcsoport segítségével a K-i gótokat a Balkánról Itália felé tereli (49)	479	635
A gótok és az alánok Pannóniát fosztogatják (54)	379	635

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Zénó császár szorgalmazza a K-i gótok Itáliába terelését (66)	479-től	635-től
Zénó császár bolgárokat hív segítségül a K-i gótok ellen a Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) vívott harcai során (54, 92)	479 - 482	635 - 638
K-i példák nyomán a Ny-i papok, még az ariánusok is himnuszokat és zsoltárokat énekeltetnek a hívekkel (73)	380 után	636 után
Az Olt és a Feketeügy vidéke, a Háromszéki-medence gót megszállása véget ér, – a gótok Pannónia felé távoznak el (8)	380 - 382	636 - 638
Szent Benedek élete (72)	480 - 530	636 - 686
Vizigótok beveszik a római ellenőrzés alatt álló Marseille-t (60)	481	637
A római zsinat a Bibliát Ó- és Újszövetségre osztja fel (51)	382	638
Rómának Gallia területén nem marad semmiféle hatalma (60)	382 után	638 után
Készen áll a négy kanonizált evangélium szövegének javított latin változata (Szent Jeromos munkája) (51/52)	383 k.	639 k.
A mazdakiták felforgató tevékenysége nyomán a perzsa uralkodó 80 ezer mazdakitát és manicheust végeztet ki (63)	494 - 524	639 - 669
Weicheng Liu vöröshun seregét támadja az É-i Wei ura, Touba Gui, és megostromolja a székhelyét is. Megölik a vöröshun vezért, de fia, a tízéves Liu Bobo el tud menekülni (134)	391	640

Szent Jeromos olyan ószövetségi szövegváltozatot készít, amellyel a zsidók is elégedettek. (Ez az ún. Vulgáta alapja) (52)	384	640
Ny-on is megjelennek az első szerzetesek (71)	04. sz. közepe	640 k.
Longobárdok tűnnek fel a Kárpát-medence ÉNy-i szélén (66)	485 k.	641 k.
A frankok szövetségre lépnek a K-i gótokkal (49, 60)	486	642
A Gupta Birodalom királyságokra töredezik, Közép-Indiában a D-i Csálukja és Pallava államok terjeszkednek (94, III/22)	497	642
A Balkánra behívott ősbolgárok ismét Zénó császár megbízásából csatáznak a K-i gótok ellen (54)	486 k.	642 k.
A Gupta-dinasztia – elvesztve hódításait – tovább regnál eredeti országában, a mai Bihar és Uttar Pradés területén (94, III/22)	497-től 08. sz-ig	642-tól 09. sz-ig
A Római Birodalom területén legalább három különböző napon tartják a húsvétot (41)	387	643
Anastasius nyitja meg a két római császárságot egyesíteni kívánó (újra-latinizáló) császárok sorát (82)	500 k.	645 k.
Az ősbolgárok gepidák oldalán harcolnak a K-i gótok ellen (54)	488	644
Vienne és Lyon környéke vizigót ellenőrzés alá kerül, ami erős alán kivándorlást generál Hispánia irányában (60)	490	646
Rugiland, a rugiak országa megszűnik létezni, amikor a longobárdok elfoglalják a területét (124)	490 k.	646 k.
A fehérhunok között terjed a nesztoriánus kereszténység (94)	490 k.	646 k.
Longobárdok szállják meg Pannónia É-i, ÉNy-i részét (66)	490 után	646 után
A Vizigót Királyság Hispánia felé terjeszkedik, betelepül a gót (és alán) népesség első nagy hulláma Hispániába (60)	490-es évek	640/650-es évek
Avarhunok kelnek át a Volgán, K-Európába érkeznek (10)	490 - 570	646 - 715
Liang Wu Di a rövidéletű Qi-dinasztia uralmát megdöntve megalapítja a kínai Kései Liang-dinasztiát (134/135)	502	647
Egyes gót csapatok az ariánus Gaina zsoldosvezér parancsnoklásával elérik és pusztítják Konstantinápoly térségét (49)	391-től	647-től
Bizánci-perzsa összecsapások a Kaukázus térségében (?) (154)	503 - 505	648 - 650
Meghal Aquitániai (avagy Marius) Victorinus (43)	393	649
Az É-i Liang-dinasztia megalapítása a Sárga-folyó Ny-i szakaszán, – Chugu Meng Xun a dinasztiaalapító? (34, 135)	401 vagy 397	650 vagy 653

Jelen vannak a Kárpát-medencében (Erdély területén) a Hun Szövetség némely egységei (54)	360/370-es évek	640/650-es évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Írországból skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának jelentős részét megkeresztelik (81, 108)	04. sz. végére	07. sz. közepére
A fehérhun törzsek fő letelepedési területe Pandzsáb és Radzsasztán, legjelentősebb csoportjuk gurdzsár törzs (93)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Kaukázusi Albánia Örményországtól ÉK-re, Dagesztán területén, (Azerbajdzsán, Csecsenföld, Grúzia határvidékén) van (97, 172)	04. sz. 4. negyede	07. sz. közepe
Albániától É-ra, a Kubán-vidéktől D-re húzódik a dagesztáni hun népek és a szabírok földjének D-i határa (172)	05. sz. 4. negyede	07. sz. közepe
Jemen és a „Termékeny Félhold” határán, az oázisokban beduinok telepednek le, áttérnek a fél-városi életmódra (75)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
A Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő hunok elismerik vezetőiknek a szabírok uralkodóit (94, 98)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
Szent Jeromos bethlehemi tartózkodása (I/265)	04. sz. vége	07. sz. közepe
Kogurjo koreai Királyság D-i, DNy-i irányba terjeszkedik, elhódítja Pekcse Királyságától a Han-folyó medencéjét (161)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Skócia területén a piktek, a britonok, a gael-skótok és az agelek osztoznak (80)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Onogur–ősmagyar együttélés valósul meg a mai D-Oroszország területén, a Kubán-vidéken, az Azovi-tengertől K-re (138)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Loyangot megszállják a tabgacsok (É-i Wei) a Zsuan-zsuan kívánsága szerint, s új központjukká is teszik (135)	05. sz. eleje	07. sz. közepe
Az É-i Liang uralkodója a Kései Liang-dinasztiával harcol, csapatai beveszik Guzang (ma Wuwei) városát (135)	05. sz. eleje	07. sz. közepe
Virágoznak a hinduista maláj államok (Trambalinga, Lankasuka, Kalah), de indiai kereskedők terjesztik a buddhizmust is (III/207)	01. évezred közepe táján	07. sz. közepe
A szabírok sztyeppei népeket is csatasorba állatanak, a Meotisznál élő utrigurokat és a Krímnél élő kutrigurokat (186)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
Klodvig vereséget mér az alemannokra (179)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe

A tabgacsok a Zsuan-zsuan oldalára állnak (134)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe
A Skócia felé élő briteket a piktek és a skótok fenyegetik (129)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe
Egyháztörténeti művében Zakariás rétor megemlékezik a korabeli szabírokról és magyarokról (97)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
A hunok a Balkánra és a Kárpát-medencébe esedékes bevonulásukkal talán még csak egy lehetőségként számolnak (45, 50)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Még a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódik az európai hunok hatalmi központja (50)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Szent Jeromos ismerteti meg a latin világgal Pakhomiosz kolostori szabályzatát (72)	04/05. sz. fordulója	07. sz. közepe
Elkészül jeruzsálemi Talmud – egy álláspont szerint (47)	04/05. sz. ford.	07. sz. közepe
Az onogurok létrehozzák „őshazájukat” a Volgától DNy-ra fekvő területen (138)	04/05. sz. fordulója	07. sz. közepe
A hun előőrs megközelíti a Duna–Tisza-vidék D-i részét (66)	04/05. sz. ford.	07. sz. közepe
Elkészül babilóniai (szurisztáni) Talmud – két, látszólag különböző álláspont szerint (47)	04. sz. végéig 05. sz. végéig	07. sz. közepe
A szabírok hegemóniájának ideje a Kaukázus térségében (172)	06. sz. közepe	07. sz. közepe
Kialakul az az egységes, színes kultúra, ami a Kárpát-medence nagyobb, K-i részére hosszú ideig jellemző lesz (55)	05. sz. végétől	07. sz. közepétől
A gepidák tudatosan kiürítik, szabaddá teszik a hunok számára Erdély középső és K-i részeit (54)	05. sz. 3. h-tól 04. sz. 3. h-tól	07. sz. közepétől
A Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén használatban vannak a „korai magyarnak” tekintett temetők (171)	06. sz-tól, 08. sz-ig	07. sz. köz-től, 09. sz. végéig
A Maros mentén keletkező falvakat olyan újonnan betelepült földművelő-állattartó közösségek hozzák létre, amelyek anyagi kultúrája nemigen különbözik a gepidákétól (55)	05/06. sz. fordulójától	07. sz. közepe után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A nagy egyházatyák, mindenek előtt Gregorius és caesareai Basil megalapozzák a Szentháromságtant (147)	04. sz. 3. negyedében	07. sz. közepe után
Az ún. „avar vonulás” két egyidejű népmozgást takar: az avarhunok Kárpát-medencébe, illetve a Zsuan-zsuan, tehát a „valódi avarok” (kazárok) Kaukázus-vidékre való menetelését (173)	05/06. sz. f-tól, 06. sz. 3. harmadági	07. sz. köz-től, 08. sz. 2. negyedéig

Orosius írja: „miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának nevezték el” (165)	05. sz. eleje	07. sz. közepe után
Szent Benedek Rómában tanul (72)	06. sz. eleje	07. sz. dereka
Már létezik az ariánusok Bibliája, ami a gót (Wulfila-) Biblia alapját képezheti (52)	06. sz. eleje	07. sz. 3. negyede
Megépül Albánia a Gabalától Zagataláig húzódó védrendszer, – az albánok építik, bizonyára a kazárok és kangárok ellen (173)	05. sz. 1. negyede	07. sz. 3. negyede
A hunok főerői és néptömegei megérkeznek az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i szélére (50, 55)	05. sz. 1. negyede	07. sz. 3. negyede
A skóciai keresztény térítés Szt. Ninianus nevéhez fűződik (81)	05. sz. elejétől	07. sz. 3. nde.
Gael telepesek nyomulnak be Írországból Hiberniába (Skóciába), birtokba veszik a földművelésre alkalmas területeket (108)	05/06. sz.	07. sz.
Négyszögű erődítmények jelennek meg Pannóniában. A falakat kerek bástyák erősítik. Az erődök lakói sátrakban élnek (69)	04. sz. 2. felében	07. sz. 2. felében
Epihaniosz pátriárka Theodosziosz császár támogatásával nagy hatású támadásokat intéz Origenész kereszténysége ellen (146)	04. sz. 2. fele	07. sz. 2. fele
Az onogurok a Meotisz mocsarainál, a Kubáni Alföldön és a Kaukázus É-i előterében törzsszövetséget hoznak létre (139)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Zsidók tömegei telepednek meg Dagesztán területén, tovább színesítve annak amúgy is tarka etnikai szövevényét (173)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Perzsia határvidékén élnek e kangár törzsek. (10, 171)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Szt. Kolumbán megkezdi a kereszténység sajátos változatának terjesztését az északi népek körében (81)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele

A longobárdok jelen vannak már az ausztriai Duna-szakasztól D-re, Erpersdorfnál (66)	505-től	650-től
Datong városa az É-i Wei székhelye volt (135)	495-ig	651-ig
A hunok zömmel az Al-Dunánál vannak, onnan intéznek támadást a Trákia és Illíria területét megszálló K-gótok ellen (66)	395	651
A római és barbár támogatással is rendelkező frankok hatására a vizigót uralom D-re, DNy-ra, Hispánia területére szorul (60)	490/500-as évek	650/660-as évek
A hunok változtatnak stratégiájukon, a Kárpát-medencét szemelik ki új központjuknak (50)	590/500-as évek	650/660-as évek

Napfogyatkozás (I/265)		653
Tours-i Gergelynek a gót Hunerich és Anastasius császár uralkodása idejére feljegyzett napfogyatkozása (I/265)	497	653
A karthágói zsinaton határoznak az újszövetségi szövegek mai értelemben vett Újszövetségi Szentírássá szervezéséről (52)	397	653
Helian Bobo (Weicheng Liu fia) a Kései Qin (Csin) állam vezetőjének a szolgálatában kezdi hadvezéri pályafutását (135)	405 k.	654 k.
A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén vereséget szenved Helian Bobótól (78, 98)	405 k.	654 k.
A Zsuan-zsuan Ny-ra, Közép-Ázsia területére szorul (78, 98)	405 után	654 után
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve (Székely István krónikája szerint) (67)	358	655
A longobárdok megszállják ÉNy-Pannóniát (68-69)	510-től	655-től
Eudoxiosz konstantinápolyi püspök ariánus volt (145)	370 előtt	656 előtt
Már masszívan jelen voltak a hunok Erdélyben (50, 54)	370 előtt	656 előtt
Csaknem egy évtizedig tartott Gaina gót zsoldosainak konstantinápoly környéki rémuralma (49)	400-ig	656-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szabírok igyekeznek hegemóniát szerezni a Kaukázusban (64)	400	656
Helian Bobo maga mögé állítja a Kései-Qin haderőt, majd önálló államot alapít. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adja (78, 135)	407	656
A K-Európát fennhatósága alatt tartó Hun Szövetség centruma már nem tud a Kaukázus térségével foglalkozni (64)	400 k.	656 k.
A hun csapatok az Al-Dunánál hadakoznak, Uldin vezér megsemmisíti az Al-Duna É-i partján felsorakozott gót sereget (66)	400 k.	656 k.
A skóciai térítés elsősorban Szent Ninianus, a walesi pedig Szent Dávid Menevia nevéhez fűződik (108)	400-tól	656-tól
Tongwan Cheng a Da Xia-dinasztia épülő fővárosa (III/185)	407 - 415	656 - 664
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve (az 1811-es szegedi kalendárium szerint) (67)	371	657
Anastasius latinizáló (K-római) császár Pannonia Bassiensis és Pannonia secunda tartományok területén biztosítja a K-európából érkező pusztai népek bejövetelét (68)	512	657

Magyar/Madzsar városának alapítása a Kaukázusban (97, 172)	501	657
A hun fegyveres erő megszállja a Magyar Alföld pusztáit (66)	401 - 411	657 - 667
A kései Qin-dinasztia bukása (134)	409	658
Perzsia (ismét) betör Örményország Ny-i felébe (97)	502	658
A Liang-dinasztia nagy alakja: Liang Wu-di császár (33)	502 - 549	658 - 692
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve a magyar krónikás irodalom többsége szerint (67, 217, III/54)	373	659
A szabírság (a hunoktól különböző nép – Prokopiusz szerint) keletrómai szövetségben behatol a D-Kaukázus térségébe (172)	514	659
Helian Bobo új fővárost épít az Ordoszban (III/185)	410 k.	659 k.
Szent Ambrust állítólag már akkor püspökké választják, mikor még meg sem volt keresztelve (72)	374	660
A K-i gótok megtámadják a gepida őrizet alatt álló a Szerémséget, a Dráva–Száva-közét, Alsó-Pannóniát, benyomulnak a Kárpát-medence belső területeire is (50, 67)	504	660
Kis-Ázsiába D-re vezetnek hadat azok a szabírok, akik a Kaszpi-tengernél, a derbendi kaputól É-ra élnek (64, 97, 172)	515/516	660/661
Mihiragula fehérhun király – állítólag Síva hívő. Az ő idejében omlik össze a Heftalita Szövetség (94)	515 - 544/557	660 - 700/702
A K-i gótok elfoglalják a Bánát területét (67)	405	661
A Ny-római Stilicho tábornok a K-i gót offenzíva ellen tehetetlen, a hun Uldin vezérhez fordul segítségért (67)	405	661
Átfogó K-i (és Ny-i?) gót hadjárat Pannónia ellen, a K-Római Birodalom szervezésében, a Ny-i Birodalom rovására (67)	405 k.	661 k.
K-i gót csapatok a Dráva-Száva közéből elűzik a gepidákat (67)	505 k.	661 k.
A Balkán ÉNy-i negyedében megtelepedett herulok csatlakoznak a Hun Szövetséghez (67)	375 k.	661 k.
Elkészül Ravennában az ariánus keresztelőkápolna kupolájának ismert mozaikja (145)	405 után	661 után
Az albán keresztény egyház átlépi a határt, és É-i irányban térítést folytat „dagesztáni hunok”, szabírok között (173/174)	505 után	661 után
Aranyszájú Szent János misszionáriusokat küld a Krímbe (73)	375 után	661 után
Szent Ambrus az eredetileg szírek által énekelt, latinra fordított himnuszokat hatékony ariánus-ellenes fegyverré formálja (73)	375 után	661 után
Az ún. „szabír népvándorlás” (97, 172)	505/506	661/662

A gepidák betagozódtak a Hun Szövetségbe (67)	405 - 407	661 - 663
A dvini zsinaton a grúz, az albán és az örmény egyházak kimondják egyesülésüket (173)	506	662

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kezdődik Aranyszájú Szent János forradalma (73)	406	662
Hun-római megegyezés, melynek értelmében Pannónia K-i fele, tehát Valéria tartomány a hunok birtokába kerülhet (67)	406	662
Uldin hun vezér csapatai megverik a Ny-balkáni K-i gót sereget, visszafoglalják a Bánát területét is (67)	406	662
A himjári alkirály ellen felkelést szervezt Dzú Núwász (Júszuf Asz'ar Jathar), az utolsó himjárita uralkodó (75)	518	663
A frankok győzelme a galliai vizigótok ellen Poitiers-nál (60)	507	663
Átkelnek a hunok a Dunán, elfoglalják Pannónia D-i részeit, a Száva mellékét (66, 67)	377	663
Kereszténylüdözés a himjáriták országában (mai Jemen) (21)	518 - 525	663 - 670
A hun csapatok egy része a K-Balkánon manőverezik (67)	408	664
A Perzsa Birodalom ismét katonai erővel szállja meg Örményországot és a Kis-Kaukázust (64, 97, 173)	519	664
Marcellinus napfogyatkozása Anastasius uralma végén (I/265)	519	664
Napfogyatkozás (I/265)		664
Hunok uralkodnak a Kárpát-medence területének zömén, a hun és szarmata erők területeket foglalnak Pannónia secundában, és Valéria (K-Pannónia) elfoglalására készülnek (68)	378	664
Latin források utoljára említik Aquincumot (68)	378	664
A sirmiumi zsinaton Szent Ambrus irányzata fölénybe kerül az ariánusokéval szemben (72)	378	664
A sirmiumi zsinat az arianizmussal szemben a római pápa tanítását fogadja el Pannónia egyházi irányvonalának (15)	378	664
Befejeződik a „szabír népvándorlás" (173)	508 k.	664 k.
Epiphaniosz a ciprusi Szalamisz püspöke (145)	367-től	664-től
A Ny-Római Birodalom szerepét a Hun Szövetség tölti be. A „Ny-római császárok" a K-rómaiak bábcsászárai (120)	378 - 453/454	664 - 739/740

A szvévek és a hasdingi vandálok Galiciában, az alánok Lusitania és Carthaginiensis tartományokban, a silingi vandálok Baeticában telepednek le (61)	408/409	664/665
Pannónia jelentős részét K-i gótok uralják (68)	408 - 418	664 - 674
Az alföldi szarmaták is szövetségre lépnek a hunokkal (67)	379 előtt	665 előtt
Theodosziosz trónra lépése (82)	379	665
Gratianus császár társcsászárrá nevezi ki Theodosziosz hadvezért, hogy megállítsa a gótok terjeszkedését Moesiában, Macedóniában és Pannónia secundában (68)	379	665
Theodosziosz önállósítja magát, koalícióra lép a gótokkal (68)	379	665
Alatheus és Saphrac népe befészkeli magát D-Pannóniában (68)	379	665
A K-Balkán felől, az Olt völgyén keresztül Erdélybe érkező hun csapatokat talán már Buda, a későbbi király vezeti (67)	409	665
Kavád perzsa sah véget vet Mar Zutra kísérletének (Mar Zutra zsidó államot próbált alapítani). Az exilarchát megfeszítik (63)	520 k.	665 k.
A konstantinápolyi hatalmi központ „bizánci” és „újralatinizáló” részre hasad (82)	379 után	665 után
A türkök átveszik a főhatalmat a Selyemút városaiban (94)	520 után	665 után
A hun csapatok a Tiszától Ny-ra fekvő térségben sorakoznak fel, később megközelítik a Dunát, majd átúsztatnak rajta (69)	379/380	665/666
Szent Benedek három évre remeteként, szerzetesként visszavonul egy barlangba. Elolvassa a Szent Jeromos által lefordított héber töredékeket, kidolgozza a Benedek rend szabályait (72)	510-es évek	660/670-es évek
A hun hadsereg különböző részeinek folyamatos érkezése Pannónia tartomány területére (67)	04. sz. utolsó negyede	660/680-as évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A három kangár törzs a Sevan-tótól ÉNy-ra Zabergán fejedelem irányítása alatt áll (10, 171)	06. sz. harm. negyede	660/680-as évek
A római kultúra pannóniai dominanciájának megszűnése a régészeti szakmunkák megállapításai szerint (69)	05. sz. első harmada	660/690-es évek
A keresztény abesszin uralkodó (Ela Asbeha) Justinianus császár támogatásával Himjárt fenyegeti (75)	520 - 525	665 - 670
Helian Bobo maga alá rendeli korábbi urait, a Kései Qindinasztiát, és császárrá kiáltatja ki magát (135)	417	666

A Ny-i Yan-dinasztia bukása (134)	417	666
Egy baktriai dokumentumban feltűnnek a Türk kaganátus baktriai fennhatóságára utaló kitételek. Már bizonyosan türk uralom alatt áll Baktria (94, 135/136)	379	666
A Kárpát-medence K-i fele, benne a gepidák országa, maradéktalanul hun fennhatóság alá kerül (68)	410 k. 380 k.	666 k.
A hunok szilárdan kezükben tartják a Kárpát-medence K-i, tehát nagyobbik felét, a Duna vonaláig terjedő területeket (68)	380 k.	666 k.
A Kárpát-medencében létrehozzák az új hun központot (68)	410/411	666/667
A hunok Pannónia-príma területén, tehát a Kárpát-medence Nyi felében a gótok jelentős ellenállásával találkoznak (69)	380/381 után	666/667 után
Theodosziosz császár hadakozik a pogányok ellen, majd betiltja az arianizmust, és összehívja a konstantinápolyi zsinatot (145)	381-ig	667-ig
Újjáalakul a Vizigót Királyság, a hispániai vandál, alán és szvév erők újrarendeződnek (152)	511	667
Megalakul a Szvév Királyság a Pireneusi-félszigeten (152, 153)	411	667
Helian Bobo fia, Helian Gui csapata megszállja Changant, mely város nevét Cheng Xingre változtatja meg (135)	418	667
Aquileai zsinat – Róma vonalát szentesíti Pannóniában (15)	381	667
Aranyszájú Szent János az ariánus gótoknak is prédikál (73)	381 k.	667 k.
A pelagiánus eretnekség fő képviselői: Pelagius brit szerzetes, valamint Caelestius afrikai jogász (108)	411 k.	667 k.
Európában a kereszténységről leválasztják az „eretnek” irányzatokat, elfogadást nyer a Szentháromság tana (145)	381-től 554-ig	667-től 710-ig
Júszuf Asz’ar Jathar himjárita király lemészároltatja a keresztényeket, s a szomszédos hercegségeket is a zsidó hit felvételére kényszeríti (75)	523	668
Gratianus császár betiltja a Mithras-kultuszt (I/36)	382	668
A manicheusok üldözését is elrendeli Gratianus császár (145)	382	668
Paulus Orosius hispániai szerzetes megírja Historiarum Adversum Paganos c. művét (69)	412 - 417	668 - 673
Szent Dávid Menevia élettartama (108)	512 - 587	668 - 743
A perzsa had betör a Kubán történelmi térségébe (97, 173)	513	669
Az akszumi sereg átkel a Vörös-tengeren, lerombolja Zafart, véres harcban legyőzi Dzú Núwász himjárita uralkodót (75)	524	669
Pogrom Alexandriában (73)	414	670

A Rhone menti gótok behúzódnak a Pireneusok völgyeibe, sokan átkelnek a Pireneusokon, Barcelona vidékére (60/61)	414 - 416	670 - 672
Zajlanak azok a pogromok, amelyeket Aranyszájú Szent János rovására szoktak írni (73)	414 - 418	670 - 674
A kazárok (Zsuan-zsuan) Ny-ra húzódnak a türkök elől (173)	420 - 440	670 - 690
Szent Ambrus szembeszáll Justinia császárné akaratával, s megakadályozza az ariánusok bejövetelét a bazilikába (72)	385 k.	671 k.
Aranyszájú Szent János példáját követi Szent Ambrus is, Milánóban a nép támogatásával elfoglalja a Basilica Porzianát (73)	385-től	671-től
Theophilosz, Alexandria pátriárkája üldözi az aszketikus szerzeteseket és Aranyszájú Szent János forradalmát (73)	385-től	671-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A császár a zsidó vallásgyakorlást is üldözi, letéteti a zsidó pátriárkát is (145)	415 - 425	671 - 681
A vizigótok legyőzik az ellenük lázadó vandálokat (152)	416	672
Az alexandriai „Leánykönyvtár” felégetése (73)	386	672
Aranyszájú Szent János Antiokhiában presbiter (74)	386-tól	672-től
A vizigótok a Pireneusi-félsziget D-i részére szorítják a vandálokat, Asturia hegyei közé a szvéveket, alánokat (61, 152)	416/417	672/673
Újabb perzsa-keletrómai háború a kaukázusi népek és a kínai karavánutak feletti ellenőrzésért (64)	527 - 532	672 - 677
Szent Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes (a Bretagne-félszigeten tevékenykedik) (129)	516 - 570	672 - 726
A perzsákkal szövetkező kazárok vagy kangárok kaukázusi akciója (64, 98, 173)	528	673
A hun erők mélyen benyomulnak Pannónia Prímába, vagyis a Nyugat-Dunántúlra és a mai Ausztria K-i felébe (68, 69)	387	673
A Ny-i gótok leigázzák a hispániai vandálok királyságát (110)	417 k.	673 k.
Az örmények felkelése és szabadságharca a perzsák ellen (173)	517 - 539	673 - 695
Pannónia jelentős részét K-i gótok uralták (68-69)	418-ig	674-ig
Pogrom Tarsziszban (73)	418	674
A gótok Pannóniából Raetia és É-Itália felé távoznak (69)	418	674

A Hun Szövetség onogur törzsi központja a Krímbe kerül (139)	529 k.	674 k.
A hunok Ny-római oldalon vesznek részt itáliai és raetiai hadjáratokban, a Pannóniából távozott gótok megfékezésében (69)	388 után	674 után
Helian Bobo meghal, Helian Chang foglalja el a helyét, aki nem túl sokáig uralkodik (135)	425 - 427	674 - 676
Vége az alexandriai teológiai iskolának (I/36)	389	675
Az alexandriai kormányzó véget vet a teológiai iskola működésének, szerzetesekkel leromboltatja a Mithraeumot is (I/21)	389	675
Összeállítják az Újszövetség könyveinek listáját (52)	419	675
Megjelennek a perzsákkal szövetséges kazárok a Kaszpitengertől Ny-ra eső térségben (98)	530 k.	675 k.
A Kaukázus jó részén a hatalmat már perzsák birtokolják (173)	530 k.	675 k.
I. Kavád perzsa uralkodó ajándékokkal maga mellé állítja Zabergánt és nagy harci értékkel rendelkező csapatait (172)	530 k.	675 k.
I. Kavád újjáépítteti Bes Barmag erődjét, és megépítteti a Szamur jobb partján Torpak-kalát (174)	530 k.	675 k.
A szabír törzsszövetségi központot áthelyezik az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő földszoros vidékére (64, 98, 173)	530 k.	675 k.
Emlegetik Európában az utrigurokat és kutrigurokat (141)	530-tól	675-től
Római források beszámolnak a vizigótok hispániai hadseregének tevékenységéről (152)	419-től	675-től
Justinus, majd Justinianus a zsidó vallásban és a manicheizmusban látja a fő veszélyt, Róma püspökeivel ápol jó kapcsolatot, arra törekszik, hogy az egyház központja Itáliában legyen (146)	519 után	675 után
Perzsia és Bizánc Fekete-tenger térségében folytatott háborúja veszélyezteti Maugerisz onogur király országát (139)	530 - 540	675 - 685
Perzsia és Bizánc egyaránt igyekeznek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni (64, 139)	530 - 540	675 - 685
A D-vietnami Funan egy kínai császárság vazallusa volt. Ekkor területét a khmer Csenla állam veszi birtokába (211)	520-ig	676-ig
Taiwu császár idején az É-i Wei legyőzi Helian Changot, betör Tongwan Cheng városába, a Da Xia-dinasztia fővárosába (136)	427	676
Nesztor fellépése a K-római Birodalomban (117)	420	676

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Theodosziosz császár Egyiptomból Konstantinápolyba hozatja az alexandriai obeliszket (65)	390	676
Bizánc szövetkezik a krími (onogur-szabir) központtal, és egy hadsereget is kiküld, hogy segítsen a kazárok-perzsák ellen (99)	531	676
Bizánci katonaság jelenik meg a Krím térségében (99)	520	676
Az Altáj-hegység egyes vidékein a türkök megszervezik új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget (78, 98, 136)	520 k.	676 k.
Szent Ambrus É-Itáliában új püspöki székhelyet alapít (72)	390 k.	676 k.
Szent Benedek hozzálát 12 kolostor megalapításához (72)	520 k.	676 k.
A hunok nagy néptömegei Rua/Ruga fejedelem vezetésével a Kárpát-medencében, így Pannóniában is megtelepednek (69)	420 k.	676 k.
Justinianus (Justinus katonacsászár katona fia) az obeliszket Alexandriából Konstantinápolyba hajózza (65)	531/532 k.	676/677 k.
Helian Chang utóda: Helian Ding uralma (136)	427 - 431	676 - 680
Huszrau (Kürosz/Khoszroész) a perzsa sah (64)	531 - 579	676 - 724
Elhelyezik az alexandriai obeliszket a hippodromban (65)	532	677
Bizánci katonaság jelenik meg a Krím térségében (99)	532	677
A csőcselék felgyújtja az Alexandriai Könyvtárat (74)	391	677
Theodosziosz császár a keresztény egyházat államegyházzá szervezi (145)	380 391	677
A longobárdok államot alapítanak ÉNy-Pannóniában (68-69)	380	677
A kelta keresztény egyház hittérítője: Szent Kolumbán (108)	521 - 597	677 - 753
Kazária megalapítása (173)	567	678
Az első név szerint ismert buddhista Japánban a kínai származású Siba Tattó (III/62)	522 k.	678 k.
II. Theodosziosz császár legyőzi a perzsákat, s e győzelem emlékére a Golgotán fényes gemmakeresztet állíttat (112)	422	678
Hun katonai akciókra kerül sor Trákia és Illíria területén (70)	422	678

I. Celesztin pápa, – a zsoltáréneklés Szent Ambrus által kialakított gyakorlatát alkalmazza a „római” mise-énekekre (73)	422 - 443	678 - 699
Justinianus felkéri a longobárdokat Noricum megszállására (82)	534	679
Az Epiphaniosz és Ammóniosz vitája Palesztinára is átterjed, és szembeállítja egymással az aszkéta-szerzeteseket (146)	393	679
Lázongás az É-i Wei ellen, az ország szétszakadása (136)	523 - 534	679 - 690
Szong, Pekcse királya idején Kogurjo terjeszkedése, Pekcse hanyatlása tovább folytatódik Koreában (161)	523 - 554	679 - 710
A Ny-ra került K-i gót csapatok a burgundok szövetségét keresik, majd együtt támadják Aquitánia területén a frankokat (69)	524	680
A gepidák visszafoglalják Sirmiumot (Mitrovica) (70)	535	680
Da Xia területét elfoglalja az Északi-Wei, megbukik Helian Bobo vöröshun dinasztiája (136)	431	680
Ruga király székhelye már nem Erdélyben, hanem az Alföldön, a Körös-vidéken, vagy éppen Szeged területén van (69)	424 k.	680 k.
A Zsuan-zsuan (kazárok) népeinek egy része Ny-felé vonul, más része Belső-Ázsia Ny-i területein reked (78, 136)	430-as évek	680-as évek
Justinus és Theodosziosz császárok párhuzamosan uralkodtak a K-római Birodalomban (65)	395-ig, 536-ig	681-ig,
Latin nyelven, kelta kolostorokban születnek olyan írások, melyekben a mitológiával keverednek a keresztény tartalmak (108)	05. sz. 2. negyedétől	07. sz. 5. ötödétől
Justinianus császár a hunok, gepidák oldalán harcol az illíriai, trákiai K-i gótok ellen (82)	525	681
Meghal Theodosziosz császár (65, 82)	395	681
Felgyújtják az eleuszisi Demeter-szentélyt, a Mithrász-kultusz központját (I/22, I/36)	395	681

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Trákia és Illíria területét a K-i gótok tartják a kezükben (82)	425 k.	681 k.
Justinianus császár biztosítja, hogy Nursiai Szent Benedek kolostort alapíthasson Montecassinóban (72, 146)	525 k.	681 k.

Itália felé távozik el Pannónia romanizált népessége (69)	395 k.	681 k.
A Kárpát-medence a Hun Szövetség központi térsége (70)	425-től	681-től
A Kárpát-medence ún. pre-avar korszaka (86)	536 - 568	681 - 724
Megindul az albán térítő misszió a kaukázusi Hun Királyságban, s a kangárok körében is (174)	537	682
Jasodharman Ny-indiai törzsi király elfoglalja a Bráhmaputrától a Ny-i óceánig, illetve a Himalájától Mahendragirig (Malváig) terjedő korábbi fehérhun területeket. (94, III/22)	537 k.	682 k.
Justinianus császár Itáliát és környékét saját fennhatósága alá vonja, irányításába nem enged beleszólást a rivális bizánci császároknak (társcsászárainak) (83)	526 után	682 után
Theophilosz alexandriai pátriárka (146)	385 - 412	682 - 698
A Krímben Ogurda vagy Gordász (Qurdaş) bizánci-keresztény király (Bizánc szövetségese) uralkodott (99)	527 előtt	683 előtt
Arkadiosz (illetve a gyámja) gót erőkkel megtámadja és elfoglalja Pannónia secundát, részben Sirmium térségét is (83)	427	683
Aranyszájú Szent János, mint Konstantinápoly pátriárkája (74)	397	683
Justinianus császár átadja a longobárdoknak Noricumot (FelsőAusztriát) és egyes DNy-pannóniai erősségeket (83)	527 k.	683 k.
A határvédő gepidák tartják magukat a Sirmium-vidéki állásaikban (Szlavóniában, a Szerémségben) (83)	527/528	683/684
Zabergán a népével együtt elvonul a perzsák határvidékéről, a Kaukázustól É-ra eső sztyeppére távozik (172, 174)	538 - 542	683 - 687
Vandálok és csatlakozott alánok Hispániából É-Afrikába távoznak, hogy független Vandál Királyságot alapítsanak (110, 152)	428 k.	684 k.
Maugerisz (Modzsari/Modzsgar/Mogyeri) király (Gordász utóda) uralkodik a Krímben, – (Bizánc és a bizánci kereszténység ellenségeként tartják számon) (99)	528-tól	684-től
II. Theodosziosz kívánságára Nesztor pátriárka, a nesztoriánusok vezére lesz a vallási vezető Konstantinápolyban (146)	428-tól	684-től
A Balkánon a hun erők Ruga vezetésével lendülnek ellentámadásba, ellenőrzésük alá vonják Trákia területét (83)	428/429	684/685
A K-i gót haderő jelentős részét a Balkánról D- és KözépItáliába helyezik át (83)	528/529	684/685

Az alexandriai zsinaton az egyházatyák kimondják a manicheus tanítás elvetését és az azt követők kiközösítését. Megfogalmazzák a Szentháromság dogmáját (146, 147, 148)	399	685
Az Ammóniosz és Evagriosz nézeteivel szembenálló szerzetesek megrohanják Alexandriát, terrorizálják Theophilosz pátriárkát, aki pápai jóváhagyássa tevékenykedik (146)	399	685
Konstantinápoly környékéről elvezényelik azokat a katonákat, akik Aranyszájú Szent János prédikációinak hatása alá kerültek, – a prédikátort kiszolgáltatják a gótoknak (74)	399	685
Kolostoravatás Montecassinóban, a regula elfogadása (72, 146)	529	685
Bizánc „büntetőakciót” hajt végre a Krímben (99)	529	685
Az onogurok (?), akiknek a települései a Kaukázus előterében voltak, átkelnek a Kercsi-szoroson (99)	429	685
Justinianus császár nemcsak a bencéseknek ad privilégiumokat, hanem a szír Marón szerzetes sírja fölé emelt monostor lakóinak, a szír maronita szerzeteseknek is (147)	540 k.	685 k.
Huszrau perzsa sah lerohanja Szíriát, kirabolja, földig romboltatja Antiokhiát, elfoglalja Dara fontos erődjét (112)	540 k.	685 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Hispániát elhagyó vandálok már É-Afrikában tartózkodnak, központjuk Karthágóban van (110)	05. sz. 2. negyede	680-690-es évek
A vandálok által elűzött É-afrikai arisztokrácia és a keresztény klérus elhagyja az afrikai partvidéket, Itáliába távozik (110)	06. sz. 2. negyede	680-690-es évek
A perzsák elfoglalják a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét az onoguroktól, illetve a szabíroktól (99, 112, 174)	541	686
I. Celesztin pápa a római zsinat alkalmával eretnekségként utasítja el Nesztor pátriárka tanait (147)	430	686
Prokopiosz a Meotis és a Krím térségében élő szabírokról, „tetraxita gótokról”, utigurokról és kuturgurokról tudósít (186)	400 k.	686 k.
Quarduct és Maq örmény püspök sikerrel térít a kimmériai Boszporusszal szomszédos területen élő onogurok között (139)	530 k.	686 k.

Befejeződik a Fehérhun Szövetség utolsó közép-ázsiai törzseinek távozása Európa felé. Akik maradtak, betagozódnak a Türk Szövetségbe, Kazáriába, vagy a Perzsa Birodalomba (94)	530 k.	686 k.
A Kárpát-medence központi területein jellegzetes, préselt fémlemezekből készült tárgyak jelennek meg, – egyes ogur, onogur közösségek már részét képezik a terület hun népességének (82)	530 k.	686 k.
A vandálok az afrikai partvidék jelentős részét birtokukba veszik, Hippo (Annaba, Algéria) is a kezükbe kerül (110)	430 k.	686 k.
A Meroving-dinasztia bekebelezi a Burgund Királyságot (179)	530 után	686 után
I. Childebert frank király legyőzi a vizigót uralkodót (Narbonne-i csata), a gót királlyal kihal az Alarik-dinasztia (152)	531	687
Az epheszoszi egyetemes zsinaton Kurillosz kerül ki győztesen a Nesztorral folytatott vetélkedésből (147)	431	687
I. Childebert és I. Clothar Meroving királyok hadjárata a Vizigót Királyság ellen. Zaragozáig előrenyomulnak (152)	541/542	697/698
A perzsa sereg elfoglalja Kommagénét, és Callinicumot, Örményország Ny-i részét, Anglonnál is győzelmet arat (112)	542/543	687/688
Tao kínai császár csapatai elfoglalják a belső-ázsiai Tujuhun állam Ku-csang nevű városát (136)	439	688
Justinianus császár megkísérli Karthágó visszavételét (110)	532	688
Ruga király idejében konszolidálódott a Hun Szövetség Kárpátmedencére kiterjedő uralma, Hunnia/Hungária állama (83)	433-ig	689-ig
A Pannónia feletti hun uralomhoz Justinianus ellenfele, tehát Arkadiosz (gyámja) is hozzájárul (83)	433	689
Justinianus császár hadserege a tunéziai partvidéken élő vandálok jórészét (sikertelenül) próbálja kiűzni az állásaikból (110)	533	689
Justinianus császár dekrétuma értelmében a római püspök a többi egyházfi felett áll, – (a pápaság deklarációja) (83)	533	689
A Kárpát-medence ún. hun korszaka, – (része az ún. pre-avar korszaknak) (86)	433 - 453	689 - 709
Trónra lép Bleda/Buda, azaz Attila. (A király eredetileg a hunok K-i szárnyát, az avarhunok csapatait és nagy létszámú népességét vezette. – Ruga halála után több forrás szerint Attila, egy krónika szerint azonban Bleda következett.) (84)	434	690

Origenizmussal vádolják Aranyszájú Szent Jánost a kalkedoni (Kadiköy, Törökország) „tölgyes” zsinaton (74)	403	689
Leváltják konstantinápolyi pátriárka minőségéből, és száműzik Aranyszájú Szent Jánost (74)	404	690
A konstantinápolyi hatalmi harcokkal összefüggésben napirenden vannak balkáni zavargások is (83)	404	690
A vandálok Karthágóból való kiűzése csak részben sikeres, a flotta a Földközi-tenger más térségeibe távozik (110)	534	690
Az É-i Wei-dinasztia és a tabgacs (toba) állam bukása (32, 136)	534	690
Buda (Attila) szövetségesei (bizonyára a herulok) megszállják Pannónia Ny-i szegélyét (84)	434 k.	690 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Herulok a longobárdok távozásakor érnek Ny-Pannóniába (124)	434 után	690 után
Számottevő hun sereg állomásozik Ravennánál (83)	404-től	690-től
A K-i gót hatalom (arisztokrácia) egyes tagjai is keresik Justinianus császár és a hun véderő támogatását (84)	534/535	690/691
Theodehad K-i gót király elől a nővére, Amalaberga a lányával, Rodolendával együtt Ravennába menekül (84)	534 - 536	690 - 692
Az É-i Wei állama helyén, K-en a Tung, Ny-on a Si néven említett államok állnak fenn (136)	534 - 538	690 - 694
Epihaniosz volt konstantinápolyi pátriárka (145/146)	535-ig	691-ig
Nesztort II. Theodosziosz császár Egyiptomba száműzi (147)	435	691
Bizánc elit körei nyíltan szembefordulnak a latinizáló körökkel, tehát Justinianus társcsászárral. Totális háború kezdődik (85)	435	691
Éleződnek az ellentétek a K-római Birodalomban (85)	535	691
É-Afrikából Justinianus serege Szicíliába távozik, hogy az Itália tekintélyes részét uraló K-i gótokkal vegye fel a harcot (110)	535	691
Justinianus seregei D-Itália felől és Dalmáciából támadják a K-i gótok által megszállt itáliai területeket (85)	535	691
A longobárdok megkezdik D-i irányú vándorlásukat, melynek végcélja É-Itália (84)	405 k.	691 k.
A hunok nem fordulnak a longobárdok ellen (84)	405 k.	691 k.
A türkök által bekerített Zsuan-zsuan erők a kínaiak védelmét keresve törnek ki a gyűrűből (136)	546 után	691 után

A kazár név megjelenik a forrásokban, ugyanakkor megszűnik a szabírok emlegetése (174)	580 után	691 után
Nápolynál partra szállnak Justinianus csapatai, a várost elfoglalják. – Később Rómát is elfoglalják (85)	536	692
A longobárdok és a gepidák egyeztetik terveiket a frankok K-i törekvéseinek megakadályozására (87)	547	692
A szabírok ismét megpróbálják kontrollálni az eseményeket a Kaukázusban (99, 174)	536/537	692/693
Meghal Aranyszájú Szent János (74)	407	693
A K-i gótok Noricum, Pannónia és Dalmácia területén bizánci és Ny-i gót segítséggel előretörnek, elfoglalják Ravennát. A Ny-római bábcsászár átengedi Sirmium vidékét Bizáncnak (85)	437	693
A Rómát körbekerítő K-i gót csapatok megindítják ostromukat. A várost védő Belisarius tábornok elmozdítja és száműzi Silverius pápát, mert azt gyanítja, hogy megegyezett a gótokkal (85)	537	693
II. Theodosziosz császár felségsértés vádjával letéteti Silverius pápát, és a kisázsiai Paterába száműzi (147)	537	693
A legendás Helian Bobó egyik szövetségese, Chugu Meng Su (É-i Liang-dinasztia) állama összeomlik (78)	444	693
Egy baktriai dokumentum említi a türk helytartó címét is: „khar of Rob” (94, 136)	407	694
Ravennában a várost uraló hadvezér kivégezteti a Belisarius által korábban száműzött szenátorokat (85)	538	694
A gepidák és a longobárdok ellentámadása: a gepidák visszafoglalják a Szerémséget, a longobárdok újra elérik a Száva felső folyását (85)	538	694
A hun csapatok elfoglalják az Al-Duna erődjeit, és birtokukba veszik Castra Martis (Kula, Bulgária) erődjét is (85)	408	694
II. Theodosziosz zsidóüldöző keresztény császár felesége, Eudokia császárné Jeruzsálembe megy, hogy enyhítse a zsidókkal szembeni korlátozásokat (96)	438	694
A Ny-i gótok (burgundi szövetségesükkel együtt) megostromolják és elfoglalták Milánót, a város teljes férfilakosságát lemészárolják, a nőket rabszolgának hurcolják el (85)	438	694

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Az É-i Liang-dinasztia és népe Gansu tartomány területéről az Altájba menekül (78)	445 k.	694 k.
Az É-i Liang-dinasztia és a tibeti Gaochang Királyság története egyaránt véget ér (136)	445 k.	694 k.
Újra hun erősítés érkezik a Kárpát-medencébe (67)	409	695
Karthágó ismételt vandál bevétele (110)	439	695
Geiserik vandál király az É-afrikai római uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalja. Megszűnik az afrikai búzaexport Itália irányában (86, 110)	439	695
A Ny-i gót–burgundi beavatkozás után a Meroving-frank csapatok is belépnek az itáliai háborúba, s É-Itáliában vereséget mérnek a K-i gótokra és a bizánciakra (85)	539	695
A gepidák Dácia Ripensis területén véres csatában megverik Bizánc seregét, majd csaknem minden erődítményt megszállnak a Duna D-i partján, a Vaskapu és az Olt torkolata között (86)	539	695
A Sárga-folyó vízgyűjtőjén fennállt Tujuhun (hun?) Királyság felbomlása (136)	550 k.	695 k.
A hun csapatok visszavonulnak az előző évben elfoglalt K-balkáni területekről, a bizánci csapatok üldözik őket. Az Al-Duna É-i partján a hunok a K-római erődöket lerombolják (85)	409/410	695/696
Hun csapatok Abydosnál átkelnek a tengerszoroson, Ázsia területeit dúlják, majd visszatérnek az európai oldalra (86)	539/540	695/696
A perzsák Lazika (Kolkhisz) területéért küzdenek (112, 174)	550 - 556	695 - 701
Az avarság átviharzik K-Európán, a Volga-mentén és a Meotiszban élő ogur/onogur közösségek mellett (140)	550/560-as évek	695 - 705
Elkészül egy galliai krónika, mely szerint Ruga halála után Attila lett a hun király (84)	540	696
Szabírok törnek a perzsák által megszállt Grúzia és Örményország területére (99, 174)	540 k.	696 k.
Belisarius visszaveszi a K-i gótoktól Ravennát. A gótok tartják a Pó-folyótól É-ra eső területeket (86)	540 k.	696 k.
Megszületik Priszkosz (katona, diplomata, történetíró) (131)	410 k.	696 k.
Hatalomra kerül II. Theodosziosz császár, aki a K-i gótok révén igyekszik megtartani Bizánc nagyhatalmi státuszát (86)	440 k.	696 k.
Kárpát-medencéhez közeli, a hun törzsek szomszédságában élő onogurok csatlakoznak Hunniához (139)	440 k.	696 k.

Az É-i Liang korábbi vezető körei új hatalmi tömörülés létrehozását kísérelik meg (136)	551-től	696-tól
Mar Grigor perzsa nesztoriánus püspök által felszentelt püspökök térítenek a kangárok körében (10)	540 után	696 után
Az angolszászok – jórészt ellenőrzésük alá vonva Britannia területét – hozzálátnak királyságaik megalapításához (129)	440-es évek, 540-es évek	696 - 706
I (?) Leó a római pápa (147)	440 - 461	696 - 717
Az É-i Liang népe vagy vezető rétege a Zsuan-zsuan elől az Altáj-hegység védelmébe húzódott, újjászervezte önmagát (136)	552 előtt	697 előtt
A hun K-i szárny Buda/Attila utasítására Ny-ra vonul. A király Kerszonban megállapodik a bizánci Anatoliosszal. A Konstantinápoly által fizetendő összeg igen magas, ennek fejében a hun (avarhun) vonulás elkerüli Bizánc területeit (87)	441	697
Szír forrás szerint kangárok is részt vesznek a kaukázusi háborúban (174)	541	697
A K-i gótok Totilát teszik meg királyuknak (86)	541	697
Konstantinápoly hada elfoglalja Abházia területét (112, 174)	541	697
Megbukik a Zsuan-zsuan utolsó kagánja (A-na-kí) (78)	552	697
A Liang-dinasztia serege az Altájból váratlan helyen előtörve pontot tesz a Zsuan-zsuan korszakának végére (78)	552	697

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Folytatódik a szabír hadjárat a Kaukázusban (174)	552	697
A Türk Birodalom megalapítása Belső-Ázsiában (98, 136/137)	552 k.	697 k.
Először említik az angolszászokat, mint Britanniában megtelepedett népességet írásos dokumentumban (129)	441/442	697/698
A hunok K-i (avarhun) közösségei részben a Lengyel-síkságon keresztül, D-Lengyelország, Szilézia és a mai Szlovákia területén vonulnak a Kárpát-medence É-i és Ny-részére (87)	400 - 402	697 - 699
Justinianus császár Hispániai megszállásával próbálkozik (152)	552 - 554	697 - 699
Justinianus császár egy Konstantinápolyba összehívott zsinat kapcsán közreadja az origenizmus cáfolatát (147)	542	698
Totila Firenzét ostromolja (87)	542	698
A kazárok perzsa oldalon harcolva megszállják Derbentet (174)	553	698
A perzsák Agvaniában legyőzik a szabír sereget (112, 174)	553/554	698/699

Attila (Buda) a Balkán és a Kárpát-medence térségére vonatkozó szerződést köt Theodosziosz császárral (87)	443	699
II. Theodosziosz császár felesége, Eudokia Jeruzsálembe érkezik, saját jogcímén uralkodni kezd Palesztinában (96)	443	699
Justinianus császár felesége, Theodóra, férje kívánságával összhangban bazilika-építésbe kezd Jeruzsálemben (96)	543	699
Totila elfoglalja Nápolyt (87)	543	699
Justinianus császár hadvezére, Belisarius a hajóhadát Hispániába vezényli (87)	544 554	699/700
A kazárok neve feltűnik írott forrásban, területük az „onogurbolgárnak” tartott berszilek eddigi területével eshet egybe, Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén (99, 174)	555	700
Befejeződik az Altáj vidékén a Zsuan-zsuan felmorzsolása (79)	555	700
Cordobát megszállja Justinianus császár hadserege (152)	544	700

Kialakul a kumánok törzsszövetsége (234)	06. sz.	07/08. sz.
A perzsa források három kangár törzsről tudnak (173)	06. sz.	07/08. sz.
A perzsa és a bizánci források már madzsar néven említenek egy népet a Meotiszban (173)	06. sz.	07/08. sz.
Wei Shou kínai Ny-i Han történetíró (I/202)	06. sz.	07/08. sz.
Agathias ír a Ny-Kaukázusi perzsa-bizánci hatalmi vetélkedésről. Szót ejt arról is, hogy az ókori Kolkiszban létezett egy Onogurisz nevű erőd, melyet lakosairól neveztek el (139)	06. sz.	07/08. sz.
Szír források szerint a kangárok Albánia területén, a Szevan-tó és a Kura-folyó között, a mai Ny-Azerbajdzsán és K-Örményország egyes területein élnek, s három törzsük ismeretes (174)	06. sz.	07/08. sz.
Zakariás Egyháztörténete említi az örményekkel kapcsolatot tartó onogurok, ugorok, szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok és eftaliták közösségeit (139)	06. sz.	07/08. sz.
Kaukázusi Albániából keresztény missziókat küldenek a hun népek közé, és hun püspökséget állítanak fel, hun nyelvre is lefordítják a Szentírást (97, 173)	06. sz.	07/08. sz.
Számos krónika megnevezi az onogurok egyik szállásterületét a Fekete-tenger mellékén, az Azovi-tenger közelében (165)	06. sz.	07/08. sz.

A szlávnak tekintett slęża törzs lakja Szilézia területét (III/11)	06. sz.	07/08. sz.
A hatalmas K-európai területen nem lehetséges a kisebb hatalmi központok függetlenségét tartósan megőrizni (194)	05. sz.	07/08. sz.
A frankoktól ÉK-re élő, pogánynak tartott népeket később gyűjtőnéven szászként nevezik meg (179)	05. sz.	07/08. sz.
A bizánci-perzsa hatalmi harc Arábia térségében döntő szakaszához ér. D-Arábia központi hatalom nélkül marad (76)	06. sz. közepe	07. sz. vége felé

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogur törzsszövetség nyomai a sztyeppén világosan felismerhetők. A Dnyeper vidékén jellemző a magas szintű fémművesség, aminek előzményei Közép-Ázsiából ismeretesek (140)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
Az utrigurok már a Don vidékén, a kutrigurok pedig változatlanul a Dontól Ny-ra eső területeken élnek (186)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A közép-vietnami Csampa állam a függetlenségét a kínai hatalmi törekvésekkel szemben képtelen volt kivívni (211)	06. sz. köz-ig	07/08. sz-ig
Az avarhunok K-Európában már nem voltak képesek ellenállni a türk nyomásnak (140)	06. sz. közepére	07/08. sz. fordulójára
Bridei Mac Maelcon pikt király meghívja Szt. Kolumbánt Skóciába, hogy a szerzetesek körében Egyiptomi Remete Szt. Antal aszketikus életformáját népszerűsítse (81)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A herulok a Balkán területén tűnnek el (?) a történelem színpadáról (179)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
A rúnák terjedésének időszaka lezárul, (de a rúnák használata a kereszténység elterjedése után sem szűnik meg egészen) (81)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
É-Kína Tongwan Cheng (Xia Zhou) térségében kiépíti erős katonai támaszpontját (137)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
Közép-Vietnamban létrejön a Csampa Birodalom, s Csampától Ny-ra a Khmer Birodalom is (211)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
Eutykhiosz/Eutükhész a monofizita irányzat híve (148)	05. sz. közepe 06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
K-római megfigyelők találkoznak a bolgárnak nevezett néppel a Fekete-tengernél, – egyfajta hun népnek tekintik őket (139)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A Tömjénútra terelődik át a Kínát és Rómát összekötő Selyemút forgalma. A nomádok részesednek a forgalom hasznából (76)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója

A sárkányábrázolások elterjedésére alapozott régészeti megállapítás szerint másodvirágzását éli a „dák kultúra”, – vagyis virágzik a gepida kultúra (55)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
Írországban már általánossá válik a keresztény életmód (108)	05. sz. közepe	07/08. sz. ford.
A D-skóciai piktek már keresztények (81)	05. sz. közepe	07/08. sz. ford.
Áll egy erőd a kaukázusi Albániában, melynek neve Kurszánvár, létezik a várközpontról elnevezett Kurszán tartomány is, mely Derbent és Sirván között terül el (172)	06. sz-tól	07/08. sz-tól
A lengyel törzsek jórészt a Balti-tenger és a Kárpátok, illetve az Elba és a Visztula közötti területen élnek (III/11)	06. sz-tól	07/08. sz-tól
Tongwan Cheng város neve megváltozik, Xia Zhou néven emlegetik (III/185)	06. sz. közepétől	08. sz. elejétől
A Volga-menti és Meotiszi onogur közösség tanúja annak, hogy az avarság átviharzik K-Európán (140)	06. sz. k-pén és 60-as éveiben	08. sz. elejétől
Xia Zhou város egy katonai és hírközlési támaszpont. Egy kínai prefektúra központja (III/185)	06. sz. köz-től, 07. sz. végéig	08. sz. elejétől, 09. sz. köz-ig
A koreai Kogurjo állam nagy korszaka lezárul. (Uralta ÉszakKorea, ÉK-Kína és az orosz Távol-Kelet egy részét) (161)	06. sz. 2. felére	08. sz. 1. felére
A K-európai onogur közösség magára marad (140)	06. sz. 2. felére	08. sz. 1. felére
Frankok és hunok összecsapásai szerte Európában (180)	06. sz. 3. nde.	08. sz. 1. nde.
Terjed a kereszténység Római Birodalom területén meggyökeresedett változatának tanítása: a Szentháromság tana (149)	06. sz. 3. nde.	08. sz. 1. nde.
Pannónia belső részeit sohasem hódítják meg a K-i gótok (84)	05. sz. 1. fele	08. sz. 1. fele
Jellemzőek a K-európai sztyeppén az öntött és préselés technikával készített „maszkos” veretek, az ún. „szivasovkai”, ill. „penykovkai és kolocsini kultúra” termékei (140/141)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
A szásznak nevezett népeket is támadják a frankok (179)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
A frank hódítók szembetalálják magukat a krónikákban hunnak vagy avarnak megnevezett csapatokkal is (180)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A „Bajuwar” nevű törzs (bajorok) megérkezik a Felső-Dunától D-re fekvő területre, talán a mai cseh területek irányából (179)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
Kolumbán missziója eredményeként Bridei Mac Maelcon, pikt király kezdeményezi népének keresztény hitre térését (108)	06. sz. 2. fele,	08. sz. 1. fele

	05. sz. m. fele	
A frankok első nagy hódítási hullámát Európában Hunnia hadereje, beleértve az avarhun erőt is, tartóztatja fel (180)	06. sz. 2. fele, 05. sz. m. fele.	08. sz. 1. fele
Aquileia a késő ókori keresztény misszió itáliai központja (150)	05. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
II. („I.”) Leó kora	05. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele

Kazárok telepednek meg a kaukázusi Albánia É-i részén (174)	555 k.	700 k.
A türkök, miután megdöntötték a Fehérhun Szövetség uralmát Közép-Ázsiában, tönkreverik a Zsuan-zsuan haderejét is (94)	555 után	700 után
Forradalom és szabadságharc Vietnamban (I/213)	540-es évek	700-as évek
Dioszkurosz alexandriai pátriárka – enged a monofiziták óhajának, nem emel kifogást hitvallásuk ellen (147)	444 - 451	700 - 711
Írország egyháztörténetének második szakasza, – a kelta szerzetesek Remete Szent Antal aszketikus életformáját követik (108)	544 - 598	700 - 754
Bizánc ismét elfoglalta Singidunumot (Belgrád) (87)	445 előtt	701 előtt
Megkezdődött a türkök hódítása K-európai sztyeppén (86)	556 előtt	701 előtt
A kazárok uralmuk alá vonják a szabírokat (174)	590 után	701 után
A kazárok megdöntik a szabírok uralmát a Kaukázusban (174)	556	701
Perzsia felszámolja a Kura-menti szabír erődítéseket, a szabírok innen talán a Kaukázus É-i részébe távoznak (174)	545	701
Totila megostromolja Rómát (87)	545	701
Egy hun sereg eljut Thermopyláig, és lerombolja Serdikát (87)	445	701
A gepidák visszafoglalják Singidunum városát (87)	445 k.	701 k.
Bizánc az Al-Dunához telepíti az antok harcias szláv törzsét, hogy erősítse a rendelkezésére álló hadi potenciált (87)	545 k.	701 k.
A gepidák központja Sirmium, a Duna-Száva vidéke volt (101)	557-ig	702-ig
A hunok elérik a K-i gótok védelmi vonalát. Egy Ny-római követ jár Attilánál, bizonyára a K-i gótok megbízásából (87)	446	702
Totila elfoglalja és kifosztja Rómát (88)	546	702
A Zsuan-zsuan egyes népközösségei kínai védelem alá húzódnak. Egyes kínai államok befogadják őket (79)	546-tól	702-től
Feltűnnek az avarhunok Bizánc horizontján, – bizonyára a Kaukázustól Ny-ra fekvő térségben jelennek meg (88)	557/558	702/703

A K-európai onogurok elfoglalták a Fekete-tenger melléki Kolkisz (Lazika) vidékét (139)	447	703
Edekon/Edeka, Attila unokatestvére, szkír király É-Itáliába vonul, hogy segítse Justinianus császárt (89, 105, 119)	447	703
Attila (Buda) K-i gót (Valamir) és gepida támogatással Konstantinápolyt támadja, de váltságdíj ellenében visszavonul (88)	447	703
Szent Gildas kelta szerzetes megírja Britannia történetéről szóló művét a római hódítástól a szász hódításig (108)	547 után	703 után
Justinianus császár serege a longobárdokkal szövetségben visszafoglalja Rómát (88)	547/548	703/704
Valamir a Száva-mentén élő K-i gótok uralkodója. – A hunokkal együttműködve próbálja a gótok érdekeit szolgálni. Csatlakozik a hun szövetséghez, támadja Illíria bizánci haderejét (88)	447 - 456	703 - 714
Attila hunjai ismét Illíria területét támadják (89)	448	704
A II. Theodosziosz császár által kezdeményezett zsinaton kiátkozzák a monofizita nézetekkel megvádolt Eutykhoszt (148)	448	704
Vigilius pápa elítéli Theodorétosz és Ibasz írásait (147)	548	704

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Belisarius tábornok a jeruzsálemi Templom Rómában tárolt kincseit Konstantinápolyba szállíttatja (110)	548	704
Hispánia területén Theudegisel a vizigót király (152)	548/549	704/705
A hun haderő Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia superior É-i részén gyepűt alakít ki. 200 km hosszban kiüríttetik a Duna D-i partjához kapcsolódó területeket (88, 89)	448/449	704/705
Attila hunjai Ravennába is vezetnek hadat (89)	448/449	704/705
K-i egyházi személyiségek nem hajlandók közös liturgián részt venni a Konstantinápolyba hurcolt Vigilius pápával (148)	549	705
A K-i gótok visszatérnek Róma falai alá, majd megint elfoglalják és kifosztják a várost (89)	549	705
Elkészül Jeruzsálemben a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma, Theodora császárné ajándéka (96)	560	705
Az újabb epheszoszi zsinat irányt vált, most a nesztoriánusokat ítéli el, ugyanakkor igazhitűnek nyilvánítja Eutükhészt (148)	449	705
„Avarok” (kazárok) érnek a Kaszpi-tenger és a Káma közé (99)	560 k.	705 k.

Hispánia területén Agila a vizigót király (152)	549 - 554	705 - 710
A Markianosz császárhoz társított napfogyatkozás (I/265)	450	706
Két napfogyatkozás egyetlen évben (I/265)		706
Justinianus császár követséget küld a Perzsa Birodalomba, hogy Koszroesz perzsa királyt megnyerje szövetségesének (89)	561	706
Albánia államisága megszűnik, illetve szünetel (174)	550 k.	706 k.
Dume-i (Brágai) Szent Márton a szvévek körében térít (152)	550 k.	706 k.
DNy-Britannia területéről kelta bevándorlók érkeznek Bretagne-ba, – e területen az ő misszionáriusaik térítenek (109)	450 k.	706 k.
A Hunnia és Bizánc közötti kereskedelem csak Naissos (Nis) városán keresztül lenne lehetséges, Attila monopóliumot hoz létre a Naissostól É-ra vezető kereskedőút ellenőrzésére (88)	450 után	706 után
Hispánia területén Carriaric a szvév király (152)	550 - 559	706 - 715
Hunnia területe egyes balkáni tartományokra és É-itáliai részekre is kiterjed (101, 107)	450-es évek	700-as, 710-es évek
Gepidák élnek a Zsil-völgy, a Maros-mente, az Alsó-Tisza-, az Al-Duna–Száva-vidék területén is (101, 107)	450-es évek	700-as, 710-es évek
Lazikában az Onogurisz erődöt hol perzsák, hol bizánciak ostromolják (139)	550-es évek	700-as, 710-es évek
A Justinianus császár által kijelölt Moesia területére megérkeznek a bevándorló avarhunok első csoportjai (101)	760-es évek	700-as, 710-es évek
Meghal II. Theodosziosz császár (148)	451	707
Egyetemes zsinat és nagy egyházszakadás Kalkedonban. Törvénybe iktatják Konstantinápoly előjogait. Kimondják Jeruzsálem sajátos helyzetét is. A szerzetesek püspöki joghatóság alá kerülnek. Átértelmezik a Szentháromság dogmáját. A monofiziták kiszakadnak a birodalmi egyházból (117, 148)	451	707
Vigilius pápa visszavonja a Theoderétosznak és Ibasznak tulajdonított írások eretnekké nyilvánítását (148)	551	707
Justinianus császár Belisarius helyébe kinevezi Narses tábornokot, aki megindítja az újabb itáliai hadjáratot. A gepidákat 400 teljes fegyverzetű harcos képviseli Narses seregében (89)	551	707
Szembe kerülnek egymással a gepidák és a longobárdok Sirmiumnál, a gepidák kénytelenek kiüríteni ezt a térséget, elveszítik a Szávától és a Dunától D-re fekvő területeiket (89, 101)	551	707

Bizánc újra fennhatósága alá vonja a hunok által kialakított gyepűt a Duna mentén (89)	551	707
Az albán missziót újraindíják, kiterjesztik a kazárokra is (174)	551	707

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kínai csapatok megverik az általuk avarnak nevezett ellenséget (a Zsuan-zsuan maradványait) (79)	458	707
Az avarhunok megérkeznek az Al-Dunához. (89)	562 k.	707 k.
Kezdődik a Türk Birodalom hasadásához vezető belharc (137)	552	708
A gepidák eltávoznak Sirmium vidékéről (101)	552	708
DNy-pannóniai longobárdokat Narses seregében 3000 nehézfegyverzetű katona képviseli (89)	552	708
Justinianus császár fogadja az avarhunok követeit. A császár Durostrumot szemeli ki az avarhunok első bázisának (89)	563	708
Elkészül egy galliai krónika, mely szerint Ruga halála után Bleda lett a hun király (84)	452	708
A hun csapatok harcolnak Itáliában a bizánciak, a gótok és a vandálok ellen. Aquileia elfoglalása után benyomulnak Trevisa, Padova, Verona, Brescia, Cremona, Mantova, Bergamo, Ferrara vidékére. Ezután Attila (Buda) serege Ravenna alá vonul (89)	452	708
A bizánci seregek (Markianosz császár hadai) hun területeket szállnak meg az Al-Duna mentén (89)	452	708
Narses hadserege legyőzi Mous Lactariusnál a K-i gótokat (90)	553	709
Örökös nélkül meghal Honorius Ny-római bábcsászár (90)	423	709
Egy kínai adat szerint megszűnik a „Ny-i” Zsuan-zsuan (79)	460 k.	709 k.
A konstantinápolyi, a „krisztológia kérdését megoldó” egyetemes zsinat idején Vigilius pápa fogságban van. A zsinat elítéli az origenista és nesztoriánus irányzatokat, ill. a monofizitizmust (117, 148, 149)	553-tól	709-től
A Római Birodalomból Edessába menekülnek a „nyugati szírek” (monofiziták, tagadják Krisztus kettős természetét) (117)	553-tól	709-től
Honorius Ny-római bábcsászár utódjának Joannest kiáltják ki. Konstantinápoly azonban III. Valentinianust támogatja, – egy katonai kontingens megöli Joannest (90)	424	710
A vandálok elfoglalják Máltát (90, 110, III/14)	454	710
A hatalmát vesztő Justinianus császár állítólag ismét deklarálja Róma előjogait a keresztény egyházban (149)	554	710

A Ny-i türkök befejezik a Tarim-medence elfoglalását, – a KEurópától a medencéig elterülő tájból egy Turkesztán néven elnevezett nagy türk államot szándékoznak létrehozni (137)	565	710
Eutykhosz konstantinápolyi pátriárkát leváltják, helyébe „Skolasztikus” Jánost nevezik ki (149)	565	710
Meghal Justinianus császár (90, 149)	565	710
Jordanes közlése szerint a „K-európai hunok népe” állítólag két részre szakad: kutziagir/ultziagir és szabír közösségre (100)	454 k.	710 k.
Az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állhat Attila városa (101, 107)	420-as évek	710 k.
Ravenna Bizánc fennhatósága alatt áll (104)	424 után	710 után
Justinianus császár halála után Attila nagykirály lényegében a Ny-római uralkodó szerepét tölti be (120)	565 után	710 után
A fehérhun központi hatalom összeomlása után Rádzsasztán hun eredetű harcosai városaikban maradnak (III/22)	565 után	710 után
Avarhunok törik át a bizánci határzárat (101)	565/566	710/711
A gepidák és a longobárdok között a Délvidéken véres összecsapások zajlanak, a longobárdok kiverik a gepidákat a Duna–Tisza-köze D-i vidékéről (102)	565/566	710/711
A vizigót állam hispániai részének királya Athanagild (152)	554 - 567	710 - 712
Attila kezdeményezésére az avarhunok a Kárpátok és az Al-Duna térségébe vonulnak, majd beköltöznek Hunniába (140)	425/430-as évektől	710/715-ös évektől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
É-Németország területének lakóit először nevezik szászoknak a frank krónikák (179)	555	711
Vigilius pápa halála (149)	555	711
Napfogyatkozás (I/266)		711
Egy Tours-i Gergely által említett napfogyatkozás (I/266)	566	711
Leptis Magna városát is a vandál államhoz csatolják (110)	455	711
A vandálok elfoglalják Szardíniát és Korzikát, kifosztják Rómát. Nagy Szent Leó pápa kivonul Rómából a vandál király elé, hogy kíméletet kérjen a város számára (89, 110, III/14)	455	711
A vizigótok galliai uralkodója, II. Theoderik megtámadja a hispániai szvéveket (152)	456	712

A kazárok hadjáratot folytatnak a Kaukázusban (175)	567	712
A kutrigurok támadása Bizánc ellen (102)	567	712
Hun (onogur?) és/vagy avarhun etnikum kel át a Dunán, s elhelyezkedik Moesia és Dácia ripensis határán (101, 141)	456-tól	712-től
A kutrigurok egy része visszatér a K-európai sztyeppére (141)	567 után	712 után
Egy katonát császárrá emelnek Bizáncban (II. Leó) (90)	456/457	712/713
Valemer K-i gót vezér szakít a Hun Szövetséggel, a bizánci császárral szövetkeik, megtámadja a gepidákat, elüldözi őket délvidéki központjukból (101)	456/457	712/713
Kezdődik a türkök hódítása a K-Európa sztyeppén (140)	556 vagy 570	712 vagy 715
A vizigót állam hispániai részének királya Theodomir (152)	567 - 571	712 - 716
I. Pelagius pápa (149)	556 - 561	712 - 717
A szabírok még képesek voltak támogatni az onogur közösségek függetlenségi harcát (139)	557-ig	713-ig
Bizánc hadereje megszállja Sirmium városát, a Száva mellékét és D-Pannónia kapcsolódó területeit (101)	427	713
A longobárdok harc nélkül feladják Sirmiumot a váratlan és elsöprő erejű bizánci támadás nyomán (101)	568	713
A longobárdok megfutamodnak az avarhun csapatok elől is, s megkezdik É-Itália megszállását (102)	568	713
Négy „türk” (kazár) törzs vándorol a Kaukázus É-i részéből Azerbajdzsán, majd É-Irán területére (175)	568 k.	713 k.
DK-Pannónia, közelebbről a Dráva–Száva-köze, Sirmium vidéke, Pannónia Szávia K-i gót megszállás alá kerül (105)	457-től	713-tól
A K-i gótok Pannóniában, a tartomány Drávától É-ra fekvő részében is területeket szereznek (102)	568 után	713 után
Az első közvetlen avarhun-bizánci érintkezések (102)	568 - 574	713 - 719
A kutrigurok többször betörtek a Balkánra (186)	558 előtt	714 előtt
Az ún. „avarok” (kazárok) győzelme a Kaukázustól É-ra (100)	558	714
A szabírok kaukázusi népe kettészakad, egyik közösségük bizánci telepítés eredményeként Perzsia határára, a Kura-folyó mentére, míg a másik a Volga-Don vidékére kerül (175)	558 - 565	714 - 721
Befejeződik a kazárok térhódítása a Kaukázus térségében (175)	558 k.	714 k.
A vandálok csaknem egész Itáliát uralják, csak Ravennába, illetve a Ravennán túli vidékre nem jutnak el (102, 111)	458 k.	714 k.

A legnépesebb avarhun csoportok megérkeznek az Al-Dunához, s a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz (103, 140)	558-tól	714-től
A fehérhun hatalom szertefoszlik, amikor a türkökkel szövetkezett perzsáktól is elszenvedik vereségeiket (94, 112)	558, 563, 567	714, 708, 712
Belisarius hada veri vissza Konstantinápoly alól a kutrigurok támadását (102)	558/559	714/715
A Szvév Királyságban Theodomar a király (152)	559 - 570	715

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az „avarok” (kazárok) által generált intenzív népvándorlás a Kaukázus előterében és magában a Kaukázusben (100, 140)	463	715
Vége a kazár térhódításnak a Kaukázus térségében (175, 186)	463 k.	715 k.
Nem minden törzs hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak nem csatlakoznak, inkább önállósodnak a Dontól K-re eső sztyepp-területeken (100, 186)	463 k.	715 k.
Az avarhunok a kivonuló longobárdok nyomában birtokba veszik Pannóniának a Drávától D-re fekvő sávját (102)	570 k.	715 k.
Tiberiosz bizánci tábornok a békéről és a letelepedésről tárgyal az avarhunok „Apszik” néven emlegetett főemberével (102)	570/571	715/716
A Szvév Királyságban Miro az utolsó szuverén uralkodó (152)	570 - 583	715 - 728
A kazárok térhódítása a Kaukázus térségében (140)	560	716
Örményország államisága megszakad, az ország területét a perzsák és a bizánciak ismét felosztják (174)	571	716
A kazárok elfoglalják Szabíria országát (100)	460	716
A jeruzsálemi Szent István-bazilikába, az első keresztény vértanú ereklyéi mellé temetkezik a császárné, Eudokia (96)	460	716
Bizánc vereséget szenved a vandál hadiflottától (103, 111)	460	716
Leó császár szembe kerül korábbi vandál támogatóival (103)	460 k.	716 k.
Szent Dávid Menevia aszkéta apát meghatározó szerepet játszik azon a zsinaton, melyet a részben afrikai eredetű „pelagiánus eretnekség” ellen hívnak össze (108)	560 k.	716 k.

A longobárd hatalom megjelenése után egyházszakadás következik be ÉK-Itália területén (Aquileia / Grado) (150)	560 k.	716 k.
Avarhunok településnek az Al-Dunánál és Erdélyben (102, 107)	560-tól	716-tól
Attila egy európai szövetség összekovácsolásán fáradozik (101)	430-tól	716-tól
A Kárpát-medencében az öntött, majd később préseléses technikával készített maszkos veretek elterjedése fedésben van az „avar kori” leletek elterjedésével (103)	560 után	716 után
Szent Dávid Menevia aszkéta apát walesi tevékenysége (108)	460 - 601	716 - 746
Egy frank krónika hungarusokat emleget Pannóniában (165)	561	717
Szent Kolumbán egyháza kolostort alapít Clonfertnél (109)	561	717
Miro szvév király áttéríti ariánus népét a római vallásra (152)	561	717
Perzsia – a himjáriták segítségével – Mezopotámia mellé Arábiát is bekebelezi (I/53, 76, 112)	572	717
Már csak a vizigótok ariánusok Ny-Európában (152)	561 k.	717 k.
Hun-frank csaták a Rajna-Duna vidéken (103, 180, 192)	561/562	717/718
A ravennai Galla Placidiának, a kiskorú III. Valentinianus (Nyrómai bábcsászár) régensének politikája miatt Aetius a hunok segítségéért folyamodik (104)	431/432	717/718
A Vizigót Királyság hispániai uralkodója Chieldeberto (152)	572 - 575	717/720
A magyarok „második bejövetele” és Attila nagykirállyá tétele Benczédi Székely István polihisztor (16. sz.) szerint (103)	573 421	718
K-Róma tudomásul veszi a perzsák hódításait (112)	562	718
A perzsák kezdik építeni a derbenti „Nagy Falat” (175)	562	718
Szent Kolumbán egyháza kolostort alapít Iona-szigetén (109)	562	718
Napfogyatkozás Európában (I/267)		718
Bizánc békét köt a vandálokkal (103, 111, III/14)	462	718
A hunok visszafoglalják Ravennát és É-Itáliát Bizánctól (104)	432-tól	718-tól
Iona-szigetén telepedik le Szt. Kolumbán befolyásos szerzetesi közössége, ott jön létre az a híres apátság,	562/563	718/719

ahonnan a pikt misszió elindul Skócia É-i törzseihez (81, 109)		
Türk követjárás a konstantinápolyi udvarban (104)	563	719

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogurok követsége Bizáncban jár, és ott szóba kerül a türkök általi fenyegetettségük (140)	463	719
Tiberiosz tábornok támadása, – az avarhun fegyveresek győzelmet aratnak a bizánci hadak felett (104)	574	719
A hun csapatok behatolnak Közép-Itália területére is (104)	433/434	719/720
Attila nagykirály tárgyalásokat kezdeményez Bizánccal. Eredményeként megszületik a marguszi békeszerződés (104)	433 - 435	719 - 721
Attila nagykirállyá tétele több interpretáció, így pl. az 1811-es szegedi kalendárium szerint (103)	434	720
A szabírok kaukázusi közössége bizánci telepítés eredményeként Abád városa környékére, a Kura-folyó mentére kerül (175)	575/576	720/721
Az Al-Dunához tömegesen érkező szlávok a Dunától messze D-re, Hellasz területére igyekeznének (141)	575 - 580	720 - 725
II. Jusztinosz császár trónra lépése (104)	565	721
Szent Kolumbán Orkney-szigetén missziózik (108)	565	721
A vizigót erők annektálják a szvévek országának D-i, Tajo és Duero közötti részét (153)	576	721
A szabírok egyik közössége kazár alárendeltségben a VolgaDon vidékére telepedik (175)	565 k.	721 k.
A kaukázusi „nagy fal” építésének biztosítására a perzsa csapatok ismét hadjáratot folytatnak a Kaukázusban (175)	576 k.	721 k.
Bizánci ösztönzésre szláv csapatok hatolnak be a „trák tartományok” területére, s eredményesen zavarják meg az avarhun konszolidáció folyamatát (104)	576-tól	721-től
A longobárdok hatalmai központja a Pó-síkságon van (102)	565-től	721-től
A K-európai onogur közösség részben a türkök fennhatósága alá kerül (140)	576-tól 565-től	721-től
Arthur király valószínű élettartama (163)	465 - 537	721 - 793
Avarhun csapatok felveszik a harcot a szláv egységekkel, s visszaűzik őket a „trák tartományokba” (104)	577	722

Napfogyatkozás Leó császár kilencedik évében (I/266)	466	722
Napfogyatkozás (I/266)		722
Hun-frank csaták a Rajna-Duna vidékén (103, 180, 192)	566/567	722/723
Kezdik megszállni az avarhunok a Magyar Alföldet (105)	567	723
A vizigót trónra Leovigild király kerül (153)	567	723
Itália térségében ismét harcok folynak. A vandálok Szicília és Korzika ismételt elfoglalásával próbálkoznak (105, 111, III/14)	467	723
A Ny-i Türk Birodalom megalapításának deklarációi (137)	567 582	723 727
Szláv erők bizánci városokat fosztogatnak (104)	578 k.	723 k.
Lezárul a „korai avar” leletek Martinovka-stílussal jellemezhető szakasza a Kárpát-medencében (I/14)	568-ra	724-re
A K-római hadiflotta megtámadja a vandálokat. A terv azonban kudarcba fullad (105, 111, III/14)	468	724
A vizigótok bekebelezik a szvév államot (153)	568	724
A hun igazgatási központot átköltöztetik Pannóniába (104, 107)	568	724
A kvád törzsek végleg eltávoznak a mai Szlovákia területéről (a Morva-folyó és a Szlovák Érchegység közötti vidékről) (105)	568 k.	724 k.
Az avarhunok hidat építenek a Száván (105)	579 k.	724 k.
Kezdődik a Kárpát-medence „avar” (avarhun) korszaka, ill. annak első szakasza: a „korai avar” periódus (86, 105)	568-tól	724-től
A K-i gótok Pannónia É-i részébe vezetnek hadjáratot (105)	468/469	724/725
A balkáni szlávok az avarhunok elől kitérve területeket foglalnak el a Bizánci Birodalomban (104)	579/580	724/725

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Sirmium első avarhun ostroma (105)	568/569	724/725
A Felvidék területén feldolgozott 4113 temetkezés közül csak 44 sorolható hamvasztásos körbe. A többi nagy valószínűséggel avarhun sírnak tekintendő (105)	568 - 805	724 - 961
Az „avar kor” időszakában a Kárpát-medencei avarhun vezető réteg mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezik (103, 248)	568-tól 09. sz. 1. feléig	724-től 10. sz. 2. feléig
Befejeződik a kaukázusi „nagy fal” építése (175)	580	725 k.

Korzika megint vandál fennhatóság alá kerül (105, 111, III/14)	469	725
II. Theoderik É-i vizigót király meghódítja a Szvév Királyság asturiai részét is (153)	469	725
A Bizánc és Hunnia közötti határviszály Moesia Superior területén válik a legélesebbé (105)	580-as évek	720/730-as évek
A K-európai szlávok a Kárpátok külső oldalán ereszkednek le az Al-Dunához, majd a Bizánci Birodalom határvidékére (106)	580-as évek	720/730-as évek
Lázasan dolgozik a bizánci diplomácia az avarhun offenzíva megállításán (105)	580 k.	725 k.
Pannónia belső részeit Attilának nem kell visszafoglalnia, mert azt nem hódították meg a K-i gótok (84)	05. sz. közepe	08. sz. 1. felének közepe
Szent Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes megírta főművét (De excidio et conquestu Britanniae) (129)	470 előtt	726 előtt
Hunnia a Kárpát-medencében hatalma teljében van (141)	440 k.	726 k.
Az ősbolgárok nagy bevándorló hulláma megérkezik a Feketetenger térségébe (94)	470 k. 570 k.	726 k.
Szent Dávid Menevia a Caeleonban tartott zsinaton elfogadtatja a kelta egyházzal Canterburyi Szent Ágoston tanításait (108)	570 k.	726 k.
A K-i gótok Singidunum térségében vonják össze erőiket (105)	470-től	726-tól
A hunok a K-Európából Ny-ra vonuló avarhunok folyamatosan érkező törzseit a mai Burgenland területén már álló hun települések között és a mai cseh-morva területeken helyezik el (106)	570 után	726 után
Az angolszász királyságok többsége már létezik (129)	570-es évek	720/730 k.
Taszpar türk kagán a kínai császártól buddhista szent könyveket kér, majd lefordíttatja azokat (137)	570-es évek	720/730 k.
A Hun Szövetség csapatai (avarhunok) nagy erőkkel megindulnak a Dráva–Száva-közébe (105, 107)	440/441	726/727
A Türk Birodalom kettéhasadásának lehetséges dátumai (137)	581/582, 588	726/727, 733
Avarhun csapatok visszafoglalják DK-Pannóniát, közelebbről a Dráva–Száva-közét, Sirmium vidékét (105, 107)	582	727
A bizánci császár (Jusztinosz) megtagadja annak az éves pénzjuttatásnak a folyósítását a perzsáknak, amelyet még a Justinianus és I. Huszrau közötti béke írt elő. Kitör a háború (112)	571	727
A K-i gótok kivonulnak Pannónia területéről (105)	471 k.	727 k.

Akakiosz a konstantinápolyi pátriárka, – egységformulája hívatott kiengesztelni a monofizita egyiptomiakat és szíreket (150)	471-től	727-től
A Balkán határára érkező kutrigurok a K-i Kárpátok külső feléről a Havasalföldre helyezik át központjukat (106)	582 után	727 után
Miro a szvévek száműzött királya (153)	582/583	727/728
Buda (Attila) király csapatai elfoglalnak több erődítményt, és megszállják Sirmiumot, a Szerémséget (105)	441 - 443	727 - 729
Eborik a szvévek száműzött királya (153)	583/584	728/729
A K-i gótok megtámadják Noricum területét. Ezzel, vagy Teodorik másik támadásával függhet össze, hogy a Buka és Bani néven ismert szarmata fejedelmek vereséget szenvednek (107)	472/473	728/729
A Hun Szövetség csapatai visszafoglalják Sirmiumot (105)	572/573	728/729

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Edekon, Attila unokatestvére, a szkír király ismét jelentős szerepet játszik É-Itáliában (106, 119)	472 - 475	728 - 731
Véres perzsa-bizánci háború (I/53, 107)	572 - 591	728 - 747
Singidunum (Belgrád) avarhun ellenőrzés alatt áll (114)	442-től	728-tól
Merlin, Gwendolau udvari krónikása kíséri urát az arfderyddi csatába, – a kelták vereséget szenvednek a szászoktól (166)	573	729
Szent Kolumbán missziós központot alapít a kontinensen (118)	573	729
Jusztinosz császár megőrül (107)	573	729
Jusztinosz császár békét köt az avarhunokkal (107)	584 k.	729 k.
A gepidák ismét megszállják Szlavónia és Pannónia secunda egyes részeit (107)	473-tól	729-től
A Ny-római Birodalom bábcsászára Orestesnek, Attila főtanácsadójának a fia: Romulus (106)	473-től v. 475-tól	729-től v. 731-től
Két szarmata fejedelem, Buka és Bani sárkányos zászló alatt eltávozik a még hun uralom alatt álló Kárpát-medencéből (163)	473 után	729 után
Videmer (Valemer testvére) K-i gót népével együtt elmenekül Pannóniából, Galliába vagy Itáliába igyekszik (106)	473/474	729/730
Tiberiosz tábornok Konstantinápolyban átveszi a tényleges uralmat az elborult elméjű Jusztinosz császártól (107)	573/574	729/730

Andeca a szvévek száműzött királya (153)	584/585	729/730
A K-i gótok Teodemerrel és fiával, Teodorikkal az élen „kalandoznak” a Ny-Balkánon (107)	473 - 488	729 - 744
Buka és Bani, azaz Bors és Ban, feltehetőleg előbb Engriában, majd Angliában élnek (163)	473 - 470	729 - 756
Meghal Teodemer K-i gót király (122)	474	730
Teodorik az új K-i gót király egyelőre Moesiában székel (107)	474	730
Kolumbán bevezeti a püspöki királyszentelés gyakorlatát Britanniában. Felszenteli Aidant, Dalriada királyát (109)	574	730
Kezdődik Szent Kolumbán missziója a frankok érdekeltségi területeinek K-i részén (118)	585	730
Mihály szír pátriárka az ÉK-Iránból (a Heftalita hunok felbomló államából) Ny-ra törő népek egyikét nevezi bolgárnak (141)	585	730
A Vizigót Királyság megsemmisíti a szvévek államiságát (153)	585	730
Összecsapások törnek ki I. Chilperich (Neustria) és I. Sigibert (Austrasia) között (192)	574 k.	730 k.
Leó bizánci császár halála (113)	474/475	730/731
Állítólag meghal Buda/Bleda hun király, aki azonban Attilában „folytatódik”. (A politikai változás lényege, hogy Hunnia valamennyi népe elismeri „Attilának”, azaz nagykirályának) (113)	444/445	730/731
A beözönlő szlávok elérik a „Hosszú Falakat” (113)	585/586	730/731
Tiberiosz császár a szláv veszedelem miatt magas évpénz fizetését vállalva kér békét az avarhunoktól (113)	574/575	730/731
Bizánc a Balkánon elveszti a közvetlen együttműködés lehetőségét kipróbált fegyvertársaival, a K-i gótokkal (106)	06. sz. 4. negyede	08. sz. 2. harmada
II. Childebert 5 évesen kerül trónra Austrasiában, Sigibert özvegye, Brunichilde uralkodik helyette (192)	575	731
Odoaker vezetésével fellázadnak É-Itália zsoldosai Orestes hadvezér (az utolsó Ny-római bábcsászár apja) ellen (113)	475	731
A perzsa-bizánci háború legnagyobb csatájában Bizánc győz Daránál (I/53, 112)	586	731
Avarhun-bizánci békekötés (113)	586	731
A szlávok tömeges megjelenése a Balkán középső területein (a Száva alatt, a Vaskaputól a Dalmát-tengerpartig) (113)	575 után	731 után

Bizáncot Komentiolosz akciója ellenére a szlávok még közvetlenül veszélyeztetik (113)	586/587	731/732

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Bizánc a Kaukázus térségében erősíti állásait, újjáépítteti Madzsar (Megyer) megrongálódott várát a Van-tótól É-ra (175)	587	732
Meghal Istemi kagán – megáll a K-európai türk offenzíva (141)	576	732
É-Itália longobárd zsoldosai elmozdítják Romulus Augustust, Odoakert Itália királyává kiáltják ki. (Véget ér az ókor) (113)	476	732
Romulus bábcsászár bukása után Attila hun nagykirály tölti be a Ny-római uralkodó szerepét (120)	476 után	732 után
A beözönlő szlávok megtelepednek a mai Bosznia és Albánia területén, és eljutnak a görög vidékekre is (113, 243)	587/588	732/733
A dyrhami csatában az angolszászok legyőzik a briteket, kiknek a területe Cornwallra, Wales-re és Skóciára zsugorodik (130)	577	733
Odoaker véget vet az itáliai vandál uralomnak (111, 113, III/14)	477	733
A longobárdok elözönlik Itália É-i részét, az aquileiai pátriárka a lagúna egyik szigetére, Gradóra menekül (113)	588	733
A balkáni szláv invázió egyik csúcspontja, csapataik Trákiát dúlják és fosztogatják (114)	578	734
Priszkosz feltűnik a történelem lapjain, mikor egy bizánci követség tagjaként személyes impressziókat szerez Attila hun nagykirályról, és találkozik „Buda király özvegyével” (131)	448	734
Vége a „Déli Dinasztiák” korának, avagy „Hat Dinasztia Korszakának” Kínában (33, 137)	589/590 v. 580/581	734/735 v. 736/737
Bizánc a szláv invázióra hivatkozva segítségért folyamodik Attilához. – A hunok leleplezik egy Attila elleni bizánci merénylet tervét, de megbocsátanak a nagyhatalomnak (114, 121)	448/449	734/735
Hun-bizánci megállapodás értelmében az avarhunok a beözönlő szlávok ellenében Bizáncot támogatják (114, 121)	578 - 583	734 - 739
A vandálok jelen voltak Karthágóban (110)	590-ig	735-ig
A britek győznek a Bernicia elleni csatájukban, Theodric szász király el is esik (130)	579	735
Létrejön a Karthágói Exarchátus (111)	590	735

Perzsiában, VI. Bahrám a türkökkel szövetkezik a hivatalban levő IV. Hormizd ellen (112)	590	735
Az ír-kelta misszió a kontinensen nemcsak a kelta, hanem az angolszász királyságok többségének támogatását is élvezi (118)	590 k.	735 k.
A „korai avar” leletek tömbszerűen jelennek meg az Olt völgyében és a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén (103, 107, 140)	590 k.	735 k.
Az ősbolgárok folytatják betelepedésüket az Al-Dunához (115)	479/480	735/736
Már elsősorban ősbolgárok harcolnak a bizánci seregben, amikor Sirmiumért folyik a küzdelem (115)	479 - 482	735 - 738
II. Huszrau Perzsiában bizánci segítséggel jut hatalomra (154)	591	736
Az ariánis szinódus Toledóban gesztust gyakorol az ortodoxia irányában (a Fiút egylényegűnek mondja az Atyával) (153)	580	736
A bolgár népnév feltűnik (Dnyeperen túli nép neveként) (141)	480	736
Közép-Ázsia felől érkező ősbolgárok tömeges beáramlása a Fekete-tenger térségébe és az Al-Duna vidékére (141)	480 k.	736 k.
A bajorok a türingektől, alemannoktól D-re elhelyezkedő, a longobárdokkal érintkező területeket foglalnak el (180)	580 k.	736 k.
A bajorok megalapítják hercegségüket az É-i Alpok vidékén, majd K-felé terjeszkedni kezdenek (179)	580 k.	736 k.
D- és Közép-Itália igazgatásának szervezésére fokozott figyelmet fordít II. Tiberiosz K-római császár (115)	580 k.	736 k.
Itália nyugalmát avar–longobárd fegyverszünet biztosítja (115)	591 - 594	736 - 739
II. Huszrau (Kürosz/Khoszroész) uralma Perzsiában (112)	591 - 628	736 - 773
Legenda: Arthur lovagjai a Grál keresésére indulnak (166)	485	737

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Singidunum (Belgrád) átadása bizánci (illíriai) csapatoknak a bizánci-avarhun együttműködés keretében (115)	592	737
A Ny-i Türk Birodalom kettészakad, a birodalom Ny-i végein maradt türk erők pedig a kazárokhoz csatlakoznak (142, 175)	581	737
A szláv nyomulás eléri a történelmi Görögország határait (115)	581-től	737-től
K-i gót fegyveresek ismét behatolnak Pannónia területére (115)	451/452-től	737/738-tól
II. Leó császár türelmi rendeletete enyhítené az államvallás vezetői és a monofiziták közötti feszültséget: „Henótikon” (150)	482	738

A kialakulóban levő ősbolgár–onogur szövetség erősebb törzseinek általában az ősbolgárokat tekintik (141)	482 k.	738 k.
Bizánc új császára: Maurikiosz, a császári testőrség korábbi parancsnoka (115)	582-től	738-tól
A pápa elmarasztaló véleményt nyilvánít Akakiosz egységformulájáról és a Henótikonról (150)	482 után	738 után
Szakadár türkök átkelnek a Kaukázuson, feldúlják, megszállják Albánia, majd Ibéria területét, ostrom alá veszik Tbiliszit (175)	627/628	738/739
Priszkosz, az új bizánci főparancsnok hadait a Dunához vezényli, hogy megakadályozza a szláv csapatok átkelését. Hatalmas szláv tömeget ejt fogságba, és terel D-re (115)	593/594	738/739
Fennállt a Boszporuszi Királyság hun-szkíta utódállama (I/251)	453-ig	739-ig
Petrosz tábornok) elszánja magát, hogy megküzdjön az AlDuna térségében a szlávokkal/bolgárokkal (120, 142)	594	739
A bizánci hadmozdulatok Várna, Szkopje és Szófia vidékén. Petrosz serege Várna térségében pusztít (121)	594	739
Konstantinápolyban koncepcióváltás történik, az ősbolgárok Bizánc ellenségeivé válnak (142)	453	739
Attila halálának lehetséges időpontja (márc. 15.) (115)	453	739
Bizáncban feltűnik egy újabb tábornok: Petrosz (valószínűleg a császár testvére) (120)	453	739
A Hun Szövetség felbomlasztásán mesterkedő K-i gót vezérek: Valemer, Teodemer és Videmer Maurikiosz bizánci császárhoz folyamodnak Kárpát-medencében való letelepedésük érdekében. A császár Pannóniát jelöli ki számukra (122)	453	739
A hun nagykirály halála. Ildikó néven ismerjük azt az asszonyt, aki talán bűnös Attila megölésében (114, 115, 121, 186, III/54)	453 (454)	739 (740)
A történetírás Ny-i türkökhöz köti a (Krím-vidéki) Boszporusz kazárok általi elfoglalását (142)	583 k.	739 k.
A K-európai onogurok törzseinek jelentős része Hunnia DK-i határvidékén él (141)	453 után	739 után
Ernák a Kárpát-medence DK-i részének fegyvereseivel húzódik a sztyeppére, és az onogurokat, ősbolgárokat kurtigurokkal, utrigurokkal együtt szervezi pusztai szövetségi államba (186)	453 után	739 után
A Ny-Római Birodalom szerepét a Hun Szövetség töltötte be. A Ny-római császárok főleg a K-rómaiaknak, esetenként azonban Attila hun nagykirálynak a bábjai voltak (120)	453/454-ig	739/740-ig
Nagy Teodorik parancsnoksága alá vonja a K-i gót erőket (122)	484 előtt	740 előtt

A kiújuló hun-K-i gót összecsapások egyik első áldozata Ellák király, Attila legidősebb fia (122)	454	740
Az ún. Nedaó-menti csata és a Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) közelében lazajló ütközet (Dengezik csatája) (122)	454	740
A britek csatát nyernek Ceavlin király ellen (130)	584	740
I. Chilperich királyt (Neustria) megölik, Fredegunde régensnő lesz II. Clothar gyerek-király mellett (192)	584	740
Békeszegés miatt az avarhunok előbb az éves bizánci zsold 100 ezer aranyra emelését követelik, majd felmondják a békét (123)	584	740

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A balkáni háborúba beavatkozik az itáliai Odoaker is, megtámadja Bizánc Ny-i provinciáját (Dalmáciát) (123)	484	740
II. Félix pápa kiközösíti Akakiosz pátriárkát és II. Leót (150)	484	740
Az avarhun sereg Dalmácia (Bosznia) irányába fordul, feldúl számos települést (123)	595	740
Priszkosz feltűnik a csatatéren: Illíriában, Singidinum (Belgrád) térségében sikeresen száll szembe az avarhun csapatokkal (132)	595	740
Az avarhunok letelepedése a Kárpát-medencében, a korai avarnak nevezett korszakban épp csak megindul (122)	595 k.	740 k.
A Felvidék és Kárpátalja területén a hunokkal legkorábban érkezett közösségek helyezkednek el (122)	454 k.	740 k.
A bolgár hagyomány szerint Attila fiai: Emnezár és Uzendur a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelenik meg. Ugyanakkor Uto Vidin és Otoszen között, míg Dengezik a Duna-delta vidékén, Uszkolm az Iskir- és Ogoszta-folyók között tűnik fel (142)	454 után	740 után
A „nedaói csata” (127)	454/455	740/741
Ny-i Türk (kazár) hadak eljutnak a Duna torkolatvidékére (142)	584/585	740/741
A kazár állam uralkodója fölveszi a kagán címet (176)	630	741
Az avarhunok és onogurok visszafoglalják területeiket az AlDuna D-i oldalán (123, 142)	585	741
Sussex királya győzelmet arat a britek felett (130)	485	741
Újabb sztyeppei népek (10 ezer ősbolgár harcos) érkezik az AlDunához, csatlakozik az avarhunokhoz (123, 142)	596	741

K-i gót-hun ütközet Zimony és Sirmium között (123, 127)	455	741
Dengezik: Attila fia, Hunnia királya, – főleg Ernák öccse segíti, hogy megállíthassa az ország szétforgácsolódását (123)	455	741
Az Arthur-mondakör szerint Arthur megszerzi az Excaliburt, egyesíti a királyságokat, megalapítja Camelot várát (166)	485-től	741-től
Ernák, Attila fia uralkodik a Fekete-tengernél, az Al-Duna vidékén, az onogurok, ősbolgárok és avarhunok körében (123, 142)	455-tól	741-től
Türingia uralkodói előbb a K-i gótokkal, később a longobárdokkal ápolnak jó kapcsolatokat (195)	455-tól	741-től
Barsumas pátriárka vezetésével Niszibiszben telepednek le a Krómai hatalom által üldözött nesztoriánusok (117)	455 után	741 után
A bizánci császár az avarhunok, vagy az ősbolgárok követét, Targitiost elfogatja, majd egy távoli szigetre száműzi (123)	585/586	741/742
Arthur 12 nagy és győztes csatát vív Britanniában (166)	485 - 496	741 - 752
Az Al-Dunánál felkelés bontakozik ki az avarhun, vagy az ősbolgár kagán ellen (123, 142)	597 586	742
A Balkánra telepedett ősbolgárok hadműveletei (123)	486	742
Hunok kelnek át a Száván, megrohanják Valemer szállásait, de vereséget szenvednek (124, 127)	456	742
A piktek Brudeus (Bridei Mac Maelcon) pikt király halála után a skótokkal együtt az óír egyházhoz tartoznak (230)	586 után	742 után
Megezdődik a hunok távozása a Kárpát-medencéből. A hunok vezető rétegének K-re tartó része megjelenik az Al-Duna térségében tartózkodó onogurok körében (124)	456/457	742/743
A rugiakat (?) elűzi Odoaker Pannónia és Noricum határvidékéről. Helyükön feltűnnek a bajorok (179)	487/488	742/743
A háború eszkalálódik az Al-Dunánál és Theszalonikinél (124)	597/598	742/743
Menasses szerint „a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire” (142)	597/598	742/743
Az első keresztény angolszász király: Æthelbert, Kentben (130)	586 - 616	742 - 772
Priszkosz (magister militum per Orientem) befejez egy perzsák elleni hadjáratot (132, 154)	587	743

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Priszkosz irányítása alá tartozik a Trákiában, az onogurbolgárok ellen harcoló sereg (744).	598	743
Bizánc K-balkáni katonai vezetője, Komentiolosz a katonáit Singidunum térségébe vezeti, hogy Priszkosz seregével egyesülve támadjon rá az avarhun és gepida csapatokra (124)	598	743
Odoaker itáliai király hadereje Pannónia Ny-i területén a rugiak országát támadja. Ebben a térségben a herulokon kívül még talán élnek rugiak és más néptöredékek is (124)	487 k.	743 k.
Burgundia és Austrasia II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniójával lép fel Neustria ellenében (192)	587 - 613	743 - 769
Priszkosz irányítása alá tartozik egy jelentős bizánci sereg (132)	588	744
Thuróczy Chronica Hungaroruma erre az évre teszi a húszezer fős ősbolgár sereg megérkezését (142)		744
Komentiolosz és Priszkosz dalmáciai hadserege tovább nyomul előre Hunnia D-i területein (124)	599	744
A Balkánra telepedett ősbolgárok a gepidák oldalán folytatnak hadműveleteket a K-i gótok kiszorítása érdekében (125)	488	744
Nagy Teodorik hadjáratot kezd Odoaker ellen (125)	488	744
A gepidák kénytelenek feladni Sirmiumot, majd Mursa (Eszék) mellett szenvednek komoly vereséget a K-i gótoktól (124)	488	744
Arthurt királlyá koronázzák (166, III/37)	488	744
Priszkosz a Tiszánál az avarok és gepidák ellen küzd (132)	599 - 601	744 - 746
A Frank Birodalom a K-i gótokat támogatja, míg Nagy Teodorik leszámol Odoaker itáliai hatalmával (127)	488 - 493	744 - 749
Leovigild vizigót király megengedi az ariánusok áttérését a római kereszténységre (153)	589	745
II. Leó császár bezáratja az edessai nesztoriánus iskolát, az üldözöttek perzsa fennhatóság alá, Niszibiszbe távoznak (117)	489	745
Dengezik, Hunnia királya ostromolja Bassiana erődjét, és kiszabadítja a pannóniai hun csapatokat Valemer szorításából (125)	459	745
A K-i gótok benyomulnak Itália ÉK-i peremére. E területet Nagy Teodorik Bizánc nevében foglalja el (125, 127)	489 k.	745 k.
Priszkosz hadserege folytatja támadásait az avarhunok ellen, sikeresen nyomul előre a Temes-közben, Bánátban (125)	600/601	745/746
I. Mahéndravarman, az indiai Pallava királya. – Tamil dinasztiája megerősödik (III/22)	600 - 630	745 - 775

Petrosz katonái Szkopje vidékén vetik meg a lábukat (125)	601	746
Hunnia az Al-Duna vidékén megerősítheti pozícióit, mert gepida, onogur és ősbolgár szövetségesei sikeres hadműveleteket folytatnak Bizánc K-balkáni erői ellen (125, 143)	460 k.	746 k.
Az avarhun diplomácia sikertelen erőfeszítéseket tesz a Feketetenger és a Kárpátok K-i oldala között élő szlávok irányában, hogy álljanak el a Bizánccal való szövetkezéstől (125)	590 k.	746 k.
Nagy Szt. Gergely egységesíti a Ny-i szertartásrendet (119)	590 k.	746 k.
A pápai világi uralom kezdete: Nagy Szt Gergely a pápa (150)	590-től	746-tól
Iuvavum már Bajorországhoz tartozik (180)	590-től	746-tól
Végbe megy a K-i gót köznép itáliai bevándorlása (125, 127)	490 - 471	746 - 757
Petrosz erőfeszítései beérnek, jelentős területeket hódít el az avaroktól/ősbolgároktól (125)	602	747
Apszik (avarhun vagy ősbolgár) hadvezér kénytelen a DnyeperDnyeszter közébe vonulni, fel kell vennie a harcot Bizánc szláv szövetségeseivel, az ÉK-ről támadó antokkal (125, 143)	602	747
Két napfogyatkozás egyetlen évben (I/266)		747
Maurikiosz napfogyatkozása (I/266)	591	747

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Aquileiai püspökök egy Maurikioszhoz írt levélben több karintiai, stájerországi és tiroli püspökséget utoljára említenek (180)	591	747
Helyreáll (?) Bizánc békéje a perzsa és az avar fronton, tehát Kis-Ázsiában, a Közel-Keleten és a Balkánon is (132, 154)	591 602	747
Nagy Teodorik és a K-i gótok megkezdik ostromukat Ravenna, Odoaker országának fővárosa ellen (125)	491	747
Megsemmisül az a két kis arab ütközőállam, amelyek eddig féken tartották a nomád arab törzseket (154)	602 k.	747 k.
A bizánci császár békét köt a perzsa sahhal, haderejét átirányítja a dunai frontra (I/53, 154)	591/592	747/748
Maurikiosz császár a csapatait az Al-Duna vidékének frontvonalánál vonja össze (125, 143)	591/592	747/748

Dengezik gepida-hun csapatösszevonása (Dalmácia) (125, 143)	461/462	747/748
Musel Mamikonian örmény nemes hőstettei (118)	602 - 604	747 - 749
Dengezik hun uralkodó megszállja Bassiana erősségét (125)	462	748
Priszkosz fogadja az onogurok követségét (132)	463	749
A K-i gótok elfoglalják Ravennát (125)	493	749
A K-i gótok elfoglalják Szicília-szigetét is (125, III/14)	493	749
Musel Mamikonian örmény nemes halála (118)	594	750
Az Indiában maradt fehérhunok katonái vereséget szenvednek Harsától (a Várdhana-dinasztiától) (III/22)	605	750

A D-i britek egy része a Bretagne-félszigetre költözött (129)	05/06. sz-ig	08. sz-ig
A norvég nyelv legrégebbi emlékei (III/25)	07. sz.	08. sz.
Fellendül a cserekereskedelem É-Európában, ennek nagy hatása van a vikingek kézműiparára (210)	05/06. sz.	08. sz.
A frankok hódítása még nem éri el a bajorokat (180)	05/06. sz.	08. sz.
Akszum az Abesszínia elődjét képező birodalom központja, mely Jemen területein is uralkodik. Az Akszum királyi udvar által gyakorolt vallás: a kopt kereszténység (III/228)	05/06. sz.	08. sz.
A koreai államokból, vagy Mandzsúria területéről Japánba is megérkezik a könnyűpáncélos lovasíjászok harcművészete, ami alapját képezi a szamuráj kultusznak (III/62)	05/06. sz.	08. sz.
A burgundok már a Ny-i Alpok lábainál élnek (215)	06/07. sz.	08. sz.
Türingia küzd a frankok ellen, hogy őrizze függetlenségét (179)	06/07. sz.	08. sz.
A lengyel államiság kezdetei (III/11)	06/07. sz.	08. sz.
Fél Európát fölkavaró szabadságharc időszaka, melynek története elsősorban legendák formájában maradt ránk (162)	06/07. sz., 05/06. sz.	08. sz.
A lengyel törzsek a Hun Szövetség részét képezik (III/11)	05. sz-tól	08. sz-tól
Visszaérkeznek a Székelyföldre, és letelepednek a délvidéki székely fegyveresek és hozzátartozóik (gepidák) (122)	05. sz. 3. harmadában	08. sz. 2. harmadában
Világvége-hangulat uralkodik a keresztény kulturkörben (I/52)	05. sz. vége	08. sz. közepe
A georgiai építészet fénykora, (háromtemplomos bazilikák és eredeti, összetett térrendszerű, centrális templomtípus) (175)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe
Kazár Kaganátus a Don-Volga vidékén Onogur-Bulgáriával határos, nincs hegemóniája a Kaukázus ellenőrzésében (176)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe

Szogdiát és s a kelet-nyugati kereskedelmet a türkök laza fennhatóságuk alatt tartják (235)	06/07. sz. fordulójától	08. sz. közepétől
Közép-Ázsiából K-Európába, így a Kubán-vidékre is beköltöznek az ősbolgár népek közösségei (138)	06/07. sz. fordulójától	08. sz. közepétől
A D-India DK-i részén uralkodó Kadungon király idejétől a Pándiják sokáig uralmi helyzetben vannak D-Indiában (III/22)	07. sz. elejétől	08. sz. köz-től, 16. sz. köz-ig
Több karintiai, stájerországi, tiroli püspökség megszűnik (180)	06. sz. vége	08. sz. k. után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Sui-dinasztia Kínája hadjáratot vezet Korea államai ellen, de hadserege vereséget szenved (161)	06. sz. vége	08. sz. közepe után
Wessex királysága már létezik (129)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
Még nem Regensburg a bajor Agilolfing-főváros (180)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
A rugiak és szkírek többsége a mai Ausztria területén telepedik le, és beolvad az ideérkezett bajor telepesek közé (179)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe után
Sikeres az ír szerzetesek térítése az Alpok térségében (180)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
Ismét létrejön az újraközpontosított kínai állam (198)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
A bizánci „hatáskörben” végrehajtott első „óraátállítás” időszaka (III/209)	06/07. sz. ford. 05/06. sz. ford	08. sz. közepe
A Wulfila-Biblia fennmaradt változata Nagy Teodorik Itáliájában készül. Kizárólag újszövetségi részeket tartalmaz (52)	05/06. sz. fordulója	08. sz. közepe után
A herulok számottevő hun közösségekkel együtt távoznak el a Kárpát-medencéből ÉNy-felé (179)	05/06. sz. fordulója	08. sz. közepe után
Már csak az Ír-szigeteken és Britannia Ny-i partvidékén léteznek független kelta/brit törzsek, királyságok (130)	05/06. sz. fordulóján	08. sz. közepe után
Meghatározóvá válik a pártus kronológia alkalmazása az aktuális közelmúlt és jelen eseményei tekintetében (III/209)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Kezdődik Tibet és Kína több évszázados konfliktusa (137)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Megélénkült a kínai diplomácia tevékenység, valamint a gazdasági és kulturális offenzíva Japán irányában (137)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Austrasia terjeszkedése a longobárdok és a bajorok felé (192)	06. sz. vége, 07. sz. eleje	08. sz. közepe és 3. negyede

Felvetődik egy frank-longobárd és egy frank-bajor együttműködés lehetősége Hunnia, majd Avarhunnia ellenében (192)	06. sz. vége, 07. sz. eleje	08. sz. közepe és 3. negyede
A magyar nyelv az ősbolgárokkal való intenzív érintkezés idején vesz fel „bolgár-török” jövevényszavakat (138)	06/07. sz. f-tól, 08/09. sz. f-ig	08. sz. k-ől, 10. sz. elejéig
A Vizigót Királyság visszaszerez elvesztett területeket (153)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Létrejönnek Britanniában az ír-kelta kolostorok (167)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A karlukok felkelései a Türk Törzsszövetség ellen (234)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A kumánok integrálódnak a Türk Szövetségbe (234)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Harsa (Várdhana-dinasztia) átmenetileg egyesíteni tudja a kicsiny É-indiai államokat, de dekkáni terjeszkedését megakadályozza a Csálukja-dinasztia (II. Pulakésin) (III/22)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Megalakul Pate városállama, az egyik legrégebbi szuahéli központ Kenya partvidékének É-i részén (III/228)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Onogur-Bulgária K-i végein kazárok és onogurok összecsapásai zajlanak, az ősbolgárok inkább a kazárokat támogatják (144)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Onogur-Bulgária Ny-on is szétzilálódik, Shambat nyitja meg az ősbolgárok és onogurok szétköltözésének folyamatát (194)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A Conversio szerint Samo egy karantán dux gentis (180)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A Dietrich Sagaban leírt történet Dagobert idején indul (216)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Skócia területének ÉNy-i részén van a dalriadai skótok, ÉK-en a piktek országa. DNy-on britek élnek, DK-en angolok (230)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Tibetben a buddhista Szungcen Gampo uralkodik; Ny-on a zsang-zsungokat, K-en a tujuhunokat hódoltatja (198)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Az É-közép-európai Engria/Hunnia fennállása (215)	03. - 05. sz.	08. - 10. sz.

Indiai források említik a gurdzsárokat, a fehérhunok egyik törzsét, a rádzsputok élelmezőit (a Heftalita összeomlás után) (95)	605 k.	750 k.
A K-európai türk offenzíva összeomlása után a közép-ázsiai eredetű zabenderek, tarniakok és kutrigurok (?) is az „avarokhoz” (valójában a kazárokhoz) csatlakoznak (143)	595 k.	751 k.
Az újraközpontosított kínai állam megkezdi a Türk Szövetség elleni támadásait (137, 198)	595 k.	751 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Nagy Szt. Gergely pápa az egyház egyik legfontosabb bástyájává igyekszik tenni a Vizigót Királyságot (153)	595-től	751-től
A perzsa csapatok újra beveszik Darát, majd a felmentő bizánci hadsereget Edessza közelében morzsolják fel (I/53, 154)	607 előtt	752 előtt
Kenti Æthelbert király a római pápához fordul misszionáriusok kiküldése érdekében (118, 130)	596	752
Neustria és Austrasia újabb összecsapása (192)	596	752
Meghal Edekon szkír király a Bolia-folyónál (119)	466 - 468	752 - 754
Az ún. „Bolia-folyó menti” csata a K-i gótok Itáliába telepedésével, Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadulásával áll összefüggésben (126, 127)	466 - 469	752 - 755
Szent Ágoston missziójával kezdődik a kelta hitű angolszászok „római hitre” térítése (119, 130, 166)	597	753
Dengezik halála, Hunnia felbomlásának kezdete (132)	467	753
Priszkosz a Fekete-tengeri és dunai flotta parancsnoka, valamint Moesia és Scythia katonai és polgári vezetője, ill. a Thracia és Rodope provinciák csapatainak főparancsnoka (132)	597 k.	753 k.
Priszkosz a dunai táj hovatartozásáról vitatkozik egy diplomáciai esemény alkalmával (132)	597 k.	753 k.
Perzsia elfoglalja Edesszát (I/53, 154)	608/609	753/754
Anatólia is perzsa megszállás alá kerül (I/53, 154)	609	754
Bernicia királya felett a britek győzelmet aratnak (130)	598	754
Feltehetőleg megszűnnek Priszkosz korábbi címei és feladatai, most ő a konstantinápolyi palotaőrség parancsnoka (132)	609 k.	754 k.
Valemer életét veszti a Bolia-folyó menti csatában. (Dengezik fejét karón mutogatják Konstantinápolyban) (126)	468 k.	754 k.
Ernák hun királynak a mai Dobrudzsa vidékén kifejtett tevékenységét Priszkosz hagyományozza (126)	469-ig	755-ig
Szt. Kolumbán munkája nyomán számos régi kontinentális kolostorban átvették a kelta hagyományokat (118, 167, 192)	610-ig	755-ig
Zenobia erődítményét is elfoglalják a perzsák (I/53, 154)	610	755
Kína megnyeri az ún. ordoszi háborút a türkök ellen, ezzel jelentős területeket szerez (137, 198)	599	755
Nagy Szent Gergely az Adriai-tenger É-i vidékének püspökségeiben dúló „dogmatikus meghasonlással” is foglalkozik (151)	599	755
A K-i gót csapatok kivonulnak D-Pannóniából (126)	469 - 473	755 - 759

II. Pulakésin, az indiai Csálukják uralkodója (III/22)	610 - 642	755 - 787
Kezdődik Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma (154)	611	756
II. Theudebert (Austrasia) és II. Theuderich (Burgundia) Dormelles-nél győzelmet arat II. Chlothar (Neustria) felett (192)	600	756
A Kárpát-medencei Hunnia örököse: Avarhunnia (143)	470 k.	756 k.
Arthur király sárkányos lobogóval megy a harcba bizonyos angolszász csapatok ellen (163)	470 k.	756 k.
Wessex királysága már létezik (129)	500 k.	756 k.
Létezik egy Artus vagy Arthur nevű vezér Britanniában (163)	500 k.	756 k.
A lengyel Lechida-dinasztia megkezdi több évszázados regnálását a Hun Szövetség keretei között (III/12)	500 k. 600 k.	756 k.
A Kárpát-medence geostratégiai térségében fennálló, avarhun vezetés alatt maradó államot joggal Avarhunnia (esetleg Avária) néven nevezhetjük meg (126)	470 után 600 után 611 után	756 után
Világvége-várási hisztéria a keresztény világban (I/53)	500/501	736/737
Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma (I/53, 154)	611 - 614	756 - 759
Az ír misszió megalapítja a később Szt. Gallenné fejlődő apátságot, és ugyanekkor létrehozza Bobbio kolostorát is (167)	612	757

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A K-i gótok Itáliába költözése befejeződik (126)	471	757
Kitör a K-i Türk Szövetségben az ún. „tie-le lázadás” (137)	601	757
Canterbury-i Ágostont érsekké szentelik, így hozzákezdhet Britannia 12 egyházmegyéje megszervezéséhez (130, 167)	601	757
Az avarhunok rendezik az általuk megszállt területek belső uralmi viszonyait (127)	601 k.	757 k.
Kinmei japán császár élettartama (III/62)	508 - 571	757 - 820
Meroving hadjárat eredményeként a baszk vidéken. Gascogneban megalapítják a határvidék frank hercegségét (188)	602	758
Bizáncban Pokász kivégzi Maurikiosz császárt (I/53, 154)	602	758
Bizánci támadás, majd erős onogur-bolgár ellentámadás (143)	602	758
Perzsia Örményország „perzsa” felét visszaszerzi, „bizánci” felét pedig pacifikálja (154)	502	758

Az onogurok és ősbolgárok támadást intéznek egyes bizánci fennhatóság alatt álló területek ellen (143)	502	758
Meghal Priszkosz, a sikeres történetíró és diplomata (131)	472 (473)	758 (759)
Meghal Priszkosz, a sikeres katonatiszt (131)	613	758
A Bizánci Birodalom ázsiai részében sok katona dezertál, a kolostorokban keres menedéket (154)	613	758
A longobárdok az avarhunokkal békeszerződést kötnek (192)	602/603	758/759
Meghal Kolumbán, a kelta térítő (119)	613 - 615	758 - 760
A perzsák beveszik Jeruzsálemet, keresztények ezreit gyilkolják le, tízezreit ejtik fogságba (I/53, 154)	614	759
Az első badoni csata, Arthur elsöprő győzelme (167, III/37)	503	759
A longobárd elit római hitre tér át (192)	603	759
Canterbury Ágoston találkozik a walesi és a skót egyház püspökeivel, – kifejezik egyet nem értésüket (167)	603	759
Püspöki zsinatot hívnak össze Chalon-sur-Saone-ba Kolumbán kihallgatása céljából (119)	603	759
A kazárok az onogurokat a hatalmuk alá akarják vetni, ami kiváltja a K-en lakó onogurok függetlenségi háborúját (143)	603	759
Kína ismételten támadja a türkök területeit (137)	603 k.	759 k.
A Sankt Gallen-i apátságban emlegetik a hungarusok nevét különböző dokumentumokban (759)	614-től	759-től
A Frank Birodalomban a Meroving királyok mindegyike a saját uralma alatt próbálja egyesíteni a részkirályságokat (167)	603/604	759/760
Bizánci-perzsa összecsapások a Kaukázus térségében (?) (154)	503 - 505	759 - 761
Néhányan tudni vélik, hogy még létezett a fehérhunok állama az Indus mentén, Pandzsábban (95)	604-ig	760-ig
Nagy Szent Gergely a pápai birtokok igazgatásszervezésével megalapozta a pápai világi uralmat Róma és vidéke fölött (151)	604-ig	760-ig
A perzsák folyamatosan támadják a Bizánci Birodalmat (154)	604	760
Az Akszum Birodalom Arábiából menekülő, gazdag arabokat és zsidókat fogad be (III/228)	615 k.	760 k.
Akszum területén kibontakozik az Etióp Királyság (III/228)	615 után	760 után
Az ősbolgár törzsek egy Organa nevű kagánt helyeznek maguk fölé, aki Bizánccal lép szövetségre (143)	605 k.	761 k.
Egyiptom területén már perzsa fennhatóság érvényesül (154)	605 k.	761 k.

A perzsák anatóliai serege leköti a bizánci haderőt, Konstantinápoly nem képes kibontakozni az afrikai fronton (155)	616/617-től	761/762-től
A grúzok a keleti keresztények közül egyedüliként csatlakoznak a bizánci ortodoxiához (175)	606 k.	762 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Gergely pápa halála után elmérgesedik az ÉK-Itálában kibontakozott egyházszakadás. Öreg-Aquileia egyházi vezetői a bizánci, míg Grado püspökei a meroving érdekeket képviselik (151)	606-tól	762-től
A perzsák Gáza irányából érkeznek Alexandriához, s szállják meg Egyiptom további területeit (154)	617 után	762 után
Helyreáll az onogurok kazároktól való függetlensége (143)	607	763
Bizánci forrás szerint „avarok” (bizonyára ősbolgárok) szorongatják Tesszalonikit (144)	618	763
Erős onogur–ősbolgár hatalom jön létre az É-kaukázusi térségben, – ezért Bizánc és Perzsia erődrendszert kezd építeni (144)	475 k.	763 k.
Tibet már egységes állam, élesen felvetődik a kínai határ menti törzsek és területek feletti uralom kérdése (198)	607-től	763-tól
Bizánci források Bizáncra támadó bolgárokat említenek (144)	507 - 512	763 - 768
Id. Herakleiosz, a Bizánci Birodalom afrikai (karthágói) helytartója, a Konstantinápolyt ellátó gabonaszállítmányok kézben tartója lázad Konstantinápoly ellen (155)	608 - 610	764 - 766
Lázadás, puccs és népirtás Alexandriában, majd a puccs folytatódik Konstantinápolyban, végeredményeként Herakleiosz veszi át a hatalmat (144, 155)	608 - 610	764 - 766
Az Al-Dunánál évtizedek óta jelenlevő ősbolgár katonaság a Meotisz vidékén is eluralkodik, és kiegészül népi közösségekkel (földművelők, állattenyésztők) is (143/144)	620 k.	765 k.
Bizánc visszaszerzi D-Itáliát és Szicília szigetét (III/14)	620 k.	765 k.
A Balkán érdemleges bizánci katonai erő nélkül marad (144)	620 után	765 után
Britanniában a római-keresztény térítés folyamatát az egymás ellen küzdő angolszász országok háborúi nehezítik (168)	610/620-as évek	760/770-es évek
Herakleiosz kivégezteti Pokász császárt (I/53)	610	766
A perzsák É-Afrikában eljutnak hódításuk legtávolabbi pontjára, Tripolisz falai alá (155, 188)	610	766

Alexandria térségében a bizánci trónviszály, a hatalmi harcok is mérhetetlen pusztítást okoznak (188)	610 k.	766 k.
Herakleiosz idején – általános vélekedés szerint – az ún. „avarok” (a kazárok) a Kaukázus térségének urai (144)	610 után	766 után
Hidzsra – Mohamed forradalma. (Bizánc Afrikában és a KözelKeleten verve van.) (155)	622	767
Herakleiosz keresztes hadjárata. Bizánc nagyobbik serege Örményország felé indul meg (155)	622	767
A bizánciak sikeresen előretörnek az örmény területeken (156)	623	768
Napfogyatkozás É-Afrikában és a Közel-Keleten (I/266)	512	768
Egy látványos napfogyatkozás (I/266)		768
Zsidóüldözési kampányok az Ibériai-félszigeten (188)	612 k.	768 k.
Burgundia és Austrasia hosszú ideig, II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniója formájában ellensúlyozta Neustria hatalmát (192)	613-ig	769-ig
Fredegar krónikájának történelmi hűsége elfogadható (193)	613-ig	769-ig
Herakleiosz serege Antiokhia felé is támad. A perzsák feladják Kappadókiát, de megvédik Antiokhiát (156)	613	769
A bizánci sereg Perzsia centrumát veszi célba, keresztülvágtat Örményországon, befészkeli magát az Eufrátesz völgyébe (156)	624	769
Fredegar krónikájának történelmi hűsége kérdéses (193)	613-tól	769-től
A zsidók kényszer-keresztelése a Vizigót Királyságban (188)	613-tól	769-től
I. Dagobert (Austrasia királya) uralma (192)	613 - 639	769 - 795
II. Pulakésin fivére Véngiben önálló dinasztiát alapít, az ún. K-i Csálukja-dinasztiát, – ez a dinasztia Andhra Prades K-i részén székel, és uralma tartósan fennmarad (III/22)	624-től	769-től, 12. sz-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Metzi Arnulf püspök veszi kézbe a frank politikát, I. Pipinnel együttműködve véget vet a káosznak (167)	614	770
Bizáncban megszakad a kortárs történetírás (144)	625 k.	770 k.
Az avarhunok a mai Bosznia területét is megszállják (127)	625 - 630	770 - 775
A kazárok kiterjesztik fennhatóságukat az onogurok K-i területére. Együttműködnek Dulu óbolgárjaival (144, 176)	626	771
A megszálló perzsák hadai Anatóliában nem mozdulnak (156)	626	771

A Kazár Kaganátus bizánci szövetségben hadjáratot folytat a Kaukázuson túli területeken (176)	626 k.	771 k.
A maconi zsinat elismeri Kolumbán szerzetesi reguláját, jó néhány kolostor áttér az ír-katolikus liturgiára (167)	627	772
Bizánc újrakezdi kisázsiai offenzíváját Mezopotámia felé (156)	627	772
Napfogyatkozás a Chronicum Scotorum szerint (I/266)	616	772
Napfogyatkozás Európában (I/266)		772
A perzsa trónon Huszraut II. Kavád követi (156)	627/628	772/773
Paraszti tömegeket is mozgósító felkelés kezdődik egyes kínai családok vezetésével (137)	616/617	772/773
A Vizigót Királyság visszaszerzi a korábban bizánci fennhatóság alá került partvidékét és szigeteit is (153, 188)	616 - 626	772 - 782
Az É-afrikai berberek visszaszerzik a bizánci kézben levő marokkói területeiket (188)	616 - 626	772 - 782
Kentből, a pogány (?) reakció uralma elől Justus rochesteri püspök frank földre menekül (168)	617	773
Perzsiában szétesik a hatalmi struktúra, valódi hatalommal csak Sahrbaráz tábornok rendelkezik (157)	628	773
Perzsiában a hatalom elvileg III. Ardasír kezében lenne (157)	628 - 630	773 - 775
Li Yuan megalapítja a Tang-dinasztiát, s ezzel megnyitja Kína csaknem háromszáz éves Tang korszakát (137, 198)	618	774
A második badoni csata, Arthur király ismét győz (168, III/37)	518 k.	774 k.
Szíriában tartózkodó, többnyire arab származású katonák – perzsa vezénylet alatt – muzulmán hadsereget képeznek (157)	629/630	774/775
A csőcselék felgyújtja a ravennai zsinagógát (151)	519	775
Meghal Ernák, Onogur-Bulgária fejedelme (144)	489	775
Onogur-Bulgáriából Organa és Kovrat felveszi a keresztséget Konstantinápolyban (158)	619	775
Organa és Kovrat Konstantinápolyban jár követségben (158)	630	775
Sahrabaráz tábornok uralkodik Perzsiában hat hónapig (157)	630	775
Boran királyné csak rövid ideig ül a perzsa trónon (157)	630	775
Hérakleiosz császár és Szergiosz pátriárka kísérletet tesznek a keresztények közötti ellentétek mérséklésére. Az általuk képviselt krisztológiai tan: a „monoenergizmus” (151)	630 k.	775 k.
Kovrat kazár függőségben uralkodik Onogur-Bulgária K-i részén (158)	619-től	775-től

Az onogur Gosztun (Ernák utóda) uralma nem terjed ki a K-i, Kaukázus-vidéki térségekre (144, 157, 158)	630-tól 635-ig	775-től 791-ig
Bizánc nem képes birodalma romjainak menedzselésén kívül más vállalkozást finanszírozni (127)	07. sz. 2. ötöde	08. sz. 4. negyede
II. Chlothar frank király Engria hatalmának ellensúlyozására létrehozza a türingiai hercegséget (168, 193)	620	776
Herakleiosz a kazárokban szövetségesre lel a perzsák ellenében. Ehhez a szövetséghez tartozik az óbolgár Kovrat is (158)	620 k.	776 k.
A Kubán-vidéki óbolgárok kagánja, Kovrat a saját területén viszonylagosan önálló óbolgár kaganátust hoz létre (176)	631 - 636	776 - 781

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Shambat, Onogur-Bulgária egyik Ny-i vezetője peremvidéki szlávok élére állva függetleníti magát, – Szilézia környékén megalapított államát Dulobának nevezi el (194)	620 - 653	776 - 809
Li Yuan meghal, a kínai hivatalnokok a kisebbik fiát, Li Shimint ültetik trónra, a testvérét megölik (198)	621 - 625	777 - 781
Az óbolgár Kovrat függetlenedik a kazár kagántól (158)	633 - 635	778 - 780
A konstantinápolyi arisztokrácia saját maga fegyverez fel, és tart el hódításra éhes arab törzsi harcosokat, hogy erejüket saját uralkodója ellen fordíthassa (157)	634 előtt	779 előtt
II. Chlothar (Neustria) igen hosszú ideig uralkodott (192)	623-ig	779-ig
Arthur egy állítólag győztes csatája (169, III/37)	493	779
A Meroving hatalmon a neustriai, burgundiai és austrasiai majordomusok osztozkodnak, közös elhatározással II. Chlothar helyett I. Dagobertet teszik meg a Birodalom urává (193)	623	779
Samo megalapítja Karantániát, a szlávoknak a DNy-i Alpok térségében szervezett államát (181)	623	779
A Földközi-tenger K-i medencéjében Rhodosz és néhány más sziget a perzsák/arabok kezébe kerül (157)	623	779
Perzsa (arab?) támadás a Bizánci Birodalom ellen (157)	634	779
Kovrat az ún. „bolgár-törökökre” és az utrigurok és kutrigurok törzseire támaszkodva külön kaganátust alapít (158)	634 k.	779 k.
A bizánci főpapok félbehagyják a vallás egységesítésének programját. Hérakleiosz visszalép a monoenergizmus tanától (151)	634/635	779/780

A Meroving hatalom I. Dagobert király idején kiteljesedik, eléri a csúcspontját, presztízse Britanniában is erősödik (168)	623 - 639	779 - 795
Karintia területén Samo, egy kereskedőnek mondott személy vezetésével a frankok hoznak létre szakadár államot (168)	624	780
Vizigót hadjárat a baszkok ellen (188)	624	780
A Bizánc és Perzsia közötti, nemrég újjáalapított ütközőállamok összeomlanak, területük arab fennhatóság alá kerül (157)	635/636	780/781
Néhányan tudni vélik, hogy létezett még a fehérhunok állama Toromána fia, Pravaraszéna és utódai révén Kasmírban (95)	625-ig	781-ig
Szent Ágoston megalapítja York püspökségét (168)	625	781
Az arabok Bizánc (a Jarmuk-folyónál) és Perzsia ellen is (Kadesnél – Qudisyya) győzelmet aratnak (157, 188)	636	781
Kovrat kaganátusa magában foglalja a K-európai sztyeppe nagy részét, a Jajktól a Dnyeperig (158)	625 k.	781 k.
Árvízkatasztrófa Edessában (117)	525 k.	781 k.
Dionysius Exiguus apát római munkássága (I/27, I/36)	525 k.	781 k.
Arthur egy állítólag győzte csatája (169, III/37)	495/496	781/782
Kínában a Tang-dinasztia, Tai-zong veszi át a hatalmat (198)	626	782
Gosztun a perzsákkal szövetkezik, csapataival előretör a Balkánon, megtámadja Konstantinápolyt (158, 193/194)	626	782
Konstantinápoly sikertelen perzsa ostroma. Perzsia szövetségese Gosztun, az onogur-bolgárok uralkodója (157)	626	782
Hérakleiosz betilt minden vitát a monoenergizmusról (151)	637/638	782/783
A K-i gótok itáliai államának felszámolása. Itáliából menekülő maradékaik visszaköltöznek a Balkánra. Az avarhun állam a Száva mentén, a határvidéken telepeti le őket (127)	526 - 535	782 - 791
A Konstantinápolyt ostromló perzsa sereg elvonul (188)	627	783
Edwin northumbriai király behívja a római egyház térítőit (168)	627	783
Dionysius húsvétciklusának feltételezett záróéve (I/27, I/36)	532	784
Félreállítják a korszak egyik legjelentősebb személyiségét, Landeni (Öreg) Pipin austrasiai majordomust (193)	629	785

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Aquitania Királyság megalapítása a Frank Birodalomban (193)	629	785

Onogur-Bulgáriában megindul az óbolgár, szabír, onogur stb. népközösségek elkülönülése, közülük egyesek elvándorlása az Etelköz és a Kárpát-medence felé, ill. a Közép-Volgához (176)	640 k.	785 k.
A Maas déli partján, az utóbb Samsonnak elnevezett helyen folyik le egy csata, ahol Samson elveszti az országát (214)	05. sz. vége felé	08. sz. 6. hatoda
Bizánc kiüríti Alexandriát. Egyiptomot meghódítják a muzulmán csapatok (189)	641	786
A türingiai herceg függetlennek nyilvánítja magát, Dagobert király viszont hamarosan felszámolja a függetlenségét (193)	630	786
Kezdődik Alsó-Németország (Niederdeutschland, Németalföld) mondákban rögzített „történelme” (215)	500 k.	786 k.
A Mons Badonicusban lezajlik a döntő csata (168, III/37)	500 k.	786 k.
Kína leveri a Keleti Türk Birodalmat, melynek egyes részei közvetlen kínai uralom alá kerülnek (198)	630 k.	786 k.
K-felől óbolgárok érkeznek a bajorokhoz (193)	630 k.	786 k.
Megrendül Avarhunnia egysége és rendje – legalábbis Fredegar krónikája szerint. (Sokan „Dagobert birodalmának védelme alá”, a bajorok országába menekülnek?) (193)	630 k.	786 k.
Onogur-Bulgária (Ny-i felének) uralkodója: Gosztun (193)	630 k.	786 k.
Shambat és követői Kijev felől érkeznek Szliéziába (III/11)	630 k.	786 k.
Megindul Kis-Szkítia és az Al-Duna felől Onogur-Bulgária onogur népességének Avarhunniába vándorlása (158)	630-tól	786-tól
A bajoroknak nincs egységes államuk. Ny-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-dinasztia, K-en az avarhunokkal barátkozó, talán rugi eredetű dinasztia uralkodik (237)	630 után	786 után
Az avarhun állam a longobárd hadak ellen védekezik (168)	630 után	786 után
A Perzsa Birodalom összeomlik az arabok csapásai alatt (157)	641/642	786/787
A Badonnál lezajlott ütközet során megint a Camelot várából portyázó Arthur arat győzelmet (168, III/37)	490	787
Naraszinhavarman Pallava-király legyőzi II. Pulakésin Ny-i Csálukja uralkodót, és a fővárost, Bádámit is elfoglalja (III/23)	642	787
II. Charibert aquitaniai alkirály meghódítja Baszkföldet (188)	631	787
Nagy csata Samo és Dagobert között Wogastisburgnál (181)	631	787
Két napfogyatkozás Európában (I/268)		787

A frankok legyőzik Herminafried türing királyt. Türingia a Birodalom K-i támaszpontja lesz, míg a ma Türingia néven ismert terület a „szászokhoz” (Engriához) kerül (195, III/12)	531	787
A „türingek” a Duna felső folyásától É-ra fekvő területen élő kelta, germán, szarmata töredékekből összetevődő népesség, melynek meghatározó részét képezhetik a hermundurok (195)	531 k.	787 k.
Shambat tevékenységével összefüggésben Türingia hercege igyekszik függetleníteni magát a frank hatalomtól (195)	531 k. 631 k.	787 k.
A frank offenzíva megtorpan (168)	631 k.	787 k.
Edwin northumbriai király a hatfieldi csatában Cadwallon és Penda seregeitől vereséget szenved, a király meg is hal (168)	632	788
Betelepedik egy ősbolgár közösség, bizonyára Shambat egyik alakulata (családostól?) Bajorország határára (195, III/12)	632 k.	788 k.
A kelta egyház kontinentális missziójának utolsó sikere: Fursey kolostort alapít Lagny-ben (Párizs mellett) (168)	644	789
Oswald northumbriai uralkodó a heavenfieldi csatában legyőzi Cadwallon gwyneddi királyt (168)	634	790
Kitör Kína és Tibet között az első háború (198)	634	790
Örményország perzsa katonai parancsnokai sorra megadják magukat a muzulmán araboknak (157)	634-től	790-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Oswald northumbriai uralkodó keresztény uralom alatt újraegyesíti Northumbriát (168)	634 után	790 után
Oswald király ösztönzésére Szent Aidan Iona-szigeti szerzetes letelepedik, kolostort alapít Lindisfarne-szigetén (169)	635	791
Karthágó kormányzója fellázad Bizánc ellen. (189)	646	791
Gosztun uralma véget ér Onogur-Bulgáriában (144, 159)	635 k.	791 k.
Regensburg a Ny-i bajor főváros (180, 197, 237)	535-től	791-től
Kovrat egész Onogur-Bulgáriára kiterjedő uralma (194)	635 - 665	791 - 810
Zülpichi csata, – a frank-alemann háború előjátéka (195, 214)	495 k.	792 k.
Ősbolgár csapatok fegyveresen támogatják az Itáliából kiűzött K-i gótok utóvédharcait (159, 182)	536 k.	792 k.

I. Dagobert serege lever egy baszk felkelést, s Baszkföld népe kénytelen hűségesküt tenni a meroving hatalomnak (189)	637	793
Judicael Bretagne-i herceg vereséget szenved I. Dagobert frank uralkodó seregétől (169)	637	793
Harsa halálával széthullik a király indiai országa (III/22)	648	793
A legismertebb középkori feldolgozások szerint véget ér Arthur király uralma (169, III/37)	537, vagy 539	793, vagy 795
Napfogyatkozás az Angolszász Krónika szerint (I/266)	538	794
Napfogyatkozás (I/266)		794
Egyes interpretációk szerint lezajlik az a badoni vagy camlenni ütközet, melyben Arthur állítólag az életét veszti (169, III/37)	542	794
Kinmei japán császár alattvalói legyőzik a sintó vallás híveinek ellenállását, buddhista templomok építésébe kezdenek (III/62)	545 k.	794 k.
Az arab hódítás eléri Edessát (117)	639	795
Meghal Dagobert király, utóda Austrasiában a gyerek III. Sigibert, helyette megint a majordomusok uralkodhatnak (196, 214)	639	795
A kontinensen III. Sigibert frank király háborúzik. Erről szólnak Fredegar tudósításai (169, 196)	639-től	795-től
A Meroving Birodalom Aquitania területén kialakítja a későbbi őrgrófságok prototípusát (189)	639 után	795 után
A Tang-dinasztia meghódítja a Tarim-medencét (198)	639 - 648	795 - 804
III. Jazdagird, az utolsó perzsa sah a Perzsia ÉK-i területeit is elfoglaló arabok elől a türkökhöz menekül (157)	651	796
Az arab hódító sereg megszállja Núbiát (190)	651	796
Az arabok győzelmet aratnak Perzsia felett, s betörnek Örményország területére (177)	640	796
A türingek Radulf herceggel az élen sikereket érnek el a támadó frankok ellenében (169, 196, III/12)	640	796
Nepál területe Tibet fennhatósága alá kerül (198)	640	796
Núbia területére kivándorló arab tömegek érkeznek (III/228)	651-től	796-tól
Az arab hódítók a Kaukázus térségét támadva csapásokat mérnek a Kazár Kaganátus D-i határvidékére (177)	651-től	796-tól

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya megromlik, háború kezdődik, amit Kazária nyer meg (159, 176)	640 után	796 után
Landeni Pipin, a Karoling-dinasztia ősapja csak egy évvel élte túl Dagobertet. Utóda Grimoald lesz (196)	640/641	796/797
Az óbolgárok egy közössége Örményország bizánci fennhatóság alatt álló területére települ (176)	651 - 655	796 - 800
K-en a Meroving terjeszkedés nem folytatódik, A dublebek, ličanok, sedličanok, zličanok, pšovanok, lemuzok stb. Shambat jóvoltából meggyökeresednek Csehország területén (196, 197)	640 - 652	796 - 808
A türingek Radulf herceggel az élen megszabadítják országukat a frank csapatoktól (169, 196, III/12)	641	797

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szungcen Gampo Tang-hercegnőt vesz feleségül, és felépítteti az első két buddhista templomot Tibetben (198)	641	797
Az arabok elfoglalják Örményországot (177)	652	797
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		797
A kazár csapatok visszaverik a Kubán-vidékre betörő és Balandzsárra nagy erőkkel támadó arabokat (177)	652 - 654	797 - 799
Zárul Fredegar latin nyelvű kéziratos krónikája (193)	642-ig	798-ig
A bizánci fennhatóság megszűnik É-Afrika parti sávjában (190)	642-re	798-ra
Az arabok megkezdik Albánia területének meghódítását (177)	642	798
Újabb napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		798
Georgia és Örményország vezetői elismerik az arab uralmat, – hercegségeik egy ideig autonóm státuszt élveznek (177)	653 után	798 után
Kovrat halálával széthullik Onogur-Bulgária (159)	642 - 668	798 - 813
A muzulmánok hajóhada szétveri a bizánci flotta maradványait Alexandria partjai előtt (190)	654	799
Tabarisztán uralkodója elismeri az arab hódítók uralmát (177)	644	800
A Ny-i Csálukják legyőzik a Pallavákat Indiában (III/23)	655	800
Az arab flotta már Konstantinápolyt támadja (190)	655	800

Samson elfoglalja „Hesbaniát”, illetve annak Salerna nevű fővárosát (214)	05/06. sz. fordulója k.	08. sz. vége felé
Továbbfejlődik a georgiai bazilika-stílus, épülnek az axiálisan szervezett, alaprajzában a kilencosztású tér rendszeréhez igazodó kupolás bazilikák (175)	07. sz. közepe	08. sz. vége
A Kazár Kaganátus fővárosa Balandzsárba kerül, a Kaszpitenger partjára, Dagesztán területére (177)	07. sz. közepe	08. sz. vége
Az ószláv törzsek kirajzottak a Visztula és a Dnyeper közötti területről, ezáltal kialakult egy hatalmas kiterjedésű ószláv tömb az Elba vonalától a Baltikumig (III/58)	07. sz-ra	08/09. sz-ra
Indiában a buddhistk által korábban háttérbe szorult bráhmanák visszaszerzik hatalmuk jelentős részét (III/22)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Indiában is megjelennek az arabok (III/22)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Szumátra É-i részén egy hinduizált állam van, a neve: Malayu. Jelentős szerepet játszik a tengeri kereskedelemben (III/207)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
A Merovingoknak a „kontinentális szászokat” nem sikerül uralmuk alá vetniük (169)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Szilézia felől Shambat, majd a követői nem É-i irányba, hanem Ny-felé mozdulnak el (III/11)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Az angolszász királyságok közötti hatalmi vetélkedés határozza meg Britannia politikai viszonyait (130)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Utoljára Mercia britanniai királysága is megalakul (129)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
A hun ötvösművészet alkotásai különösen kedveltek voltak az európai királyságokban (169)	06. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Az ír egyház volt a kereszténység központja Európa É-i felén, de eljutott Galliába és Itália É-i részére is (III/37)	07. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Az Orkney-szigeteken felépülnek a piktek lakótornyai között az ír-kelta térítés nyomán megalapított kolostorok (230)	07. sz. közepéig	08. sz. fordulójáig
ÉK-Afrika Vörös-tenger melléki területe (Eritreia) az Etióp Királyság része volt (III/228)	07. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Sankt Gallenben feljegyzik a nevezetes eseményeket (165)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Tang-Kína megtöri az É-vietnamiak ellenállását, É- Vietnam (Annam) területe kínai protektorátussá lesz (211)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Hindu vallású lesz Bali szigetének lakossága (III/207)	07. sz-tól	08/09. sz-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A DK-szumátrai Palembang vidékén fennáll és terjeszkedik Srivijaya buddhista állama (III/207)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Az alemannok elfoglalják a mai Svájc É-i részét (195)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Sigibert (Siegfrid?) herceg, Dietrich király fia megkapja az Alemannok grófja címet a Merovingok jóvoltából (214)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Dietrich király a hunok segítségével akkor szerzi vissza országát, amikor a hunok és ősbolgárok segítségével az alemann és a cseh nép is honfoglalást tud végrehajtani (216)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Az egyháztörténet álláspontja szerint Szent Ágoston és Szent Aidan halálával átmenetileg megtorpan a misszió (170)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Végéhez közeledik Shambat ős-cseh országának, Dulobának rövid idejű fennállása (194)	07. sz. közepén 06. sz. közepén	09. sz. elején
Alemannok foglalják el a mai Lichtenstein területét (195)	06. sz. közepe	09. sz. eleje
Már folyik a szláv népvándorlás az Alpok térségében (181)	06. sz. közepe	09. sz. eleje
Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedik, csapatai a Tarimmedencében Kasgárig nyomulnak (134)	07. sz. közepén	09. sz. eleje
Az örmények tömegei elhagyják hazájukat, a Közel-Keleten és a Földközi tenger partján diaszpóra-közösségek alakulnak (176)	07. sz. közepétől	08. sz. végétől
Az egész Kárpát-medencében jelen van a kései avarok griffesindás kultúrája (237, 251)	07. sz. közepétől	09. sz. elejétől
Kínából átterjed Japánba a kínai írás ismerete és a hivatalnokállam ideológiája (198)	07. sz. közepe után	09. sz. eleje után
Seki városa Arran körzetében az arabok hódító háborújának egyik legfontosabb célpontjává válik (177)	07. sz. közepe után	09. sz. eleje után
ÉK-Afrika Vörös-tenger melléki területe (Eritreia) Akszum (K-Szudán és DNy-Arábia) területén etióp uralom alatt áll (III/228)	07. sz-tól, 09. sz.-ig	09. sz. elejétől, 10/11. sz-ig
A DK-szumátrai Palembang vidékének Srivijaya buddhista állama birtokba veszi Szumátrát, és Ny-Jávát (III/207)	07. sz-tól, 12. sz-ig	08/09. sz-tól, 12. sz-ig
Aszparuk fő erői Besszarábia D-i részén, Onglosz vidékén szervezik meg a hat óbolgár törzs szövetségét (183)	07. sz. 3.. negyede	09. sz. 1. negyede
Aszparuk óbolgárjai elfoglalják a Fekete-tenger kikötőit a Duna-delta térségében (182)	07. sz. 3.. negyede	09. sz. 1. negyede

A fehér- és fekete-horvátok megjelenése a Kárpátok külső felén a balkáni horvát honfoglalással egyidejűleg zajlik (II.) (III/11)	07. sz. 3. harmada	09. sz. 1. harmada
Jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” (utrigur) lakosságot telepítenek a mai Horvátország területére (182, 185)	07. sz. 3. harmada	09. sz. 1. harmada
A Forth-folyótól É-ra terül el Piktföld, önálló nyelvvel, kultúrával és társadalmi berendezkedéssel, – a birtokok és címek női ágon öröklődnek. Az ország ekkor éli a virágkorát (230)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Turkesztán DNy-i szegélye muzulmán ellenőrzés alatt áll (234)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az Írország É-i részén lakókat rábírják a kontinensen általánosan használt Húsvét-számítás alkalmazására (III/37)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az európai szabadságharc véget ér, a szembenálló felek felismerik: képtelenek a harcot a győzelemig folytatni (170)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Kibontakozik a berberek ellenállási mozgalma az arab hódítás ellen. É-afrikai zsidók is részt vesznek a berber akciókban (190)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A buddhizmus Belső-Ázsiában, Kínában, Tibetben és a TávolKeleten – Japánt is beleértve – domináns vallássá válik (199)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Tibet a manicheus K-Turkesztán felé terjeszkedik (199)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Végbemegy az óbolgárok és onogurok szétköltözése (194)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A kései avarok vagy korai magyarok (onogur griffes-indások) több hullámban elözönlik a Kárpát-medencét (237)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A Poltava és a Káma vidékén találhatók a Kárpát-medencei griffes-indásokkal szoros párhuzamba hozható leletek (237)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az óbolgárok egy része Kotrag (?) vezetésével a Volga és Káma folyók közébe vonul, megalapítja Volgai Bulgáriát (183)	08. sz. 1. fele	09. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A szabírok (szovárd magyarok) közössége: „szavartü aszfalü” Azerbajdzsán (Karabah) területén egy erős törzsszövetség (205)	08. sz. 1. fele	09. sz. 1. fele
Dietrich „Atillához” fordul segítségért, hogy visszaszerezze országát, apai örökségét (214)	06. sz. közepe felé	09. sz. 1. fele
K-Turkesztán területén a Tang-dinasztia Kínája osztozik előbb a Türk, később az Ujgur Kaganátussal (234)	07. sz. 2. felétől	09. sz. első felétől

Örményország területén 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk (177)	655-tól, 851-ig	800-tól, 962-ig
Újabb napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		801
Tbilisziben muzulmán emirátus jön létre, de nem terjed ki a hatalma Ny-Grúziára (Kartli) (177)	645	801
Az albánok Bizánc, a kazárok és a szabír határőrség segítségére számítva megpróbálnak ellenállni az arab hódításnak (177)	856 után	801 után
Ali ibn Abí Tálib uralkodása – permanens polgárháború, vagyis a szunnita és síita irányzat végleges elkülönülése (III/92)	656 - 661	801 - 806
Kiválik a síiták közül Ali híveinek csoportja: a kháridzsiták (kivonulók, lázadók, eretnekek) (III/92)	657	802
Az Arthur-legendárium szerint kezdődik a király „második uralkodása” egy Caerleon nevű helyen, Avalontól K-re	505 k.	802 k.
Tripolitána és Kürenaika a muzulmánok kezére kerül (190)	647	803
Arabok alapítják Gendzse városát Derbenttől DNy-ra (177)	659	804
Oswiunak, Oswald király testvérének hitvese: Eanflaed királyné gyerekkorától a római papság előírásait követi (169)	660-as évek	800/810-es évek
Szungcen Gampo utóda: Mang-szlon mang-brcan (198)	649	805
Meghal Tai-zong. Utóda: Gaozong (Kao-cung) (198)	649	805
Arthur halála John Rhys szerint (169, III/37)	520 k.	806 k.
Arthur halála után Constantine ül a trónon, (Dumnonia királya, Arthur unokatestvére, aki legyőzte Mordred fiait) (169, III/37)	550 k.	806 k.
Feltűnik az onogur „Baján” (Tubdzsak) (óbolgár krónika) (182)	550 k.	806 k.
Baján, azaz Bat-Baján, ugyancsak az óbolgár krónikában (182)	650 k.	806 k.
A „Vendel-korszak”: Európa É-i részén a vaskorszak utolsó, még a viking betörések előtti szakasza (210)	650 - 750	806 - 906
Legenda-feldolgozások szerint a camlenni ütközetben, a Salisbury-síkságon esik el Arthur király (és Mordred) (169, III/37)	510 k.	807 k.
A muszlim arabok első inváziós kísérlete Szicílián (III/14)	651	807
A kínai udvarban feltűnik III. Jazdagird egyik fia, Fírosz/Péroz, aki a Perzsiát meghódító muzulmánok elől menekült el (198)	651 után	807 után
Szirakuza: Bizánc megerősített támaszpontja Szicílián (III/14)	663 - 668	808 - 813
Továbbra is szünetel a frankok K-i terjeszkedése. Ez a békeidőszak könnyíti meg az új honfoglalók dolgát. A frankok	652 - 688	808 - 844

terjeszkedése a Mediterráneum és a longobárdok felé irányul (196)		
Duloba (Dulóbia) állama Shambat visszavonulásával megszűnik, de népessége helyben marad (194, 197)	653	809
Shambat az új kagán megválasztásán való részvétele céljából tér vissza Dulobából Kijevbe (196)	653	809
Az arabok már Afganisztán területén vannak, és eljutnak India határaiig (III/23)	664	809
A „hunok serege” kényszeríti Albánia vezető köreit a kazárokkal megkötendő szövetségre (177)	664 k.	809 k.
A kazárok figyelme egyre inkább Ny-felé fordul, hatalmukat kiterjesztik a K-európai sztyeppére (177)	665 után	810 után
Oswiu, Northumbria királyának öccse legyőzi Penda (Mercia) seregeit a Leeds-i csatában, ami javítja a római kereszténység terjesztésének esélyeit Britanniában (170)	655	811

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Gendzse városa kiépül Derbenttől DNy-ra (177)	07/08. sz. ford.	811 k.
A Kazár Kaganátus elfoglalja a Krím környékét (177)	655 után	811 után
A fehér- és fekete-horvátok megjelenése a Kárpátok külső felén, a balkáni horvát honfoglalással egyidejűleg – (I.) (III/11)	08/09. sz. fordulója után	811 után
Radislav és Višeslav hercegek megalapítják a dalmát-horvát államot (185)	08/09. sz. fordulója után	811 után
A Poltava és a Káma vidékének leletei képezik a párhuzamát a Kárpát-medence griffes-indás leleteinek (176)	07. sz. utolsó harmada	09. sz. 10/40-es évei
A líbiai és tunéziai támaszpontjaikról elindult arab hajók első jelentősebb flottaösszevonása Szicília partjainál (190, III/14)	667	812
Egy napfogyatkozás Európában (I/268)		812
Dumnonia önálló államisága megszűnik (169, III/37)	557	813
A Kovrat-fiak egyike a népével Avarhunniába kerül (182)	668 után	813 után
Szicíliát támadják az arabok (190, III/14)	669	814
A frankok bajor segítséggel felszámolják Samo államát (196)	658	814
Meghal Samo. Országa szétesik, egy része csatlakozik	658	814

Avarhunniához, másik része pedig Bajorországhoz (181, 202)		
Az előrenyomuló frankok fennhatóságát elismeri egy bajor, a szállásterület Ny-i részén megtelepedett törzs (180, 181)	558 k.	814 k.
Avarhunnia Ny-i határvidékére (gyepűjére) különböző szláv népek települnek (204, 238)	558 k.	814 k.
Korea államai a Tang-dinasztia idején veszítik el önállóságukat. Kína hűbéri függésbe vonja Szillát (161)	658 k.	814 k.
Karantánia térségében egy újabb szláv állam alakul, – középpontjával a mai Szlovénia területén (202)	558 után	814 után
Meg-megújuló arab kísérletek Szicília elfoglalására (III/14)	669 - 703	814 - 848
A Ny-i Csálukják elfoglalják a Pallavák fővárosát (III/23)	670	815
A horvát emlékezet szerint Kuber herceg Dalmácia területén élt, országát Croatia néven nevezik meg (185)		815 előtt
Kuber vezér távozik Dalmáciából, Ravennába megy (224)	670 k.	815 k.
A kazárok hadjárata Albánia területén, az arabok ellen (177)	670 k.	815 k.
Gendzse városa áll a térség eseményeinek centrumában (177)	08. sz. elejétől	815-től
Tetőzik a Ny-felé tartó óbolgárok és onogurok áradata (177)	670 után	815 után
A kelta misszió Ny-európai, kontinentális kolostoraiból a kelta szertartások és a kapcsolatos szokások eltűnnek (170)	670 után	815 után
Szilla koreai állam a Tang-dinasztia seregeivel szövetkezve felszámolja Pekcse államiságát (161)	660	816
Megérkezik Baján a feloszló Onogur-Bulgáriából a Balkánra, ill. a Kárpát-medencébe (180)	560 k.	816 k.
Felújítják az arab offenzívát Kazária K-i részén (177)	705 k.	816 k.
Kiújul a kazár állam és a Bagdadi Kalifátus közötti harc (178)	705/706	816/817
Kuber/Küver népe betelepedik a Ny-Balkánra (184, 237)	660 - 680	816 - 825
Az onogur Baján fejedelem kiszakítja Onogur-Bulgáriából a Dontól Ny-ra fekvő országrész onogur lakosságát (183)	561	817
Az onogurok állataikkal együtt érkeznek Avarhunniába (183)	561/562	817/818
A kazárok visszafoglalják Albánia arabok által elfoglalt részén Arran tartomány fővárosát (vagy erődjét), Gebelét (178)	661/662	817/818
Kaukázusi arab hadjárat a türkök és az alánok területén (178)	662	818
A bajorok tömeggyilkossága a határvidékükön letelepedett ősbolgárok körében (197)	562	818

Tibet a Tarim-medencében Kasgárig, Khotánig nyomul (199)	662 - 665	818 - 821
Lindesfarne szerzetesei Kolumbán regulája szerint éltek, de Wilfrid hatására bevezetik Szent Benedek reguláját (170)	664-ig	820-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Whitby-i zsinat Oswiu király elnökletével igyekszik lezárni a kelta és a római egyház közötti vitát (170, III/37)	664	820
Az ősmagyarság egy komponense a Kubán-vidékről kiindulva birtokba veszi a Dnyepertől Ny-ra eső területeket (177)	675	820
A bajor határvidékről menekülő ősbolgárok Avarhunnia határvidékére érkeznek. Sorsuk összekapcsolódik az onogur bevándorlás által erősödő avarhunokéval (197)	675 k.	820 k.
Onogur-Bulgáriából onogurok települnek Avarhunniába (183)	675 k.	820 k.
A „hunok” (szabírok?) felszabadítják Albánia területét (178)	675 - 684	820 - 829
Új fejedelmi központok épülnek ki a Kárpát-medencében (183)	675 - 720	820 - 865
Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedik (234)	665	821
Radoslav herceg (Višeslav fia) szerb államot alapít (185)	810 k.	821 k.
A dagesztáni hunok (szabírok?, kangárok?) egy része Udi tartományba telepedik át (178)	710 k.	821 k.
A kelták áttérítése erős katonai kíséret felvonultatásával, Yorki Wilfrid és Szent Cuthbert működésével új erőre kap (170)	665-től	821-től
A Kálti Márk féle második honfoglalás Avarhunniában (183)	677	822
Usdibad, Sirmium gepida parancsnoka a várát Baján érkező csapatai előtt üríti ki, de azt mégis Bizánc foglalja el (183, 184)	567	823
Aszparuk balkáni betörése (186)	678	823
A gepida temetők megszűnnek a Körös-Maros-közben (183, 237. 251)	567 k.	823 k.
Szláv bevándolrás a csehországi Morávia területe (181, 197)	567 után	823 után
Aszparuk balkáni államalapítása (186)	668	824
Kogurjo koreai állama alulmarad a kínaiakkal, illetve Szilla állammal szemben. Korea politikai egysége megvalósul (161)	668	824

A koreai államok egymással és Kínával folytatott, több évszázados küzdelméből a D-i Szilla állam kerül ki győztesen. Kínai segítséggel egyesíti a félsziget túlnyomó részét (III/109)	668	824
Megszűnik Onogur-Bulgária állama (183, 237)	568	824
Tízezer kutrigur dúlja Dalmáciát (182, 185)	568 k.	824 k.
Nagy bevándorlási hullám lepi el a Kárpát-medencét; Baján népének bejövetele (158, 184, 237)	568 k.	824 k.
Kína főként Vietnam területén és Koreában ér el sikereket befolyása növelése vonatkozásában (199)	679 - 670	824 - 826
A kaukázusi hun (szabír?) kormányzó a lányát Dzsavansirhez, az albán királyhoz adja feleségül (178)	680 k.	825 k.
A kazárok megszervezik onogur és óbolgár lakosságú területeik igazgatását (177, 184)	680-tól	825-től
Kína és Tibet között kitör a nagy háború (199)	670	826
Meghal Dzsavansir albán király (178)	670	826
Vend települések jönnek létre a longobárdok és a bajorok közötti térségben, Linz vidékétől a Mura-Dráva vidékéig (197)	570 k.	826 k.
Kezdődik a széles íjak kora a Kárpát-medencében (237)	670 k.	826 k.
Kuber a Ny-Balkánról Ravenna térségébe érkezik (185)	670 k.	826 k.
Bat-Baján az Alsó-Don és az Azovi-tenger között él, – behódol a kazároknak (182)	670 k.	826 k.
Arabok irtják a tunéziai partvidéki sáv berber lakosságát (190)	670-től	826-tól
Iszrael püspök felgyorsítja a „kaukázusi hunok” keresztény hitre térítésének évszázados folyamatát (178)	681/682	826/827
Kínai mintára állami akadémiát alapítanak Koreában (III/109)	682 k.	827 k.
Párszi menekültek jelennek meg Hormuzd környékén, az Indiai-óceán partvidékén, majd Gudzsrátban is (III/23)	682 után	827 után
Kezdődnek az Ibériai-félsziget elleni arab támadások (190)	672	828

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Bizánc és Kazária vetélkedik a Kaukázus térségében (178)	683/685	828/830

Tibet K-turkesztáni hatalmának biztosítása érdekében szövetkezik a kínaiak által megvert, megalázott türkökkel (199)	674	830
Az arabok a megszállt Grúzia területéről megkezdik Albánia iszlamizációját (178)	685 k., 675 k.	830/831 k.
Az Arthur-irodalom korai szerzői, a hagyomány megőrzői szerint Arthur utódai elkeseredett utóvédharcokat folytatnak, és csak ekkoriban szenvedik el végső vereségüket (170)	06. sz. 4. negyede	830/840-es évek
Megalakul a Kárpát-medence törzsi helynevű (és griffes-indás műveltségű) településeinek többsége, vagyis a magyar krónikákból ismert „honfoglaló” törzsek már jelen vannak (237)	07. sz. 4. negyede	830/840-es évek
A K-i türkök létrehozzák a 2. Türk Törzsszövetséget (199)	687	832
Kínát eléri a tibeti-türk szövetség támadása. Emiatt Kína a K-i hadseregét teljesen kivonja Koreából. (199, III/109)	676	832
Vladislav herceg uralkodása Croatiában (185)	821 - 835	832 - 846
Bizánc elfoglalja a Kis-Kaukázus vidékét (178)	688	833
Az arabok megint megszállják Örményországot (178)	690	835
Baján indítja Délvidék visszavételét (Sirmium ostroma) (184)	579	835
A kínaiak veresége a tibeti-türk csapatoktól (199)	679	835
Az egyik Kovrat-fiú a Ravenna közelében telepedik meg (182)	679 k.	835 k.
Kínában Wu Zetian császárnő idején hódít a manicheizmus. Wu Zetian megalapítja a maga Zhou-dinasztiáját (199)	690 k.	835 k.
A kazár és a bizánci uralkodó körök közötti viszony meghatározza az arab terjeszkedéssel szembehelyezkedő erők lehetőségeit és korlátait a Kaukázus térségében (205)	07. sz. utolsó dekádjában	835 után
Az utolsó ismert baktriai dukumentum keltezése (97)	549	836
A „kerbelai vérfürdő”, – a berber szabadságharc kezdete (190)	680	836
Kazária lakossága részben perzsiai és korezmiai emigráns (178)	680 után	836 után
Újjászületik a Keleti Türk Birodalom (199)	691 681	836/837
Herstali Pipinnek, Austrasia majordomusának uralkodása (216)	680 - 714	836 - 870

A türkök birtokukba veszik a Tarim-medencét, ahonnan a tibetieknek is ki kell vonulniuk (199)	692	837
A Kalifátus egységei mélyen behatolnak Albánia területére, megint elfoglalják egy időre Derbentet (178)	692	837
Albánia vidéke már tartósan arab megszállás alatt áll (178)	681-től	837-től
Baján csapatai elfoglalják Sirmium várát (184, 224, 237)	581/582	837/838
Óbolgár letelepedés a Havasalföldön és Moldvában (186, 251)	582	838
Az Aures-hegységben a berberek megsemmisítenek egy nagyobb arab sereget (190)	683	839
Először sikerül az araboknak elfoglalni Maghreb területét (190)	694	839
A buddhizmus terjedése nyomán Jamato és Nara városok válnak Japán vallási és kulturális központjaivá (III/63)	590 k.	839 k.
Srivijaya (DK-Szumátra) állama megdönti Malayu államát, és hamarosan a mahájána buddhizmus regionális központja lesz, gazdasága az India és Kína közötti kereskedelmi út (a Malakka- és a Szunda-szoros) ellenőrzésén alapul (III/207)	683-tól	839-től
Egy nem túl pontos napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		840
Az óbolgárok újabb dunai átkelése (186)	584	840
Karthágó tágabb térségét is megszállják az arabok, akik megalapítják Tunisz városát, Ifrikiya provincia székhelyét (190)	695	840
Ecgfritz northumbriai király seregeit legyőzik a piktek (230)	685	841
A Juliai Alpok vidékén, a mai Szlovénia területén egy újabb szláv (ószlovén) államképződmény alakul (202)	585 után	841 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Abd al-Malik Omajjád kalifa Mali, Mauritánia és Numídia területének birtokbavételére törekszik (190)	685 után	841 után
A muzulmánok lerombolják Karthágót (190)	697	842
Megszűnik Karthágó exarchátusa (189)	697	842
Japánban a hatalom Szotuku régens kezében összpontosul. Japán elvileg a császár központosított uralma alá kerül (III/63)	593	842

Szuiko japán császárnő idejében felvirágoznak a buddhista kolostortemplomok (III/63)	593 - 628	842 - 877
A római egyháztól elszakadt aquileiai egyházi vezetők évszázados különállása véget ér (150)	698	843
A Meroving hatalom legkésőbb Herstali Pipin színrelépésével átszáll a Karoling majordomusokra (196, 219)	688	844
Az arab sereg elfoglalja Algírt (190)	700	845
Beda venerabilis beszámol Egbert szerzetesnek az angolszászok hazájába és a frízekhez, a rugiakhoz, a dánokhoz, a hunokhoz, az ószászokhoz, valamint a brukterekhez vezető útjáról (163)	700 után	845 után
Tervel bolgár kán nagy ambícióval lát hozzá Moesia, Trákia és Macedónia területének Bulgáriába integrálásához (187)	700 - 721	845 - 866
A Kalifátus megkezdi a berber szabadságharc letörését (190)	690	846
A „fekete horvátok” egy „Dubleb” nevezetű törzse csatlakozik az avarhunok határőrségéhez (238)	590 k.	846 k.
A noricumi bajor honfoglalás befejeződik (197, 237)	690 k.	846 k.
Szent Rupert térítő püspök Bajorország területéről indul el a karantánok és az avarhunok közé (181)	690 k.	846 k.
Megindul a Ny-i (birodalmi) keresztény irányzat terjesztése Avarhunnia területén (238)	690 k.	846 k.
Az óbolgárok tömeges honfoglalása a Bizánci Birodalom korábbi területén (186/187)	590-es évek	840/850-es évek
Dietrich von Bern (Bonnban székelő hun-bajor/sváb uralkodó) meghal, s országa a Merovingok kezébe kerül (214, 216)	550 k.	847 k.
Tassilo bajor herceg szemet vet az Alpok környezetében élő szlávok (karantánok), az avarhunok szövetségesei területére. Megtörténik az első avarhun-bajor összecsapás (202)	592/593	848/849
Mesz-ag-chom még kiskorú, mikor az apja meghal, kezdődik a régensek kora Tibetben (199)	704	849
Kahina berber királynő a túlerőben levő muzulmánok ellen a felégetett föld taktikáját alkalmazta, mindenütt elpusztíttatta a part menti településeket (190)	694 előtt	850 előtt
Kahina berber királynő fiai felveszik az iszlám hitet, és sok berber harcos beáll a kalifátus seregébe (190)	694	850
Kaulázusi Albánia bukása, az utolsó albán uralkodót, Serojt az albán arisztokráciával együtt Szíriába hurcolják (205)	705	850

Wu Zetian császárnő leállítja a keresztény missziót Kínában, támogatja a buddhistákat és a manicheusokat (199)	07. sz. vége felé	09. sz. közepe előtt
Tibet szembeszáll a hódító muzulmán erőkkel, amelyek fokozatosan uralmuk alá hajtják a Ny-i Türk területeket (200)	07/08. sz. fordulójáig	09. sz. közepe előtt
II. Jusztinianosz elűzött bizánci császár az óbolgárok közé menekül, majd onnan sikerül visszatérnie a trónjára (187, 205)	07/08. sz. fordulójáig	09. sz. közepe előtt
A Kalifátus csapatai elérik Ny-Turkesztánt (Szogdiát) (199)	07. sz. végére	09. sz. köz-re
Az óbolgárok tömeges honfoglalása a Bizánci Birodalom korábbi területén, Aszparuk fia, Tervel idején (187)	07. sz. végére	09. sz. köz-re
Nem messze Virnich (Bonn) városától, kőkoporsóban arany ruházatban temetnek el egy hun (?) vezért (215)	06. sz.	09. sz.
Sok zsidó menekül kazár területre, Phanagoriába, ahol már korábban is jelentős volt a zsidó kereskedő réteg (212)	07. sz. más. és 08. sz. első fele	09. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Kazár Kaganátus vezető rétege és a zsidók közeledése (212)	08. sz	09. sz.
A kumánokat egy türk felirat említi – Mongólia területén (234)	08. sz	09. sz.
A Gupta hatalom elsorvad Biharban és Uttar Pradésben (94)	08. sz-ra	09. sz. közepén
Megjelennek Xia Zhou térségen a tangutok, s törzsi központot hoznak létre az Ordosz déli részén (III/185)	08. sz-ra	09. sz. közepén
Megszűnik a „hunok félévezredes dominanciája” a Kaukázus térségében (178)	08. sz. első fele 07/08. sz. ford.	09. sz. közepe
Rohamosan iszlamizálódik Transzkaukázia (205)	07/08. sz. ford.	09. sz. közepe
Kij (polján/rusz) fejedelem megalapítja Kijev városát. Utódai megszervezik törzsszövetségüket: Ruténiát (251, III/58)	07/08. sz. fordulója	09. sz. közepe
A Balhas-tó és az Isszik-köl vidékén kibontakozik a türk Karahanida-dinasztia hatalma (234)	07/08. sz. fordulója	09. sz. közepe
A Kalifátus megbuktatja a dagesztáni hun államot (205)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
Virágkorát éli a koreai gránit- és bronzszobrászat (III/109)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
A Karluk (Kipcsak) Szövetség a Tobol- és Isim-folyó vidékéről az Irtisz felé mozdult el. Az új szállásterületen Ny-felé a kipcsakok, K-felé a kimekek helyezkednek el (234)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
A sztyeppén élő onogur, alán és óbolgár népekhez tartozó ún. szaltovó-majaki kultúra kezdetei – I. változat (184)	06. sz. közepe	09. sz. második harmada

Tibet a kitájokkal igyekszik barátságos viszonyt ápolni. A kitájok kínai uralom alatt álló területeket támadnak (200)	07. sz. végén	09. sz. közepétől
Az örmény Bagratidák arab támogatással megszerzik a riválisnemesi birtokokat, központjuk Sirak, fővárosuk Ani (178)	07. sz. végétől	09. sz. közepétől
A Meroving Birodalom irányítása a majordomusok kezében. Állami politikájuk független a Merovingok akaratától (192)	07. sz. végétől	09. sz. közepétől
ÉNy-Németország és Németalföld területén a világi urak birtokain, valamint a kolostori birtokokon folyó gazdálkodás sokkal fejlettebb, mint a Frank Birodalomban (203)	08. sz elejétől	09. sz. közepétől
Beda Venerabilis, jelentős polihisztor és történész időszaka. – Teljesen mellőzi Arthur király harcainak témakörét (162)	07. sz. vége, 08. sz. 1. fele	09. sz. közepe, 09. sz. 2. fele
A szaltovói régészeti komplexum hagyatéka keletkezésének kezdetei – II. változat (184)	08. sz. közepe	09. sz. közepe után
Xia Zhouban, az Ordosz térségében feltűnnek a „sha-tuo türkök”, akik jelentős szerepet játszanak az An Lushan-felkelésben, – majd eltávoznak a belső-mongol területekre (III/185)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A besenyők az ujgurok elől a Fekete-Irtisz és a Szir-Darja közötti kipcsak és kangár törzsek közé vonulnak (234)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A szaltovói lakosság jelentős része a Don-Donyec vidékére, vagy annál Ny-abbra költözik (184)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Felbomlik dagesztáni hun közösség, mely eredetileg több mint negyven különböző népet fogott össze (III/55)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Kialakul az Azovi-tenger mellékétől Korezmig egy keresztény térség, számos nép keresztényei élnek püspökségeik alatt (255)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Kazária és Korezmia egymással szoros gazdasági és politikai kapcsolatra lép, társállamot formál (255)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A muzulmán és a zsidó vallás vetélkedése Kazáriában (213)	08. sz. 2. fele	09. sz. 2. fele
Az Alpok a majordomusok érdeklődésének centrumában (202)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A griffes-indás nép újabb hulláma Avarhunnia Ny-i határára, részben a mai Alsó-Ausztria területére érkezik (238)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A Dietrich Saga eredeti ónémet szövegének keletkezése (215)	06. sz. 2. fele	09. sz. 2. fele
ÉNy-Indiában megalakul a Gurdzsár állam, majd utódállama, a Gurdzsár-Pratihára Királyság tartósan fenn is marad (III/22)	08. sz. 1. f-től, 11. sz-ig	09. sz. 2. f-től, 12. sz-ig

A D-Kína kapuját képező Kanton kikötővárosban is megtelepednek nesztoriánus kereskedők (199)	705 k.	850 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az arabok birtokolják Marokkót (191)	705-től	850-től
Az ujgurok korábban nesztoriánus keresztények voltak, de most a manicheus vallás zászlóvivőivé válnak (200)	694-től	850-től
A muzulmánok először jelennek meg az indiai szubkontinens területén. Elérkeztek a fehérhunok által uralt Rádzsasztánig, de a jól védhető területeket nem foglalják el (III/23)	705 - 710	850 - 855
Felújítják a frankok az alemannok elleni támadásaikat (197)	695 k.	851 k.
A bajorokat visszaveri a Karantániát óvó avarhun had (202)	595/596	851/852
A támadó kitájok Pekingig eljutnak (200)	696	852
A kalifátus egy ideig ismét uralja Derbentet (205)	707 - 710	852 - 855
Szent Rupert a Salzach-folyó melletti Iovavumban (Salzburg) Theodo herceg révén szerez rendelkezési jogot (181)	697 k.	853 k.
Az arab erők elérik az Atlanti-óceán partvidékét (191)	709	854
Az Alpok szlávok által lakott részén kibontakozik egy új, a frankoknak vagy a bajoroknak alárendelt állam, melynek fejét dux gentis címmel látják el (202)	698 k.	854 k.
Necton Mac Derelei lett a piktek királya – (I.) (130)	710	855
Dinasztikus házasság. Gyim-shing-kong-jo (Csin-cseng) kínai hercegnőből lesz az új tibeti királyné (199)	710	855
A muszlimok seregei az Aral-tó közelébe érnek, és kisebb fejedelemségeket hoznak létre a tó, a Szir-Darja, az Amu-Darja, a Kaszpi-tenger és az Iráni-magasföld határolta területen (234)	710 k.	855 k.
Bizáncban ellencsászárnak kiáltják ki az örmény származású Vardant. II. Jusztinianosz vele szemben alul marad (205)	710/711	855/856
Japánban a Horjúdzsi buddhista kolostor-együttes építésénél sajátos, egységes fedésmódot alkalmaznak (III/63)	607	856
Vardan felveszi a bizánci császári címet: „Filipposz császár”. Beveszi Konstantinápolyt, lefejezteti II. Jusztinianoszt, s a fiát is megöleti. Vége a Herakleiosz-dinasztiának (105)	711	856
A csehországi szlávok Dubleb nevű törzse csatlakozik az avarhunok határőrségéhez (197)	590 k.	856 k.
Elkészül a Durrow-kódex (III/37)	700 k.	856 k.

Megélénkülnek a japán-kínai kapcsolatok (III/63)	607-től	856-tól
Az arabok benyomulnak az Indus völgyébe, elfoglalják Szindh tartományt és Pandzsáb Ny-i felét (III/23)	711/712	856/857
Az arab csapatok döntő győzelmet aratnak a berberek felett, életét veszti a Taharqai csatában Kahina berber királynő (191)	701	857
Újabb szakadás a síiták körében. Jemenben Zaid lesz az elismert síita imám (zaiditák) (III/92)	713	858
A kalifátus egy ideig ismét uralja Derbentet (205)	713	858
Az arabok elfoglalják Szamarkand városát (234)	714	859
Nepál elszakad Tibettől, helyreállítja független státuszát (200)	704	860
A mezőségi székelyek a Hargita körüli térséget erősen megszállják (251)		860-tól
A piktek a skótokkal együtt az ír egyházhoz tartoztak (III/37)	716-ig	861-ig
Wu Zetian kínai császárnőt lemondatják a trónról a fia, Zhongzong javára (200)	705	861
Az óbolgárok balkáni államát Bizánc hivatalosan elismeri (187)	716	861
Necton Mac Derelei lett a piktek királya – (II.) (130)	705/706	861/862
Az óbolgárok segítséget nyújtanak Bizáncnak (Iszauri Leó császárnak) az ostromló arabok elleni védekezésben (187)	717	862
A szabírok próbálják visszaszerezni kaukázusi országukat. A szabír erők által elfoglalt terület szabír igazgatás alá kerül (205)	751	862

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Necton Mac Derelei uralma idején a pikt király Iona kolostorából elűzi a szerzeteseket, a pikt egyház elszakad az ír egyháztól, a római pápa fennhatóságát ismeri el (230, III/37)	717 k.	862 k.
Megtelepednek az ír szerzetesek Izland partvidékén (III/37)	706 k.	862 k.
Kísérlet Dionysius húsvéttáblázatának használatára (I/27, I/36)	607	863
A szabír csapatok egykori fővárosuknál (Semkir) járnak (205)	752-től	863-tól
Az ősmagyarság egy komponense (szavartü aszfalü) két részre szakad, az egyik rész az Azovi-tengerhez, a másik „Perzsia” (arabok) által ellenőrzött vidékre kerül (205)	752 után	863 után
Már csak négy terület létezik a Királyhágótól Ny-ra, ahol nem találhatók jelei a griffes-indások megtelepedésének: Liptó,	08. sz. 1. negyede	09. sz. 3. harmada

Árva, Ung és Máramaros területe (238)		
Megindul a türk népek vándorlása D-Szibéria és Belső-Ázsia irányából Közép-Ázsia felé (200)	08. sz. közepétől	09. sz. 3. harmadától
Megélénkül a harci tevékenység É-Afrikában, indul a Szicília és az Ibériai-félsziget elleni muzulmán invázió (191, III/14)	720	865
India Ny-i és É-i részén, ahol még nem győztek a muzulmánok, közép-ázsiai mintára feudális államok alakulnak (III/23)	720 k.	865 k.
A szijavurdi/szijavardi nép (szabírok) a mai Azerbajdzsánban, Udi tartomány területén azt a Semkir várost támadják, ami ekkor a kalifátus megszálló erőinek garnizonja (205)	754 k.	865 k.
Ismételt frank támadások az alamannok ellen (197, 202)	709 - 712	865 - 868
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	720 - 727	865 - 872
Afrikai berberek megölik arab kormányzójukat, II. Jazid kalifa a korábbi egyiptomi helytartót nevezi ki Maghreb élére (191)	721	866
Meghal Witiza vizigót király, fiai azonnal „örökösödési” háborúba keverednek (191)	710	866
Tárif ibn Malluk néhány száz arab-berber harcossal a Hispániai félsziget csücskében partra száll, kirabolja a partvidéket (191)	710	866
Longobárdok terjeszkedése a bajorok és karantánok felé (202)	710 k.	866 k.
Engria, a „szászok” (hunok) országa a Martell Károllyal ellenséges frank körökkel lép szövetségre (202)	710 k.	866 k.
A türkök eredeti hazájában, az Orhon-folyó környékén megszűnik a nesztoriánus keresztény türkök jelenléte (200)	710 után	866 után
Az újabb muzulmán offenzíva nyomán a szabirok egy része Kfelé menekül, a Kaszpi-tenger irányában, majd ott sokan a Jajkvidék irányába fordulnak, mások a Meotisz felé (206)	755/756	866/867
Arab-berber sereg kel át Gibraltárnál. Legyőzik a vizigótokat, Tariq ibn Zijád elfoglalja Kórdobát (191)	711	867
A háború intenzitása fokozódik a Kaukázus térségében (206)	711-től 722-tól	867-től
A Szulák-folyó vidékén, a Kazár Birodalom D-i határán a „madzsar” (szabír-magyar) lakosság, Balandzsar, Kicsi Madzsar és Ulu Madzsar lakói kénytelenek elhagyni településeiket (206)	723	868
Zhongzong kínai császár támogatja a nesztoriánusokat, Kína területén szorgalmazza a keresztény hittérítést (200)	712-től	868-tól

15 ezer muzulmán harcos kel át Gibraltárnál Músza ibn Nusayr vezetésével, a sereg szír harcosokkal is kiegészülve elfoglalja Toledót, Valenciát, Hispalt, később Zaragozát is (191)	712-től	868-tól
A vizigót nemesség az É-i hegyvidékre szorul vissza. A királyság korábbi területe anarchiába süllyed (191, 252)	712 után	868 után
Necton Mac Derelei pikt királyt lemondatják (230)	724	869
Vége Herstali Pipin uralmának (216)	714	870
A muzulmán csapatok elfoglalják Szamarkandot (200)	714	870
Egy katonai akció a muzulmán uralom alá került szabír lakosság kimentésére. Semkir városának lerombolása (206)	759	870

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szent Rupert befejezi térítéseit az Alpok vidékén (202)	714 k.	870 k.
Az alemannok meghódítását Martell Károly fejezi be (197)	714 után	870 után
A kazár erők a korezmi menekültek csatlakozása után ismét támadnak az arab kormányzó ellen (206)	759/760	870/871
A síita iszlám újabb szakadár irányzatokat termel ki. Iszmáil az első „iszmáilita” (III/92)	760 k.	871 k.
Az Ibériai-félsziget területének fele arab ellenőrzés alatt (191)	715 k.	871 k.
Tarmacs hadvezér áll a győztes szabír sereg élén (206)	726-tól	871-től
A „képrombolás” időszaka Bizáncban (I/41)	726 - 843	871 - 988
A muzulmán hadsereg elfoglalja az Ibériai-félsziget nagy részét, beleértve Lisszabon vidékét is (191)	716	872
II. Gergely pápa olyan népekhez küldi hittérítőjét, Winfridet, melyeket ekkoriban vesz célkeresztbe a Frank Birodalom (202)	716 - 718	872 - 874
A kazárok kangár és szabír csapatai a mai Azerbajdzsán területén harcolnak (206)	717/718	873/874
A Kazár Kaganátus fővárosa a Szulák-menti Balandzsarban volt (a Kaszpi-tenger partján, a mai Dagesztán területén (206)	729-ig	874-ig
Átmenetileg Szemenderbe helyezik át a kazár fővárost (206)	729	874
Pelayo galíciai nemes megalakítja az Asturia elnevezésű királyságot, amit a spanyol állam csírájának tartanak (252)	718	874
Napfogyatkozás Sevillai Izidor folytatója és az Annales of Ulster szerint (I/267)	718	874
Napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		874

Martell Károly hadjárata a frízek leigázására és a „szászok megbüntetésére”, Winfrid missziójának támogatására (202)	718 - 720	874 - 876
Martell Károly K-i offenzívája tartós sikereket nem ér el (197)	718 - 720	874 - 876
Pelayo uralma (252)	718 - 737	874 - 893
Az arabok csapatok mélyen behatolnak Kazária területére, s megalapítják Arranban Kaszal városát (206)	730	875
A türkök Tibet rovására támadják K-Turkesztán területét (200)	730 k.	875 k.
A muzulmán hadsereg kisebb egységei gyakran megfordulnak É-India területén. Ezzel összefüggésben megindulnak Ny-felé a cigányok első kivándorló csoportjai (III/23)	730-tól	875-tól
A Kalifátus kaukázusi katonai vezetője: Dzserrah (207)	730-tól	875-tól
Opos vezér a szabírok uralkodója „al-Laksz” területen: a Kaukázus gerincvonalától D-re, Örményország Ny-i részén, a Meotisztól DK-re (207)	730-tól	875-tól
Japánban elkülönülnek az első buddhista szekták (III/63)	626 után	875 után
Piktföldön a hatalmat a római keresztény Hungus birtokolja, győzelmet arat a skótok, a britek és az angolszászok ellen (230)	730 - 760	875 - 905
Tibet nagy erőkkel megszállja K-Turkesztánt (200)	720	876
Elesik Barcelona és Narbonne (191)	720	876
A síita iszlám újabb szakadár irányzata: Dzsafar asz-Szádik (hatodik síita imám) fia az „imámita” vallásalapító (III/92)	765 k.	876 k.
Omajjád Kalifátus elveszíti az ellenőrzést a távolabbi országok, mindenekelőtt É-Afrika középső és Ny-i vidékei felett (III/92)	765 k.	876 k.
Újabb muszlim siker: Balandzsár elfoglalása Kazáriában (206)	720 k.	876 k.
A kazár fővárost 400 km-rel távolabbra, a Volga alsó folyásánál fekvő Etilbe (Itil) költöztetik (206)	720-tól	876-tól
K-Turkesztán tibeti kézben van (200)	720 után	876 után
A türkök elkészítik a Köl tegin, Bilge kagán és Tonjukuk érdemeit megörökítő sírfeliratokat az Orhon mellékfolyója, a Tola partján felállított emlékoszlopokon (200)	720 után	876 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kalifátus megbízottai Dagesztán D-i részén igyekeznek maguk mellé állítani az ott uralkodó hercegeket (206)	731/732	876/877

A mongóliai türk emlékoszlopok feliratai 13 olyan jelet tartalmaznak, melyek a magyar rovásírásban is megjelennek (200)	720 - 734	876 - 879
A muzulmán csapatok Merván kormányzó vezetésével ismét Derbent elfoglalására törekednek (206)	731 - 733	876 - 878
Martell Károly (Nagy Károly nagyapja) uralkodik (216)	720 - 741	876 - 897
Az aquitaniai frank Eudo herceg vereséget mér a Frank területekre törő muzulmánokra (252)	721	877
Pelayo herceg talán frank segítséggel állítja meg a „mór” offenzívát, a herceg megalakítja Asturia Királyságot (191, 252)	721	877
A kazár csapatok Varacsannál megállítják az arabokat (206)	732	877
Hadifoglyok tömegeit telepíti az arab Merván a Derbenttől D-re fekvő Szamur–Szabíran-közbe, Lakzok tartományba (207)	732 után	877 után
Kabarok és szabírok húzódnak a Don-Donyec vidékre és a Meotiszba (207, 209)	732 után	877 után
Az arab csapatok beveszik Derbent városát (206)	722	878
Nágabhatta uddzséni fejedelem megalapítja a gurdzsárok által benépesített területen Gurdzsára-Désát, a gurdzsárok államát, (utódai Gurdzsára-Pratihára Királysággá bővítik) (III/13)	733	878
Bonifatius Bajorországban missziózik, hogy ott „helyreállítsa a kereszténységet” (203)	733-tól	878-tól
Derbent városát Lehraszib (Lohraszp) sah építteti újjá (207)	733-tól	878-tól
Merván kormányzó hódoltatja Zirehgerán és Szerir uralkodóit, Dzserrah katonai vezető elfoglalja Alánia vidékét, ahol az Alsó Dzsula és Felső Dzsula nevű települések állnak (207)	733 után	878 után
Merván kormányzó folyamatosan támadja a Kaukázus vidékét, elfoglalja a Darjal-szoros egyes erődítményeit, melyeket maga a kazár kagán által vezetett sereg próbál megvédeni (207)	722 után	878 után
Merván elűzi a grúz uralkodót, aki Abháziába menekül (207)	734	879
A Kalifátus megindítja É-i offenzívája újabb hullámát. 150 ezer fős hadsereg nyomul a Volga-mentére (207)	734	879
Az ujgurok a karlukokkal és oguzokkal együtt nagy támadást kezdenek a türk uralom alatt álló területek ellen (200, 235)	734	879
A Kalifátus által meghódított területek lakosságának egy része a régi albán főváros, Kabala (Gebele) környékére kerül, ott a hadifoglyok számára „kazár falvakat” alakítanak ki (207)	723-tól	879-től
Az ujgurok a Szelenga vidékéről áthelyezik területeik súlypontját az Orhon vidékére (200)	723 után	879 után

Az arab erők 40 ezer foglyot terelnek Arran vidékére, az újonnan alapított Kaszal városánál letelepítik őket (207)	735	880
A K-Türingia területén megtelepedett szorbok Dervan vezetése alatt csatlakoznak Csehországhoz (197, III/12)	624 k.	880 k.
A Bodeni-tó szigetén (Reichenau) feljegyzéseket tárolnak a környékbeli adásvételekről, hitelesítésekről (165)	724-től	880-tól
A muszlimok győznek Arles-nél, Avignonnál, Lyonnál (252)	735 - 737	880 - 882
A muzulmán csapatok betörnek a Rhone medencéjébe, Nimes a kezükre kerül, Lyont pusztítják, Autunt kirabolják (252)	725	881
Szászország és Bajorország területe még nem képezheti részét a Frank Birodalomnak (203)	08. sz. 20-as évei	09. sz. 70-80as évei
Alánia lakosságának jelentős része É-ra menekül (207)	736	881
A Kaukázusból elűzött szabírok az utóbb Levédiának nevezett területre, a Don-Donyec vidékére, és/vagy a Meotiszba menekülnek, a korábbi szabír menekültek közé (207)	736 k.	881 k.
Az elűzött szabírok és kangárok új települési területeikről az arabok hódítási területeit nyugtalanítják (207)	726 k.	882 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Kazár Kaganátus jelentős vereséget szenved, ekkor pusztul el végleg a kaukázusi hunok országa (207)	737	882
Opos vezér szabír felkelésének kezdete (208)	737	882
A szabírok az Azov–Alsó-Don-Donyec–Alsó-Dnyeper térségében megalapítják viszonylagos önállósággal rendelkező, Dentu-Magyaria néven nevezett államukat (207)	737 k.	882 k.
A Galliából kiszorult muszlim csapatok megszállják Szicília szigetének egy részét (III/14)	737 - 740	882 - 885
Az arab offenzíva kifullad Közép-Ázsiában, – a Kalifátus belső válsága elhatalmasodik (207)	738	883
Martell Károly a vesztfáliai szászokat háborgatja. Sokakat kivégeztet (217)	738	883
A Kaganátus visszavág. Opos szabír vezér felkelése (207)	738-tól	883-tól
Merván serege elsősorban Albánia területén harcol (208)	739	884
Opos vezér felkelőitől elpártol a hadiszerencse, a sereg maradékai beveszik magukat a vezér várába, amit Merván ostromol.	739	884

Opos kitör az ostromgyűrűből, majd É-ra menekül (208)		
Dentu-Magyaria a Kalifátus elleni hadjáratok fő ereje (207)	739-től	884-től
A zaiditák felkelése az Omajjádok ellen, amit a kalifa seregei vernek le. Zaidot megölik Kúfában (III/92)	740	885
Fellázadnak a berberek (252)	740	885
Szicília jelentős részét megszállják a muzulmánok (252)	740	885
Ujgur/Türk hatalomváltás K-Turkesztán területén – I. (200)	774 k.	885 k.
Kezdődik Avarhunnia és a határvidékére költözött szláv népek közötti, a Frank Birodalom általi lázítás eredményének tekinthető szembenállás (204, 238)	629/630	885/886
A K-i Türk Szövetség (Birodalom) bukása (200)	740 - 744	885 - 889
Az óbolgárok tömegei volgai bolgárrá válnak (206)	740-es évek	885 - 895
A kazárok seregei, a Dariel-szoroson átkelve Azerbajdzsán és Grúzia területére nyomulnak (208)	730	886
Boruth herceg bajor segítséggel győz az avarok ellen (204)	741	886
Bulán kagán családjával együtt felveszi a zsidó hitet (213)	730 k.	886 k.
Avarhunnia válságos időszaka (193)	630-tól 630-ig	886 - 927
A damaszkuszi (Omajjád) kalifa képviselői a berber felkelést szíriai csapatok bevetésével leverik (252)	742-re	887-re
A Csálukják ismét elfoglalják a Pallavák fővárosát (III/23)	742	887
Szakítás az ujgurok és a karluk-törökök között (200)	742	887
Türk/Ujgur hatalomváltás K-Turkesztán területén – II. (200)	742	887
Kína betiltja a manicheus vallást (201)	742	887
Elesik a Kalifátus katonai parancsnoka, Dzserrah (208)	731	887
A kazárok, a meotiszi szabírok és kangárok szétverik a vazallus Örményország seregét, megnyitják az utat a Kalifátus központi területei felé (208, 212)	731/732	887/888
A Bodeni-tó szigete (Reichenau) feljegyzéseiben a hungarus név írásos említése (165)	731/736	887/892
III. Pipin és I. Karlmann legyőzik Augsburgnál a bajor Odilót, s frank alattvalóvá teszik az Agilolfing-dinasztiát (204)	743	888
A Kalifátus fegyveres erőit újjászervezik, kaukázusi vazallusaikat megerősítik. Kihasználva a kazár főerők	743	888

távollétét benyomulnak a Kaukázustól É-ra fekvő kazár hátországba (208)		
Martell Károly fényes győzelmet arat Tours és Poitiers között Abd-er Rahman seregei felett (217, 252)	732/733	888/889

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Türk Szövetség felbomlik, s az Orhon-folyó völgyében kialakított központtal létrejön Ujguria sztyeppei állama (235)	744 k.	889 k.
Merván, Örményország korábbi kormányzója a kalifa (207)	744 - 750	889 - 895
Bonifatius bajorország térítése; négy püspökséget alapít: Passau és Regensburg a Duna, Freisingen az Isar és Salzburg a Salzach folyó mellett (238)	733-tól	889-től
Bulán kagán csapatai mélyen bent járnak a kalifátus központi területein, érdemi ellenállással nem találkoznak, elfoglalják Tebrizt, Dijarbekirt, sőt Moszul környékét is (212)	733/734	889/890
Atilla (II. Attila) uralkodni kezd Engriában – I. változat (217)	401	890
A síiták taktikai szövetségre lépnek az Abbászidákkal, és közösen harcot indítanak az Omajjádok ellen (208, III/92)	745 k.	890 k.
A Kalifátus válsága a tetőpontján. Az Abbászidák bármire képesek, hogy megdöntsék az Omajjádokat (208, 212, III/92)	745 k.	890 k.
Ujgur/Türk hatalomváltás K-Turkesztán területén – III. (200)	745 k.	890 k.
Az oguzok az ujgur hatalom erősödése idején kerülnek a Balhas-tó és az Iszik-köl vidékére, a Karahanidák területére (235)	745 után	890 után
Martell Károly a frízek ellen vezet hadjáratot (217)	734/735	890/891
Atilla először bocsátkozik harcba (217)	402	891
A Tang-dinasztia elismeri Szilla (Korea) határait (III/109)	735	891
Martell Károly jobbára a mórokkal, bajorokkal és longobárdokkal foglalkozik, nincs ereje a hun területek támadására (217)	735 után	891 után
Merván serege eléri a kazár fővárost a Volga alsó folyásánál, a folyó mentén É-ra tart, győzelmet arat, foglyokat ejt (208)	747	892

Ujguriában Mojun-Csor uralkodik, kínai hercegnőt vesz feleségül. Megalapítja Bajbalik Kara városát (Szelenga-völgy) (201)	747-től	892-től
A kazár uralkodó Merván hadjárata során arra kényszerül, hogy felvegye a muzulmán vallást – I. változat (212/213)	747/748	892/893
Pelayo halála után Favilas az asztúriai király (252)	737 - 739	893 - 895
Egy felületes napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		894
Japánban Nakatomi Kamatari a Szoga-családtól államcsínnyel átveszi a hatalmat, kínai mintára centralizál (III/63)	645	894
Az Omajjád Kalifátus csapatai eljutnak a Donig, a kazár kagán sietve felveszi a muzulmán vallást – II. változat (208, 212/213)	738	894
Egy Bargavata nevű országot alapít É-Afrikában Salih ibn Taif berber próféta (I.) (III/92)	749	894
Bonifatius jelenti a pápának: Odilo bajor herceg támogatásával kiűzte az „afrikai eredetű” eretnekeket, megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket (203)	739	895
Az Omajjád hatalmat megdöntik az Abbászidák (252)	750	895
Merván kalifát nem sokkal É-on aratott győzelmei után elfogják és kivégzik az uralomra jutó Abbászidák (208, III/92)	750	895
Abu Dzsaffar (Örményország és Azerbajdzsán területének helytartója) újra elfoglalja a Darjal-szoros erődítményeit (208)	750 k.	895 k.
A Csálukják hegemóniáját a Rástrakúták törik meg (III/23)	750 k.	895 k.
Az ún. „nagybesenyők” a kipcsakok és oguzok mellett, a Nyszibériai sztyeppén, a Felső-Irtisz vidékén élnek (235)	750 után	895 után
Favilas halála után I. Alfonz az asztúriai király (252)	739 - 757	895 - 913
I. Alfonz sikeresen kiűzi a mórokat Galícia területéről (252)	740 750	895/896
A szogdok évszázadokig uralták a K/Ny-i kereskedelmet (235)	751 előtt	896 előtt
Kezdődik Atilla uralma Engriában – II. változat (217)	416	896
A szabír hadak visszatérnek a Kaukázusba, a Kura-folyó térségében vonulnak az egykori szabír fővárosig (208)	751 k.	896 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
I. Idrísz É-Afrikában önálló síita államot alapít a berber törzsek segítségével („idrísziták”) (III/92)	786 k.	897 k.
Martell Károly halála után Austrasia majordomusa a fia: Karlmann (217/218)	741 után	897 után
Megalakul a burgundok Worms környéki állama, amit ÚjBurgundiának nevezhetünk (218)	418 előtt	898 előtt
Szicíliában az arab haderő már erősebb a bizáncinál (III/14)	753	898
Asturiai Alfonz újabb győzelme a mórok felett (252)	753	898
Karlmann támadja a „szászokat” (a hun-germán államot) (219)	742	898
Karlmann kezdeményezi a Concilium Germanicumot, a vele szövetséges országok egyházi vezetőinek tanácskozását (218)	742	898
A vikingek első támadása Anglia partvidékei ellen (210)	787	898
Az Annales Fuldenses említ egy napfogyatkozást (I/268)	787	898
Napfogyatkozás Európában (I/268)		898
Algéria területén több kisebb berber állam alakul (III/92)	742 k.	898 k.
Siegfrid Új-Burgundia szolgálatában a nibelungok, valamint az Engria szövetségébe tartozó szászok, dánok ellen harcol (218)	409 k.	898 k.
Az angolszászok a viking terjeszkedés útjába kerülnek (230)	787-től	898-tól
Új-Burgundia területen a „magyarok” sikereket érnek el (218)		898 után
Karlmann sikeresen támadja a „szászokat”. Segítségére van Kis (III.) Pipin, Neustria majordomusa (Nagy Károly apja) is (219)	742/743	898/899
Pipin birtokát megrohamozzák a magyarok, távozásuk feltételeként hadisarc megfizetését követelik, amit meg is kapnak (218)		899
A Nara-korszak kezdete egyes japán történészek szerint (III/63)	650	899
Új-Burgundia hadereje rendszeres rablóhadjáratokat folytat a mai Belgiumtól K-re, ÉK-re fekvő területeken (219)	410	899
Az első önálló idríszida állam fennállása Marokkóban (III/92)	788 - 926	899 - 1037
Bonifatius térítőpüspök kívánságára Zakariás pápa a fuldai monostort átmenetileg a Szentszék hatáskörébe rendeli (218)	744	900
Bargavata nevű országot alapít É-Afrikában Salih ibn Taif berber próféta (II.) (III/92)	744	900
Befejeződik a szabírok Ny-ra távozása, – Kaukázusban maradó rokonaikkal meglazul a kapcsolatuk (209, III/54)	744 755	900

A „korai magyarnak” tekintett temetők a Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén használatban voltak (171)	08. sz. közepéig	09. sz. végéig
A hinduizmus terjed, a buddhizmus sorvad Indiában (III/23)	08. sz-ra	09/10. sz-ra
Az ószláv törzsek az általuk uralt területeken szláv nemzetekké, országokká fejlődtek (III/58)	08. sz-ra	09/10. sz-ra
A Pallavák kiterjesztik uralmukat Kambodzsáig, Annamig, Jáváig, Szumátráig, Malájföldig és Kínáig (III/23)	07/08. sz-tól, 09. sz-ig	09/10. sz.
A Kánaudzs (Harsa király fővárosa) feletti uralomért vetélkednek a Pratihárák és a Rástrakúták, majd a Pálák is (III/23)	07/08. sz-tól, 09. sz-ig	09/10. sz.
A tamil/dravida Cséra-ház uralmának másodvirágzása a mai Kerala állam területén.(III/23)	08. sz.	09/10. sz.
Gandhára területe (Pakisztán, Beludzsisztán) a muzulmánok birodalmának részévé válik. A fehérhunok maradékai vagy visszavonulnak, vagy muzulmánokká lesznek (III/23)	08. sz.	09/10. sz.
A tabgacs név – az északi népek felfogásában – É-Kínát, vagy Kínát jelenti, erre utalnak a türk (orhoni) rovásfeliratok (37)	08. sz.	09/10. sz.
Az Irtisz középső szakasza vidékén él a hét törzsből álló Karluk/Kimek népesség a később Kipcsak Törzsszövetségnek nevezett formáció meghatározó része (234)	08. sz.	09/10. sz.
Forrásokban említik az Azovi-tenger melléki Onoguriát (182)	08. sz.	09/10. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Egyesek szerint létrejön a fehéroroszok (krivicsek) etnikuma és állama, s éppen ez volna az egyetlen „tisztán” szláv közösség, amely önálló állammá szerveződik (III/58)	08. sz.	09/10. sz.
Karantánia már missziós terület (239)	08. sz.	09/10. sz.
Malájok támadják a kínai fennhatóság alatt álló É-vietnami területeket (209)	08. sz.	09/10. sz.
A fundamentalista és szociális eszmevilágú kháridzsiták a muzulmán világ életében számottevő szerepet játszanak (III/92)	08. sz.	09/10. sz.
Elkészül a Lindisfarne-evangeliárium (III/37)	08. sz.	09/10. sz.
A fehér- és a fekete horvátok szálláshelyei a csehek és a lengyelek közötti térben, az É-i Kárpátok külső felén vannak (III/11)	08. sz.	09/10. sz.

Egy párizsi püspökségi jegyzékben és más dokumentumokban is említik a hunokat, onogurokat és a magyarokat (219)	08. sz.	09/10. sz.
A Karolingok krónikásai a Kárpát-medencében fekvő Avaria mellett az Engria országnevet is ismerik és használják AlsóSzászország meghatározó területének megnevezésére (165)	08. sz.	09/10. sz.
Türingia szabadságharca a Karoling-időszak első felében (179)	08. sz.	09/10. sz.
A kelta kereszténység Közép-Európában is tovább él (170)	08. sz.	09/10. sz.
Dendro-kronológiai vizsgálatokból kikövetkeztetett szárazodás időszaka K-Európában (67/68)		09/10. sz.
Gaurban, a mai Bengália és Bihar területén hatalomra kerül a Pála-ház első királya: I. Gópála (III/23)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
A muszlimok meghódják Szogdiát, fölerősödik a türk népek körében a muzulmán befolyás, arab uralom érvényesül a kereskedelmi utak felett Turkesztánban, Közép-Ázsiában (235)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
A magyarok K-i ősei részben arab fennhatóság alatt a Kaukázusban, részben Kazária Ny-i végein, Levédia területén, a Don és Donyec közében, illetve a Meotiszban élnek (255)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
Élénkül a türk népek mozgása D-Szibéria felől KözépÁzsiában, Ny-i, DNy-i irányban (235)	08. sz. végétől	09. sz. végétől
A Rajna-mentén, különösen a fríz lakosságú területeken a „magyarok” portyái elől a városfalakon belül keresnek oltalmat a környékbeli népek, kiváltképp a kereskedők (218)		09/10. sz. fordulójától
A türk Karahanida-dinasztia a Balhas-tó és az Isszik-köl vidékéről kiindulva új birodalmat hoz létre	08. sz-tól	09/10. sz-tól
Többnyire, egyidejűleg legalább két pápa regnál (150)	08. sz-tól 12. sz-ig	09/10. sz-tól 13. sz-ig
A frankok terjeszkednek Avarhunnia szomszédságában (238)	08. sz. közepén	10. sz. elején
A „hungárusok” a mai Németország területén harci cselekményeket végeznek (218/219)	08. sz. közepén	10. sz. elején
Siegfrid királyfi az Alsó-Rajna menti Niederlandban nevelkedik, majd a burgundok javára legyőzi a nibelungokat (215)	05. sz. elején	10. sz. elején
Burgundok telepednek be az egykori Germánia II. provincia területére, az Alsó–Rajna-vidékre (214)	05. sz. elején	10. sz. elején
Kezdődik Atilla (II. Attila) uralma – III. változat (216)	05. sz. elején	10. sz. elején
Megalakul a Cseh fejedelemség (III/80)	09. sz. végén	10. sz. elején
Vikingek tartanak hatalmukban egyes ír területeket (III/38)	08. sz. végén	10. sz. elején

Belső-Ázsia egyes Ny-i területin az oguzok domináns helyzetbe kerülnek, ám ezt az ujgurok nem tolerálják (235)	09. sz. elején	10. sz. elején
A Kárpát-medencei avarhun övdíszeken, szíjvégeken a griffekoroszlánok mellett mindig jelen levő inda-motívum ekkoriban már mindent elborít (239)	08. sz. közepétől	10. sz. elejétől
Az Aral-vidéki oguzok a karlukokkal, kimekekkel szövetkezve hódoltatják a besenyőket (235)	09. sz. 1. fele	10. sz. 1. fele
Cshö Cshivon, az első név szerint ismert koreai költő a műveit kínai írással jegyzi le (III/109)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kazáriában korezmi kézbe kerül a tényleges hatalom, az uralkodó korezmi mintára jogkör nélküli szakrális királlyá válik (255)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Xia Zhou városa, tehát az Ordosz térségében feltűnnek a tibeti erők, akik átmenetileg több települést elfoglalnak, lerombolnak, rabságba hurcolják a lakosság egy részét (III/185)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Kína a hódítási területeit jórészt elveszíti (III/8)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A besenyők szállásterülete a Felső-Irtis vidékén van (201)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Lejegyzik a norvég Thidrekssaga (Dietrich Saga) ónémet vagy dán eredetijében a legendás eseményeket (219)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Az avarhun településterület a Duna mentén felfelé terjed, Bajorország centruma felé (224, 239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Kárpát-medence avarhun településterülete kiterjed a Bécsimedencére is, a politikai határ az Enns-folyónál van (224, 239)	07. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Egységes késő avar régészeti kultúra bontakozik ki a Kárpátmedencében, a korábbi formákat magába olvasztja, eltér a korai avarok és az onogurok eredeti emlékanyagától (239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Karoling hatalom felőrli Közép-Európa legerősebb hatalmát, az Engria központú, hun vezetésű szövetséget (210)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Szászország alatt lényegében a mai Németország területét értik a korabeli krónikások, és nem utalnak arra, hogy az egész területet szászok laknák (229)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A bajorok egyik országa a frankok által leigázott Karantánia felé terjeszkedik (239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Geszteréden (Nyírség, Magyarország) előkerült szablya Atilla kardjának közeli párhuzama (229)		10. sz. 1. fele

Elkészül Nagy Károly kardja, vagyis Atilla kardja (229)		10. sz. 1. fele
Devonshire-t (DNy-Anglia, Cornwalli-félsziget, Wessex) erős dán támadások érik (III/25)	08. sz. 2. felétől	10. sz. 1. felétől
Koreát ismétlődő parasztfelkelések gyengítik meg (III/109)	08. sz. 2. felétől a 10. sz-ig	10. sz. 1. felétől a 11. sz-ig
A mai román nyelv balkanizmusainak egy része a görög nyelvvel fennálló érintkezésből magyarázható (III/122)	08. sz. 2. felétől a 10. sz-ig	10. sz. 1. felétől a 11. sz-ig

Kína meggyengülése az Ordosz térségében élő türk szövetségesek lázadásához vezet. (An Lu-san mozgalma) (III/7)	755-től	900-tól
Az Abbászida kalifátus az É-i hódoltsági területek státuszát visszaállítja, Yazid ibn-Usayd al-Sulami kormányzó visszafoglalja a Kaukázusban korábban elvesztett területeket (208)	755/756	900/901
Gunther királyfi, Krimhilda bátyja, – aki Siegfridet a barátságába fogadja (215)	411 - 434/437	900 - 923/926
Tibetben Khri-Srong-lde-btsan (Triszong Decen) uralma (III/7)	755 - 797	900 - 942
An Lushan bevonul Loyangba, Zhongzong uralma véget ér, a császár elmenekül és lemond fia javára a trónról (III/7)	756	901
I. Abd-ar-Rahman átkel Gibraltárra, legyőzi a cordobai helytartót, megalapítja a Cordobai Emirátust (252)	756	901
Az alemannok (svábok) Pipinnek tesznek hűségesküt, mire Karlmann hadjáratot vezet ellenük (219)	745	901
A frank csapatok elfoglalják Karantániát (204, 239)	745	901
A kazár állam az Abbászidákkal jó viszonyt alakít ki (255)	756 után	901 után
Virgilius apátot III. Pipin Querzyből a hűbéres Odiló bajor herceghez küldi, hogy ott salzburgi püspök lehessen, Bonifatius érsek azonban szabotálja Virgilius püspökké szentelését (209)	745/746	901/902
Az ujgur hadsereg megszállja a kínai fővárost (III/7)	756/757	901/902
I. Abd-ar-Rahman uralma a Cordobai Emirátusban (252)	756 - 788	901 - 933
Karlmann összehívja az alemannok vezetőit Cannstatt városába, több ezer nemest árulás vádjával kivégeztet (219)	746	902

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Ny-i Csálukják uralmát megtörik a Rástrakúták (III/23)	757	902

A türk lázadás második szakasza Kínában (III/7)	757 - 763	902 - 908
Szt. Gallenben az ír regulát bencés regulára cserélik ki (III/38)	747	903
Pipin lemondatja Karlmannt, Monte-Cassinóba száműzi (219)	747	903
Az oguzok és a karlukok megkezdik elszakadó hadműveleteiket az ujgurok ellenében (235, III/7)	747	903
Eigg szigetén tengeri rablók rátörnek Donnanra, Kolumbán egyik ír követőjére és 53 szerzetesére (210, III/38)	617	903
A nagy Csampa Birodalom megszűnik, de a chamok kitérnek a kínaiak elől, hatalmuk központját Pandurangába helyezik (211)	758 k.	903 k.
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – Örményország helytartója, Jazid ben Usaid feleségül veszi Obadja kagán lányát – I. változat (212)	758/759	903/904
Viking támadás egy keresztény egyházi létesítmény, vallási közösség ellen Anglia partvidékén, – a Lindisfarne-i monostort földig rombolják (210, III/38)	793	904
Az első önálló idríszida állam fővárosát Fezbe helyezik (III/92)	793	904
Megszületik Nagy Károly, Kis Pipin és Laoni Bertrada legidősebb fia (219)	748	904
Gunther megbízottja, Hagen merénylete Siegfrid ellen, Brünhilda öngyilkossága (219)	415 k.	904 k.
Bögü, az ujgurok nagy kagánja uralkodik, székhelye Orhon közelében van (III/7)	759 - 779	904 - 924
A vikingek lerombolják az angol partoknál Jarrow és Monkwearmouth, az ír területen Inishboffin monostorát (210, III/38)	794	905
Obadija idejében kezd a zsidó vallás elterjedni a Kazár Kaganátus lakói körében (212)	760/750 k.	905/906
Atilla Biterolfot és Berni Detrét segíti Rajna-menti országuk visszaszerzésében (219)	425/426	905/906
Ír szabadságharc a vikingek ellen (III/38)	760 - 775	905 - 920
A „Vendel-korszak” vége, befejeződik Európa É-i részén a vaskorszak utolsó, a viking térfoglalás előtti szakasza (210)	750	906
A vikingek elözönlik Skócia K-i területeit (Piktföld) (210, 230)	795	906
Norvégok gyarmatosítják a Feröer-szigeteket (210, 230)	750 k.	906 k.
Kína és Ujguria seregei vereséget szenvednek Tibet, a Kalifátus és a karlukok csapataitól a Talasz-folyónál (III/7)	751	907

Az utolsó Meroving király lemondatása (219)	751	907
Az Omajjádok bukása után folytatódik a zaidita felkelés, de azt az Abbásziga Kalifátus leveri (III/92)	762	907
Az átmenetileg türk kézbe került kínai fővárost az ujgurok visszafoglalják (III/7)	762	907
A türk felkelést kínai tábornokok hadai verik le (III/8)	763	908
Tibet támadja Kína központi térségét, Kínát megint az ujgurok mentik meg (III/8)	763	908
I. Abd-ar-Rahman győzelmet arat az Abbászida Mugharif vezér Cordobára törő hadserege felett (252)	763	908
Egy karantániai lázadással összefüggésben III. Tasziló bajor uralkodó és III. Pipin szembe kerül egymással (239)	763	908
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – a Kaukázuson túli területek helytartója feleségül veszi Obadja kagán lányát – II. változat (212)	798	909
Pipin újra kezdi a szászok elleni hadjáratot (219)	753	909
A szászok megölik Köln püspökét (219)	753	909

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – Örményország helytartója, Jazid ben Usaid feleségül veszi Obadja kagán lányát – III. változat (212)	753/754	909/910
Obadja vallási reformokat vezet be. A kagánt szakrális uralkodóvá emelik (212)	799	910
A magyar nyelv feltehetőleg a bolgárokkal való érintkezés időszakában vett fel bolgár jövevényszavakat (138)	08/09. sz. fordulójáig	910-es évekig
A kazárok bevezetik a zsidó államvallást (213)	08/09. sz. ford.	910-es években
A karlukok Ny-ra vonulva elfoglalják a Szemirecsije vidékének hatalmi központjait (235)	766	911
Bonifatius (Winfrid) térítőpüspököt (mainzi érseket) Frízországban, a Borne-folyó vidékén ölik meg (219)	755	911
Létrejön a Navarrai (baszk) Királyság, ami kezdettől fogva ki van téve a frankok és a frankokkal összejátszó „mórok” (az Abbászidák támogatói) hódítási törekvéseinek (253)	900 k.	911 k.

Az európai viking-korszak kezdete (III/25)	800 k.	911 k.
A baszkok megölik Pamplona muzulmán (bizonyára Abbászida) kormányzóját (253)	800 k.	911 k.
Virgiliust hosszú várakoztatás után szentelik csak fel püspökké (209)	767-ben, 755 után	911/912
Az arabok lerohanják az Aral-tó mellett Urgencset, Katot (235)	767	912
Újabb karantán lázadás (239)	767	912
Asturiában I. Alfonz halála után I. Fruela a király (253)	757, 768	913
Asturiában I. Fruela halála után Aurelio a király (253)	768 - 774	913 - 919
Újabb karantán lázadás (239)	769	914
Berber („ibádita") törzsek közreműködésével. Abu I-Chattab alMaafiri imám meghódítja Ifríqiya tartományt, egyezségre jut a perzsa Ibn Rusztam helytartóval, és közös erővel megalapítják a Rusztamida-dinasztia államát, a Taherti Királyságot (III/92)	758 - 761	914 - 917
I. Abd-ar-Rahman fellép a bagdadi kalifák hispániai hívei ellen, akik a frank uralkodó segítségében bíznak (252)	770	915
A korábbi igazgatási kereteket a frankok átszervezik Alemannia, Türingia és Bajorország területén (239)	770 k.	915 k.
Dánia területén, a Karoling Birodalom „szász hadjáratai" idején tért nyernek a vikingek (210)	770 k.	915 k.
Már Nagy Károly nevével fémjelzik a frank hadjáratokat (220)	770-es évek	915 - 925
O-ge kánnak, a kirgizek vezérének a függetlenségi harca az ujgurok ellen (III/8)	770 - 790	915 - 935
Karoling körökben döntés születik a szászok országrészei, vagyis Engria védőpajzsa elleni hadjáratok újraindításáról (220)	771	916
Banu Ifran alapít egy „kalifátust", vagyis létrehoz egy Sidsilmasa nevű államot Algéria Ny-i részén (I.) (III/92)	771	916
A kazár vezető réteg egyöntetűen felveszi a zsidó vallást (212)	805	916
A dánok Anglia ÉK-i részén létrehozzák Danelaw-t (210)	805 k.	916 k.
Karantániát egy időre elveszti a Frank Birodalom. III. Tasziló veri le a karantánok legújabb felkelését, így az ő vazallusa lesz Waltunc karantán herceg (239)	772 k.	917 k.

Engriában a meglepetésszerűen és több irányból előrenyomuló frank csapatok pusztítanak, túszokat ejtenek (220)	772/773	917/918
A hun csapatok az Elba, a Wesel és a Rajna vidékén szembeszállnak az ellenséggel, Ny-ra kiküldik könnyűlovasságukat, hogy Párizs környékén pusztítsa a frank hátországot (220)	428/429	917/918
Krimhildát, vagy a lányát, Gudrunt/Ildikót Atilla hun király „Osterlandban", Tulln városában fogadja (I.) (216, 221)	438	918
I. Sancho navarrai király elhárítja a „mórok" támadását (253)	907	918

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Egy frank támadás Pamplona frank megszállásához vezet (253)	807 k.	918 k.
A szász csapatok részt vesznek a hun ellentámadásban, Deventernél jelentős területeket visszafoglalnak (220)	773	918
A hun hadsereg a Rajna vonaláig visszaűzi a frankokat (220)	430-ra	919-re
A magyarok átkelnek a Rajnán, Lotaringiára törnek (220)		919
A magyarok Szászországban és Türingiában harcolnak, az eisenachi csatában elesik a türingiai gróf és a würzburgi érsek (221)	908	919
A szászok a frank csapatok háta mögé kerülve támadnak (221)	774	919
A hunok katonai akciói érintik Prága térségét is (221)	430 után	919 után
Asturiában Silo (I. Alfonz unokaöccse) a király (253)	774 - 783	919 - 938
A magyarok megjelennek Aachenben, s mikor távoznak, bőséges nemesfém prédát is visznek magukkal (221)	909	920
Magyar csapatok manővereznek Svábországban (221)	909	920
Köln vidékén gyülekeznek a birodalmi csapatok, elfoglalják Sigiburgot és Eresburgot, Vesztfália területén harcolnak (221)	775	920
Atilla és Krimhilda/Gudrun (Ildikó) esküvője – (I.) (222)	440	920
A frank hatalom erejét lekötik a „szász" háborúk (253)	775 k.	920 k.
A mai Bhután területe is tibeti fennhatóság alá kerül, bevándorolhatnak oda a bhoták (III/8)	775 után	920 után

Banu Ifran alapít egy „kalifátust”, vagyis létrehoz egy Sidsilmasa nevű államot Algéria Ny-i részén (II.) (III/92)	765	921
Ibn Rusztam megalapítja kháridzsita vagy ibádita emirátusát Tahertben, s ezzel É-Afrika hatalmas területeit egyesíti (III/92)	776	921
A szászok visszavívják Eresburgot (221)	776	921
A magyarok sváb és lotaringiai vidéken dúlnak, Verdunig (221)		921
Atilla Osterlandban eljegyzi magát Krimhildával, vagy Gudrunnal, az asszony lányával – (II.) (221, 239)	432 k.	921 k.
A megszállt Pamplona baszk klánjai vezérükké választják Inigo Aristát, Pamplona jog szerinti urát (253)	810 után	921 után
Asturia kettészakad, (I.) Garcia szakadár nemes Oviedóból Leónba távozik, s ott létrehozza León Királyságot (253)	910 - 912	921 - 923
„Atilla hadjáratot indít a Nemcseországok ellen, négy éven keresztül tartó támadások során a legnagyobb részüket elfoglalja és elpusztítja” (221)	441 - 445	921 - 925
Arista uralma Navarrában (253)	810 - 854	921 - 962
I. Abd-ar-Rahman elhárít egy újabb Abbászida támadást (252)	777	922
„A magyarok Franciaországot és Türingiát pusztítják” (221)	911	922
A magyarok „Frankföldet” és Türingiát pusztítják (222)	912	923
A magyarok Magdeburg, Lipcse, Drezda térségét dúlják (222)		923
Widukind szász serege a Rajnáig pusztítja a frank ellenőrzés alatti területeket (222)	778	923
Zaragoza helytartója rátámad Abd-ar-Rahmanra (252)	778	923
Felbukkan az ír szabadságharcos Uí Néill vezér személye az iratokban (III/38)	637	923
A hunok megölik Gunthert, a burgund uralkodót – (I.) (222)	434	923
Atilla és Krimhilda/Gudrun (Ildikó) esküvője – (II.) (222)	434 k.	923 k.
A nagyhatalmú Uí Néill-dinasztia jmeghatározó szerepet játszik az írek világában (III/45)	637 - 997	923 - 1108
A „szász országok” (vagyis Hun-Germánia) területei az Elbától a Weserig (Osztfália), a Wesertől az Emsig (Engria), az Emstől a Rajnáig (Vesztfália) húzódtak (222)	768 előtt	924 előtt

Meghal Nagy Károly apja, Kis Pipin (220, 223)	768	924

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Újabb offenzía a „szász országok” ellen. A támadást Pipin fiai, Nagy Károly és Karlmann vezetik (223)	768	924
A wormsi burgundok hadai az egykori Belgica tartomány területén tevékenykednek, beveszik Trier városát (223)	435	924
A magyarok Sváb-földön és Burgundiában harcolnak (223)	913	924
A magyarok Szászföldön a „kolostorokat” (erődítményeket) támadják, és megsarcolják Burgundiát (223)		924
Widukind ellenében a frank hadsereg sikert ér el. A frank uralkodó Lipcse környékét missziós területnek nyilvánítja (223)	779	924
Tibetben a buddhizmus már államvallás, – a bön papjait a határvidékre száműzik (III/8)	779	924
Talán ekkor szüli Krimhilda vagy Gudrun Aladárt – (I.) (223)	435 k.	924 k.
Nagy Károly a frankok (és fél Európa) ura (239)	768-tól	924-től
Megtorpan az arab offenzíva, mivel önállósodik, vagyis leszakad a Bagdad központú birodalomról a Táhiridák, a Számánidák és a Szaffáridák muzulmán dinasztiája (235)	813 - 833	924 - 944
Újraalapítják (bencés intézményként) Hersfeld kolostorát (218)	769	925
A hersfeldi kolostor (újjá-)építésének befejezése (218)		925
A magyarok Elzász vidékéről Burgundiát támadják, Besancont felégetik, Lotaringiában Metz környékét dúlják. Reims vidékén, az Ardennekben, Voncq környékén is pusztítanak (223, 226)		925
A hunok Vormacia (Worms) városánál ölik meg Gunther királyt, valamint a rokonait és a harcosait – (II.) (215, 223, 226)	436 k.	925 k.
Atilla kiüríti Engria területét, az országot a szászok kezére adja, saját udvartartását Avarhunnia területére költözteti át (222)	769 után	925 után
León királyságának második uralkodója Ordoño (253)	914 - 924	925 - 935
Naszr ben Ahmed Számánida uralkodó. - Szamarkandban vert érméi messzire, még magyar területre is eljutnak (236)	914 - 943	925 - 954
Tasziló bajorjai Avarhunniával lépnek szövetségre (239)	781	926

Engria hatalma megroppan (239)	437	926
Harcok folynak az Északi-tengernél, Nordalbingiában (a Jütland-félszigeten), Vesztfáliában és Osztfáliában, és magában Engriában. A magyarok Brémában is megfordulnak (223)	915	926
Egy magyar sereg Fulda monostorát, birodalmi apátságát ostromolja, de eredménytelenül (218)	915	926
A magyar csapatok akciói a hun népesség (Duna mentén zajló) átmenekítését biztosítják (224)	915	926
Sankt Gallenben jár az Ekkehard által leírt magyar sereg. Az Annales Alemannici e csapatot hunnak tekinti (224, 232)		926
Még megjelennek kisebb magyar hadak Nagy Károly birodalmának belsejében (224)		926 k.
A hunok Új-Burgundia területéről kiszorulnak (223)	437-től	926-tól
A kódexfestészet kora Karoling szakasza (I/10)	770-től	926-tól
Váratlanul meghal Karlmann, Károly testvére és vetélytársa. Károly visszahódítja az alemannok (svábok) területét (224)	771	927
Svábföldön harcolnak Ny-ra sodródott magyarok (224)	916	927
A hunok egyik könnyűlovas egysége messze D-re manőverezi magát: Tolosa (Toulouse) és Vienne vidékére. Feltehetőleg a frank csapatok elvágták kapcsolatát a főseregtől (929, 232)	438	927
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	817	928
Napfogyatkozás Európában (I/268)		928
A magyarok Bázelt rombolják le. Később Elzász területén támadnak. A Lotaringiai területeket is pusztítják, Gorze, Gillamont erődítményeit felégetik, Új-Burgundiát dúlják. Megfordulnak Mainz és Metz térségében is (225, 232)	917	928

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Frank csapatok behatolnak Engriába és Osztfáliába. Paderborn közelében egy szakrális szimbólum, az „Irminsul” is áldozatul esik az offenzívának (225)	772	928
Elkeseredett küzdelem Vesztfáliában a frank és szász csapatok (Widukind felkelői) között. A szászok visszaszorulnak (225)	783	928
A hunok jelen vannak az Ennsnél (240)	783	928

Kína békeszerződésben elismeri a tibeti fennhatóságot a Kínától (és a türköktől) elfoglalt területek felett (III/8)	783	928
A Tibeti Birodalom a virágkorát éli, É-on Mongóliáig, Ny-on Baktriáig érvényesül a fennhatósága (III/8)	783 k.	928 k.
Bajorországot a frankok egyelőre nem háborgatják (240)	783 - 787	928 - 932
Folyik a szász felkelés a vesztfáliai frank csapatok ellen (225)	784	929
A magyarok ismét harcba keverednek a Bréma városánál támadó csapatokkal (225)	918	929
Krimhilda (vagy Gudrun), a hun nagykirály felesége megszüli Aladárt – (II.) (216)	440 k.	929 k.
Nagy Károly a hódoltsági területeket grófságokra és őrgrófságokra osztja. A grófok feladata a hadsereg megszervezése és a rendfenntartás. A határvidéki őrgrófságok élén álló márkik feladata hadseregükkel a határok „kitolása” (225)	770-es évek	930-as évek
Egy elszakított magyar csapat lerombolja Amiens-t, kirabolja a monostort. Tours apátságánál is „prédát” szerez (225)	919	930
Folytatódik a szászok felkelése a Vesztfáliában tartózkodó megszállók ellen, s átcsap a Frízföldre is (225)	785	930
Egy frank különítmény beveszi Huescát, Barcelonát, megszállja Geronát, lerombolja Pamplonát, megszilárdítja a frank hatalmat a „Spanyol Őrgrófság”, a mai Katalónia területén (225, 253)	785	930
A frank hadsereg jelentős része Lombardiában harcol, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában (225, 240)	774	930
Számán-huda unokái segítenek az Abbászidáknak egy lázadás leverésében, így tartományi kormányzókká lehetnek (236)	819	930
Közép-Ázsia egyes muzulmánná lett népei (hatalmi elitjei) elszakadnak a Bagdadi Kalifátustól, és perzsa származású dinasztiák, így pl. a Számánidák uralma alá kerülnek (235/236)	819 után	930 után
A cordobai emír megvásárol egy templomot, amit addig a muzulmánok megosztva használtak a keresztényekkel (253)	785 után	930 után
A kipcsakok vagy a karlukok egy része talán már átkel az Urálon, eljut a Káma alsó folyásáig és a Volgáig (234)	08. sz. 80/90-es évei	930/950 k.
Atilla serege átkel a Rajnán, az egykori Gallia területére nyomul. Lerombolja Metzt, Rhemst, Mainzt, Strasbourgot, Cologne-t, Wormst, Triert. Eljut Orléansig (225)	451	931
„Atilla Tolun közelében megütközött a kétszázezer főnyi frank sereggel. A frankok sok vezére elesett. Atillának nyolcvanezer katonája esett el, és vereséget szenvedett” (225)	442	931

Etzelburgban (Ős-Buda) megjelenik Krimhilda és/vagy Gudrun/Ildikó burgundi rokonsága (226)	451 k.	931 k.
Írország területét már fosztogatják a vikingek (III/26, III/38)	820 k.	931 k.
Tibet megtámadja Changant és az Ordosz déli részét (III/8)	786/787	931/932
III. Tasziló uralma idején Salzburg püspöksége hat alkalommal küldött misszionáriusokat a karantánokhoz (239)	787-ig	932-ig
Véres közelharc a hunok és a királyné kíséretében Ős-Budán, a hunok királyi udvarában tartózkodó burgundok között. Atilla fiát, Ortliebet Hagen, Krimhildát Hildebrand öli meg. Atilla azonban nem veszti életét a „krimhildi csatában” (226/227)	452	932
Megszűnik Új-Burgundia államisága. (Ez az adat a wormsi burgundoknak a Rhône vidékére és a Genfi-tóhoz történt visszatelepedésére utalhat.) (226)	443	932

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Nagy Károly serege elszakítja a hun sereg tekintélyes részét, majd üldözőbe veszi. Előlük menekülve keveredik ez a kontingens Hispánia határára (226)	443	932
A bagdadi kalifa (Hárún ar-Rasid) elismeri az algériai Rusztamidák függetlenségét (III/93)	787	932
Nagy Károly Bajorországba küldi a csapatait (240)	787	932
Megújítják a bajor-avarhun szövetséget (240)	787	932
A Frank Birodalom legyőzi Friaul és Spoleto hercegeit (227)	776	932
A Táhirida-dinasztia átveszi az uralmat Koraszánban (236)	821-től	932-től
Friaul térségében emlegetik Via Ungarorum nevű utat (165)	776 után	932 után
A lengyel Lechida-dinasztia bukása Hunnia (Engria) bukásának a következménye (III/12)	452/453	932/933
A Frank Birodalom meghódítja Isztriát (227)	787/788	932/933
Gnieznói Piast I. Mieszko (Mesco, Mieczyslaw) élete (III/12)	921 - 992	932 - 1003
Elsorvad a piktek dominanciája, országuk két részre válik, ugyanakkor megerősödnek a piktektől Ny-ra élő skótok (230)	09. sz. első harmadában	10. sz. második harmadára
A Skandináviából expandáló viking civilizáció erős hatást gyakorol Európára (III/25)	08. sz. utójától	10. sz. második harmadától

Ibn Arabi zaragozai helytartó igyekszik hatalomra kerülni Cordobában, s ehhez Nagy Károly segítségét kéri (253)	777	933
Asturiában Bermudo lép a trónra (253)	788	933
Nagy Károly elszánja magát a bajor III. Tasziló és Avarhunnia elleni háborúra (227)	788	933
Az avarhunok megelőző akciója Friaul irányában sikertelen (228)	788	933
Atilla halála egyes magyar krónikáknak a hunok „második bejövetelére” vonatkozó közlése alapján (227)	677 k.	933 k.
A hunok dunai átkelése Maróton, a pilismaróti gázlónál (227)	677 k.	933 k.
Meghal Atilla nagykirály (227/228, 255, III/52)	444/445	933/934
Frank hadjárat Abd ar-Rahman córdobai emír ellen (226)	777/778	933/934
Tragédia a Roncevaux-i hágónál (Roland-ének) (227, 232)	777/778	933/934
Tibet vereséget mér Besbaliknál a kínai és ujgur seregre (III/8)	788/789	933/934
I. Hisám, Cordoba második emírje, aki immár az Abbászida hatalom helyi képviselőjeként viselkedik (253)	788 - 796	933 - 941
Nagy Károly Cordoba elleni hadjárata a Pireneusi-félszigeten vereséggel zárul a Roncesvalles-i hágóban (253)	778	934
Megalakul Kasztília állama (III/88)	923	934
Nagy Károly hadjárata szlávok ellen, csapatai az Elbán átkelve a Balti-tengerig jutnak el, gazdag zsákmányt szereznek (229)	789	934
Harún ar-Rasíd kalifa felbontja a tibeti-arab szövetséget (III/8)	789	934
Tenmu japán császár a buddhizmust államvallásnak nyilvánítja, elrendeli a kötelező buddhista házioltár-állítást (III/63)	685	934
Nagy Károly számos várat emeltet az Elba mentén (229)	778-tól	934-től
Atilla halálával indul Csaba királyfi K-i missziója (III/49/52)	445 után	934 után
Hunniában nem Aladár, hanem Vincse Lajos kerül trónra (233)	445 után	934 után
Frank csapatok ismét kifosztják a Rajna vidékét, hozzákezdenek az ottani szászok áttelepítéséhez (229)	789 után	934 után

Fernan González, egy új dinasztia megalapítója. Megalakítja Kasztília Királyságát (fővárosa Burgos) (254)	923 - 970	934 - 970
Ar-Rasíd kínai-arab szövetséget hoz létre Tibet ellen (III/8)	790	935
Nagy Károly fogadja az avarhunok követeit (240)	790	935

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
„Kalandozó magyarok” Burgundiában és D-Franciaországban, a Rhone-on átkelve Nimes vidékén, majd a Toulouse-i gróf birtokán fosztogatnak, Languedoc földjén (232)	924	935
Egy magyar (hun) csapat Burgundiában, valamint D-frank területeken, Aquitániában hajt végre zsákmányszerző akciót (232)		935
A Don-torkolat térsége és a Don jobb partja, valamint a Kubán vidéke szabír ellenőrzés alatt áll, a Felső-Krím a kazároké (255)	790 k.	935 k.
A nagybesenyők behódolnak az iszlámnak, mert így vezetőik magas tisztségeket tölthetnek be (235)	790 után	935 után
I. Hisám emír Navarra legyőzése után, Asturia elleni hadjáratával akarja a félsziget egészére kiterjeszteni a hatalmát (253)	791	936
Az Asturiából korábban kiszakadt Leónban I. Ordoño halála után IV. Alfonz uralkodik (III/87)	925 - 931	936 - 942
II. Alfonz astúriai király (253)	791 - 842	936 - 987
Brian Boru ír király élete (III/38)	925 - 1014	936 - 1025
A burgundiai „kalandozás” megismétlődik (232)	926	937
A bajor elit elismeri alávetettségét Nagy Károlynak (240)	781	937
A magyarok (hunok) Lotaringiában, Metz térségében monostorokat támadnak. Feldúlják Párizs mellett Sens kolostorát. Orléans-nál csatáznak, majd Bourges környékén pusztítanak (232)		937
A magyarok (hunok) az Alpokon átkelve Itália felé vonulnak, megrohanják Monte Cassino kolostorát, továbbá az Apuliába vezető úton, Capuában hadisarcot vetnek ki (232)		937

Megjelennek magyarok a Pireneusok vidékén és az Atlanti-óceán partjainál, ahová a Loire völgyén áthaladva érkeznek (232)		937
Hersfeld erőd-kolostorát a magyar erők felégetik (218)		937
Atilla legkisebb fia, Csaba bizonyára megérkezik „Szkítiába”, a Meotisz vidékére, vagy a Krímbe (255)	448 k.	937 k.
Asturia vereséget szenved, de Hisám a célját nem éri el, bár a muzulmán sereg még Astorgát is elfoglalja (253)	792 - 795	937 - 940
I. Sancho halála után a csecsemő Garcia Sanches a baszk király, aki helyett sokáig az anyja, Toda uralkodik (254)	926 - 970	937 - 970
Ifríqiya provincia Abbásszida helytartója leveri a Muhallabitadinasztiát (III/93)	793	938
Hersfeld kolostorában 150 szerzetes él (218)	782	938
Nagy Károly gyűlést tart a „Rajnán túliak” számára. Ezen az avarhunok követei is megjelennek, hogy folytassák a határokról megkezdett tárgyalásokat (240)	782	938
Egy Reims vidéki monostorban is feltűnnek a magyarok (232)		938
II. Idrísz király halálakor az idríszida Marokkói Királyság részekre szakad (III/92)	828	939
Afrikai szaracénok támaszpontokat alakítanak ki a Frank Birodalom D-i partvidékén, s onnan támadják (évtizedekig) az ország leggazdagabb vidékeit (253)	793/794	938/939
Sankt Gallenben írja egy szerzetes Waltharius történetet Atilláról és Atilla pannóniai palotájáról, kései avarokat emleget a hun történet szereplőiként – (a Nibelung-ének előzménye) (224)	928 k.	939 k.
Az új japán főváros megépítését Fudzsivaránál Tenmu császár özvegye, Dzsito császárnő felügyeli (III/63)	690 - 694	939 - 943
Táhir fia Abdalláh, Khoraszán Táhirida kormányzója. K-i hódításai felvirágoztatják a tartomány és Nisápúr kultúráját (236)	828 - 845	939 - 956
A cseh fejedelemség első hírneves uralkodóját, Vencel herceget (Přemysl-dinasztia) saját testvére gyilkolja meg (III/80)	929	940
Kardam bolgár kán Avarhunniától DK-re elhelyezkedő országa terjeszkedni kezd (240)	795	940
Károly döntése: létre kell hozni a „spanyol tartományt” (253)	795	940

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Árpád-magyarok megszállják a Felső-Donyec–vidéket, melynek népessége részben onogur, a szabír kovácsok központi telephelye (fegyvergyára) Kijev térségébe kerül (256)	795 k.	940 k.
Levédit a kazár elit hatalomba helyezi. Levédi magyarországa (Levédia) a Volga és a Don közötti térségben terül el. (256)	830 k.	941 k.
„Hét Vidék országa” az ősmagyaroké „a Fekete-tenger és az Azovi-tenger partján” – írja Maszudi (256)	830 - 835	941 - 946
Az Árpád-magyarok szállásterülete a kazárokkal fennálló ellentétek miatt Ny-abbra tolódik (256)	830-as évek	940-es évek
A lengyel Lechida-dinasztia országának felbomlása (III/13)	460/470-es évek	940/950-es évek
A bolgárok Avarhunnia D-i határait támadják (240)	796	941
A frank csapatok Barcelona térségében törnek előre (III/87)	796-tól	941-től
Cordobában Al-Hakám az emír, de K-en egy Szulejmán és egy Abdallah nevű trónkövetelő uralkodik (254)	796 - 822	941 - 967
Al-Hakám elfoglalja Astorgát. Asturia ismét kettészakad (254)	797	942
Eiréné császárnő trónra lép (I/267)	797	942
Egy Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	797	942
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		942
A magyarok (hunok) átkelnek a Pireneusokon és eljutnak Hispániába, egészen Andalúziáig lovagolnak (233)		942
A vikingek írországi inváziója (III/26, III/38)	831	942
Eiréné császárnő uralma (I/267)	797 - 802	942 - 947
Leónban IV. Alfonz halála után II. Ramiro uralkodik (III/87)	931 - 950	942 - 961
Salzburg püspöksége érsekség rangjára emelkedik (241)	798	943
Fokozódik Avarhunnia bolgár fenyegetettsége is (241)	798 k.	943 k.
Avarhunnia csak nagy nehézségek árán tud eleget tenni a bajorokkal kötött szövetségből fakadó kötelezettségeinek (241)	787	943

Az avarhunok megelőző támadása a frankok ellen, amivel a bajorokat is igyekeztek segíteni, kudarcba fullad (241)	787/788	943/944
Theodorik püspökké szentelése és a szlávokra irányuló missziós megbízatása –, ami Nagy Károlytól ered (242)	799	944
Avarhunnia még független, semmiféle hűbéri eskü nem köti Nagy Károlyhoz (241)	799	944
Magindul a nagy Karoling támadás, a Nagy Károly és Pipin által a „gyűrűk" ellen vezetett hadjárat a Bécsi-medencéből és a Mura völgyéből (241)	799	944
Az avar kagán segítséget nyújt a bajor Tiszilónak (241)	788	944
Nagy Károly megalapítja az avaroktól frissen elfoglalt határkerületben Ost-Mark tartományt (241)	788	944
Tasziló a frank túlerő elől meghátrál, megalázkodik, megjelenik az ingelheimi birodalmi gyűlésen, Nagy Károly lefogatja (241)	788 k.	944 k.
Asturia ismét kettészakad, egyik fele adózni kényszerül az emirátusnak, a másik együttműködik a frankokkal (254, III/87)	799 után	944 után
A kazárok megerősítik az Alsó-Don vidéke Meotisz felé eső védvonalát, bizánci segítséggel építik Sarkel várát (256)	834	945
Hárún ar-Rasid kalifa Ibráhim ibn al-Aglabot nevezi ki a mai Líbia térségének kormányzójául. Központja Tunisz (III/93)	800	945
Egy Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	800	945
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		945
Két napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		946
Két Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	801	946
A frank csapatok elfoglalják Barcelonát. Károly megalapítja a Spanyol Őrgrófság elnevezésű ütközőállamot (III/87)	801	946

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Levédi – házasság révén – szoros kapcsolatban van a kazár uralkodócsaláddal (256)	835 k.	946 k.
Nagy Károly a Duna jobb partján személyesen vezeti hadait, míg a bal parton Theodorik gróf tör előre (242)	790/791	946/947

A frankok hajóhadának elsüllyesztése, lovaik és felszerelésük megsemmisítése a Dunánál (229, 247)	790/791	946/947
A vikingek erődöt építenek Dublinban (III/38)	836	947
Megjelennek a vikingek Utrecht és Antwerpen vidékén (III/26)	836	947
Kardam, majd utódja, Krum bolgár csapatai felújítják offenzívájukat a Tiszánál. A D-alföldről elűzik az avar kagán seregét, elhurcolják a fegyverbíró férfiakat (243)	802	947
A nemrég megszervezett Ost-Mark megnagyobbodik, Ny-i feléből létrehozzák az „Avar őrgrófságot". Létrehozzák továbbá a „Pannon őrgrófságot" Bécstől K-re (243, 247)	802 791	947
A frank érdekeknek megfelelő módon „térítenek" a Pannontérség Ny-i peremén (243)	791-től	947-től
Nagy Károlynak az avarokat támadó seregei a Felvidéket, vagyis Hunniát következetesen kímélik (228)	791 után	947 után
I. Niképhorosz bizánci császár – hadakozik a bolgárokkal (243)	802 - 811	947 - 956
Szünetel a német nyelvű irodalom (I/10)	936 - 1060	947 - 1060
Avarhunnia bukása, nagy részét a bolgárok foglalják el (243)	803	948
Az avar kagán az Alföldről a Dunántúlra menekül (244)	803	948
A kazárok és az Árpád-magyarok ellenségeskednek (256/257)	837-től	948-tól
Tibet úrrá lesz a kínai-muzulmán szövetség okozta válságon, Éi irányból veszélyezteti a Tangok fővárosát (III/8)	804	949
A Délvidék és Szerémség területén Avarhunnia utóvédharcot folytat a bolgárok ellen (244)	804	949
Az avarhun belháború kezdete (244)	793	949
Létrejön a vikingek állandó telepe Írországban (III/26, III/38)	838/839	949/950
A bajor Tasziló halála a kolostor várbörtönében (242)	794	950
A bolgárok elleni háborúban életét veszti a kagán és a jugur. A vezetők utódai a frankok segítségéért folyamodnak (244)	794	950
Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (I.) (244, 246)	805	950

A Kaganátus zsidó vallási irányzata közel kerül a viszonylag toleráns muzulmán vallásfelfogáshoz, világnézethez (213)	09. sz-ra	10. sz-ra
A morvákat mindeddig kizárólag avarokkal összefüggésben említették (241)	08. sz. végéig	10. század közepe előtt
Tibet még távol tudja tartani a muzulmán csapatokat a Selyemúttól, a városok többségét uralja a Selyemút mentén (III/8)	08. sz. végéig	10. század közepe előtt
Kasztíliának nevezik már az Ibériai-félsziget egyik részét (254)	08. sz. vége	10. század közepe előtt
A türk Karahanida-dinasztia elfoglalja, kultikus és adminisztratív fővárosává teszi Kasgart (236)	08. sz. vége	10. század közepe előtt
A Pallavák a Rástrakúták hűbéresei lesznek, ill. az ugyancsak tamil eredetű Csólák befolyása alá kerülnek (III/24)	09. sz. elejéig	10. sz. közepéig
Nennius of Bangar, az Arthur-történetek egyik első tolmácsolója (162, 168)	08/09. század	10. század
A gazdag római zsidók politikai hatalommal rendelkeznek, ők a legjelesebb orvosok, legsikeresebb pénzváltók, bankárok (248)	08/09. sz-ban	10. sz-ban
Kazária terjeszkedik, a teljes Dnyeper–Don–Volga-közét belakja, eléri az Aral-tó K/DK-i részét, uralja a Volga-könyök alatt mindkét partot és az Urál-folyó középső szakaszát (255)	08. sz. 2. és a 09. sz. 1. felében	10. sz-ban

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Koreai-félszigeten és a mai ÉK-Kínában virágzó Szilla királyságban ugyanolyan öveket viselnek, mint a sztyeppei lovas népek a Sárga-tengertől a Bécsi-medencéig (III/109)	08. sz. 2. és a 09. sz. 1. felében	10. sz-ban
Nyitra mellett, a Zobor-hegyen működik egy kolostor (III/39)		10. század
Zalavár monostorának előzménye egy avarhun temető (III/44)	09. sz.	10. század
Létrejön Kis-Lengyelország (Krakkó környékén), valanint a gnieznói állam: Nagy-Lengyelország (III/12)	09. sz.	10. század
Az Árpád-magyarság a kaukázusi szabírok és a sztyeppe onogurjai szövetkezése folytán Dentümogerben alakul ki (255)	09. sz-ban	10. sz-ban
Kijev elvileg a kazárok uralma alá kerül, de az uralmat ebben a térségben egyre inkább az Árpád-magyarok gyakorolják (256)	09. sz-ban	10. sz-ban
A karkukok Belső- és Közép-Ázsia vezető hatalmává válnak, a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket is uralják (235)	09. sz-ban	10. sz-ban

A figurális és ornamentális fémdíszítésű fa körmeneti keresztek használatának az időszaka az ír kultúrában (III/38)	09. sz-ban	10. sz-ban
A Kárpát-medence avarhun vezető rétege az egész „avar korban” griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett (103, 248)	09. sz. 1. feléig	10. sz. 2. feléig
Csaba királyfi „szkítiai” (dentümogyeri) jelenléte. Fiainak (Ed, Edemen) a felnevelése (256)	09. sz. 2. nde. 08/09. sz. ford.	10. sz. közepe
Már fennáll és virágzik a rutén (ruszin) állam (III/58)	09. század eleje	10. sz. közepe
A kaukázusi szavárd magyarok (szabírok) a Kijev térségében feltűnt magyaroktól visszavonhatatlanul elszakadnak (257)	09. század eleje	10. sz. közepe
A Kalifátus Kelet-Európával folytatott kereskedelme fellendül, felértékelődik a Volga-vidék, a Volga alsó folyásánál fekvő kazár főváros megtelik türk, perzsa és arab kereskedőkkel (256)	09. század eleje	10. sz. közepe
Bizáncban emlegetik azt a „bolgár” népet (magyarokat), amely a Meotisz vidékén a kazárok fennhatósága alatt él (256)	09. század eleje	10. sz. közepe
Kasgarban, a Karahanidák fővárosában térítő muszlimok járnak, a Karahanidák felveszik a mohamedán vallást (236)	09. század eleje	10. sz. közepe
A „krimhildi csatában” meghal Krimhilda, – Hildebrand, a berni Detre fegyverhordozója öli meg (216)	09. század eleje	10. sz. közepe
Ny-on elterjed a Pannóniában élő, oda tartozó, onnan érkező emberek „Hungarus/Hungarius” megjelölése (248)	09. század eleje	10. sz. közepe
Az abodriták feltűnnek a történelem lapjain: frankokkal szövetséges szláv népként az É-i Kárpátok feletti térségben csatáznak a szászok ellen (III/15)	09. század eleje	10. sz. közepe
Az Ujgur Kaganátus hanyatlóban van (III/8)	09. század eleje	10. sz közepe
Erős szláv vándorlás a Kárpátok külső vonulata mentén. E mozgás fő vonaláról letérve kerülnek be Szilágynagyfaluba, Szamosfalvára, Apahidára abodriták (III/15)	09. század elejétől	10. század közepétől
A kínai uralkodók rendeletekkel korlátozzák a kínaiak és az idegenek kapcsolatát (III/9)	09. század elejétől	10. század közepétől
A frankok Spanyol Őrgrófságának elnevezése: Barcelonai Grófság (III/148)	08. sz. végétől	10. sz. közepétől
Elkészül a Kellsi Kódex (Book of Kells), az írországi kereszténység legfontosabb dokumentuma (III/37/38)	08/09. sz. fordulója	10. sz. közepe után
Az alföldi griffes-indás temetők folytatása nem igazolt (248)	08/09. sz. ford	10. sz. 3. nde.
A K-jávai kultúra jelentős művészi alkotásokat hoz létre, melyek a korábbi ind művészethez képest szabadabb, lágyabb		10. sz. közepétől

formákkal jellemezhetők, ez a valódi indonéz formavilág (III/207)		
Azon mongol kereit törzsek, melyeknek eredeti lakhelye a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén volt, Közép-Mongóliába vándorolnak (236, III/9)	09. sz. közepe	10. sz. közepétől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Mercia állam végzetesen meggyengül a vikingek támadásai miatt (III/25/26)	09. sz. közepe	10. sz. közepétől
A magyarok és a kabarok kezdenek átköltözni az Azovi-tenger mellékéről a Dnyeper és a Dnyeszter közé (az Etelközbe) (257)	09. sz. közepe	10. sz. közepe után
A kereit mongol törzs a Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) területére ér (236, III/9)	09. sz. közepe	10. sz. közepe után
A normannok és dánok támadásai befolyásolják Anglia egyesítésének folyamatát (III/26)	09. sz. közepétől	10. sz. közepe után
A piktek beilleszkednek a skót klánoknak a gaelek által kialakított társadalmi rendszerébe (231)	09. sz. közepe, 08/09. sz. ford.	10. sz. közepe után
Ed (Árpád ükapja) uralkodhat Dentü-Mogyerben (256)	09. sz. 1. nde.	10. sz. 3. nde.
A Temesközbe és a Szerémségbe a bolgárok elől elhúzódó szlávok (abodriták és timocsánok) kezdenek betelepülni (III/15)	09. sz. 1. nde.	10. sz. 3. nde.
A Kárpát-medence Ny-i peremén radikálisan átalakulnak az etnikai viszonyok (248)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
Megszűnik a dévényújfalusi temető használata (249)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
A székely népnév már jól ismert lehet a Pannon-térségben (249)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
A Britannia É-i és K-i részén megtelepedett dánok saját törvényeik és szokásaik (Danelaw) szerint élnek (III/134)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Kaukázusi Albánia (Arran) iszlamizációja a felkelés leverése után befejeződik (258)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Az Árpád-magyarok a Dnyeperen túli pusztákra helyezik át központjukat. Határukat elébb a Dnyeszterig, később a Prut, majd a Szeret folyóig, illetve a Duna torkolatáig kitolják (257)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Ibn Hurdadbih muzulmán földrajzi író kora (235)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Baktria felett az ún. Szaffárida-dinasztia uralkodik (III/56)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Gayhani neves muzulmán földrajzi írónál a besenyők K-i szomszédaiként szerepelnek az oguzok (III/55)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele

Az ujgurok nemzetségei az Altáj-hegységen átvezető kereskedelmi úton jutnak a Tien-san vidékére, a mai Gansu tartomány területén, a türk népek között kánságokat hoznak létre (III/8)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Kimek-, vagy Karluk-dinasztia adja a Karahanida Birodalom kagánjait (III/57)		10. sz. 2. fele
Lengyelország a germán hatalom függvényévé válik (III/12)		10. sz. 2. fele
II. Dzsajavarman hindi vallású khmer király DK-Ázsia meghatározó jelentőségű személyisége, a Khmer Birodalom megalapítója. Istenkirállyá nyilváníttatja magát (III/171)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
Ruténia Kazáriával, annak szomszédos népeivel: onogurokkal és szabírokkal épít ki szoros kereskedelmi kapcsolatot (III/58)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A morvák megjelennek a forrásokban (III/17)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A Pratihárák elfoglalják Kánaudzst. I. Bodzsa (Mihira Bodzsa) lesz a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója (III/24)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
Az afganisztáni központú, mohamedán-türk Gaznavidák rendszeresen betörnek India területére (III/23)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A frank grófok az uralkodótól függnek; nem helyi érdekeket jelenítenek meg, a központi akaratot hajtják végre (III/43)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A Srivijaya királyságban (DK-Szumátra) uralkodó Sailéndradinasztia kiterjeszti fennhatóságát a Maláj-félszigetre (III/207)	09. sz-tól	10. sz-tól
A széles talapzaton álló, figurális és ornamentális reliefekkel borított hatalmas kőkeresztek jellemzően ír gyakorlata (III/38)	09. sz-tól	10. sz-tól 12. sz-ig
Skócia (a Dalriada Királyság) formailag szövetséget létrehozva bekebelezi a pikt országokat (230)	839-től	950-től
Az arab csapatok itáliai hódításaik (és kitörő belharcaik) támogatására fokozottan igénybe veszik Szicília erőforrásait (III/14)	805-től	950-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Frank Birodalom a Kárpát-medence Ny-i peremén a hatalma alá szervezi az avar tisztségviselőket (244)	805 - 796	950 - 952
A besenyők Ny-felé elhagyják eddigi területüket, (I.) (236)	805 - 821	950 - 966
Írország teljes meghódítása a vikingek által (III/26, III/38)	795	951

Az avarhun tudun beenged (behív) egy frank/bajor sereget a Drávánál. A sereg parancsnoka, Erich frauli herceg együttműködik Voinomirral, a szlávok fejedelmével (245, 246)	795	951
Az avarhun belháború eszkalálódik (245)	795	951
Kezdődik a vikingek területfoglalása D-Angliában (III/26)	840	951
Egy „egyiptomi királylány” lesz a piktek uralkodója (230)	840	951
A végveszélybe került Ujgur Birodalom vezető körei a Tarimmedence K-i peremvidékén húzódnak meg (236, III/8)	840 k.	951 k.
A karlukok uralkodója felveszi a kagán címet (235)	840 k.	951 k.
A kirgizek támadják az ujgurok É-i, mindenekelőtt Orhonvidéki területeit (III/8)	840-től	951-től
A griffes-indás kultúra eltűnik Alsó-Ausztria területéről (245)	795 után	951 után
Kivonulnak a birodalmi hadak a Dunántúl nagy részéről (248)	795 után	951 után
Számos Karahanida vezető felveszi az iszlámot (236)	940 után	951 után
A besenyők Ny-felé elhagyják eddigi területüket – (II.) (236)	840 után	951 után
Nagy Károly az Enns-folyótól K-re fekvő területeken Lauricum (Lorch) székhellyel megszervezi Avária tartományt, valamint létrehozta Felső-Ausztria területén Sclavinia tartományt (246)	807	952
Károly döntése: Passau fontos „térítési” feladatot kap (247)	807	952
Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (II.) (244, 246)	807	952
Pipin és Erik friauli herceg az itáliai és a bajor seregekkel behatol a Dél-Dunántúlra, majd elfoglalja a „Ringet” (246, III/261)	796	952
Egyezmény értelmében a Dráva a határ a salzburgi érsekség és az aquileiai patriarchátus térítési területe között (246/247)	796-tól	952-tól
A tudun hűbéres területére frank katonaság érkezik, majd véres csata zajlik le az avarok és a frankok között (247)	797	953
Nagy Károly módosítja koncepcióját, Aquileia és Salzburg mellett Passaut is megjelöli a térítés harmaik bázisaként (247)	797	953
Normann betörések a Frank Birodalomban (233, III/26)	808-tól	953-tól
Nagy Károly Hunnia (Felvidék) területének „megtérítését” is tervezgeti (247)	797/798	953/954
I. Ramiro asturiai király (III/87)	842 - 850	953 - 961

Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (III.) (244, 246)	809	954
Tibet csapatai megostromolják Szamarkandot (III/8)	809	954
Az utolsó „magyar” (hun) „kalandozás” Ny-on. Cambrai, Lobbes, Worms ostroma; portyázás Laon, Reims, Chalons, Metz vidékén, Burgundiában. Továbbá Szászországban (?) (233)		954
I. Kenneth Mac Alpin skót király országához csatolja a piktek két királyságát, átalakítja a skót államot, „Alban” néven új királyságot hoz létre (231)	843	954
Nagy Károly a Felvidék (Hunnia) területére vonatkozó missziós felhatalmazást ad Regensburg egyházi szervezetének (247)	798 után	954 után
A friauli Erich herceg életét veszti az avarokkal folytatott összecsapásban. (A harcok a tudun által szervezett felkelés leverésére irányulnak) (247)	798/799	954/955
A Kárpát-medence avarhun vezető rétege griffes-indás díszövvel, felszerszámozott lóval, fegyverekkel temetkezett (103, 248)	810-ig	955-ig
Avarhun felkelés, ami a tudun kivégzéséhez vezet (241)	799	955
Gerold prefektus meghal az avarhun felkelés során (241, 247)	799	955
Írország területéről norvégok támadják Aquitaniát (233, III/26)	799	955

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Pannon-térség Ny-i része frank uralom alá kerül. A Győr és Bécs közötti térségben avar vezérek maradnak hivatalban (248)	810 k.	955 k.
A kazáriai kabar felkelés időszaka – (I.) (257)	09. sz. közepe, 810 - 825	955 - 970
A Dunántúl onogur közösségei és a határsávból behúzódó D-i székelyek (gepidák) ismét birtokukba veszik és felújítják az erődítményeket (földvárakat) (248)	811-ig	956-ig
Az avar belháború etnikai elkülönüléssel ér véget (244)	810-es években	950/960 k.
Károly megerősíti a drávai térítési határ-egyezményt (247)	811	956
Nagy Károly „igazságot” tesz, meghúzza a módosított határvonalakat az avarhunok és a szlávok között (248)	811	956
A Sarkel-erőd építését kezükbe veszik a bizánciak (256)	811	956

Kaukázusi felkelés. Albánia területének népei, köztük az ott maradt szabírok elűzik muzulmán helytartóikat – (258)	845 k.	956 k.
A Marcal és a Torna összefolyásánál erődítményt alakítanak ki (Szegvár) (III/44)	800 k.	956 k.
Norvég vikingek telepednek le az Orkney-szigeteken (210, 230)	800-tól	956-tól
A kazáriai kabar felkelés időszaka – (II.) (257)	845 - 855	956 - 966
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	812	957
A frank és a cordobai hatalom kiegyezése: a Pireneus-vidék az Ebro-folyóig a frankok befolyási övezete (III/87)	812	957
Aacheni béke (Bizánc és a Karoling Birodalom között) (249)	812	957
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	812	957
Napfogyatkozás Európában (I/268)		957
Villásszakállú Sven, Dánia pogány királya (III/25)	946 - 1014	957 - 1025
Névtelen szír krónika emlékezik egy gót-bizánci csatára (15)	813	958
Erdély és Bihar stratégiai pontjainak bolgár elfoglalása (243)	813	958
II. Dzsajavarman hindi vallású khmer király az Angkor-síkságon kijelöli fővárosának a helyét (Kambodzsa) (III/171)	802	958
Csata az onogur utódállam (Hungária) csapatai és a birodalmi haderő között, melyben a bajorországi őrgróf: Goteram (Gerold utóda), valamint Cadolac, Ost-Mark prefektusa is elesik (250)	802	958
Kékfogú Herald dán király (III/25)		958 - 987
Zodan (princeps Pannoniorum) leteszi a fegyvert a birodalom csapatai előtt, így a későbbi Győr vármegye területe is frank fennhatóság alá kerül (250, III/16)	803	959
Károly Ost-Mark újabb kibővítésével létrehozza Oriens tartományt (marchia Orientalis), melynek központja Regensburg. A terület magába foglalja a Dunántúl Ny-i szegélyén kívül a mai Kelet-Ausztriát és Szlovénia egy részét is (250)	803	959
Tivadar Dráva–Mura-vidéki „kapkán” a frankok védelmét kér a támadó szláv csapatok ellen – (I.) (250)	814	959
Meghal Nagy Károly, utóda a fia, Jámbor Lajos lesz (251)	814	959
I. Jámbor Lajos fia, I. Lothar lép a bajor trónra (251)	814	959

A Jamato-korszak vége, s a Nara-korszak kezdete – japán történészek szerint. Heidzsó (Nara) a császári székhely (III/63)	710	959
I. Jámbor Lajos (Ludovicus Pius) országlása (III/67)	814 - 840	959 - 996
Jámbor Lajos alatt olyan egyházi irány kerül előtérbe, amely csak a megszentelt latin nyelvet hagyja érvényesülni (I/10)	814 - 840	959 - 996
A Számánida udvar testőrségéből alakul meg a Gaznavidadinasztia, mely a továbbiakban meghatározó szerepet visz az iszlám India felé való elterjesztésében (236)		960 k.
Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalása (243/244, 251)	815 k.	960 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A mezőségi székelység zöme a K-i Kárpátok belső vonulatán kívülre húzódik (251)	815 k.	960 k.
Az afganisztáni központú, mohamedán-türk Gaznavidák rendszeresen betörnek India területére. (Később elfoglalják Irán területének egy részét és India ÉNy-i részeit) (III/24)		960-tól
A K-közép-európai államok áttérnek a keresztény vallás birodalmi változatára (III/12)	804 után	960 után
Tivadar Dráva–Mura-vidéki „kapkán” a frankok védelmét kér a támadó szláv csapatok ellen – (II.) (250)	805	961
Az Orkney-szigetek norvégok általi meghódítása (210)	850 k.	961 k.
A vikingek letelepednek a Shetland-szigeteken is (210)	850 k.	961 k.
II. Ramiro halálát követően III. Ordoño a leóni király (III/87)	950 - 956	961 - 977
I. Ramiro halálát követően I. Ordoño az asturiai király (III/87)	850 - 866	961 - 977
Örményország területén (az arab hódítás kezdetétől) 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk (177)	851-ig	962-ig
Jámbor Lajos felosztja fiai közt örökségét (251, III/18, III/67)	817	962
Jámbor Lajos és a birodalom K-i felének uralkodója, Német Lajos sem tud semmit tenni Hungária önállósága ellen (III/20)	817 után	962 után
Elkészül a Book of Armagh, az egyetlen ír nyelven írott mű, amely megmaradt a fejlett középkor előttről (III/38)	807	963

Mojmir uralma esetleg ilyen korán elkezdődik (III/17)	818, 811	963 - 967
A Nara-korszak virágzása idején készül el Japán Krónikája (Nihonszoki) (III/63)	714 - 720	963 - 969
Már a norvég vikingek ellenőrzik az Ír-szigetet (III/26)	853-ra	964-re
Jámbor Lajos elfoglalja a baszkoktól Gascogne területét (III/87)	819	964
„Ügyek… feleségül vette Dentü-Mogyerben Önedbelia vezér Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta” (III/34)	819	964
Írországban a dán vikingekre normann megszállók telepednek, és megalapítják államszervezetüket Dublin vidékén (III/38)	853, 820	964/965
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	819 - 822	964 - 967
A normannok megalapítják államukat Dublinnál (III/26, III/45)	820	965
Az Ujgur Kaganátus átmenetileg úrrá lesz a hanyatlás miatt önállósodó pusztai törzseken, és diplomáciai offenzívát kezd Kínával fennálló kapcsolatai helyreállítása érdekében (III/9)	820 k.	965 k.
Karak kazár kagánnak K-en sikerül legyőzni a lázadó kabarokat és behatolni a fővárosukba, Szamandarba (257)	820 k.	965 k.
A vikingek támadásai évente ismétlődnek Európában (III/26)	820 után	965 után
Álmos születési idejének alternatívája (III/33)	820 – 825 k.	965 – 970 k.
A kínai udvarban magas rangú ujgurok jelennek meg egy dinasztikus házasság érdekében (III/9)	821	966
Meghal Szatuk Bogra Karahanida kán (236)	955	966
Besenyők már nem tartózkodnak a Felső-Irtisz térségében (236)	821 k.	966 k.
Békeszerződés erősíti meg a tibetiek hatalmát Kelet-Turkesztánban, és lényegében egész Kanszu (Gansu) felett, továbbá Szecsuan Ny-i részén (III/9)	822	967
I. Sancho leóni király (III/87)	956 - 966	967 - 977
Cordobában Al-Hakám után II. Abd-ar-Rahman uralma (III/87)	822 - 853	967 - 998
Egy részleges napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		968

IV. Ordoño leóni király (III/87)	958 - 966	969 - 977
A Rusztamida-dinasztia legjelentősebb imámja: Abu Szaid Aflab ibn Abdal-Vahháb (ibn Rusztam unokája) uralma (III/93)	824 - 872	969 - 983

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A varégok Uppland és Gotland felől terjeszkednek Észtország, Lettország, a Ladoga-tó és az Onyega-tó felé, Sztárája Ladoga területén jelentős támaszpontot építenek ki (III/26, III/58)	825 k.	970 k.
Kékfogú Herald dán király megkeresztelkedik, Jellingből Roskildébe teszi át a székhelyét (III/25)		970 k.
A Nyék törzs kiválik az onogur vagy „barszil” törzsközösségből, és a magyarokhoz (szabírokhoz) csatlakozik – (I.) (III/33)	870 k.	970 k.
Navarrában II. Sancho Garcés Abarca uralkodik (III/87)		970 - 994
Garcia Fernandez kasztíliai király, aki bekebelezi Asturia jelentős részét (III/88)		970 - 995
Harald Klak viking vezér megkeresztelkedik, – számít Jámbor Lajos támogatására a dán trónért folytatott harcában (III/25)	826	971
A kazárok támadását a magyar-kabar erők visszaverik, megvédik új határaikat. Megszűnik a kazár fennhatóság (257, III/33)	826	971
Bulgária elfoglalja Sirmiumot (III/15)	826	971
A Nyék törzs kiválik az onogur vagy „barszil” törzsközösségből, és a magyarokhoz (szabírokhoz) csatlakozik – (II.) (III/33)	860	971
Hanyatlik az Abbászidák hatalma, mindenfelé a muzulmán világban megerősödnek a helyi hatalmasságok (III/87).	860 k.	971 k.
A Feröer-szigetek norvégok általi megszállása (210/211)	860 k.	971 k.
A Přemysl-dinasztia a cseh állam élére kerül (III/13)	960 k.	971 k.
Gnieznói Piast I. Mieszko, Lengyelország fejedelme a germán hatalomtól lazán függő országban egyesíti az Odera, a Visztula és a Warta vidékén élő lengyeleket (III/13)	960-tól	971-től
Vikingek érkeznek Izlandra (III/27)	861	972

A Gaznavida-dinasztiával párhuzamosan kezd uralkodni a perzsa-muzulmán Szaffárida-dinasztia DK-Iránban, Szisztánban, a mai Irán és Afganisztán határvidékén (III/24)	861-től	972-től
Az Aglabidák elhódítják Szicíliát a bizánciaktól és arab riválisaiktól (III/14, III/93)	827-től	972-től
III. Egbert wessexi király kísérletet tesz egységes angolszász állam létrehozására (III/26)	827/828	972/973
Az Aglabidák („szaracénok") D-Európát támadják (III/93)	827 - 902	972 - 1047
A Karoling Birodalom határa elér a Dráva–Száva-köz középső részébe, a timocsánok földjéig (III/15)	828-ra	973-ra
Nagy-Lengyelország, Kujávia és K-Pomeránia területe tartozik Mieszko országához, de a fejedelem arra törekszik, hogy NyPomerániát is az uralma alá vonja (III/13)	962	973
A Táhiridák a Szaffáridák ellenében elveszítik hatalmukat (236)	873	973
A Számánidák Szamarkandban, majd Buharában uralkodtak – a Szaffárida-dinasztia ellenében (III/56)	874 előtt	974 előtt
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	818	974
Napfogyatkozás Európában (I/268)		974
A Számánida-dinasztia az Aral-tótól délre fekvő országokban és Perzsia területén bír jelentős hatalommal (III/56)	874-től 999-ig	974-től 1010-ig
Az etelközi, törzsszövetségi magyar állam megalapítása (III/33)	830	975
A Karniola törzsszövetség fő etnukuma: a szlovén (a Karavankáktól D-re, Szlovénia területén, Karoling hűbérben) (III/15)	830 k.	975 k.
Ügek/Ügyek a magyar uralkodó, akinek felesége (a korezmiai származású) Emese (III/33)	830 - 835	975 - 980
Mojmir morva fejedelem uralma (III/17)	830 - 846	975 - 1002
A megalakuló skandináv püspökségek a brémai érsek fennhatósága alá kerülnek (III/25)		975 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Ljudevit (a frank-vazallus Borna utóda), a Száva-völgyben élő horvátok vezetője függetlenségi háborút folytat a bolgárok és a frankok ellen (III/15)	819-től	975-től

Magyarország D-i területein terjednek el először az egyházi élettel kapcsolatos magyar szavak (III/42)	830 - 880	975 - 1025
Az Aglabidák elfoglalják Palermót (III/14)	831	976
A dánok már Wessexet is támadják (III/26)	865-től	976-tól
A bajor Henrikek elkezdik Hungária uralkodójának megkörnyékezését. Dinasztikus házassággal igyekeznek a magyar uralkodót a bajor érdekek alá rendelni (III/20)	965 k.	976 k.
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás – 1. (I/268)	832	977
Napfogyatkozás Európában (I/268)		977
A Gaznavidák elfoglalják Perzsia jelentős részét (236)		977
Lengyelország áttér a kereszténység németek által gyakorolt válfajára (III/13)	966	977
A dánok megalapítják Yorkot, állandó, megerősített bázisukat a Brit-szigeten (III/26)	866	977
Az Ujgur Kaganátus a belső ellentétek és a külső támadások következtében az összeomlás szélére kerül (III/9)	832 k.	977 k.
III. Ramiro leóni király (III/87)	966 - 985	977 - 996
Gnieznói Piast I. Mieszko (Mesco, Mieczyslaw) lengyel király. Országához csatolja a tengermellék középső és Ny-i területeit, aztán Sziléziát és Kis-Lengyelországot is (III/12)	966 - 990	977 - 1001
Asturia (egyik felének) királyaként I. Ordoño után III. (Nagy) Alfonz uralkodik (III/87)	866 - 910	977 - 1021
A dunántúli Fischa–Duna–Dráva négyszög terülén a frankok vazallus avarhun fejedelme (kagán) uralkodott (III/16)	933-ig, 822-ig	978-ig
Az Annales Fuldenses újabb napfogyatkozása – I. (I/268)	878	978
Újabb napfogyatkozás Európában (I/268)		978
Ljudevit halála, vége a horvát szabadságharcnak (III/15)	822	978
A Száva-völgy és a Dráva–Száva-köze jelentős részben bolgár/morva uralom alá kerül (III/15)	833	978
Pribina elnyeri Karantániát Mosaburg székhellyel (III/16)	833	978
Jelentős változások a Frank Birodalom K-i felén (III/18)	822-től, 833-tól	978-tól
A K-ről Ny-ra törő nagybesenyők említése a Kaszpi-tenger É-i vidékén (III/40, III/55)	834	979

A Kazár Birodalom lerövidíti határait, és felhagyja a Don jobb partjára épített Sarkel-erődöt (III/33)	835	980
Masszív dán betelepedés Anglia területére (III/26)	835-től	980-tól
Géza fejedelem uralkodásának kezdete, Pannon-Hungária egyesül a felvidéki Hunniával (III/15/16)	970-es évek	980-as évek
A germán elit nem nézi jó szemmel Lengyelország területi gyarapodását (III/13)	970-es évektől	980-as évektől
Volgai Bolgárország lerövidíti területének DK-i határait, népességének súlypontját áthelyezi É-felé (III/34)	870-es évek	980-as évek
Az iráni Dzsajháni írásai az Etelköz etnikai és politikai viszonyaival is foglalkoznak, s az Árpád- magyarok K-i határaként a Don-folyót nevezik meg (III/33, III/34)	870/880-as évektől	980/990-es évektől
A Kimek/Kipcsak Törzsszövetség Ny-i határa az Urál (III/55)	870-re	981-re
Szent Adalbertet pappá szentelik Prágában (III/47)		981
Carhamptoni csata. III. Egbertet legyőzik a vikingek (III/26)	836	981
A tibeti császár elrendeli, hogy hét-hét háztartás köteles egyegy szerzetes fenntartásáról gondoskodni (III/9)	836	981

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kínai császár megtiltja, hogy kínaiak „színes emberekkel” lépjenek kapcsolatba (III/9)	836	981
Jámbor Lajos felismeri a realitásokat, lemond Oriens tartomány egy részéről, az így Géza fejedelem kezébe kerül (III/18, III/67)	825 k.	981 k.
Géza fejedelem a Morva-folyó mentét és a mai Bécs környékének jelentős részét is uralja (III/18, III/67)	970 k.	981 k.
A kimek törzsszövetség legnyugatibb összetevője a kipcsakok törzse az Urál-vidéken (III/33)	870 k.	981 k.
Mercia (wessexi) tartomány fennállásának véget vetett a skandináv invázió (III/26)	870 után	981 után
A K-i magyar lovasok Ny-felé tájékozódtak, felbukkannak a Duna-deltában (III/33)	836 - 838	981 - 983
A dánok meghódították a Temzétől É-ra fekvő és a K-i angolszász királyságok területét (III/26)	871-ig	982-ig
Kilenc csata zajlik le egymás után a dánok és Wessex között, ezek egyike a nevezetes Hingston downi csata (III/26)	871-től	982-től
Az Aglabidák elfoglalják Ennát (III/14)	837	982

Nagy Alfréd, Anglia egyesítésének szorgalmazója – (I.) (III/26)	871 - 899	982 - 1010
Pribina csak a Száva-menténekegy szakaszán uralkodó Salacho közbenjárására foglalhatja el hivatalát Mosaburgban (I.) (III/18)	837 után	982 után
Anglia győzelmet arat a Hingston downi csatában (III/26)	838	983
A Don bal partján elkészül az új Sarkel-erőd (III/34)	838	983
A Rusztamidák („szaracénok”) az itáliai szigeteket és a Dfranciaországi partvidéket támadják (III/93)	872 után	983 után
Ügyek csapatai támadják a Bizánc uralma alatt álló al-dunai erődítéseket, foglyul ejtik a bizánci kormányzót (III/34)	839	984
Ujguriában egy trónkövetelő segítséget kér a kirgizektől (III/9)	839	984
A varégok a K-európai folyókon lehajózva felveszik a kapcsolatot a kazárokkal és Bizánccal (III/58)	839 k.	984 k.
Pribina a Száva-menténekegy szakaszán uralkodó Salacho gróf közbenjárására foglalja el hivatalát Mosaburgban (II.) (III/18)	839 után	984 után
II. (Szent) Henrik élete. A Liudolfing-, tehát az ún. „Szász” dinasztia tagja. (Nem azonos a bajor IV. Henrikkel!) (III/69)	973 - 1024	984 - 1035
Abdallah al-Mahdi, az első Fátimida kalifa élete (I.) (III/201)	873 - 934	984 - 1045
A Ny-i székelyek többsége a mai K-Ausztria vidékéről átköltözik a Rába, a Kerka és az Alsó-Mura vonalára, Hungária Ny-i határvidékére (III/16)	970-es évek közepére	985-re
Egy ujgur népcsoport, a sari yugur az Aral-tótól ÉK-re fekvő Aral–Karakum sivatag vidékére költözik (III/9)	840-re	985-re
Bizánc a Krím-félszigeten megszervez egy új katonai közigazgatási egységet, vagyis „themát” (III/34)	840	985
A kirgizek megtámadják és elfoglalják az Orhon-folyó melletti Ordubalik ujgur fővárost, megölik a kagánt (III/9)	840	985
Nagy Károly utópikus elképzelései szétfoszlanak, ám a birodalom DK-i expanziója Német Lajos álma is (III/18, III/67)	840 k.	985 k.
Álmos vezér megerősíti Kijev erődítményeit (III/58)	840 k.	985 k.
Hibás álláspont szerint a magyarok fiktív, besenyőktől elszenvedett vereség után telepednének az Etelközbe – (I.) (III/41)	840-től	985-től

A kumánok az Ujgur Kaganátus összeomlása után a kitájok uralma alá kerültek volna, ezért inkább Ny-ra húzódnak (III/55)	840 után	985 után
Az Árpád-magyarság új vezetője Ügyek fia, Álmos lesz (III/34)	840 - 850	985 - 995
Álmos vezér Kijev, Ruténia vidékén tevékenykedik (III/52)	840 - 858	985 - 1003
Kirgiz uralom Mongólia területén – (I.) (III/10)	840 - 945	985 - 1056
Kirgiz uralom Mongólia területén – (II.) (III/10)	840 - 920	985 - 1065

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Lindisfarne-szigetén kiürítik kolostorukat a szerzetesek, a viking betörések miatt a szárazföldre költöznek (III/27)	875	986
I. Szőke Harald norvég király az Orkney-szigeteket autonóm norvég grófsággá nyilvánítja (211)	875	986
Az erős germán közösségek megszervezik önvédelmüket, és előkészítik saját terjeszkedésüket (III/18)	875 k.	986 k.
A besenyők K-Európa határán tartózkodnak (III/55)	875 k.	986 k.
Megszületik Madarász Henrik (III/67)	875/876	986/987
Jámbor Lajos politikai helyzete megrendül (III/67)	830-as évek	986 - 996
A Garam-folyó partján, Bény térségében Géza fejedelem tovább fejleszti az avar sáncokat (III/28)	10. sz. 4 negyede	986 - 1008
Madarász Henrik (Dicsőséges Ottó fia) (III/69)	875 - 936	986 - 1036
Northumbria D-i részét is elfoglalják a dánok (III/27)	876	987
Lengyelország határa ÉNy-on eléri az Odera torkolatát (III/13)	976	987
Bodzsa király legyőzi a behatoló muzulmán csapatokat, elfoglalja Kács területét, felszabadítja Szindh területét is (III/24)	842	987
Megölik a tibeti uralkodót, kitiltják a buddhizmust KözépTibetből (III/9)	842	987
A kínai császár elkezdi az „idegen” vallások üldözését (III/9)	842	987
Brian Boru már ír király (III/38)	976-tól	987-től

A tibeti uralkodó család elveszíti a hatalmát, de egyik buddhista ága Ny-Tibetbe menekül, átvészeli a bön restaurációt (III/9)	842 után	987 után
Az Annales Fuldenses egyik napfogyatkozása – 1I. (I/268)	832	988
Napfogyatkozás Európában (I/268)		988
Bizáncban véget ér a „képrombolás” időszaka (I/41)	843	988
Vallásüldözés. A kínai császár parancsára a buddhista és a manicheus papokat meg kell ölni (III/110)	843	988
Az Aglabidák elfoglalják Messinát (III/14)	843	988
Mercia területét az angolok és a dánok osztják fel (III/27)	877	988
A Gaznavida-dinasztia a nevét onnan kapja, hogy Alptegin a kabuli királyoktól elragadja Gazna területét (III/24)		988
A Gaznavidák elfoglalják Kabult (236)		988
Egyes menekülő ujgurok a Sárga-folyó mellett verik fel a sátraikat, de egy kínai császári had megtámadja őket, és vagy tízezer ujgurt legyilkol (III/9)	843 k.	988 k.
Egy kínai különítmény legyilkol sok muszlim, zsidó és keresztény kereskedőt DK-Kínában, Zaitonban (III/9)	878	989
Nagy Alfréd Edingtonnál visszaveri a dánokat (III/27)	878	989
Nagy Alfréd elhódítja Ős-Londont a dánoktól (I.) (III/27)	878	989
Az Annales Fuldenses egyik napfogyatkozása – II. (I/268)	878	989
Napfogyatkozás Európában (I/268)		978
Párizs viking ostroma (III/65)	879	990
Vikingek Hamburgot, Párizst rombolják (III/26, III/65)	845	990
A bolgár–keleti frank területfelosztás megerősítése (III/19)	845	990
Lengyelország része Szilézia és Kis-Lengyelország is (III/13)		990-től
Muzulmán írások a magyarok államának K-i határaként a Donfolyót nevezik meg (III/34)	880-as években	990-es években
Az Árpád-magyar törzsek átszervezése az Etelközben (III/34)	880-as években	990-es években
Egy nagy normann sereg fél Franciaország területét keresztülkasul járja, a lakosságot adófizetésre kényszeríti (III/26)	880-as években	990-es években
A közép-európai érsekek egy része nem a Karolingokkal, hanem a helyi német hatalmasságokkal egyezteti érdekeit (III/13)	980-as évektől	990-es évektől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Miután Géza fejedelem Esztergomot székhelyévé tette, megnő a város és a dunai átkelőhely jelentősége (III/19)	980-as évektől	990-es évektől
A kínai vallásüldözés intenzív szakasza véget ér (III/110)	846	991
Az É-dunántúli és felvidéki hun elit Oriens tartománnyal, a csehekkel, a lengyelekkel ápol szorosabb kapcsolatokat (III/19)	980 k.	991 k.
A lengyel állam a csehekkel, Hungária É-dunántúli és felvidéki vezetőivel, ill. Oriensszel ápol szoros kapcsolatokat (III/13)	980 k.	991 k.
Szászföldi Dicsőséges Ottó, – harcol a normannok ellen, majd hatalmát kiterjeszti Türingiára (III/13, III/18, III/20, III/28, III/30, III/65, III/67, III/68, III/69, III/70)	880 - 912	991 - 1023
Abdallah al-Mahdi, az első Fátimida kalifa élete (II.) (III/201)	881 - 954	992 - 1065
Napfogyatkozás Britanniában (I/267)		993
Æthelred nevű northumbriai király napfogyatkozása (I.) (I/267)	848	993
Kezdődik Nagy Alfréd uralkodása – (I.) (III/26)	848	993
Az Aglabidák elfoglalják Raguzát (III/14)	848	993
A tibetiek uralták a Selyemút egy szakaszát, Dunhuangot (III/9)	848-ig	993-ig
Normannok rombolják le Gesoriacumot (III/65)	882	993
A kipcsakokat, oguzokat, úzokat Ismā'īl ibn Ahmad csapatai űzik el az Aral-tótól É-ra fekvő területről (III/35, III/56)	893	993
Bizánc és az Aglabidák békésen megállapodnak a Szicíliáról, majd egymást támogatják a sziget védelmében (III/167)	848 után	993 után
II. Bermudo leóni király (III/87)	982 - 999	993 - 1010
Kezdődnek az elbai szlávok és a polábok felkelései (III/67)	983	994
Szent Adalbert a német hatalommal együttműködő II. Boleslav jelölése nyomán válhat prágai püspökké (III/13, III/20, III/40)	983-tól 994-től	994-től

Osbaldus karintiai püspök leválik Salzburgról. Kéri, hogy területén maga a pápa állítson fel püspöki székhelyet (III/20, III/67)	838	994
Navarrában II. Garcia Sanches uralkodik (III/87)		994 - 1000
Egy normann-fríz összecsapás, – a frízek győznek (III/26)	884	995
Létrejön egy megállapodás vikingek és a frankok (Jámbor Lajos) között a tengerparti területek megosztásáról (III/65)	839	995
A cordobai emír emeli az asturiai keresztények adóját (III/87)	850 k.	995 k.
A Frank Birodalom válsága fokozódik, részei egymás ellen fordulnak. Jámbor Lajos Károlyt preferálja (III/20, III/67)	839/840	995/996
Álmos fejedelem Kijev vidékén uralkodik (III/41, III/58)	850 - 858	995 - 1003
Az ún. Nesztor-krónika által átfogott időszak (III/184)	850 - 1110	995 - 1221
Teljes napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		996
Teljes napfogyatkozás Jámbor Lajos halála előtt (I/267)	840	996
Meghal Jámbor Lajos (I/267, III/65)	840	996
Prágai Szent Adalbert elhagyja székét, Rómába távozik (III/20)	985	996
Lothar már csak Verdunt uralja, és csupán Felső-Lotaringiában van még jelentősebb befolyása (III/65)	985	996
Ottó lemond a bajor hercegség megszerzéséről, de a szlávokat igyekszik jobban a befolyása alá vonni (III/67)	985	996
Piast I. Mieszko behódol Ottónak (III/13)	985	996
Megalakul a független Sváb Hercegség (III/20, III/67)	985 k.	996 k.
A magyar trónutódlás kérdésében Szent István megszületése és Mihály vezér halála után feszültség keletkezik (III/19)	985 k.	996 k.
A vikingek újra Párizst támadják (III/65)	885/886	996/997
A Nesztor-krónikában feltüntetett első évszám (III/184)	852	997
Nagy Alfréd elhódítja Ős-Londont a dánoktól (II.) (III/27)	886	997

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Testvérei (Német Lajos és Kopasz Károly) legyőzik Lothart a Fontenoy-i csatában (III/65)	841	997
Lothar visszavonul a politikától (III/65)	986	997

A karoling belháború egyelőre véget ér, a királyfiak leteszik a „strassburgi esküt”. (III/68)	841/842	997/998
Az „utolsó szász felkelés”. (Valójában Dicsőséges Ottó katonai vállalkozása, amivel a térség Karoling-vazallus szláv elemeit próbálja kiszakítani a birodalomból) (III/13, III/68)	841 - 845	997 - 1001
Az angolszászok küzdenek a dán uralom alatt álló területek felszabadításáért (III/27)	886 - 891	997 - 1002
Egy hibás nézet szerint a magyarok egy fiktív, a besenyőktől elszenvedett vereség után telepednek az Etelközbe – (II.) (III/34)	840-től, vagy 853-tól	996-tól, vagy 998-tól
Az első ófrancia mondatok a strassburgi esküben (I/10)	842	998
A varégok először támadják a Bizánci Birodalmat (III/58)	842	998
Párizsi Odó epizódja (III/65)	887 - 898	998
Henye Lajos követi Lothart a Ny-i trónon, akivel megbicsaklik a Ny-i Karoling hatalom, – kezdődik a Capetingek ideje (III/65)	987-től	998-tól
Alsó-Lotaringiában Karoling Károly herceg uralkodik (III/65)	987 után	998 után
II. Abd-ar-Rahman halála után I. Mohamed a cordobai emír, aki sokat bajlódik a mozarabok lázadásának elfojtásával (III/88)	853 - 861	998 - 1006
Capet Hugo (és a fia) uralma a Ny-i frank területeken (III/65)	987 - 996	998 - 1007
Mahmud Gaznavi türk uralkodó. (Támadja Indiát, adjáratok sorát vezeti a rádzsputok ellen) (III/24)		998 - 1030
A négy ismert ófrancia nyelvű költemény kora (I/10)	842 - 1050	998 - 1050
A normannok megtelepedtek Normandia területén, de a Bretagne-i Alantól vereséget szenvedtek (III/26)	888 előtt	999 előtt
Bajor Henrik az Elbán túl szláv lakosságú területeket hódított el, de tartósan nem képes birtokolni azokat (III/116)	988 előtt	999 előtt
Ottó meghódítja a szláv lakosságú Elbán-túl területét (III/37)	988-ig	999ig
Szent Adalbert a pápától engedélyt kap jeruzsálemi zarándoklatára, ám tervét a prágai világi uralkodó megakadályozza (III/40)	988	999
Jámbor Lajos halála után a verduni szerződés említi a Német Királyság K-i peremén élő avarhunokat (III/20, III/68)	843	999

Egy Karoling-vazallus hercegség „szász” földön (III72, III/65)	843-tól	999-től
Az Elba és az Odera közötti terület Dicsőséges Ottó birodalmának („Szászországnak”) a része (III/37, III/65, III/68)	843 - 911	999 - 1022
Ottó embere, Bernát herceg nem tudja megőrizni Bajor IV. Henrik ellenében az Elba és Odera közötti területeket (III/37)	988 - 1011	999 - 1022
Már létezik Normandia (III/65)		1000 előtt
A Poitou-dinasztia megszerezte Aquitania jelentős részét, – aztán elismeri a Capetingek felsőbbségét (III/65)		1000 előtt
A kunok a Kaukázus térségében, a dagesztáni hun közösség részeként éltek, onnan húzódtak a Turáni-alföldre (III/55)		1000 előtt
Kialakult a norvég nép Skandinávia egyes törzseinek az őssvédektől való elkülönülése révén (III/25)		1000 előtt

A Csenla Királyság uralta a Mekong-deltát, a folyó középső szakaszát és a mai Kambodzsa egész területét (211, III/171)	09. sz. közepéig	10. sz. végéig
A varégok behatolnak a lettek és észtek hazájába, továbbá a Dnyeperen és a Volgán a kazár területekre is (III/58)	09. sz-ra	10/11. sz-ra
Egyesek szerint az ószláv törzseknek a balti népekkel való keveredéséből létrejön a fehérorosz etnikum (III/58)	09. sz-ra	10/11. sz-ra
Eritrea népessége az Etióp Királyság viszonylagos függetlenséggel rendelkező tartományában élt (III/228)	09. sz-ig	10/11. sz-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Engria területén és Engriától K-re a bizánci, ill. a római térítés megérkezéséig a kereszténység kelta- és K-i keresztény alapokról kifejlődött változata lehetett meghatározó (170)		10/11. sz-ig
Stare Mestóban feltártak két templomalapot, melyeknek kifejezetten keleties alaprajzuk van (III/20/21)	09. sz.	10/11. sz.
A K-i frankok a Száva-völgy és a Száva-torkolat alatti Dunaszakasz birodalmi integrációjára törekednek (III/16)	09. sz.	10/11. sz.
A Szerémség és Szlavónia területén, a dunai Dráva-torkolat vidékén jelen vannak a gepidák (székelyek) (III/15)	09. sz.	10/11. sz.
A késő avarkor végére a griff szimbólum alkalmazása a Kárpátmedencében csaknem teljesen kivész (251)	09. sz.	10/11. sz.

A gurdzsárok is áttérnek a hindu vallásra, Amba Máta, a Föld istenasszonya lesz a legkedvesebb istenségük (III/24)	09. sz.	10/11. sz.
Anglia É-i, K-i részén a dán jogrend érvényesül (III/25, III/91)	09/10. sz.	10/11. sz.
A buddhista szerzetesek Japánban jelentős befolyásra, hatalomra tesznek szert (III/64)	08. sz.	10/11. sz.
A kumánok csatlakoztak a kipcsakokhoz, illetve a Kimek Törzsszövetséghez, s annak K-i szárnyát képezik (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A Hangáj-hegység lakói, a kereit törzsek fennhatóságukat a Szelengától a Tola-folyó felső folyásáig kiterjesztik (III/153)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A Dél-Góbi vidékén keveredik ki a keresztény öngüt nép, akiket a mongol források fehér tatárokként emlegetnek (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
Szó esik az Altáj vidékén élő mongol najmanokról (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
Kezdődik a dravida Csólák újabb nagy korszaka (III/24)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A bajor és sváb lovagok sokasága érkezik Géza fejedelem udvarába, hogy segítsék a bajor „térítés” kibontakoztatását (III/20)	10. sz. utóján	10/11. sz. ford.
Oguz szeldzsukok Közép-Ázsiában, (ám az oguzok a Kaukázuson keresztülvágva eljutnak Kis-Ázsiába is) (III/56, III/150)	09/10. sz. ford., 889 után	10/11. sz. ford.
Már állnak Esztergom és Veszprém templomai (III/20)	09. sz. köz-ére	10/11. sz. f-tól
Két jelentős templom felszentelés (a salzburgi érsek jóvoltából) Mosaburg térségében (III/20)	09. sz. közepén	10/11. sz. ford. után
A Nyitra–Pozsony–Moson–Sopron–Vas–Zala vonal mentén nagy létszámú székely lakosság él (III/21)	09. sz. közepén	10/11. sz. ford. után
Bagdad nem uralja a muzulmán világ távoli részeit (III/129)	09. sz. köz-től	10. sz. végétől
Az Abbászida Kalifátus válságok sorozatát éli át (III/257)	09. sz. köz-től	10. sz. végétől
A normann hódítás az egész ír szigetvilágra kiterjed (III/38)	09/10. sz. ford.	11. sz. eleje
Megyeszervezés Magyarországon – Karoling mintára (III/43)		11. sz. eleje
Magyarországon a vármegye mellett külön szervezet jön létre a királyi birtokok igazgatására – (bajor modell) (III/43)		11. sz. eleje
Megépül az aracsi és a szőregi görög rítusú monostor, és Zebegényben is működik egy görög rítusú remetetelep (III/47)		11. sz. eleje
A besenyőktől É-ra élnek a Kimek Törzsszövetség részét képező kipcsakok, akik az Urál-folyó vonaláig jutnak el (III/56)	10. sz. eleje	11. sz. eleje

Kína É-i, hódoltsági területein a Hszi Hszia tangut-, ill. a Karahanida- és a Liao kitáj-kidan dinasztia uralkodik (III/112)	10. sz. elejétől a 11. sz. 1. f-ig	11. sz. elejétől a 12. sz. 1. f-ig
Elsorvad a viszonylagos függetlenséget élvező Akszum autonómiája az Etióp Királyságban (III/228)		11. sz. 1. fele
A Rusztamidák („szaracénok”) az itáliai szigeteket és a Dfranciaországi partvidéket támadják (III/93)	10. sz. 1. fele	11. sz. 1. fele
A britanniai kelták a Clyde-folyó mentén még őrzik függetlenségüket. Dumbarton az utolsó jelentős sziklaváruk (III/90)	10. sz. 1. fele	11. sz. 1. fele
A Frank Birodalomban a grófok már nem elsősorban az uralkodótól függnek, hanem helyi érdekeket jelenítenek meg (III/43)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Az állandósult hatalmi harcok folytán Tibetben az ősi nemzetségeket új feudális nemesség váltja fel (III/110)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Lallija Afganisztán és Pakisztán határterületén, a Szvát-völgyben dinasztiát alapít, s ennek a Hindu-sahi nevet adja (III/24)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
A keresztény egyház bizánci és római fele nyílt rivalizálásba kezd, mindkettő a másik rovására szerez híveket (III/21)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Az Árpád-dinasztia s népe bevonul a Kárpát-medencébe (I/100)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Lengyel és más szláv törzsek telepednek Pomeránia területére, kiszorítják onnan a Karoling helytartókat (III/230)	09. sz. 2. felétől	11. sz. 1. felétől
Bonn neveként a Verona városnevet is használják, s ez Berne alakban is előfordul (214)		2. évezred 1. felében
Az Urál-folyó mentére került besenyőket a kazárokkal szövetségben az uguzok támadják (III/56)	889	1000
Egy álláspont szerint a Dontól K-re fekvő területekről („Szkítiából”) a besenyők ekkor űznék ki a magyarokat (III.) (III/35)	889	1000
Dominicus megérkezik Regensburgból Mosaburgba (III/20)	844	1000
Elkészülnek Szicíliában az arabok hajóinak ábrázolásai (III/14)		1000 k.

A szeldzsukok lassan eljutnak Kis-Ázsiába (III/56)	889 után	1000 után
A besenyők elfoglalják a Volga-Don térségét, találkoznak az etelközi magyar-kabar állam K-i határőreivel (III/35, III/56)	889/890	1000/1001
Navarrában III. (Nagy) Sancho uralkodik, uralma alá vonja a többi keresztény országot is a félszigeten (III/88)		1000 - 1035
Magyarország egyházi viszonyai alig ismertek (III/40)	990-ig	1001-ig
Csehország IV. Henrik bajor herceg befolyása alá kerül, a vazallus II. Boleslav kiirttatja Szent Adalbert rokonságát (III/40)	990 k.	1001 k.
A Rómából Esztergomba vagy Veszprémbe küldött Szent Adalbert püspök gondozza a keresztény magyarokat (III/20, III/40)	990-től	1001-től
Adalbert elhomályosítja a korábbi térítés eredményeit. A Szent Márton templom és monostor alapítása Pannonhalmán (III/40)	990-től	1001-től
Mahendrapála, a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója nem képes eredményesen védekezni a Gaznavidák ellen (III/24)	890 - 907	1001 - 1018
Pribina jelentős birtokot kap a Vulka-patak mentén (III/20)	846	1002
Mojmir után Rasztiszláv a Ny-balkáni Morvaország ura (III/20)	846-tól	1002-től
Bajor Henrik Bernát nevű vezére nem volt képes megőrizni az Elbán-túl szláv lakosságú területeit (III/116)	992 előtt	1003 előtt
Álmos Kijev, Ruténia vidékén tevékenykedett (III/34, III/52)	858-ig	1003-ig
Rurik varég herceg eléri Kijev városát, amit aztán támaszpontul használhat Bizánc határvidékének a nyugtalanításához (III/58)	858	1003
I. Mieszko a halála előtt a pápának ajánlja fel országát, és hűbérül kapja vissza tőle (Dagome ludex) (III/13)	992	1003
Mahmud Gaznavi rádzsputok elleni sikerei (III/24)		1003 után
Rurik varég herceg csapatai megszállják Kijev városát (III/26)	858 után	1003 után
Bizáncban Phótiosz patriárcha kezdeményezi a kereszténység terjesztését szláv nyelvű szent könyvekre támaszkodva (III/21)	858 után	1003 után
Az eddig csak használatba kapott királyi adománybirtokokat Pribina – érdemeire tekintettel – a tulajdonába veheti (III/20)	847/848	1003/1004

I. (Vitéz) Bolesław lengyel fejedelem uralma (III/116)	992 - 1025	1003 - 1036
Napfogyatkozás Britanniában (I/267)		993
Æthelred northumbriai király napfogyatkozása (II.) (I/267)	848	1004
Cordobai Szt. Eulogius püspök lefejezése (III/88)	859	1004
Varégok alapítják meg Novgorodot a Finn-öböl partján (III/58)	859	1004
A besenyők a kazárok nyomására az Urál és a Volga térségéből a Fekete-tengertől É-ra eső térségbe kerülnek (III/56)	893 után	1004 után
Askold és Dir varég hadvezéreket Álmos támogatja (III/58)	859 - 862	1004 - 1007

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Karahanidák iszlám hitre térnek (III/56)	905 k.	1005 k.
A Huang-folyótól K-re fekvő területekről származó kumánokat Ny-ra űzik a kitájok (III/55)	905 k.	1005 k.
A norvég fejedelemségek egy királyságban egyesülnek (III/25)	860 k.	1005 k.
István herceget Szent Adalbert keresztelti meg (III/41)	994/995	1005/1006
I. Széphajú (Szőke) Harald, Norvégia első uralkodója (I.) (25)	860 - 930	1005 - 1041
Megölik Al-Mutavakkil kalifát (III/257)	861	1006
II. (Szent) Henrik bajor herceg. (Nem azonos a bajor IV. Henrik herceggel, Madarász Henrikkel sem!) (III/69)	995-től	1006-tól
Al-Hakám al-Musztanszír uralma, az andalúziai Omajjádok közül a legműveltebb uralkodó (III/88)	861 - 876	1006 - 1021
Elkészül Cirill és Metód evangélium-fordítása (III/21)	862	1007
A morvák bizánci térítőket kérnek (III/21)	862	1007
A normannok a Szajna mentére is betörtek (III/66)	896	1007
Meghal Capet Hugó (III/66)	996	1007
Szent Istvánt Adalbert bérmálja Pannonhalmán (III/41)	996	1007
Szent István és Gizella Esztergomban köt házasságot (III/41)	996	1007

Prágai Szent Adalbert Magyarországról Lengyelországba távozik, hogy Bolesław lengyel fejedelemmel egyetértésben a poroszok térítésével foglalkozzon (III/116)	996	1007
Szent Istvánt hatalmukban tartják a német lovagok (III/30)	996-tól	1007-től
Rurik hadseregének zöme eléri Kijev városát (III/59)	863	1008
Cirill és Metód megérkezik Velehrádba, hogy hozzákezdjen a szláv lakosság térítéséhez (III/20)	863	1008
A normandiai parasztfelkelés (III/66)	997	1008
Meghal Géza fejedelem (III/21)	997	1008
Prágai Szent Adalbert a Visztulánál mártírhalált hal (III/116)	997	1008
Magyar csapatok a K-i Frank Birodalom határán (III/28)	852	1008
Elkészül a hatalmas japán nyelvű versgyűjtemény, a Manjósu (Tízezer levél gyűjteménye) (III/63)	759 k.	1008 k.
Koppány meggyilkolása nyomán több éves belháború kezdődik (III/21, III/28, III/30, III/41)	997-től	1008-tól
Kasztília a helyi nemesség támogatásával terjeszkedik (III/88)		1008 után
Német Lajos egy Aquitániában kitört lázadást ver le (III/28)	852/853	1008/1009
Jámbor Róbert uralma, – küzdenie kell egy ellenkirály, majd saját fiai, valamint a felesége lázadása ellen (III/65)	997 - 1031	1008 - 1031
Asztrik bencés apát Prágában (III/41)	998 előtt	1009 előtt
Meghatározták a pécsi, a győri, a kalocsai és a veszprémi püspökség illetékességi területét (III/42)		1009 előtt
Pannonhalmi kiváltságlevél – (I.) (III/41)	998	1009
Bonipert pécsi püspök talán már betölti hivatalát (III/43)		1009
A veszprémi, a győri és a pécsi püspökság alapítása (III/41)		1009
A K-i Frank Német Lajos próbálja megszerezni a Ny-i frank trónt is, s a fia számára Aquitania trónját (III/21, III/28, III/68)	853	1009
A veszprémi püspökség megalapítása (III/42)	998 k.	1009 k.
A görög rítusú Kalocsa már érsekség, érseke: Asztrik (III/42)		1009 k.

Megjelennek az első varég hajók a Fekete-tengeren (III/59)	864/865	1009/1010
A Számánida-dinasztia az Aral-tótól délre fekvő országokban és Perzsia területén jelentős hatalommal rendelkezett (III/56)	999-ig	1010-ig
Ifjabb (III.) Lajos herceg egy sereg élén átkel Galliába azzal a szándékkal, hogy megszerezze Aquitánia trónját (III/29)	854	1010
Borisz bolgár fejedelem felveszi a keresztény vallást (III/21)	865	1010

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Meghal Nagy Alfréd (III/27)	899	1010
A Karahanida Birodalom megdönti a Számánidák uralmát, s ezzel hatalmas közép-ázsiai birodalmat alakít ki (III/57)	999	1010
A sztyeppei óbolgárok egy része áttér a muzulmán hitre (III/59)	865 k.	1010 k.
Árpád orosz érdekeltségű területen tartózkodik (III/52)	865 k.	1010 k.
Esztergom érsekségének (főegyházmegyéjének) megalapítása a fejedelem régi palotájának rendelkezésre bocsátásával (III/42)		1010 k.
Esztergom első érseke: Domonkos (III/42)	999 k.	1010 k.
A Számánida hódításnak a dinasztia bukása vet véget (57)	999 k.	1010 k.
Az ír szabadságharc csúcspontja. Brian Boru Clontarfnál komoly vereséget mér a vikingekre, visszafoglalja Dublin vidékét (III/39)	999/1000	1010/1011
V. Alfonz leóni király (III/87)	999 - 1028	1010 - 1028
Idős Edward uralkodik Wessexben, elhódítja Anglia dán ellenőrzés alatt álló területeit (III/27)	899 - 924	1010 - 1035
A gnieznói kongresszus, ahol Dicsőséges Ottó, a „nagy Ottók” őse találkozik Vitéz Bolesław lengyel uralkodóval (III/28)	1000 előtt	1011 előtt
A középső Volgától a Don, a Donyec felső folyásán és a Kubán-vidékén át, a Kaukázus K-i feléig tartó szaltovói műveltségi terület felén eltűnnek e műveltség nyomai (III/35)	09. sz. végén	1011 előtt
A dán támadások többé-kevésbé egységbe forrasztották az angolszász királyságokat (III/90)	900-ra	1011-re

Lothar meghal, miután felosztotta királyságát három fia, II. Lajos, II. Lothar és II. Károly között (III/46, III/65, III/68)	855	1011
Rasztiszláv megszerzi Miklós pápa támogatását egy Szentszéknek alárendelt püspökség megszervezéséhez (III/21, III/46)	855	1011
Metód bizánci felhatalmazással Morvaországba utazik, hogy ott kinevelje első tanítványait (III/46)	866	1011
Az utolsó tibeti főminiszter, Dbasz Kong-bzser a kínai határ közelében vívott egyik csatában esik el (III/9)	866	1011
Ottó szövetkezik a lengyel Bolesław-val. Gniezno érsekségének megalapítása, a lengyel egyházszervezet kialakítása (III/116)	1000	1011
Elkészül a Muireidach-kereszt, Monasterboice (III/38)	900 k.	1011 k.
A Norvégia Ny-i részéből (és részben Írországból) érkező norvég, valamint svéd vikingek honfoglalása Izlandon (III/27)	900 k.	1011 k.
Rennes-i Geoffroi felveszi a Bretagne hercege címet (III/26)	900 k.	1011 k.
A görög írásból kifejlesztett cirill betűs írás kezdetei (III/46)	1000 k.	1011 k.
Magyarország politikáját a Géza által behívott kalandor lovagok sugallják, és „ellenőrzik” a hatalomgyakorlást (III/28)	1000 k.	1011 k.
Olaf Tryggvasson, az egyik norvég vezér halála után országát annektálja a dán Villásszakállú Sven király (III/25)	1000 k.	1011 k.
A normann hódítás kiteljesedik Írországban, s az egész ír szigetvilágra kiterjed (III/38)	900-tól	1011-től
Német Lajos viseli a Frank Birodalom császári címét (III/68)	855-től	1011-től
A mainzi érsekség elveszti befolyását a magyarokra (III/42)	1000-től	1011-től
Az esztergomi várhegy D-i végénél királyi palota épül (III/42)	1000 után	1011 után
Kezdődik a morvák megtérítése (III/21)	866/867	1011/1012
Megkoronázzék Szent Istvánt (III/30)	1000/1001	1011/1012
Villásszakállú Sven norvég vezér uralma (III/25)	1000 - 1014	1011 - 1025
Erik norvég vezér uralma (III/25)	1000 - 1015	1011 - 1026

Benedek pápa császárrá koronázza a Karolingokkal és a Berengárral is rivalizáló Vak Lajost (III/46)	901	1012
Cussal/Casula herceg serege vereséget szenved a Szent Istvánt túszként hatalmában tartó németek csapataitól (III/30)	901	1012

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Elkészül az „Analaes Fuldenses”, melyben számos korábbi napfogyatkozásról is szó esik (I/267)	901	1012
Brian Boru visszafoglalja Dublin vidékét (III/39)	1001	1012
Az írek egy időre visszafoglalják Dublint, de akciójukat a vikingek keményen megtorolják (III/26, III/39)	901/902	1012/1013
Pannonhalmi kiváltságlevél keletkezése – (II.) (III/41)	1001/1002	1012/1013
Nagy Alfréd után fia: Öreg Edward az angolszász király (III/90)	901 - 925	1012 - 1036
A közép-európai „hosszú” háború kezdete (III/29)	1002	1013
III. (Vörös) Boleslav cseh herceg hadserege alulmarad Bolesław lengyel uralkodó csapataival szemben. A csehek elveszítik hódításukat, a Morva-folyó mentét (III/116)	1002	1013
A pannonhalmi kiváltságlevél megújítása (III/42)	1002	1013
Megalakul a konstantinápolyi patriarchátus alá tartozó (szláv nyelvet használó) bolgár egyház (III/46)	868	1013
Ahmad ibn Túlún alkormányzó (Egyiptom) elszakad a kalifátustól, s terjeszkedik Szíria és Palesztina felé (III/93)	868 k.	1013 k.
Nyitra mellett, a Zobor-hegyen kolostort alapítanak a Regensburgból érkezett bencés szerzetesek (III/32)	1002 k.	1013 k.
Brian Boru már ír főkirály (III/38/39)	1002-től	1013-tól
Az ún. „hosszú háború” Közép-Európában (III/69, III/116)	1002 - 1018	1013 - 1018
A kitáj uralkodó kapcsolatra lép a Hsziao ujgur törzzsel. A kitájok átveszik az ujgur ábécé használatát is (III/111)	902 - 907	1013 - 1018
A Morva-folyó mente (később morvák által benépesített terület) a lengyelek hódítási területét képezi (III/116) II. Szent Henrik, mint német király. (III/69, III/104)	1002 - 1019 1002 - 1024	1013 - 1030 (vagy 1029-ig) 1013 - 1035

A bajorok a Fischa-folyónál győznek Cussal ellen (III/30)	903	1014
Bolesław serege a Vág mentén eljut Trencsén vidékére (III/30)		1014
Zajlik a német-lengyel háború – (I.) (III/30)		1014
Zajlik a német-lengyel háború – (II.) (III/30)	1003	1014
A lengyel uralkodó kísérletet tesz a Morva-mente és a Vágvölgy megszerzésére (III/30)	1003	1014
A Marosvár térségében uralkodó Ajtony bolgár fejedelem Vidinben, görög rítus szerint megkeresztelkedik (III/46)	1003 k.	1014 k.
Bajor Henrik hadjárata I. Bolesław fejedelem ellen (III/29)	1003/1004	1014/1015
Bajor Henrik kívánságára magyar csapatok harcolnak Berengár király ellen, Bergamót ostromolják (III/29)	903 - 904	1014 - 1015
Cussal herceg katonai akciói Magyarország Ny-i részén (III/29)	903 - 904	1014 - 1015
Katonai kísérettel támogatott „térítők” tevékenykednek a (keresztény) „fekete magyarok” földjén (III/29)	1003 - 1006	1014 - 1017
Harcok Magyarország Ny-i részén (III/29)	1003 - 1007	1014 - 1018
Bulgária már elismert keresztény monarchia (III/46)	870	1015
Bajor-magyar béketárgyalás alkalmával a bajorok megölik Cussal/Kurszán magyar vezért – (III/30)	904	1015
Bajor Henrik egy itáliai hadjárat eredményeként Páviában Itália királyává koronáztatja magát (III/29)	1004	1015
A németek litvánokkal szövetkeznek a lengyelek ellen (III/29)	1004	1015
Bolesław elfoglalja a Morva- és a Vág-vidékét (III/30, III/116)		1015
Pécsváradon megalapítják a bencés apátságot (III/43)		1015 k.
Ny-Tibet, a buddhisták elkülönült országa nem képes egységesnek megmaradni, két rivális államra bomlik (I.) (III/110)	870 k.	1015 k.
A besenyők nagy háborúba keverednek az őket K-ről támadó oguzokkal, s Ny-ra szorulnak (III/35, III/57, III/59)	870 k.	1015 k.
Bolgárok tömeges vándorlása Volgai Bulgáriába (III/59)	870 k.	1015 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

A mindeddig Kazáriában rekedt szabír, onogur és kabar népmaradványok az Etelköz felé orientálódnak (III/36)	870-től	1015-től
Mongol kísérlet egyesült mongol állam létrehozására (III/55)		1015 után
A Keán vezér elleni hadjárat Pannónia területén (III/31)	1004/1005	1015/1016
Az avarok autonómiát élveztek Oriens tartományban (250)	871-ig	1016
Karoling forrásban szerepel a Wangariorum marcha (Hungária határa) kifejezés (166, III/30)	860	1016
Rasztiszláv morva fejedelem (Karlmann csatlósa) tör rá Pribina őrgróf területére, aki holtan marad a csatatéren (III/31)	860	1016
Keán vezér likvidálása (III/31)	1005	1016
Trencsén város megszállása Bolesław csapatai által (III/116)	1005	1016
A német-litván szövetség erői kiszorítják Bolesław hadait az Odera és az Elba közötti térségből (III/30, III/116)	1005	1016
Egy jelentős viking támadás a hispániai Galíciában (III/87)		1016
Lombardiában a magyar csapatok immár Berengár ellen lázadó nemesek és III. (Vak) Lajos ellen harcolnak (III/29)	905	1016
Az ír főkirály Ætelflaeddel (Nagy Alfréd lányával, Öreg Edward nővérével, Mercia királynőjével) szövetkezne (III/39)	905 k.	1016 k.
Nagy Alfréd lánya megengedi, hogy a Dublinból elűzött norvégok letelepedhessenek a Wirral félszigetén (III/27)	905 k.	1016 k.
Karoling Karlmann (Német Lajos fia) Rasztiszláv morva fejedelem szövetségeseként dúlja Ny-Pannóniát (III/47)	860 k.	1016 k.
Háború Pannóniában, a salzburgi térítési területen (III/31)	860 k.	1016 k.
A morva népesség a frank-bolgár összefogás következtében Dvidéki hazájából a Duna–Tisza-közébe szorul (III/48)	860-as évek	1010/1020-as évek
Itália Verona körüli térsége Berengár hatalma alatt áll (III/46)	905 után	1016 után
Berengár és a magyarok tartós szövetsége (III/29)	905 - 924	1016 - 1035
Japán jelentős gondolkodója, Szaicsó/Dengjó daisi a buddhista iskolák egyesítésén, filozófiai szintézisén dolgozik (III/63)	767 - 822	1016 - 1071

Elkészült Szent István királyságának első ezüstverete (III/73)	1006 előtt	1017 előtt
A magyar várak és várispánságok német kézben voltak (III/43)		1017-ig
„A dalamancok nem tudják feltartóztatni Henrik... herceg támadását” – Widukind: A szászok története (III/30, III/117)	906	1017
Szent István Fehérvárott az esztergomi érsek alárendeltségébe kerülő prépostságot és társas káptalant alapít (III/44)	1006	1007
Több nyitrai szerzetes, közöttük Zoerard, elhagyja a bencés közösséget, s magányos remeteként önsanyargató életet él a Trencsén melletti Szkalka-hegy barlangjaiban (III/32)	1006 k.	1017 k.
Mosaburg grófság városnyosa, majd ura: Kocel dux (III/47)	861-től	1017-től
Szent István ezüstpénzein megjelennek az Árpád-sávok (III/73)		1017 után
Szent István király már szabad ember (III/32)		1017/1018
A magyar seregek a Bécsi Erdő körzetében részt vesznek Karlmann és Német Lajos háborújában (III/29)	861/862	1017/1018
A Kazáriára nehezedő muzulmán nyomás kiváltja a kazár elnyomás alatt élő népek felkelését (III/35)	906 - 911	1017 - 1022
Capeting (II.) Hugó ellenkirály (III/65)		1017 - 1025
I. Széphajú (Szőke) Harald, Norvégia uralkodója – (II.) (III/25)	872 - 933	1017 - 1044
Karoling II. Ifjabb Lajos a K-i abodriták (timocsánok) elleni katonai akciókat vezette (III/46)	862 előtt	1018 előtt
A Karlmannal és a morvákkal szövetségben álló magyarok harcolnak a Frank Birodalom K-i végein (III/31, III/47)	862	1018
A német-lengyel „Bautzeni béke”: a németek visszaadják a lengyeleknek Lausitz és Meissen vidékét) (III/32, III/117)		1018
Mahmud Gaznavi teljesen megtöri Ny-India ellenállását (III/24)		1018

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Szent István az esztergomi királyi központot, a templomot, a prépost palotáját, a kolostort és az iskolát fallal keríti be (III/44)		1018 k.
Fehérvár (második?) királyi székhely Magyarországon (III/44)		1018-tól
Arnulf bajor nemes, a Karoling-dinasztiához kötődő történelmi személy nem a kalandor lovagok oldalán áll (III/47, III/69)	907-től	1018-tól
Metód már Morvaország érseke (III/46)	873-tól	1018-tól
Csak a „hosszú háború” (IV. Bajor Henrik bukása) után kezdődik II. Szent Henrik tényleges uralma (német király) (III/69)		1018 után
Hinkmar reimsi érsek az Annales Bertiniani néven ismert frank évkönyvek vonatkozó részének egykorú szerzője (III/31)	862 - 882	1018 - 1038
Befejeződik Karlmann felkelése. Karlmann és Rasztiszláv legyőzte Pribina seregét, Pribina életét vesztette (III/47)	863-ra	1019-re
Izlandon főként ír aszkéták éltek (III/38)	874-ig	1019-ig
Zalavár monostorának alapítása (III/44)		1019
Bajorországban tűnnek fel a kalandor lovagok (III/47, III/69)		1019
Arnulf a magyarokhoz menekül (III/47, III/69)	908	1019
Német Lajos bolgár szövetségben torolja meg a morvák akcióit (III/32)	863	1019
Szerződésben rögzítik a bolgár-frank szövetséget (III/47)	874	1019
Egyes balkáni bolgár törzsek bajor térítőket fogadnak (III/46)	874-től	1019-től
A bolgárok engedélyt adnak a németek térítésre (III/47)	863-tól	1019-től
Karoling Károly D-Lotaringiában harcol a svábokkal (III/47)	863 után	1019 után
Felszentelik Tournus-i Saint Philibert templomát, – ami boltozatával és dongáival Aachenhez mérhető színvonalú (I/9)	1009	1019 vagy 1020
Fegyveres népi felkelés Kínában (III/110)	874 - 883	1019 - 1028
Mahendrapála utóda, II. Bodzsa uralma (Gurdzsára-Pratihára Királyság). K-en és D-en is óriási területeket veszít (III/168)	908 - 913	1019 - 1024

A norvégok megalapítják Reykjaviket, és fokozatosan benépesítik Izlandot (III/27, III/38)	874 - 930	1019 - 1041

(Folytatása a Harmadik könyv mellékletében.)